AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÖMER DİLMEN

TURUK-I ALİYYEDE CİHÂZ-I TARÎKAT

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2020

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÖMER DİLMEN

TURUK-I ALİYYEDE CİHÂZ-I TARÎKAT

Danışman
Prof. Dr. Ahmet ÖGKE

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Bu tez SDK –2018- 3485 proje numarasıyla Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir.

Antalya, 2020

Akdeniz Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Ömer DİLMEN'in bu çalışması, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Prof. Dr. Rifat OKUDAN	(İmza)
Üye (Danışmanı)	: Prof. Dr. Ahmet ÖGKE	(İmza)
Üye	: Prof. Dr. Hasan Tevfik MARULCU	(İmza)
Üye	: Doç. Dr. Yasin PİŞGİN	(İmza)
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ŞAHİN	(İmza)

Tez Başlığı: TURUK-I ALİYYEDE CİHÂZ-I TARÎKAT

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 24/07/2020

Mezuniyet Tarihi : 27/08/2020

(İmza)

Prof. Dr. İhsan BULUT

Müdür

AKADEMİK BEYAN

Doktora Tezi olarak sunduğum "TURUK-I ALİYYEDE CİHÂZ-I TARÎKAT" adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımca yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Ömer DİLMEN

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	**Ömer DİLMEN**
Öğrenci Numarası	**20145250002**
Enstitü Ana Bilim Dalı	**Sosyal Bilimler Enstitüsü**
Programı	**Doktora**
Programın Türü	**(…) Tezli Yüksek Lisans (X) Doktora ( ) Tezsiz Yüksek Lisans**
Danışmanının Unvanı, Adı-Soyadı	**Prof. Dr. Ahmet ÖGKE**
Tez Başlığı	**Turuk-ı Aliyyede Cihâz-ı Tarîkat**
Turnitin Ödev Numarası	**1371367613**

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 246 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 19 / 08 / 2020 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 13

alıntılar dahil % 22 'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

19 / 08 / 2020

Prof. Dr. Ahmet ÖGKE

İ Ç İ N D E K İ L E R

ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **v**
RESİMLER LİSTESİ ..... **vii**
KISALTMALAR ..... **xi**
ÖZET ..... **xiii**
SUMMARY ..... **xiv**
ÖNSÖZ ..... **xv**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
SEMBOLİZM, KUR'ÂN, SÜNNET ve TARÎKATLAR ÖNCESİ DÖNEMDE GİYİM KUŞAM ve TARÎKAT CİHAZLARI

1.1. Sembolizm 19
1.1.1. Arapçada Sembolizme Yakın Kavramlar 19
1.1.2. Dinde Sembolizm 21
1.1.3. İslâm Öncesi Dinlerde Kıyafet Sembolizmi 27
1.1.4. Kur'ân-ı Kerim'de Sembolizm 31
1.1.5. Hadîs-i Şerîflerde Sembolizm 35
1.1.6. Tasavvuf Düşüncesinde Sembolizm 37
1.2. Kur'ân, Sünnet ve Tarîkatlar Öncesi Dönemde Giyim Kuşam 45
1.2.1. Giyim - Kuşamla İlgili Kur'ân'-ı Kerim'deki Âyetlerin Değerlendirilmesi 45
1.2.2. Giyim - Kuşamla İlgili Hadîs-i Şerîflerin Değerlendirilmesi 47
1.2.3. Sûfîlerin Zühd ve Tasavvuf Dönemi Genel Giyim Kuşam Alışkanlıkları 53
1.3. Tarîkat Cihazları 57
1.3.1. Tâc 57
1.3.1.1. Tâc ile İlişkili Kavramlar 59
1.3.1.1.1. İmâme 59
1.3.1.1.2. İsâbe 60
1.3.1.1.3. Şemle 60
1.3.1.1.4. Destâr 61
1.3.1.1.5. Sikke 61
1.3.1.2. Tâcın Etrafına Sarılan Kumaşın Sarkıtılması İle İlgili Kavramlar 62
1.3.1.2.1. Risâle 62

1.3.1.2.2. Taylesân 63
1.3.1.3. Gündelik Başlıklar 63
1.3.1.3.1. Kalensüve 63
1.3.1.3.2. Arakiye 64
1.3.1.3.3. Tahfîfe 64
1.3.1.4. Tâcın Temel Kısımları 64
1.3.1.4.1. Terk ve Dilim 65
1.3.1.4.2. Gül, Pul, Düğme 65
1.3.1.5. Diğer Şekiller: Süleymânî Gül Mührü, Bedâhe, Elif, Diğer Şekil ve Nakışlar 66
1.3.1.5.1. Şemse 67
1.3.1.5.2. Müjgân 67
1.3.2. Hırka 82
1.3.3. Sûf 93
1.3.4. Haydarî 95
1.3.5. Destegül 95
1.3.6. Tennûre 96
1.3.7. Kuşak 97
1.3.7.1. Kemer 97
1.3.7.2. Elifî Nemed 98
1.3.7.3. Şed 99
1.3.7.4. Tığbend 99
1.3.7.5. Palheng - Taşlı Toka 100
1.3.7.6. Kanberiyye 100
1.3.8. Serâvil 103
1.3.9. Mengûş 104
1.3.10. Nefîr 105
1.3.11. Keşkül 105
1.3.12. Cilbend 106
1.3.13. Somat 107
1.3.14. Teslim taşı 107
1.3.15. Habbe 108
1.3.16. Asâ 109
1.3.17. Teber, Harbe (Nize) 110

1.3.18. Seccâde 111
1.3.19. Post 113
1.3.20. Müttekâ, Muîn, Zerdeste 114
1.3.21. Halvet Kolanı 115
1.3.22. Tılsımlı Gömlek 115
1.3.23. Çerâğ 116
1.3.24. Na'leyn, Başmak, Kamerçin, Tomak 117
1.3.25. Kılıflı Maşa 118
1.3.26. Alem 119
1.3.27. Sancak 119
1.3.28. Tuğ 120
1.3.29. Sûfilerin Kullandıkları Mûsikî Âletleri 120
1.3.29.1. Halîle 120
1.3.29.2. Şeştâr 121
1.3.29.3. Kerrenay 121
1.3.29.4. Kudüm 121
1.3.29.5. Mazhar 122
1.3.29.6. Davul, Kös 122
1.3.29.7. Çarpâre 122
1.3.29.8. Rebâb 122
1.3.29.9. Ney 123
1.3.30. Burhan Tığı, Şiş, Topuz (Zarp), Gül, Kılıç 123

İKİNCİ BÖLÜM
TURUK-I ALİYYEDE CİHÂZ-I TARÎKAT

2.1. Nakşibendiyye 125
2.2. Kādiriyye 133
2.3. Mevleviyye 142
2.4. Bektâşiyye 155
2.5. Zeyniyye 165
2.6. Sa'diyye 166
2.7. Bayrâmiyye 169
2.8. Celvetiyye 174
2.9. Şâzeliyye 178

2.10. Rifâiyye 179
2.11. Bedeviyye 193
2.12. Halvetiyye 198
2.12.1. Rûşeniyye 200
2.12.1.1. Gülşeniyye 201
2.12.1.1.1. Sezaiyye 203
2.12.2. Cemâliyye 203
2.12.2.1. Sünbüliyye 204
2.12.2.2. Şâbâniyye 206
2.12.2.2.1. Karabaşiyye 210
2.12.2.2.1.1. Nasûhiyye 210
2.12.2.2.1.1.1.Çerkeşiyye 212
2.12.2.2.1.2. Bekriyye 213
2.12.3. Şemsiyye 214
2.12.3.1. Sivasiyye 215
2.12.4. Ahmediyye 217
2.12.4.1. Sinâniyye 218
2.12.4.1.1. Muslihiyye 219
2.12.4.1.1.1. Zühriyye 219
2.12.4.2. Uşşâkiyye 220
2.12.4.2.1. Salâhiyye 224
2.12.4.2.2. Câhidiyye 227
2.12.4.3. Mısriyye 227
2.12.4.4. Ramazâniyye 228
2.12.4.4.1. Hayâtiyye 229
2.12.4.4.2. Cerrâhiyye 230
2.12.4.4.3. Raûfiyye 237
2.13. Değerlendirme 238
SONUÇ 244
KAYNAKÇA 247
EKLER 276
ÖZGEÇMİŞ 413

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 İmâmeli tâc-ı şerîf (Bayrâmî tâc-ı şerîfi) 276
Şekil 2 İsmâil-i Rûmî gülü 276
Şekil 3 Tâc-ı şerîf süslemesi bedâhe 277
Şekil 4Tâc-ı şerîf süslemesi elif harfi 277
Şekil 5 Servi motifli tâc-ı şerîf 278
Şekil 6 Elifî tâc-ı şerîf 278
Şekil 7 Terksiz Himmetî tâc-ı şerîfi 279
Şekil 8 Seyfî tâc-ı şerîf 279
Şekil 9 Beş terkli tâc-ı şerîf (Sa'diyye Nücebâ tâc-ı şerîfi) 280
Şekil 10 Yedi terkli tâc-ı şerîf (Eşrefiyye tâc-ı şerîfi) 280
Şekil 11 Sekiz terkli tâc-ı şerîf (İsmâil-i Rûmî tâc-ı şerîfi) 281
Şekil 12 Sekiz terkli tâc-ı şerîf (Resmî Mustafa Ahî tâc-ı şerîfi) 281
Şekil 13 Sekiz terkli tâc-ı şerîf (Kādirî halîfe tâc-ı şerîfi) 282
Şekil 14 Dokuz terkli Sa'diyye tâc-ı şerîfi 282
Şekil 15 Kırk dallı Halvetî - Uşşâkī tâc-ı şerîf çizimi 283
Şekil 16 Kırk dallı Halvetî tâc-ı şerîfi (Seyyid Yahyây-ı Şirvânî tâc-ı şerîfi) 284
Şekil 17 On üç terkli Celvetî tâc-ı şerîfi 284
Şekil 18 On dört terkli tâc-ı şerîf (Seyyid Nizâmoğlu tâc-ı şerîfi) 285
Şekil 19 Yirmi sekiz fitilli tâc-ı şerîf 285
Şekil 20 On sekiz terkli Ma'rifî tâc-ı şerîfi 286
Şekil 21 On dokuz terkli Rifâî-Keyâliyye kolu tâc-ı şerîfi 286
Şekil 22 Destegül 287
Şekil 23 Tennûre 287
Şekil 24 Şed 288
Şekil 25 Tığbend 288
Şekil 26 Palheng 289
Şekil 27 Kanberiyye 289
Şekil 28 Mengûş 290
Şekil 29 Cilbend 290
Şekil 30 Somat 291
Şekil 31 Asâ vb. cihazlar 291
Şekil 32 Seccâde 292
Şekil 33 Müttekâ, Muîn, Zerdeste 292
Şekil 34 Halvet kolanı 293
Şekil 35 Tılsımlı gömlek 294
Şekil 36 Çeşitli mûsikî âletleri 295
Şekil 37 Harp âletleri 295
Şekil 38 Bedâhe işlemeli müjgânlı Özbekî tâc-ı şerifi 296
Şekil 39 Elifî ve Seyfî Nakşî sikkeleri 296
Şekil 40 Yirmi sekiz terkli tâc-ı şerîfin üssten görünüşü 297
Şekil 41Dört terkli Edhemî tâc-ı şerîf 297
Şekil 42 Dört terkli Nakşî – Kādirî – Zenbûrî tâc-ı şerifi 298
Şekil 43 Bağdâdî gülü 298

Şekil 44 Eşrefiyye gülü 299
Şekil 45 İsmâil-i Rûmî halîfe gülü 299
Şekil 46 Havuzlu gül 300
Şekil 47 Elifî ve Seyfî Kādirî sikkeleri 300
Şekil 48 Mur Ali Baba Dergâhı son şeyhi Abdülvâhid Efendi 301
Şekil 49 Çelebilerin destârlı sikkesi 301
Şekil 50 Çelebi olmayanların destârlı sikkesi 302
Şekil 51 Sa'dî Abdüsselâm gülü 302
Şekil 52 Sa'dî bey'atlı derviş gülü 303
Şekil 53 Bayrâmî tâc-ı şerîfi 303
Şekil 54 Himmetî tâc-ı şerîfi 304
Şekil 55 Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin giydiği pabuç 304
Şekil 56 Şâzelî Hicaz kofiyesi 305
Şekil 57 Rifâî bey'atlı derviş gülü 305
Şekil 58 Rifâî Lihâsî kolu tâc-ı şerîfi 306
Şekil 59 Rifâî Lihâsî kolu yirmi dört dilimli tâc-ı şerîfi 306
Şekil 60 Rifâî Elvan kolu tâc-ı şerîfi 307
Şekil 61 Rifâî tâc, teber ve sancak figürü 307
Şekil 62 Bedevî tâc-ı şerîfi 308
Şekil 63 Kûfî hatlı Bedevî hilâfet gülü 308
Şekil 64 Bedevî şerbet gülü 309
Şekil 65 Gülşenî tâc-ı şerîfi 309
Şekil 66 Şemsiyye tâc-ı şerîfi 310
Şekil 67 Pîr makāmının Şemsiyye tâc-ı şerîfi 310
Şekil 68 Şemsiyye şeyh tâc-ı şerîfi 311
Şekil 69 Sinânî tâc-ı şerîfi 311
Şekil 70 Mısrî tâc-ı şerîfi 311
Şekil 71 On sekiz tığlı, güllü, dallı Mısrî tâc-ı şerîfi 312
Şekil 72 Cerrâhi tâc-ı şerîfi 312

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1 İmâmeli tâc-ı şerîf 313
Resim 2 İmâmeli tâc-ı şerîf (Cerrâhî tâc-ı şerîfi) 313
Resim 3 Destârlı sikke 314
Resim 4 Destârlı bir Mevlevî Dedesi portresi 314
Resim 5 Mevlevî sikkesi 315
Resim 6 Bektâşî fahri 315
Resim 7 Destârlı, istivâlı Mevlevî sikkesi 316
Resim 8 Bektâşî fahri 316
Resim 9 Külâh 317
Resim 10 Şems-i Tebrîzî'ye ait serpuş 317
Resim 11 Mevlânâ'ya ait arakiye 318
Resim 12 Çeşitli arakiyeler 318
Resim 13 Terkli bir tâc örneği 319
Resim 14 Terkli bir mezar taşı örneği 319
Resim 15 Eşrefiyye gülü 320
Resim 16 Vefkli Rifâî gülü 320
Resim 17 Bedevî tâc-ı şerîfi 321
Resim 18 Bedâhe işlemeli ve müjgânlı bir tâc-ı şerîf 321
Resim 19 Müjgânlı mezar taşı (Dört terkli Kādirî mezar taşı) 322
Resim 20 Kırk dallı Sünbülî tâc-ı şerîfi 322
Resim 21 Dört terkli Nakşî tâc-ı şerîfi 323
Resim 22 Dört terkli Kādirî mezar taşı 323
Resim 23 Dört terkli mezar taşı 324
Resim 24 Kırk dallı tâc-ı şerîf (Şâbâniyye tâc-ı şerîfi) 324
Resim 25 Destârsız dallı arakiye 325
Resim 26 Altı terkli Bayrâmî tâc-ı şerîfi 325
Resim 27 On iki terkli tâc-ı şerîf 326
Resim 28 On iki terkli tâc-ı şerîf (Rifâî tâc-ı şerîfi) 326
Resim 29 Kırk dallı Halvetî tâc-ı şerîfi 327
Resim 30 Kırk dallı Halvetî tâc-ı şerîfi 327
Resim 31 Kırk dallı Halvetî Sünbülî tâc-ı şerîfi 328
Resim 32 Süleyman mühürlü gül 328
Resim 33 Kız gülü 329
Resim 34 Hırka 329
Resim 35 Hırka 330
Resim 36 Haydarî 330
Resim 37 Haydarî 331
Resim 38 Kemer 331
Resim 39 Kemer 332
Resim 40 Elifî nemed 332
Resim 41 Elifî nemed 333
Resim 42 Nefîr 333
Resim 43 Keşkül 334

Resim 44 Teslim taşı 334
Resim 45 Şeşper 335
Resim 46 Teber çeşitleri 335
Resim 47 Post 336
Resim 48 Sultan Veled'e ait tılsımlı gömlek 337
Resim 49 Alem çeşitleri 338
Resim 50 Camii minberinde alem 338
Resim 51 Sancak 339
Resim 52 Topuz 339
Resim 53 Mehmed Emin Tokâdî'nin günümüzdeki mezar taşı 340
Resim 54 Ahmed Siyâhî'ye ait tâc-ı şerîf 341
Resim 55 Müjgânlı Nakşî mezar taşı 341
Resim 56 Dört terkli Nakşî mezar taşı 342
Resim 57 Dört terkli Nakşî mezar taşı 342
Resim 58 Dört terkli Nakşî mezar taşları 343
Resim 59 Paşalı kavuklu Nakşî mezar taşı 343
Resim 60 Paşalı kavuklu Nakşî mezar taşı 344
Resim 61 Örfî ulemâ başlıklı Nakşî mezar taşı 345
Resim 62 Sütun şeklinde Nakşî mezar taşları 345
Resim 63 Kabartmalı Nakşî mezar taşı 346
Resim 64 Kabartmalı Nakşî mezar taşı 347
Resim 65 Terk sayıları farklı bir Nakşî mezar taşı (9 veya 10 terkli) 348
Resim 66 Mesûdiye Tekkesi 349
Resim 67 Şeyh Mes‘ûd Hacımeyliç'in resmi (İstivâlı, destârlı Mevlevî sikkeli) 349
Resim 68 Şeyh Mes‘ûd Hacımeyliç'in kullandığı Elifî tâc-ı şerîf 350
Resim 69 Şeyh Mes‘ûd Hacımeyliç'in arakiye üzerine fenâî sarıklı Elifî tâc-ı şerîfi 350
Resim 70 Şeyh Mes‘ûd Hacımeyliç'in Süleyman mühürlü tâc-ı şerîfi 351
Resim 71 Şeyh Mes‘ûd Hacımeyliç'in Rifâî tâc-ı şerîfi 351
Resim 72 Şeyh Mes‘ûd Hacımeyliç'in kullandığı ulemâ başlığı 352
Resim 73 Şeyh Mes‘ûd Hacımeyliç'in tepesi yıldızlı siyah arakiyesi 352
Resim 74 Şeyh Mes‘ûd Hacımeyliç'in kullandığı Osmanlı fesi 353
Resim 75 Altı terkli arakiye 353
Resim 76 Altı terkli arakiye 354
Resim 77 Mesûdiye Tekkesi halîfe tâc-ı şerîfi 354
Resim 78 Mesûdiye Tekkesi şeyh tâc-ı şerîfi 355
Resim 79 İlhâmî Baba'ya ait dokuz terkli tâc-ı şerîf 355
Resim 80 Hacı Muhammed Meyli Baba'nın tâc-ı şerîfi 356
Resim 81 Servi resimli Kādirî mezar taşı 356
Resim 82 Müjgânlı Kādirî mezar taşları 357
Resim 83 Eşrefoğlu Rûmî'nin mezar taşı 357
Resim 84 Kādirî kemeri 358
Resim 85 Mûsikî âletleri 358
Resim 86 Alemli sancak 359
Resim 87 Çeşitli tarîkat cihazları (Kādirî tekkesi) 359
Resim 88 Risâleli Kādirî tâc-ı şerîfi 360
Resim 89 Sekiz terkli Kādirî tâc-ı şerîfi 360
Resim 90 Dört terkli Kādirî mezar taşı 361

Resim 91 Sekiz terkli Kādirî mezar taşı 361
Resim 92 Sekiz terkli Kādirî mezar taşı 362
Resim 93 Sekiz terkli Kādirî mezar taşı 362
Resim 94 Sekiz terkli Kādirî mezar taşı 363
Resim 95 Dört terkli Kādirî sikkeli mezar taşı 364
Resim 96 Kādirî sikkeli ve gül kabartmalı mezar taşı 365
Resim 97 Gül kabartmalı Kādirî mezar taşı 365
Resim 98 On sekiz tığlı gül motifli mezar taşı 366
Resim 99 Örfî sarıklı sikke 366
Resim 100 Mevlânâ'nın kullandığı cübbe 367
Resim 101 Sikke örneği 367
Resim 102 Sikke örneği 367
Resim 103 Mevlevî sikkeli mezar taşı 368
Resim 104 Dolama destârlı Mevlevî mezar taşı 368
Resim 105 Dolama destârlı Mevlevî mezar taşı 369
Resim 106 Şekerâviz destârlı sikkeli Mevlevî mezar taşı 369
Resim 107 Mevlevî sikkesi kabartmalı mezar taşı 370
Resim 108 Mevlevî sikkesi kabartmalı mezar taşı 371
Resim 109 Mevlevî sikkesi kabartmalı mezar taşı 371
Resim 110 Teslim taşlı Bektâşî mezar taşı 372
Resim 111 Bektâşî mezar taşı 372
Resim 112 Sikkeli Bektâşî mezar taşı 373
Resim 113 Bektâşî mezar taşı 373
Resim 114 Teslim taşlı Bektâşî mezar taşı 374
Resim 115 Bektâşî mezar taşları 374
Resim 116 Zeynî mezar taşı 375
Resim 117 Zeynî mezar taşı 375
Resim 118 Sa‘dî mezar taşı 376
Resim 119 Sa‘dî mezar taşı 376
Resim 120 Sikkeli Sa‘dî mezar taşı 377
Resim 121 Kabartmalı Sa‘dî mezar taşı 377
Resim 122 Mevlevî sikkesi kabartmalı Sa‘dî mezar taşı 378
Resim 123 Dokuz terkli Sa‘dî mezar taşı 379
Resim 124 Üftâde Efendi'nin takkesi 380
Resim 125 Üftâde Efendi'nin hırkası 380
Resim 126 Üftâde Efendi'nin tâc-ı şerîfi 381
Resim 127 On üç terkli Celvetî mezar taşı 381
Resim 128 On üç terkli Celvetî mezar taşı 382
Resim 129 On üç terkli Celvetî mezar taşı 382
Resim 130 On üç terkli Celvetî mezar taşı 383
Resim 131 On üç terkli Celvetî mezar taşı 383
Resim 132 Celvetî-Fenâî kabartmalı mezar taşı 384
Resim 133 On yedi terkli Celvetî-Selamî mezar taşı 384
Resim 134 On yedi terkli Celvetî-Selamî mezar taşı 385
Resim 135 On yedi terkli Celvetî-Selamî mezar taşı 385
Resim 136 Rifâî mezar taşı 386
Resim 137 Kabartmalı Rifâî mezar taşı 386

Resim 138 Habîb-i Karamânî'nin mezar taşı 387
Resim 139 Hasan Sezâî Efendi'nin sandukası 387
Resim 140 Sezâî mezar taşı 388
Resim 141 Sezâî mezar taşı 388
Resim 142 Sezâî mezar taşı 389
Resim 143 Sünbülî mezar taşı 389
Resim 144 Sünbülî mezar taşı 390
Resim 145 Kabartmalı Sünbülî mezar taşı 391
Resim 146 Sünbülî mezar taşı 391
Resim 147 Kabartmalı Sünbülî mezar taşı 392
Resim 148 Sünbülî mezar taşı 392
Resim 149 Şâbâniyye tâc-ı şerîfi 393
Resim 150 Şeyh Şâbân-ı Velî'nin tâc-ı şerîfi 393
Resim 151 Şâbânî mezar taşı 394
Resim 152 Şâbânî mezar taşı 395
Resim 153 Şâbânî mezar taşı 395
Resim 154 Karabaşî mezar taşı 396
Resim 155 Şâbânî mezar taşı 396
Resim 156 Şâbânî mezar taşı 397
Resim 157 Şâbânî mezar taşı 397
Resim 158 . Şâbânî-Nasûhî mezar taşı 398
Resim 159 Şâbânî-Nasûhî mezar taşı 399
Resim 160 Geredeli Şeyh Halîl Efendi ve Oğlu Şeyh Mustafa Efendi'nin sandukaları 400
Resim 161 Şeyh Halîl Efendi ve Şeyh Mustafa Efendi'nin sanduka tâcları 400
Resim 162 Şeyh Abdülehad-ı Nûrî'nin sanduka tâcı 401
Resim 163 Şeyh Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî'nin şâhide başı 401
Resim 164 Şeyh Ahmed Marmaravî hazîresinde kırk dallı Halvetî mezar taşı 402
Resim 165 Uşşâkī tâc-ı şerîfi 402
Resim 166 Uşşâkī mezar taşı 403
Resim 167 Uşşâkī mezar taşı 404
Resim 168 Uşşâkī mezar taşı 405
Resim 169 . Sikke kabartmalı Uşşâkī mezar taşı 405
Resim 170 Câhidî mezar taşı 406
Resim 171 Câhidî mezar taşı 407
Resim 172 Câhidî mezar taşı 407
Resim 173 Cerrâhî mezar taşı 408
Resim 174 Cerrâhî mezar taşı 409
Resim 175 Pîr Nûreddîn-i Cerrâhî'nin mermer sandukası 410
Resim 176 Cerrâhî mezar taşı 410
Resim 177 Kabartmalı Cerrâhî mezar taşı 411
Resim 178 Pîr Ahmed Raûfî'nin mezar taşı 411
Resim 179 Raûfî mezar taşı 412

KISALTMALAR

(a.s.) : Aleyhisselâm
A.Ş. : Anonim Şirketi
bk. : Bakınız
b.y. : Basım Yeri Yok
b. : Bin (oğlu)
C. : Cilt
çev. : Çeviren
drl. : Derleyen
DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı
d. : Doğum Tarihi
ed. : Editör / Editörler
Ens. : Estitü
h.n. : Hadis No
Hzl. : Hazırlayan/Hazırlayanlar
Hz. : Hazret-i
h. : Hicri
İSAM : İslâm Araştırmaları Merkezi
k. : Kitap
m. : Milâdî
MEB : Milli Eğitim Bakanlığı
nşr. : Neşreden
no. : Numara
ö. : Ölüm Tarihi
(r.a.) : Radıyellahü Anh, Rahmetullâhi Aleyh
(r.anhâ) : Radıyellâhü Anhâ
(s.a.v.) : Sallallâhü Aleyhi ve Sellem
cm. : Santimetre
s. : Sayfa
ss. : Sayfalar
SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü
thk. : Tahkik, Tahkik Eden

ts. : Tarihsiz
trc. : Tercüme, Tercüme Eden
T.C. : Türkiye Cumhuriyeti
TDK : Türk Dil Kurumu
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
vb. : Ve Benzerleri
vd. : Ve Devamı
v. dğr. : Ve Diğerleri
vs. : Ve Saire
YEK : Yazma Eser/Eserler Kütüphanesi
yy. : Yüzyıl
zf. : Zarf (Arşiv)

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Anadolu ve Balkan coğrafyasında yaygın olan turuk-ı aliyye denilen Nakşibendiyye, Kādiriyye, Mevleviyye, Bektâşiyye, Bayrâmiyye, Bedeviyye, Sa'diyye, Şâzeliyye, Zeyniyye, Rifâiyye, Celvetiyye ve Halvetiyye tarîkatlarında kullanılan cihâz-ı tarîkatı tespit edip, bu cihazların tasavvuf tarihindeki önemini ortaya koymaktır. Burada göz önünde tuttuğumuz iki temel husus vardır. Birinci husus hangi tarîkatın hangi tarîkat cihazlarını kullandığını tespit etmektir. İkinci husus, bu tarîkat cihazlarına yüklenen sembolik anlamların sûfîlerin hayatındaki yerini ve etkisini ortaya koymaktır.

Bu çalışmanın yöntemi; nitel araştırma tekniklerinden doküman incelemesidir. Doküman incelemesi yöntemi ile tezle ilgili başta el yazması eserler olmak üzere basılı eserler ve makalelerden konunun teorik zemini oluşturulmuştur. Doküman incelemesi yönteminin dokümanlara ulaşma, özgünlüğü kontrol etme, dokümanları anlama ve verileri analiz etme aşamaları çerçevesinde turuk-ı aliyye denilen Nakşibendiyye, Kādiriyye, Mevleviyye, Bektâşiyye, Bayrâmiyye, Bedeviyye, Sa'diyye, Şâzeliyye, Zeyniyye, Rifâiyye, Celvetiyye ve Halvetiyye tarîkatları ile ilgili bilgiler tasnif edilerek çalışmanın metni oluşturulmuştur. Ayrıca Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Bursa, Bilecik, İstanbul, Edirne, Bolu, Karabük, Kastamonu, Samsun, Amasya, Tokat ve Konya şehirleri ile Bosna-Hersek'te mezarlık, türbe ve müzelerde araştırma yapılıp konu ile ilgili görsel dokümanlarla teorik bilgiler desteklenmiştir.

Çalışmanın en önemli sonucu sûfîlerin eşyâya zâhirî anlamını aşan bâtınî bir anlam yükleyerek, onu mânevî eğitim aracı olarak kullanmalarıdır. Çalışmanın bir başka sonucu, sembolizmin insan hayatındaki vazgeçilmezliği, dinlerin devamının ancak sembolik anlatımla mümkün olabileceğidir. Çalışmanın diğer bir sonucu ise, sûfîlerin âdâb ve erkâna dair oluşturdukları hususların temel hedefinin, ahlâkî kemâlâtı sağlamak ve tevhîde ulaşmak olduğudur. Bu çalışmanın sonuçlarından biri de tarihî mezarlıklarda tespit edilmeyi bekleyen sûfî şahsiyetlerin ve yazılı kaynaklarda geçmeyen farklı tâc türlerinin varlığıdır. Bu çalışmanın sonuçlarından bir tanesi de tarîkat cihazlarının geçmişte icra ettiği fonksiyonun günümüz dünyasında olabilirliğini veya nasıl olması gerektiğine dair bir problematiği gündeme getirmesidir.

Anahtar Kelimeler: Turuk-ı Aliyye, Cihâz-ı Tarîkat, Âdâb-Erkân, Tasavvuf ve Sembolizm.

SUMMARY

LODGE SPECIFIC BELONGINGS OF THE MOST COMMON CULTS

The present study aims to determine the lodge-specific belongings (cihaz-ı tarikat) of the cults which are common in the Anatolian and Balkan geography and known as turuk-ı aliyye (the most common cults) such as Naqshibendi, Qâdirî,Mevleviyeh, Bayramiyya, Badaviyah, Sadi, Shadhiliyya, Zeyniyah, Rfaiyyah, Jalwatiyya and Halwatiyya; and to reveal the importance of these things in the history of Islamic philosophy. There are two main issues that we have considered here. The first point is to determine which cult uses which belongings. The second point is to ascertain the place and importance of the symbolic meanings imposed on these religious things in the life of the Sufis.

The study was designed in accordance with the document analysis design of the qualitative research methods. To attain the targets of the study, the theoretical basis of the subject is formed from the manuscripts and articles. The text of the study is created by classifying the information about the cults called as turuk-ı aliyye within the framework of the steps of the document analysis method to reach documents, check originality, comprehend documents and analyse data. Besides, a research was carried out about the cemetery, shrine and museum in Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Bursa, Bilecik, Istanbul, Edirne, Bolu, Karabük, Kastamonu, Samsun, Amasya, Tokat and Konya cities, and Bosnia-Herzegovina; and information was supported through theoretical and visual documents related to the subject

The most crucial result of the study is that Sufis attribute a nonvisible meaning to the things used in the lodges rather than their actual meanings and use them as a means of spiritual education. It was also found that symbolism is indispensable in human life and the continuation of religions can only be possible with symbolic expression. The findings showed that the main purpose of practices made by the Sufis for moral and ethics was to provide moral superior features and achieve monotheism. One of the results of this study is the presence of Sufi personalities and different types of imamahs (tac) waiting to be detected in historical cemeteries that do not appear in written sources. One of the results of this study is that it provides information about the possibility of the function of the things used in lodges in the past and how it should be in today's world.

Keywords: Turuk-ı Aliyye (The most common cults), Cihâz-ı Tarîkat (Lodge-specific belongings), Rules-Conventions, Islamic mysticism and Symbolism.

ÖNSÖZ

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonra ortaya çıkan ilim dallarından birisi de tasavvuftur. Tasavvuf madde ile mânâ arasında mutlak bir bağ kurarak dünyada bulunan unsurları metafizik ilkelere dayandırmış ve zâhirde dünyevî gibi gözüken unsurlara bâtınî anlamlar yükleyerek bir anlam örgüsü oluşturmuştur.

Dünyanın sembollerle örülü olması, sûfîlerin yüksek hakîkatleri anlamada / anlatmada sembolik bir dil geliştirmeleri sonucunu beraberinde getirmiş, bu sembolik dil zamanla sûfîlerin temas kurdukları varlık alanına doğru genişlemiştir. Yüksek mânevî hakîkatlerin sembolik bir dille ifade edilmesi, kullanılan eşyâya da mânevî terbiye yönteminde önemli roller vermeyi beraberinde getirmiş ve sûfîler Hz. Peygamber'in hayatından da örnek alarak, kullandıkları kıyafetlere ve eşyâya bir takım sembolik anlamlar yükleyerek mâneviyât yolcuları için ortak bir anlayış geliştirmişlerdir. Bütün mânevî geleneklerde, mânevî yolculuğa çıkan kişinin uyması gereken âdâba dâir esaslar vardır. Sûfîlerin mânevî yolculukta bir eğitim vâsıtası olarak kullandıkları kıyafetler ve eşyâ, bâtının îmârına katkı sağlayacak mânevî hakîkatlere işaret eder tarzda ortaya konmuştur. İşte ***cihâz-ı tarîkat*** denilen sûfîlerin kullandıkları ***tâc, hırka, haydarî, tennûre, destegül, kemer*** gibi kıyafetler ile ***keşkül, tesbih, seccâde, post, def, kudüm, mazhar, teber, kılıç, tığ*** gibi şeylere çeşitli sembolik anlamlar yüklenmiş ve bu cihazlar seyr u sülûkte olan sâliklerin terbiyesinde kullanılan birer unsur olarak telakki edilmiştir. Biz de bu çalışmada turuk-ı aliyye denilen Anadolu ve Balkan coğrafyasında yaygın olan Nakşibendiyye, Kādiriyye, Mevleviyye, Bektâşiyye, Bayrâmiyye, Bedeviyye, Sa'diyye, Şâzeliyye, Zeyniyye, Rifâiyye, Celvetiyye ve Halvetiyye tarîkatlarında kullanılan ***cihâz-ı tarîkat***ı konu edindik. Bu ana tarîkatlarda hangi tarîkat cihazlarının kullanıldığını, tarîkatlar arasındaki farklılıkları, benzerlikleri, tarîkat cihazlarına yüklenen sembolik anlamları ele almaya çalıştık.

Çalışmamız giriş, iki bölüm, sonuç ve ekler bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde sûfîlerin madde ve mânâ arasındaki kurdukları ilişkiye, hayatlarındaki eşyâya yükledikleri sembolik anlama, tarîkat cihazlarına bir karşı duruş olarak ***Melâmetîlik*** ve Osmanlı medeniyetinde mezar taşı kültürü konularına temas edilmiş, konu ile ilgili literatür incelemesi yapılmış, ayrıca çalışmanın konusu, amacı, yöntemi, önemi, sınırlılıkları belirtilmiştir.

Tezin birinci bölümünde Sembolizm, Kur'ân, Sünnet ve Tarîkatlar Öncesi Dönemde Giyim Kuşam ve Tarîkat Cihazları ana başlığı altında konu alt başlıkları ile birlikte ele

alınmıştır. Sembolizm başlığı altında Dinde sembolizm, Arapçada sembolizme yakın kavramlar, İslâm öncesi dinlerde sembolizm, Kur'ân-ı Kerim'de sembolizm, Hadîs-i şerîflerde sembolizm, Tasavvuf düşüncesinde sembolizm konularına temas edilerek, tarîkat cihazlarının sembolizm ile bağı ortaya konmaya çalışılmıştır. Kur'ân, Sünnet ve Tarîkatlar Öncesi Dönemde Giyim Kuşam başlığı altında, Giyim-kuşamla ilgili Kur'ân-ı Kerim'deki âyetlerin değerlendirilmesi, Giyim-kuşamla ilgili hadîs-i şerîflerin değerlendirilmesi, Sûfîlerin zühd ve tasavvuf dönemindeki giyim kuşam alışkanlıkları başlıkları ile İslâm'ın ana kaynaklarında konunun dayanakları ele alınmış ve ilk dönem sûfîlerinin giyim kuşam alışkanlıklarına yer verilmiştir. Tarîkat cihazları başlığı altında da, turuk-ı aliyye dediğimiz tarîkatlarda öncelikli olarak kullanılan tarîkat cihazlarının tanımı ve işâret ettikleri sembolik anlamlar, başta el yazması eserler olmak üzere diğer kaynaklardan elde edilen bilgiler ışığında değerlendirilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde turuk-ı aliyye denilen Nakşibendiyye, Kādiriyye, Mevleviyye, Bektâşiyye, Bayrâmiyye, Bedeviyye, Sa'diyye, Şâzeliyye, Zeyniyye, Rifâiyye, Celvetiyye ve Halvetiyye tarîkatlarının ***cihâz-ı tarîkat*** ile ilgili durumu ele alınmıştır. Bu bölümde incelenen tarîkatın kolları arasında farklılıklar varsa, her kolun ***cihâz-ı tarîkat***la ilgili durumu müstakil olarak ele alınmış, böylece tarîkat içi ve diğer tarîkatlarla karşılaştırma yapmaya imkân sağlayacak bir yaklaşım sergilenmiştir. Ayrıca bu bölümün sonunda genel bir değerlendirme yapılarak, sûfîlerin tarîkat cihazları kullanımı ile ilgili benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konmuştur.

Çalışmanın ekler bölümünde, ***cihâz-ı tarîkat*** konusu ile ilgili teorik bilginin hayata yansıması olarak Osmanlı Devleti zamanından evliyâ mezar taşları ve türbelerin olduğu Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Bursa, Bilecik, İstanbul, Edirne, Bolu, Karabük, Kastamonu, Samsun, Amasya, Tokat ve Konya şehirleri ile tarîkat cihazları ile ilgili bir müzenin ve tarihî mezar taşlarının olduğu Balkanlardan bir örneklem çalışması için Bosna-Hersek'te araştırma yapılarak birinci elden temin edilen resimlere ve el yazması eserler, bazı kitap ve dergilerde yer alan şekillere yer verilmiştir. Görsel dokümanlar dipnotta şekil veya resim şeklinde belirtildiği gibi, dikkatten kaçmasın diye metin içinde de dipnot numarasından sonra köşeli parantez içinde belirtilmiştir.

Bu çalışmanın temel kaynakları olan el yazması eserler, ülkemizdeki çeşitli kütüphanelerden temin edilmiştir. Özellikle İstanbul'daki el yazması eserlerin temininde büyük yardımını gördüğüm Dr. Necmettin Azak'a müteşekkirim.

Araştırma için bulunduğum şehirlerde yardımlarını gördüğüm Nazilli'den Bekir Kaya'ya, Bursa'dan Ali Uysal'a, İstanbul'dan Adem Öztürk'e ve Adem Ersoy'a, Tokat'tan

Muhammed Murat Erden'e, Konya'dan Bahattin Eryiğit'e teşekkür ediyorum. Ayrıca Bosna-Hersek'e bizi davet eden, Mesudiye Tekkesi'nde bizi misafir eden, Şeyh Mûsâ Hâfız Kâzım Hacımeyliç Aile Müzesi'nde ve Mesudiye Tekkesi'nde bulunan tarîkat cihazlarının tek tek fotoğraflarının çekimine imkân sağlayan Prof. Dr. Kâzım Hacımeyliç'e şükranlarımı arz ediyorum.

Bu çalışma esnasında maddî, mânevî yardımlarını gördüğüm tez danışmanım muhterem hocam Prof. Dr. Ahmet Ögke'ye çok teşekkür ediyorum. Değerli tavsiyeleri ve yönlendirmeleri için Tez izleme kurulundaki hocalarım Doç. Dr. Yasin Pişgin'e, Dr. Öğr. Üyesi Şeref Göküş'e şükranlarımı arz ediyorum. Desteğini gördüğüm Prof. Dr. Hür Mahmut Yücer'e, Arapça eserlerin çözümünde desteğini esirgemeyen Dr. Kıyasettin Arslan'a, tezi baştan sona okuyup önemli tavsiyelerde bulunan Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih Deniz'e ve Bosna'da bize mihmandarlık yapan Edib Karasalihoviç'e ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Tez sürecinde destek ve anlayışlarından dolayı Okul müdürüm Osman Musara'nın şahsında Antalya Anadolu İmam Hatip Lisesi idarecilerine teşekkürü borç bilirim.

Tez projesini destekleyen Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi'ne ve değerli katkılarından dolayı tez jürisi üyelerine teşekkürlerimi sunarım.

Teşekkürün en büyüğü, kıymetli eşim Fatma Şüheda Hanımefendi ve kızlarım Edibe ve Elif İpek'edir. Onlara sonsuz şükran borçluyum. Onların duası, sabrı ve desteği olmasaydı bu çalışma nihayete eremezdi.

Ayrıca isimlerini sayamadığım duaları ile destek olan kıymetli dostlarıma, arkadaşlarıma, aile büyüklerime, akrabalarıma ve öğrencilerime de şükranlarımı sunarım.

Ömer Dilmen

Antalya, 2020

GİRİŞ

Toplumların kültür kodlarını yansıttığı nesnelerden biri kıyafettir. Tabiî bir ihtiyaç olan kıyafet için her toplum, kendi geleneksel kodları çerçevesinde bir giyim – kuşam kültürü oluşturmuştur. Giyilen kıyafetler, kültür değerlerinden izler taşır. Din, kültürün önemli unsurlarından biridir. Bu sebeple giyim – kuşam alışkanlıklarının oluşmasında dinin etkisi söz konusudur. İslâm'da örtünmenin sınırları Kur'ân'la belirlenmiş ve Hz. Peygamber'in uygulamasında kıyafetle ilgili ayrıntılar belirginleşmiştir[1].

Kur'ân-ı Kerim'de insanın giyim süreci, cennette Hz. Âdem ve Hz. Havvâ'nın ağaç yaprakları ile vücutlarını örtmeleriyle başlar[2]. Şeytanın vesvesesi ile Hz. Âdem ve Hz. Havvâ cennet elbiselerinden soyundurulmuş[3] ve hissettikleri hayâ duygusunun bir gereği olarak ağaç yaprakları ile örtünmüşlerdir. Böylece elbise, insanın hayâ duygusunun bir gereği ve hayvanlıktan kurtulup şerefli bir varlık olarak toplumsal hayata katılımında önemli bir unsur olmuştur. Hz. Yûsuf'un babasına gönderdiği gömlek[4] ile giyim sembolik bir değere, mânevî bir kuvvete erişmiş ve nihayet takvâ elbisesi[5] vurgusu ile mü'mine yaraşır bir kıyafetin mânâ âlemindeki öneminin altı çizilmiştir.

Hz. Peygamber Kur'ân'da sınırları belirlenen giyim - kuşam konusunda en temelde sadelik[6], temizlik[7] ve başka din mensuplarına benzememek hususlarına dikkat etmiştir.

---

[1] Titus Burckhardt, *İslâm Sanatı Dil ve Anlam*, çev. Turan Koç, Klasik Yayınları, İstanbul 2005, s. 115.

[2] "*Derken şeytan, kendilerinden gizlenmiş olan avret yerlerini onlara açmak için kendilerine vesvese verdi ve dedi ki: "Rabbiniz size bu ağacı ancak, melek olmayasınız, ya da (cennette) ebedî kalacaklardan olmayasınız diye yasakladı. (Öyle ise, yasak ağacın meyvesinden yiyin ki melek olasınız yahut cennette ebediyen kalasınız.)" "Şüphesiz ben size öğüt verenlerdenim" diye de onlara yemin etti. Bu sûretle onları kandırarak yasağa sürükledi. Ağaçtan tattıklarında kendilerine avret yerleri göründü. Derhal üzerlerini cennet yapraklarıyla örtmeye başladılar…"* A'râf, 7 / 20 - 22; Çalışmada yer alan âyetler için Diyanet İşleri Başkanlığı'nın https://kuran.diyanet.gov.tr/ adresindeki meal kullanılmıştır.

[3] *"Ey Âdemoğulları! Avret yerlerini kendilerine açmak için, elbiselerini soyarak ana babanızı cennetten çıkardığı gibi, şeytan sizi de saptırmasın…"* A'râf, 7 / 27.

[4] *"Müjdeci gelip gömleği Yakub'un yüzüne koyunca gözleri açılıverdi. Yakub, "Ben size, Allah tarafından, sizin bilemeyeceğiniz şeyleri bilirim demedim mi?" dedi."* Yûsuf, 12 / 96.

[5] *"Ey Âdemoğulları! Size avret yerlerinizi örtecek giysi ve süslenecek elbise verdik. Takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) elbisesi var ya, işte o daha hayırlıdır. Bu (giysiler), Allah'ın rahmetinin alametlerindendir. Belki öğüt alırlar (diye onları insanlara verdik)."* A'râf, 7 / 26.

[6] *"Allah ne giydiğine aldırmayan sade kimseleri sever."* Alâüddîn Ali b. Hüsâmeddîn b. Kâdı Han el-Kādirî el-Şâzelî el-Hindî el-Burhanfûrî (Müttakî el-Hindî), *Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl*, thk. Bekri Hayânî Safvet es-Saka, (Müessesetü'r-Risâle, b.y., 140 / 1981), C. III, s. 87; *"Üç sınıf insan sorgusuzca cennete girer. Elbisesini yıkayan fakat onun yerine giyecek elbise bulamayan, ocağının üzerine koyacak tenceresi olmayan, içmek isteyen fakat kendisine hangisini istiyorsun diye sorulmayan kişi."* Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l- Ummâl*, C. III, s. 185; Ebû Bürde İbnü Ebî Mûsâ el-Eş'ârî anlatıyor: *"Hz. Aişe radıyallahu anhâ'nın yanına girdim. Bana yamalı bir giysi ve kaba bir izar çıkardı ve "Resûlullah aleyhi's-salâtu ve's-selâm şu iki (parça)nın içinde vefat etti!" dedi."* Muhammed b. İsmâîl Ebû Abdillâh el-Buhârî, *El-Câmiu'l-Muhtasar (Sahîhu'l-Buhârî)*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsri'n-Nâsır, (Dâru't-Tavki'n-Necât, b.y., 1422), "Libâs", 19 (h.n. 5818); Müslim b. El-Haccâc Ebu'l-Hasan el-Kuşeyri'n-Nîsâbûrî, *El-Müsnedü'l-Sahihu'l-Muhtasar*,

Hz. Peygamber, genel olarak izâr[8] ve ridâ[9] adı verilen iki parçadan oluşan bir kıyafet kullanmış, üst kıyafeti olarak da hırka[10]vb. kıyafetleri tercih etmiş, yünden[11], pamuktan ve kalın kıldan dokunmuş elbiseler giymiş[12], farklı şehirlerden gelen kumaşlardan yapılan elbiseleri de kullanmıştır[13].Hz. Peygamber, kadının erkek kıyafeti, erkeğin de kadın kıyafeti giymesini hoş görmemiş ve bunu yapanları lanetlemiş[14], ipekli elbise giymeyi erkekler için yasaklamış[15] ve giyilen kıyafetin vücut hatlarını belli etmemesi hususunda uyarılarda bulunmuştur[16]. Hz. Peygamber'in uygulamasında kadın[17] - erkek herkesin başlıklı olması söz konusudur, sadece hac ve umrede ihrâmlı olanların başı açık olabilir[18]. Hz. Peygamber, *kalensüve*yi sarıklı (*imâme*li)[19] veya sarıksız kullanmış[20] ve ucunu da genellikle iki omzu arasına sarkıtmış[21], giyim – kuşamında beyaz[22] başta olmak üzere yeşil[23], sarı[24], kırmızı[25] ve siyah[26] renkleri kullanmıştır.

(Dâru İhyâi'Türâsi'l-Arabî, Beyrut ts.), "Libâs", 34 (h.n. 2080); Süleyman b. El- Eş'as Ebû Dâvud, *Sünen-i Ebî Dâvud*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, (El-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut ts.), "Libâs", 7 (h.n. 4036).

[7] Kendisine gelen kişilerin üzerinde pis elbiseleri görünce, Hz. Peygamber *" Bu adam bir su bulup da elbisesini temizleyemedi mi?"* (Ebû Dâvud, "Libâs", 16 (h.n. 4062) diye sormuştur.

[8] "Belden aşağı örtü, peştemâl" bk. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1998, s. 472.

[9] "Belden yukarı örtülen örtü, hırka, dervişlerin omuzlarına attıkları post" bk. Develioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat,* s. 893.

[10] "Kalın kumaştan yapılmış veya içi pamukla beslenmiş ceket uzunluğunda bir giyecek" bk. Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 363.

[11] İbn Mâce Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen-i İbn-i Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye Faysal Îsâ el-Bâbi'l-Halebî, ts.), "Libâs", 1 (h.n. 3556), 4 (h.n. 3564); Ebû Abdullah el-Hâkim Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Hamduye b. Nuaym b. El-Hakem, *el-Müstedrek Ale's-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdulkâdir Ata, (Dâru'l-Kütübi'l-Ilmiyye, Beyrut 1411 / 1990), *Müstedrek,* C. IV, s. 361.

[12] Ebû Dâvud, "Libâs",7 (h.n. 4036); İbn-i Mace "Libâs", 1 (h.n. 3556).

[13] Dihye el-Kelbî (r.a.) anlatıyor: *"Resûlullah (s.a.v.)'e (Mısır'dan), (beyaz renkli ve ince olan) kubâtî kumaşlar getirilmişti. Bana ondan bir parça kumaş verdi ve: "Bunu ikiye böl, bir parçayı kendine kamîs yap, diğerini hanımına ver. Bununla kendine bürgü yapsın!" buyurdular. (Ayrılmak üzere Dıhye) geri dönünce: "Hanımına söyle, bunun altına bir astar koysun da bedenini göstermesin!" buyurdular."* Ebû Dâvud, "Libâs", 39, (h.n. 4116); İbn-i Mâce, "Libâs", 4 (h.n. 3563).

[14] Ebû Dâvud, "Libâs", 30 (h.n. 4098).

[15] Ebû Bekir Abdürrezzak b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef*, thk. Habîbü'r-Rahmân el-A'zamî, Nâşir: el-Meclisü'l-İlmî (Hind), (el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1403/1983) C. 2, s. 144, C. 3, s. 135; Buhârî, "Libâs", 25 (h.n. 5828); Müslim, "Libâs", 11 (h.n. 2069); İbn-i Mâce, "Cihad", 21 (h.n. 2820); Ebû Dâvud, "Libâs", 9 (h.n. 4042).

[16] Ebû Dâvud, "Libâs", 33 (h.n. 4104).

[17] Kadınların başlarını örtmelerinin farz olması ile ilgili bk. Nûr, 24 / 31; Ahzâb, 33 / 59.

[18] İsmail Lüfti Çakan, "Sünnette Giyim Kuşam ve Örtünme", *İslâm'da Kılık Kıyafet ve Örtünme Tartışmalı İlmî Toplantı,* İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul 1987, s. 63 – 64.

[19] İmâme başa dolanan ve aba üzeri kaplayan bir kisvedir. bk. San'ânî, *Musannef,* C. 8, s. 512.

[20] Hz. Peygamber imâmeli veya imâmesiz börk giyerdi. bk. Akşemseddin Muhammed b. Hamza eş-Şâmî el-Osmancıkî, *Terceme-i Risâle-i Nûriyye,* çev. Ali b. Hamza,(İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Mahmud Efendi, 2408), 49b.

[21] Muhammed b. Îsâ b. Sevr b. Mûsâ b. Dahhâk et-Tirmizî Ebû Îsâ, *el-Câmiu'l-Kebîr (Sünenü't-Tirmizî),* thk. Beşşâr Avâda Ma'rûf (Dâru'l-Garbi'l-İslâm, Beyrut 1998), "Libâs", 12 (h.n. 1736); Müslim, "Hacc", 84 (h.n.

Giyilen kıyafetin, insanın psikolojisini etkilediği bir vâkıadır. Hac ibadetinde giyilen ihram, hac yapan insan üzerinde mânevî etki oluşturan unsurlardan biridir. İhramın da etkili olduğu bu mânevî havanın etkisi ile hacı, hacdan döndüğünde toplumsal kontrolün de etkisi ile güzel davranışlar sergileme hususunda hassas olur[27].

İslâm dininin iki temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim'de ve hadîs-i şerîflerde sembolik dilin varlığı söz konusudur. Kur'ân-ı Kerîm'e baktığımızda muhkem ve müteşâbih âyetlerin varlığı, metnin ötesine geçen hakîkatlerin varlığından bizi haberdar etmektedir[28]. Kur'ân-ı Kerim'de sembolik veya tefsir literatürüne göre söyleyecek olursak mecâzî anlatım, tasvir, temsil geniş yer tutmaktadır. Seyyîd Kutub'a göre Kur'ân-ı Kerîm'in dörtte üçü mecâz, temsil ve tasvir anlatımını içermektedir[29]. Mecâzî anlatım, tasvir ya da Kur'ân'da zaman zaman başvurulan temsîlî anlatım yöntemi, Kur'ân-ı Kerîm'in mesajının muhâtaplarında daha kolay ve etkili bir karşılık bulmasını sağlamaya matuftur. Kur'ân-ı Kerim'de muhâtabını etkileyecek, onu düşündürecek ve hakîkati kısa zamanda kavramasına vesile olacak bir üslup kullanılmış, bu sebeple mecâz, temsil, tasvir gibi söz sanatlarına ve anlatım yöntemlerine yer verilmiştir[30].

Temsil, mecâz ve tasviri içinde çokça barındıran Kur'ân-ı Kerîm'in ilk muhâtabı ve müfessiri Hz. Peygamber'dir. Muhâtap olduğu ilâhî metinden hareketle Hz. Peygamber'in mecâz, temsil ve tasvir dilini de bilmesi gerekmektedir. Hz. Peygamber, Kur'ân-ı Kerîm'in

---

453); Hz. Peygamber'in tayin ettiği valilere sardığı sarığın ucunu sağ kulağı tarafına sarkıtması ile ilgili bk. Ebû'l-Hasan Nureddin Ali b. Ebi Bekr b. Süleymân el-Hâşimî, *Mecmuu'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*, thk. Hüsâmeddîn el-Kudsî, (Mektebetü'l-Kudsî, Kahire 1414/1994), C. 5,s. 120; Sarığın ucunun farklı sarkıtılması ile ilgili bk. Ebû Dâvud, "Libâs" 24, (h.n. 4079).

[22] Ebû Bekir b. Ebî Şeybe, e*l-Kitâbü'l-Musannef fi'l-Ehâdîs ve'l-Âsâr*, thk. Kemal Yusuf el-Hût, (Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1409/1989), C. II, s. 468; İbn-i Mâce, "Cenâiz", 12 (h.n. 1472).

[23] Ebû Dâvud, "Libâs", 19 (h.n. 4065); Tirmizî, "Edeb", 4, (h.n. 2813); Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horasânî en-Nesâî, *el-Müctebâ mine's-Sünen (Es-Sünenü's-Suğrâ*), thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, (Mektebetü'l- Matbûâti'l-İslâmiyye, Haleb 1406/1986), "Zînet", 97 (h.n. 8).

[24] Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Âmir, *Muvattâ li-İmâmi Mâlik*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, Lübnan 1406/1985), "Hac", 4 (h.n. 11).

[25] Buharî, "Salât", 17 (h.n. 376) , "Libâs", 35 (h.n. 5848); Müslim, "Fezâil", 92 (h.n. 2337); Ebû Dâvud, "Libâs", 20 (h.n. 4072); Tirmizî, "Libâs", 4 (h.n. 1724); İbn-i Mâce, "Libâs" , 20 (h.n. 3599).

[26] Müslim, "Hac", 451 (h.n. 1358); Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. el-Fadl b. Behrâm b. Abdussamed ed-Dârimî, *Sünen-i Dârimî*, thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî (Dâru'l-Muğnî, Suûdi Arabistan, 1412/2000),, "Menâsik", 88 (h.n. 1981); İbn-i Mâce, "Cihâd", 22 (h.n. 2822); Ebû Dâvud, "Libâs", 23 (h.n. 4076).

[27] Abalı, *Geleneksellik ve Modernizm Açısından Kılık Kıyafet*, s. 25.

[28] Ögke, *Vâhib-i Ümmî'den Niyâzî-i Mısrî'ye Türk Tasavvuf Düşüncesinde Metaforik Anlatım*, s. 51.

[29] Seyyid Kutub, *Kurân'da Edebî Tasvîr*, çev. Ömer Aydın-Ertuğrul Özalp, İşaret Yayınları, İstanbul 2011, s. 12.

[30] Sadık Kılıç, "Kur'ân ve Hadislerde Temsîli Anlatım Örnekleri-İnsani, İlahi ve Uhrevi Hakikatlerin Sunumu Bağlamında Semantik ve Pedagojik Bir Deneme-", *İslâmî İlimler Dergisi*, 1 (2010), s. 14.

açıklamasında ve uygulamasında muhâtaplarına, vahyin mesajını en etkili bir şekilde ulaştırmak için zaman zaman sembolik bir dil kullanmıştır[31].

Şâirin "Su içtiğim tas bana merhaba dedi"[32] diye belirttiği gibi, medeniyetimizde eşyâ ile kurulan canlı bir bağ vardır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), sahip olduğu varlıklara çeşitli isimler vererek onları sıradanlıktan çıkarıp bir kimlik kazandırmıştır. Hz. Peygamber, develerine "Kusvâ"[33], "Azbâ", "Ced'â", atlarına "Sekb", "Mürtecez", "Lezzâz", "Lahîf", "Zırb", katırlarına "Düldül", "Şehbâ", "Beydâ'" merkebine "Ufeyr"[34] isimlerini vermiştir. Hz. Peygamber'in sancağının adı "Ukab"[35], kılıcının adı "Zülfikâr", zırhının adı "Zü'l-Fudûl"[36], ok sadağının adı "Kâfûr", kalkanlarının adları "Zelûk" ve "Fütuk", mızrağının adı "Mütesennâ", süngüsünün adı "Neb'a"dır[37]. Yine Hz. Peygamber'in *"Uhud bizi sever biz de Uhud'u severiz"*[38] sözü, O'nun mekân ile kurduğu mânevî irtibatı göstermesi açısından anlamlıdır.

Tasavvuf madde ile mânâ arasında mutlak bir bağ kurarak dünyada bulunan unsurları metafizik ilkelere dayandırmış ve zâhirde dünyevî gibi gözüken unsurlara bâtınî anlamlar yükleyerek bir anlam örgüsü oluşturmuştur.

Madde ve mânâdan teşekkül eden insanın Allah ile kulluk ilişkisi şüphesiz mânâ yönüyledir. Sûfîlerin çeşitli mânevî anlamlar yükledikleri kıyafetlerin şeklî yönü bâtındaki hakîkatlere işaret eden bir muhtevâya sahiptir. Zâhirdeki bu elbiseler ve eşyâda, sâlikte mânevî bir dönüşüm gerçekleştirmeye vesile olacak anlamlar yüklüdür. Esas olan öz olmakla birlikte özü korumak için kabuk gereklidir. Sembolleri, kabuğu temsil etmesinden dolayı muhafaza etmek gerekir. Sembolleri muhâfaza etmek kadar bu sembolleri üzerinde taşıyan kişilerin, sembollerin insana yüklediği mânevî sorumluluğu taşımaya ehil olması da elzemdir[39].

---

[31] Kılıç, "Kur'ân ve Hadislerde Temsili Anlatım Örnekleri", s. 60.

[32] İsmet Özel, *Erbain Kırk Yılın Şiirleri*, Tiyo Yayınları, İstanbul 2019, s. 197.

[33] Güney Bayburtlu Kesler, *Son Elçi Hz. Muhammed (s.a.v.) ve O'nun Rehberliğinde Hayat*, Çıra Yayınları, İstanbul 2016, s. 205; Celaleddin Vatandaş, *Hz. Muhammed'in (s.a.v) Hayatı ve İslâm Daveti Medine Dönemi,* Pınar Yayınları, İstanbul 2012, C. II, s. 22.

[34] Ahmed b. El-Hüseyin b. Ali b. Mûsâ el-Husracirdî Ebû Bekir el-Beyhakī, *Delâilü'n-Nübüvveti ve Ma'rifetü Ahvâli Sâhibi'l-Şerîa*, (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, h.1405), C. 7, s. 278 – 279; Muhammed b. Sa'd b. Menîu'z-Zührî, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kübrâ*, thk. Dr. Ali Muhammed Ömer, (Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 1421 / 2001), C. I, s. 421 – 424.

[35] İbn Hişâm, *İslâm Tarihi Sîret-i İbn-i Hişâm*, çev. Hasan Ege, Kahraman Yayınları, İstanbul 2006, C. IV, s. 39; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İrfan Yayıncılık İstanbul 1991, s. 1006; Mehmet Kara, "Peygamberimizin Sancak ve Bayrakları", *Diyanet Dergisi*, 25 / 4 (1989), s. 289.

[36] Beyhakī, *Delâilü'n-Nübüvveti ve Ma'rifetü Ahvâli Sâhibi'l-Şerîa,* C. 7, s. 278 – 279.

[37] Abdü'l-Azîz b. Muhammed b. İbrâhîm, *El-Muhtasaru'l-Kebîr fî Sîreti'r-Resûl,* thk. Sâmî Mekkî el-Ânî (Dâru'l-Beşîr, Ummân 1993), s. 126.

[38] Buhârî, "Megâzî", 29 (h.n. 4083); Müslim, "Hacc", 503 (h.n. 1392).

[39] Mahmud Erol Kılıç, *Tasavvuf Düşüncesi Makaleler Konferanslar I*, Sûfî Kitap, İstanbul 2014, s. 104.

Sûfîler kisvenin dervişte oluşturacağı mânevî etkiyi göz önünde tutarak sosyal etki ile dervişin kendini kontrol etmesini sağlamak istemişler[40] ve kisveyi şeyh ile mürid arasındaki mânevî bağın sürekliliğini sağlayan, müridin mânevî merhalelerde ilerleyişine katkı sağlayan önemli bir unsur olarak değerlendirmişlerdir.

Bütün mânevî geleneklerde, mânevî yolculuğa çıkan kişinin uyması gereken âdâba dâir esaslar vardır. Zira usûlü olmayanın vüsûlü olmaz. Sûfîlerin mânevî yolculukta bir eğitim vasıtası olarak kullandıkları kıyafetler ve eşyâ, bâtının îmârına katkı sağlayacak mânevî hakîkatlere işaret eder tarzda telakki edilmiştir. Kendisine tâc tekbirlenen sâlik için o tâc sadece bir başlık değil, mânevî sorumluluğunu hatırlatıcı bir unsur, kendisine hırka giydirilen bir sâlik için de o hırka sadece onu soğuktan – sıcaktan koruyan bir üst kıyafet değil, şeyhine verdiği sözü hatırlatıcı ve aradaki irtibâtın sürekli olmasını temin eden bir özelliğe sahip olmuştur. Esas olan bâtın olmakla birlikte zâhirin bâtını koruyucu özelliği Melâmî[41] meşrep olanları dışarıda bırakacak olursak bütün tarîkatlarda az ya da çok dervişlerin mânevî eğitiminde önemli kabul edilmiştir. Özellikle seyr u sülûkün başında olanların mânevî eğitiminde zâhirî unsurlar elzem görülmüştür. Bütün mânevî yollarda zâhir – bâtın irtibâtını varlığın her mertebesinde sağlıklı bir zemine oturtmak ana hedef olmuştur[42].

Sûfîlerin giydikleri kıyafete veya kullandıkları eşyâya birtakım sembolik anlamlar yüklemelerindeki sebeplerden biri, Hz. Peygamber'in yukarıda bahsettiğimiz insan dışındaki varlık ve nesnelerle dahi bir bağ kurması, onları hayatında belli bir yere konumlandırmasıdır. Âşık Yûnus'un da "Sordum sarı çiçeğe"[43] diyerek çiçekle halleşip mânevî hakîkatlere işaret etmek istemesini, insanın etrafındaki varlıklarla sembolik iletişimine bir örnek olarak gösterebiliriz. İnsanın etrafındaki varlıklarla hakîkati hatırlatacak şekilde kurduğu iletişim, eşyânın hakîkatini müşâhede etmeye yönelik bir çabayı da gündemimize getirebilir.

Sûfîler hem kullandıkları dilde, hem de etraflarındaki varlıklara yükledikleri mânâda zengin bir sembolizm kullanmışlardır. Sembolizm, bütün uygarlıklarda yaygın olan bir anlatım biçimidir[44]. Bilinenden bilinmeyenin anlaşılması[45], görünenden görünmeyenin kavranması, zihinle kutsal olan arasındaki bağı sağlayan bir unsur olarak sembollerin varlığı

---

[40] Abalı, *Geleneksellik ve Modernizm Açısından Kılık Kıyafet*, s. 25.

[41] Melâmetîlik sûfîlerin âdab-erkân ve kıyafetlerini benimsemeyen, onların şeklî yaklaşımlarına karşı çıkan bir anlayıştır. Ayrıntı bilgi için bk. Ali Bolat, *Melâmetîlik*, İnsan Yayınları, İstanbul 2004, s. 9 – 19.

[42] Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkī-Abdurrahmân Sâmi-i Uşşâkī, *Tuhfetü'l-Uşşâkiyye Uşşâkî Sâliklerinin Âdâbı,* Hzl. Mahmud Erol Kılıç, Sufi Kitap, İstanbul, 2016, s. 13.

[43] Yûnus Emre, *Dîvân*, Hzl. Fâruk K. Timurtaş, Tercüman Gazetesi Yayınları, b.y. 1972, s. 172 – 173.

[44] Ramazan Muslu, "Türk Tasavvuf Kültüründe Tarîkat Kıyafetleri ve Sembolik Anlamları", *Ekev Akademi Dergisi*, 36 (2008), s. 44.

[45] Turan Koç, *İslâm Estetiği*, İsam Yayınları, İstanbul 2012, s. 30.

insanlık tarihinin başlangıcına dayandırılır[46]. Zira ilk sembolleştirme eyleminin, Hz. Âdem'in eşyânın adlarını söylemesi ile gerçekleştiği belirtilmiştir[47]. Hayatın her alanında sembollerin varlığından söz edebiliriz. Dinin insanın metafizik hakîkatine ilişkin yönünün olması, dinde sembolizmi kaçınılmaz kılmıştır. Bütün dinlerde sembolik anlatımın veya dinî gerekçelerle sembolik anlam yüklenen kıyafetlerin, eşyânın kullanımı söz konusudur[48].

Sûfîler, konu edindikleri alan bakımından zengin bir sembolik dil kullanmışlar ve bu sembolizmi eşyâya da yansıtmışlardır. Tarîkat cihazlarına yüklenen sembolik anlamlar, onları sıradan kullanılan nesneler olmaktan çıkarmıştır.

Zühd dönemi itibarıyla özellikle ***hırka*** giymek / giydirmek – ki bunun içinde ***tâc*** tekbirlemek de vardır – şeklinde başlayan tarîkat cihazlarının varlığı, tarîkatlar döneminde âdâb – erkâna ait esasların geliştirilmesi, tekke hayatının başlamasıyla zenginleşerek sûfîlerin mânevî eğitiminde kullanılan nesnelere dönüşmüştür[49].

Sûfîler için tarîkat cihazlarının önemi ve kaynağı, Hz. Peygamber'e Mi'râc'da Allah tarafından ***tâc***, ***hulle (hırka)***, ***kemer***, ***asâ***, ***na'lin***, ***burak***, ***refref*** verilmesidir[50]. Sûfîler, Hz. Peygamber'in mânevî emânetler almasını, mânevî bir terbiye yöntemi olarak seyr u sülûk usûlleri içine yerleştirmişlerdir.

Tarîkat kisvesi, giyen kişinin şeyhinin mânevî gözetimi altına girmesinden dolayı mânevî gelişimine, şeyhinin güzel sıfatları ile sıfatlanmasına, seyr u sülûkte ilerlemesine, kalbini tasfiye etmesine, şeyhiyle kalbî muhabbeti dâim kılmasına vesile olacak bir etkiye sahiptir[51].

Hicri VI. (m. XII.) yüzyıldan sonra tarîkatların oluşması ve yaygınlaşmasıyla birçok konu tekke kültürünün bir parçası hâline gelmiş, dervişlere has mekânlar, kıyafetler, tavırlar, ifade tarzları ortaya çıkmıştır. Zühd döneminde başlayan ve tarîkatlar döneminde sistematik hale gelen tarîkat kisveleri içinde ***tâc*** ve ***hırka*** en önemli unsurlar olmuştur.

---

[46] Maşallah Turan, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Sembolizm Tartışmaları*, Hüner Yayınevi, Konya 2016, s. 17.

[47] Ayşe Sıdıka Oktay, "Mevlana Düşüncesinde Din Dili ve Dini Sembolizm", *Uluslararası VII. Dil, Yazın, Deyişbilim Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Hzl. Durmuş Bulgur-Hatice Büyükkalaycı, Konya 2007, s. 47.

[48] Bütün dinlerde sembollerin kullanıldığına dair bk. Ahmet Ögke, *Vâhib-i Ümmî'den Niyâzî-i Mısrî'ye Türk Tasavvuf Düşüncesinde Metaforik Anlatım*, Ahenk Yayınları, Van 2005, s.35 – 45.

[49] Süleyman Gökbulut, *Necmeddîn-i Kübrâ Hayatı, Eserleri, Görüşleri,* İnsan Yayınları, İstanbul 2010, s. 253; Tahir Uluç, *Tasavvuf Geleneğinde Hırka Giymek ve Giydirmek*, (Yüksek Lisans tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2001, s. 20.

[50] Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbûlî, *Mecmûatü'z-Zarâif Sandûkatü'l-Maârif, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb*, Müstensih: Cemâleddîn b.Ali el-Konevî, (İstanbul: Beyazıt Devlet Kütüphânesi, Hakkı Tarık Us, 13400), C. I, s. 5 – 6; (Çalışmamızda kullandığımız bu nüsha dipnotlarda, İstanbûlî, *Mecmûat, Risale adı* şeklinde, müellif nüshası ise (Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbûlî, *Mecmûatü'z-Zarâif Sandûkatu'l-Maârif*, (İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Yazma Bağışlar, Nuri Arlasez Bağışı, 2492 / 1325), İstanbûlî, *Mecmûatü'z-Zarâif Sandûkatü'l-Maârif* şeklinde belirtilecektir.).

[51] Harîrizâde Kemâleddîn Efendi, *Kenzül'l-Feyz*, (İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Mahmud Efendi, 2631), 87a.

Tâc, devlette hükümdarın sultanlığının bir alâmeti olduğu gibi, sûfî gelenek içinde de âriflerin mânevî sultanlığının bir nişânesi olarak kabul edilmiştir. ***Tâc,*** tarihî süreç içerisinde her tarîkatın kendi mânevî eğitim metodolojisine göre farklı şekillerde âriflerin elinde vücud bulmuştur. ***Tâc*** giymek / giydirmek, seyr u sülûkte önemli merhaleleri kat etmenin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. ***Tâc,*** pek çok tarîkatta halîfe ya da şeyh makamına ulaşanlara tekbirlenen bir başlık olmuştur. ***Tâc***ın dışında ***sikke***, ***kalensüve***, ***arakiye*** gibi başlıklar da ***tâc***la ilintili olarak ele alınmıştır. ***Tâc***ın etrafına sarılan veya aşağıya doğru sarkıtılan sarıkla ilgili ***imâme***, ***risâle***, ***taylesan*** gibi unsurlar ile ***tâc***ın kubbe kısmına, tepesine işlenen ***gül***, ***pul***, ***düğme*** gibi unsurlar da hem şeklî yönü ile hem de işaret ettikleri sembolik anlamla ilgili olarak ***tâc*** çerçevesinde değerlendirilmiştir. Neticede ***tâc***la ilgili şekli, dilimleri, etrafına sarılan sarık, tepesindeki ***gül***, ***pul***, ***düğme***, üzerindeki şekiller, resimler çerçevesinde zengin bir sembolizm oluşmuştur[52].

Hırka, başlangıcı Hz. Âdem'in cennette üzerine örttüğü yapraklara dayandırılan bir üst kıyafettir[53]. Pek çok peygamberin hayatındaki önemine işaret edilen ***hırka***nın[54], Hz. Peygamber'in hayatındaki örnekliği sûfî gelenek içinde ***hırka*** giyme / giydirme geleneğinin oluşmasında etkili olmuştur[55]. Sûfî gelenekte ***hırka*** giymek / giydirmek sünnetten mülhem başlamış, daha sonraları müridin şeyhe teslîmiyetini, âidiyetini hatırlatan âdeta şeyh-mürid arasındaki sözleşmeye işâret eden bir sembolik anlama bürünmüştür. Hakîki mürid olmak isteyenlere ***irâde hırkası*** tekbirlenirken, sûfîlere benzemek isteyenlere de ***teberrük hırkası*** giydirilmiştir[56].

İki örneğine temas ettiğimiz tarîkat cihazları, tasavvuf tarihi içerisinde zamanla şekillenmiş ve Melâmîleri saymazsak bütün tarîkatlarda mânevî terbiye aracı olarak kullanılmıştır. Bu cihazların kullanımında dikkat edilecek en önemli husus, bu cihazların işaret ettiği mânevî hakîkate odaklı bir algılayış, yaşayış ve ilerleyiştir. Şekle takılıp kalmak

---

[52] Semih Ceyhan, "Osmanlı Tâcnâme Literatürüne Göre Derviş Tâcı ve Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî'nin Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet Risâlesi", *İslâmî Araştırmalar Dergisi,* 25 (2011), s. 118 – 119.

[53] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye*, C. I, s. 4.

[54] Rızâ b. Mustafa Ankaravî, *Tarîkatnâme-i İmâm Cafer-i Sâdık,* (Ankara: Milli Kütüphane El Yazması Eserler, 06MilYzA2228 / 2), 11b - 13a.

[55] Buhârî, "Libâs" 22 (5823), 32 (5845); Hâkim, *Müstedrek*, C. II, s. 72.

[56] İstanbûlî, *Mecmû'ât, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve,* (Hakkı Tarık Us, 13400), C. I, s. 6; Abdurrahman Câmî, *Nefehâtü'l-Üns Min Hadarâti'l-Kuds*, çev.,şerh: Lâmii Çelebi, Hzl. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, Marifet Yayınları, İstanbul 1998, s. 773; Alexandar Knysh, *Tasavvuf Tarihi*, çev. İhsan Durdu, Ufuk Yayınları, İzmir 2011, s.171; Annemarie Schimmel, *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri İslâma Görgübilimsel Yaklaşım*, çev. Ekrem Demirli, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2004, s. 301; Muhsin Keyânî, *Hankâhlar Tarihi*, çev. Ali Ertuğrul-Süleyman Gökbulut, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2013, s. 459; Gökbulut, *Necmeddîn-i Kübrâ Hayatı, Eserleri, Görüşleri,* s. 255; Ebû Hafs Şihâbüddin Ömer b. Muhammed es-Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif (Gerçek Tasavvuf),* çev. Dilaver Selvi, Semerkand Yayınları, İstanbul 2016, s. 139; Dursun Gümüşoğlu, "Bektaşilik ve Alevilikte Hırkanın Önemi",*Türk Kültürü ve Hacı Bektaşi Veli Araştırma Dergisi,* 60 (2011), s. 397; Akşemseddîn, *Terceme-i Risâle-i Nûriyye,* (Hacı Mahmud Efendi, 2408), 36a; İsmail Rusûhî Ankaravî, *Minhâcu'l-Fukarâ,* Hzl. Safi Arpaguş, Vefa Yayınları, İstanbul 2008, s. 76.

pek çok sûfî tarafından tenkit edilmiştir. Sun‘ullâh-ı Gaybî (ö. 1087 / 1676’dan sonra) tâc giymekten maksadın mârifete ulaşmak olduğunu dizelerinde şöyle dile getirir:

Tâc ma‘rifet tâcıdur sanma gayri ola tâc

Taklîd ile tok olan ledünnîden ola âc[57]

Sûfîlerin kelâm ve fıkıhla oluşan normatif din anlayışına verdikleri tepki, sûfî geleneğin oluşmasında etkili olmuştur. Sûfîler, bu çevrelerle çatışmaya girmemek için mecâz ve sembollerle örülü bir dil geliştirmişlerdir. Geliştirdikleri bu sembolik dil, zamanla varlık tasavvurunda bütün varlıkların irtibâtını açıklayan bir zemini oluşturmuştur[58]. Sûfîler, mecâzî ve sembolik dille ilgili tutumlarını kullandıkları kıyafetlere ve eşyâya da yansıtarak, onlardan mânevî eğitime katkı sağlayacak fayda oluşturmaya çalışmışlardır. Sûfîlerin sergiledikleri çoğu sembolik olan davranış ile usûl ve kıyafet anlayışlarının gerisinde bir tek hedef vardır: Tevhîde ulaşmak. Bütün âdâb ile ilgili hususlardan maksat kişiye tevhîdi idrak ettirmektir.

Selçuklu ve Osmanlı toplumunda insanların giysileri, onların mesleklerini yansıtır olmanın yanında, âidiyetlerine işâret eden unsurlara da sahip olmuştur[59].

Bu çalışma çerçevesinde Önsöz’de bahsi geçen şehirlerde ve ülkede mezarlıklar, türbeler, tekkeler ve müzelerde araştırma yapılarak görsel doküman elde edilmiştir. Burada medeniyetimizdeki mezar taşı geleneğinden ve öneminden bahsetmek yerinde olacaktır.

Osman b. Maz’ûn’un defin merasimi bitince Hz. Peygamber (s.a.v.)’in *“Bununla kardeşimin kabrini tanır ve bulurum, ailemden ölenleri de yanına gömerim”*[60] diye kabrin başına bir taş dikmesi pek çok dinde olduğu gibi İslâm’da da mezar taşı geleneğinin varlığını bize göstermektedir. Hz. Peygamber mezar ziyaretini câhiliye döneminin bâtıl inançlarını tamamen ortadan kaldırmak için başlangıçta yasaklamış, sonradan izin vermiş, mezar ziyareti esnasında yapılacaklarla ilgili tavsiyelerde bulunmuştur. Medeniyetimizde hayatın merkezinde bulunan camilerin bahçelerine ibret almak için mezarlıkların yapılması, mezar ziyaretinin kültürümüzün bir parçası olduğunun göstergelerindendir[61].

---

[57] Sun‘ullâh-ı Gaybî, *Sun’ullâh-i Gaybî Dîvânı*, Hzl. Bilal Kemikli, H Yayınları, İstanbul 2017, s. 238.

[58] Ekrem Demirli, “Normatif Geleneğe Karşı Sembolik Anlatım: İbnü’l-Arabî’de Harf Sembolizmi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2008), s. 223.

[59] A.Tahir Gürsoy, *Dünden Bugüne Giyim Kültür ve Moda*, Mithat Giyim A.Ş., İstanbul 2004, s. 114; Nurullah Abalı, *Geleneksellik ve Modernizm Açısından Kılık Kıyafet*, İlke Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 13 – 14.

[60] Ebû Dâvûd Süleymân b. El-Eş‘as b. İshâk b. Beşîr b. Şeddâd b. Amru’l-Ezdî, *Sünen-i Ebî Dâvud*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, (El-Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut, ts.) “Cenâiz”, 63 (h.n. 3206); İbn-i Mâce, “Cenâiz”, 42 (h.n. 1561).

[61] Mehmet Şener, “Kabir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/kabir#2-fikih (09.05.2020).

Şehirlerin tapu senedi olarak nitelenen mezar taşları[62], özellikle Osmanlı Devleti zamanında kişinin cinsiyetini, mesleğini, sosyal statüsünü ve meşrebini belirtir tarzda yapılmış, böylece kültürün önemli unsurlarından birisi haline gelmiştir[63].

Çeşitli şekillerle yoğun bir sembolizmin kullanıldığı Osmanlı mezar taşları içinde sûfîlerin mezar taşları onların mensup oldukları tarîkatın izlerini taşıyacak şekilde yapılmıştır. Sûfîlerin mezar taşlarında onların kimliğini ortaya çıkartan en önemli unsur hiç şüphesiz mezarın tâc kısmı ve kitâbedeki yazıdır. Tarîkat çevresindeki kimselerin mezar taşlarında tâc kısmı, mensup olunan tarîkatın tâc şekline göre yapılmıştır. Örneğin, Mevlevî olan bir kimsenin mezar taşındaki başlık ***sikke***, Mevlevî Dedesi olanın başlığı ***destârlı sikke***, Bektâşî olan bir kimsenin mezar taşında başlık on iki dilimli ***fahr*** başlık, Kādirî olan bir kimsenin mezar taşı yedi dilimli, sekiz dilimli ve tepe noktasında gül motifli, Halvetî olan bir kimsenin mezar taşı dört terk kırk dallı olacak şekilde yapılmıştır. Tarîkata mensup hanımların veya muhîblerin mezar taşlarına tarîkatın tâc şekli kabartmalı bir şekilde işlenmiştir. Özellikle bazı Bektâşî mezar taşlarında ***teslim taşı*** denilen tarîkat cihazını görmek de mümkündür[64].

Mezar taşları kendilerine özgü bir dile sahip olup, mesajlarını insanlara ulaştıran unsurlarla donatılmıştır. Ekrem Işın, Osmanlı kültürünün dili hakkında şöyle der: "Osmanlı kültürü, sembollerin diliyle konuşur. Bu dili çözüp lâyıkıyla anlayanlar için bu medeniyetin insan ruhuna nakşettiği hazine tam bir cennet; kulakları sağır, gözleri kör ve dilleri kekeme olanlar için ise tam bir cehennemdir."[65]

Kültürün nesiller boyu devam edegelen belgelerinden olan mezar taşları, yapıldıkları çevrenin inançlarını, âdetlerini, yazılan yazılarla edebî birikimlerini, ekonomik durumlarını ortaya koyan önemli bilgilere hâizdir[66].

Mezar taşları ölen insanların yeryüzündeki temsilcileridir, ölümü, dünyanın fânîliğini hatırlattığı gibi, ölümün yokluk olmadığını, asıl yurdun varlığını da haber vermektedir.

Tezin konusu

Sûfîler Hz. Peygamber'in hayatından da örnek alarak, kullandıkları kıyafetlere ve eşyâya mânevî hakikatleri hatırlatan bir takım sembolik anlamlar yükleyerek mâneviyât

---

[62] Beyhan Karamağaralı, "Kültür Tarihimiz Bakımından Mezar Taşlarının Önemi ve İkonografisi", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 34.

[63] Mehmet Önder, "Konya Mezar Taşlarında Şekil ve Süsler", *Türk Etnoğrafya Dergisi,* 12 (1969), Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1970, s. 9.

[64] Örnek mezar taşları için bk. Ekler bölümü.

[65] Ekrem Işın, *"Hoş Gör Yâ Hû" Osmanlı Kültüründe Mistik Semboller Nesneler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 13.

[66] İsmail Doğan, "Günümüz Türkiye'sinde Mezar Taşlarının Dili (Antalya, Burdur, İzmir, Kırıkkale, Kırşehir, Malatya, Manisa, Şanlıurfa Mezarlıkları)", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 160.

yolcuları için ortak bir anlayış geliştirmişlerdir. İşte ***cihâz-ı tarîkat*** denilen sûfîlerin kullandıkları ***tâc, hırka, haydarî, tennûre, destegül, kemer*** gibi kıyafetler ile ***keşkül, tesbih, seccâde, post, def, kudüm, mazhar, teber, kılıç, tığ*** gibi şeylere çeşitli sembolik anlamlar yüklenmiş ve bu cihazlar seyr u sülûkte olan sâliklerin terbiyesinde kullanılan birer unsur olarak telakki edilmiştir. Biz de bu çalışmada turuk-ı aliyye denilen Anadolu ve Balkan coğrafyasında yaygın olan Nakşibendiyye, Kādiriyye, Mevleviyye, Bektâşiyye, Bayrâmiyye, Bedeviyye, Sa'diyye, Şâzeliyye, Zeyniyye, Rifâiyye, Celvetiyye ve Halvetiyye tarîkatlarında kullanılan ***cihâz-ı tarîkat***ı konu edindik. Bu ana tarîkatlarda hangi tarîkat cihazlarının kullanıldığını, tarîkatlar arasındaki farklılıkları, benzerlikleri, tarîkat cihazlarına yüklenen sembolik anlamları ele almaya çalıştık.

Tezin amacı

Bu çalışmanın amacı, Anadolu ve Balkan coğrafyasında yaygın olan turuk-ı aliyye denilen Nakşibendiyye, Kādiriyye, Mevleviyye, Bektâşiyye, Bayrâmiyye, Bedeviyye, Sa'diyye, Şâzeliyye, Zeyniyye, Rifâiyye, Celvetiyye ve Halvetiyye tarîkatlarında kullanılan ***cihâz-ı tarîkat***ı tespit edip, bu cihazların tasavvuf tarihindeki önemini ortaya koymaktır. Burada göz önünde tuttuğumuz iki temel husus vardır. Birincisi hangi tarîkatın hangi tarîkat cihazlarını kullandığını tespit etmektir. İkincisi, bu tarîkat cihazlarına yüklenen sembolik anlamların sûfîlerin hayatındaki yerini, etkisini ortaya koymaktır.

Tezin önemi

Bu çalışma, turuk-ı aliyye denilen tarîkatların ***cihâz-ı tarîkat***la ilgili durumlarını bütüncül bir bakış açısı ile ortaya koymasından ve tarîkatlar arasında karşılaştırma yapmaya imkân sağlamasından dolayı önemlidir. Bu çalışmayı önemli kılan yönlerden bir tanesi de, başta el yazması eserler olmak üzere teorik zemini oluşturulan konuların Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Bursa, Bilecik, İstanbul, Edirne, Bolu, Karabük, Kastamonu, Samsun, Amasya, Tokat, Konya şehirleri ile Bosna – Hersek'te tarîkat cihazları ile ilgili mezarlık, türbe ve müzelerden elde ettiğimiz görsel dokümanlarla desteklenmiş olmasıdır.

Bizim yaptığımız bu çalışma, akla gelebilecek bütün tarîkat cihazlarını başta el yazması eserlerden elde edilen bilgilerle tanıtması, bu cihazların sembolik anlamlarını ortaya koyması, turuk-ı aliyye denilen ana tarîkatların ***cihâz-ı tarîkat*** durumunu ayrı ayrı tespit etmesi ve aralarında mukâyese yapabilme imkânı verebilmesi, görsel dokümanlarla desteklenmesi yönleri ile ***cihâz-ı tarîkat*** konusuna katkı sağlayacak bir içeriğe sahiptir.

Tezin yöntemi

Bu çalışmanın yöntemi, nitel araştırma tekniklerinden doküman incelemesidir. "Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı

materyallerin analizini kapsar."[67] Dokümanlar yazılı materyaller olabileceği gibi, çalışmanın niteliğine göre film, video ve fotoğraf da olabilir[68]. Doküman incelemesinin dokümanlara ulaşma, özgünlüğü kontrol etme, dokümanları anlama, veriyi analiz etme diye dört aşaması vardır.[69] Biz de bu yöntem çerçevesinde öncelikli olarak çalışmanın temel kaynakları olan el yazması eserleri İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi başta olmak üzere, Konya Yazma Eserler Kütüphanesi, Atatürk Kitaplığı, Ankara Milli Kütüphane, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, İstanbul Millet Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi, Konya Müze Müdürlüğü İhtisas Kütüphanesi'nden temin ettik.

El yazması eserlerin yanında basılı eserlerden ve makalelerden de istifade ederek konu ile ilgili dokümanlara ulaşıp tasnifleri yapılarak çalışmanın metni oluşturulmuştur. Özellikle el yazması eserlerde zaman zaman aynı eserin farklı nüshalarına da bakılarak bilgilerin doğruluğu teyit edilmiştir. Yukarıda adı geçen şehirler ve ülkede birinci elden temin ettiğimiz görsel dokümanlarla ve bazı el yazması eserler, kitaplar ve dergilerden elde edilen şekillerle çalışma desteklenmiştir.

Anadolu ve Balkan coğrafyasında yaygın olan bütün ana tarîkatların, tarîkat cihazlarıyla ilgili durumunu tespit etmeye çalışmak, konunun genişliği açısından tezde yaşadığımız en önemli zorluktur. Diğer zorluk tarîkat cihazları ile ilgili yaklaşık on beş şehir ve Bosna Hersek'te müze, mezarlık ve türbelerden görsel doküman elde etme sürecinde yaşadıklarımızdır. Yaşadığımız diğer bir zorluk da bazı el yazması eserleri okumaktaki güçlüklerdir.

Tezin sınırlılıkları

Bu çalışmanın sınırlılıkları, turuk-ı aliyye denilen Nakşibendiyye, Kādiriyye, Mevleviyye, Bektâşiyye, Bayrâmiyye, Bedeviyye, Sa'diyye, Şâzeliyye, Zeyniyye, Rifâiyye, Celvetiyye ve Halvetiyye tarîkatlarında yaygın bir şekilde kullanılan ***cihâz-ı tarîkat***la ilgili durumlarını tespit etmekten ibârettir. Bu tarîkatlar Anadolu ve Balkan coğrafyasında yaygınlığı olan tarîkatlardır.

Bu çalışma kapsamında turuk-ı aliyyede kullanılan tarîkat cihazları nelerdir? Bu tarîkat cihazlarının işâret ettiği sembolik anlamlar nelerdir? Tarîkat cihazlarının mânevî terbiye metodu olarak kullanılmasının önemi nedir? ***Cihâz-ı tarîkat*** kullanımında tarîkatlar arası farklar nelerdir? Hangi tarîkatlarda kendilerine özgü tarîkat cihazı/cihazları vardır? Başta el yazması olmak üzere çeşitli eserlerde bahsedilen tarîkat cihazlarının Osmanlı

---

[67] Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri,* Seçkin Yayıncılık, Ankara 2013, s. 217.

[68] Yıldırım, Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri,* s. 219.

[69] Yıldırım, Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri,* s. 223 – 227.

medeniyetinde ortaya çıkan mezarlık kültüründe yansımaları var mıdır? gibi soruların cevapları bulunmaya çalışılmıştır.

Tarîkat kisvesine karşı duruş olarak Melâmetîlik

Sûfî gelenek içinde oluşan kıyafet ve eşyâya değer ve anlam verme, tasavvufun zühd döneminde ortaya çıkan Melâmet anlayışını benimseyen çevrelerce kabul görmemiş ve sûfîlerin bu tavrı eleştirilmiştir. Tarîkat cihâzlarına bir karşı duruş olarak ***Melâmetîlik*** hakkında kısa bir bilgi verme zarureti ortadadır.

Sözlükte "azarlamak, kötülemek, serzenişte bulunmak"[70] mânâlarına gelen ***"levm"*** kökünden türeyen ***Melâmetîlik***, riyâya düşmek endişesinden dolayı yapılan iyiliklerin gizlenmesi ve nefsle cihâd etmek için işlenen günahların açığa vurulması demektir[71]. Tasavvuf tarihinin zühd döneminde Hamdûn-i Kassâr'ın başlattığı bir tasavvuf okulu olarak nitelendirilen ***Melâmetîlik***'in tarihî gelişimi üç dönemde ele alınır:

1. Melâmiyye-i Kassâriyye: İlk devre Melâmîleridir. Kurucusu Hamdun-i Kassâr (ö. 271 / 884) ile birlikte Ebû Osman el-Hîrî (ö. 298 / 910) ve Ebû Hafs el-Haddâd (ö. 270 / 884) tarafından kurulmuştur.
2. Melâmiyye-i Bayrâmiyye: Orta devre Melâmîleridir. Kurucusu Ömer-i Sikkînî'dir (ö. 880 / 1475).
3. Melâmiyye-i Nûriyye: Son devre Melâmîleridir. Kurucusu Seyyîd Muhammed Nûru'l-Arabî'dir (ö. 1304 / 1887)[72].

Melâmî tavır, Kur'ân'da yer alan şu âyetlere dayandırılarak "kınayanın kınamasından korkmamak" esası üzerine bina edilmiştir: "*Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. Onlar mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurludurlar. Allah yolunda cihad ederler. (Bu yolda) hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar. İşte bu, Allah'ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.*"[73] *"(Kusurlarından dolayı kendini) kınayan nefse de yemin ederim (ki diriltilip hesaba çekileceksiniz).*"[74]

Çalışmamız açısından ***Melâmetîlik'***i ele almamızın temelinde, ***Melâmetîlik*** anlayışının zühd döneminde başlayan ve sonrasında geliştirilen âdâb ve erkâna ait kurallara karşı

---

[70] İbn Manzûr, Cemâleddîn *Lisânü'l-Arab*, thk. Abdullâh Ali el-Kebîr-Muhammed Ahmed Hasbullah-Haşim Muhammed eş-Şazeli, Kahire, ts., s. 4100 – 4101.

[71] Mustafa Kara, *Dervişin Hayatı Sûfînin Kelâmı Hâl Tercümeleri Tarîkatlar Istılâhlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012, s. 97; Sühreverdî, *Avârifü'l- Maârif*, s. 90.

[72] Bolat, *Melâmetîlik*, s. 12 – 13.

[73] Mâide, 5 / 54.

[74] Kıyâme, 74 / 2.

olmalarıdır[75]. Zühd döneminde tasavvufî hayatta ortaya çıkan âdâb-erkân, şeklî unsurlar, ***halvet***, uzlet gibi uygulamalar istismar edilmiş, özellikle Kuşeyrî (ö. 465 / 1072), Serrâc (ö. 378 / 988), Hücvîrî (ö. 465/1072 [?]), Kelebâzî (ö. 380/990)gibi klasik dönem tasavvufî eserlerin müellifleri tarafından özden ziyade kabukla meşgul olan sûfî kisveli kişilerin tutumları eleştirilmiştir. Melâmetîler de aynı gerekçelerle şekle dayalı tasavvufî uygulamaları eleştirerek kendi yollarını çizmişlerdir. Bu husus, tasavvuf ilminin kendi özeleştirisini yapmasından dolayı önemlidir[76].

Kuşeyrî, şerîata muhalefet etmeyi tercih eden ve "ben Melâmî'yim" diyenlerin açık bir sapıklık içinde olduklarını, halkın merdûdu olmak için yaptıkları davranışların halkın makbûlü olmaya evrildiğini belirtir[77].

Melâmetîlik'e göre sûfîlerin kullandıkları şekle dair unsurlar, sûfîlerin bâtınlarında gizli kalması gereken sırrın dışa vurumudur. Mânevî hallerin gizli kalması, riyâdan uzak olması, şöhrete sebep olmaması esastır. ***Melâmetîlik***'in riyâya karşı oluşunun temelinde ihlâsa yaptıkları vurgu vardır. Şekle önem veren hususlar, ihlâsın zedelenmesi tehlikesini ortaya çıkarmaktadır[78].

Hamdûn-i Kassâr, "Melâmet, halk için süslenmeyi, herhangi bir hal veya ahlâk ile onların rızasını ummayı tamamıyla terk etmek ve Allah yolunda kınayanın kınamasından korkmamaktır" diyerek ***Melâmetîlik*** yaklaşımını ifade etmiştir[79].

Melâmetîlik, her ne kadar başka tarîkatlarla mezc edilerek Melâmîyye-i Bayrâmiyye ve Melâmîyye-i Nuriyye[80] gibi tarîkat formunda değerlendiriliyorsa da bütün tarîkatlarda az ya da çok iz bırakmış bir meşreptir. Bu anlayış, Anadolu'da Bayrâmiyye başta olmak üzere Bektâşiyye, Nakşibendiyye, Kādiriyye ve Halvetiyye tarîkatları üzerinde etkili olmuştur[81]. Halvetiyye'den Çerkeşiyye'nin alt kollarından biri olan İbrâhimiyye'nin kurucusu Kuşadalı İbrâhîm Efendi'nin (ö. 1262 / 1846), geleneksel tarîkat yapılarında var olan tekke, ***tâc*** ve ***hırka*** gibi uygulamaları reddetmesi, hatta tekkesinin yandığı haberi kendisine gelince

---

[75] Kara, *Dervişin Hayatı,* s. 97 – 98.

[76] Bolat, *Melâmetîlik*, s. 53 – 54.

[77] Abdülkerîm Kuşeyrî, *er-Risâle*, çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1991, s. 385 – 386.

[78] Kara, *Dervişin Hayatı*, s. 97-98; Ebu'l-Alâ Afîfî, *İslâm Düşüncesi Üzerine Makaleler*, çev. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 165; Sühreverdî, *Avârifü'l- Maârif*, s. 90.

[79] Bolat, *Melâmetîlik*, s. 12.

[80] Melâmîyye-i Bayrâmiyye ve Melâmîyye-i Nûriyye Melâmî anlayışın gereği olarak usûl, âdâb-erkân, tekke gibi zâhirî şartları kabul etmediğinden diğer tarîkatlar gibi müstakil bir tarîkat olma özelliğine sahip olamamıştır. bk. Bolat, *Melâmetîlik*, s. 26.

[81] Bolat, *Melâmetîlik*, s. 25 – 27.

"merasimden kurtulduk" demesi, Melâmî meşreb bir sûfî olduğunun göstergeleridir[82]. Nakşibendiyye'nin temel ilkelerinden olan ***"Halvet der - Encümen"***[83] ilkesi Melâmî yaklaşımı hatırlatmaktadır[84]. Yine Ebu'l-Hasan-ı Harakânî (ö. 425 / 1033) yamalı elbise, ***seccâde***, belli kurallar ve âdetlerle sûfî olunamayacağını, fenâya, yokluğa eren kişinin sûfî olabileceğini ifade etmiştir[85].

Zamanla İslâm dışı unsurların kendilerini meşrulaştırmak için istismar ettikleri Melâmî anlayış; devlet, ulemâ ve Sünnî tarîkatlar nezdinde tepkiyle karşılanmıştır. Riyâya düşmemek ve ihlâsa sahip olmak adına dinî kimlik olarak zâhirî unsurları reddeden ***Melâmetîlik*** "hovardalığa varan bir ibâha hâli"ni yansıtır olmuştur[86].

Kuşeyrî, karışık hareketlere sahip bir Melâmî zâta amaçlarının ne olduğunu sorduğunda, "halkın kendisinden uzak kalmasını sağlamak" diye bir cevap alır. Bu zâta: "Halk dediğin şu insanların sayısı pek çoktur. Ömrünü, zamanı ve mekânı halkı kendinden uzaklaştırmak için müsait bulamazsın. O halde sen kendini onlardan uzaklaştır ki, bu meşguliyetlerden (ve karmakarışık işlerden) kurtulabilesin. Perhize devam etmekle şifâ bulacak biri gıda peşinde koşarsa, o insan sayılmaz" diye nasihat eder[87].

Eşrefoğlu Rûmî (ö. 874 / 1469 - 70 [?]), risâlesinde derviş kıyafeti ile tarîkat-i aliyyeden olduklarını söyleyerek ucb içinde olan kişilerin ortaya çıktığını eleştirerek, öncelikli olarak kişiye şerîatın gerekli olduğunu, şerîatta eksiği olanın ehl-i tarîk olamayacağını, "şerîatta mekrûh olan tarîkatta haram olur" diyerek belirtir[88].

Kuşeyrî, Hz. Peygamber (s.a.v)'in vahiy almadan önce toplum nezdinde itibarlı bir kimse olduğunu, vahiy aldıktan sonra ise kınandığını belirterek, "kınayanın kınamasından korkmamak" ilkesinin mü'minlerin vasıflarından olduğunu belirtir[89].

---

[82] Vahit Göktaş, "Halvetiyye'nin Şabaniyye Ekolü ve Kolları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26 (2011), s. 155; Nihat Azamat, "Kuşadalı İbrâhim Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/kusadali-İbrâhîm-efendi (27.04.2020).

[83] "Halk içinde halktan ayrı olmak, zâhirde halkla bâtında Hak'la olmak, bedenin halkla, kalbin Hak'la olması" bk. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2016, s. 156; "Nakşi ıstılahı olarak, toplulukta Allah ile yalnız kalabilme sanatını ifade eder. Nûr suresindeki "Ticaret ve alışverişin Allah'ı hatırlatmaktan alıkoymadığı kişiler" (Nûr, 24/37) esprisi, bu prensiple temellendirilmiştir." Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Otto Yayınları, Ankara 2014, s. 193 – 194.

[84] Bolat, *Melâmetîlik*, s. 99.

[85] Câmi, *Nefahât*, s. 444.

[86] Bolat, *Melâmetîlik*, s. 20.

[87] Kuşeyrî, *Risâle*, s. 389.

[88] Abdullâh b. Eşref b. Muhammed el-İznikî el-Eşrefî, *Sırru'd-Deverân*, (İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Esad Efendi,1482), 25b.

[89] Kuşeyrî, *Risâle*, s. 380 – 381.

XVII. yüzyılda yaşayan Halvetî-i Ramazânî şeyhi Ali Akkirmânî (ö. 1065 / 1655), madde-mânâ ikileminde özün mânâ olduğunu, sûrete itibar edilmemesi gerektiğini, "Asıl kerâmet ***tâc*** u ***hırka***da değil, ***cem*** u ***fark***tadır" diyerek Melâmî bir tutumu ortaya koymuştur[90].

Dervîşlik didükleri hırkayıla tâc degül

Gönlin dervîş eyleyen hırkaya muhtâc degül[91]

dizelerinde Yunus Emre (ö. 720 / 1320 [?]), dervişliğin ***tâc*** ve ***hırka*** ile olmayacağını, bâtının güzelleştirilmesi gerektiğini, Melâmî bir tavırla ortaya koymuştur.

Aldanma bugün Şemsî sakın tâc u kabâya

Üryân getürüp dünyeye 'üryan iletürler[92]

dizelerinde Şemseddîn-i Sivâsî (ö. 1006 / 1597), dünyaya niçin geldiğimizin farkında olmamızın gereğini vurgularken ***tâc ve kaba***ya aldanmamızı öğütleyerek Melâmî bir tavrı ifade etmiştir.

Ahmed-i Yesevî (ö. 562 / 1166), bâtını güzelleştirmeye vurgu yaparken giyilen ***Melâmet hırka***sından şöyle bahsetmiştir:

Her kim giyse melâmetin hırkasını,

Bâtınını düzeltip, virân eylese sûretini.

Hiç çekmese mahlûkâtın minnetini,

Böyle âşık gitse, orada Sultân olur[93].

Kul Nesîmî de (ö. 1085 / 1674'ten sonra) ***melâmet hırkası***nı giyerek dünya kayıtlarından sıyrıldığını şöyle dile getirir:

Ben melâmet hırkasını kendim geydim eğnime

Âr-ü nâmus şîşesini taşa çaldım kime ne?[94]

Melâmetîlerin şeklî unsurların ihlası zedelemesi sebebiyle sûfîlerin mânevî terbiye aracı olarak gördükleri kisvelere karşı çıkmaları zaman zaman şerîat sınırlarının aşılması sonucunu beraberinde getirmiş ve bu sebeple bu anlayış sahipleri eleştirilmiştir. Diğer tarîkatlarda az ya da çok Melâmetîlik anlayışının yer bulması, doğru uygulandığında bu anlayışın da mânevî terbiyedeki önemini bize gösterir.

---

[90] Mesut Bayar, *Nakşî Ali Akkirmânî'nin Tasavvufî Düşüncesi,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Sivas 2007, s. 105.

[91] Yûnus Emre, *Dîvân-ı İlâhiyât*, Hzl. Mustafa Tatcı, Kapı Yayınları, İstanbul 2011, s. 276.

[92] Fatih Ramazan Süer, *Sivasîlerin Pîri Şemseddîn Sivâsî*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2018, s. 49.

[93] Hoca Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, ed. Mustafa Tatcı, Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Türk – Kazak Üniversitesi Yayınları, Ankara 2016, s. 323.

[94] Cahit Öztelli, *Onyedinci Yüzyıl Tekke Şairi Kul Nesîmî*, Türk Etnoğrafya, Folklor ve Turizm Derneği Yayınları, Ankara 1969, s. 49.

Tarîkat cihâzları ile ilgili literatür incelemesi

Çalışmamızda konuyla alakalı başta el yazması eserler olmak üzere pek çok kaynaktan istifade edilmeye çalışılmıştır. Tarîkat cihâzları konusu çeşitli el yazması eserlerde ele alınmıştır. Bu eserler içinde en önemlisi Yahyâ Âgâh İstanbûlî'nin (ö.1332 / 1913 - 14) *Mecmûatü'z-Zarâif Sandûkatü'l-Ma'ârif (*Müstensih: Cemaleddin b.Ali el-Konevî, İstanbul: Beyazıt Devlet Kütüphânesi, Hakkı Tarık Us, 13400*;* müellif nüshası, İstanbul: Süleymaniye Kütüphânesi, Yazma Bağışlar, Nuri Arlasez Bağışı, 2492 / 1325) adlı tarîkat cihâzlarının hemen hemen hepsini içinde barındıran bir mecmûadır. Bu eserin müellif ve müstensih nüshaları olmak üzere iki nüshası vardır. Bazı farklı bilgilerden dolayı çalışmamızda her iki nüshayı da kullandık. Bu eserin içindeki *"Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb", "Fütüvve-i Esrâr-ı Bi-Tarîkati Aliyye", "Fütüvve-i Kemer-i Gayret", "Fütüvve-i Edevât-i Cehz-i Dervişân", "Fütüvve-i Şedd-i Şerif", "Fütüvve-i Mühr-i Gül Abâd", "Fütüvve-i Asâ ve Seccâde"* risâlelerinden istifa ettik.

Tarîkat cihâzları içinde en önemli yere sahip olan ***tâc*** ile ilgili çok sayıda risâle yazılmıştır. ***Tâc***la ilgili yazılan risâlelerde gerek tarîkatlara özgü ***tâc***ların biçimsel yönleri, gerekse ***tâc***ların şeklinden hareketle yapılan sembolik yorumları ele alarak, zâhir-bâtın arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalıştık. ***Tâc***la ilgili en önemli risâle Müstakimzâde Süleymân Sa'deddîn'in (ö. 1202 / 1788) yazdığı ve kütüphânelerde *Risâle-i Tâciyye, Tâc-ı Çehâr Terk-i Kelâm-ı Kadîm* gibi isimlerle kayıtlı bulunan eserdir. (Müstakimzâde Sa'deddîn, *Risâle-i Tâciyye,* (İstanbul: Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16) Bu eserde pek çok tarîkata ait ***tâc***ın şekli ve işaret ettiği sembolik anlamlar ele alınmıştır. Bahsedeceğimiz diğer önemli bir ***tâc*** risâlesi Abdullah Salâhî-i Uşşâkī'ye (ö. 1197 / 1783) ait olan *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet* risâlesidir.(Abdullah Salâhî-i Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* İstanbul: Süleymaniye Kütüphânesi, Pertev Paşa, 633 / 1) Bu Risâlede ***tâc***, şeklî unsurları yanında daha çok vahdet-i vücûd perspektifinden sembolik bir anlatım ile ele alınmıştır.

Tâc ile ilgili istifade ettiğimiz bir başka risâle de Seyyîd Nizâmoğlu Seyfullâh Efendi el-Halvetî'nin (ö. 1010 / 1601) , *Risâle-i Tâc-ı Nizâmî*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphânesi, Bağdatlı Vehbi, 2171) adlı eseridir. Bu eserde ***tâc***ın terklerinin işaret ettiği ahlâkî ilkelere temas edilmiştir.

Tarîkata özgü âdâb ve erkânın ele alındığı *Hurde-i Tarîk, Mi'yâr-i Tarîk, Tarîkatnâme, ÂdÂb-ı Tarîkat* gibi eserlerde tarîkat cihâzları ile ilgili konulara zaman zaman yer verilmiştir. Bu eserler içinde Karabaş-ı Velî Ali Alaaddîn-i Atvel'in (ö. 1097 / 1686) , *Mi'yâr et-Tarîka Tercümesi*,(çev. Nureddin, Müstensih: Mehmed Said b. Osman el-Bolûvî, İstanbul: Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OeYz390 / 1) adlı eserinde

sûfîlerin giydiği libâsın özelliklerine, dört terkli kırk dallı ***tâc***-ı şerîfin işaret ettiği sembolik hakîkatlere, ***risâle***nin sembolik anlamına ve ***hırka*** konusuna temas edilmiştir.

Tarîkatlara özgü bilgileri bulabildiğimiz eserlerden de faydalandık. Sa'diyye tarîkati için Şihâbeddin el-Hafâcî es-Semerkandî Delcî, *Behcet-i Minhâc Tercümesi*,(İstanbul: Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OEYz1304 / 1), Kādiriyye tarîkatı için Mehmed Rif'ât Kādirî (ö. 1317 / 1900), *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Aliyye fî Beyâni Tarîkati'l-Kādiriyye,* (İstanbul: Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî, Aesry 1127), Mehmed Rif'at el-Kādirî el-Eşrefî, *Risâle-i Tâciyye-i Kādiriyye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphânesi, Hacı Mahmud Efendi, 3263), Eşrefî Derviş İbrahim (18. yüzyıl), *Risâle-i Gül Âbâd* (İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OEYz852 / 4), Halvetiyye ve Celvetiyye tarîkatları için İsmâîl Hakkı-i Bursevî (ö. 1137 / 1725), *Tamâmü'l-Feyz*, (Ankara: Millî Kütüphane El Yazması Eserler, 06MilYzA6252 / 5), Bedeviyye tarîkatı için Anonim, *Usûl-i Tarîkat-ı Bedeviyye*, (İstanbul: Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphânesi, 753), Rifâiyye tarîkatı için Anonim, *Fütüvve-i Tâc-ı Ma'rifî,* (İstanbul: Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OEYz1662), Seyyid Sâbit Ali el-Ma'rifî (ö. 1280 / 1863), *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,*(Ankara: Millî Kütüphane, El Yazması Eserler, 06MilYzA961), Seyyid Muhammed b. Seyyid Alâeddin el-Hüseynî er-Radavî (ö. 930 / 1524'ten sonra), *Miftâhu'd-Dekāik fî Beyâni'l- Fütüvveti ve'l-Hakāik*, (Konya: Konya Müze Müdürlüğü, Abdülbâki Gölpınarlı Yazma Eserler, 171), Mustafa Kabûlî (ö. 1244 / 1829), *Kenzü'l-Esrâr* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphânesi, Hacı Reşit Bey, 107), Bektâşiyye tarîkatı için Rıza b. Mustafa Ankaravî, *Tarîkatnâme-i İmâm Cafer-i Sâdık, (*Ankara: Millî Kütüphane El Yazması Eserler, 06MilYzA2228 / 2), Mevleviyye tarîkatı için Kösec Ahmed et-Trabzonî (ö. 1190 / 1777), *Tuhfetü'l-Behiyye fi't-Tarîkati'l-Mevleviyye* (İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Hâlet Efendi,289), Halvetiyye tarîkatı için yukarıda zikrettiğimiz Karabaş-ı Velî Ali Alâeddîn-i Atvel'in, *Mi'yâr et-Tarîka Tercümesi*,(çev: Nureddin, Müstensih: Mehmed Said b. Osman el-Bolûvî, İstanbul: Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OeYz390/1), Muhammed Nazmî (ö. 1112 / 1701), *Hediyyetü'l-İhvân* (İstanbul: Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OeYz0557), Ömer Fuâdî Kastamonî (ö. 1046 / 1636), *M'iyâr-ı Tarîk Hz. Meşâyih-i Halvetiyân der-Silsile-i Kutb-i Cihân Şeyh Şa'bân Efendi*, (İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OEYz836), Yiğitbaş-ı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî (ö. 910 / 1504), *Hurde-i Tarîkat Risâlesi* (İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Hekimoğlu, 438) adlı eserlerden faydalandık.

Ebû Hafs Şihâbüddin Ömer b. Muhammed es-Sühreverdî (ö. 632 / 1234), *Avârifü'l-Maârif (Gerçek Tasavvuf)*, (çev: Dilaver Selvi, Semerkand Yayınları, İstanbul 2016), Ebû

Nasr Serrâc et-Tûsî'nin (ö. 378 / 988) *el-Lümâ' (İslâm Tasavvufu ,* (çev. Hasan Kamil Yılmaz, Erkam Yayınları, İstanbul 2012), Hücvîrî Ali b. Osman Cüllâbî (ö. 465 / 1072 [?]), *Keşfü'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, (çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016), Abdülkerim Kuşeyrî (ö. 465 / 1072), *er-Risâle* (çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1991), Abdurrahman-ı Câmî (ö. 898 / 1492) *Nefehâtü'l-Üns Min Hadarâti'l-Kuds (*çev. ve şerh: Lâmii Çelebî, Hzl. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, Marifet Yayınları, İstanbul 1998), adlı eserler çalışmamızda faydalandığımız klasik kaynaklardır.

Araştırmamızda yakın dönemde yazılan Güldane Gündüzöz'ün *Tasavvufta Tâc Sembolizmi,* (Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2018), Nurhan Atasoy'un *Derviş Çeyizi Türkiye'de Tarîkat Giyim-Kuşam Tarihi (*İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2016), Tahir Uluç'un *Tasavvuf Geleneğinde Hırka Giymek ve Giydirmek* (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2001) adlı yüksek lisans tezi, Semih Ceyhan'ın editörlüğünde hazırlanan *Türkiye'de Tarîkatlar Tarih ve Kültür* (İsam Yayınları, İstanbul 2015), Reşat Ekrem Koçu'nun *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü* (Doğan Kitap, İstanbul 2015), Mehmet Zeki Pakalın'ın *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü (*Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1971) adlı eserlerden ve Semih Ceyhan'ın "Osmanlı Tâcnâme Literatürüne Göre Derviş Tâcı ve Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkī'nin Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet Risâlesi" (*İslâmî Araştırmalar Dergisi,* 25 (2011)), Ramazan Muslu'nun "Türk Tasavvuf Kültüründe Tarîkat Kıyafetleri ve Sembolik Anlamları" (*Ekev Akademi Dergisi,* 36 (2008)) adlı makalelerinden istifade ettik. Ayrıca Hüseyin Vassâf'ın (ö. 1348 / 1929) *Sefîne-i Evliyâ* (drl. Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2015) adlı eserinden şeyh efendilerin biyografilerinde konumuzla ilgili geçen bilgilerin izini sürdük.

Ayrıca yakın dönemde yazılan Cerrâhiyye tarîkatının âdâb ve usûlü hakkında bilgilerin yer aldığı Fahreddin Erenden'in (ö. 1386 / 1966) *Envâr-ı Hz. Pîr Nûreddîn el-Cerrâhî*, (İstanbul: İSAM, c. I - II, no: 3893, ts.) adlı eserinden Cerrâhiyye bölümü için, Cemalettin Server Revnakoğlu'nun arşivindeki konumuzla ilgili bilgilerden ve görsel dokümanlardan da istifade ettik.

.

BİRİNCİ BÖLÜM
SEMBOLİZM, KUR'ÂN, SÜNNET ve TARÎKATLAR ÖNCESİ DÖNEMDE GİYİM KUŞAM ve TARÎKAT CİHAZLARI

Çalışmanın bu bölümünde sembolizm, Kur'ân, sünnet ve tarîkatlar öncesi dönemde giyim kuşam ve tarîkat cihazları başlığı ile sûfîlerin varlıklara yükledikleri sembolik anlamın mâhiyeti, İslâm'ın ana kaynaklarında giyim kuşamla ilgili bilgiler, sûfîlerin tarîkatlar öncesi dönemdeki giyim kuşam alışkanlıkları, tarîkat cihazlarının tanımı ve işâret ettikleri sembolik anlamlara temas edilerek konu temellendirilmeye çalışılacaktır.

1.1. Sembolizm

"Yunanca Sumbolein kelimesi, toptan atmak ve birleştirmek anlamına gelmektedir. İki ayrı varlık arasında bir tanıma alâmeti"[95], "duyularla ifade edilemeyen bir şeyi belirten somut nesne veya işâret, remîz, rumûz, timsâl, simge"[96], "bir düşünce, fikir ya da nesnenin yerini tutan, bir kavramı veya bir düşünceyi belirten gözle görülür ve anlamı bilinir işâret"[97], "görünmeyen bir realiteyi betimleyip somutlaştıran imaj veya tasavvur"[98] şeklinde farklı tanımları yapılan sembol, bilinenden bilinmeyene bir ayna[99], zihinle kutsal arasında bağ kurmamıza yardımcı olan bir tasvir ve gizemli olanın keşfini sağlayan bir unsur olarak nitelendirilmiştir[100]. "Genel olarak tüm işaret, alâmet, nişan ve belirtilerle kasdedilen şeyleri içine alan sembol, geniş anlamda ele alındığında; kendi dışındaki bir şeye karşılık olmak üzere akla getirilen herhangi bir şey olarak tanımlanmaktadır."[101]

1.1.1. Arapçada Sembolizme Yakın Kavramlar

Arapçada sembolizm kavramına eş veya yakın anlamlı olabilecek pek çok kavram vardır. Bu kavramlar, Arapçada sembol kavramına eş veya yakın anlamlı zengin bir kavram örgüsünün olduğunu göstermektedir. Sembolizm kavramının içeriğine sahip en önemli

---

[95] Mehmet Aydın, "Sembol", *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü,* Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2005, s. 682.

[96] Komisyon, *Türkçe Sözlük,* Türk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s.1727.

[97] Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2000, s. 840.

[98] Sadık Kılıç, "Sanat ve Estetiğin Dini/İslâmi Temelleri", *İslâm, Sanat ve Estetik Dini Yayınlar Kongresi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2014, s. 37.

[99] Koç, *İslâm Estetiği*, s. 30.

[100] Maşallah Turan, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Sembolizm Tartışmaları*, s. 17.

[101] Turan Koç, *Din Dili,* İz Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 90.

kavramları şöyle özetleyebiliriz: "Söz aracılığı olmadan maksadı başkasına haber vermek"[102], "ehlullâh'ın nezdinde ibaret ve elfâz kullanmaksızın muraddan haber vermek"[103], "ince manalar içerdiği için konuşanın ibareyle açıklayamadığı şey"[104] anlamına gelen işâret; burhan, alâmet, eser, mucize, işâret anlamına gelen âyet[105]; "onu bilmekten, başka bir şeyi bilmeyi gerektiren şey"[106], "yol gösteren, kılavuz, rehber, işaret, iz"[107] anlamına gelen delil; "kendisini bilmekten medlûlün varlığı hakkında zan meydana gelen şey"[108], iz, alem[109] anlamına gelen emâre; "cüz'î iki şey arasındaki ortaklaşa mânâdan dolayı, birinde bulunan hükmü diğeri için de vermek"[110], "bir nesneyi bir nesneye benzetmek"[111] anlamına gelen temsil; "bir durumun diğerine mânâda ortak olduğunu göstermek" anlamına gelen teşbih[112]; "simge, anlamlı gizli söz, ehlinden başkasının anlamadığı kelamın altında saklı olan gizli mana"[113], "dudakla işaret etmek, fısıldamak ve göz kırpmak"[114], göz, kaşlar, kirpikler, ağız ve el ve dudaklarla işaret etmek[115] anlamına gelen remz; "ikisi arasındaki münasebetten dolayı, kendisiyle konulduğu mânâdan başka bir mana kasdedilen şey" anlamında mecâz[116]; "kullanmakla kendisinden kasdedilen mânâ gizlenip örtülmüş olan söz, bireyin lafzen ya da manen olsun, maksadlardan herhangi bir maksad için, kendisine delâlette sarih olmayan bir lafızla ifâde edilmesi"[117] anlamına gelen kinâye; misâl, işâret, parola anlamına gelen şiâr[118].

---

[102] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü,* s. 196.

[103] Seyyid Cafer Seccâdî, *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*, çev. Hakkı Uygur, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s. 257.

[104] Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü,* s. 251.

[105] Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü,* s. 58; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü,* s. 54; İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s. 185.

[106] Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf Cürcânî, *Ta'rîfât (Arapça Türkçe Terimler Sözlüğü)*, ter. Ve şerh: Arif Erkan, Bahar Yayınları, İstanbul 1997, s. 104.

[107] Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü,* s. 121.

[108] Cürcânî, *Ta'rîfât,* s. 28

[109] İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s. 129.

[110] Cürcânî, *Ta'rîfât,* s. 65.

[111] Mütercim Âsım Efendi, e*l-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l- Kāmûsi'l-Muhît Kāmûsu'l-Muhît Tercümesi,* Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013, C. V, s. 4756.

[112] Cürcânî, *Ta'rîfât,* s. 60.

[113] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü,* s. 293.

[114] Rağıb el-İsfahânî, *Müfredât (Kur'an Kavramları Sözlüğü)*, çev. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu, Çıra Yayınları, İstanbul 2012, s. 442.

[115] İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s. 1727; Mütercim Âsım Efendi*, Kāmûsu'l-Muhît Tercümesi*, C. III, s. 2483.

[116] Cürcânî, *Ta'rîfât,* s. 204.

[117] Cürcânî, *Ta'rîfât,* s. 190.

[118] İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s. 2276.

1.1.2. Dinde Sembolizm

Sembollerin kullanımı bütün önemli uygarlıklarda yaygın olmuş[119], hatta Hz. Âdem'in eşyâyı adlandırmasıyla başladığı belirtilmiştir[120]. İlk insanların duvarlara resim çizmeleri, Mısır hiyerogliflerinin varlığı, sembol kullanımının çok eski uygarlıklardan beri kullanıldığını bize gösterir[121]. Semboller bir iletişim yöntemi olarak sadece dinî alanda değil, sanatta, edebiyatta, ideolojilerde yoğun olarak kullanılmıştır. Günümüzde de özellikle dinlerin sembolik dil kullanımı aktif olarak devam etmektedir[122].

Her şeyin sembol olabilme potansiyeline sahip olduğu dünyada, sembolün maddî ve onun işâret ettiği mânevî hakîkatinin yanında toplumsal kabulle ortaya çıkması gerekir[123]. Hakîki sembol, şuur altında fikir ve duyguları harekete getirecek kuvvete sahip olup, görülmeyen bir hakîkate işâret eder[124].

İnsan bilincinin dünyayı kavraması, eşyânın doğrudan zihindeki varlığının somut bir şekilde olması veya zihinde varlığı canlanmayan nesnenin ancak bir imge aracılığı ile bilince yeniden sunulmasıyla mümkün olur[125].

Sembol, bir hakîkate işâret etmekte, anlamın bütünü hakkında bilgi vermekte, kapalı olan anlamı açığa çıkarmakta, ruhumuzda sembolize edileni ortaya çıkarmakta ve iki parça ile aradaki bağı kurarak tam bir anlama ulaştırmaktadır. Canlı bir özelliğe sahip olan sembol, bilinçaltında, kutsal bir metnin otoritesi altında veya toplumsal mutabakatla kendi doğal seyrinde ortaya çıkar[126]. Bir varlığı sembolle anlatma, duygu, amaç ve inanç aktarımı sonucunu ortaya çıkarır[127].

İnsanın dünyaya ait boyutu olan bedeniyle metafizik boyutu olan ruhu arasındaki irtibat semboller aracılığı ile sağlanır. İnsanın sonsuza açılan yönü olan ruhun beden kaydında

---

[119] Muslu, "Türk Tasavvuf Kültüründe Tarîkat Kıyafetleri ve Sembolik Anlamları", s. 44.

[120] Ayşe Sıdıka Oktay, "Mevlana Düşüncesinde Din Dili ve Dini Sembolizm", s. 47.

[121] Joseph Piercy, *Semboller Evrensel Bir Dil*, çev. Umre Deniz Tuna, Aykırı Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 17; Muhammed Hamidullah, "İslâm'da Sembol", çev. İsmail Yakıt, *Süleymân Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2 (1995), s. 299.

[122] Hayreddin Kızıl, "Dinî Sembolizm Üzerine", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 9/20 (2018), s. 328; Bütün dinlerde sembollerin kullanıldığına dair bk. Ögke, *Vâhib-i Ümmî'den Niyâzî-i Mısrî'ye Türk Tasavvuf Düşüncesinde Metaforik Anlatım*, s.35 – 45.

[123] Galip Atasağun, "Sembol ve Sembolizm", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/7 (1997), s. 371 – 372.

[124] Annemarie Schimmel, "Dinde Sembolün Fonksiyonu Nedir?", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 / 3 (1954), s. 70.

[125] Gilbert Durand, *Sembolik İmgelem*, çev. Ayşe Meral, İnsan Yayınları, İstanbul 1998, s. 7.

[126] Paul Tillich, "İmanın Sembolleri", çev. Aliye Çınar, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 / 9 (2000), s. 767 – 768; Kızıl, "Dinî Sembolizm Üzerine", s. 330; Ömer Faruk Yavuz, "Kur'ân'da Kutsal Mekân, Zaman ve Eşya Kavramlarının Sembolik Değeri", *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 3 /1 – 2 (2006), s. 43.

[127] Alfred North Whitehead, *Sembolizm*, çev. Kadir Yılmaz, Şule Yayınları, İstanbul 2009, s. 60.

anlamlı bir dünya kurabilmesi, Mutlak Varlık'ı, kendi varlığını, evreni idrak edebilmesi sembollerin varlığı ile mümkündür[128]. Zira semboller, bütün hakkında bizlere bilgi vermekte, hakîkate dair tamlığı ifade etmekte, dış dünya ile aramızdaki hakîkate dair örtülü ince bağları anlama ve bir parçadan diğer parçayı keşfetme imkânı sağlamaktadır[129].

İnsanın, Allah'ın halîfesi olması onun yeryüzündeki en değerli varlık olduğunun bir göstergesidir. Bu yönü ile insan, Yüce Varlık'ı anlatmada en önemli semboldür. Doğanın bir yönüne işâret eden doğadaki sembollerin aksine, halîfetullâh olan insan, sahip olduğu özelliklerle merkezi ifade eden çok yönlü bir semboldür[130].

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Mesnevî'sinde geçen körlerin fili tarif etmeleri[131] ile ilgili hikâyesinde de işâret edildiği üzere, bütünü idrak edebilmek için sembolik bir dile ihtiyaç vardır[132]. İmanın hakîkatine ermek, görünür dünyayı, yüksek hakîkatlerin sembolik bir yansıması olarak görmekle ve "ez-Zâhir" isminin yanında "el-Bâtın" isminin de tecellisini idrak etmekle mümkündür[133]. Çünkü din dilinin îmanî hakîkatleri ifade etmede oynadığı rol onu günlük dilin ötesinde bir yere konumlandırır, mü'minde dinî tutum ve davranışlarda teslîmiyetten kaynaklı bir kanaat oluşturur. Kanaate dayalı dil, hakîkate dair bütüncül bir yaklaşım ortaya koyar. Din dili mantık ilkeleri ile çözümlenebilen bir dil değil, insanın varoluşuna atıfta bulunan bir mahiyete sahiptir. Din dili söz konusu olduğunda, Tanrı ile kurulan irtibâtın etkisiyle meydana gelen bir dil söz konusudur[134].

Dinî sembollerin temel özellikleri temsil etme, somut olma, iştirak etme, canlı olma, yapıcı ve yıkıcı olma, bilgi verici olma[135], isteğe bağlı oluşmama, başka sembollerle değiştirilememe, bilimsel eleştirilerle ortadan kaldırılamama[136] şeklinde tasnif edilmiştir. "Sembolle, sembolize edilen arasında "birden-çoka" ilişkisi söz konusudur. Bir sembolün sembol olarak ortaya çıkmasının önemli nedenlerinden biri, bu anlam genişliği ve çok

---

[128] Tahir Uluç, *İbn Arabî'de Sembolizm*, İnsan Yayınları, İstanbul 2015, s. 42.

[129] Kızıl, "Dinî Sembolizm Üzerine", s. 330; Maşallah Turan, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Sembolizm,* s. 18; "Guénon'un sembollere atfettiği önemin temelinde, sonsuzluğun herhangi bir sınırlamayı kabul etmemesinin ve formel bir niteliğinin bulunmasının yer aldığı söylenebilir. Bu anlamda forma bağlı bir yapı arz eden bu dünyanın içinde yaşayan insanların, doğrudan ve bütünüyle bir sonsuzluk algılaması söz konusu olamamaktadır." bk. Hüsnü Aydeniz, "Dini Semboller, Sembolün Anlam Kaybı ve Etkilerine Gelenekselci Bir Yaklaşım (Renè Guènon Örneği)", *Ekev Akademi Dergisi*, 48 (2011), s. 78.

[130] Hüsnü Aydeniz, "Dini Semboller, Sembolün Anlam Kaybı ve Etkilerine Gelenekselci Bir Yaklaşım (Renè Guènon Örneği)", s. 76.

[131] Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, çev. Veled İzbudak, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1995, C. III, s. 102, beyit no. 1265 – 1269.

[132] Sâdık Kılıç, *İslâm'da Sembolik Dil*, İnsan Yayınları, İstanbul 2016, s. 211 – 212.

[133] Kılıç, *İslâm'da Sembolik Dil*, s. 57.

[134] Turan Koç, *Din Dili*, s. 53, 73.

[135] Latif Tokat, *Dinde Sembolizm*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2012, s. 157 – 180; Uluç, *İbn Arabî'de Sembolizm*, s.44 – 45.

[136] Koç, *Din Dili*, s. 92 – 93.

yönlülüğün, birebir ve başka türlü ifade edilememesidir. Dolayısıyla semboller tüketilemez bir anlam zenginliğine sahiptir, bir defada ve tamamıyla açıklanamaz."[137]

Dinin metafizik gerçekliğinin olması, kullanılan dilin sembolik olmasını gerektirmiştir[138]."Dinî sembolizm düşüncesinin diğer bakış açılarından ayrıldığı temel nokta, din diline din fenomeni açısından bakmasıdır. Din dili sadece genel anlamda dilin yapısından doğan kapalılık, tek anlamlılık, çok anlamlılık ve doğrulanabilirlilik gibi sorunlar nedeniyle değil, din fenomeninin yapısından dolayı semboliktir."[139] "Din dilinin sembolik ve mecâzî olduğunu iddia eden mistik ve dinî tecrübeci düşünce, dilin Tanrı hakkında sembolik ve mecâzî olarak kullanılabileceği, ancak bu ifadelerin hiçbir zaman doğrulama konusu edilemeyeceği kanaatindedir"[140].

Mutlak varlık sahibi olan Tanrı'nın tecrübe alanının dışında olması, varlıklar tarafından kuşatılamaması, O'nu tanımada ve O'nunla iletişime geçmede önemli bir meseledir. Tanrı'nın aşkın boyutuna aşırı vurgu yapılmasıyla Tanrı'yı insanlardan soyutlayan bir problem gündeme gelirken, şah damarımızdan daha yakın olan[141] ve dua ettiğimizde duamızı kabul eden[142] bir Tanrı anlayışı ile de içkin olan bir Tanrı gündeme gelmektedir[143]. Lafzî ifade ve kavramlarla belirlenimin ve indirgemenin mümkün olmadığı Tanrı hakkında sembolik bir dil kullanma zorunluluğu vardır. Kutsalı tecrübe etmenin ve ifade etmenin anahtarı sembollerdir[144]. Nitekim sembolik dil, Allah'ın beşer idrâkine sunulmasında önemli rol oynar.

"Tanrı hakkında konuşmanın tek doğru yolu sembolik yoldur. Çünkü sonlu bir şey hakkında bilinen hiçbir şey, Tanrı'ya uygulanamaz, Tanrı, tamamen başka olandır veya tamamen aşkındır."[145] Kur'ân'da bu hakikat şöyle ifade edilmiştir: "*O'nun benzeri hiçbir şey yoktur."*[146] "İslâm'da Tanrı'ya itaat etmek bir başka esastır; itaatsizlik durumunda ölümden sonraki hayatta gerçekleşecek ilâhî cezalandırma söz konusudur. Fakat bu durumda bir mü'min algılayamadığı ve akledemediği bir Tanrı'ya nasıl inanacak, O'nu nasıl sevecek ve O'ndan nasıl korkacaktır? Tanrı kendisine inanılmasını ve ibadet edilmesini emrediyorsa, bir

---

[137] Tokat, *Dinde Sembolizm*, s. 1; bk. Kılıç, *İslâm'da Sembolik Dil*, s. 56.

[138] Latif Tokat, "Dînin Sembolik Dili", *Milel ve Nihâl*, 6 (1), 2009, s. 75.

[139] Tokat, *Dinde Sembolizm*, s. 34.

[140] Tokat, "Dinin Sembolik Dili", s. 92.

[141] Kāf, 50 / 16.

[142] Bakara, 2 / 186.

[143] Temel Yeşilyurt, "Teolojik Söylemde Sembolik Öğelerin Yeri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1999), s. 43 – 56.

[144] Aliye Çınar, "Din Dili: Dini Sembol ve Ritüel", *Dindarlık Olgusu Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri,* Kurav Yayınları, Bursa 2006, s. 325.

[145] Tokat, *Dinde Sembolizm*, s. 99; Koç, *Din Dili*, s. 96.

[146] Şûrâ, 42 / 11.

şekilde onların algı alanına inmek durumundadır. Tanrılığın doğası, Tanrı'nın beşerî düzleme inmesine izin vermediğinden, bu aracılık işini yapacak olan sembollerdir. Burada semboller 'Tanrı'nın yerine geçen' veya Tanrı'nın emirlerini ulaştıran duyusal veya imgesel işaretlerdir. Semboller bir yandan somut olmakla insan tarafından algılanabilmekte, diğer yandan da Tanrısal olanın yerine geçmektedirler.[147] Böylece semboller, Tanrı'nın aşkınlığına halel getirmeden Tanrı ile insanlar arasında bir köprü işlevi görürler."[148] Aşkın Varlık olan Tanrı'dan söz etmek, O'nun gerçek dışı ya da anlatılamaz olduğundan değil, kullanılan anlatım araçlarının yetersizliği ve O'nu anlatan insanın O'nu kuşatamayacak özellikte olmasındandır[149].

Temel Yeşilyurt, Tanrı'yı anlamaya / anlatmaya çalışırken çok boyutlu bir dil şeması kullanmanın gerektiğini şöyle ifade eder: "Tanrı hakkında konuşmak gibi temel görevi icra ederken, olağan dildeki kavramların aynıyla Tanrı'ya atfedilmesi, ilâhî olanın beşerîleştirilmesiyle sonuçlanırken, diğer taraftan sözcüklerin birebir anlamlarının dışında mecâzî, sembolik veya negatif olarak ele alınması da belli ölçüde anlam kaybına yol açmaktadır**...** Bu noktada teologun farkında olduğu diğer şey ise, teolojik dilin ancak çok boyutlu bir dil şeması içinde ele alınabileceği ve bir veya diğer bir dil düzeyine indirgeyerek ele alınamayacağıdır. Teolojik dili, herhangi bir anlatım tarzına indirgemek, teolojik dilin kendine özgünlüğünü bertaraf ederek otonomluğunu ortadan kaldırır. Beşerî dilden alınan sözcüklerin Tanrı'ya atfedilmesinin yol açtığı teolojik sorunlar, sık sık böyle bir anlatımı doğrudan/pozitif anlatım olarak değil, dolaylı anlatım olarak karşımıza çıkarmaktadır."[150]

"Temsil (sembolizm) geniş anlamıyla ele alındığında farklı varlıklar, farklı dünyalar ve farklı varoluş düzeyleri arasında bir şekilde benzerlik ilişkisi kurmaya dayanır. İslâm sanatı ve estetiği, nihâî anlamda fizik ötesiyle bağlantılı olduğundan, bir yerde sembolizm, duyu algısını aşan, hakîkatin hissettirilmesi konusunda önemli bir dolaylı anlatım aracı olmuştur. Zira temsil, bu anlayışta bir üst hakîkatin ifade edilmesi veya aydınlatılmasında en isâbetli yollardan birini oluşturur."[151]

"Dinî sembolleri diğer sembollerden ayıran önemli bir özellik; dinî sembolleri başka sembollerle değiştirmek mümkün olmadığı gibi, bilimsel eleştirilerle ortadan kaldırmak da imkânsızdır. Dinî sembollerin diğer bir özelliği ise şudur ki, dini semboller basit bir

---

[147] "…Tanrısal olanın yerine geçmektedirler." ifadesi Tanrı'yı hatırlatan bir nesne veya bir varlık olarak anlaşılmalıdır.

[148] Uluç, *İbn Arabî'de Sembolizm*, s. 57; bk. Ali Bakkal, "Kâbe ve Sembolizm", *İslâm ve Sanat Tartışmalı İlmî Toplantı*, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, İstanbul, 2015, s. 298.

[149] Yeşilyurt, "Teolojik Söylemde Sembolik Öğelerin Yeri", s. 44; Koç, *İslâm Estetiği*, s. 9.

[150] Temel Yeşilyurt, *Sözün Anlamı Teolojik Dilin Paradoksal Görünümü Üzerine Bir Çözümleme*, İnsan Yayınları, İstanbul 2016, s. 55.

[151] Koç, *İslâm Estetiği*, s. 26 – 27.

haberleşme vasıtası değildirler. Onlar duygu ile yüklüdürler. Onların hissî ve aklî tarafları vardır. Dinî sembollerde kâmil olmaya yönelik bir düşünce vardır. Sembolizmin gayesi bir yerde sembolize edilen şeyin önemini artırmaktır. Doğrusu semboller insan hayatında son derece büyük bir yeri ve anlamı vardır. Sembollerin görüntüleri zaman zaman değişse bile ruhun realitesinden hiçbir zaman kaybolmazlar. Biz bilinçli ya da bilinçsiz olarak bu semboller içinde ve onların aracılığıyla faaliyet gösteririz."[152]

"Dinler, ancak semboller aracılığıyla varlıklarını devam ettirirler ve bizler de semboller aracılığıyla dinî değerleri ve geçmişin kültürünü algılarız. Her dinî sembolün kendisine özgü varoluş biçimi, kutsalın veya kutsalla ilişkilendirilen dinî içerikli formların özel bir yapısını ve buna bağlı maddî tasvirlerini, davranış biçimlerini aksettirir."[153]

Schimmel, Heiler'in, Friedrich Von Hügel'in "ruh maddî şeylerle bağlantı kurduğunda uyanır" sözünü aktardığını ifade ederek, mânevî tecrübenin duyusal nesnelerle ifade edilebileceğini, *"Varlığımızın delillerini, (kâinattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz ki, o Kur'an'ın gerçek olduğu onlara iyice belli olsun. Rabbinin, her şeye şâhit olması yetmez mi?"*[154] âyetiyle zâhirî tecellîler ile Zât arasındaki ilişkinin ortaya konduğunu, bu ilişkide bütün mahlûkâtın birer âyet olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder. Schimmel, "âyetlerin çokluğu, aşkın ama "Şah damarından daha yakın" olan ebedî ve ezelî Bir'i gizlemek için gereklidir; âyetlerin çokluğu ile İlâhî Birliği birbiri ile çelişmez. Âyetler mü'min kişinin sonunda sûretleri geride bırakacağı Allah'ın huzuruna giden yolu gösterirler. Çünkü "*O'nun Yüzü*[155] *dışında her şey helâk olacaktır*" "[156] diyerek, kesret âlemi ile vahdet arasındaki ilişkideki sembolizmin gerekliliğini ortaya koymuştur. Her bir varlık, Mutlak Varlık'tan bir nişan taşır. Sûfîlerin hayatlarında kullandıkları eşyâ da rûhânî dünyadaki hakîkatlerin izdüşümü olarak değerlendirilebilir. Zira her bir nesne, kemâle erme yolunda sâlike hatırlatmalarda bulunur[157].

İnsan dışındaki varlıkların "*Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah'ı tesbih ederler. Her şey O'nu hamd ile tesbih eder. Ancak, siz onların tesbihlerini anlamazsınız. O,*

---

[152] Atasağun, "Sembol ve Sembolizm", s. 386.

[153] Erkan Perşembe, "Dinde Sembolün Fonksiyonu ve İslâm'da Sembolik Değerlerin Bugünü", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 / 10 (1998), s. 94.

[154] Fussılet, 41 / 53.

[155] Burada birebir alıntı yapıldığından âyet meâli kaynaktaki gibi yer almıştır. Âyette geçen "vech" ifadesi sadece yüz anlamına gelmemektedir. Türkçede bu kavram çoğunlukla "zât" olarak anlaşılmıştır. Bu âyetin meâli Diyanet İşleri Başkanlığı'nın sitesinde şu şekilde yer almaktadır: "*O'nun zâtından başka her şey yok olacaktır."*

[156] Kasas, 28 / 88.

[157] Schimmel, *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri İslama Görüngübilimsel Yaklaşım*, s. 14 – 16.

halîm'dir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir), çok bağışlayandır."[158] âyetinin gereği olarak hep tesbihle meşgul olması, müridlerini çiçek getirmeleri için dışarıya gönderen Sünbül Efendi'nin (ö. 936 / 1529) hikâyesinde, Merkez Efendi (ö. 959 / 1552) dışında bütün müridlerin çiçek getirmesi, Merkez Efendi'nin ise "diğer çiçekler Allah'ı tesbih etmekle meşguldüler, onlara engel olmak istemedim; yalnızca bu zikrini tamamlamıştı, ben de onu getirdim" demesi, sûfîlerin dış dünyada bulunan varlıklarla kurdukları canlı bir iletişimin varlığını bize gösterir[159]. Sûfîlerin kullandıkları kıyafetler ve eşyâ böyle bir anlayışın neticesinde sıradan bir nesne olmaktan çıkıp, mânevî hakîkatleri hatırlatan canlı birer nesneye dönüşmüştür.

Sûfîler, dilde ***metafor*** dediğimiz farklı bir anlatım tarzını kullanmışlardır. Onların böyle bir dile ihtiyaç duymalarının farklı sebepleri vardır. "Remzî dil, işâret dili, mânâ dili, kuş dili, balabaylan dili olarak da nitelenen ve tasavvuftaki şathiye geleneğinden de beslenen bu anlatım tarzı, her şeyden önce, soyut hakîkatleri somutlaştırmak, fakat bu arada soyut mânâları anlatmanın zorluğundan dolayı somut olandan istifâde ederek mesajı yalnızca ehil olanlara vermek veya dinî taassubun ağır bastığı kimi zamanlarda birtakım yanlış anlaşılmaların önüne geçmek amacıyla geliştirilmiş bir ifade sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca sûfîlerin, kendilerinin mânevî tecrübe yoluyla elde ettikleri yüksek irfânî hakîkatleri ifade etmede dilin yetersiz kalması, yaşadıkları bu türden derûnî tecrübeleri yorumlamak ve anlatmak için başka bir çıkar yol bulamamalarından dolayı da bu anlatım biçimine başvurdukları söylenebilir. Kimi zaman da cezbe ve istiğrâk hâlinin sarhoşluğuyla sûfî, farkında olmaksızın veya kendini tutamayarak bu tür ifadelere kayabilmektedir. Sırrı ifşa etme kaygısının yanı sıra, metaforik anlatım unsurlarının tüm zenginlik ve imkanlarından yararlanarak etkileyici bir üslup yakalamak, yani bu büyüleyici anlatım tarzının gücünü kullanarak kalıcı mesajlar vermek amacıyla da bu anlatım biçimine başvurulduğu gözlenmektedir."[160] Dinî metinlerin anlatılmasında/anlaşılmasında kullanılan metaforik dildeki lafzî anlam ile o lafzın işâret ettiği figüratif anlam arasında kurulan ilişki, anlatılmak istenilenin tek bir cümleyle ifade edilmesini sağlar. Metafor, sözü süslemek değildir,

---

[158] İsrâ, 17 / 44.

[159] Schimmel, *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri İslama Görüngübilimsel Yaklaşım*, s. 45 – 46.

[160] Ahmet Ögke, *Vâhib-i Ümmî'den Niyâzî-i Mısrî'ye Türk Tasavvuf Düşüncesinde Metaforik Anlatım*, Ahenk Yayınları, Van 2005, s. 3.

hissedilenin ötesinde bilgi verir ve gerçeklik hakkında yeni şeyler söyler[161]. "Metaforun özü bir tür şeyi başka bir tür şeye göre anlamak ve tecrübe etmektir."[162]

Sûfîler, çokluk âlemi denilen ve Bir olanı hatırlatan sembollerle örülü bu şehâdet âleminde[163], görüntünün bir yanılsamadan ibâret olduğunu İbn-i Arabî'nin "Görüntüye aldanma" sözüyle delillendirerek, hakîkatin bâtında olduğunu ifade etmişler, bâtının keşfi için de sembolleri kullanmışlardır[164].

Bir dünya görüşü oluşturmada din çok etkin bir role sahiptir. Sahip olunan dünya görüşünün aktarımında kullanılan dil, tecrübe birikimine ve derin bir tefekküre dayanır. Özellikle dinî ifade dilinin, aşkın olana işâret etme gücünde olması gerekir. Sembollerin yaşaması, toplumun sembolün işâret ettiği kaynak ile olan irtibâtının güçlü olmasından kaynaklanır. Müslümanlar için şehâdetle, yani tanıklıkla yola koyulan bir din ve kültür dilinin oluşturduğu eserlerde, mecâzî, temsîlî, tenzîhî ve teşbîhî yaklaşımlar görülmektedir. Bu eserlerin dayandığı temel, Kur'ân'ın dil ve üslûbunun telkin ettiği hakîkat ve bilgi anlayışıdır[165].

Sembolik dilin dinî hakîkatleri ifade ederken kullanılması bazı açılardan zayıflık oluşturur. Aşırı sembolik dil anlayışına göre, sembolize edilen şeyin gerçekliğinin olup olmaması önemli değildir. Bu dil anlayışına göre, Nuh ve tûfan kıssasının tarihî bir gerçekliğinin olup olmaması önemli değildir, ifade ettiği anlam önemlidir. Bu zayıflıklarına rağmen sembolik dil, sembolize edilenin değerini arttırma görevini yerine getirir. Turan Koç'un ifadesi ile sembolizm, zayıflıkları olmakla birlikte, bütün sembolik ögeleri içinde barındıran kuşatıcı bir kavramdır. Tanrı ile ilgili ifadelerin ve Tanrı'dan gelen vahiylerin gerçekliğini kabul etmesi, dilin kuramsal, sanatsal ve değerle ilgili yönlerini kuşatması açısından sembolik dil önemlidir[166].

1.1.3. İslâm Öncesi Dinlerde Kıyafet Sembolizmi

Giyim kuşam kültürü insanlık tarihi ile başlar. Varlık sahnesine çıkmasıyla birlikte giyinme alışkanlığı olan tek canlı insandır. İslâm inancına göre insanlığın başlangıcı, ilk peygamber Hz. Âdem ile başlar. Dinlerin insanların hayatlarını düzenlemede oynadığı rolü

---

[161] Paul Ricoeur, *Yorum Teorisi Söylem ve Artı Anlam*, çev. Gökhan Yavuz Demir, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 61, 69.

[162] George Lakoff, Mark Johnson, *Metaforlar Hayat, Anlam ve Dil*, Hzl. Gökhan Yavuz Demir, İthaki Yayınları, İstanbul 2015, s.30.

[163] Kılıç, *Tasavvuf Düşüncesi Makaleler Konferanslar I*, s. 23.

[164] Mahmud Erol Kılıç, "İbn Arabî'yle "Zaman'ın Ruhunu" Okumak", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 23 (2009), s. 57, 59.

[165] Turan Koç, *Zamanın Gözleri Sanat-Dil-Hakîkat*, İz Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 7 – 8, 95 – 96.

[166] Koç, *Din Dili*, s. 89 – 90.

hatırlarsak, giyim-kuşam alanı ile ilgili de dinden kaynaklı tutum ve davranışların gerçekleştiği bir hakîkattir. İslâm dininde oluşan giyim-kuşam kültürü çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde ele alınacak olup, bu bölümde dinlerin giyim-kuşam kültürüne etkileri bazı örnekler eşliğinde değerlendirilecektir.

Kaynağı her ne olursa olsun – ister İlâhî ister beşerî – bütün dinlerde din adamlarının etkisi veya dinin emirleri neticesinde oluşan bir giyim-kuşam kültürü vardır. Şamanizm'de din adamı olan ***kam***ların kendilerine özgü cübbe ve külâhları, bir de kutsallığı olan davulu vardır. ***Kam***lar, hizmetinde bulunduğu ruhun izni ve emri ile ve onun tarif ettiği şekilde cübbe yaptırabilirler. Tarif edilen malzemeler eksik olarak yapılan cübbe, âyin yapmaya yaramaz. Cübbeden sonra yapılan külâh çeşitli taşlarla süslenir. Ruhların izin vermesi ile edinilen davul ise, şamanın ruhu dünyayı dolaşırken araç görevi görür. Bu unsurlara sahip olan ***kam***, ruhların koruması altına girer[167].

Saha (Yakut) ***Kam***larının kullandıkları eşyâ çeşitli sembolik anlamlarla yüklüdür. ***Kam***lar, elbiseleri dikilirken kötü ruhlardan korunmak için kurban sunarlar. İlk ***kam***ın kartalla olan bağından dolayı, ***kam***ın kaftanında pek çok kuş tasviri vardır. Kuşların semâvî varlıklar olduğunu düşünürler. Öldükten sonra yeniden dirilmeyi sembolize eden, ***kam***ı koruduğu düşünülen, aynı zamanda soy bağını ifade eden iskelet veya iskelet tasviri ***kam***ın kaftanındaki diğer bir unsurdur. Kaftanın bir diğer unsuru çan ve çıngıraktır. Bunlar ***kam*** için zırh olmayı ve kötü ruhları bağlamayı sembolize eder. ***Kam***ın davulu da mânevî âlemle irtibatı sembolize eder[168].

Tallit ve kipa Yahudilik'te dinî kaynaklı giyim-kuşam unsuru olarak ilk göze çarpanlardır. Tallit, örtü veya şaldır. Yahudiler evde yapılan ibadette üzerlerine küçük örtü, havrada cemaatle yapılan ibadetlerde ise büyük örtü alırlar. Tallit'e vuşah da denir. "Tallit, beyaz kumaştan dikdörtgen veya kare şeklinde olup, fecrin doğuşunu anlamak için beyaz ipin mavi ipten ayrışması âyetine işareten, her köşesinde dördü mavi dördü de beyaz olmak üzere toplam sekiz püskülden oluşur."[169] Hz. Muhammed (s.a.v.)'in yaşadığı dönemde tallitlerin, Talmud eğitiminin yapıldığı Beytü'l-Midraslarda dua esnasında öğrenciler tarafından kullanımı yaygın bir uygulamadır. Arap kültürünün olduğu yerlerdeki Yahudilerin kullandığı

---

[167] Abdülkâdir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1972, s. 91 – 95.

[168] Mehtap Solak Sağlam, "Saha (Yakut) Kamlarının Kıyafet Adları ve Sembolize Ettiği Anlamlar". *Sibirya Araştırmaları Dergisi,* 2 / 5 (2014), s. 59 – 68.

[169] Sabah Naci eş-Şeyhâli, "Yahudi İbadetleri Namaz: Çeşitleri, Vakitleri, Duaları ve Kılınış Şekilleri", trc. Mustafa Ölmez, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 18/2 (2018), s. 664; Mahmut Aydın, *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi (Tarih, İnanç ve İbadet)*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2011, s. 311; Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik*, İsam Yayınları, İstanbul 2008, s. 157.

tallitlere ***taylesân*** da denmiştir[170]. "Tallit, Yahudilerin topraklarından sürülmeleri ve dünyanın dört bir yanına dağılmaları sürecinde, çevredeki yabancıların etkisiyle günlük bir giysi iken daha sonraları sadece dua edilirken bilhassa sabah ibadetinde kullanılan bir objeye, bir dua şalına dönüşmüştür."[171] Bu bilgiden hareketle tallitin, sürgün döneminde Yahudi kimliğini ifade etmek üzerine kullanılan bir örtü olduğu söylenebilir. Kipa ise erkeklerin başlarını örttükleri takkedir. Özellikle sinagoga girerken erkeklerin kipa kullanmaları gerekir[172]. Kipa kullanmaktaki amaç, Hristiyanlardan Yahudileri ayırmaktır[173]. "Yahudilikte baş örtme geleneği erkeğin Tanrı'ya olan saygısının bir işaretidir."[174] Yahudiler, Yom Kippur zamanlarında Kefaret töreninde de kefeni hatırlatan beyaz kıyafet giyerler[175]. Yahudilerin çölde yaptıkları yolculuklarda her zaman yanlarında taşıdıkları ahit sandığı da kutsal kabul edilir. Ahit sandığı, Tanrı'nın her zaman kendileri ile beraber olduğunu ve onlarla birlikte yürüdüğünü sembolize eden bir mahiyete sahiptir[176]. Tallit ve kipanın dışında ibadet esnasında Yahudiler'in kullandığı objelerden birisi de tefilindir. Tefilin, "Tevrat'tan pasajlar içeren ve dua esnasnıda Ortodoks Yahudiler tarafından başın alın kısmına ve sağ kola takılan küçük deri kutudur."[177] Tefilin, Tanrı'ya olan bağlılığı sembolize eder[178].

Yahudilik'te ayakkabının Hz. Mûsâ'ya Tuva Vadisi'ne girerken "*Hemen ayakkabılarını çıkar*"[179] hitâbından dolayı sembolik bir anlamı vardır, bu durum Tanrı'ya yaklaşmadan önce dünya kirlerinden temizlenmeyi sembolize eder[180].

Günümüz Yahudi grupları içinde Ultra Ortodoksluk diye bilinen grup, modernliğin yıkıcı etkilerine rağmen özel giysilerini korumaktadır. Erkekler kendilerine özgü siyah elbise ve şapka kullanırlar[181].

---

[170] Nuh Arslantaş, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Kur'an Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 2016, s. 301 – 303.

[171] Galip Atasağun, "Yahudilikte Dinî Sembol ve Kavramlar", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11 / 11 (2001), s. 153.

[172] Bâki Adam, "Sinagog", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/sinagog (09.11.2019); Atasağun, "Yahudilikte Dini Sembol ve Kavramlar", s. 154; Aydın, *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi (Tarih, İnanç ve İbadet)*, s. 311; Gürkan, *Yahudilik*, s. 158.

[173] Leyla Burçak, *İstanbul'da Yaşayan Türkiye Yahudilerinin Sosyo-Kültürel Özellikleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015, s. 41.

[174] Atasağun, "Yahudilikte Dini Sembol ve Kavramlar", s. 154.

[175] Abdurrahman Küçük, Günay Tümer, Mehmet Alparslan Küçük, *Dinler Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2017, s. 398.

[176] Atasağun, "Yahudilikte Dini Sembol ve Kavramlar", s. 131.

[177] Aydın, *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi (Tarih, İnanç ve İbadet),* s. 311; Gürkan, *Yahudilik*, s. 157.

[178] Atasağun, "Yahudilikte Dini Sembol ve Kavramlar", s. 155.

[179] bk. Tâhâ, 20 / 12.

[180] M.Hamdi Tezokur, "Yahudi Mitolojisinde Ayakkabı Sembolü", *Dicle İlahiyat Dergisi*, 20 / 1 (2018), s. 1.

[181]Ömer Faruk Harman, "Yahudilik", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/yahudilik#2-kutsal-metinler-ve-dini-literatur (12.04.2020).

Kilisenin erken dönemlerinde din adamlarının kendilerine özgü dinî kıyafetleri olmamakla birlikte, V. yüzyıldan sonra özel tip dinî kıyafetler ortaya çıkmaya başlamış ve XII. yüzyılda son şeklini alacak şekilde bir seyir izlemiştir. "Katolik rahipler litürji sırasında temel olarak "alb" (uzun kollu, beyaz, ketenden elbise), "amice" (boynu kuşatan, beyaz ketenden boyunluk), "cincture" (albı belden saran, beyaz, keten kuşak) ve "chasuble" (bu giysilerin hepsinin üzerine giyilen kolları açık, beyaz, keten, dış giysi) adını alan kıyafetleri giyerler; sol kola maniple (aşağı doğru sarkan ince uzun kuşak) takılır. Diyakosların giydiği dış elbise ise "dalmatic" adını alır. Piskoposlar litürji ve mass dışındaki bazı hizmetlerde (meselâ cenaze) "miter" adını alan başlık giyerler."[182] Alb, ruhun saflığını ve Hz. Îsâ'nın çarmıha gerilme (Hristiyan kaynaklarına göre) emrini uygulayana Vali Pilatus'un Hz. Îsâ'ya giydirdiği giysiyi[183], amice, dil üzerindeki disiplini[184], cincture, iffet ve saflığı[185], chasuble, günahı örten hayırseverliği[186], maniple, Tanrı'nın hizmetkârlarına hizmet etmeyi, keffaret gözyaşlarının ve günahların yükünün yorgunluğunu[187], dalmatic, Mesih'in çektiği acıları[188], miter, piskoposlar ve başrahipler tarafından, makamların haysiyetini ve yetkisini[189] sembolize eder.

"Ortodoks rahipler ve piskoposlar âyin sırasında "sticharion" denilen beyaz renkte, ipekten yapılmış dar elbise giyerler; alt düzeydeki görevlilerde bu elbise daha geniştir. Protestan din adamları XVII. yüzyıldan itibaren geleneksel kıyafetler yerine cübbe giymeyi tercih etmişlerdir. Cübbeler genellikle basit ve siyah renkte uzun kıyafetlerdir."[190] Sticharion, günahsız, lekesiz, saf bir yaşam sonucu Tanrı'dan gelen ruhsal sevinci simgeler[191].

---

[182] Mehmet Aydın, "Hıristiyanlık", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/hiristiyanlik#2-kutsal-metinler-ve-dini-literatur (12.04.2020).

[183] https://harcourts.com/blog/what-is-the-significance-of-the-vestments-priests-wear/#:~:text=Worn%20over%20the%20amice%2C%20the,the%20day%20or%20liturgical%20season. (Erişim tarihi ve saati: 18. 08. 2020, 09.57).

[184] https://theodora.com/encyclopedia/a/amice.html (Erişim tarihi ve saati: 18.08.2020, 10.25).

[185] https://www.definitions.net/definition/cincture#:~:text=In%20the%20Roman%20Catholic%20Church, the%20waist%20outside%20the%20alb.&text=Besides%20its%20functional%20role%20in,role%2C%20signifying%20chastity%20and%20purity. (Erişim tarihi ve saati: 18.08.2020, 10.10).

[186] https://harcourts.com/blog/what-is-the-significance-of-the-vestments-priests-wear/#:~:text=Worn%20over%20the%20amice%2C%20the,the%20day%20or%20liturgical%20season. (erişim tarihi ve saati: 18. 08. 2020, 09.57).

[187]https://en.wikipedia.org/wiki/Maniple_(vestment)#:~:text=Anglican%20commentators%20have%20described%20the, to%20the%20servants%20of%20God. (Erişim tarihi ve saati: 18.08.2020, 10.15).

[188] https://www.newadvent.org/cathen/04608a.htm (Erişim tarihi ve saati: 18.08.2020, 10.29).

[189] https://thecatholicspirit.com/news/local-news/welcomearchbishop/sacred-symbols/ (Erişim tarihi ve saati: 18.08.2020, 10.32).

[190] Aydın, "Hıristiyanlık", https://İslâmansiklopedisi.org.tr/hiristiyanlik#2-kutsal-metinler-ve-dini-literatur (12.04.2020).

[191] https://en.wikipedia.org/wiki/Sticharion#:~:text=The%20sticharion%20is%20symbolic%20of, the%20Lord%20which%20flows%20therefrom.%22. (Erişim tarihi ve saati: 18.08.2020, 10.54).

"Kiliselerde din adamlarının ellerinde taşıdıkları ve âyin amacıyla kullandıkları başka eşyâ da vardır. Bunların başında Roma, Anglikan ve bazı Lutherci kiliselerde piskoposların kullandığı "crosier" adı verilen baston gelir. Ucu yılan şeklinde kıvrık olan bu baston "iyi çoban" Îsâ'yı sembolize eder. Doğu piskoposları "bakteria" denilen tepesi haç şeklinde veya iki yılan başının karşı karşıya geldiği bir asâ taşırlar. Haç figürü Îsâ'nın çarmıha gerilişinin bir sembolü olarak pek çok kilisede yaygınca kullanılmaktadır."[192]

Diğer dinlerde olduğu gibi Nasturîler'de de din adamlarının kendilerine özgü kıyafetleri vardır. Nasturî papazlarının her zaman giydikleri siyah cübbe ve pantolonlarını tamamlayan bazı unsurlar vardır. Bu unsurlar "Sudra(?), papaz atkısı "arora", kuşak "Zonara", kare şeklinde siyah bir cüppe "ma'apra" dir[193].

Sihlik dininde sonuncu guru Gobind Singh'in disiplinli bir şekilde mânevî yola devam edenlerin, dışarıda uygulamaları gereken K harfiyle başlayan "kirpan, kangha, kara, kaçhera ve keş" denilen beş giyim ve dış görünüş ilkesi vardır. Bunları uygulayan sih, inancının gereğini yapmış olur. "Kirpan" belde taşınan hançerdir, Sih'in ezilmişlerin yanında olduğunun işaretidir, "Kangha", tahta taraktır, Sih'in mânevî temizliğine işâret eder, "Kara", bileziktir, Sih'in Tanrı'yla bir oluşunu simgeler, "Kaçhera", şorta benzeyen pamuklu iç çamaşırıdır, özdenetim ve zinadan korunmuşluğu simgeler, "Keş", kesilmemiş saçtır, azizlik işaretidir[194]. Dinî gerekçelerle kullanılan kıyafet veya insana temas eden unsurlar, içerdikleri mânâ ile Sihler'in mânevî hayatına değer katar.

1.1.4. Kur'ân-ı Kerim'de Sembolizm

Muhkem ve müteşâbih âyetlerin varlığı[195], Kur'ân-ı Kerim'de sembolik bir dilin varlığını bize haber verir[196]. Kur'ân'ın sembolik dili ve etkileyici ifade gücü, muhâtabının kavrama yetisini en yüksek mertebeye ulaştırıp aşkın bir bilinç oluşturmasına yol açar[197].

---

[192] Aydın, "Hıristiyanlık", https://İslâmansiklopedisi.org.tr/hiristiyanlik#2-kutsal-metinler-ve-dini-literatur (12.04.2020).

[193] Murat Gökhan Dalyan, "XIX. Yüzyıl Nasturilerinde Kılık Kıyafet Kültürü", *Süleymân Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (2010), s. 27.

[194] Dorling Kindersley, *Kökenleri ve Anlamlarıyla Semboller İşaretler Binlerce Yıllık Görsel Bir Yolculuk*, çev. Seda Toksoy, Alfa Yayınları, İstanbul 2010, s. 184.

[195] *"O, sana Kitab'ı indirendir. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihtir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih âyetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, "Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır" derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar."* Âl-i İmran, 3 / 7.

[196] Ögke, *Vâhib-i Ümmî'den Niyâzî-i Mısrî'ye Türk Tasavvuf Düşüncesinde Metaforik Anlatım,* s. 51.

[197] Sadık Kılıç, "Sembolün Gücü ve İslâm'da Semboller", *Diyanet İlmî Dergi*, 49 / 3 (2013), s. 17.

Seyyid Kutub'a göre, Kurân-ı Kerîm'in yaklaşık dörtte üçü sembolik anlatım yolu ile idraklere hakîkatleri sunmaktadır[198].

Sembolizm kavramının yukarıda[199] da temas ettiğimiz gibi din dilinde kullanılması ile ilgili çekinceler vardır. Bu sebeple Kur'ân'daki üstü örtük ifadeler daha çok "temsîl"[200], "metafor"[201], "mecâz"[202], "tasvîr"[203] gibi kavramlarla ele alınmaktadır. Sembol kavramı zayıflıkları olmakla birlikte sembolü çağrıştıran ifadelere şemsiye bir kavram olduğundan ötürü dini metinler için de kullanılabilmektedir.

Temsîlî anlatım, lafzı aşan bir özellikle hakîkate işâret eden, kavramayı kolaylaştıran bir anlatım yoludur. Mesajı iletme, soyut düşünceler ve gerçeklikler arasındaki ilişkiyi kurma, anlayışı geliştirip zengin bir mânâ oluşturma gibi özellikleri olan temsîlî anlatım, soyut fikirleri somut örnek ve benzetmeler yoluyla ikna edici tarzda zihinlerde kabulünü sağlar[204].

Temsîlî anlatımın ana hedefi, âyetlere muhâtap olan insanın bâtıldan uzak, mânevî yetkinliğe sahip, Allah'ı hayatının merkezine alan bir varlığa dönüştürmektir. Kur'ân'da temsîlî anlatım, insana derin hakîkatleri onun zihin ve anlam dünyasına yaklaştırır ve tefekkürü sağlar[205].

İslâm'ın belki de en büyük ve en temel metaforik sembolü olan Kâbe[206], Allah'ı temsil eden somut bir objedir. Kâbe beytullâhtır (Allah'ın evidir). Evin varlığı, ev sahibine işâret eder. Kâbe'ye yönelen her secde aslında binâya değil, O'nun sahibinedir[207].

---

198 Seyyid Kutub, *Kuran'da Edebi Tasvir*, s. 12.

199 Bu çalışmanın "Sembolizm" başlığına bk.

200 "Benzetme, bir şeyin sembolü olma, bir şeyin aynısını yapma, misâl getirme. Muhâtapların öğüt almalarını sağlamak amacıyla herhangi bir konuda mesel anlatma." bk. Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü,* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 294.

201 "En genel mânâda "bir sözcüğü, sözlük anlamı dışında bir mânâ ile kullanma"ya karşılık gelen eğretileme/metafor terimi, edebiyatta, özellikle de şiir dilinde başvurulan "bütün söz sanatları"na verilen ortak addır." bk. Ögke, *Vâhib-i Ümmî'den Niyâzî-i Mısrî'ye Türk Tasavvuf Düşüncesinde Metaforik Anlatım,* s. 11.

202 "Bir yeri yürümek sûretiyle geçme, yol katetme. Gerçek anlamın kastedilmesine engel olan bir karîne ve bir alakanın varlığı sebebiyle bir kelime ya da terkîbin gerçek anlamı dışında başka bir anlamda kullanılması." bk. Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü,* s.180.

203 "Sözlükte "bir şeyi bir yana doğru eğmek, o şeye yönelmek, bir şeyi kesmek" anlamlarındaki savr kökünden türeyen tasvîr "bir şeye biçim vermek, resmini yapmak, bir şeyi ince ayrıntılarıyla anlatmak" demektir." bk. Hüseyin Elmalı, "Tasvir", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/tasvir--edebiyat#1 (11.11.2019).

204 Kılıç, "Kur'ân ve Hadislerde Temsili Anlatım Örnekleri", s. 14.

205 Kılıç, "Kur'ân ve Hadislerde Temsili Anlatım Örnekleri", s. 19-25.

206 "Kur'ân-ı Kerîm'de adı iki defa geçen Kâbe'ye (el-Mâide, 5/95, 97) bir kısmı yine Kur'an'da yer alan Beyt (el-Bakara, 2/125, 127, 158; Âl-i İmrân, 3/96, 97; el-Enfâl, 8/35; el-Hac, 22/26; Kureyş, 106/3), Beytullah, el-Beytü'l-atîk (el-Hac, 22/29, 33), el-Beytü'l-harâm (el-Mâide, 5/2, 97), el-Beytü'l-muharrem (İbrâhîm, 14/37), el-Mescidü'l-harâm (el-Bakara, 2/144, 149, 150; el-Mâide, 5/2; et-Tevbe, 9/7, 19, 28), el-Beytü'l-ma'mûr (et-Tûr, 52/4), el-Meş'arü'l-harâm, Beniyye, Devvâre, Kādis, Kıble, Hamsâ, Müzheb gibi çeşitli isimler de verilmiştir." bk. Sadettin Ünal , "Kâbe", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/Kâbe#1 (11.11.2019).

Kâbe Allah'ın şiârı, yönlerin birleştiği mihrak noktası, tevhîd sembolü, mâsivâ ile mâverâ arasındaki orta çizgi, hidâyet kaynağı, özgürlük, eşitlik, emniyet ve sevap evi, mübarek ve inanmışların buluşma yeri olma özellikleri ile sembolik öneme sahiptir[208].

Kur'ân'daki âyetlerdeki çarpıcı misâller, muhâtabın hayal gücünü harekete geçirerek, anlamın idrâkini sağlamaya yöneliktir. Bakara sûresinin 26. âyetinde *"Allah, bir sivrisineği, ondan daha da ötesi bir varlığı örnek olarak vermekten çekinmez…"* buyrularak muhatabın hayal dünyasında canlı bir tasvir oluşturularak, âyetin idrâk edilmesi murad edilmiştir[209].

Kur'ân'ın üslûbunda yer alan tasvir, duygularla idrak edilebilecek hâdiseleri ve gözle görülen sahneleri canlı bir sahne olarak gözümüzün önüne getirir. Böylece mesaj insanın idrâkine yaklaştırılmış olur[210].

Kur'ân-ı Kerim'de sembolik anlatımın olduğu pek çok âyet olmakla birlikte, aşağıdaki âyet mealleri örnek olarak yeterli olacaktır: "*İşte onlar, hidayete karşılık sapıklığı satın almış kimselerdir"*[211] âyetindeki satın alanlar ifadesi değişenler anlamında; "*Ey Âdemoğulları! Size avret yerlerinizi örtecek giysi ve süslenecek elbise verdik. Takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) elbisesi var ya, işte o daha hayırlıdır*"[212] âyetindeki takvâ elbisesi çirkin huyları arındıran şerîat ve iman anlamında kullanılmıştır. "*İşte iki hasım taraf ki, Rableri hakkında tartışmaya girmişlerdir. Bunlardan inkâr edenler için ateşten giysiler biçilmiştir. Başlarının üstünden de kaynar su dökülür*"[213] âyetindeki ateşten giysilerle cehennem ehlinin durumu, "*(İnkâr edenleri imana çağıran Peygamber ile) inkâr edenlerin durumu, bağırıp çağırmadan başka bir şey duymayan hayvanlara seslenen (çoban) ile hayvanların durumu gibidir. Onlar sağırdırlar (gerçekleri işitmezler), dilsizdirler (gerçekleri konuşmazlar), kördürler (gerçekleri görmezler).Bundan dolayı anlamazlar"*[214] âyetinde inkârcıların durumu sağır, dilsiz ve kör olarak tasvir edilmiştir. "*Âyetlerimizi yalanlayanlar ve o âyetlere uymayı kibirlerine yediremeyenler var ya, onlara göklerin kapıları açılmaz. Onlar, deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete de giremezler! Biz suçluları işte böyle cezalandırırız.*"[215] âyetinde kâfirlerin cennete giremeyecekleri iğne deliği mecâzıyla, "*Allah'tan başkalarını dost*

---

[207] Ögke, *Vâhib-i Ümmî'den Niyâzî-i Mısrî'ye Türk Tasavvuf Düşüncesinde Metaforik Anlatım,* s. 51 – 52; Bakkal, "Kâbe ve Sembolizm", s. 302; Hamidullah, "İslâm'da Sembol", s. 300 – 301.

[208] Bakkal, "Kâbe ve Sembolizm", s. 302 – 314.

[209] Seyithanoğlu, "Bakara Suresi 26. Âyette Geçen Temsilî Anlatımın Sebebi Nüzûl ve Bağlam Açısından Değerlendirilmesi", s. 611

[210] Kutub, *Kuran'da Edebi Tasvir*, s. 54; Halil Altuntaş, "Kur'ân'da Temsîlî Anlatım", *Diyanet Dergisi*, 26 / 4 (1990), s. 56.

[211] Bakara, 2 / 16, 175.

[212] A'râf, 7 / 26.

[213] Hac, 22 / 19.

[214] Bakara, 2 / 171.

[215] A'râf, 7 / 40.

edinenlerin durumu, kendine bir ev edinen örümceğin durumu gibidir. Evlerin en dayanıksızı ise şüphesiz örümcek evidir. Keşke bilselerdi!"[216] âyetinde Allah'tan başkasından medet umanın durumu örümcek temsîli ile belirtilmiştir. "*Böyle iken onlara ne oluyor da, öğütten yüz çeviriyorlar? Onlar sanki arslandan kaçan yaban eşekleridirler.*"[217] âyetinde imandan kaçanların durumu aslandan kaçan yaban eşeklerine benzetilmiş, "*Ebû Leheb'in elleri kurusun. Zaten kurudu. Ona ne malı fayda verdi, ne de kazandığı. O, bir alevli ateşe girecektir. Boynunda bükülmüş hurma liflerinden bir ip olduğu hâlde sırtında odun taşıyarak karısı da (o ateşe girecektir)*"[218] âyetlerinde ise Ebû Leheb'in şahsında her devirde Müslümanlara eziyet eden kişiler tasvir edilmiştir. "*…Onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz...*"[219] âyetinde ise örtü ile aile birliğinin önemi ifade edilmiş, "*(Toprağı) iyi ve elverişli beldenin bitkisi, Rabbinin izniyle bol ve bereketli çıkar. (Toprağı) kötü ve elverişsiz olandan ise, faydasız bitkiden başkası çıkmaz. Şükredecek bir toplum için biz âyetleri işte böyle değişik biçimlerde açıklıyoruz*"[220] âyetinde mü'min ve kâfir farkı topraktan çıkan güzel ve kötü ürünün durumuna benzetilmiştir. "*Görmedin mi, Allah güzel bir sözü nasıl misal getirdi? (Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir. Bu ağaç, Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara misaller getirir.*"[221] âyetinde meyve veren bir ağaçla güzel söz olarak nitelenen kelîme-i tevhîd arasında bir benzerlik kurulmuştur. Yukarıdaki âyetler ve başka âyetlerde mecâz, teşbîh, temsîl, tasvîr gibi anlatım yolları ile Kur'an-ı Kerim'in mesajları çarpıcı bir şekilde muhâtaplara sunulmuştur[222].

Kur'ân-ı Kerim'de âhiret hayatı[223], "Allah'ın eli"[224], Allah'ın insana şahdamarından daha yakın olması[225], taşlaşmış kalp[226] ve benzeri konularda metaforik üslûba sahip pek çok âyet de yer almaktadır.

---

[216] Ankebût, 29 / 41.

[217] Müddessir, 74 / 49 – 51.

[218] Tebbet, 111 / 1 – 5.

[219] Bakara, 2 / 187.

[220] A'râf, 7 / 58.

[221] İbrahîm, 14 / 24 – 25.

[222] Geniş bilgi için bk. Ögke, *Vâhib-i Ümmî'den Niyâzî-i Mısrî'ye Türk Tasavvuf Düşüncesinde Metaforik Anlatım,* s. 56 – 65; Kılıç, "Kur'ân ve Hadislerde Temsili Anlatım Örnekleri, s. 15-26; Altuntaş, "Kur'ân'da Temsîlî Anlatım", s. 4, 1990, s. 56 – 66; Mehmet Yolcu, "Kur'ân-ı Kerîm'in "Kelime-i Tayyibe" ve "Kelime-i Habîse" Temsilinin Çözümlenmesi", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 / 1 (2012), s. 62; Schimmel, *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri İslama Görüngübilimsel Yaklaşım*, s. 72; İsmail Yakıt, *Yunus Emre'de Sembolizm Çıktım Erik Dalına*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 6.

[223] *"Şüphesiz Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır. Artık, onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler ve ölürler. Allah, bunu Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da kesin olarak va'detmiştir. Kimdir sözünü Allah'tan daha iyi yerine getiren? O hâlde, yapmış olduğunuz bu alışverişten dolayı sevinin. İşte asıl bu büyük başarıdır."* Tevbe, 9 / 111; *"Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda karşılıklı bir övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir.*

1.1.5. Hadîs-i Şerîflerde Sembolizm

Hz. Peygamber (s.a.v.), Kurân-ı Kerîm'in ilk müfessiridir. Kurân-ı Kerîm'in pek çok âyetinde yer alan sembolik dilin benzerinin Hz. Peygamber'in sözlerinde de olması doğaldır. Hz. Peygamber'in cevâmiu'l-kelîm[227] sahibi olması da, söylediklerinde sembolik bir dilin oluşmasında etkili olmuştur. Hz. Peygamber temsîlî dili, vahyin anlaşılmasında ve açıklanmasında öğretim amaçlı kullanmıştır[228].

Hz. Peygamber'in sembolik anlatımına örnek olarak bazı hadisleri ele alabiliriz: "*Mü'min mü'minin aynasıdır.*"[229] Burada Hz. Peygamber ayna metaforunu kullanmıştır. "*İslâm beş temel üzerine binâ edilmiştir: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şâhitlik etmek, namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek ve haccetmek.*"[230] Bu hadiste nasıl bir binanın dört duvarı ve çatısı varsa, İslâm'ın buna benzer temel bir yapısı olduğuna işâret edilmiştir. "*Mü'min aynı delikten iki kez sokulmaz*"[231] Bu hadiste hata ve günahı tekrar etmemek için mü'minin uyanık olmasına işâret edilmiştir. "*Birbirlerini sevmek, birbirlerine acımak ve birbirlerine şefkat göstermek hususunda mü'minlerin misâli beden gibidir; bedenin bir organı hastalanırsa, onun diğer organları da uykusuzluk ve ateş ile ona iştirâk ederler.*"[232] Bu hadiste mü'minlerin bir vücudu oluşturduğu ve vücudun organları arasındaki irtibâtın mü'minlerde de olduğu metaforik bir dille

---

(Nihayet hepsi yok olur gider). Tıpkı şöyle: Bir yağmur ki, bitirdiği bitki çiftçilerin hoşuna gider. Sonra kurumaya yüz tutar da sen onu sararmış olarak görürsün. Sonra da çer çöp olur. Ahirette ise (dünyadaki amele göre ya) çetin bir azap ve(ya) Allah'ın mağfiret ve rızası vardır. Dünya hayatı, aldanış metaından başka bir şey değildir." Hadîd, 57 / 20; *"Eğer kulumuza (Muhammed'e) indirdiğimiz (Kur'an) hakkında şüphede iseniz, haydin onun benzeri bir sûre getirin ve eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi çağırın (ve bunu ispat edin). Eğer, yapamazsanız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- o hâlde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının. O ateş kâfirler için hazırlanmıştır."* Bakara, 2 / 23 – 24; *"Onlar için cehennem ateşinden döşek, üstlerinde de cehennem ateşinden örtüler var. İşte biz zalimleri böyle cezalandırırız."* A'râf, 7 / 41.

[224] *"Sana bîat edenler ancak Allah'a bîat etmiş olurlar. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir."* Fetih, 48 / 10.

[225] *"Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin ona verdiği vesveseyi de biz biliriz. Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız. Üstelik biri insanın sağ tarafında, biri sol tarafında oturmuş iki alıcı melek de (onun yaptıklarını) alıp kaydetmektedir."* Kāf, 50 / 16 – 17.

[226] *"Sonra bunun ardından kalpleriniz yine katılaştı; taş gibi, hatta daha katı oldu. Çünkü taş vardır ki, içinden ırmaklar fışkırır. Taş vardır ki yarılır da içinden sular çıkar. Taş da vardır ki, Allah korkusuyla (yerinden kopup) düşer. Allah, yaptıklarınızdan hiçbir zaman habersiz değildir."* Bakara, 2 / 74.

[227] "Toplayıp bir araya getiren" anlamındaki câmi' ile "söz" anlamındaki kelimenin çoğul şekillerinden meydana gelen bu tamlama daha çok vecîz sözleri ifade etmekle beraber hadis ilminde Hz. Peygamber'in az sözle çok mânâ ifade etme özelliğini belirtmektedir." bk. M. Yaşar Kandemir, "Cevâmiu'l-Kelim", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/cevamiul-kelim (13.11.2019).

[228] Kılıç, "Kur'ân ve Hadislerde Temsili Anlatım Örnekleri", s. 60.

[229] Ebû Dâvud, "Edeb", 57 (h.n. 4918).

[230] Buhârî, "İman", 1 (h.n. 8); Müslim, İman, 21 (h.n. 16); Tirmizî, "İman", 38 (h.n. 2609).

[231] Buhârî, "Edeb", 78 (h.n. 6133); Müslim, "Zühd ve Rekāik", 53 (h.n. 2998); Dârimî, "Rikâk", 20 (h.n. 2823).

[232] Buhârî, "Edeb", 27 (h.n. 6011); Müslim, "Birr, Salât ve Edeb", 66 (h.n. 2586).

aktarılmıştır. "*Mü'minler, birbirini perçinleyen duvar gibidir.*"[233] Bu hadiste mü'minlerin birbirleri ile durumu teşbîh yolu ile ifade edilmiştir. "*Hasedden sakınınız! Zira hased, tıpkı ateşin odunu yiyip bitirdiği gibi, iyilikleri de yer bitirir.*"[234] Bu hadiste kaçınılması gereken önemli kötü huylardan olan hasedin etkisi, odunun ateşte yanmasına benzetilerek ifade edilmiştir. "*İyi arkadaşla kötü arkadaşın misâli misk taşıyanla, körük üfüren kişi gibidir. Misk taşıyan ya sana ondan verir yahut satın alırsın*"[235]. Bu hadiste iyi arkadaş ve kötü arkadaşın durumu benzetme yolu ile ifade edilmiştir. "*Sahabem yıldızlar gibidir…*"[236] hadîsi ile de Hz. Peygamber'den sonra sahabenin rehberliğinin önemine işâret edilmiştir. Zira güneş battıktan sonra yıldızlar görünmeye başlar[237].

Aşağıdaki hadislerde de benzetme ve kıyas yoluyla Hz. Peygamber, mesajını çarpıcı bir şekilde iletmiştir.

"*Benim ve benden önceki peygamberlerin durumu, bir ev yapan şu adamın durumuna benzer: Adam, evi gâyet güzel, zarîf ve mükemmel yapmış, ancak köşelerinden birinde bir tuğla yerini boş bırakmıştı. Gelip dolaşan insanlar bu evi beğeniyorlar fakat "keşke şuraya bir tuğla daha konulsaydı da bina tamamlansaydı" diyorlardı. İşte o tuğla benim.*"[238]

"*Benim durumum, ateş yakan şu adamın durumuna benzer: Ateş, etrafındakileri aydınlatınca pervaneler ve şu ateşteki böcekler onun içine düşmeye başlarlar. Adam onları engellemeye çalışsa da onlar onu yener ve ateşe atılırlar. İşte benimle sizin durumunuz da böyledir. Ben ateşten korumak için sizin belinizden tutup "Ateşten beri gel! Ateşten beri gel!" diyorum. Siz ise bana üstün gelip onun içine atılıyorsunuz.*"[239]

"*Cimri ile cömerdin durumu, göğüslerine veya köprücük kemiklerine kadar sarkmış demirden iki zırh giymiş şu iki adama benzer: Cömerdin her verişinde, zırh derisinden uzaklaşır ve parmaklarının üzerini örtünceye ve izlerini silinceye kadar uzar. Cimri ise her*

---

[233] Buhârî, "Edeb", 36 (h.n. 6026); Müslim, "Birr Salât ve Edeb", 65(h.n. 2585); Tirmizî, "Birr, Salât", 18 (h.n. 1928).

[234] İbn Mâce, "Zühd", 22 (h.n. 4210); Ebû Dâvud, "Edeb", 52 (h.n. 4903).

[235] Buhârî, "Zebâih ve Sayd", 31 (h.n. 5534); Müslim, "Birr, Salât ve Edeb", 146 (h.n. 2628).

[236] İsmâil b. Muhammed b. Abdülhâdî el-Cerrâhî el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs*, thk. Abdülhamîd b. Ahmed b. Yusuf b. Hindâvî, (el-Mektebetü'l-Asriyye, b.y. 1420/2000) , C. I, s. 150.

[237] Geniş bilgi için bk. Ögke, *Vâhib-i Ümmî'den Niyâzî-i Mısrî'ye Türk Tasavvuf Düşüncesinde Metaforik Anlatım,* s. 56-65; Kılıç, "Kur'ân ve Hadislerde Temsili Anlatım Örnekleri, s. 36 – 40; Schimmel, *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri İslama Görüngübilimsel Yaklaşım*, s. 35.

[238] Buhârî, "Menâkıb", 18 (h.n. 3535); Müslim, "Fezâil", 22 (h.n. 2286).

[239] Müslim "Fezâil" 19 (h.n. 2285); Ebû Dâvud Süleymân b. Dâvud b. El-Cârûdî et-Tayâlisî, *Müsned Ebî Dâvud Et-Tayâlisî*, thk. Dr. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî, (Dâru Hicr, Mısır 1419 / 1999), C. III, s. 333 (h.n. 1893).

sadaka verdiğinde veya içinden vermeyi geçirdiğinde zırh daralır ve her halka bulunduğu yere yapışır. O, zırhı genişletmeye çalışırsa da genişletemez."[240]

1.1.6. Tasavvuf Düşüncesinde Sembolizm

Kur'ân-ı Kerim'deki ilâhî mesajlarda ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sözlerinde sıklıkla kullanılan sembolik dil, dinin "bâtın" sahasını önceleyen sûfiler tarafından yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

Tasavvuf kelimesi en çok kabul gören görüşe göre "sûf"tan türemiş bir kelimedir. Sûf yani yünden mâmûl elbiseler giymek tevazu ve güzel ahlâkı temsil ettiğinden sûfîlere özgü bir kıyafet olmuş ve bu yünden yapılan elbiseleri giymek, ahlâkı merkeze alan sembolik bir içeriğe salık vermiştir[241]. "Sûfi, evliyanın muhakkik olanlarına ve velâyette kemal derecesinde bulunanlara verilen bir isimdir. Şeyhlerden biri şöyle der: Sevgi ile saf hale gelen sûfî olur, sevgilinin saf hale getirdiği kimse sûfidir. Sûfi sevginin içinde istiğrak halindedir, dosttan gayri olan şeylerden uzaktır. Nefsinde fânî olan ve Hak ile bâkî olan sûfidir. Sufiler, ruhları safa halinde olan, onun için de Hakk'ın huzurunda ilk safta yer alan kimselerdir. Yani sûfiler, ruhları beşerî kudûret ve bulanıklıktan âzat olan, nefsânî âfetlerden arınan ve saf hale gelen, hevâ ve hevesten kurutulan, böylece Hakk'ın huzurunda ilk safta ve en yüksek makamda karar kılan kimselerdir."[242] "Sûfî, ubûdiyyet sıfatını gerçekleştirerek Hakk'ın dostluğuna eren ve beşeriyet kirinden temizlenen, hakîkat menzillerine ulaşan, şerîat ahkâmını mukâyese derecesine varan kimsedir. Çünkü o, tasfiye sayesinde dostluğa erişmiştir."[243] Sûf yün demektir ve yumuşaktır, sûfî yün gibi hilm sahibidir, yün beyazdır, mutasavvıf tertemizdir, yün sıcaktır, sûfî ülfet edilen kişidir. Yün sade ve basit bir giyim unsurudur, sûfî mütevâzı kimsedir.

İslâm'ın ilk asırlarından itibaren sûfîlerin fütüvvet ehli ile irtibatından sonra, giydikleri kıyafetler, kullandıkları eşyâ ve yaşadıkları mânevî halleri ifade etmek için kullandıkları dilde sembolik bir anlatımın olması kaçınılmaz olmuştur[244].

"Tasavvufî sembolizm, insan ile Tanrı arasındaki mistik ilişkinin söz, yazı ve ritüel kalıplarına dökülmüş anlatımıdır. Sırra vâkıf olmayanların asla kavrayamayacakları, dolayısıyla bir anlam veremeyecekleri bu kodlanmış sistematik, bütün bir Osmanlı

---

[240] Buhârî, "Zekât", 28 (h.n. 1443); Müslim, "Zekât", 77 (h.n. 1021); Nesâî, "Zekât", 61 (h.n. 2548).

[241] Ögke, *Vâhib-i Ümmî'den Niyâzî-i Mısrî'ye Türk Tasavvuf Düşüncesinde Metaforik Anlatım*, s. 73 – 74.

[242] Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 115, 117.

[243] Serrâc, *el-Lüma'*, s. 25.

[244] Muslu, "Türk Tasavvuf Kültüründe Tarîkat Kıyafetleri ve Sembolik Anlamları", s. 44.

medeniyetinin de âdeta ruhunu oluşturmuştur."[245] Tasavvufî tecrübe ancak sembollerle anlatılabilir. Cezbe halinde yaşanan yüksek mânevî hâlin sûnîlikten uzak, duyulur âlemde daha derin bir şekilde aktarımı sembolik dil ile mümkündür[246].

Sûfîlerin giydikleri kıyafetlere ve kullandıkları eşyâya yükledikleri sembolik anlamlarla ilgili konular çalışmanın ilerleyen bölümlerinde değerlendirilecek olup, bu bölümde onların dilde sembolik anlam yaklaşımları değerlendirilecektir.

Sûfîler daha çok dinin zâhirî meseleleri ile meşgul olan âlimlerin ortaya koydukları din anlayışı ile çatışmaya girmemek için sembolik bir dil oluşturmuşlardır. Bu dil sayesinde tepkileri yumuşatmışlar, yüksek mânevî hakîkatleri ifade etmek için kendilerine bir alan açmışlardır. Böylece sembolik anlatımın sağladığı imkânlarla, çok zor meselelerin daha kolay anlaşılmasına zemin hazırlanmıştır[247].

Sûfîler metaforik bir dil kullanmışlardır. Metafor "bütün mecâzî ve benzetmeli anlatım türlerini ve söz sanatlarını içine alan bir "*şemsiye kavram*"dır. "[248] Sûfîlerin böyle metaforik bir dil kullanmalarının sebepleri şöyle özetlenebilir: "Dilin imkanlarının dar veya sınırlı oluşu, dile getirilen konunun insan idrâkini zorlaması, zihni terletmesi ve bunun sonucunda derin anlamların sade bir dille dökülebilme imkanının kalmaması, üst idrâk seviyesini muhâtap edinme ve bunları ancak seçkinlerin anlayabileceğini düşünme, yaşanan mistik/derûnî tecrübenin karakteri, yani ifade zorluğu, sûfînin açık seçik konuşmama veya bazı sırları ifşâ etmeme isteği, sûfînin kendi isteği, halkın, anlaşılması ve hazmedilmesi zor konularla, îtikâtlarının sarsılması endişesi, siyasi otoritenin bazı mezhep veya grupların ya da yobazların baskısından korkma veyahut da en azından çekinme duygusu."[249]

Sûfîlerin geliştirdiği bu dil tasavvuf tarihinin ilk dönemlerinde oluşmaya başlasa da, hiç şüphesiz Muhyiddîn İbnü'l-Arabî bu dilin teorik yapısını kurmuştur[250]. "İbnü'l-Arabî'ye göre tüm evren bir olan Cenâb-ı Allah'ın taayyün ve çeşitli mertebelerdeki zuhûruyla vücûda gelen mazharlardan ibarettir. Diğer bir ifadeyle sonsuza uzanan kesret, vahdetin bir zuhûr ve tecellîsidir. Bu sebeple varlık sahnesindeki her şey, diğer bir şeyle bir şekilde ilgili ve

---

[245] Ekrem Işın, *"Hoş Gör Yâ Hû" Osmanlı Kültüründe Mistik Semboller Nesneler*, s. 7, 9.

[246] Reynold A. Nicholson, *İslâm Sûfîleri*, çev. Kemal Işık vd., Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2014, s. 136.

[247] Demirli, "Normatif Geleneğe Karşı Sembolik Anlatım: İbnü'l-Arabî'de Harf Sembolizmi", s. 223.

[248] Ögke, *Vâhib-i Ümmî'den Niyâzî-i Mısrî'ye Türk Tasavvuf Düşüncesinde Metaforik Anlatım*, s. 11.

[249] Ögke, *Vâhib-i Ümmî'den Niyâzî-i Mısrî'ye Türk Tasavvuf Düşüncesinde Metaforik Anlatım*, s. 73 – 74; İbrahim Emiroğlu, *Sûfî ve Dil Mevlâna Örneği*, İnsan Yayınları, İstanbul 2010, s. 48, 179 – 181.

[250] Demirli, "Normatif Geleneğe Karşı Sembolik Anlatım: İbnü'l-Arabî'de Harf Sembolizmi", s. 226.

bağlantılıdır."[251] Zât mertebesi ile şehâdet mertebesi arasındaki ilişkiyi ortaya koymada semboller büyük öneme hâizdir[252].

Abdülkerîm-i Kuşeyrî (ö. 465 / 1072) , tasavvufun İslâmî ilimler içinde geliştirdiği terim ve yöntem anlayışı ile kendine yer bulma ve ehlinin anlayabileceği bir dil geliştirme olarak ikili bir gelişim sürecinden geçtiğini vurgular. Sûfînin ortaya koyduğu fikirlerin zâhirî âlimler tarafından tepki çekmemesi için, cezbe hâlinde söylenen, dinin zâhirine uymayan sözleri şathiyyât ve kullandığı sembolik dili remiz olarak isimlendirmesi, kendisine uygun bir alan açması olarak değerlendirilebilir. Neticede remizden hareketle iş'ârî bir dil, hatta sonradan iş'ârî tefsir olarak ortaya konan yaklaşımlar meydana gelmiştir[253].

Sûfîlerin kullandıkları semboller, sûfî kimliğinin ifadesinde, ortak duygu, düşünce ve davranış geliştirmede, teori ile pratiği birleştirmede, madde-mânâ, zâhir-bâtın arasındaki geçişkenliği sağlamada, özgün dil oluşturmada, farklı sosyo-kültürel ortamlara sahip sûfîler arasında birliktelik oluşturmada, edebiyat, sanat ve estetik sahalarını etkilemede önemli rol oynamıştır[254].

Sûfîlerin sembolik bir dil geliştirdiklerini kendi ifâdelerinde de bulmamız mümkündür. Niyâzî-i Mısrî (ö. 1105 / 1694) âriflerin sözlerini anlamakla ilgili şartları *Dîvân*'ında şöyle ifade eder:

Zât-ı Hakk'da mahrem-i irfân olan anlar bizi
'İlm-i sırda bahr-i bî-pâyân olan anlar bizi

Bu fenâ gülzârına bülbül olanlar anlamaz
Vech-i bâkî hüsnüne hayrân olan anlar bizi

Zâhidâ ayık dururken anlamazsın sen bizi
Cür'a-i sâfî içip mestân olan anlar bizi

Ârifin her bir sözünü duymağa insan gerek
Bu cihânda sanmanız hayvân olan anlar bizi

---

[251] Hür Mahmut Yücer, *Temsiller Vahdet-i Vücûd ve Sembolizm Muhyiddîn-i Rûmî'nin Dört Eseri: Temsîl-i Nokta, Temsîl-i Kalîçe, Temsîl-i Şecer, Dâire-i Cihannümâ*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2019, s. 13.

[252] Yücer, *Temsiller Vahdet-i Vücûd ve Sembolizm Muhyiddîn-i Rûmî'nin Dört Eseri: Temsîl-i Nokta, Temsîl-i Kalîçe, Temsîl-i Şecer, Dâire-i Cihannümâ*, s. 13.

[253] Demirli, "Normatif Geleneğe Karşı Sembolik Anlatım: İbnü'l-Arabî'de Harf Sembolizmi", s. 224 – 225.

[254] R.Bahar Akarpınar, "Sûfî Kültüründe Sembollerin Yeri ve Önemi Hakkında Bir Deneme", *Türkbilig*, 7 (2004), s. 17 – 18.

Ey Niyâzî katremiz deryâya saldık biz bugün
Katre nice anlasın 'ummân olan anlar bizi

Halkı koyup lâ-mekân ilinde menzil tutalı
Mısriyâ şol canlara cânân olan anlar bizi[255]

Niyâzî-i Mısrî, yukarıdaki dizelerde kendilerini anlamak için geliştirdikleri sembolik dile âşina olmanın gerekliliğini vurgular. Kendilerini ancak sır ilminde sınırsız bir deniz, Allah'ın zatına hayran, aşk sarhoşu, hakîki insan, küçücük bir damla değil büyük bir deniz gibi olanların anlayabileceğini ifade etmiştir. Yine bir başka nutk-i şerîfinde Niyâzî-i Mısrî, Hak'ta fânî olanın başka bir dile sahip olduğunu şöyle ifade ediyor:

Gönül o bahre daldı dilim tutuldu kaldı
Girdim anın zikrine a'zâlarım dil oldu[256]

Azîz Mahmûd Hüdâyî (ö. 1038 / 1628) hazretleri *Dîvân*'ında insanın asıl yurdundan geliş hikâyesini metaforik bir dille şöyle ifade ediyor:

Ezelden aşk ile biz yana geldik
Hakîkat şem'ine pervâne geldik

Tenezzül eyleyip vahdet ilinden
Bu kesret âlemin seyrâna geldik

Geçip fermân ile bunca avâlim
Gezerken âlem-i insâna geldik

Fenâ buldu vücûd-ı fânî mutlak
Bırakdık katreyi ummâna geldik

Geçip âhir bu kesret âleminden
Hüdâyî halvet-i sultân'a geldik[257]

---

[255] Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî, *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı Şerhi,* Hzl. Mustafa Tatcı – İbrahim Özay, H Yayınları, İstanbul 2014, s. 354 – 356.

[256] Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî, *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı Şerhi,* s. 357.

[257] Aziz Mahmûd Hüdâyî, *Dîvân-ı İlâhiyât,* Hzl. Mustafa Tatcı, Musa Yıldız, Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 127.

Azîz Mahmûd Hüdâyî bu dizelerinde, insanın aşk ile yaratıldığını, vahdet âleminden kesret âlemine geldiğini, farklı âlemlerden geçtiğini ve insanın da bir âlem olduğunu, bu kesret âleminde fenâya erenlerin vahdet ehli olduğunu belirtmiştir.

Vâhib-i Ümmî (ö. 1004 / 1595) *Dîvân*'ının ilk nutk-ı şerîfinin başlangıç mısralarında kendi varlığından geçen, Hak'ta fâni olan kişinin dilinden yaşanan mânevî hâli şöyle ifade ediyor:

Gözün aç cân ile dinle münezzeh pâdişâham ben
Özünden sözümü anla münezzeh pâdişâham ben

Yaratmazdan evvel sırrım desem sana yanar âlem
Kemâlimde zevâl yokdur münezzeh pâdişâham ben

Benim vechim ile kâim senin vechin durur dâim
Yüründü şübheden kurtul münezzeh pâdişâham ben

Bu âlem yoğ iken Ahmed olupdur bunlara illet
Anın içün dedim sana münezzeh pâdişâham ben[258]

Vâhib-i Ümmî bu dizelerinde, ***fenâ***ya ulaşmış bir insanın sahip olduğu hâlet-i rûhiye ile tevhidin gerçekleştiğini ifâde etmiştir.

Şemseddîn-i Sivâsî (ö. 1006 / 1597), *Dîvân*'ında insanın dünyaya geliş gâyesinin neliğini şu mısraları ile sorguluyor:

Eyâ gâfil utan Hak'dan ki zâyi' kıldun eyyâmı
Ömür nakdin yile virdün yine aldandun ey 'âmi

Seni Hak kullığa saldı kanı kulluk kanı tâ'at
Kanı 'ahd u kanı îmân yitürdün 'ahd u peymânı

Neden geldün nedür maksûd unutdun geldügün kaydı
Hemîn sandun bugündür gün anamadun serencâmı

Yarın anda diyisersin ki Raca'nâ ile'd-dünyâ
Diyeler Minhu tâ ci'te göresin anda ilzâmı

[258] Elmalılı Vâhib-i Ümmî Halvetî, *Dîvân-ı İlâhiyât,* Hzl. Mustafa Tatcı-Ahmet Ögke, H Yayınları, İstanbul 2016, s. 67.

Bu ne 'akl u ne dânişdür eyâ gâfil bu ne işdür

Ki beş gün fâni 'ömr içün kılursın câna ibrâmı[259]

Şemseddîn-i Sivâsi bu dizelerinde Hak'tan gâfil olanın ömrünü boşa geçirdiğini, ruhlar âleminde Allah'a verdiği sözü unuttuğunu, kısacık bir dünyâ için çabalamanın akıllı kişinin işi olmadığını ifade etmiştir.

Anadolu'da sûfî söyleşinin en güçlü seslerinden olan Yûnus Emre'nin (ö. 720 / 1320 [?]) şiirlerinde de metaforik üslûbun yoğun bir şekilde kullanıldığını görüyoruz. Bu bağlamda en meşhur şiirinden örnek olarak iki beyti inceleyelim:

Çıkdum erik talına anda yidüm üzümi

Bostân ıssı kakıyup dir ne yirsün kozumı

Kerpîç koydum kazgana poyrazıla kaynatdum

Nedür diyü sorana bandum virdüm özini[260]

Bu dizelerde yer alan erik, üzüm, koz, bostan ıssı, kakımak, kerpiç, kazan kavramları ile poyraz ile kaynatmak ifadesi metaforik anlama sahiptir. "Erik, şecere-i ruh, nefsin zâhir hali, şerîat, zâhiri ameller, riyâ ile yapılan amel; üzüm, tarîkat, vahdet şarabı, bâtınî amel ve haller, lâhût âlemi; koz (ceviz), mârifet ve sırlar hazinesi olan insanın başı, hakîkat; bostan ıssı (bahçe sahibi), kâmil mürşid; bostan, dünya; kakımak, Cenab-ı Hakk'ın kula, celâl sûretinde hitâbı; kerpiç, topraktan yaratılan insanın tıyniyyesinden (çamur mertebesinden) hâsıl olan amel, boş yere yapılan riyâzet ve amel; kazan, kalp, zâhir ilminin piştiği bir mutfak; poyraz ile kaynatmak, Mâye-i Muhammed'e sahip olmadığı halde mürşid geçinenlerin soğuk nefesi, çamura üfürmek "[261] anlamlarında yorumlanmıştır.

Elmalılı Sinân-ı Ümmî Halvetî (ö. 1067 / 1657), metaforik bir dille Yûnus Emre'nin yukarıdaki nutk-ı şerîfine benzer bir nutk-i şerîf îrâd etmiştir.

Leylek binâ yapmağa cem' eylemiş çamırı

Kurna düzer kabakdan hammâmcılık zamîri

Kartal kâdîlık almış saksağan muhzır olmuş

Kurbağa yeşil giymiş eydür benem emîri[262]

---

[259] Şemseddîn-i Sivâsî, *Dîvân*, Hzl. Fatih Ramazan Süer, H Yayınları, İstanbul 2017, s. 287.

[260] Yûnus Emre, *Dîvân-ı İlâhiyât*, s. 555.

[261] Ögke, *Vâhib-i Ümmî'den Niyâzî-i Mısrî'ye Türk Tasavvuf Düşüncesinde Metaforik Anlatım*, s. 94 – 95.

[262] Elmalılı Sinân-ı Ümmî Halvetî, *İlâhîler ve Kutbü'l-Maânî (Mânâların Zikri),* Hzl. Mustafa Tatcı, H Yayınları, İstanbul 2017, 273.

Yukarıdaki beyitlerde geçen metaforların anlamlarını şöyle özetleyebiliriz: Leylek, zâhirden bâtına yolculuk eden, ârif; çamur, insan; bina yapmak, îmâr etmek, hakîkaten dirilmek; kabak, henüz mânevî eğitim almamış ham ruhlar; hamamcı, mürşid; kabaktan kurna düzmek, içindeki kötü huyları boşaltıp temizlemeye, yıkayıp arındırmaya çalışmak, mürşidin eğitimi; hammamcılık zamîri, mürşidin yaptığı, insanların iç dünyalarını temizleme işi; kartal, âlim ve ârif geçinen hakîkatten habersiz kişi; saksağan, onun dedikodusunu yayan yandaşları; kurbağa, hakîkati aramak için farklı yerlerde dolaşıp, eli boş dönen kişi[263].

Mevlânâ'nın (ö. 672 / 1273)*Mesnevî*'sinde de metaforik bir dille hakîkate dair meselelerin ele alındığını görüyoruz. Aşağıda yer alan hikâyede Mevlânâ, metaforik bir dille, "câhil-bilge, ahmak-akıllı, savaş-barış, madde-mânâ, kesret-vahdet" zıtlığını ele alarak, birlik ruhunun Hz. Süleymân gibi gönül dilini bilen kâmiller aracılığı ile kurulacağını bildirmiştir[264]. *Mesnevî*'de hikâye şöyle yer alır: "Adamın biri, dört kişiye bir dirhem verdi, Adamlardan birisi "Ben bu parayı "engûr'a" vereceğim" dedi. Öbürü Araptı, "Lâ" dedi, Ben "İneb" isterim herif, engûr istemem." Üçüncü Türk'tü, "Bu para benim" dedi, "Ben ineb istemem, üzüm isterim." Dördüncü de Rum'du, dedi ki: "Bırak bu lâfları, biz "istafil" isteriz." Derken savaşa başladılar. Çünkü adların sırrından gâfildiler. Ahmaklıktan birbirlerini yumruklamaya koyuldular. Bilgisizlikle dolu, bilgiden boş adamlardı bunlar. Sır sahibi, yüzlerce dil bilir, kadri yüce birisi orada olsaydı, onları uzlaştırırdı. Onlara " Ben bu bir dirhemle hepinizin isteğini yerine getiririm. Gönlünüzü gıll ü gışsız bana teslim edin. Bu bir dirheminiz, sizin istediğiniz şeylerin hepsini yapar. Bir dirheminiz dört muradı da yerine getirir, dört düşman da uzlaşır, birliğe ulaşır, bir olur. Sizin sözleriniz savaşa, nifâka sebep olur. Fakat benim sözüm, sizleri birleştirir. Siz susun, dinleyin de konuşma hususunda diliniz ben olayım. Sizin sözünüz yüz türlüdür, eseriyse ancak savaş ve kızgınlıktan ibaret. İğreti hararetin tesiri yoktur. Fakat insanın kendisinden olan hararet müessirdir."[265]

Sûfîlerin menkîbelerinde de metaforik anlatılara rastlamamız mümkündür. Hücvîrî'nin *Keşfü'l-Mahcûb* adlı eserinde geçtiği üzere; Muhammed Alliyân Nesevî bir gün boğazından tilki yavrusu gibi bir şeyin çıktığını ve onun nefs olduğunu söyler. Ebû Abbâs Şakkanî, bir gün eve girdiğinde yerde yatan sarı renkte bir köpek gördüğünü, kovmak istediğini ama köpeğin eteğinin altına girip kaybolduğunu ve onun nefs olduğunu anladığını söyler[266].

---

[263] Ögke, *Vâhib-i Ümmî'den Niyâzî-i Mısrî'ye Türk Tasavvuf Düşüncesinde Metaforik Anlatım*, s. 369 – 370.

[264] R.Bahar Akarpınar, "Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin Mesnevî ve Rubâiyyât'ında "Meyve" ve "Üzüm" Sembolleri", *Bilig*, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanlığı, 32 (2005), s. 156.

[265] Mevlânâ, *Mesnevî*, C. II, s. 283 – 284, beyit no. 3681 – 3694.

[266] Ali b. Osman Cüllâbî el-Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, çev. Süleymân Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016, s. 268 – 269.

Ferîdüddîn-i Attâr'ın (ö. 618 / 1221) *Mantıku't-Tayr* adlı eseri, zâhirde kuşların yolculuğundan bahsetse de metaforik bir anlatım ile vahdet-i vücûdu anlatmaktadır.

Sözlükte, düş, görmek mânâsına gelen, terim olarak da "gerek uykuda gerek yakazada bir hakikatin âlem-i misâlden ruha aksetterilmesi"[267] şeklinde târif edilen rüyâ sûfîlerin hayatında çeşitli sembolik unsurlara salık verir. Tasavvufta rüyâ, ilâhî, melekî ve şeytânî olmak üzere üç türlüdür. Görülen rüyâ, mânevî yolculukta olan sâlikin içini yansıtan bir ayna olup görülen hayvan ve diğer varlıklar görenin hangi sıfatlara sahip olduğunu gösterir[268]. Tasavvufta çok önemli bir yeri olan rüyâ, sâlikin seyr u sülük esnasındaki durumunu ortaya koyan sembolik unsurları içinde barındırır. Nefsânî tarikat olarak nitelenen Halvetîlik ve Kâdirîlik'te rüyâ, sâlikin mânevî ilerleyişini ölçen bir değerlendirme aracı olarak kabul edilir[269].

Kuran-ı Kerim'de Hz. İbrahim'in (bk. Saffât, 37 / 103), Hz. Yûsuf'un (Yûsuf, 12 / 4), Hz. Peygamber'in (Fetih, 48 / 27), Mısır melikinin (Yûsuf, 12 / 43) rüyâları yer alır. Bilgi kaynağı olarak hadislerde de rüyâ hakkında bilgiler yer alır. "*Mü'minin rüyâsı nübüvvetin kırkaltı bölümünden bir bölümdür*"[270], "*Benden sonra mübeşşirât (sâlih rüyâlar) müstesna nübüvvet diye bir şey yoktur.*"[271] *Beni rüyâda gören hakîkatte görmüş gibidir. Çünkü şeytan benim sûretime giremez.*"[272]

"Rüyâların dili simgeseldir. Rüyâlar, Allah vergisi birtakım işâretler ve semboller yumağıdır. Esasen birtakım metafizik gerçeklikleri fiziksel dünyanın koşullarına uygun olarak anlatmak zorunda olan tasavvufun bir bütün olarak dili simgeseldir. İşin içine bir de düş görmek gibi büsbütün temsîlî görüntülerin girdiği bir alanda rüyâ dilinin birtakım metaforlarla örülü sembolik işâretlerden oluşması kaçınılmazdır."[273] Bir el yazması eserde nefsin mertebelerinde görülen rüyâlara yer verilmiştir. Yedi nefis mertebesinden, örnek olarak nefs-i emmâre ve nefs-i sâfiye mertebelerinde görülen unsurları değerlendirebiliriz: İnsan rüyâsında hınzır görse haram sıfatıdır. Fil görse ucb sıfatıdır. Hayye (yılan) görse nifak sıfatıdır. Maymun görse nemmâm sıfatıdır. Akrep görse lisan-ı azab sıfatıdır. Fare görse halktan gizlenme sıfatıdır. Kehle (bit) ve pire görse mekruh bir iş irtikâb etmiş ola. Abhâne (helâ) ve mezbele görse nefsin dünyaya meyli sıfatıdır ve saçı açsa haram fiil etmek sıfatıdır. Ve saçı

---

[267] Safer el-Muhibbî el-Cerrâhî, *Istılahat-ı Sofiyye fi Vatan-ı Asliyye,* Kırk Kandil Yayınevi, İstanbul 2013, s. 331.

[268] Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü,* s. 405.

[269] Ahmet Ögke, "Tasavvufta Rüyâ-Yorum Kuram ve Yöntemleri Üzerine-", *Başka Psikiyatri ve Düşünce Dergisi*, 8 (2012), s. 58 – 59.

[270] Buhârî, "Tâbir", 26 (h.n. 7017).

[271] Buhârî, Tâbir "Rüyâ" 5 (h.n. 6990)

[272] Buhârî, "Tâbir" (h.n. 6693), 10; Müslim, "Rüyâ" 1 (h.n. 2266.)

[273] Ögke, "Tasavvufta Rüyâ – Yorum Kuram ve Yöntemleri Üzerine - ", s. 65.

görse harama mübaşeret (bakmış) fikrini etmiş ola. Meyhâne ve bozahâne kalbini efkar-i fâsideye sarf sıfatıdır ve dar sokaklar görse kendi vücudunu beyhûde şeyle sıkmış ola ve dikenler görse efkâr-i dünyâdan bir miktar efkâr fikr etmiş ola ve uçurum yerler görse bir şerlik şeye mübaşeret etmiş ola ve bulanık sular görse sel suları ola şerîata muhâlif bir fâidesiz şeye heves etmiş ve ve afyon ve burc görse harama meyl etmiş ola. Daire-i evveli nefs-i emmâre dairesidir. Kaçan insan rüyasından bu zikr olunan hayvanlardan görse nefs-i emmâre şeklidir. İnsan yağmur görse rahmetullâhtır. Kar görse rahmette mübâlağadır ve ırmak ve çeşmeler ve deryalar görse bunlar ihlâstır ve kalbin fenâsı saffetleridir ve keşf-i sülûk dairesidir. Dâire-i sâbia nefs-i sâfiye dâiresidir. Meselen bir kimse rüyâsında yağmur ve kar ve dolu ve ırmak ve çeşmeler ve kuyular ve deryalar görse bunlar nefs-i sâfiye evsâfındandır. Nısf-ı sülûka alâmettir[274].

İlk dönem tasavvuf kaynaklarında da yer verilen rüyâ konusu ile ilgili sûfîler tarafından "***Vâkıât***"[275] denilen eserler yazılmıştır. İnsanla birlikte var olan bir olgu olarak rüyâ, sûfîlerin mânevî yolculuklarında kılavuzluk yapan önemli araçlardan biri olarak kabul edilmiştir.

1.2. Kur'ân, Sünnet ve Tarîkatlar Öncesi Dönemde Giyim Kuşam

İslâm inancına göre insanın giyim süreci ilk insanla başlamıştır. Bu bölümde Kur'ân ve sünnette giyim kuşamla ilgili âyet ve hadîsler değerlendirilerek giyim kuşamın İslâm dinin temel kaynaklarındaki durumu ortaya konacaktır. Ayrıca sûfîlerin zühd ve tasavvuf dönemlerindeki giyim kuşam alışkanlıklarına temas edilerek, tarikatlar öncesi dönemde ***cihâz-ı tarîkat***ın durumu tespit edilmeye çalışılacaktır.

1.2.1. Giyim - Kuşamla İlgili Kur'ân'-ı Kerim'deki Âyetlerin Değerlendirilmesi

Kurân-ı Kerim'de giyim-kuşam ve örtünme ile ilgili âyetlerde zâhirî ve mecâzî/temsîlî anlam örgüsüne sahip âyetler yer almaktadır. Zâhirî anlamı ifade eden âyetlerde Hz. Âdem ve Hz. Havvâ'nın cennette şeytanın vesvesesiyle Allah'ın yasakladığı meyveyi yemeleri sonucunda edep yerlerinin ortaya çıktığı ve oraları ağaç yaprakları ile örtmeye çalıştıkları[276],

---

[274] Anonim, *Âdâb-ı Tarîkat-ı Nakşbendiyye*, (Ankara: Millî Kütüphâne, El Yazması Eserler, 06MilYzA7180 / 8), 95b – 97a.

[275] Azîz Mahmud Hüdâyî ve Hüseyyin Vassâf'ın "Vâkıât" adlı eserleri örnek olarak hatırlayabiliriz.. bk. Azîz Mahmud Hüdâyî, *Vâkıât,* (İstanbul: Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi 1857 / 1859); Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Vâkıât – Keşif Günlüğü,* drl. Abdullah Taha Orhan, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2016.

[276] *"Ey Âdem! Sen ve eşin cennette kalın. Dilediğiniz yerden yiyin. Fakat şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa zalimlerden olursunuz." Derken şeytan, kendilerinden gizlenmiş olan avret yerlerini onlara açmak için kendilerine vesvese verdi ve dedi ki: "Rabbiniz size bu ağacı ancak, melek olmayasınız, ya da (cennette) ebedî kalacaklardan olmayasınız diye yasakladı. (Öyle ise, yasak ağacın meyvesinden yiyin ki melek olasınız yahut*

secde edişte güzel elbiseler giymenin önemi[277], elbisenin sıcağa karşı koruması[278] ile, Allah'ın kullarından istediği örtünme biçimi[279] hakkında bilgiler yer almaktadır.

Giyim kuşam ve elbiselerle mecâzî/temsîlî anlatımın olduğu âyetlerde mükâfat olarak cennetliklerin[280], ceza olarak cehennemliklerin giydikleri elbiseler[281], Allah'ın nimetlerine yapılan nankörlük neticesinde giydirilen korku elbisesi[282], edep yerlerini örtmekteki amacın ***takvâ elbisesi*** giymek[283] olduğu hususları yer almaktadır.

Çalışmamız çerçevesinde en dikkat çekici âyet, A'râf sûresinin 26. âyetidir. Bu âyette geçen ***"takvâ elbisesi"*** ile ilgili farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Abdurrezzâk el-Kâşânî (ö. 736 / 1335), bu âyette geçen ***"libâsü't-takvâ"***dan murâdın insanların kötü sıfat ve fiillerini örten, hayvanlara benzemekten uzaklaştıran, güzel ve iyi amellerle süslenme olduğunu

---

cennette ebediyen kalasınız.)" "Şüphesiz ben size öğüt verenlerdenim" diye de onlara yemin etti. Bu sûretle onları kandırarak yasağa sürükledi. Ağaçtan tattıklarında kendilerine avret yerleri göründü. Derhal üzerlerini cennet yapraklarıyla örtmeye başladılar. Rab'leri onlara, "Ben size bu ağacı yasaklamadım mı? Şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi?" diye seslendi… Ey Âdemoğulları! Avret yerlerini kendilerine açmak için, elbiselerini soyarak ana babanızı cennetten çıkardığı gibi, şeytan sizi de saptırmasın. Çünkü o ve kabilesi, onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz, şeytanları, iman etmeyenlerin dostları kılmışızdır." A'râf, 7 / 19 – 22, 27.

[277] *"Ey Âdemoğulları! Her mescitte ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin). Yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez."* A'râf, 7 / 31.

[278] *"Allah, yarattıklarından sizin için gölgeler yaptı ve dağlarda da sizin için barınaklar var etti. Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler ve savaşta sizi koruyacak zırhlar verdi. Böylece Allah, müslüman olasınız diye üzerinizde olan nimetini tamamlıyor."* Nahl, 16 / 81.

[279] *" Mü'min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, zînet (yer)lerini göstermesinler. Başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar. Zinetlerini, kocalarından yahut babalarından yahut kocalarının babalarından yahut oğullarından yahut üvey oğullarından yahut erkek kardeşlerinden yahut erkek kardeşlerinin oğullarından yahut kız kardeşlerinin oğullarından yahut müslüman kadınlardan yahut sahip oldukları kölelerden yahut erkekliği kalmamış hizmetçilerden yahut da henüz kadınların mahrem yerlerine vakıf olmayan erkek çocuklardan başkalarına göstermesinler. Gizledikleri zinetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey mü'minler, hep birlikte tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz!"* Nûr, 24 / 31; *"Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve mü'minlerin ka dınlarına söyle, bedenlerini örtecek elbiselerini giysinler. Bu, onların tanınıp incitilmemelerine de daha uygundur. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."* Ahzâb, 33 / 59; *"Artık evlenme ümidi beslemeyen, hayızdan ve doğumdan kesilmiş yaşlı kadınların zinetlerini göstermeksizin dış elbiselerini çıkarmalarında kendileri için bir günah yoktur. Ama yine sakınmaları onlar için daha hayırlıdır. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."* Nûr, 24 / 60.

[280] *"İşte onlar için içlerinden ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Orada tahtlar üzerine kurularak altın bileziklerle süslenecekler, ince ve kalın ipekten yeşil giysiler giyeceklerdir. O ne güzel karşılıktır! Cennet de ne güzel bir yaslanacak yerdir!"* Kehf, 8 / 31; *"Şüphesiz Allah, iman edip salih ameller işleyenleri içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacak, orada altından bileziklerle, incilerle süsleneceklerdir. Oradaki giysileri ise ipektir."* Hac, 22 / 23; *"Onlar, Adn cennetlerine girerler. Orada altın bilezikler ve incilerle süslenirler. Oradaki elbiseleri de ipektir."* Fâtır 35 / 33; "*Allah'a karşı gelmekten sakınanlar ise güvenli bir yerdedirler. Bahçelerde ve pınar başlarındadırlar. İnce ipekten ve parlak atlastan elbiseler giyinerek karşılıklı otururlar."* Duhân, 44 / 51 – 53; *"Üstlerinde ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler vardır. Gümüş bileziklerle süsleneceklerdir. Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir."* İnsan, 76 / 21.

[281] *"İşte iki hasım taraf ki, Rableri hakkında tartışmaya girmişlerdir. Bunlardan inkâr edenler için ateşten giysiler biçilmiştir. Başlarının üstünden de kaynar su dökülür."* Hac, 22 / 19.

[282] *"Allah, şöyle bir kenti misal verdi: Orası güven ve huzur içinde idi. Oraya her taraftan bolca rızık gelirdi. Fakat Allah'ın nimetlerine nankörlük ettiler; bu yüzden yaptıklarına karşılık, Allah onlara şiddetli açlık ve korku ızdırabını tattırdı."* Nahl, 16 / 112.

[283] A'râf,7 / 26.

belirtmiştir[284]. Âyette geçen ***"takvâ elbisesi"*** ile ilgili kıyamet günü takvâ sahiplerinin giyecekleri elbise, iman, sâlih amel, yüzdeki güzel hal, Allah korkusu, kıymetli elbise, vera ehlinin kıyafeti şeklinde farklı tefsirler yapılmıştır[285].

Kurân-ı Kerim'de giyim-kuşamla ilgili değineceğimizi bir başka husus, Hz. Yûsuf'un gömleğidir. Âyetlere baktığımızda gömleğin hem zâhirî[286] hem de bâtınî[287] anlamda kullanıldığını söyleyebiliriz.

1.2.2. Giyim - Kuşamla İlgili Hadîs-i Şerîflerin Değerlendirilmesi

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in giyim-kuşamla ilgili sözlerini ve hadislerini kabaca dört bölümde inceleyebiliriz: Hz. Peygamber'in giyim-kuşamda dikkat ettiği öncelikli hususlar, kullandığı kıyafetler, renkler ve başlıklar.

Hz. Peygamber yaşadığı ortamdaki giyim-kuşam alışkanlıklarını, bazı hususlara dikkatimizi çekerek sürdürmüştür. Hz. Peygamber'in bu konuda dikkat ettiği en önemli ilkeler sadelik[288], temizlik[289] ve başka din mensuplarına benzememektir.

Hz. Peygamber, genel olarak izâr[290] ve ridâ[291] adı verilen iki parçadan oluşan bir kıyafeti kullanmış, bunun dışında, üst kıyafeti olarak hırka[292], ferace[293], mırt[294], bürde[295], kamîs[296], hibere[297], kaftan[298], hulle[299] gibi farklı kıyafetleri de kullanmıştır.

---

[284] Kemâleddîn Abdürrezzâk Kâşâniyyü's-Semerkandî, *Te'vîlât-ı Kâşâniyye,* trc. Ali Rıza Doksanyedi, Kadıoğlu Matbaası, Ankara 1988, s. 41 – 42.

[285] Tahir Uluç, *Tasavvuf Geleneğinde Hırka Giymek ve Giydirmek*, s.72 – 73.

[286] *"Bir de üzerine, sahte bir kan bulaştırılmış gömleğini getirdiler. Yakub dedi ki: "Hayır! Nefisleriniz sizi aldatıp böyle bir işe sürükledi. Artık bana düşen, güzel bir sabırdır. Anlattıklarınıza karşı yardımı istenilecek de ancak Allah'tır."... İkisi de kapıya koştular. Kadın, Yûsuf'un gömleğini arkadan yırttı. Kapının yanında hanımın efendisine rastladılar. Kadın dedi ki: "Senin ailene kötülük yapmak isteyenin cezası, ancak zindana atılmak veya can yakıcı bir azaptır." Yûsuf, "O, benden arzusunu elde etmek istedi" dedi. Kadının ailesinden bir şahit de şöyle şahitlik etti: "Eğer onun gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir, o (Yûsuf) yalancılardandır." "Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemiştir. O (Yûsuf) ise, doğru söyleyenlerdendir." Kadının kocası Yûsuf'un gömleğinin arkadan yırtıldığını görünce, dedi ki: "Şüphesiz bu, siz kadınların tuzağıdır. Şüphesiz sizin tuzağınız çok büyüktür.""* Yûsuf, 12 / 18, 25 – 28.

[287] *"Bu gömleğimi götürün de babamın yüzüne koyun ki, gözleri açılsın ve bütün ailenizi bana getirin" dedi. Kervan (Mısır'dan) ayrılınca babaları, "Bana bunak demezseniz, şüphesiz ben Yûsuf'un kokusunu alıyorum" dedi... Müjdeci gelip gömleği Yakub'un yüzüne koyunca gözleri açılıverdi. Yakub, "Ben size, Allah tarafından, sizin bilemeyeceğiniz şeyleri bilirim demedim mi?" dedi."* Yûsuf 12 / 93 – 94, 96.

[288] *"Allah ne giydiğine aldırmayan sade kimseleri sever."* Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, C. III, s. 87; *"Üç sınıf insan sorgusuzca cennete girer. Elbisesini yıkayan fakat onun yerine giyecek elbise bulamayan, ocağının üzerine koyacak tenceresi olmayan, içmek isteyen fakat kendisine hangisini istiyorsun diye sorulmayan kişi."* Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l- Ummâl*, C. III, s. 185; Ebû Bürde İbnü Ebî Mûsâ el-Eş'ârî anlatıyor: *"Hz. Aişe radıyallahu anhâ'nın yanına girdim. Bana yamalı bir giysi ve kaba bir izar çıkardı ve "Resûlullah aleyhi's-salâtu ve's-selâm şu iki (parça)nın içinde vefat etti!" dedi."* Buhârî, "Libâs", 19 (h.n. 5818); Müslim, "Libâs", 34 (h.n. 2080); Ebû Dâvud, "Libâs", 7 (h.n. 4036).

[289] Kendisine gelen kişilerin üzerinde pis elbiseleri görünce, Hz. Peygamber *" Bu adam bir su bulup da elbisesini temizleyemedi mi?"* (Ebû Dâvud, "Libâs", 16 (h.n. 4062) diye sormuştur.

[290] "Belden aşağı örtü, peştemâl" bk. Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 472.

[291] "Belden yukarı örtülen örtü, hırka, dervişlerin omuzlarına attıkları post" bk. Develioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 893.

Hz. Peygamber, başka milletlere ait kıyafetleri de -muhtemelen dini sembolik anlamı olmadığından - kullanmıştır. "Tebük Savaşı sırasında kol ağızları dar Rûmî veya Şâmî bir cübbe ve Necâşî'nin kendisine hediye olarak gönderdiği bir çift düz mest veya diğer elbiseleri" kullanması[300], Necranlılara ait bir hırkayı kullanması[301], başka milletlerin kıyafetlerinin –İslâm'ın genel kâidelerine uyma şartıyla- kullanılabileceğini bize gösterir. Hz. Peygamber, izârın giyiminde de ölçüyü hatırlatmış, yerlerde sürünecek kadar uzun îzar giymenin kibir alâmeti olduğunu, *"Allah, kıyâmet günü, büyüklenerek elbisesini sürüyenin yüzüne bakmayacaktır."*[302] sözü ile belirtmiştir.

Hz. Peygamber'in erkeklere ipekten yapılan elbiseyi az bir kısmı istisna[303] olmak üzere yasakladığına dair pek çok hadis-i şerif vardır[304]. Hz. Peygamber ipekten yapılan elbiseyi giymiş, tecrübe etmiş ve sonrasında yasaklamış, ipekli elbise giyenlerin

---

[292] "Kalın kumaştan yapılmış veya içi pamukla beslenmiş ceket uzunluğunda bir giyecek" bk. Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 363.

[293] Kadınların sokakda yaşmakla beraber giydikleri üst elbise, ulemâdan olanların giydiği pek geniş ve geniş kolları yarık bir çeşit biniş. bk. Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, Hzl. Ahmet Cevdet, İkdam Matbaası, 1899 (h. 1317), s. 985.

[294] İpekten, yünden veya ketenden yapılan dikişsiz elbise bk. İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s. 4183.

[295] Arapların üstlerine giydikleri bir nevi libâs. bk. Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 288; Peygamberin Yemen bürdesini sevmesi hakkında bk. Muhammed b. Hıbbân b. Ahmed b. Hıbbân b. Muaz b. Ma'bed, *Sahîhu İbn-i Hıbbân bi-tertîbi ibn-i Balbân*, thk. Şuayb el-Arnavut,(Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1414 / 1993), C. 14, s.306; Enes b. Mâlik: "Nebi (s.a.v.)'e en sevimli esvap bürd-i yemânî elbise giymekti." Buhârî, "Libâs", 18 (h.n. 5813); "Resûlullah vefat ettiğinde beyaz bir yemeni ile örtülmüş (kefenlenmiş)di." Buhârî, "Cenâiz" 18 (h.n. 1264); Müslim, "Cenâiz", 45 (h.n. 941).

[296] "Gömlek" bk. Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 486; Resûl-i Ekrem'in giymeyi en çok sevdiği elbisesi, "kamîs" denilen ve ayaklara kadar uzanan bir gömlektir. bk. Ebû Dâvud, "Libâs", 3 (h.n. 4025); Tirmizî, "Libâs", 28, (h.n. 1762, 1763).

[297] "Bir çeşit çubuklu elbise" bk. Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 366.

[298] En üste giyilen en lüks, en kıymetli elbise. bk. Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü,* Doğan Kitap, İstanbul 2015, s. 143.

[299] "Belden aşağı ve belden yukarı olmak üzere iki kısımdan oluşan elbise" bk. Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 380.

[300] Muhittin Uysal, *Peygamber Günlerinde Giyim Kuşam ve Süslenme*, Yediveren Kitap, Konya 2004, s. 49.

[301] İbn-i Hıbbân, *Sahîh*, C. 14, s. 289.

[302] Buhârî, "Libâs", 1 (h.n. 5783), 2 (h.n. 5784), 5 (h.n. 5788); Müslim, "Libâs ve Zinet", 42 (h.n. 2085);İmâm-ı Mâlik, "Libâs" 5 (h.n. 11); İbn-i Mâce, "Libâs" 6 (h.n. 3569);.Tirmizî, "Libâs", 8 (h.n. 1730); Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horasânî en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Hasan Abdullah el-Mün'ım Şelbî, (Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1421 / 2001), "Zînet", 103 (h.n. 9639).

[303] *"İpek elbiseden sakının. Şüphesiz Resulullah sas ipek elbiseyi yasakladı ancak şu kadarı müstesna şehadet parmağı ile ortağı parmağını kaldırdı." Nesâî, "Zînet",86 (9548); Süveyd b. Gafele anlatıyor: "Hz. Ömer (r.a.), el-Câbiye'de halka hitap ederek: "Resülullah aleyhissalâtu vesselâm iki, üç veya dört parmak yeri hariç, ipek giymeyi yasaklamıştı!" dedi."* Müslim, "Libâs ve Zînet", 12 (h.n. 2069).

[304] San'ânî, *el-Musannef*, C. II, s. 144, C. III, s. 135; Buhârî, "Libâs", 25 (h.n. 5828); Müslim, "Libâs", 11 (h.n. 2069); İbn-i Mâce, "Cihad", 21 (h.n. 2820); Ebû Dâvud, "Libâs", 9 (h.n. 4042).

müttakîlerden olmadığını[305], dünyada ipekli elbise giyenlerin âhirette giyemeyeceklerini[306] belirtmiş, bazı hastalık durumlarında ipekli elbise giymeye de ruhsat vermiştir[307].

Hz. Peygamber yünden[308], pamuktan ve kalın kıldan dokunmuş elbiseler giymiş[309], farklı şehirlerden gelen kumaşlardan yapılan elbiseleri de kullanmıştır[310].

Fütüvvet ehlince önemli görülen kıyafetlerden birisi olan şalvarla yani serâville ilgili Hz. Peygamber'den gelen bazı bilgiler vardır. Hadislerde Hz. Mûsâ'nın Tûr-i Sînâ'da Rabbi ile konuşurken üzerinde yünden bir sirval olduğu[311], Hz. Peygamber'in sirval satın aldığı[312] belirtilmiştir.

Hz. Peygamber'in kıyafetlerinde kötü koku bulunmasından rahatsız olduğu Hz. Âişe'den rivâyet edilen hadiste şöyle geçmektedir: *"Resûlullah (s.a.v.)'e siyah bir bürde (hırka) yaptım, bunu giydi, içinde terlediği zaman ondan yün kokusu hissetti. Bunun üzerine o hırkayı çıkarıp attı. Aleyhissalatu vesselam güzel kokudan hoşlanırdı."*[313]

Hz. Peygamber, yamalı, sert kumaştan elbise kullanmış[314], Dıhyetü'l-Kelbî'nin kendisine hediye ettiği cübbeyi eskiyene kadar giymiştir[315].

Hz. Peygamber, giyim-kuşamla ilgili Allah'ın emirlerinin sınırlarının daha iyi anlaşılması için uyarılarda bulunmuştur. Hz. Peygamber, Dıhyetü'l-Kelbî'ye bir kumaş hediye etmiş, yarısını kendisine kamîs yapmasını, yarısını da hanımının içi gözükmesin diye astar kullanarak bürgü yapmasını tavsiye etmiştir[316]. Hz. Âişe'nin aktardığına göre, Esmâ

---

[305] Hz. Peygamber'in ipekli elbiseyi giymesi, onunla namaz kıldıktan sonra ondan yüz çevirmesi ve müttakîler için ipekli elbisenin gerekli olmadığının beyânı için bk. Buhârî, "Salât", 16 (375), "Libâs" 12 (5801); Müslim "Libâs",23 (h.n. 2075).

[306] "Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: *"İpeği dünyada giyen, âhirette giyemez."* Buhârî, "Libâs", 25 (h.n. 5833); Nesâî, "Zînet", 79 (h.n. 9511).

[307] Hz. Enes (r.a.) anlatıyor: *"Resûlullah aleyhi's-salâtu ve's-selâm Zübeyr b. Avvâm ve Abdurrahmân b. Avf'a kendilerindeki uyuz sebebiyle ipekli giymelerine izin verdi."* İbn-i Mâce, "Libâs", 17 (h.n. 3592); Nesâî, "Libâs", 86 (h.n. 9559).

[308] İbn-i Mâce, "Libâs", 1 (h.n. 3556), 4(3564); Hâkim, *Müstedrek*, C. IV, s. 361.

[309] Ebû Dâvud, "Libâs",7 (h.n. 4036); İbn-i Mace "Libâs", 1 (h.n. 3556).

[310] Dihye el-Kelbî (r.a.) anlatıyor: *"Resûlullah (s.a.v.)'e (Mısır'dan), (beyaz renkli ve ince olan) kubâtî kumaşlar getirilmişti. Bana ondan bir parça kumaş verdi ve: "Bunu ikiye böl, bir parçayı kendine kamîs yap, diğerini hanımına ver. Bununla kendine bürgü yapsın!" buyurdular. (Ayrılmak üzere Dıhye) geri dönünce: "Hanımına söyle, bunun altına bir astar koysun da bedenini göstermesin!" buyurdular."* Ebû Dâvud, "Libâs", 39, (h.n. 4116); İbn-i Mâce, "Libâs", 4 (3563).

[311] Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: *"Hz. Mûsâ (a.s.)'ın Rabbi Teâlâ hazretleriyle konuştuğu gün, üzerinde yünden bir şalvar, yünden bir cübbe, yünden bir kisâ, yünden küçük bir serpuş (takke) vardı. Ayağında da ölü eşek derisinden mâmûl bir ayakkabı vardı."* Tirmizî, "Libâs", 10 (h.n. 1734).

[312] Süveyd b. Kays anlatıyor: *"Ben ve Mahrefetü'l-Abdî, Hecer'den bez alıp, Mekke'ye getirdik. Resûlullah (s.a.v.) (yanımıza) gelip bizimle bir serâvil için pazarlık etti ve biz ona sattık. Bir adam ücretini tarttı. Tartan kimseye: "Tart (ve ibreyi lehine) kaydır!" diye emretti."* Ebû Dâvud, "Büyû'" 7, (h.n. 3336).

[313] Ebû Dâvud, "Libâs", 21 (h.n. 4074).

[314] Müslim, "Libâs", 35 (h.n. 2080); Tirmizî, "Libâs", 10 (h.n. 1733).

[315] Tirmizî, "Libâs", 30 (h.n. 1769).

[316] Ebû Dâvud, "Libâs", 39 (h.n. 4116).

binti Ebî Bekr ince bir elbise ile Hz. Peygamber'in huzuruna girmiş, Hz. Peygamber yönünü Esma binti Ebi Bekr'den çevirerek *"Ey Esmâ! Kadın hayız yaşına girdi mi ondan sadece şunun ve şunun dışında (elini ve yüzünü işâret ederek) hiçbir yerinin görünmesi câiz değildir!"* diye buyurarak uyarıda bulunmuştur[317].

Hz. Peygamber, kadının erkek kıyafeti, erkeğin de kadın kıyafeti giymesini hoş görmemiş ve bunu yapanları lanetlemiştir[318]. Hz. Peygamber, tabaklanmamış deriden yapılan elbiseyi giymemiş[319], "sammâ" ve "ihtibâ"[320] tarzında giyinmeyi de yasaklamıştır.

Hz. Peygamber, giyim-kuşam konusunda sadeliğin yanında intizâma ve özel günlerde en güzel kıyafetleri giymeye dikkat etmiştir[321]. İş elbisesi olanın bolluğa ulaşınca giydiği elbisenin dışında Cuma elbisesi edinmesinde vebal olmadığını ifade etmiş[322], çok eski iki parça elbisesi olan bir adamın başka elbisesi olduğunu öğrenince, onu giymesini istemiş giyince de "bu daha hoş değil mi?"[323] diyerek beğenisini belirtmiş, insanın "güzel"e olan yönüne dikkatimizi çekmiştir.

Hz. Peygamber'in uygulamasında kadın[324]-erkek herkesin başlıklı olması söz konusudur, sadece hac ve umrede ihrâmlı olanların başı açık olabilir[325]. Hz. Peygamber döneminde kullanılan başlık ***kalensüve***dir. ***Kalensüve*** günümüzde kullanılan ***takke*** ve ***külâh***a benzer bir başlıktır. Hz. Peygamber evde ve dışında mutlaka başlık kullanmış, ***kalensüve***yi sarıklı (***imâme***li)[326] veya sarıksız kullanmış[327] ve ucunu da genellikle iki omzu arasına sarkıtmıştır[328]. Sarığın ucunun sarkıtılmasını Müslümanlarla müşrikler arasındaki fark olarak nitelemiştir[329]. Hz. Peygamber, bazı zamanlarda -özellikle savaşlarda yardım esnasında-

---

[317] Ebû Dâvud, "Libâs", 33 (h.n. 4104).

[318] Ebû Dâvud, "Libâs", 30 (h.n. 4098).

[319] İbn-i Hıbbân, *Sahîh*, C. VII, s. 443.

[320] "Resûlullah (s.a.v.), şu iki çeşit giyinmekten men etti: *"Sammâ sarınması ki bu, üzerinde bir başka giysi olmadığı halde giysisini omuzuna koyup bir yarısını açık bırakması ve namazda iki elini de sarmasıdır. Diğer giyinme de, fercini örtecek kadar olmayan tek giysisi içinde ihtiba tarzında oturmasıdır."* Buhârî, "Libâs", 20 (h.n. 5819), 21 (h.n. 5820), "Büyû'" 62 (h.n. 2144), "Salât", 10 (h.n. 367), Müslim, "Büyû'", 2 (h.n. 1511).

[321] *"Resûlullah (s.a.v.) Cuma ve bayram günlerinde kırmızı renkli olan cübbesini giyerdi."* İbn-i Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kübrâ*, C. I, s. 388.

[322] İbn-i Mâce, "İkāmetu's-Salât", 83 (h.n. 1095).

[323] İmam Mâlik, "Libâs" 1 (h.n. 2).

[324] Kadınların başlarını örtmelerinin farz olması ile ilgili bk. Nûr, 24 / 31; Ahzâb, 33 / 59.

[325] Çakan, "Sünnette Giyim Kuşam ve Örtünme", s. 63 – 64.

[326] İmâme başa dolanan ve aba üzeri kaplayan bir kisvedir. bk. San'ânî, *Musannef*, C. VIII, s. 512.

[327] Hz. Peygamber imâmeli veya imâmesiz börk giyerdi. bk. Akşemseddîn, *Terceme-i Risâle-i Nûriyye*, (Hacı Mahmud Efendi, 2408), 49b.

[328] Tirmizî, "Libâs", 12 (h.n. 1736); Müslim, "Hacc", 84 (h.n. 453); Hz. Peygamber'in tayin ettiği valilere sardığı sarığın ucunu sağ kulağı tarafına sarkıtması ile ilgili bk. el-Hâşimî, *Mecmuu'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*, C. V,s. 120; Sarığın ucunun farklı sarkıtılması ile ilgili bk. Ebû Dâvud, "Libâs" 24, (h.n. 4079).

[329] *"Bizimle müşrikler arasındaki fark, kalansuveler üzerindeki sarıklardır."* Ebû Dâvud, "Libâs", 23 (h.n. 4078); Tirmizî, "Libâs", 42 (h.n. 1784).

meleklerin sarıklı olarak geldiklerini bildirmiştir[330]. Sahih ana kaynaklarda geçmese de bazı kaynaklarda namaz esnasında sarıklı olmanın faziletine temas edilmiştir[331].

Hz. Peygamber, giyim-kuşamında beyaz başta olmak üzere yeşil, sarı, kırmızı ve siyah renkleri kullanmıştır. Hz. Peygamber'in hayatında beyaz rengin öncelikli renk olduğunu şu hadis-i şerîften anlayabiliriz: "*Beyaz elbise giymeye dikkat ediniz, dirileriniz onu giysin, ölülerinizi de onunla kefenleyin. Çünkü o giysilerinizin en iyisidir*."[332] "*En iyi beyazdır.*"[333], "*Beyaz elbise giyin. Zira beyaz elbise en iyi giysinizdir.*"[334], "*Beyaz elbiseyi temizlediğin gibi, kalbini de temizle*"[335] şeklinde hadislerde beyaz elbiseye vurgu yapılmış, beyaz elbise ile kalbin temizliği arasında mecâzî bir irtibat da kurulmuştur[336]. Ayrıca Hz. Peygamber'den Hz. Îsâ'ya inanan az sayıdaki insanın beyaz elbise giydikleri için "havârî" dendiği, Cebrâil'in elbisesinin renginin beyaz olduğu ve rüyada beyaz elbiseler içinde görülen zatın cennetliklerden olduğuna dair gelen haberler, beyaz rengin Hz. Peygamber için neden en önemli renk olduğunu gösterir. İklim ve maddî-mânevî temizliğin sembolü olması yönlerinden beyaz rengin Hz. Peygamber'in yaşadığı toplumda en önemli renk olduğu söylenebilir[337].

Hz. Peygamber'in kullandığı ikinci önemli renk yeşil olsa gerektir. Kur'an'da cennetliklerin kıyafetleri "yeşil ipekten ince ve kalın elbiseler"[338] olarak tasvir edilmiştir. Hadislerde Hz. Peygamber'in yeşil ***hırka*** giydiği[339] belirtilmiştir.

Hz. Peygamber'in kıyafetlerinde kullandığı diğer bir renk siyahtır. Siyah renk pek çok hadis kaynağında Hz. Peygamber'in Mekke'nin fethi gününde başında siyah ***imâme***li olduğu şeklinde yer almaktadır[340]. Ayrıca Hz. Peygamber'in siyah renkli ***hırka*** giymesi[341], Ümm-i

---

[330] Ebû Abdillâh Ahmed b. Mahmûd b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnavut-Âdil Mürşid vd., (Müessesetü'r-Risâle, b.y., 1421/2001) C. 42, s. 78 (h.n. 25154), s. 104 (h.n. 25186); Hâkim, *Müstedrek*, C. III, s. 407 (h.n. 5554).

[331] *"Sarıkla kılınan iki rekât namaz sarıksız kılınan 70 rekat namazdan daha üstündür."* Ebû Şücâ Şiyreveyh b. Şehredâr b. Şiyreveyh ed-Deylemî, e*l-Firdevsü bi-Me'sûri'l-Hıtâb*, (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut Lübnan 1406/1986), C. II, s. 265.

[332] Nesâî, "Zînet", 89 (h.n. 9564), "Cenâiz", 38 (h.n. 1896); İbn-i Mâce, "Libâs", 5 (h.n. 3567).

[333] İbn-i Ebî Şeybe, e*l-Kitâbü'l-Musannef*, C. II, s. 468; İbn-i Mâce, "Cenâiz", 12 (h.n. 1472).

[334] Ebû Dâvud, "Tıb", 14 (h.n. 3878), "Libâs", 13 (h.n. 4061); Tirmizî, "Edeb", 46 (h.n. 2810); San'ânî, *Musannef*, C. II, s. 428-429; İbn-i Mâce, "Libâs", 5 (h.n. 3567).

[335] Buhârî, "Deavât", 38 (h.n. 6368); Müslim, "Zikir", 49 (h.n. 589).

[336] Hüseyin Akyüz, "Hz. Peygamber'in Dilinde Renklerin Dili", *Atatük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41 (2014), s. 378.

[337] Akyüz, "Hz. Peygamber'in Dilinde Renklerin Dili", s. 378 – 379.

[338] İnsan, 76 / 21.

[339] Ebû Dâvud, "Libâs", 19 (h.n. 4065); Tirmizî, "Edeb", 4, (h.n. 2813); Nesâî, "Zînet", 97 (h.n. 8).

[340] Müslim, "Hac", 451 (h.n. 1358); Dârimî, "Menâsik", 88 (h.n. 1981); İbn-i Mâce, "Cihâd", 22 (h.n. 2822); Ebû Dâvud, "Libâs", 23 (h.n. 4076).

[341] Ebû Dâvud, "Libâs", 18 (h.n. 4065) , "Teraccül", 18 (h.n. 4159); Tirmizî, "Edeb", 48 (h.n. 2812).

Hâlid'e giydirdiği ***hırka***nın siyah benekli bir hırka olması, ***imâme*** dışında da Hz. Peygamber'in giyim-kuşamında siyah rengi kullandığını bize gösterir[342].

Hz. Peygamber'in kıyafetlerinde kullandığı renklerden biri de kırmızıdır. Hz. Peygamber özellikle bayram ve Cuma günlerinde kırmızı renkli kıyafet giymiştir[343].

Bazı hadislerde kırmızı renk elbise giymenin hoş görülmediğine dair bilgilerin olması[344] sebebiyle, erkeklerin kırmızı renkli elbise giymesi ile ilgili farklı görüşler vardır. Kimi âlimlere göre, kırmızı renkli elbiseyi Hz. Peygamber namazda giymiş, elbisenin üzerindeki kırmızı çizgilerin dikkatini dağıtması sebebiyle bu rengi erkekler için yasaklamıştır. Kimi âlimlere göre, Hz. Peygamber'in yasakladığı tamamen kırmızı renkli olan elbisedir, zira Hz. Peygamber üzerinde kırmızı çizgileri olan kıyafet giymiştir[345].

Hz. Peygamber'in kullanılmasına izin verdiği renklerden birisi de sarıdır. Hz. Peygamber, hanımların ihramlı iken sarı renkli kıyafet giymelerine izin vermiştir[346]. Bir başka hadisinde de kocası ölen bir kadının sarı renkli elbise giymesini uygun görmemiştir[347]. Hz. Peygamber'in hadislerinde üzeri sarı renge boyanmış kıyafetlerin giyimi konusunda bir yasaklama[348], bir hadisinde de "Bu, kâfirlerin kıyafetidir, sakın bunları giyme!" uyarısı vardır[349]. Hz. Peygamber'in sarı ve kırmızı renkli kıyafetlerden sakındırması, o renklerin haramlığından değil, dikkat çekici renkler olmasındandır[350].

Giyim-kuşamda Hz. Peygamber, kadın ve erkekte Allah'ın emrettiği şekilde giyinmeyi (avret yerlerini örtmeyi) öncelemiş, israftan kaçınmaya, kibre ve gösterişe sebebiyet vermemeye dikkat etmiş, yaşadığı toplumun gerçeklerine göre hareket etmiş, diğer din mensuplarının dinî kisvelerini giymeme konusunda dikkatli olmuş, ***Müslüman***ın estetik kaygısının olmasının gerekliliğini hatırlatmış, temizlik konusuna özen göstermiştir. Hz. Peygamber'in giyim-kuşamdaki tutumu, bu konuda Müslümanların dikkate almaları gereken ölçüyü ortaya koyması açısından önemlidir.

---

[342] Buhârî, "Libâs" 22 (h.n. 5823), 32 (h.n. 5845); Hâkim, *Müstedrek*, C. II, s. 72.

[343] Buharî, "Salât", 17 (h.n. 376) , "Libâs", 35 (h.n. 5848); Müslim, "Fezâil", 92 (h.n. 2337); Ebû Dâvud, "Libâs", 20 (h.n. 4072); Tirmizî, "Libâs", 4 (h.n. 1724); İbn-i Mâce, "Libâs" , 20 (h.n. 3599).

[344] Kırmızı elbiseli birinin selâmını Hz. Peygamber'in almaması hakkında bk. Ebû Dâvud, "Libâs", 19 (h.n. 4069); Hâkim, *Müstedrek*, C. IV, s. 211; Tirmizî, "Edeb", 45 (h.n. 2807); Hâdimî, *Risâle fî Hakkı Lübsi'l-Ahmer*, (Ankara: Millî Kütüphâne, El Yazması Eserler, 06MilYzA5946), 2b.

[345] Geniş bilgi için bk. Akyüz, "Hz. Peygamber'in Dilinde Renklerin Dili", s. 383 – 387.

[346] Esmâ Binti Ebî Bekr (r.anhâ), ihramlı olduğu halde, sarı renkli giysiler giyerdi. Ancak bunlarda za'ferân olmazdı. İmâm-ı Mâlik, "Hac", 4 (h.n. 11).

[347] Ebû Dâvud, "Talâk", 47 (h.n. 2304).

[348] Müslim, "Libâs", 29 (h.n. 2078); Ebû Dâvud, "Libâs", 10 (h.n. 4044); Tirmizî, "Salât", 80 (h.n. 264); San'ânî, *Musannef*, C. II, s. 144.

[349] Müslim, "Libâs", 27 (h.n. 2077); Nesâî, "Zînet", 91 (h.n. 9569).

[350] Akyüz, "Hz. Peygamber'in Dilinde Renklerin Dili", s. 390.

1.2.3. Sûfîlerin Zühd ve Tasavvuf Dönemi Genel Giyim Kuşam Alışkanlıkları

Tasavvuf düşüncesinin gelişim seyriyle ilgili farklı tasnifler olmakla birlikte en yaygın olan tasnif, "zühd dönemi, tasavvuf dönemi, vahdet-i vücûd dönemi, tarîkatlar dönemi ve çağdaş dönem" olarak yapılan tasniftir[351]. Asr-ı saâdet, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn dönemini içine alan ve Şakîk-i Belhî'ye (ö. 194 / 809) kadar devam eden h. I - II. (m.VII - VIII) asırlar zühd dönemi, h. III - VI. (m. IX - XII) asırlar tasavvuf dönemi, h. VI. (m. XII) asırdan çağdaş döneme kadar geçen dönem vahdet-i vücûd ve tarîkatlar dönemi olarak incelenir[352].

Tarîkatlar dönemindeki ***cihâz-ı tarîkat*** konusu II. bölümde ele alınacak olup, bu başlık altında sûfîlerin zühd ve tasavvuf dönemindeki giyim-kuşam alışkanlıkları genel hatları ile değerlendirilecektir.

Zühd dönemi, asr-ı saâdetle birlikte başlayıp Emevî devletinin yıkılmasından sonraki yaklaşık altmış yılı içine alır[353]. Zühd döneminde, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in giyim – kuşam alışkanlıkları devam ettirilmiş, tarîkat yapıları henüz oluşmadığından sûfîler, dönemin ilim ehli gibi giyinmişlerdir.

Emevî devleti döneminde fetihlerle birlikte Müslümanların zenginleşmesi, yeni kültürlerle karşılaşma, fethedilen yerlerin iklimlerine göre bir hayat sürme gibi sebeplerden dolayı toplumda giyim kuşam alışkanlıkları değişmiştir. Eskiden İslâm bilginleri ve tâbiînin 40 dirhemden pahalı olan elbiseyi giymeyi mekrûh görmeleri anlayışı, Emevîler döneminde özellikle devlet erkânının lüks ve pahalı elbiseler giymeyi tercih etmeleri neticesinde terk edilmiştir[354].

Giyim kuşam konusunda toplumdaki değişimlerin aksine sûfîler, Hz. Peygamber'in yünden mâmûl elbise giymesi ve bunu teşvik etmesi sebebiyle sahâbe ve tâbiînin yolundan gitmişler[355], alışkanlık olmasın diye belli bir kıyafet kullanmayı uygun görmemişlerdir. Bazen pahalı bir elbise, bazen kumaşı sert kaba giymeyi tercih etmişlerdir. Sûfîlerin burada kaygılandıkları temel nokta, alışkanlığın Hak ile kendilerine perde olmasıdır. Zira Hz.

---

[351] Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarîkatlar,* Dergâh Yayınları, İstanbul 2017, s.75 – 76; Tasavvuf dönemleri; zühd dönemi, tasavvuf dönemi, tarîkatlar dönemi tasnîfi için bk. Hasan Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2002, s. 82; Tasavvuf ilmini dönemlendirme sorunu ile ilgili güncel yaklaşımlar için bk. Ekrem Demirli, "Tasavvuf Araştırmalarında Dönemlendirme Sorunu: Din Bilimleri ile Metafizik Arasında Tasavvufun İlim Olma Mücadelesi", *Nazariyât İslâm Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2/4 (2016), ss. 1 – 29.

[352] Ahmed Cahid Haksever, "Tasavvuf Tanımları", *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse, Grafiker Yayınları, Ankara 2017, s. 19; Abdurrezzak Tek, *Tarihî Süreçte Tasavvuf ve Tarîkatlar*, Bursa Akademi Emin Yayınları, Bursa 2017, s. 65, 272.

[353] Ali Bolat, "Tasavvufun Doğuşu", *Tasavvuf El Kitabı,* ed. Kadir Özköse, s. 105.

[354] Ramazan Altınay, "Emevîler", *Emevîler Dönemi Bilim, Kültür ve Sanat Hayatı*, ed. İrfan Aycan, Otto Yayınları, Ankara 2017, s. 34.

[355] Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 106 – 107.

Peygamber de alışkanlık olmasın diye devamlı oruç tutmak yerine, Hz. Dâvûd gibi oruç tutmayı tavsiye etmiştir[356].

Dervişler, yün, keçe, yamalı her ne bulurlarsa hal ve vakte bağlı olarak onu kıyafet olarak kullanmışlar, güzel ve temiz olması konusunda da hassas davranmışlardır[357].

Tasavvuf döneminin önemli müelliflerinden Hücvîrî, sahâbe ve tâbiînden pek çok büyük zâtın sadelik ve tevâzuun gereği olarak giydikleri yün elbiseyi, kendi zamanında makam, itibar ve halka güzel görünmek arzusu ile insanların giydiğinden yakınır. Sûfîlere benzemek için onların giydiklerini giyenlerin, zâhirlerinin bâtınlarına uymadığını belirterek eleştirir[358]. Yine Hücvîrî, sûfîlerin kendilerine özgü kıyafet giymelerini toplumun denetiminde olmaları şeklinde açıklar. Sûfîlerin toplumda itibar görmesi, sûfî olmayanların itibar görmek için sûfîlerin kıyafetlerini giymeleri onların bidatçi olarak nitelenmesine sebep olmuştur. Sûfîlere göre, önemli olan zâhir değil bâtındır, hırka değil hurkadır (yanmaktır)[359].

Risâle'de, Hüseyin Nûrî'nin (ö. 295 / 908) eskiden hırka giyenin hak ederek giydiği, kendi zamanında ise hırkanın mezbeleliklerdeki leş örtüsü olduğu sözü nakledilerek hırkanın değerini yitirdiği belirtilmiştir[360]. Aynı şekilde bir dervişin Şiblî'nin (ö. 334 / 946) başındaki serpuşun, yeni giydiği hırkası ile uyumlu olacağını düşünmesi, bunu anlayan Şiblî'nin dervişinin hırkasını ve başındaki serpuşu ateşte yakarak aslolanın bâtın olduğunu, şeklî unsurların kalbi meşgul etmemesinin gerekliliğini göstermesi sûfînin kisve ile kurduğu münasebetin boyutunu göstermesi açısından önemlidir[361].

Hicri III. ve IV. asırlarda (Abbâsîler Dönemi) sefere çıkarken komutanların halis ipekten yapılmış gümüş işlemeli kaftan, siyah veya beyaz sarık, sarığın altında ***kalensüve*** ve siyah renkli *kaba* giymeyi âdet edinmeleri, Emevîler döneminde giyim-kuşam kültüründe başlayan pahalı ve lüks giyimin devam ettiğini gösterir[362]. Bu dönemde Hz. Peygamber döneminde giyilmeyen kumaş türleri ve tercih edilmeyen renkler kullanılmaya

---

[356] Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 113.

[357] Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî, *el-Lüma' (İslâm Tasavvufu),* çev. Hasan Kâmil Yılmaz, Erkam Yayınları, İstanbul 2012, s. 214.

[358] Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 107.

[359] Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 109 – 112.

[360] Kuşeyrî, *Risâle*, s. 142.

[361] Kuşeyrî, *Risâle*, s. 397.

[362] Metin Yılmaz, "Emevî ve Abbasî Dönemi Resmi Kıyafetleri", *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26 / 26 – 27 (2008), s. 242; Ramazan Ören, *Abbâsîler Dönemi'nde Siyâsî ve Dinî Semboller*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya 2006, s. 33, 64 – 67.

başlanmıştır[363]. Bu asırlarda sûfîler genel olarak ulemâ ile benzer giyim kuşama sahip olmuştur. Ulemâ, ***taylesân*** adı verilen bir örtü veya şal ve siyah cübbe giymekteydi[364].

Bazı sûfîler, ihramdaki gibi iki parça elbise giymeyi tercih etmişken, sûfîlerin çoğunluğu, bu kıyafetin giyilmesine Mekke'de ihramlıya has kıyafet olması sebebiyle karşı çıkmışlardır. Meşâyih ***fereciye*** denilen kıyafeti, müridler ise ***berânis*** denilen kıyafeti giymişlerdir[365].

Hz. Peygamber'in sarık kullanmakla ilgili teşvikleri, başı açık gezmenin edepsizlik olarak kabul edilmesi sebebiyle ulemâ sarık kullanmış, sonraları İranlıların etkisiyle ***kalensüve*** üzerine ***taylesân*** yaygın olarak kullanılmıştır[366].

Tasavvuf klasikleri diye tâbir edilen tasavvuf tarihinin ilk eserleri tasavvuf döneminde yazılmıştır. Serrâc et-Tûsî (ö. 378 / 988), Kelebâzî (ö. 380 / 990), Hücvîrî (ö. 465 / 1072 [?]), Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386 / 996), Kuşeyrî (ö. 465 / 1072), Sühreverdî (ö. 632 / 1234) gibi önemli tasavvuf klasiklerinin müellifleri m. X - XI. asırlarda yaşamışlar ve bu asırlardaki fikrî cereyanlar çerçevesinde Sünnî anlayışa uygun tasavvuf düşüncesinin ve uygulamalarının neler olduğunu / olması gerektiğini etraflıca eserlerinde dile getirmişlerdir. Tasavvuf döneminde ortaya konan eserlere baktığımızda sûfîler için tarîkat cihazı bağlamında en önemli konunun ***hırka*** olduğunu görüyoruz[367]. Zühd ve tasavvuf döneminde tarîkat cihazlarının diğer unsurları ***hırka*** ile temsil edilmiştir.[368] Sühreverdî, ***hırka***nın şeyh – mürid arasındaki mânevî irtibatı sağlamada önemli rol oynadığını, Hz. Peygamber'in Ümm-i Hâlid'e ***hırka*** giydirmesini misâl getirerek, ***hırka*** giymenin/giydirmenin sembolik anlamına işâret etmiştir[369].

Zühd ve tasavvuf döneminde gündeme getirmemiz gereken diğer bir konu Müslümanların kurduğu devletlerin kullandığı renklerdir. Emevîler döneminde elbiselerde

---

[363] İsmail Serdar Duman, *Emevîler'de Sosyal Hayat*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Kayseri, 2004, s. 65.

[364] Yılmaz, "Emevî ve Abbâsî Dönemi Resmî Kıyafetleri", s. 244.

[365] Ebu'n-Necîb Sühreverdî, *Âdâbü'l-Mürîdîn Yol Ahlâkı,* çev. Süleyman Gökbulut, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2014, s. 121 – 123; Abdulkāhir es-Sühreverdî, *Dervişliğin Âdâbı*, çev. Hamide Ulupınar, Gelenek Yayınları, İstanbul 2010, s. 86.

[366] Ören, *Abbâsîler Dönemi'nde Siyâsî ve Dinî Semboller*, s. 74-76; Nâhide Bozkurt, "Abbâsiler", *İslâm Tarihi,* ed. Eyüp Baş, Grafiker Yayınları, Ankara 2017, s. 502.

[367] "Giyim Kuşam Âdâbı" başlığı için bk. Serrâc, *el-Lüma'*, s. 213 – 214; "Murakka' (Hırka)" ve "Hırka (Elbiseyi Yırtma Konusu" için bk. Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 106 – 117, 470 – 471; "Sûfîlerin Giyinme Konusunda Âdâbı" konusu için bk. Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif*, s. 437 – 445; Hırka ile ilgili çeşitli yaklaşımlar için bk. Kuşeyrî, *Risâle*, s. 131,135, 142, 397,401; "Giyim Kuşamda Zühdün Ölçüsü" başlığı için bk. Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kūtü'l-Kulûb (Kalplerin Azığı)*, çev. Dilaver Selvi, Semerkand Yayınları, İstanbul 2011, C. II, s. 476 – 481.

[368] Semih Ceyhan, "Taç", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/tâc#2-tasavvuf (23.11.2019).

[369] Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif*, s. 122 – 129.

beyaz renk hâkim iken[370], Abbâsîler bayraklarında ve elbiselerinde siyah rengi kullanmışlar, hatta bir kısım Sünnî devletlerde de bu renge önem verilmiştir. Şiî Fâtımî halîfeleri ise beyaz rengi tercih etmişken, Abbâsîler döneminde, Hz. Ali (r.a.) soyundan gelen ehl-i beyt, yeşil kaftan giymeyi tercih etmiştir[371].

Zühd ve tasavvuf döneminde sûfîler arasında ortaya çıkan ***fütüvvet*** ehlinin kıyafetlerinden de bahsetmek gerekir. Hz. Peygamber'in gençlik çağında üye olmaktan kıvanç duyduğu, haksızlıklarla mücadele etmek üzere Mekke'de kurulan "Hılfu'l-füdûl"a dayandırılan ***fütüvvet*** anlayışı[372], Horasan bölgesindeki zâhidler arasında ortaya çıkmış ve yaygınlaşmıştır. ***Fütüvvet*** anlayışı sonraları ahîlik adı verilen esnaf teşkilatının ilk nüvesidir.[373] ***Fütüvvet*** ehlinin de kendisine özgü kıyafetleri vardır. Sûfîler ***fütüvvet*** hakkında müstakil risâleler yazmışlar, tasavvuf klasiklerinde de ***fütüvvet***le ilgili bilgiler yer almıştır[374].

Fütüvvet anlayışı Abbâsî halîfesi Nâsır li-Dînillâh'ın (Hilâfeti: 575 – 622/1180 - 1225) siyâsî gerekçelerle desteklemesi, devletin resmî bir kurumu haline getirmesi ile gelişmiş ve Müslümanlar arasındaki birliğe katkı sağlayan kurumsal bir yapıya dönüşmüştür[375].

Zühd ve tasavvuf döneminde sûfîler için en önemli tarîkat cihazı ***hırk***a iken, fütüvvet ehli için ***şalvar*** ve ***şedd*** olmuştur[376]. ***Fütüvvet*** ehline mahsus kıyafetler ***şedd*** ve ***şalvar*** iken fütüvvetnâmelerde geçen bilgilere göre ***tâc*** ve ***hırka*** da ***fütüvvet*** ehli tarafından kullanılmıştır[377].

---

[370] Mithat Eser, *Abbasîlerin İlk Döneminde Seyyid ve Şerîflerin Dinî, Sosyal ve Kültürel Konumları,* (Yayınlanmamış Doktora tezi), Konya 2008, s. 106.

[371] Uysal, *Peygamber Günlerinde Giyim Kuşam ve Süslenme*, s. 25.

[372] Mikâil Bayram, "Anadolu Ahiliğinin Teşekkülündeki Rolü Açısından Fütüvvet Hareketi ve Tarihi", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 1 (2016), s. 54-55; Umut Güner, "Cahiliye Devrinden Abbasilerin Son Dönemine Kadar Fütüvvet Teşkilatı'nın Gelişimi", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergis*i, 3 / 10 (2016), s. 185.

[373] Süleyman Uludağ, "Fütüvvet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/futuvvet#1 (20.06.2020); Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/futuvvet#2-tarih (22.11.2019).

[374] bk. Ebû Abdurrahmân es-Sülemî, *Kitâbu'l-Fütüvve*, (İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Ayasofya, 2049); Kuşeyrî, *Risâle*, s. 372; Sühreverdî, *Avarifü'l-Maârif*, s. 149, 312; Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 105, 108 – 109, 179 – 181.

[375] Bayram, "Anadolu Ahiliğinin Teşekkülündeki Rolü Açısından Fütüvvet Hareketi ve Tarihi", s. 62; İsmet Kayaoğlu, "Halîfe en-Nâsır'ın Fütüvvete Girişi ve Bir Fütüvvet Buyrultusu", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25 / 1 (1982), s. 221; Dilâver Selvi, "Fütüvvet ve Ahîlik Teşkilatlarının Ahlâkî İlkelerinin Oluşmasında Tasavvufun Öncülüğü", *İhyâ Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2 / 1 (2016), s. 26; Franz Taeschner, "İslâm Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilatı)", çev. Fikret Işıltan, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15 / 1 – 4 (1953), s. 12 – 13.

[376] Selvi, "Fütüvvet ve Ahîlik Teşkilatlarının Ahlâkî İlkelerinin Oluşmasında Tasavvufun Öncülüğü", s. 25; Bayram, "Anadolu Ahiliğinin Teşekkülündeki Rolü Açısından Fütüvvet Hareketi ve Tarihi", s. 57; Süleyman Uludağ, "Fütüvvet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/futuvvet#1 (22.11.2019).

[377] Mehmet Saffet Sarıkaya, *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnâmelere Göre Dinî İnanç Motifleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 159.

1.3. Tarîkat Cihazları

Cihâz-ı tarîkat, tarîkat araç – gereci anlamında Arapça bir ifadedir. Cihaz, gereken şeyler demektir. Ölünün sarıldığı kefene ve sâireye cihaz dendiği gibi, gelinin baba evinden koca evine giderken götürdüğü eşyalara da ***cihaz*** denir[378]. Tarîkatlarda hemen hemen ortak olarak görülen değişmez birtakım âlet, edevat ve eşyâ dikkati çeker ki, bunlara ***cihâz-ı tarîkat*** denmiştir[379].

Tarîkat cihazları denince genellikle akla gelenler şunlardır: Başa giyilen ***tâc***, ***tâc***a sarılan veya ***tâc***dan sarkıtılan ***imâme***, ***destâr***, ***taylesân, risâle***, ***şemle, tâcın tepesine konan gül, pul, düğme, hırka***, ***tennûre***, ***destegül***, ***haydarî***, ***kemer***, ***elifî nemed***, ***tığbend***, ***palheng***, ***kanberiyye***, ***şed***, ***mengûş***, ***nefîr***, ***keşkül***, ***somat***, ***teslim taşı***, ***habbe***, ***asâ***, ***teber***, ***harbe***, ***seccâde***, ***post, müttekâ***, ***muîn***, ***zer-deste***, ***halvet kolanı, tılsımlı gömlek, çerâğ***, ***na'leyn***, ***başmak***, ***kamerçin***, ***tomak***, ***kılıflı maşa, alem***, ***sancak***, ***halîle, şeştâr***, ***kerrenây, kudüm***, ***mazhar***, ***davul***, ***çarpâre, rebâb, ney***, ***burhân tığı***, ***şiş***, ***topuz, gül, kılıç***tır. Çeşitli mânevî anlamların yüklendiği bu tarîkat cihazları, sâlikin mânevî terbiyesinde kullanılan unsurlar olmuştur. Şeyh efendi tarafından belli bir merâsimle tekbirlenen tarîkat cihazları sıradan bir eşyâ olmanın ötesinde bir muhtevâya sahip olmuştur.

1.3.1. Tâc

Farsça bir kelime olan ***tâc***ın[380], çoğulu Arapçada ***tîcân*** şeklinde gelir[381], hükümdarlar ile şeyhler ve mânevî ilerleyişte belli mânevî basamaklara ulaşan dervişlerin başlarına giydikleri ***külâh***a, kavuğa[382] ***tâc*** denmektedir[383]. Tarîkat cihazları (derviş çeyizi) içinde en önemli yere sahip olan ***tâc***[384], tarîkat giysisi olarak kullanılır ve ***tâc***ın şekli tarîkatlara göre farklılık gösterir[385].

Devlet erkânı, maddî iktidarın sembolü olarak, ârifler de mânevî otoritenin temsilcisi olarak ***tâc*** kullanmışlardır[386]. Bir kişinin devlet başkanı -hükümdar, sultan- olması ile ***tâc***

---

[378] Şemseddîn-i Sâmî, *Kâmûs-i Türkî,* s. 488.

[379] Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 103.

[380] Mehmet Kanar, *Büyük Farsça Türkçe Sözlük*, Birim Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 163.

[381] Mütercim Âsım Efendi, *Kāmûsu'l-Muhît Tercümesi,* C. I, s. 923.

[382] el-Cerrâhî, *Istılahat-ı Sofiyye fi Vatan-ı Asliyye,* s. 377.

[383] Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1971, C. III, s. 371; Mütercim Âsım Efendi, *Kāmûsu'l-Muhît Tercümesi,* C. V, s. 4096.

[384] Güldane Gündüzöz, *Tasavvufta Tâc Sembolizmi*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2018, s. 9.

[385] Ceyhan, "Taç", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/tâc#2-tasavvuf (22.07.2019).

[386] Reyhan Gökben Saluk, "İslâmî Türk Edebiyâtında Tâc ve Tâcnâmeler", *İslâmî Türk Edebiyatı Sempozyumu,* İzmir 2012, s. 247.

giydirme töreni yapıldığı gibi, mânevî otoriteyi temsil eden ârifler de mânevî yolculukta belli merhaleye ulaşanlara ***tâc*** tekbirlemişlerdir[387].

Tâc, Allah'ın Mi'rac gecesinde Hz. Peygamber (s.a.v.) ile gönderdiği çeyizlerdendir[388]. Hz. Peygamber'e o gece ***tâc***la birlikte ***hulle***, ***kemer***, ***asâ***, ***na'leyn***, ***burak***, ***refref*** verilmiştir[389].

Tasavvufta, saâdet ***tâc***ı, edep ***tâc***ı denen[390], başı örten ***tâc***ın, ***sikke***, ***takye***, ***külâh***, ***imâme***, miğfer, ***kalensüve***, tolga, ışık, ser-penâh, ***sikke***-i sadâkât, ***takye***-i zehâdet[391], iklîl, efser[392], dîhîm[393] gibi farklı isimleri vardır.

Sûfîler ***tâc*** giymenin peygamberlere farz, evliyâya vâcib, meşâyih-i ızâma sünnet ve halka müstehap olduğunu belirtmişlerdir. İlk ***tâc***ı Hz. Âdem giymiş, ondan sonra sırasıyla Hz. Şît, Hz. İdrîs, Hz. Nuh, Hz. İbrâhim, Hz. İsmâil, Hz. Mûsâ, Hz. Dâvud, Hz. Süleyman, Hz. Îsâ, Hz. Muhammed (s.a.v.) ***tâc*** giymişlerdir[394]. Şeyhlerin ***tâc***ları enbiyâdan gelmiştir[395].

Kullandıkları başlıkla diğer tarîkatlar tarafından tanınmalarını sağlayan sûfîler[396], ***tâc*** sahibi olanlarla ilgili ***tâc***-ı ârif ve ***tâc***-ı câhil[397], ***tâc***-ı kâmil ve ***tâc***-ı câhil[398], ***tâc***-ı ârif ve ***tâc***-ı mukallid[399], ***tâc***-ı mürid ve ***tâc***-ı teberrük[400] diye farklı tasnifler yapmışlardır. Ayrıca Hz. Peygamber'e gökten ***tâc***u'l-ârifîn, ***tâc***u'z-zârifîn, ***tâc***-ı muhakkikîn, ***tâc***-ı veliyyîn diye dört ***tâc*** gelmiştir[401].

Zâhidler döneminden sonra teşekkül eden tarîkatlar döneminde mânevî makāmın sembolü olarak kabul edilmeye başlanan ***tâc***ın dindeki yeri hususunda sûfîler, Kurân-ı Kerim

---

[387] İbn-i Haldun, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, C. I, s. 481 – 482.

[388] Mehmed Rif'at el-Kādirî el-Eşrefî, *Risâle-i Tâciyye-i Kādiriyye*, (İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Mahmûd Efendi, 3263), 17b.

[389] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 8.

[390] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 3.

[391] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 5.

[392] Mütercim Âsım Efendi, *Kāmûsu'l-Muhît Tercümesi*, C. V, s. 4096; Kanar, *Büyük Farsça Türkçe Sözlük,* s. 302.

[393] Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 646.

[394] Seyyid Nizâmoğlu Seyfullâh el-Halvetî, *Risâle-i Tâc-ı Nizâmî*, (İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Bağdatlı Vehbi, 2171), 2a – 2b.

[395] İlk tâc ve sonrası hakkında farklı bir sıralama: Hz. Âdem (a.s.), Hz. Nuh (a.s.), Hz. İbrâhîm (a.s.), Hz. Muhammed (a.s.), Hz. Ali (r.a.) bk. Anonim, *Erkân-ı Tarîkat*, (Ankara: Millî Kütüphâne, El Yazması Eserler, 06MilYzA6097 / 4), 121a; Rızâ b. Mustafa Ankaravî, *Tarîkatnâme-i İmâm Cafer-i Sâdık,* (El Yazması Eserler, 06MilYzA2228/2), 28a.

[396] Anonim, *Keyfiyyet-i Tarîk-i Nakşibendî*, (Ankara: Millî Kütüphâne El Yazması Eserler, 06 Hk 4444 / 2), s. 83; Keyânî, *Hankâhlar Tarihi,* s. 466.

[397] Anonim, *Kisvenâme*, (Manisa: Yazma Eserler Kütüphânesi, 45Hk1310 / 5), 73b.

[398] Anonim, *Kisvenâme*, (Manisa, YEK, 45Hk1310 / 5), 72b.

[399]Mustafa Kabûlî, *Kenzü'l-Esrâr*, (İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Reşît Bey, 107), 38b.

[400] Anonim, *Tâc ve Hırka Hakkında Bir Risâle*, (İstanbul: Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, 926 / 3), 147b – 148a.

[401] Anonim, *Erkân-ı Tarîkat*, (El Yazması Eserler, 06MilYzA6097 / 4), 139b.

âyetlerini ve Hz. Peygamber'in sünnetini delil olarak ortaya koymuşlardır. A'râf Sûresi'nin 26. âyetinde geçen ***"takvâ elbisesi"*** ifadesini sûfîler, daha çok ***tâc*** ve ***hırka*** olarak yorumlamışlardır. Hz. Peygamber'in başına ***imâme*** sarması, ***risâle*** bırakması ile ilgili kaynaklarda yer alan bilgileri de sünnetten delil olarak ele almışlardır[402].

Tarîkatlar devresinde ***tâc***ın şekli ile ilgili zamana, mekâna ve tarîkatlara göre farklılıklar ortaya çıkmış, her tarîkatın kendine özgü bir tâc şekli oluşmuştur. Kullanılan ***tâc*** şekilleri pîrin ulaştığı mânevî mertebenin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir[403].

Bir derviş simgesi olarak ***tâc***ın ilk defa Cüneyd-i Bağdadî (ö. 297 / 909)[404] veya Ebû Kāsım Gürgânî (ö. 469 / 1076 - 1077)[405] tarafından kullanıldığı belirtilmiştir.

Sûfîlere göre, ***tâc*** giymek için zikr-i kalb makāmına ulaşmak şarttır. Bu zikr-i kalb makāmına mürşîd-i kâmilin rehberliğinde ulaşılır. Bu makāmda giyilen ***tâc***a ***müridlik tâcı*** denir. Bu mânevî yolu kat etmeyip sûfîlere benzemek isteyenlere de ***tâc*** giydirilir. Bu ***tâc***a da ***teberrük tâcı*** denir[406].

1.3.1.1. Tâc ile İlişkili Kavramlar

1.3.1.1.1. İmâme

Savaşta başa giyilen başlık veya miğfere[407] ***imâme*** dendiği gibi, fes, ***arakiye*** ve ***tâc***ın üzerine güzel bir şekilde sarılan sarığa da ***imâme*** denir[408]. Sarığın ulemâ nezdindeki adıdır[409].[Resim 1 - 2.], [Şekil 1.]

Âlimler, devlet erkânı, devlet memurları farklı şekillerde daima beyaz renkli sarık sarmışlardır. Tarîkat şeyhleri de tâc veya ***sikke*** denilen başlıkları üzerine beyaz, yeşil, siyah,

---

[402] Ceyhan, "Taç", https://İslâmansiklopedisi.org.tr/tâc#2-tasavvuf (22.07.2019); "Tâc sünnettir ve hırka dahî sünnettir. Nitekim aleyhi's-salâtü ve's-selâm tâc ve hırka-ı mübârekelerini Veysel Karânî hazretlerine vasiyet buyurdular." bk. Karabaş-ı Velî Ali Alâaddîn-i Atvel, *Mi'yâr et-Tarîka Tercümesi*, çev. Nureddîn, (İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OeYz390 / 1, h. 1234), 16b.

[403] Ceyhan, "Taç", https://İslâmansiklopedisi.org.tr/tâc#2-tasavvuf (22.07.2019); "Her şeyhin icadı olan tâc kendi nihâyet makāmının işaretidir." bk. Müstakimzâde Süleymân Sa'deddîn, *Risâle-i Tâciyye (Tâc-ı Çehar Terk-i Kelâm-ı Kadîm),*(İstanbul: Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 213a.

[404] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye*, (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 202a.

[405] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye*, (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 200b.

[406] Anonim, *Tâc ve Hırka Hakkında Bir Risâle*, (Osman Ergin Yazmalar, 926 / 3), 146a – 147b.

[407] Mütercim Âsım Efendi, *Kāmûsu'l-Muhît Tercümesi*, C. VI, s. 5126.

[408] İstanbûlî, *Mecmû'at, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 14; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 239; Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye*, (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 212b; Akşemseddîn, *Terceme-i Risâle-i Nûriyye*, (Hacı Mahmud Efendi, 2408), 9a.

[409] Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü,* Doğan Kitap, İstanbul 2015, s. 19; İmâmeli çeşitli tâclar için bk. Resim 1-2; İmâmeli tâc-ı şerîf (Cerrâhî tâc-ı şerîfi) için bk. Şekil 1.

kırmızı renklerde sarık sarmışlar, ***imâme***nin rengi, sarılış tarzı o tarîkatı diğerlerinden ayıran bir özellik olmuştur[410].

Hz. Peygamber (s.a.v.), beyaz, yeşil ve siyah[411], kızıl[412] ***imâme*** sarınmış, ***tâc***ını ***imâme***li veya ***imame***siz kullanmıştır. Başlık olmadan imâme sarınmak sünnete muhâlefet olarak nitelenmiştir[413]. Hz. Peygamber, çoğunlukla beyaz ***imâme***, sonra yeşil özellikle de savaş zamanı siyah ***imâme*** sarınmıştır[414]. Ulema tarafından kırmızı ***imâme***nin[415] kullanıldığı ve Bedir Gazvesi'nde yardım için gelen meleklerin ***imâme***lerinin kırmızı, yeşil, sarı[416] ve beyaz[417] renkli olduğu belirtilmiştir.

1.3.1.1.2. İsâbe

Başa giyilen ***tâc***ın, ***takye***nin, ***sikke***nin ve ***arakiye***nin lengerini kuşatan dülbente ***isâbe*** denir[418].

1.3.1.1.3. Şemle

Sözlükte bir nesneyi sol tarafa ve sol ele ve sol yana almak ve ihramla örtüp bürümek mânâsınadır[419]. Örtü anlamındaki ***şemle***, eskiden kadınların başlarına örttükleri erkeklerin de sarık olarak başlarına sardıkları büyük baş örtüleridir. Padişah öldüğü zaman Osmanlı sarayında bulunanların başlarına kara ***şemle*** atmaları matem alametidir[420].

Tarîkat cihazı olarak ***şemle***, sarık anlamında kullanıldığı gibi[421], sol omuzdan sarkıtılan nesneye[422] de denmiştir.

Menkîbevî bir yaklaşımla ***şemle***; Hz. İsmâil'e bedel olarak gönderilen koçun yününün bir melek tarafından Hz. Havva'ya getirilmesi ve O'nun bu yünü eğirmesi ile meydana gelmiştir[423].

---

[410] Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü,* s. 206.

[411] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s.15.

[412] Anonim, *Tâc ve Hırka Hakkında Bir Risâle*, (Osman Ergin Yazmalar, 926 / 3), 157b.

[413] Mahmûd Kürevî, *Risâle-i Tâciyye,* (İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OEYz0415 / 01), 5a; Himmet Efendi b. Ali el-Bolûvî, *Âdâb-ı Hurde-i Tarîkat,* (İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Mahmûd Efendi,2863, 1075), 9a.

[414] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 15.

[415] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 14.

[416] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 15.

[417] Anonim, *Tâc ve Hırka Hakkında Bir Risâle*, (Osman Ergin Yazmalar, 926 / 3), 156b.

[418] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 14.

[419] Mütercim Âsım Efendi, *Kāmûsu'l-Muhît Tercümesi*, C. V, s. 4583.

[420] Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 220.

[421] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye*, (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 210b.

[422] Anonim, *Fütüvvetnâme,* (İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OEYz1692), 5b.

1.3.1.1.4. Destâr

Destâr, Farsça bir kelime olup sözlükte "sarık, mendil"[424] anlamına gelir. Kavuk, fes, ***destâr***, ***tâc*** diye kullanılan başlıkların etrafına sarılan sarığın aydınların dilindeki adıdır[425]. Destâr, Mevlevîlik'te ***sikke***nin üzerine sarılması ile de bu tarîkatla özdeşleşmiştir. ***Destâr***, Mevlevîlikte şeyhlik alâmetidir. Mevlevîlikte ***dede*** denilen şeyhler ve Çelebi Halîfeler sikkelerinin üzerine ***destâr*** sararlar[426]. [Resim 3 - 4.]

Mevlevîlikte Şeyh Hz. Peygamber (s.a.v.)'in soyundan geliyorsa yeşil, değilse beyaz ***destâr*** sarar. Duhânî yani koyu mor ***destâr***ı halîfeler ve çelebiler sarar. Çelebiler, alttan ***sikke*** görünmeyecek şekilde; çelebi olmayanlar ise alt tarafından ***sikke***leri görünecek şekilde ***destâr***larını sararlar[427].

"Örfî", "Cüneydî", "Şeker-âviz", "Hüseynî", "Şeker-âviz kafesî", "Dolama"[428], "Pâyelî"[429] şeklinde ***destâr***lar olmakla birlikte, genelde "Kafesî Cüneydî" şeklinde olan ***destâr*** kullanılmıştır. ***Destâr***, abdestli olarak kıbleye doğru yönelerek sarılır. Hz. Peygamber'in çeşitli zaman ve yerlerde değişik renk tercih etmesi sebebiyle beyaz, yeşil ve duhânî denilen koyu mor rengin dışında koyu yeşil, vapur dumanı, al kırmızı, kavuniçi, sakızlı şeker renklerinde de ***destâr*** sarılmıştır[430].

1.3.1.1.5. Sikke

Damga, alâmet[431], darp olunmuş akçe, hâlis altın, kumaş akçe, sokak, demiryolu[432], saban demiri, nakş[433] anlamına gelen ***sikke***, Mevlevîler tarafından giyilen deve tüyü renginde

---

[423] Anonim, *Keyfiyyet-i Tarîk-i Nakşibendî*, (El Yazması Eserler, 06 Hk 4444 / 2), s. 101 – 102.

[424] Kanar, *Büyük Farsça Türkçe Sözlük,* s. 285.

[425] Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 93.

[426] H. Hüseyin Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı,* Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014, s.72; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı,* İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2017, s. 25; Destârlı sikke için bk. Resim 3; Destârlı bir Mevlevî Dedesi Portresi için bk. Resim 4.

[427] Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı,* s. 25.

[428] Gölpınarlı, *Mevlevî Âdab ve Erkânı,* s. 25.

[429] Semih Ceyhan, "Osmanlı Tâcnâme Literatürüne Göre Derviş Tâcı ve Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkī'nin Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet Risâlesi", s. 120.

[430] Mehmed Safiyüddin Erhan, "Kıyafetnâme (Tarîkatlarda Semboller)", *Bursa'da Dünden Bugüne Tasavvuf Tarihi,* ed. Hasan Basri Öcalan, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, Bursa Kitaplığı, Bursa 2004, C. III, s. 44.

[431] Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 41.

[432] Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 730.

[433] Vankulu Mehmed Efendi, *Vankulu Lügatı*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2014, C. II, s. 1733.

olan keçe ***külâh***a denir.[434] ***Sikke***ye ***külâh-ı Mevlevî*** de denir[435]. Mevlevî ***sikke***si ve Bektâşî ***tâc***ı "***Fahir***" ve "***Fahr-i şerîf***" olarak da isimlendirilir[436]. [Resim 5 – 8.]

Erenlerin mührü olan ***sikke***[437], silindir şeklinde olup tepesi başa giyilen kısma göre pek az incelen ve boyu bir karış üç parmak boyunda olan (25 – 30 cm.) iç içe geçmiş iki kat ***külâh***tır[438].

1.3.1.2. Tâcın Etrafına Sarılan Kumaşın Sarkıtılması İle İlgili Kavramlar

Tâca sarılan kumaşın (***destâr***, dülbend, ***imâme***) aşağıya sarkıtılan kısmı ile ilgili pek çok kavram olmakla birlikte en çok söz konusu edilen ***risâle*** ve ***taylesân*** kavramlarıdır.[439] Birbirine yakın anlamda değerlendirilen bu iki kavramı şöyle açıklayabiliriz.

1.3.1.2.1. Risâle

Siyah renkli sarık üzerine beyaz renkli, beyaz renkli sarık üzerine siyah renkli parçadan eklenen, sarıktan aşağıya salıverilen dülbente "***risâle***" ,"***zenb-i âvîz***" veya "***alaka***" denir[440].

Risâle çıkarmak sünnettir[441]. ***Risâle***nin en azı bir karış, ortası kuşağa yetişen ve en uzunu da yere değenidir. Bu en uzun olan ***risâle*** Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ve meşâyihin kullandıklarıdır. Mübtedî dervişin bir karış ***risâle*** çıkarması uygundur. Hz. Peygamber ***risâle***sini arkasından çıkarmıştır. Meşâyih Hz. Peygamber'e olan edebin gereği olarak ***risâle***lerini yandan ve peygamberimizin ***risâle***sinin yarısı uzunluğunda çıkarmışlardır. Hz. Peygamber'in emriyle Hz. Ali hem aşağıdan hem de yukarıdan ***risâle***sini çıkarmıştır[442].

Sünnet olan, ***imâme***nin alt ucunu sarkıtıp iki omuz arasına bırakmaktır. Bırakılan ***risâle***nin miktarı ile ilgili "bir karış, arkanın ortası, oturacak yere kadar uzun" diye farklı görüşler vardır. ***Risâle***nin iki omuz arasına bırakılması sünnettir, sol tarafa bırakmak

---

[434] Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 219; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, s. 214.

[435] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, s. 219.

[436] Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı.* s. 27; Mevlevî sikkesi ve Bektâşî fahri örnekleri için bk. Resim 5 – 8.

[437] Anonim, *Keyfiyyet-i Tarîk-i Nakşibendî*, (El Yazması Eserler, 06 Hk 4444 /2), s. 83.

[438] Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 52; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s. 219.

[439] Azabe, Züabe ve Tahnik kavramları için bk. Gündüzöz, *Tasavvufta Tâc Sembolizmi*, s. 72 – 83.

[440] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 19; Karabaş-ı Velî, *Mi'yâr et-Tarîka Tercümesi*, (Osman Ergin Yazmalar, OeYz390 / 1), 17a.

[441] Karabaş-ı Velî, *Mi'yâr et-Tarîka Tercümesi*, (Osman Ergin Yazmalar, OeYz390/1), 17a; Abdullah b. Eşref-i Rûmî, *Tarîkatnâme*, (İstanbul: Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OEYz389), 35b.

[442] Abdullah b. Eşref-i Rûmî, *Tarîkatnâme*, (Osman Ergin Yazmalar, OEYz389), 36b.

meşâyihin uygulamasıdır[443]. ***İmâme***nin bir tarafından ***risâle*** bırakmak ya da bırakmamak her ikisi de dînen uygundur. ***Risâle***yi belinden aşağıya kasıtlı olarak çokça bırakmak İmâm-ı Nevevî'ye göre haramdır[444].

Dervişin edeplerinden birisi de ***risâle***sini namazın dışında salındırmaması ve ***risâle***nin başdaki dülbentten olmasıdır[445].

Hz. Peygamber'in arkalarından ve önlerinden ***risâle*** çıkardığına dair kaynaklarda bilgiler vardır. Peygamberimizin önü bâtını, arkası zâhiridir. O'nun bâtını velâyet yönüne, zâhiri nübüvvet yönüne işâret eder. Sûfîler genellikle ***risâle***yi ***tâc***larına bir parça olarak eklemişlerdir[446].

1.3.1.2.2. Taylesân

Taylesân, Farsça bir kelimedir. Başa örtülen şal anlamının yanında teşbîh ile sûfîlerin salındırdıkları, t***âc***-ı şerîfin kenarına sarılan ***imâme***, ***destâr***, ***fenâî*** ve ***şemle***nin sarkan uçlarına ***taylesân*** denmiştir[447].

Risâlede olduğu gibi ***taylesân***ın nereden ve ne uzunlukta sarkıtılacağı ile ilgili farklı görüşler vardır. Bu konuyla ilgili üçlü bir tasnif şöyledir: Sağdan ve soldan omuza sarkan uçlar, arkasından ensesine yahut beline beraber sarkan uçlar, oturduğu vakit ucu yere ulaşan uçlar. Bu sonuncusu Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ve meşâyihin kullandığı ***taylesân***dır[448].

Hz. Peygamber'in savaşta yardıma gelen insan sûretindeki meleklerin sarıklarının ucunu ***taylesân*** olarak sarkıttıklarını görmesi ile sahâbeye de yapmalarını söylemiş ve böylece ***taylesân*** kullanmak sünnet olmuştur[449].

1.3.1.3. Gündelik Başlıklar

1.3.1.3.1. Kalensüve

Kalensüve, başa giyilen kavuğun ismidir[450]. Serpuş adı altında toplanan kavuk, ***külâh***, ***takke***, fes, kalpak, şapka gibi başa giyilen her şeye Arapçada "***kalensüve***"denir[451]. [Resim 9 – 10.]

---

[443] Anonim, *Tâc ve Hırka Hakkında Bir Risâle*, (Osman Ergin Yazmalar, 926 / 3), 157b.

[444] Müstakimzâde, *Risâle-i Taciyye*, (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 210b.

[445] Ömer Efendi, *Tarîkatnâme*,(İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, İzmir, 318), 79a; Himmet Efendi, *Âdâb-ı Hurde-i Tarîkat*, (Hacı Mahmud Efendi, 2863), 8a; Şeyh Nasuh b. Ali et-Tosyevî ez-Zeynî, *Risâle-i Âdâbiyye*, (İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Hâlet Efendi, 818), 133b.

[446] Karabaş-ı Velî, *Mi'yâr et-Tarîka Tercümesi*, (Osman Ergin Yazmalar, OeYz390 / 1), 17a – 18a.

[447] Mütercim Âsım Efendi, *Kāmûsu'l-Muhît Tercümesi*, C. III, s. 2652; İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I s. 17; Taylesân için bk. Resim 2.

[448] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 17.

[449] Anonim, *Tâc ve Hırka Hakkında Bir Risâle*, (Osman Ergin Yazmalar, 926 / 3), 156b – 157a.

İmâmeyi ***kalensüve*** üzerine sarınmak sünnettir[452]. Kisvesiz ***imâme*** sarınmak kâfirlere ve münâfıklara benzemek ve sünnete muhalefet etmektir[453]. Ashâb-ı kirâmın ***kalensüve***lerinin yassı olduğu rivâyet edilmiştir[454].

1.3.1.3.2. Arakiye

Arak, ter demektir[455]. ***Arakiye***, "arak"tan türetilen bir kelime olup, yünden yapılmış, ter emmeye yarayan ***külâh***ın adıdır[456]. [Resim 11 – 12.]

Ter emici özelliğinden dolayı kavuğun ve fesin altına giyilen ***arakiye***, zamanla dervişlerin giydiği başlığa özel isim olmuştur[457]. ***Arakiye*** gizli olarak şeyhe bağlılığı gösteren bir mühürdür[458].

1.3.1.3.3. Tahfîfe

Günlük hayatta resmî zaman ve vakitlerin dışında giyilen küçük ve hafif sarığa ***tahfîfe*** denir[459].

1.3.1.4. Tâcın Temel Kısımları

Deşviş ***tâc***ı, "kubbe" (üst kısmı), "lenger" veya "asabe" (başa geçen ve etrafına sarık sarılan kenarı) ve "mihrâb" (ön kısmı) denilen üç temel bölümden oluşur[460].

"Lengeri çevreleyen ve dolağı az olan dülbende "***isâbe***" veya "***şemle***" adı verilir. ***İsâbe***, ***tâc*** üzerindeki sarılış şekline göre "***imâme***", "***destâr***", "***fenâî***" gibi adlar alır. ***Destâr***ın da pâyelî, Hüseynî, örfî, Cüneydî, şeker-âvîz, zenb-âvîz ve dolama gibi türleri vardır. ***İsâbe***nin sarkan ucuna "t***aylesân***" denir. Şâyet ***isâbe***nin kendi ucu sarkıtılmayıp, başka bir parça ***isâbe***nin altından aşağıya sarkıtılıp uzatılırsa bu sarkıtılan kısma "***risâle***" denir. Kubbeden lengere inen çizgilere ***terk*** denir. ***Tâc***ların tepesinde ***düğme***, ***pul***, ***mühür*** gibi ek

---

[450] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, s. 149; Mütercim Âsım Efendi, *Kāmûsu'l-Muhît Tercümesi*, C. III, s. 2698.

[451] Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 146; Külâh ve Şems-i Tebrîzî'ye ait serpuş için bk. Resim 9 – 10.

[452] Mahmûd Kürevî, *Risâle-i Tâciyye*, (Osman Ergin Yazmalar, OEYz0415 / 01), 4b – 5a.

[453] Mahmûd Kürevî, *Risâle-i Tâciyye*, (Osman Ergin Yazmalar, OEYz0415 / 01), 5a.

[454] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye*, (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 199b.

[455] Mütercim Âsım Efendi, *Kāmûsu'l-Muhît Tercümesi*, C. V, s. 4096, İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s. 2903.

[456] Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 42; Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 20; Cerrâhî, *Istılahat-ı Sofiyye fi Vatan-ı Asliyye*, s. 27; Mevlânâ'ya ait arakiye ve başka arakiyeler için bk. Resim 11 – 12.

[457] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, s. 64; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü,* s. 51.

[458] Anonim, *Keyfiyyet-i Tarîk-i Nakşibendî*, (El Yazması Eserler, 06 Hk 4444 / 2), s. 83.

[459] Gündüzöz, *Tasavvufta Tâc Sembolizmi*, s. 85 – 86.

[460] Ceyhan, "Osmanlı Tâcnâme Literatürüne Göre Derviş Tâcı ve Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkī'nin Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet Risâlesi", s. 120.

unsurlar ile ***müjgan, bedâhe*** ve ibrişim denilen ***tâc***a estetik değer katan unsurlar da bulunur."[461] "***Risâle***ye ***alaka, azabe*** ya da ***züabe*** gibi başka adlar da verilmektedir."[462]

1.3.1.4.1. Terk ve Dilim

Terk, sözlükte bırakmak, vazgeçmek demektir. Tasavvufta ***terk*** kapı mânâsınadır. Dervişlerin başlarına giydikleri ***tâc*** ve ***külâh***ların dikey iniş şeklindeki dilimlerine ***terk*** denir. ***Terk***e yaprak da denir. Tarîkat ***tâc***larını birbirinden ayıran en önemli özellik ***terk***leridir. ***Terkli /terksiz*** ve ***terkli*** ise dilim ve terk sayılarına göre ***tâc***lar, tarîkatların ayırt edici unsurlarındandır[463]. [Resim 13 – 14.] Mehmet Rif'at Efendi, Hz. Peygamber'e gönderilen tâcın ***terk*** sayısının sır olduğunu ama çoğunlukla altı veya on iki ***terk***li olarak rivayet edildiğini belirtmiştir[464].

"Tarihsel süreç içinde ***tâc***lar kubbelerindeki dilimlere ve lengerlerindeki parça sayısına göre farklı adlandırmalara tâbi tutulmuşlardır. Örneğin kubbesi on iki dilimli, lengeri dört parçalı olanları "***Hüseyni tâc"***; kubbesi dört dilimli lengeri dört parçalı olanları "***Horasânî"*** ya da "***Edhemî tâc"***; kubbesi yedi dilimli lengeri ise dört parçalı olanları "***Şemsi tâc"***; dilim ve parça sayısı farklı, ancak dikiş çizgisi elif harfi biçiminde olanları "***elifî tâc***" adıyla anılmışlardır."[465]

1.3.1.4.2. Gül, Pul, Düğme

Gül, Farsçadan dilimize geçen güzel kokusu ve sembolik anlamı ile kültürümüzde derin etkiler bırakan bir çiçektir, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i sembolize eden ve en çok kullanılan çiçek motifi olması ile özel bir yere sahiptir[466]. [Resim 15 – 16.], [Şekil 2.]

Tasavvufta ***gül***, ***arakiye***nin tepesine çuhadan yapılan dâirevi parçanın adıdır[467]. Öncelikli olarak Kādiriyye tarîkatında kullanılan bir tarîkat cihazıdır[468]. Sonrasında Rifâiyye, Sa'diyye, Halvetiyye gibi diğer tarîkatlar da bu ***gül*** motifini çeşitli şekilleri ile ***tâc***larında

---

[461] Ceyhan, "Osmanlı Tâcnâme Literatürüne Göre Derviş Tâcı ve Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkī'nin Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet Risâlesi", s. 120.

[462] Gündüzöz, *Tasavvufta Tâc Sembolizmi*, s. 86.

[463] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 23; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* C. III, s. 461; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 490; Gündüzöz, *Tasavvufta Tâc Sembolizmi*, s. 87; Terkli tâc ve mezar taşı örnekleri için bk. Resim 13 – 14.

[464] Mehmed Rif'at, *Risâle-i Tâciyye-i Kādiriyye*, (Hacı Mahmûd Efendi, 3263), 17b.

[465] Gündüzöz, *Tasavvufta Tâc Sembolizmi,* s. 87.

[466] Cemal Kurnaz, "Gül", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/gul (24.08.2019); M. Selim Arık, "Gül Motifleri ve Hz. Peygamber Sevgisi Bağban Bir Gül İçin", *Altınoluk Dergisi,* 278 (2009), s. 11; Gül çeşitleri için bk. Resim 15 – 16; İsmâil-i Rûmî gülü için bk. Şekil 2.

[467] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, s. 683.

[468] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Mühr-i Gül-Âbad,*(Hakkı Tarık Us, 13400), C. I, s. 2.

kullanmışlar ve her tarîkat ***gül***e kendine özgü bir mânâ yüklemiştir[469]. ***Gül***e ***pul*** denmesi[470] ve ***düğme***nin de ***tâc***da ***gül*** gibi aynı anlamda kullanılması sebebiyle bu üç unsur aynı anlam dünyasında değerlendirilmiştir[471].

Tarîkat cihazı olarak ***gül***ün kullanılması, Abdulkādir-i Geylânî (ö. 561 / 1165 - 66) hazretlerinin Bağdad'a teşrîfleri esnasında Bağdat meşâyihinin "Bağdat meşâyih ile doludur" anlamında ona su ile dolu bir tası göndermeleri, bunun üzerine Geylânî hazretlerinin mevsim kış olmasına rağmen "bir ***gül*** ile su taşmaz" anlamında dolu tasın üzerine bir ***gül*** koyup geri göndermesi neticesinde, Bağdat meşâyihinin Geylânî hazretlerinin makāmının yüceliğini anlamaları menkîbesine dayandırılır[472].

İbrâhim Kādirî'ye (18. yüzyıl) göre Geylânî hazretlerinin hem Hz. Hasan hem de Hz. Hüseyin'in soyundan gelmesi sebebiyle Allah'tan bir işâret olarak ***gül***, tarîkat işareti olarak ortaya çıkmış[473] ve cemâlin, güzelliğin sembolü olduğundan baş ***tâc***ı edilmiştir[474].

Tâcların tepesinde kullanılan ***düğme***ye pek çok sembolik anlam yüklenmiştir. ***Düğme***nin îcâdı İbn-i Arabî'den nakledilen şu olaya dayandırılır: Hz. Peygamber'in Safâ'da iken ***imâme***si düşmüş, tekrar almamış, sahâbe-i kirâm ***imâme***yi dört yüz parçaya bölmüş, sekiz parçayı Hz. Cebrâil yedi kubbeye ve arş-ı âzama asmış, diğerlerini sahâbe-i kirâm Hz. Peygamber'in işareti ile ***tâc***larının tepesine dikmişlerdir. Bu olaya dayandırılarak ashâb-ı kirâm ve meşâyih ***tâc***larında ***düğme*** kullanmışlardır[475]. [Resim 17.]

1.3.1.5. Diğer Şekiller: Süleymânî Gül Mührü, Bedâhe, Elif, Diğer Şekil ve Nakışlar

Süleymânî gül, beş tığlı olup nokta-i kalbin etrafını beş yönden kuşatâcak şekilde üç renk ile ***tâc***ın tepesine yapılan mühürdür[476]. ***Tâc***ın, ***sikke***nin veya ***takye***nin çuhaları üzerine ipek ile işlenmiş renkler ve resimler vardır. Bunlar kelime-i tevhîdin ve ism-i celâlin mânevî etkisi ile ansızın oluşan şekiller olduğu için "***bedâhe***" denmiştir[477]. [Şekil 3.], [Resim 18.] Elif

---

[469] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Mühr-i Gül-Âbad,*(Hakkı Tarık Us, 13400), C. I, s. 19.

[470] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098/16), 210a.

[471] Gündüzöz, *Tasavvufta Tâc Sembolizmi*, s. 90.

[472] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Mühr-i Gül-Âbâd,*(Hakkı Tarık Us, 13400), C. I, s. 2; Derviş İbrâhîm el-Eşrefî, *Risâle-i Gül Âbâd,* (İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OEYz852 / 4, h.1316), 53b – 54a.

[473] Derviş İbrâhîm el-Eşrefî, *Risâle-i Gül Âbâd,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz852 / 4), 54b. İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Mühr-i Gül-Âbad,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 2 – 3.

[474] Mehmet Demirci, *Tarihten Günümüze Tasavvuf Kültürü Makaleler*, Vefa Yayınları, İstanbul 2009, s. 167.

[475] Abdullah b. Eşref-i Rûmî, *Tarîkatnâme,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz389), 36a; İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Mühr-i Gül-Âbâd,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 13; Mehmed Rif'at, *Risâle-i Tâciyye-i Kādiriyye*, (Hacı Mahmûd Efendi, 3263), 17b – 18a; Düğmeli tâc (Bedevî tâc-ı şerîfi) için bk. Resim 17.

[476] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 103.

[477] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 4; Bedâhe için bk. Şekil 3, Resim 18.

harfi ***tâc***ın mihrablarına insanın emâneti yüklendiğinin bir göstergesi olarak işlenmiştir[478]. [Şekil 4.] Yine ***tâc***ların kubbelerine nûr-i Muhammedîyi işareten kandil ve "*ölmeden ölmeyi*" simgelemek için servi resimleri ibrişimle nakşedilmiştir[479]. [Şekil 5.]

1.3.1.5.1. Şemse

Kitap ciltlerinin üzerine altın yaldızla yapılan süse ***şemse*** denir. Güneşe benzediği için bu isim verilmiştir[480]. ***Şemse gül*** motifi gibi bazı tarîkatlarda kullanılan güneşe benzer şekilde yapılan sarı renkli motiftir. Halvetiyye'nin Şemsiyye kolunun ***tâc***larında ve bazı Mevlevî mezar taşlarında bu motif kullanılmıştır[481].

1.3.1.5.2. Müjgân

Sözlükte ***müjgân***, göz kirpiği demektir. Tasavvufta ***tâc***ın lengerini kuşatan siyah yünden yapılan saçağa ***müjgân*** denir[482]. [Resim 19.] Müridin başlığının ***müjgân***lı olması, Seyyid Cemâleddîn Efendi'nin ictihâdıdır[483].Yahyâ Âgah'a göre ise, müjgânı ilk kullanan Abdulkādir-i Geylânî'nin mahdûmu Seyyid Abdürrezzâk Efendi'dir (ö. 603 / 1206)[484].

Tarîkat cihazları içinde en önemli unsur olan ***tâc***, Hz. Peygamber'in ***tâc*** kullanması, şekil, renk, terklerin sayısı, ***düğme-pul-gül*** olması, üzerine çizilen şekiller gibi farklı yönleri ile zengin bir sembolik anlam dünyasına sahiptir.

Hz. Peygamber'e Allah'ın emri ile Hz. Cebrâil tarafından tarîkat cihazlarının verilmesi/giydirilmesi kâfirleri hak dine davet etmek demektir[485]. Allah'a, Hz. Peygamber'e, Hz. Ali'ye ve bendesi olunan mürşide işâret eden ***tâc***[486], aynı zamanda sûfîlerin nefsle cihad ettiklerini de sembolize eder[487].

---

[478] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb* ,(Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 45 – 46; Tâcda elif harfi için bk. Şekil 4.

[479] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb* ,(Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 46 – 47; Tâcda servi şekli için bk. Şekil 5.

[480] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, s. 334.

[481] Gündüzöz, *Tasavvufta Tâc Sembolizmi*, s. 105 – 106.

[482] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 51; Müjgânlı tâc mezar taşı için bk. Resim 19.

[483] Mehmed Rif'at, *Risâle-i Tâciyye-i Kādiriyye*, (Hacı Mahmûd Efendi, 3263), 22a – 22b.

[484] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb* ,(Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 34.

[485] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 7, 13.

[486] Seyyid Sâbit Ali el-Ma'rifî, *Fütüvvet-i Tâc-ı Ma'rifî,* (İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OEYz1662), 13b, (Bu eserin kütüphane kaydında yazar adı yoktur. Seyyid Ali Sâbit'in tâcla ilgili diğer risalelerindeki içeriğe sahip olduğundan bu eserin yazarı olarak Seyyid Ali Sâbit yazılmıştır.).

[487] Mahmûd Kürevî, *Risâle-i Tâciyye,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz0415 / 01), 4a.

Müridin mürşide teslîmiyetine ve muhabbetine işâret eden ***tâc***[488], mârifete ulaşmayı[489], kötü huylardan ve nefsin benliğinden sıyrılıp güzel huylara sahip olmayı simgeler[490].

Zikr-i kalbî makāmına ulaşan sûfîye tekbirlenen ***tâc***, "*ölmeden evvel ölmek*" sırrına ermeye, dört kitabın mânâsını idrâk ve tevhîdi başa ***tâc*** etmeye işâret eder[491].

"***Dal***" kisve giymek Hûd sûresinde *"Emrolunduğun gibi dosdoğru ol."*[492] [Resim 20.] âyetinin gereği olarak acziyetten belin bükülmesine işâret eder, aynı zamanda "***dal***"ı doğrulttuğumuzda Allah'ın varlığını ve birliğini sembolize eden "Elif" harfine de işâret vardır[493].

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ***külâh***ı üç noktadan oluşan "elif" harfine benzetmiş, ilk noktanın Rûhullâh, ikinci noktanın Rûhu'l-kuds, üçüncü noktanın da Rûhu'l-emîn olduğunu belirtmiş ve özellikle mübtedî dervişler için bu şekilde açıklandığını ifade etmiştir[494].

Derviş sarıklarının yedi kat olması, yedi kat semaya, dünyanın yedi günde yaratılmasına ve Allah'ın yedi büyük ismine işâret eder[495].

Harakânî hazretleri, ***külâh***ın mânâsını gözün haramdan, kulağın günah sözlerden, dilin söylenmemesi gereken sözleri söylemekten sakınması, elin alınmaması, tutulmaması gereken şeyleri almaması ve ayağın gidilmemesi gereken yere gitmemesi şeklinde ifade etmiştir[496].

Tâcın ***terk***leri ile ilgili çok zengin bir sembolik anlam dünyası vardır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Hz. Ebûbekir'e bir ***terk***li, Hz. Ömer'e iki ***terk***li, Hz. Osman'a üç ***terk***li ve Hz. Ali'ye dört ***terk***li ***tâc*** giydirdiğine dair[497] literatürde geçen bilgilerle temellendirilen ***terk*** konusu, bir ***terk***li ya da ***terk***siz ***tâc***dan başlayıp otuz iki ***terk***li ***tâc***a kadar zengin bir sembolik çerçevede ele alınmıştır.

Terklerin ifade ettiği sembolik anlamı ana hatlarıyla şöyle özetleyebiliriz:

---

[488] Anonim, *Tâc ve Hırka Hakkında Bir Risâle*, (Osman Ergin Yazmalar, 926 / 3), 142a – 143b.

[489] Erdoğan Ağırdemir, "Bektaşilikte Tâc Çeşitleri ve Anlamları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 60 (2011), s. 375.

[490] Saluk, "İslâmî Türk Edebiyâtında Tâc ve Tâcnâmeler", s. 252.

[491] Mehmet Fatih Çıtlak, *40 Mektup*, Sûfî Kitap, İstanbul 2015, s. 367.

[492] Hûd, 11 / 112; Dallı tâc-ı şerîf (Sünbülî tâc-ı şerîfi) için bk. Resim 20.

[493] Saluk, "İslâmî Türk Edebiyâtında Tâc ve Tâcnâmeler", s. 264.

[494] Safi Arpaguş, *Gelibolu'dan Kahire'ye Bir Ömür Son Devir Mevlevîlerinden Hüseyin Azmî Dede Hâl Tercümesi ve Risâleleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2014, s.174 – 175.

[495]Selim Selimoğlu, *Cemâleddîn Server Revnakoğlu'nun Hayatı, Eserleri ve Folklor Çalışmaları,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensititüsü, Erzurum 2015, s. 105.

[496] Ebû'l-Hasan el-Harakānî, *Fakrın Makamları,* drl. Sadık Yalsızuçanlar, Büyüyenay Yayınları, İstanbul ts., s. 23.

[497] Mahmûd Kürevî, *Risâle-i Tâciyye*, (Osman Ergin Yazmalar, OEYz0415 / 01), 3a; Harîrizâde, *Kenzül'l-Feyz*, (Hacı Mahmud Efendi, 2631), 90b.

Tek ***terk***li/***terk***siz ***tâc*** şerîat ve tevhide[498], Elifî denen tek ***terk***li ***tâc*** Allah'ın vahdaniyetine[499], [Şekil 6.] Halvetiyye'den Himmetî kolununun ***terk***siz ***tâc***ı, hamse-i zâhire (beş duyu organı), hamse-i bâtıne (akıl, kalp, ruh, vicdan, latîfe), makām-ı esmâ-i seb'a ve anâsır-ı erbaadan meydana gelen insanın, arş-ı a'zam gibi cümle varlıklardan yüce olup, gök kenarı gibi lengeri ihâta ettiğine[500] [Şekil 7.]işârettir. Elifi ***tâc***, elif bütün harflerin aslı olduğundan bütün sırlara sahip olmaya işâret eder[501].

İki ***terk***li ***tâc*** tarîkata[502], Özbekiyye ve Kalenderiyye dervişlerinin iki ***terk***li "***elifî"*** denilen ***tâc*** ve ***sikke*** kullanmaları, zâhir ve bâtın sırlarına vakıf olup elif gibi dosdoğru yolda olmaya[503], iki ***terk***li "***seyfî***" (kılıcî) dedikleri ***sikke*** kullanmaları tevhîd kılıcına ve nefsi kesmeye[504], dünya ve ukbânın ***terk***ine[505] [Şekil 8.] işârettir.

Üç ***terk***li ***tâc*** hakîkate[506], edep kelimesinin üç harfli olmasına işâretle edebin önemine, ilah kelimesinin üç harfine (Elif ulûhiyet-i ilâhiyyesini, lam lâhûtiyyet-i ilâhiyyesini, hâ hüviyet-i ilâhiyyesini tasdik etmek), telkin edilen üç tevhîde[507], üç ***terk***li ***tâc***da bulunan on bir dikiş "Hû" ismininin ebced değerinin on bir olmasına işâretle ikisinin çarpımından elde edilen otuz üç rakamı tesbîh, tahmîd ve tekbire, tevhid-i ef'âl, tevhîd-i sıfat ve tevhid-i zâta[508] işâret eder[509].

---

[498] Mahmûd Kürevî, *Risâle-i Tâciyye,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz0415 / 01), 3a.

[499] Mehmed Rif'at b. Abdullah, *Tercüme-i Risâle-i Tâciyeti'l-Hindî,* (İstanbul: Büyükşehir Belediye Başkanlığı, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OEYz1826 / 16), 88a; Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 200a; *"Allah tektir, tekleri sever."* hadisine işâret vardır. bk. Mehmet Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, Hzl. Hüseyin Rahmi Yananlı, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2017, s. 256 – 257; Harîrizâde, *Kenzül'l-Feyz*, (Hacı Mahmud Efendi, 2631), 88b; Cemâlettin Server Revnakoğlu, *İstanbul Tekkeleri Notları*, (Süleymaniye Kütüphanesi, Cemalettin Server Revnakoğlu Arşivi), zf. no. 119 / 311; Anonim, *Risâle fî Beyânı Kalensüveti's-Sûfîyye*, (İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OEYz0667 / 13), 58b; Elifî tâc için bk. Şekil 6.

[500] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 22; Terksiz tâc-ı şerîf (Himmetî tâc-ı şerîfi) için bk. Şekil 7.

[501] Emînüddîn Baba, *Risâle-i Kudsiyye*, (İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Bağdatlı Vehbî, 741), 54a.

[502] Mahmûd Kürevî, *Risâle-i Tâciyye,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz0415 / 01), 3a.

[503] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 25.

[504] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 26; Erhan, "Kıyafetnâme (Tarîkatlarda Semboller)", C. III, s. 45.

[505] Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, s.256 – 257; Harîrizâde, *Kenzül'l-Feyz*, (Hacı Mahmud Efendi, 2631), 88b; Seyfî (Kılıcî) tâc için bk. Şekil 8.

[506] Mahmûd Kürevî, *Risâle-i Tâciyye,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz0415 / 01), 3a; Anonim, *Risâle fî Beyânı Kalensüveti's-Sûfîyye*, (Osman Ergin Yazmalar, OEYz0667 / 13), 58b.

[507] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 27 – 28; Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 200a; Harîrizâde, *Kenzül'l-Feyz*, (Hacı Mahmud Efendi, 2631), 88b.

[508] Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, s. 256 – 257.

[509] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,*(Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 31, 90.

Dört ***terk***li ***tâc*** mârifete ve "Muhammed'in dal"ına[510], şerîata, tarîkata, mârifete ve hakîkate[511], doğruluğa işârettir[512]. [Resim 21 – 23.] Bir ***terk***inin beş dal olması beş vakit namaza ve İslâm'ın şartlarına, hazerât-ı hamseye[513] işârettir[514]. Bütün dalların sayısının yirmi olması "beş vakit namazın farzlarını (vitir dâhil) eda ederim" demektir. Her ***terk***in evvelinde elif ve âhirinde mîm olması "evvelim Hz. Âdem ve âhirim Hz. Muhammed'dir" demektir. Her ***terk***te iki celâle zâhir ve bâtına işârettir ve sekiz celale sekiz cennetin yaratıcısının Allah olduğuna işârettir. Celâle "bizim maksûdumuz zât-ı Hak'tır, mâsivâ gerekmez" demektir[515]. Her taraftan eliflerin toplanıp dal olması tevâzuya işârettir. Yirmi dal kesilse kırk elif olur. Bu kırk elif kırk menzile, istikâmete ve erbaîn sırrına[516] [Resim 24.] işâret eder.

Tâcın asabesi şerîat evi, tepesi tarîkat kubbesi yani "şerîata ve tarîkata uydum" demektir. Dal olması aynı zamanda insanın acziyet görüntüsü olarak nitelenen iki büklüm haline işâret eder[517]. ***Tâc***ın dört ***terk***i, elinde ne varsa şeyhinden bilmeye, kötü huylardan uzak kalmaya, ölmeden evvel ölme sırrına ulaşmaya, Eyüp peygamber gibi sabretmeye işâret eder[518]. ***Tâc***-ı Hindî'nin kılıcî şekilde dört ***terk***li olan ***tâc***ı, tevhid bağı ile bağlı olup nefsi ıslâha[519], dört ***terk***li ***tâc***ın "Hû" isminin ebced değeri olan on bir ile dördün çarpımından elde edilen kırk dört rakamı otuz iki farz ve on iki imama, şerîatta on, tarîkatta on, mârifette on, hakîkatte on makāmı vücûd-i asliyyede bulunan dört unsurda mezc etmekle ahd-i misâka

---

[510] "Muhammed dâl"ı "Muhammedîyim, devlet tâcını başıma giydim" demektir. Bu aynı zamanda edep tâcıdır, sûfîliğin her tarafının edep olduğuna işâret eder. Diyanet ve ibadet dâlıdır, "ibadet emrini üzerime aldım" demektir. bk. Mahmûd Kürevî, *Risâle-i Tâciyye,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz0415 / 01), 3a; Tâcda harflerden dâlın seçilmesi, Muhammed kelimesinin sonundaki dâla işâret etmesi içindir. Yani Hz. Peygamber'in ayağı başımız üzerinde sabit olup, seyrimiz onun yolundadır, demektir. bk. Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Pertev Paşa, 633 / 1), 175a.

[511] Anonim, *Behce-i Tarîk-i Sa'diyye,* (Ankara: Millî Kütüphâne, El Yazması Eserler, 06Hk4444 / 3, 1300), s. 182; Tâcın dört terki vardır. Tâcın önü şerîata, sağı tarîkata, solu mârifete, arkası hakîkate işâret eder. bk. Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633/1), 169a-170b; Harakānî, *Fakrın Makamları*, s. 22; Çıtlak, *40 Mektup,* s. 233.

[512] Harakānî, *Fakrın Makamları,* s. 22; Dört terkli tâc-ı şerif ve mezar taşları için bk. Resim 21 – 23.

[513] Lâhût âlemi, Ceberût âlemi, Melekût âlemi, Nâsût âlemi, İnsân-ı kâmil mertebesi. bk. İsa Çelik, "Tasavvufî Gelenekte Hazarât-ı Hams veya Tenezzülât-ı Seb'a Anlayışı", *Tasavvuf Dergisi,* 10 (2003), s. 172; Gaybetü'l-mutlak, Gayb-ı muzâf, Âlem-i ceberût, Âlem-i melekût, Bu dört âlemi câmi' olan Hazret. bk. Cerrâhî, *Istılahat-ı Sofîyye fî Vatan-ı Asliyye,* s. 149.

[514] Tâc-ı şerifin her terkinde bulunan beş dâl vardır ki, her biri bir emre işâret eder. Birinci dal İslâm'a, ikinci dâl imâna, üçüncü dâl ihsâna, dördüncü dâl irfâna, beşinci dâl zevk-i vicdâna delâlet eder. Beş dâl aynı zamanda İslâm'ın beş şartı, imânın beş şartı yanında hazerât-ı hamseye de işâret eder. bk. Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 174a – 174b; Harîrizâde, *Kenzül'l-Feyz*, (Hacı Mahmud Efendi, 2631), 91b.

[515] Mahmûd Kürevî, *Risâle-i Tâciyye,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz0415 / 01), 3a – 3b.

[516] Mahmûd Kürevî, *Risâle-i Tâciyye,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz0415 / 01), 3b; Kırk dallı tâc-ı şerif (Şâbâniyye tâc-ı şerîfi) için bk. Resim 24.

[517] Mahmûd Kürevî, *Risâle-i Tâciyye,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz0415 / 01), 3b.

[518] Anonim, *Fütüvvetnâme-i Erkân-ı Tarîkat*, (İstanbul: Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OEYz1296 / 01), 2a – 2b.

[519] Mehmed Rif'at b. Abdullah, *Tercüme-i Risâle-i Tâciyeti'l-Hindî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz1826 / 16), 87b.

işâret vardır[520]. Anâsır-ı erbaaya, dört ana esmâya (Evvel, Âhir, Zâhir, Bâtın)[521], Allah lafzının dört harfine, Hz. Peygamber'in isminin dört harfine[522], dört ***terk***li ve kırk dallı olan ***tâc***lar, dört kapı üzerine (şerîat, tarîkat, hakîkat, mârifet) kırk menzili ***atvâr-ı seb'a*** usûlü ile seyr u sülûklarını tamamlayacak fukarâya ve İhlâs sûresindeki dört âyet ve beş dâla işâret eder[523].

Dallı arakiye giymek, beş vakit namaza muhabbetle devama hatta nâfile namazlara devama, şerîat, tarîkat, hakîkat ve mârifet kapılarına âşina olmaya, dört mezhep imamı ve dört büyük kutbun yolundan gitmeye ve dört halîfeye[524] işârettir[525]. [Resim 25.]

Dört ***terk***li ***tâc***, esfâr-ı erbaaya (dört sefer) delâlet eder; önü sefer-i evvele (seyr ilallâh)[526], sağı sefer-i sâniye (seyr maallâh)[527], arkası sefer-i sâlise (seyr fillâh)[528] ve solu sefer-i râbiaya (seyr billâhi anillâh[529]) delâlet eder[530].

Tâcın dört ***terk***i dört tabiata[531] işâret eder. Ön tarafı havf ve recâdan meydana gelen dimağın postuna (kuruluğuna), sağ tarafı dünya sevgisinin soğukluğuna, sol tarafı ilâhî feyz ile kalbin nemlenmesine, arka tarafı ise ilâhî muhabbetin sıcaklığına işâret eder[532].

Tâcın dört ***terk***i dört âleme[533] işâret eder. Önü âlem-i nâsûta, sağı âlem-i misâl ve âlem-i melekûta, solu âlem-i ervâha ve âlem-i ceberûta, arkası âlem-i amâ ve lâ taayyüne işâret olarak âlem-i lâhûta delâlet eder[534].

---

[520] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 32, 90.

[521] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 33; Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098/16), 200a; Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 172a; Aynî, *Tasavvuf Tarihi,* s. 256 – 257; Çıtlak, *40 Mektup,* s. 233.

[522] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 34.

[523] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 93; Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 210a; Yirmi dal esmâ-i ferd adedin tekmîl ismi olan Vedûd adedine işârettir. bk. Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 210a.

[524] Çıtlak, *40 Mektup*, s.233.

[525] Harakānî, *Fakrın Makamları*, s.100; Destârsız dallı arakiye için bk. Resim 25.

[526] "Vahdet yüzünden kesret perdesini kaldırmakla gerçekleşir." bk. Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 170b – 171a.

[527] "Bâtınî ilimlerin kesret yüzünden vahdet perdesini kaldırmakla gerçekleşir." bk. Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 170b – 171a.

[528] "Fenâ fillah derler, zıttının ahadiyyet-i ayn-ı cem'de meydana gelmesi sebebiyle zıddı ile sınırlandırmanın imkânsızlığına kinaye olarak ayn-ı zem'e ve hazret-i ahaddiyete ulaşmakla gerçekleşir." bk. Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 170b – 171a.

[529] "Vâhidiyyetü'l-cem' ve'l-farktır, Hak'tan halka dönüşten, Hakk'ın varlığını halkta, halkın yokluğunu Hak'ta görmekle gerçekleşir." bk. Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 170b – 171a.

[530] Harîrizâde, *Kenzül'l-Feyz*, (Hacı Mahmud Efendi, 2631), 91a.

[531] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 200a; Harîrizâde, *Kenzül'l-Feyz*, (Hacı Mahmud Efendi, 2631), 88b.

[532] Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 171b.

[533] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 200a.

[534] Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 171b.

Âriflerin ***tâc***ının önü terk-i dünyaya ve şerîat edebine, sağı terk-i ukbâya ve hizmet edebine, solu terk-i hestîye ve Hak edebine, arkası terk-i terke ve hakîkat edebine işâret eder[535].

Beş ***terk***li ***tâc***, beş vakit namaza[536], beş duyuya[537], Pir Ömer Halvetî'ye (ö. 800 / 1397 [?]) göre ise insanın nefs, dil, akıl, ruh, sır yönlerine ve İslâm'ın beş şartına[538] [Şekil 9.] işâret eder.

Tâcın altı ***terk***inin olması altı yöne[539], sırr-ı kutupluğa[540], sırr-ı vahdete ulaşmaya vesîle olan kıllet-i taâm, kıllet-i menâm, kıllet-i kelâm, zikr-i devâm, nefy-i havâtır, fikr-i tâm ile gönüllerin aydın olmasına[541] Muhammed Sâdık Erzincanî'nin (ö. 1209 / 1794) ictihâdı ile Nakşibend isminin altı harfine[542], imânın altı şartına[543] [Resim 26.] işâret eder.

Yedi ***terk***li ***tâc***, Hz. Peygamber'e Mi'rac'da Cebrâil tarafından verilen yedi çeyize[544], kelime-i tevhîde, seb'u'l-mesânîye[545], yedi gezegene[546], yedi isme[547]işâret eder. Uşşâkī ***tâc***larının bazısında yedişer dâl olması esmâ-i seb'a usûlüne, ***atvâr-ı seb'a***'ya, seb'a-i seyyâre nisbetinden kudsi âleme yükselişe, seb'u'l-mesânî olan Fâtiha sûresine delâlet eder[548]. [Şekil 10.] Eşrefî ***tâc***ı, yedi ***terk***li olduğundan yedi gök katına, mevâlid-i selâse ile dört unsura işâret eder[549]. [Şekil 37.]

---

[535] Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 171b-172a; Harîrizâde, *Kenzül'l-Feyz*, (Hacı Mahmud Efendi, 2631), 91a.

[536]Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 200a; Cemalettin Server Revnakoğlu, *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarîkat Kültürü,* Hzl. M.Doğan Bayın-İsmail Dervişoğlu, Kırkambar Kitaplığı, İstanbul 2003, s. 182; Harîrizâde, *Kenzül'l-Feyz*, (Hacı Mahmud Efendi, 2631), 89a.

[537] Aynî, *Tasavvuf Tarihi,* s. 256 – 257.

[538] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 210a; , *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 52; Beş terkli tâc (Sa'diyye Nücebâ tâc-ı şerîfi) için bk. Şekil 9.

[539] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 200a; Erhan, "Kıyafetnâme (Tarîkatlarda Semboller)", C. III, s. 48; Aynî, *Tasavvuf Tarihi,* s. 256 – 257; Harîrizâde, *Kenzül'l-Feyz*, (Hacı Mahmud Efendi, 2631), 89a.

[540] Abdullah b. Eşref-i Rûmî, *Tarîkatnâme,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz389), 36a.

[541] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 56.

[542] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 58.

[543] Aynî, *Tasavvuf Tarihi,* s. 256-257; Harîrizâde, *Kenzül'l-Feyz*, (Hacı Mahmud Efendi, 2631), 89a; Altı terkli tâc (Bayrâmî tâc-ı şerîfi) için bk. Resim 26.

[544] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 62.

[545] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 200a; Harîrizâde, *Kenzül'l-Feyz*, (Hacı Mahmud Efendi, 2631), 89a.

[546] Erhan, "Kıyafetnâme (Tarîkatlarda Semboller)", C. III, s. 45.

[547] Aynî, *Tasavvuf Tarihi,* s. 256 – 257.

[548] Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 175a; Harîrizâde, *Kenzül'l-Feyz*, (Hacı Mahmud Efendi, 2631), 89a; Yedi terkli tâc için bk. Şekil 10.

[549] Abdullâh b. Eşref, *Sırru'd-Deverân,* (Esad Efendi,1482), 18a; Yedi terkli tâc-ı şerîf için bk. şekil 37.

Sekiz dilimli ***tâc***, sekiz sıfat-ı sübûtiyyeye, sekiz cennete[550], tevellâ ve teberrâya (iki kelimenin harfleri toplamı sekizdir), Ashâb-ı Kehf'in isimleri adedine işârettir[551]. [Şekil 11 – 13.]

Dokuz ***terk***li ***tâc***, dokuz gezegene, dokuz katlı göğe[552],"Allâhu's-Samed" ism-i şerîflerinin harflerine, "riyâzü'l-cennet" ve "ahsen-i takvîm" kelimelerinin harflerine, "bey'at rıdvânı" ve "ahd-i mîsâk" kelimeleri harflerine, Hz. Ali'nin lakapları Murtazâ-yı Haydar, Reîsü'l-evliyâya, kutbu'l-aktâb hazretleri Abdulkādir-i Geylânî (ö. 561 / 1165 - 66), Ahmed er-Rifâî (ö. 578 / 1182) , Seyyid el-Bedevî (ö. 675 / 1276), Şeyh ed-Desûkī (ö. 676 / 1277), Celâleddîn (ö. 672 / 1273), Cemâl-i Halvetî (ö. 899 / 1494) , Sa'deddîn (ö. 575 / 1180), Şâh-ı Nakşibend (ö. 791 / 1389), Hacı Bektâş (ö. 669 / 1271 [?]), Muhyiddîn (ö. 638 / 1240) isimlerinin zâhirî ve bâtınî sırlarına işârettir[553]. [Şekil 14.]

On iki ***terk***li ***tâc***, on iki kötü huyun ***terk*** edilip onların yerine on iki güzel huyun edinilmesine[554], kelime-i tevhide[555] ("Lâ ilâhe illallâh" on iki harften oluşur, *"Muhammedün resûlullâh"* on iki harften oluşur), onun sürekli zikrine[556] ve kalbe yerleştiğine[557], on iki imama[558], sırr-ı mükemmelliğe[559]***atvâr-ı seb'a*** ve esmâ-i hamse toplamı on iki esmâ-i hüsnâya, zât, sıfât ve ef'âl kelimelerinin harfleri adedine, kutbu'l-aktâb olan on iki pîre, "Hû" ism-i şerîfinin ebced hesabı ile on bir olan sayısına zâtın eklenmesiyle on iki olması ile "Hû" ismine[560], esmânın usûl ve fürûuna[561] [Resim 27 – 28.] işârettir.

---

[550] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098/16), 200a; Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, s. 256 – 257; Harîrizâde, *Kenzül'l-Feyz*, (Hacı Mahmud Efendi, 2631), 89a.

[551] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 69 – 71; Sekiz terkli tâclar için bk. Şekil 11 – 13.

[552] Harîrizâde, *Kenzül'l-Feyz*, (Hacı Mahmud Efendi, 2631), 89a; Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, s. 256 – 257.

[553] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 73 – 74; Dokuz terkli tâc-ı şerîf (Sa'diyye) için bk. Şekil 14.

[554] Anonim, *Behce-i Tarîk-i Sa'diyye,* (El Yazması Eserler, 06Hk4444 / 3) s. 178 – 181; Anonim, *Tâc ve Hırka Hakkında Bir Risâle,* (Osman Ergin Yazmalar, 926 / 3), 150b – 154b; İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 108 – 111; Revnakoğlu, *İstanbul Tekkeleri Notları,* zf. no. 119/213-241.

[555] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 200a; Çıtlak, *40 Mektup*, s. 367; Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, s. 256 – 257; Sırrı Alevî, *Bektâşî Tarîkatına Aid Usûl Âdâb Âyinler Mecmûası,* (İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, İzmirli İsmail Hakkı, 1243), 29b; Harîrizâde, *Kenzül'l-Feyz*, (Hacı Mahmud Efendi, 2631), 89a.

[556] Kalp zikri makāmı. bk. Sırrı Alevî, *Bektâşî Tarîkatına Aid Usûl Âdâb Âyinler Mecmûası,* (İzmirli İsmail Hakkı, 1243), 29b.

[557] Anonim, *Behce-i Tarîk-i Sa'diyye,* (El Yazması Eserler, 06Hk4444 / 3) s. 181; Anonim, *Tâc ve Hırka Hakkında Bir Risâle,* (Osman Ergin Yazmalar, 926 / 3), 154b; İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 79.

[558] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 79; Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, s. 256 – 257.

[559] Abdullah b. Eşref-i Rûmî, *Tarîkatnâme,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz389), 36a.

[560] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 79 – 80.

Kırk dallı Halvetî-Şâbânî ***tâc***ının halkasının ortasında ism-i celâlin "hâ"'sı ve dört elif vardır. Böyle olunca on ism-i celâl zâhir olur. Buradaki "hâ" hepsini toplar ve burada on havâss-ı kalb toplanmış olur. Bu on havâssın beşi zâhirdedir ki onlara bâsıra, sâmia, zâika, şemme, messe derler ve beşi bâtındadır ki onlara hiss-i müşterek, hayâl, mütehayyil, vâhime, hâfıza derler. Cümlesi kalbe bağlıdır. ***Tâc***da olan on ism-i celâlin hâ'ları halka olmakla ona bağlı olmuş olur. İşte bu ***tâc*** insanın küllî vücûd olup ism-i celâl mazharı olduğuna ve ortasındaki hâ, sıfatları kendisinde toplayan zât isminin mazharı olmaya işâret eder[562]. [Şekil 15 – 16.], [Resim 29 – 31.]

On üç ***terk***li ***tâc***, on iki esmâ ve bir de bu on iki esmanın ahadiyyetine işâret eder[563]. [Şekil 17.]

On dört dilimli ***tâc***, Muhammed, Ali, Hasan ve Hüseyin efendilerimizin isimlerinin harfleri toplamının on dört olmasına, Ahmed, Muhammed, Mustafa efendimizin isimlerin harf toplamına bir zat eklenmesi ile on dört olmasına, şehîd olan on dört mâsum-u paklara, Kur'ân'da on dört tilavet secdesi olmasına, "Evvel", "Âhir", "Zâhir", "Bâtın" isimlerine işârettir[564]. [Şekil 18.]

On dört yeşil ***terk*** kötü huylara, on dört ak elif on dört kötü huyun ***terk*** edilmesi ile meydana gelen nurlara işâret eder. ***Tâc***da bulunan on dört yeşil ***terk*** ve on dört ak elif toplamda yirmi sekiz eder. Bu da ayın ilk on dört gün yükselişte ve son on dört gün düşüşte olduğunu, bu ***tâc***ı giyenlerin ayın on dördü gibi parladıklarına işâret eder.[565] ***Tâc***ın on dört ***terk***li olması hurûf-i mukataa harfleri olan on dört harfin bâtında olan esrârına ve ***tâc***da bulunan on dört ***terk*** imâna, on dört ak elif emânete işârettir[566].

Abdest alırken âzâları sünnet üzere üçer kere yıkadığımızda yirmi sekiz rakamına ulaşırız. Bu da "âyette emredilen abdesti alıp, beş vakit namaz ve nâfile namazları gönlümüzde sirâc edip dururuz" demektir[567]. [Şekil 19.]

Fâtiha'nın kelimeleri yirmi sekiz adettir. On dört ***terk***li ve on dört ak elifli ***tâc***, Fâtiha'daki sırra işârettir. Hacıların Kâbe'ye varınca yedi kere kudüm tavâfı ve yedi kere de umre tavâfı yapmaları sünnettir. İki tavafın sayısı ***tâc***daki on dört ***terk***e tekābül eder. Bu da

---

[561] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye*, (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 200a; On iki terkli tâc için bk. Resim 27 – 28.

[562] Karabaş-ı Velî, *Mi'yâr et-Tarîka Tercümesi* (Osman Ergin Yazmalar, OeYz390 /1), 17b – 18a; Kırk dallı Halvetî tâcları için bk. Şekil 15 – 16, Resim 29 – 31.

[563] Harîrizâde, *Kenzül'l-Feyz*, (Hacı Mahmud Efendi, 2631), 89a; On üç terkli tâc için bk. Şekil 17.

[564] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 83 – 85; Harîrizâde, *Kenzül'l-Feyz*, (Hacı Mahmud Efendi, 2631), 89a; On dört terkli tâc için bk. Şekil 18.

[565] Seyyid Nizâmoğlu Seyfullâh, *Risâle-i Tâc-ı Nizâmî*, (Bağdatlı Vehbi, 2171), 3a, 4b.

[566] Seyyid Nizâmoğlu Seyfullâh, *Risâle-i Tâc-ı Nizâmî*, (Bağdatlı Vehbi, 2171), 6a.

[567] Seyyid Nizâmoğlu Seyfullâh, *Risâle-i Tâc-ı Nizâmî*, (Bağdatlı Vehbi, 2171), 5a – 5b; Yirmi sekiz fitilli tâc için bk. Şekil 19.

"biz hac ve umreye itaat etmeyi başımızda ***tâc*** biliriz" demektir[568]. On dört peygamber on dört belaya mâruz kalmıştır. ***Tâc***daki on dört ak elif enbiyânın çektiği sıkıntılara ortak olmaya işârettir[569].

Onsekiz ***terk***li ***tâc***da, ***tâc***ın on iki ***terk***i on iki imama, dördü dört halîfeye, ikisi de Hz. Hatice ve Hz. Fatıma'ya ve on sekiz bin âlemin üstünde olan Hz. Peygamber'e işârettir[570]. [Şekil 20.] On sekiz dilimli ***tâc***, on sekiz bin âleme, Allah, Muhammed, Ali, Hasan, Hüseyin hazerâtının isimlerinin harfleri toplamının on sekiz olmasına, cünnetü'l-esmâya (altı esmâ üç darb ile on sekiz eder) işârettir[571].

Ondokuz ***terk***li ***tâc***, on sekiz ***terk***e ***tâc***ın ortasındaki ***düğme***yi ilave ettiğimizde ulaştığımız on dokuz rakamı "cünnetü'l-esmâ" denilen "Ferdün, Hayyün, Kayyûmün, Hakemün, Adlün, Kuddûsün" isimlerine[572] ve on dokuz harfli "Bismi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm"e işârettir. Önceki kitapların mânâlarının Kur'an'da olması, Kur'an'daki mânâların hurûf-i mukattaât içinde olması, hurûf-i mukattaâtın mânâlarının Fâtiha'da, Fâtiha'nın mânâsının Besmele'de, Besmele'nin mânâsının "bâ" harfinde ve "bâ" harfinin mânâsının "bâ"nın altındaki noktada olması hasebiyle Hz. Peygamber'in "*İlim bir noktadır, onu cahiller çoğalttı*" hadîs-i şerîfini tasdîken on sekiz ***terk*** ve bir ***düğme*** on dokuz olup, Kur'an "Bismi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm" olduğu için, "bizim imânımız Kur'an'dır, bu sebepten onu başımızda ***tâc*** olarak taşırız" demeye işârettir[573]. [Şekil 21.]

Yirmi sekiz ***terk***li ***tâc***, yedi esmâ ile dört anasırı çarpınca yirmi sekiz peygambere işâret edip kat edilecek menzilin yirmi sekiz menzil olduğuna ve başımızı o peygamberlere bağlayıp başımızda ***tâc*** ettiğimize "*Ölü iken dirilttiğimiz…*" (اومن كان ميتا فاحييناه)[574] âyet-i kerîmesine tasdîken ve Hz. Peygamber'in "*Ölmeden önce ölünüz.*" (موتوا قبل ان تموتوا)[575] hadisinde ifade edilen sırra erip zikrullâh ile kalbin hayat bulduğuna işâret vardır[576].

Otuz iki ***terk***li ***tâc***, Resûlullâh'ın "*Kim yirmi dokuz harfi kabul etmezse ateşte yanacak yeri hazırlasın*" (من لم يؤمن الحروف تسعة و عشرون حرفا فاليتبوأ ينقوذ من النار) hadisine işâreten

---

[568] Seyyid Nizâmoğlu Seyfullâh, *Risâle-i Tâc-ı Nizâmî*, (Bağdatlı Vehbi, 2171), 6b – 7a.

[569] Seyyid Nizâmoğlu Seyfullâh, *Risâle-i Tâc-ı Nizâmî*, (Bağdatlı Vehbi, 2171), 8a.

[570] Seyyid Sâbit Ali el-Ma'rifî, *Fütüvvet-i Tâc-ı Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz1662), 10b – 11a; On sekiz terkli tâc (Ma'rifî) için bk. Şekil 20.

[571] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 86.

[572] Seyyid Sâbit Ali el-Ma'rifî, *Fütüvvet-i Tâc-ı Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz1662), 10b – 11a; İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 88.

[573] Seyyid Sâbit Ali el-Ma'rifî, *Fütüvvet-i Tâc-ı Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz1662), 11a – 12a; On dokuz terkli tâc için bk. Şekil 21.

[574] En'âm, 6 / 122.

[575] *"Ölmeden önce ölünüz."* Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, C. II, s. 407.

[576] Seyyid Sâbit Ali el-Ma'rifî, *Fütüvvet-i Tâc-ı Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz1662), 10b – 11a.

yirmidokuzuncu harf olan lam elifi dört hurûf kabul edip otuz iki hurûfa imânımız olmakla kisve edip başta ***tâc*** edip taşımaya işâret vardır[577].

Tâcın üzerinde elif veya servi resminin olması, doğru yoldan cânâna ulaşma arzusuyla muhârebe ve mücâdele edip murâkabe ve müşâhedeye, ölmeden evvel ölme sırrına ulaşmaya, ölünceye kadar iman ve İslâm üzere Allah'ın emâneti üzerine olmaya işârettir[578]. ***Tâc***ın üzerindeki kandil nûr-i Muhammediye'ye, tevhîd nûruna işârettir[579]. ***Tâc***ın üzerine ibrişim ile işlenmiş olan renkler esmâ-i zâtiye ve esmâ-i sıfâtiyye nûrlarına işârettir ve yedi renk ***atvâr-ı seb'a***'ya işârettir[580]. ***Tâc***ın ***müjgân***ı, kirpik nasıl gözü koruyorsa ***müjgân***lı ***tâc***ı giyen sâlikin korunacağına, ona göz kulak olunacağına işârettir[581].

Dervişlerin ***külâh***ı üzerindeki anahtar nakışı, sırları ve zorlukları açan bir işâret olarak değerlendirilmiştir[582].

Sûfîlerin ***tâc***ına şeklinden hareketle pek çok sembolik anlam yüklenmiştir. *"**Tâc** nedir, istivâsı, kubbesi, lengeri, guslü, kilidi, farzı, sünneti, aslı, fer'i, kelimesi, dışı, hayâtı, memâtı nedir?* gibi sorularla ***tâc***ın, insanı hangi anlam dünyasına kattığı ortaya konmuştur. Bu sorulara verilen cevaplar ile ***tâc*** taşımanın sorumluluğu irdelenmiştir. Bu sorulara verilen cevaplar şöyledir: ***Tâc***, Muhammed Ali'dir, ***tâc***ın istivâsı süflî âlemden ulvî âleme yükselmektir, kubbesi hakîkat noktasıdır, kenarı iki âleme hükmetmektir, lengeri sâlikler istivâsıdır, imânı hakîkat menzilidir, kıblesi pîrdir, guslü yaratılmışlardan soyutlanmaktır, kilidi sorunları çözmektir, aslı tövbedir, fer'i kadınlardan uzak durmaktır, kelimesi tekbirdir, ta'zîmi Hakk'ı zikirdir, içi sırdır, dışı nurdur, hayâtı saflıktır, temizliktir, ölümü süflîliktir, yani halk ile dirilmektir[583]. ***Tâc***ın farzı, pîr sohbetidir, sünneti pîr hizmetidir, hakîkati pîre teslîm olmaktır, aslı istiğfardır, fer'i kötü davranışlardan uzaklaşıp iyi davranışlara ulaşmaktır, kubbesi halîfedir, asabesi pîrdir, içi, nûrdur, dışı on iki imamdır, ***terk***leri Hakk'ı zikretmektir,

---

[577] Seyyid Sâbit Ali el-Ma'rifî, *Fütüvvet-i Tâc-ı Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz1662), 12a.

[578] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 27, 46; Saluk, "İslâmî Türk Edebiyâtında Tâc ve Tâcnâmeler", s. 254; Erhan, "Kıyafetnâme (Tarîkatlarda Semboller)", C. III, s. 45.

[579] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 46; Saluk, "İslâmî Türk Edebiyâtında Tâc ve Tâcnâmeler", s. 254.

[580] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 48.

[581] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 51 – 52.

[582] Keyânî, *Hankâhlar Tarihi,* s. 466.

[583] Anonim, *Risâle der Beyân-ı Hırka*, (El Yazması Eserler, 06MilYzA 461/6), 12b – 13a; Anonim, *Erkân-ı Kisvenâme Risâlesi,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz646 / 04), 110b; Anonim, *Kisvenâme,* (Manisa, YEK, 45Hk1310 / 5), 72b-73a; Mustafa Kabûlî, *Kenzü'l-Esrâr*, (Hacı Reşît Bey, 107), 44b – 45a; İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 105 – 106.

arsası kötü işlerden alıkoymaktır, bünyesi Hakk'a tevekküldür, astarı kefendir, hayatı Hak tarîkine baş koymaktır, memâtı niyâza baş eğdirmedir[584].

Tâcın kubbesi, önü, sağı, solu ve arkası ve içine yazılan Kurân-ı Kerim'den âyetler, ***tâc*** sahibinin her daim hatırında tutması ve üzerinde tefekkür etmesi gereken konulara işâret eder. ***Tâc***ın kubbesinde كل شيئ هالك الا وجهه [585], önündeيس والقرآن الحكيم [586], sağında فأينما تولوا فثم وجه الله [587], solunda و علم آدم الاسماء كلها ثم عرضهم على الملئكة [588], arkasında سنريهم آياتنا فى الآفاق و فى انفسهم [589] içinde لا اله الا الله محمد رسول الله على ولى الله و مهدى امين الل yazılıdır[590].

Tâcın önünün kafesî (kafes şeklinde) yani sığama (sıvama) sarılması zâhirin ***fark***ta ve bâtının ***cem'***de olduğuna işârettir[591]. ***Tâc***ın ***terk***i, tecdîd-i ibadet, lengeri (asabesi) mürşid dâiresinde pîrlik, astarı nûr, pamuğu sır, kubbesi velâyet, başa alması zindelik, yere konması mürdeliktir[592].

Tâcın harfleri de çeşitli mânâlara işâret eder. "Tâ" harfi tamamlığa, te'kîde ("Nefsimin muradını ***terk*** ettim, erenler yoluna can baş koydum" demek), "elif" harfi doğruluğa, emânete ("Erenler yolunda doğru gelirim, eğer gelmezsem başımı alın" demek), "cim" harfi celâl ve

---

[584] Hâşim Baba, *Keyfiyyet-i Libâs, Tâc ve Hırka*, (Osman Ergin Yazmalar, OEYz893), 6b – 7a; Seyfullah Kāsım b. Nizâmeddîn, *Tacnâme*,(İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OEYz1008 / 4), 72a – 73a; Farklı bir yaklaşım için bk. Revnakoğlu, *İstanbul Tekkeleri Notları*, zf. no: 188 / 140, 119 / 108, 112 – 113.

[585] Kasas, 28 / 88.

[586] Yâsîn, 36 / 1 – 2.

[587] Bakara, 2 / 115.

[588] Bakara, 2 / 31.

[589] Fussılet, 41 / 53.

[590] Anonim, *Behce-i Tarîk-i Sa'diyye,* (El Yazması Eserler, 06Hk4444 / 3) s. 181 – 182; Mustafa Kabûlî, *Kenzü'l-Esrâr*, (Hacı Reşît Bey, 107), 44b – 45a; İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 107 – 108; Arpaguş, *Gelibolu'dan Kahire'ye Bir Ömür Son Devir Mevlevîlerinden Hüseyin Azmî Dede*, s. 174; Tâca yazılanlardaki farklılıklar: "Tâcın kubbesine كل شيئ هالك الا وجهه , ortasında لا اله الا هو , eteğinde يس والقرآن الحكيم على صراط مستقيم, içinde سنريهم آياتنا فى الآفاق و فى انفسهم حتى يتبين , altında لا اله الا الله محمد رسول الله على ولى الله و مهدى امين الله , dışında فأينما تولوا فثم وجه الله , arkasında و علم آدم الاسماء كلها ثم عرضهم على الملئكة yazılıdır." bk. Anonim, *Risâle der Beyân-ı Hırka*, (El Yazması Eserler, 06MilYzA 461 / a), 13a; Tâcın kubbesine اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ اَلْحَيُّ الْقَيُّومُۚ (Bakara, 2 / 255), önüne كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُۚ (Kasas, 28 / 88), ortasına يس وَالْقُرْاٰنِ الْحَكِيمِ (Yâsîn, 36 / 1 - 2), içine سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنفُسِهِمْ (Fussılet, 41 / 53), dışarısına فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ (Bakara, 2 / 115) yazılır. bk. Anonim, *Erkân-ı Kisvenâme Risâlesi,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz646 / 04), 111a; Tâcın kubbesine كل شيئ هالك الا وجهه, ortasında لا اله الا هو, eteğinde يس والقرآن الحكيم على صراط مستقيم, içindeسنريهم آياتنا فى الآفاق و فى انفسهم, dışında لا اله الا الله محمد رسول الله على ولى الله, altındaفأينما تولوا فثم وجه الله, arkasında و علم آدم الاسماء كلها ثم عرضهم على الملئكة yazılıdır. bk. Seyfullah Kāsım b. Nizâmeddîn, *Tacnâme*,(Osman Ergin Yazmalar, OEYz1008 / 4), 72a – 73a; Tâcın kubbesine اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ اَلْحَيُّ الْقَيُّومُۚ (Bakara, 2 / 255), önüne كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُۚ (Kasas, 28 / 88), ortasına يٰسٓ وَالْقُرْاٰنِ الْحَكِيمِۙ (Yasin, 36 / 1 – 2), içine سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنفُسِهِمْ (Fussılet, 41 / 53), dışarısına فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ (Bakara, 2 / 115)yazılıdır. bk. Anonim, *Kisvenâme*, (Manisa, YEK, 45Hk1310 / 5), 73a.

[591] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 18.

[592] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 106.

cemâli beraber taşımaya ("Kötü ahlâka dair ne varsa onlardan güzel ahlâka geçtim" demek) işârettir[593].

Külâhın dört harfinin işâret ettiği mânâlar ise şöyledir: "Kâf" harfi az konuşmaya, "lâm" harfi herkese iyilikle davranmaya, "elif" harfi Allah'ı çokça zikretmeye, "ha" harfi ise hidâyetin Allah'tan olduğuna işârettir[594].

Tâcın ***imâme***, ***risâle, taylesân***, ***şemle*** gibi unsurları ile ilgili literatürde zengin bir sembolik anlatım söz konusudur. Hz. Peygamber'in ***risâle***sini önünden ve arkasından sarkıtması O'nun nübüvvet ve velâyet yönü ile ilgili hususları gündeme getirmiştir. Hz. Peygamber'in ***risâle***sini öne bırakması onun velâyet yönüne, arkadan bırakması -ki cemaate göre imamın görünen tarafı arkasıdır- ise nübüvvet yönüne işâret olarak yorumlanmıştır. Kimi sûfîler, Hz. Peygamber'in velâyet yönünün evvelden olması, kendilerinin velâyeti sonradan edinmeleri hasebiyle sarıktan ***risâle*** salındırmak yerine başka bir bez parçasını ***imâme***lerine ekleyerek kendilerindeki velâyetin sonradan kesb edilen bir velâyet olduğuna işâret etmişlerdir[595]. Bazı sûfîlerin, kendilerine tekbirlenen ***tâc***a farklı kumaştan bir sarık ilâve etmeleri, "Büyüklerimizin yolunda bir kusur yok, bizde bir kusur olursa o bizim eksikliğimizdendir" anlamına gelmektedir[596].

Risâleyi dört parmak kadar sarkıtmak, sûfînin ism-i zâta nâil olduğunun bir işâretidir. İsm-i zâta mazhar olmak, nefis terbiyesini tamamlamak ve ilâhî irfâna ulaşmak demektir[597].

Şemlenin ucunun sol taraftan çıkarılması makām-ı mârifete işârettir[598]. ***Risâle***nin en güzel sûrette sarığa rabt edilmesi şeyhliğe işârettir[599].

Destâr sarınmak, kötü işleri bırakmaya, ***destâr***ın ucundan sarkıtmak iyi şeyleri yapmaya niyet etmeye işâret eder[600].

Tâcdan ***risâle*** bırakmak, temkîn makāmına ulaşmaya, risâleyi bazen bırakmak, bazen de bırakmamak seyr u sülûkün devam ettiğine, nihâyete ulaşılmadığına işârettir. ***Risâle***yi sol taraftan bırakmak, şeytanın Allah'ın emrini çiğnediği esnada meleklerin sol tarafında bulunması ve o taraftan kovulmasına ve şeytanın insanı sol taraftan gelip vesvese vererek

---

[593] Abdullah b. Eşref-i Rûmî, *Tarîkatnâme,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz389), 36a; Anonim, *Tâcnâme,* (Belediye Yazmalar, BELYzKo724), 14b; Erhan, "Kıyafetnâme (Tarîkatlarda Semboller)", C. III, s. 45.

[594] Harakānî, *Fakrın Makamları,* s. 23.

[595] Karabaş-ı Velî, *Mi'yâr et-Tarîka Tercümesi* (Osman Ergin Yazmalar, OeYz390 / 1), 18b; Saluk, "İslâmî Türk Edebiyâtında Tâc ve Tâcnâmeler", s. 254; Revnakoğlu, *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarîkat Kültürü,* s. 41.

[596] Saluk, "İslâmî Türk Edebiyâtında Tâc ve Tâcnâmeler", s. 378 – 379.

[597] Karabaş-ı Velî, *Mi'yâr et-Tarîka Tercümesi* (Osman Ergin Yazmalar, OeYz390 / 1), 20a – 20b.

[598] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 18; Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 177a.

[599] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 19.

[600] Sa'deddîn el-Hamevî, *Risâle-i Âdâb-ı Hırka Pûşîden*, (Hacı Selim Ağa, 491), 133b.

kandırmasına uyanık olmaya işâret eder. Aynı zamanda ***tâc***dan ***risâle*** bırakmak ucb ve enâniyetten uzaklaşmaya işârettir. Kisvesiz ***imâme*** sarınmak müşriklik ve münâfıklık alâmeti olarak görülmüştür.[601].

Savaşta sahâbenin düşmanla aralarında fark olsun diye ***imâme***lerinden bir zirâ‘ kadar ***risâle*** bırakmalarının hatırası olarak sûfîlerin ***risâle*** bırakması, şerîat makāmında savaşta olmaya, hakîkat makāmında ise barış ve güvende olmaya delâlet eder[602]. Sarılan ***imâme***nin uzunluğunu üç kat yapmak tevhîd-i selâseye ve telkîne işâret eder[603]. ***Şemle***nin yedi kat olması ***atvâr-ı seb‘a***, yedi devir ve yedi esmâya işâret eder[604].

Risâle, taylesân, alaka, dal, velâyet-i tâmmeye ve kurbiyyet makāmına işârettir. Namazda risâlenin salınması, namazın Allah'a yaklaşma makāmını temsil etmesindendir[605].

"***Taylesân***ın sağ kulak üzerinden omuza bırakılması, "***hâl***"e, sol omuza inmesi "ism-i celâl"e, Celvetiyye ve Halvetiyye'nin Şâbânî kolunda tuğ şeklinde ***tâc***ın önünden bırakılması ise "cemâl"e işârettir. ***Taylesân***ın umumiyetle meşâyih tarafından omuzdan kalp üzerine iner halde bırakılması, şeklen kafa ile kalbi birleştirdiği gibi, rûhen de birleştirdiği kabul edilirdi. Uzun olması alâmet-i Peygamberî olup, başlangıçta olan biatlı dervişân, nükabâ ve nücebâ, bazı tarîkatlarda dört parmak uzunluğunda bırakabiliyordu."[606]

İmam Suyûtî, Resûl-i Ekrem'in farklı tipte bir ***taylesân*** giydiğini söylemektedir. "Biri maddî, bilinen ***taylesân***, diğeri mânevî ***taylesân***dır. Mânevî ***taylesâ***n, müridin kendisinden tarîkat aldığı şeyhinin sûretini, kenarları sarkan bir örtü gibi başının üzerini kapladığını ve mübârek vücûdunun yüzüne sardığını hayal etmesidir. Müridin mürşidini bir ***taylesân*** gibi tasavvur etmesi, maksûda ulaşma hususunda maddî taylesân örtmesinden daha faydalıdır." Şeyh Ahmed Taşkesânî'ye göre ***taylesân***, mâsivâdan ve boş işlerle meşgul olmaktan insanı koruyarak, insan kalbinin sâfiyetini sağlamaya yardımcı olur[607]. Aynı zamanda ***taylesân,*** Rablerinden hayâ edenlerin sembolüdür[608].

Tâc, sûfînin makām-ı rûha ulaştığına delâlet eder. ***Risâle*** siyah olursa makām-ı sırrı sırra ve fenâ fillâhî fenâya işâret eder. Eğer ***imâme*** siyah üzerine beyaz olursa hafâ-i mutlak

---

[601] Mahmûd Kürevî, *Risâle-i Tâciyye,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz0415 / 01), 5a; Anonim, *Tâc ve Hırka Hakkında Bir Risâle*, (Osman Ergin Yazmalar, 926 / 3), 158a.

[602] Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 177a.

[603] Anonim, *Risâle fî Beyân-ı Kalensüveti's-Sûfîyye*, (Osman Ergin Yazmalar, OEYz0667 / 13), 60a.

[604] Revnakoğlu, *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarîkat Kültürü,* s. 42.

[605] Revnakoğlu, *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarîkat Kültürü,* s. 41.

[606] Erhan, "Kıyafetnâme (Tarîkatlarda Semboller)", C. III, s. 44; bk. Revnakoğlu, *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarîkat Kültürü*, s. 40.

[607] Seyyid Sıbgatullâh Arvâsî, *Minah,* trc. Siraceddin Önlüer-Hüseyin Okur, Semerkand Yayınları, İstanbul 2014, s. 36 – 37.

[608] Muhammed b. Muhammed el-Gumrî Sıbti'l-Marsafî, *Tırâzu'l-Müzehhebe fî Ecvibeti't-Taylesân ve'l-Hırka ve'l-Azabe*, (Manisa YEK, 45AkZe668 – 2), 14b.

makāmına, bakā billâh makāmına, mürşîd-i kâmilden izinli olunduğuna işâret eder. ***Risâle***nin boynun iki tarafına eşit olarak salınması, mârifette, tarîkatta ve şerîatta kemâle ulaşıldığına delâlet eder[609]. ***Tâc***ın renginin siyaha yakın yeşil olması kurb-i fenâya ve ahcâr-ı insâniyyeden hacer-i zümrüde (ârifin kalbinde şeytanın korktuğu kuvvet-i mevhibe) delâlet eder[610].

Tâca ak ***imâme*** sarınmak iman nûruna ve bakāya, siyah ***imâme*** sarınmak tarîkatta kemâlata ve mâsivâdan uzaklaşmaya işâret eder[611]. Siyah ***destâr*** sarınmak, siyah nûra ve "*Ölmeden önce ölünüz"* sırrına mazhar olmaya işarettir[612]. Siyah ***tâc***daki siyah ***risâle*** sâlikin sır ve fenâ makāmına delâlettir. Siyah ***tâc***daki beyaz ***risâle*** mürşîd-i kâmile ve bakā makāmına delâlettir. ***Tâc***da ***risâle*** bulunması ve ***risâle***nin dört parmak miktarı sarkıtılması, o kişinin zât (Hû) ismine mazhariyetine işârettir. Hz. Peygamber'in Mekke'nin fethinde kullandığı siyah sarık, ism-i zât ve âlem-i celâle işârettir[613].

Tâcın yeşil olması "Hû" makāmına, tepesinin yeşil olması cennetteki ravzalara ve Firdevs-i âlâya, Rahman Sûresi'ndeki "*Müd-hâmmetân*" sırrına ve nûr-i Muhamedî'nin âleme menbâ' oluşuna işârettir[614].

Siyah sarık, hayat boyu mücâhede ve gece elde edilen mânevî hallere[615], yeşil sarık dervişlik yoluna, dervişlik hâline ve seyyidliğe işâret eder[616].

Tâcın tepesindeki ***gül, düğme*** ve ***pul***a, tasavvufun metafizik konularına işâret eden çeşitli sembolik anlamlar yüklenmiştir ***Tâc***ların tepesindeki ***düğme***, Hz. Peygamber'in başından düşen ***imâme***nin sahâbe arasında dört yüz parçaya ayrılıp başlarındaki kisveye dikmeleri ile teşekkül etmiştir. Bu ***düğme*** gönüle alâmettir, gönül ilâhî kubbeyi remzeder ve bu mârifet-i nefse alâmettir[617].

Tâcın ortasında bulunan ***gül*** iki harften oluşmuştur. "Kef" harfi أَلَيْسَ اللهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ[618] âyetine, "Lam" harfi ise اللهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ يَرْزُقُ مَن يَشَاء[619] âyetine işârettir. Bu âyetler Hak Teâlâ'nın

---

[609] Karabaş-ı Velî, *Mi'yâr et-Tarîka Tercümesi* (Osman Ergin Yazmalar, OeYz390 / 1), 23a – 23b, 25b; Dede Ömer Rûşenî, *Tarîkatnâme,* (İstanbul: Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî Arabî, 4670), 126b; Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 175b; Kaygusuz Abdal, *Risâletü't-Tâc*, (İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Ali Nihat Tarlan, 174), 26b.

[610] Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 176a.

[611] Mahmûd Kürevî, *Risâle-i Tâciyye,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz0415 / 01), 5a; Kaygusuz Abdal, *Risâletü't-Tâc,* (Ali Nihat Tarlan, 174), 26b; Anonim, *Risâle fî Beyân-ı Kalensüveti's-Sûfiyye*, (Osman Ergin Yazmalar, OEYz0667 / 13), 60a.

[612] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 211a.

[613] Revnakoğlu, *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarîkat Kültürü,* s. 41.

[614] Çıtlak, *40 Mektup,* s. 366 – 367.

[615] Revnakoğlu, *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarîkat Kültürü,* s. 44.

[616] Çıtlak, *40 Mektup,* s. 232.

[617] Abdullah b. Eşref-i Rûmî, *Tarîkatnâme,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz389), 38a – 38b.

[618] Zümer, 39 / 36 *(Allah kuluna yetmez mi?).*

[619] Şûrâ, 42 / 19 *(Allah kullarına çok lutufkârdır, dilediğine rızıklandırır.).*

kulunun yardımcısı ve rızkına kefil olduğuna işârettir[620]. ***Gül***ün içindeki üç dâireden birincisi şerîata, ikincisi tarîkata, üçüncüsü mârifete delâlet eder. Bu üç dâirenin mânevî eğitimini yapan hakîkate ulaşır. Kādiriyye tarîkatında şeyhin (Eşrefoğlu Rûmî) mazhariyeti olan Hayy isminin nûrunun yeşil olmasına işâret için ***gül***, yeşil çuha (kumaş) üzerine dikilir. Bu üç dâirenin beyaz olması, Hz. Şeyh'in Hz. Peygamber'e tam bağlılığına işâret eder[621]. ***Gül,*** rûhânî şerlerden güvende olmaya işâret eder[622].

Halvetîlerin kullandığı ***gül***, esmâ usûlüne ve fürûuna işâret eder. Yedi renk olması, yedi esmânın nûrlarına işârettir. On iki kat olması, on iki esmâya işârettir ve on sekiz ***terk*** olması Hayy isminin ebced karşılığı olan on sekize işârettir. Sülûkte olanlar bu ***gül***ü kullanır. Halîfelerin kullandığı gül on dokuz ***terk***tir. Besmele ve cennetin isimlerinin harfleri adedine işâret eder. ***Gül*** olarak kullanılan ***Süleymân mührü*** imânın şartlarına işâret eder. Zira Süleyman altı harftir. Aynı zamanda şeyhlerin altı sıfat ile mevsûf olduklarına delâlettir: س Selîmü'l-kalb, ل latîfu'l-ahlâk, ى aynu'l-yakîn, م mûnis-i mek'ad-ı sıdk, ا ânâe'l-leylde kāim, ن na'büdü ve nesteıynü[623].

Eşrefiyye ***gül***ü üç kat yapraktır. İlk kat beş varaktır. ك،ه،ى،ع،ص harfleri ve İslâm'ın beş şartına delâlet eder. İkinci kat altı varaktır. Altı yön ve imânın şartlarını işâret eder. Üçüncü kat yedi varaktır, seb'u'l-mesânî olan Fâtiha sûresine işâret eder. Bütün varaklar on sekizdir. Hz. Şeyh'in mazhariyeti olan Hayy ismine ve Hz. Peygamber'in on sekiz bin âlemin sultânı olduğuna işârettir. Bu ***gül*** dört renktir: Sarı, beyaz, kırmızı ve siyah. Bunlar asıl renklerdir, diğerleri bunlardan oluşmuştur. Bunda الشريعة أقوالي والطريقة أفعالي والمعرفة رأس مالي والحقيقة حالي hadîs-i şerîfinin nurlarına işâret vardır. Bu ***gül***ün sadrında olan zerre on iki esmâya işârettir. Bu ***gül***ün deve yünü keçe üzerine konması Hz. Peygamber'in Veysel Karânî'ye gönderdiği ***hırka***ya ve sünnete uymaya işârettir. Keçenin içinde olan yeşil kaytan ise Hayy isminin nûruna işârettir[624].

Tâcın tepesinde bulunan ***düğme*** kesretten vahdete, nokta-i zâta, nokta-i nûra, nûr-i Muhammediyye'ye, emânet-i rızâullâha, nokta-i vahdete, nokta-i kübrâya işârettir[625]. ***Tâc***ların tepesine nakşedilen mühr-i ***gül***, Allah, Muhammed ve Ali'ye, ***fark-cem'-cem'u'l-cem', nefy-i***

---

[620] Derviş İbrâhîm el-Eşrefî, *Risâle-i Gül Âbâd,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz852 / 4), 55b – 56a.

[621] Derviş İbrâhîm el-Eşrefî, *Risâle-i Gül Âbâd,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz852 / 4), 56b; Erhan, "Kıyafetname (Tarîkatlarda Semboller)", C. III, s. 48.

[622] Anonim, *Keyfiyyet-i Tarîk-i Nakşibendî*, (El Yazması Eserler, 06 Hk 4444 / 2), s. 83.

[623] Derviş İbrâhîm el-Eşrefî, *Risâle-i Gül Âbâd,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz852 / 4), 57b – 58a.

[624] Derviş İbrâhîm el-Eşrefî, *Risâle-i Gül Âbâd,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz852 / 4), 57a – 59a.

[625] Anonim, *Tâc ve Hırka Hakkında Bir Risâle*, (Osman Ergin Yazmalar, 926/3), 158a; İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* C. I, s. 14; Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 176b; Sırrı Alevî, *Bektâşî Tarîkatına Aid Usûl Âdâb Âyinler Mecmûası,* (İzmirli İsmail Hakkı, 1243), 28b; Harîrizâde, *Kenzü'l-Feyz*, (Hacı Mahmud Efendi, 2631), 91b.

vücûd-bezl-i vücûd, terk-i sûrete işârettir. Uçları beş adet olan ***gül*** mührü, hamse-i âl-i abâya, yakîn-i ihlâsa, farzları edâya, sünneti tastamam uygulamaya, ***letâif-i hamse***ye, şerîat, tarîkat, hakîkat ve mârifet kapıları isimlerinin beşer harfine işârettir[626]. ***Gül*** mührünün uçları altı adet olursa altı yöne, cünnetü'l-esmâya ve esmâ-i sitteye işârettir[627].

Süleymân mührü müsebba' (yedili) şekilde olursa, yedi hat seb'u'l-mesânî olan Fâtiha-i şerîfin yedi âyetine ve yedi feleğe, yedi göklere, süflî cisimlerin tabakası olan yedi kat yere işâret eder. Yedi ucu olan ***gül*** mührü, celcelûtiyye esmâlarına, vefk için kullanılan sevâkıt-ı Fâtiha'nın harflerine işârettir[628]. [Resim 32.]

Dilimli, fitilli, işlemeli edeb ***tâc***larının, ***takye***lerinin ve ***sikke***lerinin tepesine konan ***düğme, pul*** ve ***gül*** mühürleri nokta-i süveydâya, habbetü'l-kalbe ve nokta-i nûr-i Muhammediyye'ye delâletiyle tarîkatları tarif için erenlerin mührü olmuştur[629].

Kız gülü diye isimlendirilen kafesli ***gül***ün on sekiz tığlı ucu, Hayy ism-i şerîfine delâlet eder ve derûnunda olan nokta ile on dokuz olup Besmele-i şerîfin on dokuz harfine işâret eder[630]. [Resim 33.]

Kādirî ***gül***ünde bulunan üç halkanın biri Hz. Pîr'in kutbiyyetine, biri gavsiyyetine ve biri de ferdiyetine işârettir. Eşrefoğlu Rûmî'nin icâdı olan ***gül*** mührü on sekiz bin âleme işâret eder. Besmelenin ondokuz harfine benzetilerek ondokuz köşe üzerine yapılan ***gül*** mührü, esmâ-i seb'aya işâret etmek üzere yedi renk ibrişim ile dikilir[631].

Beş köşeli ***Süleymân mührü hazerât-ı hamse***ye, mugayyebât-ı hamseye ve envâ-i şükûfeye işârettir[632].

Tâcın tepesindeki ***düğme***nin beyaz olması fenâ fillâhtan sonra bakā billâha gelindiğine işâret eder. ***Düğme***nin siyah olması ya da siyaha yakın yeşil olması fenâ-i küllîye ve kurb-i fenâya delâlet eder[633].

1.3.2. Hırka

Hırka sözlükte delik, açık, yarık, ikiye ayırma[634], bezi yırtma[635] anlamlarına gelen "hark" (خرق) kelimesinden türemiştir. ***Cihâz-ı tarîkat*** unsuru olarak ***hırka***, çeşitli kumaş

---

[626] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 15 – 16.

[627] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 16.

[628] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb* ,(Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 16; Süleyman mührü için bk. Resim 32.

[629] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 16 – 17.

[630] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb* , (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 21; Kız (Kafesî) gülü için bk. Resim 33.

[631] Mehmed Rif'at Kādirî, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Aliyye fî Beyâni Tarîkati'l-Kādiriyye,* (İstanbul: Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî, Aesry 1127), 34b.

[632] Mehmed Rif'at Kādirî, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Aliyye fî Beyâni Tarîkati'l-Kādiriyye,* (Ali Emîrî, Aesry 1127), 35a.

[633] Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 176b.

parçalarından dikilerek tarîkat ehlinin giydiği yamalı, vücûdu örtmek için kullandıkları elbiseye denir[636]. Parça kumaşlardan yamayarak dikilen ***hırka***ya ***murakaa*** da denir.[637] Halkın üst elbisesi olarak giydiği ***hırka***, tasavvufta şeyh ile mürid arasındaki mânevî irtibatı sağlayan, özellikle zikir esnasında giyilen bir kisvedir[638]. [Resim 34 – 35.]

Hırkanın farklı dillerde aba, kaba, kisa, bürde, biniş, cübbe, kisve, rida, peşmîne, ferâce, maşlah, bornuz, kepenek, kaftan, hil'at, murakkaa, fûta, ***hulle, destegül, tennûre, haydarî*** gibi farklı isimleri vardır, farklılıklar olsa da bu giysilerin hepsine ***hırka*** denmektedir[639].

Hırka giymenin başlangıcı, Hz. Âdem (a.s.)'ın cennetten çıkınca cennetteki incir ve öd ağaçlarının yapraklarından giysi edinmesine dayandırılır[640]. Sonrasında Hz. Cebrâil Mina civarında istifâ kisvesini Hz. Âdem'e giydirmiştir[641]. Hz. Âdem'den sonra ***hırka***yı sırası ile Hz. Şît (a.s.), Hz. Süleymân (a.s.), Hz. Mûsâ (a.s.), Hz. Îsâ (a.s.), Hz. Muhammed (a.s.) ve Hz. Ali (r.a.) giymiştir[642]. Hz. İbrâhim'in ateşe atılması ile Cebrâil tarafından gömlek giydirilmesi,

---

634 İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s. 1141.

635Vankulu Mehmed Efendi, *Vankulu Lügatı*, C. II, s. 1608.

636 Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, s. 804; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü,* s. 166; Seyyid Ali Sâbit el-Ma'rifî er-Rifâî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 23a.

637 İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s. 1704.

638 Akşemseddîn, *Terceme-i Risâle-i Nûriyye,* (Hacı Mahmud Efendi, 2408), 28a; Hırka için bk. Resim 34 – 35.

639 İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 4 – 5; Gökbulut, *Necmeddîn-i Kübrâ Hayatı, Eserleri, Görüşleri,* s. 253.

"**Abâ**: Ednâ çuhadan ma'mûl. **Hırka**: Her nev' parça yamadan olan. **Kabâ**: Kaftan, libâs, câme. **Kisâ**: İnce suftan ma'mûl. **Bürde**: Kumaştan ma'mûl esvab. **Biniş**: Çuhadan dîvan cübbesi. **Cübbe**: Kolları kısa ve eteği dar. **Kisve**: Arkaya giyilecek libâs. **Ridâ**: Baş ve belden yukarısına örtünecek çâr ve şal ve dervişlerin hırka ve abası. **Peşmîne**: Yünden ma'mûl olan. **Ferâce**: Bedeni geniş ve kolları dahi geniş ve uzunluğu etek ile beraber. **Maşlah**: Kolları beden ile beraber. **Bornuz**: Maşlah gibi kolsuz ve başına iksa olunacak külâhı vardır. **Kepenek**: Yündendir, keçe kullanır. **Kaftan**: A'lâ kisâ, yünden ma'mûl. **Hil'at**: Padişah veya vezir tarafından verilen kaftan. Murakka': **Esvab** makûlesinden olup yama olan hırkaların yakasına diktikleri parça olmalı. **Futa**: Hamam peştemali. **Hulle**: Yeni güzel elbise, cennet elbisesi. **Destegü**l: Yakasız, iliksiz uzun cübbe. **Tennûre**: Mevlevîlerin giydikleri kolsuz, yakası yırtmaçlı bel tarafı kırmalı, geniş ve uzun entari. **Haydâriye**: Kolsuz ve omuz başlarında üçgen şeklinde birer parçası olan bir nevi kısa elbise." bk. İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 4.

640 İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 4, Burada şu âyet işâret edilmiştir: "*Cennet yaprağından üzerlerine örtmeye başladılar."* Tâhâ, 20 / 121.

641 İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 4; Burada şu âyete işâret edilmiştir: *"Allah Âdem'i seçti."* Âlü İmran, 3 / 33.

642 Rızâ b. Mustafa Ankaravî, *Tarîkatnâme-i İmâm Cafer-i Sâdık,* (El Yazması Eserler, 06MilYzA2228 / 2), 11b – 13a; Kaynaklarda farklı sıralamalar da vardır: "Hırkayı beş peygamber giymiştir: Âdem, Nuh, İbrâhîm, Îsâ, Muhammed (a.s.)." İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 3; Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 24b; "Evvel Âdem (a.s.),sonra Mûsâ (a.s.), sonra Yahya (a.s.), sonra Îsâ (a.s.), sonra Muhammed Mustafa (a.s.) giydi. bk. Ebû İsmâil Abdullah b. Muhammed el-Ensârî el-Herevî, *Tarîkatnâme,* (İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OEYz1157), 3a; Rızâ b. Mustafa Ankaravî, *Tarîkatnâme-i İmâm Cafer-i Sâdık,* (El Yazması Eserler, 06MilYzA2228 / 2), 11b – 13a.

o gömleğin sırası ile Hz. İsmâil, Hz. İshâk, Hz. Ya'kūb ve Hz. Yûsuf'a intikal etmesi[643] ve Hz. Yûsuf'un gömleğinin Hz. Ya'kūb'un gözlerine şifa vermesi peygamberlik tarihinde ***hırka***nın önemi gösterir[644].

Sûfî gelenekte ***hırka*** giymenin/giydirmenin Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hayatından bazı örnekleri vardır. Hz. Peygamber'in Ümm-i Hâlid'e sarı ve kırmızı nakışlı kaftan giydirmesi[645], affi için Hz. Peygamber'in huzuruna çıkan ve *"Bânet süâd – Kasîde-i Bürde"*yi okuyan Ka'b b. Züheyr'e ***hırka***sını çıkarıp hediye etmesi[646], Hz. Peygamber'in kendisini ziyarete gelip annesine verdiği sözün gereği olarak geri dönen Veysel Karânî'ye hırka göndermesi ve bu hırkanın Hz. Ömer ve Hz. Ali tarafından ona giydirilmesi[647], Celâleddîn-i Suyûtî'nin (ö. 911 / 1505) naklettiğine göre Yemen Melîki'nin Hz. Peygamber'e ince şal türünden hediye ettiği ***hırka***yı kızı Hz. Fâtıma'ya vermesi ve sonrasında Hz. Peygamber dinlenirken üzerine örtmesi ve O'nun Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'yı o abanın altına alıp "*Allahım! Bunlar benim* ***ehl-i beyt****imdir, onlardan kötülüğü gider ve onları tertemiz kıl!*"[648] diye duâ etmesi, Mi'rac gecesinde Hz. Peygamber'e verilen tarîkat cihazlarından birisinin de ***hırka*** olması, sûfîlerin ***hırka***ya önem vermelerinin ve mânâ yüklemelerinin delillerindendir. Cebrâil'in Hz. Peygamber'e Mi'rac'da ***hırka*** giydirmesi, Hz. Ebûbekir ve Hz. Ali'den[649] silsile yoluyla sonraki nesillere ulaşan tarîkatlarda meşâyihin ***hırka*** giydirmesine örnek teşkil etmiştir[650].

Mi'rac gecesi Hz. Peygamber'e cennette verilen kisve, örtünmeyi sağladığı için farz[651], Resûlullâh (s.a.v.) giydiği için sünnettir.

---

[643] Ömer Ziyâuddîn Dağıstânî, *Tasavvuf ve Tarîkatlarla İlgili Fetvalar*, çev. İrfan Gündüz,-Yakup Çiçek, Seha Neşriyat, İstanbul 1992, s. 59 – 60; Revnakoğlu, *İstanbul Tekkeleri Notları*, zf. no. 119 / 310.

[644] *"Bu gömleğimi götürün de babamın yüzüne koyun ki, gözleri açılsın ve bütün ailenizi bana getirin" dedi."* Yûsuf, 12 / 93; bk. İsmâil Rusûhî Ankaravî, *Minhâcü'l-Fukarâ,* s. 77.

[645] Buhârî, "Libâs" 22 (h.n. 5823), 32 (h.n. 5845); Hâkim, *Müstedrek*, C. II, s. 72.

[646] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 8.

[647] Uluç, *Tasavvuf Geleneğinde Hırka Giymek ve Giydirmek,* s. 42; Süleyman Uludağ, "Hırka", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/hirka (24.08.2019).

[648] Tirmizî, "Tefsir", 34 (h.n. 3205); İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 6-7; Ramazan Muslu, "Türk Tasavvuf Kültüründe Tarîkat Kıyafetleri ve Sembolik Anlamları", s. 54; Anonim, *Keyfiyyet-i Tarîk-i Nakşibendî*, (El Yazması Eserler, 06 Hk 4444 / 2), s. 144; "Bu beş kişiye ehl-i kisâ, pençe-i âl-i abâ, ashâb-ı kisâ veya hamse-i âl-i abâ denmiştir. Bu konuda Schimmel şöyle der: "Peygamberin hırkasının koruyucu özelliği ehl-i abâ veya ehl-i kisâ "aba sahipleri" terimiyle yansıtılmıştır. Bu terim, Peygamber'in en yakın akrabalarını (Fatıma, Ali, Hasan ve Hüseyin) ifade eder, bunlar Peygamber'in abası altında toplanmışlar ve deyim yerindeyse kutsal ve mübarek bir birlik oluşturmuşlardır." bk. Schimmel, *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri İslama Görgübilimsel Yaklaşım*, s. 67.

[649] "Sûfîlerin hırka silsilesini genelde Hasan Basrî vasıtası ile Hz. Ali'ye, ondan da Hz. Peygamber'e ulaşmaktadır." Hasan Basrî'nin Hz. Ali'den hırka giymesi konusu tartışmalıdır. Bu konuda bk. Uluç, *Tasavvuf Geleneğinde Hırka Giymek ve Giydirmek,* s. 49 – 55.

[650] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 6.

[651] *"Mü'min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, zînet (yer)lerini göstermesinler. Başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar. Zinetlerini, kocalarından yahut babalarından yahut kocalarının babalarından yahut oğullarından yahut üvey*

Sûfîler ilk asırlarda ***sûf***tan yapılan sert, kaba giysileri Hz. Peygamber'in sünnetine uyarak zâhidâne bir hayatın gereği olarak giymişlerdir. Hicrî III. asırdan itibaren sûfîler nezdinde ***hırka*** giyme / giydirme önem kazanmış, tarîkatlar döneminde de mürşidlerin müridlerini terbiye etmede kullandıkları bir tarîkat cihazına dönüşmüştür[652]. Ebûbekir-i Şiblî (ö. 334 / 946), ilk ***hırka*** giyen ve dervişlerine hırka giydiren sûfî olarak kabul edilir[653].

Sûfîlerin mânevî eğitim aracı olarak mânâ yükledikleri ***hırka***, zaman, mekân ve tarîkat farklılığı ile çeşitlenmiş olmakla birlikte genellikle, ***hırka-i irâdet ve hırka-i teberrük*** diye ikiye ayrılır[654]. ***Hırka-i irâdet***i hakîkî müridler giyer, ***hırka-i teberrük***ü ise kendisini sûfîlere benzetmek isteyenler giyer[655]. Hz. Peygamber "*Kim bir kavme benzerse ondandır*"[656] buyurmuştur. Müridin şeyhine kalıcı sûrette bağlanması ile giydiği ***hırka***, ***hırka-i irâdet***tir. Eğer mürid şeyhin Hz. Peygamber'e uzanan silsilesinin bereketinden istifade etmek amacıyla geçici bir süre bağlanıyorsa onun giydiği ***hırka***, ***hırka-i teberrük***tür[657]. ***Hırka-i irâdet***i tek şeyhten almak gerekirken, ***hırka-i teberrük*** birden fazla şeyhten alınabilir[658]. Bu ikili tasnifin dışında ***hırka*** ile ilgili yaygın olan farklı tasnifler de vardır[659].

---

oğullarından yahut erkek kardeşlerinden yahut erkek kardeşlerinin oğullarından yahut kız kardeşlerinin oğullarından yahut müslüman kadınlardan yahut sahip oldukları kölelerden yahut erkekliği kalmamış hizmetçilerden yahut da henüz kadınların mahrem yerlerine vakıf olmayan erkek çocuklardan başkalarına göstermesinler. Gizledikleri zinetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey mü'minler, hep birlikte tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz!" Nûr, 24 / 31*; "Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve mü'minlerin ka dınlarına söyle, bedenlerini örtecek elbiselerini giysinler. Bu, onların tanınıp incitilmemelerine de daha uygundur. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."* Ahzâb, 33 / 59.

[652] Gökbulut, *Necmeddîn-i Kübrâ Hayatı, Eserleri, Görüşleri,* s. 253; Uluç, *Tasavvuf Geleneğinde Hırka Giymek ve Giydirmek*, s. 20.

[653] Süleyman Uludağ, "Hırka", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/hirka (24.08.2019).

[654] Gümüşoğlu, "Bektaşilik ve Alevilikte Hırkanın Önemi", s. 397; Câmî, *Nefehât*, s. 773; Knysh, *Tasavvuf Tarihi*, s. 171; Schimmel, *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri İslama Görgübilimsel Yaklaşım*, s. 301; Keyânî, *Hankâhlar Tarihi*, s. 459; Gökbulut, *Necmeddîn-i Kübrâ Hayatı, Eserleri, Görüşleri,* s. 255; Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif,* s. 139; İstanbûlî, *Mecmûat*, *Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 6; Akşemseddîn, *Terceme-i Risâle-i Nûriyye*, (Hacı Mahmud Efendi, 2408), 36a; İsmâil Rusûhî Ankaravî, *Minhâcü'l-Fukarâ*, s. 76

[655] Akşemseddîn, *Terceme-i Risâle-i Nûriyye*, (Hacı Mahmud Efendi, 2408), 36a.

[656] Ebû Dâvud, "Libâs", 5 (h.n. 4031).

[657] Knysh, *Tasavvuf Tarihi*, s. 171.

[658] Câmî, *Nefehât,* s. 773.

[659] "1-Hırka-i tevbe, 2-Hırka-i irâde, Hırka-i teberrük, Hırka-i tasarruf, Hırka-i iman; Spencer de hırka başlığı altında şu hırka çeşitlerine işâret etmiştir: 1-Hırka-i irâde 2-Hırka-i sohbet 3-Hırka-i hizmet 4-Hırka-i ta'lim 5-Hırka-i terbiyet 6-Hırka-i refakat ve hemrâhî (yoldaşlık) 7-Hırka-i hizmet ve serperestî (idarecilik) 8-Hırka-i âmuzgârî (öğretim) 9-Hırka-i rahnümâyî (rehberlik);1-Hırka-i Velâyet ve Hilâfet, 2-Hırka-i teberrük veya Hırka-i teşebbüh" bk. Keyânî, *Hankâhlar Tarihi*, s. 461-464; Necmeddîn-i Kübrâ'nın hırka tasnifleri: "1-Müsenna, 2-Murakka', 3-Mülemma, 4-Huşn, 5-Delk; 1- Teberrük hırkası, 2-Hidâyet ve terbiyet hırkası, 3-Tasarruf ve irâdet hırkası, 4-Hizmet ve sohbet hırkası. Hırka-i irâdet ve tasarruf, kendi içinde beşe ayrılır:1-Du-tâî, 2-Delkî, 3-Ferecî, 4-Mülemma' 5-Suden. Ferecî, ferec-i bestegî ve ferec-i gûşâde olmak üzere ikiye ayrılır." Gökbulut, *Necmeddîn-i Kübrâ Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, s. 256 – 257; "1-Hırka-i takvâ, 2-Hırka-i mârifet, 3-Hırka-i hakîkat" Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 177b; İstanbûlî, *Mecmûat*, *Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 6; Karabaş-ı Velî, *Mi'yâr et-Tarîka Tercümesi* (Osman Ergin Yazmalar, OeYz390 / 1), 25a.

Hâtim el-Esam'a (ö. 237 / 851) atfedilen bir sözde, dört ölümden yeşil ölüm olarak nitelenen ***hırka***yı[660], sorumluluk sahibi, mücâhede ve riyâzet ehli olan kişi giyer.[661] Ebû Abdillâh-ı Sencerî, ***hırka***nın sorumluluğunu yerine getiremeyecek kişinin ***hırka*** giymesini münâfıklık olarak niteler[662].Dervişlik kisvelerini giyen kişi, günaha dalar ve hâlâ "ben dervişim" derse, o yalancıdır; derviş kisvelerinin sorumluluğunu yerine getirmemiş olur[663].

Sûfîlerin zikir esnasında cezbeye kapılıp ***hırka*** yırtma[664] ya da atma uygulaması ulemâ ile sûfîler arasında farklı değerlendirilmiştir. Ulemâ bu davranışı israf olarak değerlendirirken, sûfîler ise vecde gelen müridin yaptığından sorumlu olmayacağını belirtmişlerdir[665]. Zamanla bu durum, yırtılan veya çıkarılan ***hırka***ların dervişler tarafından parçalanıp, parçanın elbiselerinin üzerine teberrüken dikilmesi ile sistematik bir hâle bürünmüştür[666]. ***Semâ*** esnasında aşkla atılan ***hırka***nın alınmaması, Allah âşıklarının bir tavrıdır. Bu hususta Hz. Mevlânâ buyurur ki: *"Biz sûfîyiz; **hırka**larımızı attık. Mademki oynayıp yutulduk, artık geri almayız. Biz, verdiğimiz şeylere karşılık ihsanlar elde ettik; bizden hırs ve garez gitti."*[667]

Dervişlere, ahlâkî sorumluluktaki kimi zayıflıkları ve dergâhtaki kimi kuralları hiçe sayması sebebiyle uygulanan cezalardan biri de ***hırka çıkartma*** veya ***hırka yakma***dır.[668] Böyle bir durumda derviş, hatasını anlarsa ***hırka***sı iade edilir, hatasını düzeltmezse sürgüne gönderilir.[669]

Hırkanın iki taraflı eteklerinde yırtmacın olması, Muâviye b. Ebî Süfyân'ın Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashâbı namaz için mescidde toplanmışken, ön safa geçmek için safları yararak geçmesi esnasında, Hz. Ali'nin cübbesini tutması sonucu bir tarafının yırtılması ve

---

[660] Diğer ölümler: "Birincisi beyaz ölümdür ki, açlıktır, ikincisi siyah ölümdür ki, mahlûkâtın ezasına sabretmektir, üçüncüsü kırmızı ölümdür ki, nefse muhalefettir." bk. Câmî, *Nefehât,* s. 192; Ankaravî, *Minhâcü'l-Fukarâ,* s. 79; Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirli, Litera Yayınları, İstanbul 2006, C. II, s. 291.

[661] Abdurrezzak Tek, *Tasavvufî Mertebeler Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî Örneği*, Emin Yayınları, Bursa 2008, s. 30.

[662] Câmî, *Nefehât*, s. 249.

[663] Vîrânî Abdâl Baba, *Vîrânî Baba Risâlesi*, (Ankara Millî Kütüphâne El Yazması Eserler, 06MilYzA6732 / 2), 46a – 47b.

[664] Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Fîhî Mâ Fîh*, trc. Ahmed Avni Konuk, Hzl. Selçuk Eraydın, İz Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 116.

[665] Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 470; Gökbulut, *Necmeddîn-i Kübrâ Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, s. 258.

[666] Keyânî, *Hankâhlar Tarihi*, s. 445.

[667] İsmâil Ankaravî, *Nisâbü'l-Mevlevî*, Hzl. Bekir Şahin, T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya 2007, s. 55; Mevlânâ, *Mesnevî*, C. V, s. 85, beyit no. 1008 – 1009. Vecd ile hırka atıp aşk saltanatının kulu olmakla ilgili bk. Mevlânâ, *Mesnevî*, C. VI, s. 351 – 352, beyit no. 4415 – 4422.

[668] Himmet Efendi, *Âdâb-ı Hurde-i Tarîkat*, (Hacı Mahmud Efendi, 2863), 22b; Keyânî, *Hankâhlar Tarihi*, s. 457 – 458.

[669] Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik,* Inkılâp Kitabevi, İstanbul 2009, s. 425; Asaf Hâlet Çelebi, *Mevlânâ ve Mevlevilik,* Hece Yayınları, Ankara 2006, s. 126; Mustafa Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları,* Dergâh Yayınları, İstanbul 2010, s. 589.

diğer tarafının da Muâviye tarafından oturmada rahatlık olur diye yırtılması ile ortaya çıkmıştır[670].

Mi'rac gecesi Hz. Peygamber'e verilen tarîkat cihazlarından biri olan ***hırka***ya, sûfîlerin dünyasında zengin sembolik anlamlar yüklenmiştir. *"**Hırka**nın imânı, kıblesi, farzı, sünneti, kilidi, bağlaması, kemali, eteği, önü, yeni, sağ yanı, sol yanı nedir?"* gibi sorularla ***hırka***nın sûfîlerin dünyasındaki anlamı üzerine farklı cevaplar verilmiştir. ***Hırka***nın sembolik anlamı ile ilgili hususları genel hatlarıyla şöyle özetleyebiliriz:

Hırkanın imânı Muhammed Ali'dir, kıblesi pîrdir, canı aslı terktir, sünneti istiğfardır, kilidi tekbirdir, bağlaması hürmettir, kemâli doğruluktur, eteği gâziliktir, önü dervişliktir, yeni (elbise kolunun el üzerindeki kısmı) tarîkattır, sağ yanı settâru'l-uyûbtur, sol yanı gaffâru'z-zünûbtür, yakası rızâlıktır, dışarısı nûrdur, içi sırdır, dinî sorunları çözmektir, hayâtı erliktir, ölümü iki âleme hükmetmektir[671].

---

[670] Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbûlî, *Mecmûatü'z-Zarâif Sandûkatü'l-Ma'ârif*, Müellif nüshası, (İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Yazma Bağışlar, Nuri Arlasez Bağışı, 2492 / 1325), s. 250 – 251; Anonim, *Keyfiyyet-i Tarîk-i Nakşibendî*, (El Yazması Eserler, 06 Hk 4444 / 2), s. 103.

[671] Anonim, *Risâle der Beyân-ı Hırka*, (El Yazması Eserler, 06MilYzA 461 / a), 15a-15b; Hırkanın farklı sembolik anlatımları: Hırkanın imânı şâzlıktır, sevinçli olmaktır, kalbi pîrdir, bâtını edeptir, guslü terktir, namazı setr etmektir, sünneti muhabbettir, ardı Hakk'a kāil olmaktır, önü hürmettir, kemâli doğruluktur, canı icâzettir, yakası tekbirdir, içerisi dîzârdır. bk. Anonim, *Behce-i Tarîk-i Sa'diyye,* (El Yazması Eserler, 06Hk4444 / 3) s. 183; Hırkanın imânı sırların gizlendiği yerdir, İslâm'ı kendi nefsi için istediğini Müslümanların hayrı için de istemektir, guslü mâsivallâhı terk etmek, hakîmleri (hikmet sahiplerini) ziyaret etmek, fakirleri ve miskinleri sevmektir, kıblesi mürşîd-i kâmildir, namazı dâim abdestle tahârettir, belâya şükürdür, anahtarı tekbir ve Allah'ın huzurunda durmaktır, zey'i onunla hasıl olan şeydir, zeyli hayâdır, kemâli sıdktır. bk. Anonim, *Keyfiyyet-i Tarîk-i Nakşibendî*, (El Yazması Eserler, 06 Hk 4444 / 2), s. 100; Hırkanın imânı settarlıktır, kıblesi pîrdir, guslü terktir, namazı iyiliktir, farzı arzuları terk etmektir, sünneti öz hakkına kāni' olmaktır, canı irâdettir, içerisi sırdır, eteği şerîattir, yeni tarîkattır, bakāsı hakîkattir, hayatı Hak Teâlâ korkusu ve evliyâya uymaktır. bk. Rızâ b. Mustafa Ankaravî, *Tarîkatnâme-i İmâm Cafer-i Sâdık,* (El Yazması Eserler, 06MilYzA2228 / 2), 14a. Hırkanın imânı settarlıktır, kıblesi pîrdir, guslü terktir, namazı arılıktır, farzı arzusundan geçmektir, sünneti öz hakkına kāni' olmaktır, canı irâdettir, kilidi tekbirdir, bağlaması hizmettir, kemâli doğruluktur, eteği dervişliktir, önü tarîkattır, yakası rızâdır, dışarısı nûrdur, içerisi sırdır. bk. Anonim, *Erkân-ı Kisvenâme Risâlesi,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz646 / 04), 111b, Anonim, *Kisvenâme*, (Manisa, YEK, 45Hk1310 / 5), 71b; Hırkanın imânı settârlıktır, canı irâdettir, hırkanın kelimesi tekbirdir, kıblesi pîrdir, guslü terktir, kilidi sıdktır, namazı paklıktır, farzı sohbet yapmaktır, sünneti hizmettir, pakı (temizliği) hayâdır, başı rızâdır. bk. Herevî, *Tarîkatnâme*, (Osman Ergin Yazmalar, OEYz1157), 2b; Hırkanın farzı ehlullâhtır, sünneti hadis-i Resûlullâhtır, câhı temiz tutmaktır, binâsı tekbir ve tehlullâhtır, teni ihlâstır, canı giyen insandır, namazı şâzlıktır, kıblesi şeyhtir, guslü mâsivâyı terktir, kilidi doğruluktur. bk. Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 24a – 25b; Hırkanın imânı settârlıktır, kıblesi pîrdir, guslü terktir, namazı arılıktır, farzı terk-i arzudur, Sünneti öz hakkına kāni' olmaktır, canı irâdettir, kilidi tekbirdir, bağlanması hizmettir, er Hak yoluna bu makāma seyr-i billâh derler, bundan eyler ve makām-ı urûc derler, uruc ne makāmdır? Sâlik orada libâs-ı cismânîyi çıkarır kisve-i ervâh-ı melekiyye giyerler. Hırkanın kemâli doğruluktur, eteği dervişliktir, yeni (hırkanın kol kısmı) tarîkattır, yakası rızâdır, dışarısı nûrdur, içerisi sırdır. bk. Seyfullah Kāsım b. Nizâmeddîn, *Tâcnâme*,(Osman Ergin Yazmalar, OEYz1008 / 4), 73a – 74b. Hırkanın zâhiri anlamaktır, sahib-i fark olmaktır, bâtını edeptir, yakası uzlettir, eteği hırfettir, sünneti şeyh-i ârif ve mürşîd-i kâmil elinden giymektir, farzı doğru söyleyip doğru yola gitmektir ve hırkanın imânı settârlıktır, kalbi şeyhdir, guslü terktir, kilidi tekbirdir, paklığı gönül alçaklığıdır. Hırkanın yakasına Yâ Sabûr, Yâ Şekûr, Yâ Kerîm, eteğine Yâ Vâhid, Yâ Ehad, Yâ Ferd, Yâ Samed yazılıdır. Mustafa Kabûlî, *Kenzü'l-Esrâr*, (Hacı Reşit Bey, 107), 45b. "Hırkanın imânı istikāmet; namazı, temizlik; guslü, dünyayı terk; anahtarı, pîrin elinden giymek; kıblesi, pîrin asâsının yol göstermesi; sünneti ise pîrin elinden giymektir. Hırkanın derûnu, pîrden hidâyet bulmaktır. Dışı, nûrdur. Hırkanın iğnesi, tamamıyla pîre

Hırkanın yakasında "Yâ Azîz, Yâ Settâr, Yâ Hakîm, Yâ Halîm, Lâ fetâ Ali ve lâ Seyfe illâ Zülfikar" yazılıdır, ortasında "Yâ Sabûr, Yâ Şekûr, Yâ Mü'min", ön eteğinde "Yâ Gafûr, Yâ Ahmed Yâ Ahad" yazılıdır. Burada bu esmânın sırlarına ermeye işâret vardır[672].

Hırka giymek mâsivallahtan sıyrılmak, ***fenâ***dan sonra ***bakā*** billâhta olmak[673], müridin evliyânın irâdesine teslim olması, nefsi ile kendisi arasında şeyhinin hakemliğini kabul etmesi ve şeyhine ait bir elbise ile tâlibin nefsinde hâkimiyet tesis etmesi demektir[674]. Evliyâya teslim olanlar dört kötü huyu terk eder: Tama', hased, benlik, gıybet. ***Hırka*** giymek, varlıktan geçip kanâat sahibi olmaktır, ilim, sıdk ve seyr sahibi olup ***fenâ*** yurdunda oturmaktır[675].

Mânâda ***hırka***, âriflerin nişânıdır. ***Hırka***nın erkeği pîr elinden giyilendir, dişisi duvar ardında pîrsiz giyilendir. ***Hırka***nın yakasını kesmek "dünyadan el çektim", "ölmeden evvel öldüm" demektir[676]. ***Hırka***nın zâhiri garktır, bâtını uzlettir[677].

En güzel ***hırka***, bütün yasak olan davranışlardan tevbe edip gönlünü ağyârdan ve nefsin hevâlarından temizlenerek giyilen ***hırka***dır[678].

Hırkanın ahkâmı altıdır: Tövbe, teslim, zühd, takvâ, tevekkül, ilimden soru sormak. ***Hırka***nın beyânı beştir: İlim, sabır, rızâ, şükür[679]

Hırka giymenin beş şartı vardır: Yalan söylememek, zina yapmamak, haram yememek, hırsızlık yapmamak ve Hak Teâlâ'nın ahadiyyetine güzel iman eyleyip kendini bilerek, aslâ O'na şirk koşmamaktır[680].

Şeyhin ***hırka*** giydirme töreninde ***hırka***nın sağ yenini solu üzerine koyması "*Ölmeden ölünüz*" sırrına ulaşmaya, sağ yeni uzatıp sol yeni ***hırka***nın göğsüne koyması haramdan ve şerîata ve tarîkata muhâlif işlerden ve dünyadan el etek çekmeye ve hayırlı işlere, âhirete

---

teslim olmaktır. Hırka giyilirken abdestli olmak, gözyaşı dökmek ve "Dervişlerin dervişliği budur!" demek gerekir. Harakānî, *Fakrın Makamları,* s. 24.

672 Anonim, *Risâle der Beyân-ı Hırka*, (El Yazması Eserler, 06MilYzA 461 / a), 15a – 15b; Anonim, *Behce-i Tarîk-i Sa'diyye,* (El Yazması Eserler, 06Hk4444 / 3) s. 183; Anonim, *Keyfiyyet-i Tarîk-i Nakşibendî,* (El Yazması Eserler, 06 Hk 4444 / 2), s. 100; Rızâ b. Mustafa Ankaravî, *Tarîkatnâme-i İmâm Cafer-i Sâdık,* (El Yazması Eserler, 06MilYzA2228 /2), 14b; Anonim, *Erkân-ı Kisvenâme Risâlesi,* (İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OEYz646/04), 111b; Anonim, *Kisvenâme*, (Manisa, YEK, 45Hk1310 / 5), 72a; İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 9-10; Harakānî, *Fakrın Makamları,* s.23; Hüsrev Ebû Muîn Nâsır b. Hüsrev b. Hâris Nâsır, *Tarîkatnâme*, (İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Köprülü Fazıl Ahmed Paşa,1597), 109a.

673 Anonim, *Keyfiyyet-i Tarîk-i Nakşibendî*, (El Yazması Eserler, 06 Hk 4444 / 2), s. 83.

674 Akşemseddîn, *Terceme-i Risâle-i Nûriyye,* (Hacı Mahmud Efendi, 2408), 28a; Gümüşoğlu, "Bektaşilik ve Alevilikte Hırkanın Önemi", s. 408; Tâhir Uluç, *Tasavvuf Geleneğinde Hırka Giymek ve Giydirmek,* s. 17; Dağıstânî, *Tasavvuf ve Tarîkatlarla İlgili Fetvalar* s. 52-56; Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif,* s. 134.

675 Rızâ b. Mustafa Ankaravî, *Tarîkatnâme-i İmâm Cafer-i Sâdık,* (El Yazması Eserler, 06MilYzA2228 / 2), 13a.

676 Rızâ b. Mustafa Ankaravî, *Tarîkatnâme-i İmâm Cafer-i Sâdık,* (El Yazması Eserler, 06MilYzA2228 / 2), 15a.

677 Anonim, *Erkân-ı Kisvenâme Risâlesi,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz646 / 04), 112a.

678 Herevî, *Tarîkatnâme,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz1157), 3b.

679 Herevî, *Tarîkatnâme,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz1157), 3b.

680 Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 25a.

yönelmeye, sol köşesini bükmesi şer işlerden hayır işlere adım atmaya, ***nefs-i emmâre***den kurtulup ***nefs-i mutmainne*** ile hayat bulmaya işârettir[681].

Hırka, Allah'ın giydirdiği bir elbisedir, ruh elbisesidir, sır elbisesidir, kalb giysisidir[682]. ***Hırka*** şeyh ile müridin irtibâtını sağlamaya, şeyhin hükmü altında olmaya, Allah ve Resûlü'nün hükmü altına girdiğine, müridin bütün hayırları ve üstün sohbetleri istediğine işârettir[683]. Bir şeyhten ***hırka*** giymek, Allah'ın sancağı altında olmaya, kötü ahlâktan uzaklaşıp iyi ahlâka sahip olmaya işârettir[684]. Müride şeyhi tarafından giydirilen ***hırka,*** müridin tarîkat terbiyesini başarıyla geçtiğinin görünür bir işâretidir[685].

Hırka giymek, Cebrâil'in Mi'rac'da Hz. Peygamber'e verdiği derviş çeyizlerini hatırlamaya ve Hz. Cebrâil'in kanadı altına girmeye, kâfirleri dine davet etmeye işârettir[686].

Hırkanın istivâsı ilâhî isimleri cem' etmeye, ahd-i mîsâka, Rıdvân biatında sahâbenin Hz. Peygamber'e biatına teşbîhen, Hz. Muhammed'e bağlılığa işârettir[687].

Sûfîlerin ***hırka***larına yaptıkları yamalar, eklemeler, Resûlullâh'ın yere düşen ***hırka***sının sahâbe tarafından dört yüz parçaya ayrılıp üzerlerinde taşımalarına işâret eder[688]. ***Hırka***nın önüne dikilen on iki dikiş on iki imâma işârettir[689].

Tarîkat ridâsı mürşîd-i kâmilden irşadda görevli ve izinli olunduğuna işâret eder. Ridâ giydirme esnasında sağ tarafın sol taraf üzerine konması şerîat hükümlerini yerine getirmeye ve mârifet ve hakîkati gizlemeye işâret eder. Ridâ iki tarafa eşit şekilde bırakılırsa şerîat, tarîkat, mârifet ve hakîkatte kemâle ulaşıldığına işâret eder. Sağ tarafı şerîat ve tarîkate, sol

---

681 Seyyid Muhammed b. Seyyid Alâeddin el-Hüseynî er-Radavî, *Miftâhu'd-Dekāik fî Beyâni'l-Fütüvveti ve'l-Hakāik*, (Konya: Konya Müze Müdürlüğü, Abdülbâki Gölpınarlı Yazma Eserler, 171), 32a.

682 Marsafî, *Tırâzu'l-Müzehhebe fi Ecvibeti't-Taylesân ve'l-Hırka ve'l-Azabe*, (Manisa YEK, 45AkZe668 – 2), 1b.

683 Marsafî, *Tırâzu'l-Müzehhebe fi Ecvibeti't-Taylesân ve'l-Hırka ve'l-Azabe*, (Manisa YEK, 45AkZe668 – 2), 1b, 3b; Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif,* s. 134; Kemâleddîn-i Harîrî, *Tıbyânü'l-Vesâil*, (İstanbul Süleymâniye Kütüphânesi, İbrâhîm Efendi, 430), 7b; Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed el-Kuraşî İbnü'r-Reddâd, *Telhîsü'l-Kavâidi'l-Vâfiyye fî Asli Hükmi Hırkati's-Sûfiyye*, (İstanbul Süleymâniye Kütüphânesi, Lâleli, 3747), 160b.

684 Ali b. Ebi Bekr b. Abdurrahmân es-Sekkāf, e*l-Berekâtü'l-Meşîka fî İlbâsi'l-Hırkati'l-Enîka*, (İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Nûr-i Osmâniye, 2425), 169a; Keyânî, *Hankâhlar Tarihi*, s. 462.

685 Nicholson, *İslâm Sûfîleri*, s. 84.

686 İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 7.

687 İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 7; Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 177b.

688 İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 8 – 9; Mehmed Rif'at Kādirî, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Aliyye fî Beyâni Tarîkati'l-Kādiriyye,* (Ali Emîrî, Aesry 1127), 36b.

689 İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 9.

tarafı mârifet ve hakîkate işâret eder[690]. Ridâyı sarkıtmak ***cem'***e ermek ve sonrasında ***fark***a gelmeye işârettir[691].

Hırkanın zâhiri anlamaktır, bâtını edebdir, yakası gurbettir, eteği hürmettir, sünneti Şeyh elinden giymektir, farzı doğru yola gitmektir. İmân-ı ***hırka*** dürüsttarlıktır, kalb-i ***hırka*** şeyhdir, gusl-ü ***hırka*** terktir, kilîd-i ***hırka*** tekbirdir, farz-ı ***hırka*** şeyhe hizmettir, pâk-i ***hırka*** açlıktır[692].

Beyaz ve sultan rengindeki ***hırka***, ilim ve beyân nûruna delâlet eder. Kuhlî (sürme rengi) ve mavi sünnete uymayı temsil eder. Gökyüzü rengi melekûtu, güç ve kuvvete işârettir. Kuhlî ve mavi şevk ve muhabbete delâlet eder. ***Hırka*** giymek, dünya sebeplerinden sıyrılıp ukbâya yönelmeye işârettir. Siyah ***hırka*** giymek, elin, ayağın, karnın fercin günahtan korunmasına delâlet eder[693].

Sûfînin, mücâhede ile nefsini terbiye etmişse siyah ***hırka***, tarîkata göre kötü işlerden tevbe edip onlardan temizlendiyse beyaz ***hırka***, hayvânî arzulardan kurtulup mânevî yükselişe ulaşıytıysa mavi ***hırka***, tarîkatın tüm makamlarından geçtiyse renkli ***hırka***, zâhir ve bâtınına emanet mührü vurulmuş ve kalbine sırlardan doldurulduysa geniş ***hırka*** giyebileceği belirtilmiştir[694].

Hz. Peygamber'e Allah Teâlâ'dan ak, yeşil ve siyah olmak üzere üç farklı ***hırka*** gelmiştir. Ak ***hırka*** âriflerin, yeşil ***hırka*** âşıkların, siyah ***hırka*** ise vâkıflarındır. ***Hırka***nın yakasının olmaması kanâat ehli olmaya, yakalı olması giyen dervişin elsiz ve kudretsiz olduğuna, geniş olması cömertliğe, dikişli olması keşfe, yamalı olması keşif ve benzeri sırları örtmeye, birkaç parçadan olması bütün hikmeti elde etmeye işâret eder[695].

Hırka giymek, Horasan şeyhlerine göre zillet ve fakirliği, tevâzuyu, nefsi terbiye etmeyi, dünyayı terk etmeyi, riyâseti sevmekten uzaklaşmayı[696] sembolize eder.

İbn-i Arabî'ye göre ***hırka*** giymek, sohbet ve güzel ahlâka işârettir[697].

---

[690] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 17; Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 178a – 178b.

[691] Kaygusuz Abdal, *Risâletü't-Tâc*, (Ali Nihat Tarlan, 174), 27a.

[692] Mehmed Rif'at Kādirî, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Aliyye fî Beyâni Tarîkati'l-Kādiriyye,* (Ali Emîrî, Aesry 1127), 26a; Revnakoğlu, *İstanbul Tekke Notları,* zf. no. 119 / 107.

[693] Anonim, *er-Risâle Fî Libâsi's-Sûfiyyeti ve Elvânihâ İşârâtün ve Rumûzun ilâ Hâletihim ve Merâtibihim,* (İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Şehid Ali Paşa, 1347), 66a.

[694] Hamevî, *Risâle-i Âdâb-ı Hırka Pûşîden*, (Hacı Selim Ağa, 491), 132b.

[695] Anonim, *Fütüvvetnâme,* (İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OEYz1766), 19b.

[696] Anonim, *er- Risâle Fî Libâsi's-Sûfiyyeti ve Elvânihâ İşârâtün ve Rumûzun ilâ Hâletihim ve Merâtibihim,* (Şehid Ali Paşa, 1347), 66b.

[697] Uluç, *Tasavvuf Geleneğinde Hırka Giymek ve Giydirmek,* s. 22; Muhyiddîn İbn-i Arabî, *Nesebü'l-Kitâbi'l-Hırka Hırka Kitabı,* çev. Vahdettin İnce, Kitsan Yayınları, b.y., ts., s. 2.

Hırka ârifler üzerinde kalp tasfiyesi ve nefs tezkiyesi anlamına gelirken, iyi Müslümanlar üzerinde şerîate bağlılığı simgeler. Mevlevîlere göre ***hırka,*** kabri simgeler[698].

"Bâtınî açıdan ***hırka*** giymekten kasıt, nefsin arzularını kırmak, zâhirî açıdan ise söz konusu kıyafeti sebebiyle alenen dinî hükümlere aykırı davranışlarda bulunamamaktır. Öte yandan sûfîlerin ***hırka***sını giyen kişinin tarîkat yolundaki zorluklara, riyâzet ve mücâhedeye katlanması, azminden ve irâdesinden vazgeçmemesi gerekir. Zira tasavvufa girdikten sonra dönenin durumu dinden dönenin durumundan daha kötüdür."[699]

Müridden biat almak anlamı[700] da olan ***hırka*** giymeyi Ebû Abdillâh-ı Sencerî, "***fütüvvet*** yükünü yüklenmek" olarak nitelendirmiştir[701].

Hırkanın renginin siyah olması, "şeyh efendinin bedeniyle hizmet ederken aradan kendisini çıkarttığına, Hak için hizmet edip kendini Hak'ta ifnâ ettiğine"[702], lâcivert renk ***hırka***yı kullanması, kendisini dünyadan tecrid ettiğine işârettir[703].

Sûfîler, âyette[704] geçen "***takvâ elbisesi***" ile tarîkat ***hırka***sı arasında irtibat kurmuşlar, Hz. Yûsuf'un âmâ olan babası Hz. Ya'kūb'a gönderdiği gömleğe teşbîhen mânevî bir değer ve iç temizliğe işâret olarak kabul etmişlerdir[705].

Şâh Velî-yi Ayıntâbî (ö. 1013 / 1604), ***hırka***nın kolunun olmamasını, sülûkta olan dervişin mâsivâdan uzaklaşmasına, eteğinin geniş olmasını dervişin hak yolda ayağının birbirine dolaşmamasına, yamalı olmasını ise dervişin gönlünde dünya ve dünyalıklara dair bir arzusunun olmamasına işâret olduğunu belirtmiştir[706].

İbn-i Acîbe (ö. 1224 / 1809), sâlikin eğitimi için tarîkat kisvelerinin giyilmesini "*Allah; Ka'be'yi, o saygıdeğer evi, haram ayı, hac kurbanını ve (bu kurbanlara takılı) gerdanlıkları insanlar(ın din ve dünyaları) için ayakta kalma (ve canlanma) sebebi kıldı. Bunlar, göklerde ve yerde ne varsa hepsini Allah'ın bildiğini ve Allah'ın (zaten) her şeyi hakkıyla bilmekte olduğunu bilmeniz içindir.*"[707] âyetinde belirtilen Kâbe ve haram aylarda

---

[698] Uluç, *Tasavvuf Geleneğinde Hırka Giymek ve Giydirmek*, s. 25-26.

[699] Tek, *Tasavvufî Mertebeler Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî Örneği* s.29-30; Hamevî, *Risâle-i Âdâb-ı Hırka Pûşîden*, (Hacı Selim Ağa, 491), 132a.

[700] Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif,* s.135; Bu hususa işâret eden âyet şöyledir: *"Sana bîat edenler ancak Allah'a bîat etmiş olurlar. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir.*" Fetih, 48 / 10.

[701] Câmî, *Nefehât,* s. 249.

[702] Çıtlak, *40 Mektup,* s. 368.

[703] Annemarie Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları*, çev. Ergun Kocabıyık, Alfa Yayınları, İstanbul 2018, s. 155.

[704] A'râf, 7 / 26.

[705] Osman Türer, *Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihi,* Ataç Yayınları, İstanbul 2011, s. 150.

[706] Raşit Çavuşoğlu, *Gaziantepli Bir Halvetî Şeyhi Şâh Velî Ayıntâbî ve Risâletü'l-Bedriyye'si,* Metamorfoz Yayıncılık, İstanbul 2016, s.141.

[707] Mâide, 5 / 97.

olan dokunulmazlığın bir benzerinin sûfîlerin tarîkat kıyafeti giymeleri ile gerçekleştiğini ve tarîkat kisvelerinin, giyenler için olumsuz tutum ve davranışlardan muhâfaza ve insanların kendisinden istifade etme gibi iki faydaya vesîle olacağını belirtmiştir[708].

İbn-i Acîbe, sahâbe, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn dönemlerinde sülûk için özel metodlara ve tarîkat kisvelerine ihtiyaç duyulmamasını, Hz. Peygamber'in varlığı ve vahiy nûrunun tazeliği ile açıklar. Zaman ilerledikçe nebevî nûraniyetten uzaklaşma sebebiyle kemâlâta ermek için yeni usuller ortaya konmuştur. Sûfîlerin kullandıkları tarîkat cihazları mânevî kemâlâta ermeye vesîle olma özelliğine sahiptir[709].

Mânevî bir yolun alâmeti olarak giyilen ***hırka***, halkın giyeni denetlemesine ve böylece toplumun güzele ve iyiye yönlendirmesine, aynı zamanda da sûfînin mâsivâ ile kendini meşgul etmemesine işâret eder[710].

Sûfîlerin çoğunlukla kıyafetlerinde mavi rengi tercih etmeleri, tuttukların yolun sefer ve seyahat temeli üzerine olduğuna, ölümü hatırlatmasına[711] ve dünyayı terk etmeye işârettir[712].

Hücvîrî ***hırka***nın şekli yönünün şu hakîkatlere işâret ettiğini belirtir: "***Hırka*** hususundaki işaretlerin en iyisi şu sözdür: ***Hırka***nın beli sabırdan, iki yeni havf ve recâdan, iki yanı kabz ve basttan, kuşağı nefse muhâlefet etmekten, yakası sıhhatli yakînden, pervâzı ihlâstan (imâl edilmiş)dır."[713]

Necmeddîn-i Kübrâ'ya (ö. 618 / 1221) göre ***hırka***; alçakgönüllülük, tevâzu, dervişlik ve yokluk demektir. ***Hırka***yı oluşturan dört harf şu mânâya gelir; "H" dünyayı harap etmek ve Mevlâ'ya hizmet etmek, "R", kalbin riyâzeti ve nefsin mücâhedesi, "K", gönlün Allah'a kurbiyeti ve halka şefkat göstermesi, "H", dünyayı küçük görmek ve her şeyden Mevlâ'ya kaçmak[714].

"Necmeddîn-i Kübrâ, ***semâ*** esnasında ***hırka*** yırtmanın "Allah'ın dışındaki her şeyi parçaladım ve bir kenara attım" anlamına geldiğini; yırtılan ***hırka***dan bir parça almanın ise "Ben kardeşimden sâdır olan her türlü kusuru, onun kusurunu görmemek için kendime atfettim" demek olduğunu ifade etmektedir."[715]

---

[708] Süleymân Derin, *Kurân-ı Kerîm'de Seyr u Sülûk Ahmed İbn Acîbe'nin Tefsiri'nde*, Erkâm Yayınları, İstanbul 2013, s. 131-132.

[709] Derin, *Kurân-ı Kerîm'de Seyr u Sülûk Ahmed İbn Acibe'nin Tefsiri'nde,* s. 141.

[710] Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 109 – 110.

[711] Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 113.

[712] Keyânî, *Hankâhlar Tarihi*, s. 460.

[713] Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 115.

[714] Gökbulut, *Necmeddîn-i Kübrâ Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, s. 252 – 253.

[715] Gökbulut, *Necmeddîn-i Kübrâ Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, s. 261.

Varlığın bâtını da içine alan bir zâhiri vardır. ***Hırka*** sûfînin zâhirini kaplarken içerdiği mânâ ile bâtınına şeyhinden gelecek mânevî gücün ulaşmasını sağlayan bir rol oynar. Sûfînin iç âlemindeki etkisiyle beraber ***hırka***yı kabul etmesi, Allah ile arasına giren iç örtülerden sıyrılmasına vesîle olabilir[716].

Resmî bir elbise kişinin psikolojik durumunu etkiler. Bunun gibi sûfîlerin giydikleri tarîkat kıyafetleri de onların mübarek bir eylem içinde olduklarını hatırlatır. Elbise, sahibinin bereketini taşır. Bu yüzden şeyhin ***hırka*** giydirmesi, müride bereket aktarmasını simgeler[717].

Mevlevîlerin ***semâ*** töreninde üzerlerinden çıkardıkları siyah ***hırka*** insanın maddî kısmını, geride kalan beyaz elbise (***tennûre***) ise mânevî yönünü simgeler[718].

Schimmel, eserinde Tanrı'nın en büyük dokumacı ve terzi olduğunu belirtir. "*Geceyi (sizi örten) bir elbise yaptık.*"[719] âyetinden hareketle bütün âlemi tezgâhında dokuyan O'dur. Üstelik Tanrı'ya ancak üzerine örttüğü elbiseler aracılığıyla ulaşılabilir. Nasıl elbise bedeni, beden de ruhu örterse, binlerce nûranî ve zulmânî perde de Tanrı'nın zâtını perdeler. "Elbiseler olmasa, başka bir ifadeyle celâl ve ihsânın tezahürleri olmasa Tanrı, sonsuza dek Gizlenmiş Tanrı olarak kalırdı." Bu elbiselere tutunmak Tanrı'ya tutunmak demektir. İşte sûfîlerin kıyafetlerinde de böyle simgesel bir anlam vardır[720].

Ebû Medyen Şuayb el-Ensârî'ye (ö. 594 / 1198) göre ***hırka*** giymekten maksat, güzel ahlâklı olmak, nefsi ıslah etmek ve ona hâkim olmaktır[721].

Hırka gibi üst kisvesi olan ***ridâ*** boyun atkısı şeklinde de kullanılmıştır. Bu şekilde kullanımı, kulun emâneti yüklendiğine ve Hakk'ın sıfatlarının kendisinde tezâhür ettiğine bir işâret olarak kabul edilmiştir[722].

1.3.3. Sûf

Sûf, koyun ve ona benzeyen hayvanların yünüdür[723], kumaşı serttir[724], tasavvuf ehlinin giymesi fazîletlidir[725].

---

[716] Seyyid Hüseyin Nasr, *Tasavvufî Makaleler*, çev. Sadık Kılıç, İnsan Yayınları, İstanbul 2002, s. 122.

[717] Schimmel, *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri İslama Görgübilimsel Yaklaşım*, s. 65 – 66.

[718] Schimmel, *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri İslama Görgübilimsel Yaklaşım*, s. 69.

[719] Nebe, 78 / 10.

[720] Schimmel, *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri İslama Görgübilimsel Yaklaşım*, s. 71 – 72.

[721] Kadir Özköse, "Ebû Medyen Şuayb el-Ensârî'nin Tasavvufî Düşüncesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11 / 2 (2007), s. 186.

[722] Erhan, "Kıyafetnâme (Tarîkatlarda Semboller)", C. III, s. 43; Çavuşoğlu, *Gaziantepli Bir Halvetî Şeyhi Şâh Velî Ayıntâbî ve Risâletü'l-Bedriyye'si*, s. 141.

[723] İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s. 2527; Mütercim Âsım Efendi, *Kāmûsu'l-Muhît Tercümesi*, C. 4, s. 3765.

[724] Rûşenî, *Tarîkatnâme,* (Ali Emîrî Arabî Bölümü, 4670), 123b.

[725] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 5.

Sûfî kavramının etimolojik olarak nereden geldiği konusuyla ilgili farklı görüşler vardır. Bu görüşlerden dil kuralları açısından en uygunu "***sûf***"tan yapılan elbise giymeleri ile ilgili yaklaşımdır. Peygamberler ve velîler ***sûf***tan yapılan elbise giymeyi tercih etmişlerdir[726]. Hz. Peygamber (s.a.v.) Enes b. Mâlik'in bildirdiğine göre kölenin davetine katılır, merkebe biner ve yün elbise giyerdi[727].

İbn-i Büreyde sahâbenin zâhidâne yaşantısı için babasından şu bilgiyi aktarmıştır: "Sen bizi bir görseydin! Bir gün Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ile birlikte yağmura tutulunca sırtımızdaki yün elbiselerden dolayı koyun gibi kokmuştuk!"[728]

Sûfîlerin zâhidâne bir hayat yaşama arzusu ve dünyaya karşı mesafeli durmaları[729] yünden yapılan kıyafetleri diğer kıyafetlere tercih etmelerinde önemli rol oynamıştır[730].

Sûfîlerin ***sûf*** giymeleri, Hz. Muhammed'e ve diğer peygamberlere benzemeye işârettir. Peygamberlerin ***sûf***tan yapılmış elbiseler giydikleri bir vâkıadır. Aynı zamanda ***sûf*** zillet ve fakirliğe delâlet eder[731]. Renksiz, kaba yünden elbise giymek, günahlardan pişmanlık olarak değerlendirilmiş ve böyle giyinmenin kibri ortadan kaldırdığı belirtilmiştir[732].

Harakānî (ö. 425 / 1033) hazretleri, yünden yapılan ***hırka***nın başkalarının eziyetlerinden korunmak için giyileceğini, peygamberlerin seçtiği bir elbise olduğunu belirtmiştir[733].

Hafif ***sûf*** elbise giymek, duyguların kontrol altına alındığı ve bütün haramlardan uzak kalındığına işârettir[734].

Yün cübbe giymekte, emel azlığına, âhiret yolunu bilmeye ve ümmetin en hayırlısı olan fakirlerden olmaya işâret vardır[735].

Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî, Hz. Îsâ'nın ashâbının giydikleri kıyafetin "havârî" diye nitelendirilmesinden hareketle, sûfîlere "***sûf***"tan yapılan elbiseleri giymelerinden dolayı ***"sûfî"*** dendiğini ve onların kemâlini anlatan bir isim olduğunu belirtmiştir[736].

---

[726] Akşemseddîn, *Terceme-i Risâle-i Nûriyye,* (Hacı Mahmud Efendi, 2408), 9a; Aynî, *Tasavvuf Tarihi,* s. 200; el-Harâkânî, *Fakrın Makāmları*, s. 31.

[727] Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif*, s. 92.

[728] Ebû Dâvud, "Libâs", 6 (h.n. 4033); İbn-i Mâce, "Libâs", 4 (h.n. 3562).

[729] Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarîkatlar Tarihi*, s. 24.

[730] Akşemseddîn, *Terceme-i Risâle-i Nûriyye,* (Hacı Mahmud Efendi, 2408), 21a; Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif,* s. 93.

[731] Anonim, *Tâc ve Hırka Hakkında Bir Risâle*, (Osman Ergin Yazmalar, 926/3), 132b – 133a; Hamevî, *Risâle-i Âdâb-ı Hırka Pûşîden*, (Hacı Selim Ağa, 491), 132b.

[732] Aynî, *Tasavuf Tarihi,* s. 200.

[733] Harakānî, *Fakrın Makamları,* s. 31.

[734] Anonim, *er-Risâle Fî Libâsi's-Sûfiyyeti ve Elvânihâ İşârâtün ve Rumûzün ilâ Hâletihim ve Merâtibihim,* (Şehid Ali Paşa, 1347), 66b.

[735] İbnü'r-Reddâd, *Telhîsü'l-Kavâidi'l-Vâfiyye fî Asli Hükmi Hırkati's-Sûfiyye*, (Laleli, 3747), 156b.

1.3.4. Haydarî

Dervişlerin ***hırka***nın altına giydiği kolsuz ve boyu göbeğe kadar uzanan düz bir yelek olan ***haydarî***nin omuz başlarında aşağıya doğru sarkan "hilâlî" denilen bir parçası vardır[737]. [Resim 36 – 37.]

Haydarînin omuzlarına konulan iki parça Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e ve kozalak biçiminde olan kalbin iki kulağına işâret eder[738]. ***Haydarî***nin kolsuz olması, Mûte Savaşı'nda düşman tarafından Câfer-i Tayyar'ın iki kolunun kesilerek şehid olduğunu duyan Hz. Ali'nin üzüntüden ***hırka***sının iki kolunu kestirip kolsuz giymesi sebebiyledir. Ayrıca Hz. Ali'nin lakaplarından olan Haydar'a nisbetle bu kıyafete ***haydarî*** denilmiştir. Bir başka rivâyet de şöyledir: Hz. Ali ***hırka***sının kolları uzun olduğu için Yahudi bir terziye götürüp ***hırka***nın kollarını omuzdan kestirmek ister. Yahudi terzi Hz. Ali'ye "mecnun" der. Hz. Ali: "*Allah'a hamdolsun, Allah'ın habîbi doğru söylemiş"* der. İmân ehli olmayanların iman ehli olanlara "mecnun" demeleri *"Allah'ı çokça zikredin, ta ki size mecnun desinler"* hadîs-i şerifîni hatırlattığı için ***haydarî*** böyle bir olaya da işâret eder[739].

"***Haydarî***nin yaka kısmının yanlarından itibaren öne doğru on iki sıra dikiş, kemer hizasına kadar ***hırka***da olduğu gibi indirilip, bu dikişlerle ense kısmında ters bir "Lâmelif" şekli verilir. Bazen ortaya bir elif ilâvesiyle "illâ" lafzı vücûda getirilerek "Lâ ilâhe illallâh"a teşbîh olunur[740].

Haydarî giymek, istikāmette gitmeye, nefse muhâlefet etmeye, riyâzet ve mücâhededе İmâm Ali gibi gayret etmeye işâret eder[741].

1.3.5. Destegül

Dervişlerin giydiği ***tennûre***nin üzerine giyilen kolları dar ve boyu göbeğe kadar olan kıyafete ***destegül*** denir. ***Destegül*** taze, bahar manzarası ve gül destesi demektir[742]. ***Semâ*** ederken dalgalanmaması için, ***destegül***ün eteğinde bir parmak uzunluğunda ***elifî nemed***in kaytanına sokulan bir şerit bulunur[743]. [Şekil 22.]

---

[736] Serrâc, *el-Lüma',* s. 21.

[737] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 11; Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 563; Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı,* s. 31; Haydarî için bk. Resim 36-37.

[738] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 12.

[739] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 12-13; Erhan, "Kıyafetnâme (Tarîkatlarda Semboller)", C. III, s. 42.

[740] Erhan, "Kıyafetnâme (Tarîkatlarda Semboller)", C. III, s. 42.

[741] Çıtlak, *40 Mektup,* s. 235.

[742] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 10; Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 27b.

[743] Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı,* s. 26; Destegül için bk. Şekil 22.

Destegül, tomurcuğundan yeni çıkmış taze güle nisbetle, dervişan içinde yeni olmaya işârettir[744].

Destegül giyen derviş, bir mürşîd-i kâmile intisâb edip teslim olmalı, mürşidinin emrini tutmalı, ezâ ve cefâya sabırlı olmalı, mürşidinden her ne görürse (azar vb.), bağlılığına zarar getirmemeli, ağzına, diline, gözüne, gönlüne Hak'tan gayrisini koymamalı, mâlâya'nî dünya kelâmını terk etmeli, az uyumalı, insanlarla çok ülfetten kaçınıp münzevî olmalı, dünya sevgisinden uzaklaşıp terk-i dünya, terk-i ukbâ olmalı, terk-i vücûd olup benlikten geçmeli, terk-i terk edip kesrette vahdeti bulmalı[745].

1.3.6. Tennûre

Sözlükte tennûr, ekmek pişirilen ocak ve fırın demektir[746]. Tarîkat cihazı olarak ***tennûre***, dervişlerin ***hırka***ları altına giydikleri, belden yukarısı dar, topuklara kadar uzanan, önü açık kolsuz gömlektir[747]. Mânevî terbiye ile nurlanan dervişin bedeninde bulunan gömleğin de nurlanacağı düşüncesiyle ***tennûre*** tabiri kullanılmıştır[748]. ***Tennûre***, hizmet ve semâ ***tennûre***si olarak iki çeşittir[749]. ***Hizmet tennûresi*** koyu renkli ve boyu dizlere kadar olup genelde henüz çilesini tamamlamamış hizmetlere koşan dervişler tarafından giyilir. ***Semâ tennûresi*** ise boyu topuklara kadar uzun, etek kısmı geniş ve beyaz renkli olup, ***semâ*** töreninde giyilir[750]. [Şekil 23.]

Tennûreyi ilk giyen peygamber Hz. Âdem (a.s.), sonra sırasıyla onu Hz. Nuh (a.s.), Hz. İbrâhim (a.s.), Hz. Mûsâ (a.s.) ve Hz. Muhammed (a.s.) giymişlerdir[751].

Tennûre giymek, "ölmeden evvel öldüm, kefenimi sırtımda taşıyorum" demektir. Aynı zamanda ***tennûre***, "Allah'ın zikri ile nurlandım, gömleğimiz tenimizde bulunup bizimle beraber nurlandı" demektir[752].

---

[744] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 28a.

[745] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 28a – 28b.

[746] İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s.450; Mütercim Âsım Efendi, *Kāmûsu'l-Muhît Tercümesi*, C. II, s. 1788.

[747] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 15; Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 29a; Ömer Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarîkatlar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2015, s. 271.

[748] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 28a – 28b.

[749] Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 54.

[750] Türer, *Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihi,* s. 152; Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 54; Tennûre için bk. Şekil 23.

[751] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 16; Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 29a; Farklı bir sıralama: Hz. Âdem, Hz. İbrâhîm, Hz. Selman. bk. Anonim, *Tâcnâme,* (Belediye Yazmalar, BELYzKo724), 43b.

[752] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 29a – 29b; İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 16; Çıtlak, *40 Mektup*, s. 233.

Tennûre giymenin şartları; yalan söylememek, zina etmemek, haram yememek, hırsızlık etmemektir[753]. ***Tennûre*** giymek, avret yerini örttüğünden hayâ sahibi olmaya da işâret eder[754].

Teni "nûr" etmek diye de nitelenen ***tennûre***, arınmışlığı, dünya nimetlerinden soyunmayı, saflığı, ilâhî aşkla nurlanmayı simgeler[755].

"***Tennûre***nin Arap harflerinden lâmelif harfinin ters çevrilmiş şekline benzemesi, nefy ü isbâtı sembolize ettiği şeklinde yorumlanmıştır. ***Tennûre*** giyen insan, harfin ortasına çekilmiş bir elif gibi görünür ve bu şekilde ters "Lâ" yani "illâ" şeklini alır. Bu "Allah'tan başka tapacak yoktur" mânâsına gelen Lâ ilâhe illallâh ifadesindeki yok sayma anlamındaki "Lâ" ile varlığı ispat etmek demek olan "illâ"ya işâret sayılır ve neticede ***tennûre*** "Allah'tan başka tapılacak varlık yoktur" mesajını verir. ***Tennûre***nin açık olan önünde, her iki tarafına dikilen on sekiz dikiş veya ***tennûre*** renginde tek bir kaytandan meydana gelen zırh da, ensede bir "Lâ" resmeder ve bu da Allah'a olan inancın bir işâreti kabul edilir."[756]

1.3.7. Kuşak

Sözlükte ***kuşak***, beli sıkı tutmak için sarılan uzun ve dar kumaştır[757]. Tarîkat cihazı olarak bele sarılan kuşaklar tarîkatlara göre ***kemer***, ***elifî nemed***, ***şed, tığbend, palheng***-taşlı toka ve ***kanberiyye*** olarak isimlendirilmiştir.

1.3.7.1. Kemer

Sözlükte ***kemer***, beli yalnızca bir kere saran ve toka ile bağlanan ***kuşak***tır[758]. Tarîkat cihazlarından biri olan ***kemer***, dervişlere şeyhleri tarafından tekbirlenerek kuşatılan, şeyhe ve tarîkata hizmete bel bağlamayı simgeleyen ***kuşak***tır[759]. [Resim 38 – 39.]

On yedi Peygamber ***kemer*** kuşanmıştır. Bu peygamberler; Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. Şît, Hz. Şuayb, Hz. Ya'kūb, Hz. Yûsuf, Hz. Dâvûd, Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ, Hz. İdrîs, Hz. Zülkifl, Hz. Yûşâ, Hz. Zekeriyâ, Hz. Sâlih, Hz. Hûd, Hz. Îsâ ve Hz. Muhammed'dir[760].

---

[753] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 29b; İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 16.

[754] Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi,* Hzl. Seyit Ali Kahraman – Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, C. I, k. 2, s. 460.

[755] Belkıs Temren, "Bektaşi Giyim Kuşamında Kutsal Simgelere Örnekler", *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 2 (2010), s. 29.

[756] Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*¸ s. 429 – 430.

[757] Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 1101.

[758] Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 1182.

[759] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, s. 241; Türer, *Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, s. 151; Kemer için bk. Resim 38 – 39.

Cebrâil (a.s.)'ın Mi'rac gecesinde peygamberimize getirdiği tarîkat cihazlarından biri de ***kemer***dir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e Mi'rac'da ***kemer*** verilmesi sebebiyle ***kemer***, tarîkat ehline farz, Hz. Peygamber kullandığı için sünnet, sahâbe kullandığı için müstehâb olmuştur[761].

Allah'ın emriyle Cebrâil'in Hz. Peygamber'in beline ***kemer*** bağlamasından sonra, Hz. Peygamber Hz. Ali'nin beline ***keme***r bağlamış ve huzurda bulunan on yedi kişiye de Hz. Ali ***kemer*** bağlamıştır. ***Kemerbeste*** dedikleri bu on yedi kişi, çeşitli sanatların pîri kabul edilir[762].

Tarîkat cihazı olan ***kemer***e ***kemer-i gayret*** de denir. ***Kemer-i gayret***te on altı halka ve dört adet çengel bulunur[763].

Bele sarılan ***kuşak*** önceleri yün çuhadan veya pamuk bezinde, eninden yana beş kat bükmeli olacak şekilde imâl edilmiştir. Sonraki meşâyih, yün iplikten ve kaytandan örülmüş olanları veya renkli kumaş üzerine çeşitli süslemeler ile yapılan ***kemer***leri kullanmaya başlamışlardır[764].

Âlü İmran sûresinin 200. âyeti[765] ***kemer*** bağlamaya delil olarak gösterilmiştir[766].

1.3.7.2. Elifî Nemed

Sözlükte ***elifî nemed,*** keçe parçasıyla dostluk anlamına gelir. Mevlevîlik ve Bektâşîlik'te çuha ve yünden dokuma keçeden yapılan, herhangi bir renkte ve üç dolam sarılan ucu sivri ve elife benzetilen dört-beş parmak eninde derviş ***kemer***idir. ***Kuşak***, bir ucunda ***habbe*** ile yani akik taşından yapılan düğme olduğu halde şerit ile bele sabitlenir[767]. Mevlevîler ***tennûre*** üzerine sararlar[768]. [Resim 40 – 41.]

---

[760]İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Kemer-i Gayret,* (Hakkı Târık Us, 13400),C. I. s. 3 – 4. (Farklı bir sıralama: Adem, Nuh, İbrâhîm, Mûsâ, Muhammed (a.s.) bk. Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 29b.

[761] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Kemer-i Gayret,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 4; Şihâbeddîn-i el-Hafacî es-Semerkandî Delcî, *Behcet-i Minhâc Tercümesi,* (İstanbul: Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OEYz1304 / 1), 27b; Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 17a, 28b.

[762] Ömer Efendi, *Tarîkatnâme,*(İzmir, 318), 67a; Anonim, *Erkân-ı Kisvenâme Risâlesi,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz646 / 04), 106b; İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Kemer-i Gayret,* C. I, s. 8; Anonim, *Âdâb-ı Tarîkat,* (Ankara: Millî Kütüphâne, El Yazması Eserler, 06MilYzA8754), 8a, 11a; Anonim, *Kisvenâme,* (Manisa, YEK, 45Hk1310 / 5), 68b – 69a.

[763] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Kemer-i Gayret,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 13; Mehmed Rif'at Kādirî, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Aliyye fî Beyâni Tarîkati'l-Kādiriyye,* (Ali Emîrî, Aesry 1127), 36a – 36b.

[764] Revnakoğlu, *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarîkat Kültürü,* s. 49.

[765] *" Ey iman edenler! Sabredin. Sabır yarışında düşmanlarınızı geçin. (Cihat için) hazırlıklı ve uyanık olun ve Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz."*

[766] Rızâ b. Mustafa Ankaravî, *Tarîkatnâme-i İmâm Cafer-i Sâdık,* (El Yazması Eserler, 06MilYzA2228 / 2), 8b.

[767] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Şed ve Elfe-Nemed,* (Hakkı Târık Us, 13400),C. I, s. 8 – 9; Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı,* s. 27.

[768] Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı,* s. 16-17. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* C. I, s. 519; Revnakoğlu, *İstanbul Tekkeleri,* zf. no. 188 / 717; Elifî nemed için bk. Resim 40 – 41.

Hz. Ali'nin atı Düldül'ün kolanı olan keçe Hz. Kanber tarafından ***kemer*** olarak kullanılmış, Düldül'ün kolanına teşbîh olarak sûfîler, keçeden yapılan ***kemer***i benimsemişlerdir[769].

1.3.7.3. Şed

Sözlükte ***şed***, kuvvetlendirmek, muhkem ve kavî kılmak ve sıkı bağlamak demektir[770]. [Şekil 24.] Tarîkat cihazı olarak ***şed***, dervişlerin bele bağladıkları yünden yapılmış kuşaktır, ***şed***d-i vefâ da denir[771]. ***Şed,*** fütüvvet ehlinin fütüvvet yoluna bağlandığının ve o yolda hizmete hazır olduğunun bir nişânı olarak kabul edilir. ***Şalvar*** ile birlikte ***şed*** bütün fütüvvetnâmelerde ***fütüvvet*** ehlinin vazgeçilmez iki kıyafeti olarak ele alınır[772]. ***Fütüvvet*** yoluna giren çırağa, ***şed*** özel bir törenle bağlanır. Bu merâsime de ***şed*** kuşanma, ***şed*** kuşanan dervişe de sâhib-i emânet denir[773].

Hz. Cebrâil, Allah'ın emriyle cennetten getirdiği pamuktan olan kuşağı Hz. Peygamber (s.a.v.)'in beline bağlamıştır[774]. ***Şedd***in dört rengi vardır: Kırmızı, yeşil, beyaz, Abbâsî yani zeytûni[775].

Şeddi Peygamberlerden Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. Şît, Hz. Mûsâ, Hz. İbrâhim, Hz. Îsâ ve Hz. Muhammed (a.s.) kuşanmışlardır[776].

1.3.7.4. Tığbend

Tığbend sözlükte, kılıç bağlayan, kuşanan[777] demektir. Sâlikin bir şeyhe intisâb ettikten sonra tığladığı kurbanın yününden dokudukları iç ***kuşak***tır[778]. Hz. İbrâhim oğlu Hz. İsmâil'i Allah'ın emri ile kurban edeceği vakit, onun elini ve ayağını bağlar. İşte bu olaya teşbîh olsun diye bu kuşağa ***tığbend*** denmiştir. Bir derviş (Bektâşî canı) tarîkata gireceği vakit kurban keser, yününü eğirip iplik eder ve o iplikten parmak kalınlığında ip gibi iki arşın

---

[769] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Şed ve Elfe-Nemed,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 9 – 10.

[770] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Şed ve Elfe-Nemed,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 2; Şedd için bk. Şekil 24.

[771] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Şed ve Elfe-Nemed,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 2 – 3.

[772] M. Fuad Köprülü, , *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar,* Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 1976, s. 212; Abdülbâkî Gölpınarlı, "Şedd", *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: MEB Yayınları, C. XI, 1979, s. 378 – 379.

[773] Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 455; Erhan, "Kıyafetnâme (Tarîkatlarda Semboller)", C. III, s. 43.

[774] Anonim, *Âdâb-ı Tarîkat,* (El Yazması Eserler, 06MilYzA8754), 1a.

[775] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (El Yazması Eserler, 06MilYzA96), 42a.

[776] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Şed ve Elfe-Nemed,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 4; Farklı bir sıralama: Hz. Âdem, Hz. Şît, Hz. Nuh, Hz. Şuayb, Hz. Eyüp, Hz. Mûsâ, Hz. Îsâ, Hz. İdrîs, Hz. İbrâhîm, Hz. İsmâil, Hz. Cercilis, Hz. Evriya, Hz. Zülkifl, Hz. Yûşâ, Hz. Zekeriya, Hz. Salih, Hz. Hızır-İlyas, Hz. Muhammed (as). Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 30a.

[777] Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî,* s. 457.

[778] Anonim, *Keyfiyyet-i Tarîk-i Nakşibendî*, (El Yazması Eserler, 06 Hk 4444 / 2), s. 83.

boyunda kaytan gibi örüp bel kuşağı yapar. Bu bağ Hz. İsmâil'in elini ve ayağını bağlayan ipe teşbîh edilir. Can tarîkata ikrâr verdiği zaman o ip önce boynuna geçirilir sonra da beline bağlanır[779]. Mevlevîlik'te ***semâ*** töreninde ***tennûre***nin eteklerinin yerde sürünmemesi için bele bağlanan kuşağa da ***tığbend*** denir[780]. [Şekil 25.]

Bir başka rivâyette Muhammed Bâkır'ın (ö. 114 / 733 ?) hapiste boynuna üç defa kiriş vurup öldürmek istemeleri esnasında onun bendesi olan Mü'min-i Ayyâr, şeyhini bu durumdan kurtarmak için yetkililerden yünlü hayvan getirmelerini istemiş, neticede onun yününden ördüğü ***tığbend***i şeyhinin hapsolduğu yerde boynuna geçirerek kendini feda etmiştir. Yetkililer bu olay karşısında Muhammed Bâkır'ın yüce bir şahsiyet olduğunu anlayıp yanına gittiklerinde, onun da dâr-ı selâma gittiğini görmüşlerdir. İşte bu olayı yâd etmek üzere Bektâşî tarîkatında dervişler ***tığbend***i ***kuşak*** olarak kullanırlar[781].

1.3.7.5. Palheng - Taşlı Toka

Palgeng, sözlükte dizgin, yular[782], ip, kayış, kement[783] gibi anlamlara gelen bel tokasıdır[784]. Tarîkat cihazı olarak ***palheng***, "Kalenderî ve Bektaşîlerde, bele kuşatılan ***kemer***in biraz sol tarafına bağlanan,"[785], ***teslim taşı*** türünden ve bazen üzeri farklı taşlarla zenginleştirilmiş[786] taştır. ***Palheng***, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in aç iken beline bağladığı iki taşı da hatırlatır[787]. [Şekil 26.]

1.3.7.6. Kanberiyye

Kanber, Hz. Ali'nin kölesinin adıdır[788]. Kanber, Hz. Ali'nin Düldül adlı binitinin ayak kösteğini kullanmak gerekmediğinde beline bağlar ve savaşlarda belinde taşırdı. Kanber'e nisbetle dervişlerin bellerine bağladıkları örme kuşağa ***kanberiyye*** denir[789]. [Şekil 27.] Boyu

---

[779] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Şed ve Elfe-Nemed,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 12 – 14; Erhan, "Kıyafetnâme (Tarîkatlarda Semboller)", C. III, s. 49; Belkıs Temren, "Bektaşi Giyim Kuşamında Kutsal Simgelere Örnekler", s. 26.

[780] Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 54; Tığbend için bk. Şekil 25.

[781] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Şed ve Elfe-Nemed,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 14 – 16; Sırrı Alevî, *Bektâşî Tarîkatına Aid Usûl Âdâb Âyinler Mecmûası,* (İzmirli İsmail Hakkı, 1243), 22a – 23a.

[782] Kanar, *Büyük Farsça Türkçe Sözlük*, s. 144.

[783] Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî,* s. 347.

[784] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Şed ve Elfe-Nemed,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 18.

[785] Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 385 – 386.

[786] Erhan, "Kıyafetnâme (Tarîkatlarda Semboller)", C. III, s. 50.

[787] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Şed ve Elfe-Nemed,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 18; Palheng için bk. Şekil 26.

[788] Mütercim Âsım Efendi, *Kāmûsu'l-Muhît Tercümesi,* C. III, s. 2297; Cerrâhî, *Istılahat-ı Sofiyye fi Vatan-ı Asliyye*, s. 218.

[789] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Şed ve Elfe-Nemed,* C. I, s. 12; Kanberiyye için bk. Şekil 27.

bele göre bir dolam uzunluğundadır ve üzerinde bir kaytan ile ucuna iliştirilmiş çeşitli taşlar vardır[790].

Hz. Peygamber'e Mi'rac gecesi verilen tarîkat cihazlarından biri olan kuşağın sûfîlerin dünyasında işâret ettiği pek çok sembolik anlam vardır. Kuşak türleriyle ilgili literatürde yer alan sembolik anlam bilgilerini şöyle özetleyebiliriz:

Peygamberler ve evliyâ gibi bel bağlamaktan murâd, Allah'ın emrini tutup yasağından kaçınmak[791], hizmete bel bağlamak, pîrin hizmetinde bulunmak, zâhiri ve bâtını korumak, nefis ile cihâd etmek, sözde durmak, teslîmiyet içinde olmak[792] ve tasavvuf yolunda sağlam durmaktır[793].

Şeddin aslı incir ağacındandır, kıblesi pîrdir, aslı terk-i dünyadır, namazı iyiliktir, farzı arzuları terk etmektir, kilidi tekbirdir, dışı nurdur, içi sırdır, uçları Hasan, Hüseyin'dir, imânı ve İslâm'ı Allah'tan korkmaktır, kıblesi ehlullâhtır[794]. ***Şed*** bağlamak, kötü huyların terk edilmesi ve onların yerine güzel huyların edinilmesine işâret eder[795].

Şeddin zâhiri şerîat-ı Muhammediyye'dir, bâtını hâlis ibadettir, mânâsı vefâdır, teslîmdir, üç düğüm olması pîr ahdine, bey'ate ve pîrin vasiyetine işârettir[796]. ***Şed,*** hakîkate, ahde[797], ***fütüvvet*** yoluna bağlanmaya, hizmete vefâ göstermeye, kuvvetli bir inanca bağlı olmaya işâret eder[798].

---

[790] Erhan, "Kıyafetnâme (Tarîkatlarda Semboller)", C. III, s. 50; İstanbûlî, *Fütüvve-i Esrâr-ı Şed ve Elfe-Nemed*, (Hakkı Târık Us, 13400), C.I, s. 12.

[791] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifi,* (El Yazması Eserler, 06MilYzA96), 37a – 37b, 40a.

[792] Anonim, *Kisvenâme*, (Manisa, YEK, 45Hk1310 / 5), 72a – 72b; İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye*, C. I, s. 17; Anonim, *Risâle der Beyân-ı Hırka*, (El Yazması Eserler, 06MilYzA461 / a), 15b; Anonim, *Erkân-ı Kisvenâme Risâlesi,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz646 / 04), 122b; Sırrı Alevî, *Bektâşî Tarîkatına Aid Usûl Âdâb Âyinler Mecmûası,* (İzmirli İsmail Hakkı, 1243), 36a.

[793] Harakānî, *Fakrın Makamları*, s. 25.

[794] Anonim, *Behce-i Tarîk-i Sa'diyye,* (El Yazması Eserler, 06Hk4444 / 3) s. 170; Delcî, *Behcet-i Minhâc Tercümesi,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz1304 / 1), 31b – 32a**;** Şeddin imânı settârlıktır, namazı arılıktır, guslü terk-i âdettir, kıblesi pîrdir, farzı şeyh sohbetidir, paklığı doğruluktur, yemişi hayâdır ve edeptir, canı senâdır ve şükürdür, tekbiri esenliktir. bk. Anonim, *Fütüvvetnâme-i Erkân-ı Tarîkat,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz1296 / 01), 2b – 3a; Şeddin abdesti terk-i dünyadır, namazı temizliktir, kıblesi mürşiddir, farzı mürşidin ismidir ve sünneti doğruluktur, tedbîri Allah ehlinin menâkıbından dersler çıkarmaktır, erenler sohbetidir, canı daima şükür, senâ ve tesbihdir, gözü hayâdır, kilidi okunan sûrelerdir, yemişi kelime-i tevhîddir. Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifi,* (El Yazması Eserler, 06MilYzA96), 37a – 37b.

[795] Anonim, *Behce-i Tarîk-i Sa'diyye,* (El Yazması Eserler, 06Hk4444 / 3) s. 169; Anonim, *Âdâb-ı Tarîkat,* (El Yazması Eserler, 06MilYzA8754), 1a – 1b; Delcî, *Behcet-i Minhâc Tercümesi*, (Osman Ergin Yazmalar, OEYz1304 / 1), 32a; Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifi,* (El Yazması Eserler, 06MilYzA96), 39b; İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 18; Harakānî, *Fakrın Makamları*, s. 24.

[796] Anonim, *Âdâb-ı Tarîkat,* (El Yazması Eserler, 06MilYzA8754), 15a.

[797] Anonim, *Âdâb-ı Tarîkat,* (El Yazması Eserler, 06MilYzA8754), 15b; Anonim, *Keyfiyyet-i Tarîk-i Nakşibendî*, (El Yazması Eserler, 06 Hk 4444 / 2), s. 99.

[798] Abdülbâkî Gölpınarlı, "Şedd", *İslâm Ansiklopedisi*, s. 378 – 379.

Şed bağlama töreninde nakîbin bele bağlanacak peştemâli alıp uzunundan yana beş kat bükmesi, beş vakit namaza, beş âl-i abâya, beş ulu'l-azm peygamberine, İslâm'ın beş şartına, kadere iman dışındaki beş iman esasına işârettir. Peştemâli eyninden yana üç kat bükmek, şerîat, tarîkat ve hakîkate, mebde, maâş ve maâda işârettir. Uzun tarafından beş kat ve eyninden üç kat bükerek dört köşe olur ve bu dört köşe, rükn-i âleme, dört pîre, dört halîfeye, dört mukarreb meleğe ve dört kutsal kitaba işâret eder[799].

Farklı sembolik anlamlara sahip ***şed*** çeşitleri vardır. Hak Teâlâ'nın birliğine rıza ve sırât-ı müstakîme işâret eden ***şedd*e *şedd-i elifî***, Hakk'a itaatkâr olmaya ve âriflere mürid olmaya işâret eden ***şedd*e *şedd-i cevkânî***, kelime-i tevhîde ve şirkten arınmış olmaya işâret eden ***şedd*e *şedd-i lâmelifî***, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ehli beytine işâret eden ***şedd*e *şedd-i kavsî***, namazı terk etmemeye ve zikirde daim olmaya işâret eden ***şedd*e *şedd-i mihrâbî***, Süleymân peygamber gibi hizmet ehli olup fakîrlere ikrâm etmeye işâret eden ***şedd*e *şedd-i Süleymânî***, Yûsuf peygamber gibi iffetli ve cömert olmaya işâret eden ***şedd*e *şedd-i Yûsufî*** denir[800].

Şed kuşanılırken Allah, Cebrâil, Hz. Peygamber adına atılan üç düğüm, ahde, biata ve vasiyete işâret eder[801].

Kemer ve ***tığbend*** Hakk'a varanlara bel bağlamaya işârettir[802]. ***Kemer***, üzerindeki çengel ve halkaların sayılarından hareketle Fâtiha-i şerîfin sırrına işaret eder.[803] ***Kemer***deki üç harfin ebced hesabına göre toplam değeri, Hayy ism-i şerîfinin ebced hesabına denk olduğundan ***kemer***, zindeliğe, diriliğe delâlet eder[804].

Kemer bağlayan kişi şerîat, tarîkat, mârifet ve hakîkat kapılarından girmeyi gündemine alır. İşte bu kapıların isimlerinin beş harfli olması beş âl-i abâya ve onlara bağlılığa işârettir[805].

Kemer ve ***elifî nemed***in üç defa dolanması elde, dilde ve belde doğru olmaya işâret eder[806].

---

[799] Radavî, *Miftâhu'd-Dekāik fî Beyâni'l-Fütüvveti ve'l-Hakāik*, (Abdülbâkî Gölpınarlı Yazma Eserler, 171), 28b – 29a; Revnakoğlu, *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarîkat Kültürü,* s. 51; Schimmel, *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri İslama Görgübilimsel Yaklaşım*, s. 115.

[800] Sarıkaya, *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnâmelere Göre Dini İnanç Motifleri*, s. 166 – 168.

[801] Sarıkaya, *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnâmelere Göre Dini İnanç Motifleri*, s. 169.

[802] Anonim, *Keyfiyyet-i Tarîk-i Nakşibendî*, (El Yazması Eserler, 06 Hk 4444 / 2), s. 83.

[803] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 13.

[804] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 14.

[805] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 15.

[806] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 10, 23; Sırrı Alevî, *Bektâşî Tarîkatına Aid Usûl Âdâb Âyinler Mecmûası,* (İzmirli İsmail Hakkı, 1243), 31a; Erhan, "Kıyafetnâme (Tarîkatlarda Semboller)", C. III, s. 43.

Şedd-i elif, Allah'ın birliğine, iki kat olması dünya ve âhirete, üç kat olması şerîatta üstüvâr, tarîkatta pâyidâr ve hakîkatte haberdar olmaya, dört kat olması dört râşid halîfeye, dört mezhep imamına, namazın dört farzına (kıyam, kıraat, rükû, secde) ve dört kitâba, beş kat olması beş âl-i abâya, ulu'l-azm peygamberlere, beş vakit namaza, İslâm'ın şartlarına, altı kat olması *"Ashâbu abâ beş kişidir, Biz Cibrîl ile altı olduk"* hadisine istinaden Hz. Cebrâil'e, yedi kat olması, yedi âzâ ile secdeye, yedi yıldıza, yedi göğe, yedi yere, yedi Fâtiha âyetine, yedi tavâfa, yedi sa'ya, yedi şeytâni'r-racîme, yedi nefse, yedi cehenneme işârettir[807].

Elifî nemed, Kanber'in Hz. Ali'nin Düldül'ünün eğerini zaman zaman beline sarmasına nisbetle Kanber'in sünnetine işâret eder[808].

Bele ***kuşak*** sarmak, açlığa, tokluğa, çıplaklığa sabretmeye, muhabbete, vefâya ve teslim olmaya işârettir[809]. Üç dolam olması tevhîd-i ef'âle, tevhîd-i sıfâta ve tevhîd-i zâta ulaşmadaki gayrete işâret eder. ***Elifî nemed***in üç dolam olması, azarlanma, darp edilme, sürgün edilme hususlarında sabırlı olmaya, şikâyetçi bir kul olmamaya, "*ölmeden evvel ölünüz*" sırrına ulaşmaya işârettir[810].

Tığbend, Allah'a, Hz. Peygamber'e ve tarîkatta sâbit kadem olmaya işârettir[811]. ***Palheng*** kuşanmak, tâat ehli olmaya, meşâyihe hizmette olmaya, az yemeye, az uyumaya, daim zikirde olmaya, ***halvet*** ve riyâzette sabırlı olmaya[812], "bağrıma taş basıp nefsimle savaşmada taş yürekliyim" demeye işârettir[813].

Kemer kelimesinin "kef" harfi Allah'ın "Kün" emrine, "mim" harfi Hz. Peygamber'in getirdiği esaslara, "ra" harfi de Allah'ın sonsuz rahmetine işâret eder[814].

1.3.8. Serâvil

Serâvil, sözlükte iç donu, ***şalvar*** anlamına gelmektedir[815]. ***Fütüvvet*** teşkilâtının üç önemli unsurundan[816] biri ***seravil*** giyme (***şalvar*** giyme)'dir. ***Şalvar*** giyme, Ebû Hafs Ömer es-

---

[807] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Şed ve Elfe-Nemed,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 4.

[808] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Şed ve Elfe-Nemed,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 10.

[809] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Şed ve Elfe-Nemed,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 10 – 11.

[810] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Şed ve Elfe-Nemed,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 11.

[811] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Şed ve Elfe-Nemed,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 14; Sırrı Alevî, *Bektâşî Tarîkatına Aid Usûl Âdâb Âyinler Mecmûası,* (İzmirli İsmail Hakkı, 1243), 21a.

[812] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Şed ve Elfe-Nemed,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 19 – 20; Anonim, *Kisvenâme*, (Manisa, YEK, 45Hk1310 / 5), 72a – 72b.

[813] Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi,* C. II. k. 2, s. 460.

[814] Çavuşoğlu, *Gaziantepli Bir Halvetî Şeyhi Şâh Velî Ayıntâbî ve Risâletü'l-Bedriyye'si*, s. 141.

[815] Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 714.

[816] "Şalvar, şed, kama" bk. Mehmet Ali Hacıgökmen, "Ahîlerin Genel Görünüşleri Üzerine Bir Çalışma", *Türk Kültürü ve Hacıbektaş-ı Velî Dergisi*, 67 (2013), s. 105.

Sühreverdî'nin (ö. 632 / 1234) yazdığı Fütüvvetnâme'de ***fütüvvet***e girme şartlarından birisi olarak nitelenmiştir[817].

Sûfîlerin giydiği ***hırka***, dünyadan uzaklaşmaya ve uzlete işâret ederken, ***fütüvvet*** ehlinin giydiği ***şalvar (serâvil)*** dünya içinde kalıp mücadele etmeye işâret eder[818].

1.3.9. Mengûş

Mengûş sözlükte küpe demektir[819]. Tarîkat cihazı olarak ***mengûş***, Bektâşî bekâr dervişlerin kulaklarına taktıkları küpedir[820]. [Şekil 28.] Buna teslîm halkası da denir[821]. Demir, pirinç, Necef taşı veya gümüşten yapılan küpeler, sağ kulağa takılır[822].

Bektâşîlerin ***mengûş*** takması Balım Sultan (ö. 922 / 1516?) zamanındaki bir olaya dayandırılır. Harâmîlerin Kırşehir-Kayseri yolunda pek çok insanı katletmeleri üzerine Balım Sultan harâmîlere *"Niçin bizim bağlılarımıza böyle eziyet edersiniz?"* deyince, harâmîler *"size bağlı dervişlerin bir alâmeti yoktur"* diye cevap vermişler, bunun üzerine Balım Sultan, *"kulağında küpe olanlar benim bendegânımdır"* diyerek, dervişlerinin kulağını tahta kaşıkla delmiş ve kurşundan birer küpe takmıştır. Küpe takmak Balım Sultan ictihâdı olarak Bektâşîlik'e yerleşmiştir[823]. Bir başka görüşe göre mengûş kullanımı, Hz. Ali'nin kölesi Kanber'in, Hz. Ali'nin atının nalınından düşen parçayı kölelik alâmeti olarak kendine küpe yapması olayına dayandırılır[824].

Kulağa ***mengûş*** takmak Hakk'ın ve evliyânın sözüne kulak vermeye[825], "biz âriflerdeniz, bizim kulaklarımız deliktir, her sözü anlar ve biliriz" demeye işârettir[826]. ***Mengûş***un taşının on iki yönlü yapılması, on iki imamın sözüne, fiiline, âfakta ve enfüsteki sırlarına teslîm olmaya işâret eder[827].

---

[817] Hacıgökmen, "Ahîlerin Genel Görünüşleri Üzerine Bir Çalışma", s. 105.

[818] Sarıkaya, *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnâmelere Göre Dinî İnanç Motifleri*, s. 159.

[819] Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 1427.

[820] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, s. 475; Mengûş için bk. Şekil 28.

[821] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, s. 476.

[822] Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 328.

[823] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Edevât-ı Çehiz Be-Dervişân an Tarîkat-ı Aliyye,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 18.

[824] Sırrî Kalender, *Nefîr-i Sırrî*, Revak Kitabevi, İstanbul 2013, s. 34.

[825] Anonim, *Erkân-ı Kisvenâme Risâlesi,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz646 / 04), 109b.

[826] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Edevât-ı Çehiz Be-Dervişân an Tarîkat-ı Aliyye,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 18.

[827] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Edevât-ı Çehiz Be-Dervişân an Tarîkat-ı Aliyye,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 19.

1.3.10. Nefîr

Nefîr sözlükte topluluk, bir yere ânîden gitmek, askeri birlik, ürkmek, kaçmak, ileri gelenler anlamlarına gelir[828]. ***Nefîr*** aynı zamanda bir mûsikî âleti olarak büyük borudur[829]. [Resim 42.] Mehterânın çalgı âletleri arasında olduğu gibi, savaşlarda ve tehlike anlarında haber vermek için çalınan bir borazandır[830].

Tarîkat cihazı olarak seyyah dervişlerin bellerinde taşıdıkları[831], İsrâfîl'in borusundan ilham alınarak hazırlanmış[832] boynuz boruya ***nefîr*** denir[833]. "Yuf borusu" da denilen bu boru, sığır, öküz[834] ve antilop[835] boynuzlarından yapılır. Dervişler seyahatte yırtıcı ve vahşî hayvanları ürkütmek için üflerler. Bektâşîlik'te dervişler tarîkatın usul ve erkânına sataşanlara karşı "ervâhınıza yuf" olsun diye üflerler[836].

1.3.11. Keşkül

Keşkül, Hindistan cevizi kabuğundan, ağaçtan veya demirden yapılmış, dervişlerin kollarına astıkları, dilenirken kullandıkları kayık şeklindeki kaptır[837]. [Resim 43.]

Keşkül, seyyâh dervişlerin Hz. Nuh'un gemisine benzemek için bedenlerine zincir ile astıkları, ihtiyaç hâlinde "şey'en lillâh" diyerek istekte bulundukları[838], bardak, maşrapa, kova gibi çeşitli amaçlar için kullandıkları kaptır[839].

Keşkülün meydana gelişi şu olaya dayandırılır; Hz. İsmâil'e feda olunan kurbanın işkembesini Hind kuşlarından biri Hindistan'a götürür. O işkembeden hâsıl olan ağacın meyvesinin ikiye bölünmesi ile keşkül oluşur. Bu ağaç Hindistan cevizidir[840].

---

828 Mütercim Âsım Efendi, *Kāmûsu'l-Muhît Tercümesi*, C. III, s. 2379 – 2380; Vankulu Mehmed Efendi, *Vankulu Lügatı*, C. I, s. 933 – 934.

829 Anonim, *Keyfiyyet-i Tarîk-i Nakşibendî*, (El Yazması Eserler, 06 Hk 4444 / 2), s. 83; Nefir için bk. Resim 42.

830 Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, s. 672.

831 İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Edevât-ı Çehiz Be-Dervişân an Tarîkat-ı Aliyye,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 20.

832 Sırrî Kalender, *Nefîr-i Sırrî*, s. 1.

833 Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, s. 672.

834 İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Edevât-ı Çehiz Be-Dervişân an Tarîkat-ı Aliyye,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 20.

835 Sırrî Kalender, *Nefîr-i Sırrî*, s.1.

836 İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Edevât-ı Çehiz Be-Dervişân an Tarîkat-ı Aliyye,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 20.

837 Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, s. 251; Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 1169; Keşkül için bk. Resim 43.

838 "Keşkül ile dolaşıp istekte bulunmaya "selmâna çıkmak" denir. "Selmân sonra verilecek meta için peşin olarak akçe i'tâ ve te'diye etmek" bk. İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Edevât-ı Çehiz Be-Dervişân an Tarîkat-ı Aliyye*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 14.

839 İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Edevât-ı Çehiz Be-Dervişân an Tarîkat-ı Aliyye,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 13-15; Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları,* s. 316.

Keşkülün içinde "tevekkeltü alellâh" yazması, dervişlerin rızkın hakîkî sâhibini hatırlamalarına işârettir. ***Keşkül***ün küfrü, ondan münâfığa lokma vermektir, helâli ona helâl lokma koymaktır, şartı sağ yanında besmele ile asmaktır, guslü dâim pak tutmaktır[841]. Kimi ***keşkül***lerin üzerinde "Meded Yâ Ali" ibaresi yer almaktadır[842].

Seyyâh olan dervişin yalnız o günün nafakası için avuç açmayıp, ***keşkül*** ile gazel ve na't-i şerîf okuyarak gezmesi câiz görülmüştür. Çünkü na't-i şerîf okuyarak selmana çıkmak Allah'a tevekkül anlamına gelir. El açmayı âdet edinen kişinin derviş olamayacağı beyan edilmiş, kalb-i selîm ile zikrullâhla meşgul olan kişinin aç kalmayacağı belirtilmiştir[843].

Fukarânın ***keşkül***ündeki yiyecek ve içeceğin bir lokmasının sâir yerlerde olanların on katına bedel olması, fukarânın onu mübarek kabul edip kullanmaları ve hürmet etmeleri, Allah'ın bereketine işârettir[844]. Aynı zamanda ***keşkül*** taşımak, "ummân deniziyim" demektir[845].

Keşkülün anlamı, besmele ile tekbir getirmektir, bir kapısı vardır, o da "Hüve'r-Rezzâku zü'l-Kuvveti'l-Metîn"dir[846].

1.3.12. Cilbend

Aslı ***cildbend***dir[847]. Cilt bağlayan anlamına gelen "cild" ve "bend"den meydana gelen Farsça bileşik kelimedir[848]. Koltuk altında taşınan evrak koymak için kullanılan keçi derisinden yapılan, üzeri yazılarla zenginleştirilmiş büyük cüzdandır[849]. [Şekil 29.]

Derviş çeyizi olarak ***cilbend***, sahtiyândan yapılan, kemere takılan içine tarak, mikras, çakı, akçe, iğne ve iplik ve sâireyi koymak için kullanılan çoğunlukla Bektâşî seyyah dervişlerinin kullandığı kaptır[850]. ***Cilbend*** taşımak "ummân-ı kerâmeyim" demektir[851].

---

[840] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Edevât-ı Çehiz Be-Dervişân an Tarîkat-ı Aliyye,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 14.

[841] Seyyid Ahmed Ziyâüddîn Nâfî Baba, *Yeniçeriyân Tarîki*, (İstanbul: Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmalar, BELYzk0714 / 02), 7b.

[842] Revnakoğlu*, İstanbul Tekkeleri Notları*, zf. no. 13 / 74.

[843] Revnakoğlu, *İstanbul Tekkeleri Notları,* zf. no. 119 / 58.

[844] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Edevât-ı Çehiz Be-Dervişân an Tarîkat-ı Aliyye,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 16-17.

[845] Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C. I, k. 2, s. 460.

[846] Harakānî, *Fakrın Makamları*, s. 27.

[847] Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 479.

[848] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, s. 292.

[849] Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 479; Erhan, "Kıyafetnâme (Tarîkatlarda Semboller)", C. III, s. 51; Cilbend için bk. Şekil 29.

[850] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Edevât-ı Çehiz Be-Dervişân an Tarîkat-ı Aliyye,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 12 – 13.

[851] Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C. I, k. 2, s. 460.

1.3.13. Somat

Arapça "simât"tan bozma bir kelimedir[852]. Sözlükte sıra, dizi, tabur, uzun uzadıya dizilmiş sofra, yemek masası veya örtüsü anlamına gelen[853] ***somat***, derviş çeyizi olarak[854] Mevlevî ve Bektâşîlerce kullanılan meşinden veya bezden yapılan sofradır. Üç türlü ***somat*** vardır: Seyyah dervişler tarafından kullanılan dâirevî şekilde kesilmiş, etrafına halkalar dikilmiş ve bu halkalardan geçirilen zincir aracılığıyla toplanınca torba olan ***somat***[855]. İkincisi dergâhlarda özellikle Konya âsitânesinde kullanılan ***somat***. Üçüncüsü bir arşın genişliğinde uzun bir meşinden yapılan ***somat***. Özel şekilli bu sofraya uzunluğundan dolayı "***Elifi Somat***" da denilir[856]. [Şekil 30.]

Somat, Hz. Peygamber'e verilmiştir, âhû derisindendir. O, sofrayı Selmân-ı Kûfî'ye vermiştir[857].

1.3.14. Teslim taşı

Teslim taşı Bektâşîlerin göğüslerinde taşıdıkları el ayası büyüklüğünde, on iki köşeli teslim ve tevekkül alâmeti olarak kullanılan taştır[858]. [Resim 44.]

Bektâşîlerce kullanılan ***teslim taşı*** balgamîdir. Balım Sultan'ın bir nesneden rahatsız olup istifra etmesi sonucunda oluşan balgam taşlaşmış ve Bektâşîler o taştan on iki köşeli teslîmiyeti ifade eden taş yapıp boyunlarına asmışlardır[859].

Teslim taşının derviş çeyizi olması farklı olaylara dayandırılır. Bunlardan birincisi şöyledir: Allah Teâlâ imtihân için Hz. Mûsâ'ya "en aşağılık varlığı bana getir" buyurmuş, Hz. Mûsâ'da uyuz bir köpeğin boynuna ip takıp huzura getirince köpek lisân-ı hâl ile "Yâ Nebiyyellâh! Benim Allah katında alçak olduğumu nereden bildin?" deyince Hz. Mûsâ yaptığından utanıp pişman olmuş ve tövbe etmiş, boynuna aczini ifade etmek üzere bir taş

---

[852] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, s. 257.

[853] İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s. 2094; Mütercim Âsım Efendi, *Kāmûsu'l-Muhît Tercümesi*, C. IV, s. 3137; Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 734.

[854] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Edevât-ı Çehiz Be-Dervişân an Tarîkat-ı Aliyye,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 12; Sırrı Alevî, *Bektâşî Tarîkatına Aid Usûl Âdâb Âyinler Mecmûası,* (İzmirli İsmail Hakkı, 1243), 24a; Radavî, *Miftâhu'd-Dekāik fi Beyâni'l-Fütüvveti ve'l-Hakāik*, (Abdülbâkî Gölpınarlı Yazma Eserler, 171), 3b, 53b.

[855] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Edevât-ı Çehiz Be-Dervişân an Tarîkat-ı Aliyye,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 12.

[856] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, s. 257; Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Tasvvuf ve Sûfîler,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 180; Somat için bk. Şekil 30.

[857] Nâfî Baba, *Yeniçeriyân Tarîki*, (Belediye Yazmalar, BELYzk0714 / 02), 20b.

[858] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, s. 476; Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 404; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 492; Teslim taşı için bk. Resim 44.

[859] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Edevât-ı Çehiz Be-Dervişân an Tarîkat-ı Aliyye,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 19; Balgamî taşla ilgili bir başka olay şöyledir: Hacı Bektaş-ı Velî zehirlenmiş, hemen kusmuş, böylece kusuntudan dolayı damarlı taşlar oluşmuştur. Pîre teslîmiyeti ifade eder. bk. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* C. III, s. 476.

asmıştır. Bektâşîler Hz. Mûsâ'nın aczine benzemek maksadıyla boyunlarına ***teslim taşı*** asmışlardır[860].

Teslim taşıyla ilgili yine Hz. Mûsâ'ya dayandırılan diğer bir hâdise şudur: Hz. Mûsâ vücudunu kimseye göstermez. Bu sebeple insanlar bir ayıbı var diye düşünmeye başlarlar. Bir gün Hz. Mûsâ, Nil nehrinde yıkanırken elbiselerini çıkarır ve üzerine de bir taş koyar. O taş Allah'ın emriyle elbiselerle birlikte yuvarlanır. Hz. Mûsâ onu yakalamak için peşinden koşar. Taş Mısır'ın bir ucundan diğer ucuna kadar gider. Sonunda Hz. Mûsâ taşa yetişir, elbiselerini alır ve giyinir, kızgınlığından asâsı ile taşa on iki kere vurur. Taşın on iki yerinde delik oluşur. Taş dile gelir. İnsanların tenindeki ayıpla ilgili şüphelerini gidermek için Allah'ın emriyle hareket ettiğini söyler. Taş Hz. Mûsâ'ya kendisini yanına almasını söyler. Hz. Mûsâ o taşı alır ve boynuna asar. Ne zaman suya ihtiyaç olsa, Hz. Mûsâ o taşı yere kor ve oradan su çıkar. Taşın suya nisbetinden dolayı Bektâşîler bu taşı on iki köşeli olarak boyunlarına asarlar[861]. ***Teslim taşı***, acizliğe ve teslimiyete işâret eder[862].

1.3.15. Habbe

Sözlükte, tohum, tane, hâcet, bir nesnenin kısmı mânâlarına gelir[863]. Akik veya neceften fındık büyüklüğünde yapılmış olan haydarînin göğüs kısmının iki tarafına bağlanan tesbih tanelerine ***habbe*** denir[864]. Mevlevî ve Bektâşîler kullanır. On sekiz cm. boyundaki bir zincire geçirilen taşlar, ***haydarî***ye iğnelenir. Bektâşîler on iki imam ile Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Hz. Fâtıma'yı işâret etmek üzere göğüslerinde yedişer adet taşırlar[865]. "Hubb-i Hasaneyn"e yani Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e olan muhabbete işâret etmek üzere Bektâşîler ***habbe*** takarlar[866].Mevlevîlerin ***habbe*** kullanması, Bektâşî etkisiyledir[867].

Dervişler ***habbe***yi, seyahat esnasında kıllet-i kelâm, kıllet-i taâm, kat'-ı harâret ve semm-i haşerât değmemesi için kullanırlar[868]. ***Habbe***, Hz. Peygamber ile Hz. Ebûbekir'in Mekke'den Medine'ye hicretini hatırlatır[869], Hak sevgisine alâmet olarak kabul edilir[870].

---

[860] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Edevât-ı Çehiz Be-Dervişân an Tarîkat-ı Aliyye,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 19.

[861] Anonim, *Âdâb-ı Tarîkat-ı Bektâşiyye,* (Ankara: Millî Kütüphâne, El Yazması Eserler, 06Hk169 / 6), 39b – 40a.

[862] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Edevât-ı Çehiz Be-Dervişân an Tarîkat-ı Aliyye,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 19; Temren, "Bektaşi Giyim Kuşamında Kutsal Simgelere Örnekler", s. 24 – 25; Muslu, "Türk Tasavvuf Kültüründe Tarîkat Kıyafetleri ve Sembolik Anlamları", s. 59.

[863] İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s.745; Mütercim Âsım Efendi, *Kāmûsu'l-Muhît Tercümesi*, C. I, s. 336.

[864] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, s. 692.

[865] Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı,* s. 29.

[866] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, s. 692.

[867] Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı,* s. 29.

[868] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 15.

1.3.16. Asâ

Asâ, sözlükte değnek, dayanacak uzun sopa demektir[871], memşûk ve kazîb de denir[872]. Çeşitli şekillerde îmâl edilen (çeşitli ağaçlar, metaller, başı topuzlu, kancalı, gümüş veya altınla süslü,) ruhânî yüceliğe delâlet eden âriflerin kullandığı uzun ve ince bastona ***asâ*** denir[873]. [Şekil 31.] ***Asâ*** taşımak sünnettir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Mi'rac gecesinde kendisine yeşil zümrütten bir ***asâ*** verildiğini ifade etmiştir[874]. ***Asâ***ya benzer kaşağ[875], deste – çûb[876], şeşper[877] [Resim 45.] ve çevgân[878] denilen tarîkat cihazları da vardır.

Asânın varlığı Hz. Âdem'e dayandırılır[879]. Hz. Âdem cennetten çıkınca incir yaprağından ***hulle*** (gömlek) giydi ve bir üzüm çubuğunu ***kemer*** olarak beline bağladı, dünyaya geldi. Hz. Cebrâil Tûbâ ağacından bir budağı Hz. Âdem'e verdi. Hz. Âdem her zaman o ağaç parçasını ***asâ*** olarak kullandı. Kendisine gelinceye kadar olan peygamberlerin asâları Hz. Şuayb'da toplandı. Hz. Mûsâ gelince Allah'ın emriyle Hz. Şuayb, Hz. Âdem'in asâsını Hz. Mûsâ'ya verdi. Allah'ın izni ile Hz. Mûsâ asâsı ile çeşitli mucizeler gösterdi[880].***Asâ*** kullanmak Hz. Âdem'in sünneti olarak sonrakilere miras kaldı[881].

Hz. Peygamber hurma, acı badem ve hezran ağaçlarından yapılan ***asâ***lar kullanmıştır. Hz. Peygamber'in çevgân, lücce ve memşûk tabir edilen asâları da olmuştur[882]. Kırk yaşından sonra ***asâ*** ile yürümek önemli görülmüştür[883].

---

[869] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 13.

[870] Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 19 – 20.

[871] İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s. 2979; Vankulu Mehmed Efendi, *Vankulu Lügatı*, C. II, s. 2552; Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 938.

[872] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Seccâde ve Asâ,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 3.

[873] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I. s. 91; *TDK Güncel Türkçe Sözlük* https://sozluk.gov.tr (Erişim tarihi: 13.04.2020, 03.33) Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 938; Asâya "Memşûk ve kâzib dahi derler." bk. İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Seccâde ve Asâ,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 3; Asâ vb. cihazlar için bk. Şekil 31.

[874] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Seccâde ve Asâ,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 6.

[875] Gezgin dervişlerin tarîkat eşyâsı. Sırtı kaşıma dışında destek ve sopa olarak kullanılır. bk. https://www.topragizbiz.com/blog/kayip-tasavvuf-hazineleri-913 (Erişim tarihi ve saati: 23Ağustos 2019 17.51)

[876] "Baston, asâ." bk. Kanar, *Büyük Farsça Türkçe Sözlük*, s. 286.

[877] Altı dilimli topuz. bk. Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 777. Şeşper için bk. Resim 45.

[878] Ucu eğri değnek. Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 522.

[879] Kaygusuz Abdal, *Risâletü't-Tâc*, (Ali Nihat Tarlan, 174), 25a.

[880] *""Şu sağ elindeki nedir ey Mûsâ?" Mûsâ dedi ki: "O benim değneğimdir. Ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkelerim. Onunla başka işlerimi de görürüm." Allah, "Onu yere at ey Mûsâ!" dedi. Mûsâ da onu attı. Bir de ne görsün o, hızla akan bir yılan olmuş! Allah, şöyle dedi: "Tut onu. Korkma! Biz, onu yin eski du rumuna döndüreceğiz." "Sana büyük mucizelerimizden birini daha göstermemiz için elini koynuna sok ki bir başka mucize olarak, (alaca hastalığı gibi) bir hastalık sebebiyle olmaksızın bembeyaz bir hâlde çıksın.""* Tâhâ, 20 / 17 – 23.

[881] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Seccâde ve Asâ,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 4-5.

[882] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Seccâde ve Asâ,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 5; Asaya "kâzib dahi derler." bk. İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Seccâde ve Asâ,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 3.

Asâ, insanın yüklendiği emâneti taşımaya işâret eder[884]. ***Asâ***da elle tutulan yer berzah âlemine, yukarısı vahdet âlemine, aşağısı, âlem-i kesrete işaret eder. ***Asâ***da, Hz. Mûsâ'nın Firavun'un enaniyyetini hakîkat denizinde boğmasına işâret vardır. ***Asâ***nın demirinin aşağısı celâle işaret etmekte olup[885], ***asâ*** ile yürümek celâl ve cemâl ile yürümek demektir[886].

Tevâzu alâmeti olan ***asâ***[887], sırât-ı müstakîmde istikâmet üzere olmaya, demiri temkîne, ortası berzaha, üzerinde iki düğme olması iki âleme işâret eder[888].

Mevlânâ, ***asâ***yı Hz. Mûsâ'nın peygamberliğini doğrulayan bir mûcize olması sebebiyle, nefs ve doğruluk anlamında, Kur'an'ın imansızlık karşısındaki rolü çerçevesinde aşk anlamında ele almıştır[889].

1.3.17. Teber, Harbe (Nize)

Teber ve ***harbe*** savaş âletleridir. ***Teber***, sapı uzun, başı demir süngülü ve ağzı sapının genişliğine takılmış olan savaş âletidir, iki yüzü vardır. İki tarafı ay şeklinde olabileceği gibi, tek tarafı ay şeklinde de olabilir. ***Teber***e balta veya nacak da denir[890]. [Resim 46.] ***Harbe*** veya ***nize*** kısa mızrak tarzında bir savaş âletidir[891].

Teber ve ***harbe*** derviş çeyizlerindendir. Seyyah dervişler, bunları mürşidin emriyle seyahat esnasında karşılaşabilecekleri vahşî hayvanlardan korunmak için taşırlar. ***Teber, harbe*** Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sahâbesi Hassan b. Sâbit'in sünnetidir. Habeş Melîki Necâşî Hassan b. Sâbit'i Hz. Peygamber'e hediye etmiş, Hz. Peygamber de Hassan b. Sâbit'e bir ***nize*** yani bir ***harbe*** hediye edip *"Yâ Hasan! Her nereye gidersen bu* ***nize*** *elinde bulunsun"* buyurmuştur. Dervişlerin ***teber, harbe*** veya ***nize*** taşıması bu olaya dayandırılır[892].

---

[883] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, s. 91; İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Seccâde ve Asâ,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 5.

[884] Anonim, *Keyfiyyet-i Tarîk-i Nakşibendî*, (El Yazması Eserler, 06 Hk 4444 / 2), s. 83.

[885] Rûşenî, *Tarîkatnâme,* (Ali Emîrî Arabî Bölümü, 4670), 127a.

[886] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Seccâde ve Asâ,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. .4; Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 178b – 179a; Karabaş-ı Velî, *Mi'yâr et-Tarîka Tercümesi* (Osman Ergin Yazmalar, OeYz390/1), 25b; "Âlem-i vahdet, yedili tasnife göre vahdet-i vücud mertebelerinden ikinci mertebedir "Vücud bu mertebede kendisindeki sıfat ve esmâyı alâ-tarîkı'l-ihâta mücmelen bilir. Ve sıfat bu mertebede kendisinin aynı olduğundan bu ilim, kendi zâtına olan ilminden ibarettir." bk. Ahmed Avni Konuk, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, Hzl. Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1994, C. I, s. 11.

[887] Akşemseddîn, *Terceme-i Risâle-i Nûriyye,* (Hacı Mahmud Efendi, 2408), 11a.

[888] Kaygusuz Abdal, *Risâletü't-Tâc*, (Ali Nihat Tarlan, 174), 26a – 26b.

[889] Ali Çavuşoğlu, "Asâ ve Mevlâna'da Asâ Mecâzı", *Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlâna ve Mevlevîlik Ulusal Sempozyum Bildirileri,* Konya 2007, s. 193.

[890]İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Seccâde ve Asâ,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 9; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, s. 429; Teber çeşitleri için bk. Resim 46.

[891] Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 543, 1478; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, s. 737.

[892] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Seccâde ve Asâ,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 9 – 10.

Teber, harbe gibi savaşlarda da kullanılan bu âletlerin aynı zamanda derviş çeyizinden olması, Anadolu'daki fetihlerde dervişlerin oynadığı rolü göstermesi bakımından önemlidir[893]. "Dervişçe ***teberdâr*** olmak, "müslimim" demektir."[894]

1.3.18. Seccâde

Seccâde, üzerinde secde edilen örtü, yüzdeki secde nişânı[895], pamuktan, yünden ve hasırdan yapılan dört köşesi olan namaz kılmak için kullanılan yer örtüsü, halı anlamlarına gelir[896]. [Şekil 32.]

Seyr u sülûkünü tamamlayan müride şeyhi tarafından verilen tarîkat cihazlarından biri de ***seccâde***dir. Bir törenle mürşid, müride âdâbını telkîn ederek ***seccâde***yi verir[897]. Şerîat, tarîkat ve hakîkat basamaklarını tahakkuk eden dervişe de ***seccâde*** denir[898]. Bu makāma ulaşan şeyhe ***seccâde*** sâhibi anlamında "postnîşîn" kavramıyla eş anlamlı olarak "seccâdenîşîn" tabiri kullanılır[899]. ***Seccâde***ye oturmak şeyhlik rütbesi, ***post***a oturmak ise mürşidlik makāmıdır[900]. Tekkede mürşidin ***seccâde***sine basılmaması âdâbdandır[901].

Seccâde ibâdet makāmına, şerîata, tarîkata, hakîkate ve mârifete[902], Allah'a yakınlaşmaya işâret eder[903].

Seccâdenin dört köşesi "الٓمٓ ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبٌ فِيهِ" âyetinin dört harfinin işâret ettiği mânâları taşır. "Elif" Allah'a, "Lam" Cebrâil'e, "Mim" Hz. Muhammed'e, "Zâlike'l-Kitâb", Kur'ân-ı Kerîm'e işâret eder. ***Seccâde***nin dört köşesi namaz, oruç, zekât ve hacca delâlet eder, namazın içindeki kıyam, rukū', secde ve kuûda işâret eder. Bunları yapmak ***seccâde***yi bilmek demektir, ***seccâde*** mü'mindir, müslümandır, bu emirleri yapmayan mü'min olmaz[904]. ***Seccâde***deki harflerden "sin" selâmete, "cim" cemâate, "elif" ülfete ve "dal" devlete işâret

---

[893] Mehmet Demirci, *İzmir'de Tasavvuf Kültürü,* H Yayınları, İstanbul 2017, s. 182.

[894] Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C. I, k. 2, s. 460.

[895] İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s. 1941; Vankulu Mehmed Efendi, *Vankulu Lügatı*, C. I, s. 562.

[896] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Seccâde ve Asâ,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 11; Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 709; Vankulu Mehmed Efendi, *Vankulu Lügatı*, C. I,s. 562; Seccâde için bk. Şekil 32.

[897] el-Harâkānî, *Fakrın Makamları*, s. 25 – 26.

[898] Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 421.

[899] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, s. 136, Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 709.

[900] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Seccâde ve Asâ,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 17.

[901] Himmet Efendi, *Âdâb-ı Hurde-i Tarîkat*, (Hacı Mahmud Efendi, 2863), 21b; Anonim, *Risâle-i Tarîkat*, (Ankara: Millî Kütüphâne El Yazması Eserler 55 Hk 39 / 3), 202a; Seyyid Üsküdârî, *Tarîkatnâme*, (Ankara: Millî Kütüphâne El Yazması Eserler, 06MilYzA6035 / 1), 5a.

[902] Anonim, *Âdâb-ı Tarîkat-ı Bektâşiyye,* (El Yazması Eserler, 06Hk169 / 6), 36b.

[903] Es-Sekkāf, *El-Berekâtü'l-Meşîka fî İlbâsi'l-Hırkati'l-Enîka*, (Nûr-i Osmaniye, 2425), 66b.

[904] Anonim, *Âdâb-ı Tarîkat-ı Bektâşiyye,* (El Yazması Eserler, 06Hk169 / 6), 37a – 37b.

eder[905]. ***Fütüvvet*** tarîkinin ***seccâde***sinin harflerinden "sin" sehâya, "cim" cem'a (mahfele), "elif" ıslâha, "dal" meskenete delâlet eder[906]. "Sin ***seccâde***" saâdet bağışlar, "cim ***seccâde***" cezbe bağışlar, "elif ***seccâde***" iflâh bağışlar, "dal ***seccâde***" murad bağışlar. ***Seccâde***nin dört köşesi, tevhîde, teslîme, tevellâya ve teberrâya delâlet eder[907].

Seccâde, ma'bûda boyun eğmeye ve kulun acziyetini fark etmeye işâret eder. Lisân-ı hâl ile ***seccâde*** üzerinde oturana şöyle der: "Allah seni kendisine boyun eğer kıldı, beni sana hizmet eder kıldı, beni ibadet yeri olarak kıldı. Sana şâhitlerden olurum. Benim üzerimde oturman, makam, mevki ve kibirden uzaklaşmanı sağlar."[908]

Seccâde, âlemlerin Rabb'ine insanları ve cinleri davet alâmetidir, sünnettir. ***Seccâde***nin dört köşesinde; dört âleme (âlem-i lâhût, âlem-i ceberût, âlem-i melekût, âlem-i nâsût), dört tecellîye (zât, sıfat, fiiller, esma); dört ana esmâya (Evvel, Âhir, Zâhir, Bâtın), dört unsura (hava, su, ateş, toprak) işaret vardır[909].

Seccâdede *"Rahmân olan Allah arşa istivâ etmiştir."*[910] âyetinden mülhem arşın mazharı olmaya işâret vardır. ***Seccâde***nin bast olması (yere serilmesi) arşa benzemesine işâret eder, onun üzerine çıkıp oturmak Hakk'ın tecellîsinin tamlığına işâret eder. ***Seccâde***nin dört köşesi ***nefs-i emmâre***ye, ***nefs-i levvâme***ye, ***nefs-i mülheme***ye ve ***nefs-i mutmainne***ye işâret eder[911].

"Ayıntâbî, ***seccâde***nin aslında kulun bedeni, kalbin de beden içinde yer alan bir mescit olduğuna işâret eder."[912] Harakânî, ***seccâde***nin harflerinin işâret ettiği hakîkatleri şöyle açıklar: "Birincisi "sin" harfidir, "Başını (düşünceni) muhafaza et" demektir. İkincisi "cim" harfidir, "Celâl neyin sırrıdır?" (Büyüklüğü işâret eder) demektir. Üçüncüsü "elif" harfidir, "Allah ismini çok zikret" demektir. Dördüncüsü "dal" harfidir, "Dünyayı gözden çıkar, onu üç talâkla boşa" demektir. Beşincisi "he" harfidir, "Hidâyeti Allah Teâlâ'dan iste" demektir."[913]

---

[905] Anonim, *Âdâb-ı Tarîkat-ı Bektâşiyye,* (El Yazması Eserler, 06Hk169 / 6), 37b.

[906] Anonim, *Âdâb-ı Tarîkat-ı Bektâşiyye,* (El Yazması Eserler, 06Hk169 / 6), 38a – 38b.

[907] Anonim, *Âdâb-ı Tarîkat-ı Bektâşiyye,* (El Yazması Eserler, 06Hk169 / 6), 38b; Sırrı Alevî, *Bektâşî Tarîkatına Aid Usûl Âdâb Âyinler Mecmûası,* (İzmirli İsmail Hakkı, 1243), 37a.

[908] Anonim, *er-Risâletü's-Seccâde ve'l-Alem*, (Konya: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphânesi, SÜİF0025 / 6), 31b.

[909] Rûşenî, *Tarîkatnâme,* (Ali Emîrî Arabî Bölümü, 4670), 127a – 127b.

[910] Tâhâ, 20 / 5.

[911] Kaygusuz Abdal, *Risâletü't-Tâc*, (Ali Nihat Tarlan, 174), 27a.

[912] Çavuşoğlu, *Gaziantepli Bir Halvetî Şeyhi Şâh Velî Ayıntâbî ve Risâletü'l-Bedriyye'si,* s.127 – 128.

[913] Harakānî, *Fakrın Makamları*, s.26.

1.3.19. Post

Farsça bir kelime olan ***post*** sözlükte, kabuk, deri, burun perdesi, zar, hayvan derisi, dış örtüsü, makam, üzerine oturmak için tuzlanıp tüyüyle beraber kurutulmuş deri anlamlarına gelir[914]. Tarîkatta ***post,*** koyun, keçi, geyik ve ceylan ***post***larının seccâde üzerine konulması ile zâhirde şerîata, bâtında tarîkata işâret eden tarîkat cihazıdır[915]. [Resim 47.]

Post, dünyevî mevki ve makāmı ifade etmek için kullanıldığı gibi rûhânî makāmı ifade etmek için de kullanılır. Şeyhlik makāmını ifade eden ***post***, özellikle Mevlevî ve Bektâşî tarîkatlarında diğerlerine göre daha önemli görülmüştür. Mevlevîlerde iki ***post***, Bektâşîlerde on iki ***post*** vardır. Diğer tarîkatlarda ***post*** tektir. ***Post***a oturan şeyhe aynı zamanda ***post***a oturan/***post***un sahibi anlamında "postnîşîn" denir[916]. Tasavvufun anlam dünyasında mânevî bir mertebe olan şeyhlik makāmını işâret eden ***post***, eskiden evlerde eşyâ olarak kullanılmıştır[917].

Hz. Âdem'in oğlu Hâbil'in Allah'a adadığı koç ile Hz. İsmâil'e bedel olarak Cebrâil tarafından getirilen koçun ***post***ları tarîkat cihazı olarak kullanılan ***post***a dayanak oluşturur. Sûfîlerin, ***post***a mânevî bir değer vermeleri, Hz. İbrâhim ve Hz. İsmâil'in sünnetini icra etmelerindendir. Mi'rac'da Hz. Peygamber (s.a.v.)'e verilen "***refref***" denilen beş köşeli bir döşeğin verilmesi de ***post***un sünnetten bir başka delîlidir[918].

Postun başı teslimdir, ayağı hizmettir, sağı el tutmaktır, solu izzettir, şartı erenler önünde baş koymaktır, ortası muhabbettir, mihrâbı dîzardır, canı tekbirdir, şerîatı mü'min içeri girmektir, mârifeti pîrler korkusudur, hakîkati kendi menzilini bilip oturmaktır. Dört bacağında dört kelime yazılmıştır. Derviş bu kelimeleri bilmese ona ***post*** giymek haramdır: "A'zamtü aleynâ yâ Ali", "ekremtü aleyke yâ Ali", "eslemtü aleyke yâ Ali", "en'amte aleyke yâ Ali"[919]. ***Post***un mânâsı şerîat, tarîkat, mârifet ve hakîkâttir[920].

---

[914] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Seccâde ve Asâ,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 11; Kanar, *Büyük Farsça Türkçe Sözlük*, s. 147; Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 361; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, s. 779.

[915] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Seccâde ve Asâ,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 12; Post için bk. Resim 47.

[916] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, s. 779; Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 361.

[917] Güldane Gündüzöz, "Sembolizm ve Mitoloji Bağlamında Tasavvuf Kültüründe Hırka, Alem ve Seccâde", *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı – IV (İlahiyat)*, İstanbul 2015, s. 126.

[918] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Seccâde ve Asâ,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 12 – 13.

[919] Anonim, *Risâle der Beyân-ı Hırka*, (El Yazması Eserler, 06MilYzA 461 / a), 16b; Anonim, *Erkân-ı Kisvenâme Risâlesi*, (Osman Ergin Yazmalar, OEYz646 / 04), 113b; Seyfullah Kāsım b. Nizâmeddîn, *Tacnâme*,(Osman Ergin Yazmalar, OEYz1008 / 4), 75b – 76a; Anonim, *Kisvenâme*, (Manisa, YEK, 45Hk1310 / 5), 73a; Mustafa Kabûlî, *Kenzü'l-Esrâr*, (Hacı Reşît Bey, 107), 46a; Sırrı Alevî, *Bektâşî Tarîkatına Aid Usûl Âdâb Âyinler Mecmûası,* (İzmirli İsmail Hakkı, 1243), 29a – 29b.

[920] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Seccâde ve Asâ,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 11; Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 117.

Post, Hz. İsmâil'e bedel olarak Hz. Cebrâil tarafından getirilen koçun derisinin ***post*** olarak İbrâhim ve İsmâil peygamberler tarafından kullanılmasına ve onların sünnetine ve Hz. Peygamber'e Mi'rac'da verilen "refref" denilen döşeğe oturmaları ve onun üzerinde iken Tahiyyât duâsında geçtiği üzere Allah ile konuştuğu mânevî ortama işâret eder[921].

Postun beş köşeli olması, beş vakit namaza, Allah'a secde mahalli olan beş yere (farz olan secde, tilavet secdesi, sehiv secdesi, şükür secdesi, ta'zîm secdesi), hamse-i âl-i abâya, İslâm'ın beş şartına işârettir[922].

Postun bünyâdı, Hakk'ı zâtı, esmâ ve sıfatlarıyla bilmektir, ahkâmı enbiyâyı ikrâr, evliyâyı tasdîktir; farzı pîrin tekbiridir; sünneti sücûddur, muhabbettir; binâsı şerîatı tevbeden dışarı giymektir; tarîkatı tevbeden içeri giymektir; mârifeti sâhib-i sır olup ispatını bilmektir; hakîkati oturduğu yere oturmaktır (idrakinde olarak); mânâsı kavlini ve fiilini bilmektir; şartı niyâz ile oturmaktır; ortası muhabbettir, canı tekbirdir, mihrâbı dindarlıktır[923]. ***Post*** sâhibi olmak, "Hak yolunda kurbânım" demektir[924].

Tarîkat erkânında "***post***un ayakları hizmet, boynu teslîmiyet, tüyleri bereket, sırtı metânet, kuyruğu himmet gibi tasavvufî sembollere işâret eder[925].

Mevlevîlik'te mutfaktaki ***post,*** irâdeyi mürşide teslim etmeyi simgeler. Bu ***post***a "***saka postu***" denir. Suyun hayat verici özelliğinden mülhem olarak mânevî susuzluğu ifade etmek üzere ***saka*** denmiştir[926].

1.3.20. Müttekâ, Muîn, Zerdeste

Müttekâ, sözlükte dayanılan şey, âlet, koltuk değneği demektir[927]. ***Muîn***, yardımcı, yardım eden demektir[928]. ***Zer-deste*** diye ***müttekâ*** ve ***muîn***e benzeyen bir tarîkat cihazı da vardır[929]. Tarîkat cihazı olarak ***müttekâ***, seyr u sülûkte olan dervişlerin zikir, murâkabe ve ***halvet*** esnasında vakitlerini daha çok zikirle, râbıta ile geçirebilmek için derin uykuya

---

[921] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Seccâde ve Asâ,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 12 – 14.

[922] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Seccâde ve Asâ,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 14; Belgin Pekpelvan, "İslâm Sanatında Tasavvufî Sembolizm ve Mevlevîlik", *Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlânâ Sempozyum Blidirileri*, Çanakkale 2006, s. 528; Top, Mevlevî Usûl ve Âdâbı, s. 117.

[923] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Seccâde ve Asâ,* C. I, s. 15; Mustafa Kabûlî, *Kenzü'l-Esrâr*, (Hacı Reşît Bey, 107), 46a – 46b.

[924] Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C. I, k. 2, s. 460.

[925] Ocak, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sûfîler*, s. 131.

[926] Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 48.

[927] İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s. 4904; Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 1282.

[928] Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 1378.

[929] Halvette olan dervişin kolunun altına alarak dayandığı ağaçtan veya demirden yapılan tarîkat cihazı: bk. Cihan Okuyucu, "Bir Yesevî Şeyhinin İlginç Portresi: Seyyid Mansûr", *Keşkül Dergisi,* 40 (2017), s. 40.

dalmayı, ayak uzatarak oturmayı engellemek üzere kullandıkları ağaçtan yapılan âlettir. ***Muîn*** de aynı amaçla kullanılan demirden yapılan tarîkat cihazıdır[930]. [Şekil 33.]

Müttekâ/muîn, üçer karış uzunluğundadır. Baş taraflarına bir karış kadar ay şeklinde havaya bakan bir parça yapıştırılır/eklenir. Sülûk ehli olan dervişler zikir, murâkabe ve ***halvet*** zamanlarında bir ucunu yere diğer ay gibi olan ucunu alnına veya koltuk altına dayayıp râbıta ve murâkabesine devam eder. ***Halvet***te ve sâir yerlerde sülûk ehline ayak uzatmak edeben uygun değildir[931]. "***Zer-deste*** taşımak, "pîrin asâdârıyım", demektir."[932]

1.3.21. Halvet Kolanı

Halvette olan müridin, edeben ayaklarını uzatmadan ve dizlerini sünnet üzere dikerek oturmak ve nefs terbiyesinde riyâzet, perhiz, oruç, namaz, zikir ve tefekküre hakkıyla devam edebilmek için dizlerine ve boynuna taktığı ***halvet*** âletine ***halvet kolanı*** denir. "Çile kolanı" da denilen ***halvet kolanı*** ipten örülür, dokuma kayıştan veya keçeden de îmâl edilir[933]. [Şekil 34.] Kimi sûfîlerin mezarında hayatta iken kullandığı tarîkat cihazları da bulunur. Bunlardan bir tanesi de ***halvet kolanı***dır[934].

1.3.22. Tılsımlı Gömlek

Tılsım sözlükte, tedbir, fevkalâde kuvvet, tesir, çare, önlem, doğaüstü işler yapabileceğine inanılan güç, muska anlamlarına gelir[935]. Sihir türlerinden biri kabul edilen tılsım[936] terim olarak, zaman ve mekân uygunluğu esnasında aktif gök kuvvetlerinin pasif yer güçlerini etkilemesi olarak tarif edilir[937].

"***Tılsımlı gömlek***ler, Osmanlı padişahlarının Allah'tan istedikleri duâlar ve kötülüklere karşı korunma amacıyla yapılmış, çeşitli sembol ve şekillerle desteklenmiş şifâlı

---

[930] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Seccâde ve Asâ,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 7; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, s. 640; Müttekâ, muîn ve zerdeste için bk. Şekil 33.

[931] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Seccâde ve Asâ,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 7.

[932] Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi,* C. I, k. 2, s. 460.

[933]İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Halvet,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. II, s. 3; Oğuzhan Kantar, "Halvetî Şa'bânî Tarîkatlarında Kullanılan Tâc-ı Şerîf ve Diğer Cihâz-ı Tarîkat ve Sembolik Anlamları**",** Seyit Aydın (ed.), *I. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sembozyumu Şeyh Şa'bân-ı Velî'yi Anma ve Anlama*, Kastamonu 2012, C. II, s. 393; Mehmet Fatih Çıtlak, *Huzur Defteri Tasavvuf Sohbetlerinde Kayda Alınan Notlar I,* Sûfî Kitap, İstanbul 2012, s. 105*;* Revnakoğlu, *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarîkat Kültürü,* s. 110; Halvet kolanı için bk. Şekil 34.

[934] M.Baha Tanman, "Settings fort he Veneration of Saints" *Dervish Lodge: Architecture, Art, and Sûfîsm in Ottoman Turkey*, ed. Raymond Lifzhez, University of California Press, England 1992, s. 145 – 146.

[935] Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 886; *TDK Güncel Türkçe Sözlük***,** https://sozluk.gov.tr/ (Erişim tarihi ve saati: 28.12.2019, 21.35).

[936] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, s. 494.

[937] İlyas Çelebi, "Tılsım", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/tilsim (21.08.2019).

giysilerdir."[938] [Şekil 35.], [Resim 48.] Bu gömleklerin üzerinde çeşitli geometrik şekiller, Kur'an'dan âyetler, vefk ve cifr yer almaktadır[939]. ***Tılsımlı gömlek***ler Osmanlı padişahlarının kullanma amaçlarına benzer amaçlarla özellikle Mevlevî ve Bektâşîler tarafından da kullanılmış bir tarîkat cihazıdır. ***Tılsımlı gömlek***ler çeşitli müzelerde sergilenmektedir[940].

1.3.23. Çerâğ

Farsça bir kelime olan ***çerâğ*** sözlükte, kandil, mum, lamba, ocak, ışık, yağa batırılan fitil, mum, anlamlarına gelir[941]. İçine yağ konulup kenarındaki deliğe takılan fitili yakmakla kullanılan, topraktan ya da mâdenden yapılan kandil anlamına gelen ***çerâğ***[942], müridin seyr u sülûkten sonra mürşidinden merâsimle aldığı tarîkat cihazlarından biridir[943], yolunu aydınlatır[944].

Günlük hayatta da aydınlatma aracı olarak kullanılan ***çerâğ***, tekke ve dergâhlarda da kullanılmıştır. Bütün tarîkatlarda ***çerâğ***ın bir yeri olmakla birlikte Bektâşîlik'te ***çerâğ***, "meydan"da bulunan bir makāma işâret eder. Sûfîler "***çerâğ***ı / kandili söndür!" ya da "***çerâğ***ı / kandili yak" yerine "çerağı / kandili uyandır!", "***çerâğ***ı dinlendir!" diyerek ***çerâğ***a farklı bir anlam yüklemişlerdir[945].

"Mescidlerdeki mihrâb, vücuddaki kalb makāmındadır. Mihrâbın içerisindeki o ***çerâğ*** iman nûruna ve Muhammedî muhabbete işârettir. Lâkin o nûrun dâimî aydınlatması için kulun sırât-ı müstakîm üzere cihâd etmesi, yani nefsânî ve şeytânî düşmanlara karşı dâima uyanık olması lâzımdır. İşte bu cihâda remiz olduğundan imamın namaz kıldırdığı yere mihrap denir ki nefsle ve zulmetle cenk makāmıdır."[946]

---

[938] Fatih Aytekin, *Topkapı Sarayı Koleksiyonlarındaki Şifalı Gömleklerin Şifrelerinin Değerlendirilmesi ve Yeni Bir Tasarım*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015, s. 1. Tılsımlı gömlek örnekleri için bk. Şekil 35, Resim 48.

[939] Hülya Tezcan, "Dolmabahçe Sarayındaki Sultan II. Abdülhamid'e Ait Tılsımlı Gömlek", *Uluslararası İstanbul Tarihi Yarımada Sempozyumu 2013*, ed. Nazlı Ferah Akıncı, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul Tarihi Yarımada Uygulama ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2013, s. 680 – 681.

[940] Sadi Bayram, "İstanbul Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nde Bulunan Tılsımlı İki Gömlek ve Kültürümüzdeki Yeri", *Vakıflar Dergisi,* Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 22 (1991), s. 356; Fatih Aytekin, *Topkapı Sarayı Koleksiyonlarındaki Şifalı Gömleklerin Şifrelerinin Değerlendirilmesi ve Yeni Bir Tasarım*, s. 10 – 11; *Keşkül Dergisi*, 31 (2014), s. 115.

[941] Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 507; Ziya Şükün, *Farsça-Türkçe Lugât Gencîne-i Güftâr*, Maarif Matbaası, İstanbul 1944, s.690; İbrâhîm Olgun-Cemşit Drahşan, *Farsça-Türkçe Sözlük*, Muassasah-i İntishârât-i Talâsh, Tebris 1984 – 1985, s.116; Cerrâhî, *Istılahat-ı Sofiyye fi Vatan-ı Asliyye*, s. 67.

[942] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, s. 351.

[943] Sırrı Alevî, *Bektâşî Tarîkatına Aid Usûl Âdâb Âyinler Mecmûası,* (İzmirli İsmail Hakkı, 1243), 24a; Radavî, *Miftâhu'd-Dekāik fi Beyâni'l-Fütüvveti ve'l-Hakāik*, (Abdülbâkî Gölpınarlı Yazma Eserler, 171), 3b, 53b.

[944] Harakānî, *Fakrın Makamları*, s. 26.

[945] Oğuzhan Kantar, "Halvetî Şa'bânî Tarîkatlarında Kullanılan Tâc-ı Şerîf ve Diğer Cihâz-ı Tarîkat ve Sembolik Anlamları", C. II, s. 393; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, s. 351.

[946] Çıtlak, *40 Mektup*, s. 350.

1.3.24. Na'leyn, Başmak, Kamerçin, Tomak

Na'l, sözlükte yerden kendisiyle ayakların korunduğu şey[947], Arapların başmak yerine giydikleri nesne[948], ayakkabı, at ve benzeri hayvanların ayağına çakılan demir, pabuç anlamlarına gelir[949].

Başmak[950] sözlükte ayakkabı, pabuç anlamlarını gelir. Arapçadaki na'linin karşılığı olarak kullanılır[951]. Önceden deriden yapılmış, üstü açık ayakkabı için kullanılan, zamanla genellikle pabuç için kullanılan başmak, yüzyıllar boyunca Osmanlı'da halkın pek çok kesimi tarafından kullanılmıştır[952].

Kamerçin, siyah parlak derinin en kalitelisinden yapılan yemeni ile iskarpin arası bir ayakkabı demektir. 19. yüzyılın sonlarında İstanbul'da yangın tulumbacısı gençler arasında yaygın olarak kullanılmıştır[953].

Özünde ayakkabı anlamına gelen ***na'leyn, başmak*** ve ***kamerçin***, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e Mi'rac'da verilen tarîkat cihazlarından birinin ***na'leyn*** olması sebebi ile sıradan bir eşyâ olarak telakki edilmemiş, bazı mânevî anlamlar yüklenmiştir[954]. Aynı zamanda Kurân-ı Kerim'de Allahu Teâlâ'nın Hz. Mûsâ'ya hitâben; *'"İyi bil ki ben, evet yalnız ben senin rabbinim; artık pabuçlarını çıkar, çünkü şu anda kutsal vadide, Tuvâ'dasın."*[955] buyurması, sûfîlerce na'linin farklı bir gözle değerlendirilmesine vesîle olmuştur.

Hz. Peygamber'in kullandığı eşyâdan biri de na'lindir. Genelde ikili yani ***na'leyn*** şeklindeki kullanımı yaygındır. Topkapı Sarayı Müzesi Mukaddes Emanetler Dairesi'nde ve İstanbul Fatih'teki Hırka-i Şerif Câmii'nde başmak-ı şerîf adıyla da marûf olan na'linler vardır[956].

---

947 İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s. 4477.

948 Vankulu Mehmed Efendi, *Vankulu Lügatı*, C. II, s. 1967.

949 Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 1464; Mütercim Âsım Efendi, *Kāmûsu'l-Muhît Tercümesi*, C. V, s. 4792.

950 "Birçok Türk lehçelerinde (başmak, başmah, paşmak vs.) bugün de yaşamaktadır." bk. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, s. 167.

951 Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, s. 167; Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 35; Anonim, *Tarama Sözlüğü,* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995, C. I, s. 448; Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 48; Mehmet İpşirli, "Paşmaklık", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/.pasmaklik (21.08.2019).

952 Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, s. 167; Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 35.

953 Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 148.

954 İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 5 – 6, 8.

955 Tâhâ, 20 / 12.

956 Nebi Bozkurt, "Na'l-i Şerif", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/nal-i-serif#1 (22.08.2019).

Başmak, sûfî dilinde ayakkabı anlamına gelir[957]. Hadis kültüründe Peygaberimize atfedilen ayakkabılar Osmanlı'da "başmak-ı şerif" olarak isimlendirilmiştir[958]. ***Kamerçin,*** dervişin giydiği ayakkabılardan birisidir. ***Başmak*** daha çok dervişlerin dışarıda, ***kamerçin*** ise dergâh içinde giydikleri ayakkabıdır[959].

Tomak, kalın ve ağır çizme[960] anlamına gelen eskiden çizme içine giyilen bir çeşit ayakkabıdır. Yumuşak meşinden, uzun konçlu ve kopçalı olarak imal edilen tomağı, Sünbülî dervişler devran sırasında giyer[961]. Cerrâhîlik'te de önemli bir yeri olan tomak, dördüncü dâireye ulaşan sâlike tekbirlenen tarîkat cihazlarından biridir. Şeyhin tekbirlemesinden murâd, ayağın kötüye gitmemesi ve her dâim abdestli olmakta sağladığı kolaylıktır[962].

Başmak, Hz. Peygamber'in ayağına giydikleri ayakkabıya benzetildiğinden, onun yolunda sâbit kadem olmaya işârettir. Aynı zamanda yürürken ayak ucuna bakılması edebinden dolayı, salike tarîkatta – yolda- olduğunu hatırlatır[963].

1.3.25. Kılıflı Maşa

Maşa, sözlükte ateş tutmaya veya ateşten bir şey çıkarmak için kullanılan demirden veya pirinçten yapılan âlet demektir[964]. Tarîkat cihazı olarak Mevlevîlik'te çile esnasında mutfakta yapılan on sekiz hizmetten[965] biri olan "Pazarcı"nın kullandığı bir cihazdır. Pazarcı hizmetinde olan can, pazara, çarşıya giderken ***elifî nemed***inin içine kılıflı maşayı sokar. Maşayı görenler dervişin hizmette olduğunu bilirler ve onu işinden alıkoyacak davranışlardan sakınırlar[966].

---

[957] Mehmet Fahrettin Dal, *Fahreddin Erenden'in Tasavvufî Görüşleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 381 – 382.

[958] Vildan S. Coşkun, "Na'l-i Şerif", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/nal-i-serif#2-turk-edebiyati (22.08.2019).

[959] Mehmet Fatih Çıtlak, "Derviş Çeyizi", *Keşkül Dergisi*, 31 (2014), s. 77.

[960] Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 910.

[961] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, s. 510.

[962] Fahreddin Erenden, *Envâr-ı Hz. Nûreddin el-Cerrâhî*, İstanbul: İslâm Ansiklopedisi Araştırma Merkezi Kütüphânesi 3893, ts., C. I, s. 54; Revnakoğlu, *İstanbul Tekkeleri Notları,* zf. no. 119 / 223.

[963] Çıtlak, *40 Mektup*, s. 234.

[964] Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 1257.

[965] Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 55.

[966] Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 36; Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 332.

1.3.26. Alem

Alem sözlükte, ***sancak***, askerlerin altında toplandığı bayrak, nişan, işâret, minâre tepesi, alâmet, uzun dağ anlamlarına gelir[967]. Aynı zamanda "ilim" kelimesi ile aynı kökten türemiştir. ***Alem***, kalabalıkları yönetmede, önderin yerini belirtmede kullanılan mızrak gibi uzun bir gönderin ucuna takılan bir işâret olmakla birlikte, toplumun birlik ve beraberliğini sağlayan bir görevi yerine getirmesi, ona kutsiyet atfedilmesine sebep olmuştur. Eski devirlerden beri devlet ve dinlerin sembolü olarak kullanılan ***alem***ler kumaş, maden ve ahşaptan imâl edilmişlerdir[968]. [Resim 49 – 50.]

Tarîkat cihazı olarak ***alem***, halîfelik mertebesine ulaşan sâlike ***tâc*** ve ***hırka*** giydirilmesinden sonra verilen tarîkat cihazlarındandır[969].

Alem, ilim kelimesi ile aynı kökten gelmesi sebebiyle, onu taşıyan kişinin ilim ehli olmasına ve onun mânevî sorumluluğunun îfâsının ancak ilimle olacağına (faydalı ilim) işâret eder[970]. Tasavvufta ***alem***in canlı bir obje olduğunun düşünülmesi, kendisini taşıyan kişinin lehinde ve aleyhinde şâhitlik yapacak olması, insanın gafletten uzak olmasının önemine işâret eder[971].

Harakānî'ye göre ***alem***in mânâsı; "uzlet hâlidir; gelen gidene rahatsızlık vermemek, misâfire ve içinde bulunduğu topluluğa güven vermek, içi dışı bir olmaktır. Zâhir ve bâtın lambasının sönmemesidir."[972]

1.3.27. Sancak

"Türkçe sançmak fiilinden türediği belirtilen ***sancak*** kelimesi "bayrak ve tuğ gibi özellikle toprağa dikilen bir anıtın veya geminin üstünde devamlı dalgalanan ve bir sembol bildiren flama, denizcilikte geminin sağ tarafı, Osmanlı Devleti'nde bir bölge veya gelir getiren has" gibi anlamlara gelir."[973] [Resim 51.]

---

[967] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, s. 47; Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 947; İbn-i Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s.3083-3085; Mütercim Âsım Efendi, *Kāmûsu'l-Muhît Tercümesi*, C. VI, s. 5123.

[968] Sargon Erdem, "Alem", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/alem--sembol#1 (29.08.2019); Alem çeşitleri için bk. Resim 49 – 50.

[969] Anonim, *Âdâb-ı Tarîkat,* (El Yazması Eserler, 06MilYzA8754), 6a; Sırrı Alevî, *Bektâşî Tarîkatına Aid Usûl Âdâb Âyinler Mecmûası,* (İzmirli İsmail Hakkı, 1243), 23a; Radavî, *Miftâhu'd-Dekāik fî Beyâni'l-Fütüvveti ve'l-Hakāik*, (Abdülbâkî Gölpınarlı Yazma Eserler, 171), 3b.

[970] Anonim, *er-Risâletü's-Seccâde ve'l-Alem*, (Bölge YEK, SÜİF0025 / 6), 29b.

[971] Güldane Gündüzöz, "Tekke Hayatında Üç Önemli Figür: Alem, Sancak, Tuğ", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 85 (2018), s. 176.

[972] Harakānî, *Fakrın Makamları*, s.26.

[973] İlhan Şahin, "Sancak", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/sancak (30.08.2019); Sancak için bk. Resim 51.

Sancak, savaşlarda devletin simgesi olarak kullanılan bayraktır[974]. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Hz. Ali'ye ***sancak*** vermesi[975], Müslümanlar arasında sancağın simgesel değeri, tekke kültüründe de sancağı önemli hâle getirmiştir[976].

1.3.28. Tuğ

Tuğ, "at kuyruğu bağlanmış, ucuna da altın yaldızla top geçirilmiş mızrak nevinden bir alâmetin adıdır."[977] Devletin gücünü sembolize eden bir işârettir[978]. ***Tuğ,*** devlet görevinde bir rütbe anlamında da kullanılır[979].

Halîfe olan dervişe verilen tarîkat cihazlarından biri de ***tuğ***dur[980]. Menkabevî bir anlatı ile ***tuğ***, Hz. Âdem'e dayandırılır. Hz. Âdem cennetten yeryüzüne gelince tövbe etmiş ve Allah onun tevbesini kabul etmiştir. Allah'ın emri ile Hz. Cebrâil, Hz. Âdem'in belini pamuktan bir ***kuşak***la bağlamış, saçını tıraş etmiş ve kestiği saçları cennet reyhanlarından bir sırığa bağlamış ve şöyle demiştir: *"Yâ Âdem! Her kande ki gidersin, bu* ***tuğ*** *seninle bile olsun."*[981]

Tuğ, ***alem*** ve ***sancak*** gibi, tekke kültüründe mânevî yükselişi simgeleyen bir unsur olarak yer bulmuştur[982]. Aynı zamanda ***tuğ, nefs-i emmâre***nin başını kesmeye işârettir[983].

1.3.29. Sûfilerin Kullandıkları Mûsikî Âletleri

1.3.29.1. Halîle

Halîle, merhabe[984] de denilen çalgı çeşitlerinden bir zildir. Rifâî, Kādirî, Sa'dî ve Mevlevîlerin zikir törenlerinde diğer mûsikî âletleriyle birlikte çalınan[985], "avuçtan büyük iç tarafı biraz çukur bulunan, çukur yerindeki kayışa el geçirilen ve iki ele takılarak birbirine,

---

974 Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, s. 116.

975 İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 14.

976 Gündüzöz, "Tekke Hayatında Üç Önemli Figür: Alem, Sancak, Tuğ", s. 164.

977 Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, s. 523.

978 Tülin Çoruhlu, "Tuğ", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/tug (30.08.2019).

979 Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, s. 524.

980 Radavî, *Miftâhu'd-Dekāik fî Beyâni'l-Fütüvveti ve'l-Hakāik,* (Abdülbâkî Gölpınarlı Yazma Eserler, 171), 3b, 54a.

981 Anonim, *Âdâb-ı Tarîkat,* (El Yazması Eserler, 06MilYzA8754), 5b.

982 Gündüzöz, "Tekke Hayatında Üç Önemli Figür: Alem, Sancak, Tuğ", s. 166.

983 Radavî, *Miftâhu'd-Dekāik fî Beyâni'l-Fütüvveti ve'l-Hakāik,* (Abdülbâkî Gölpınarlı Yazma Eserler, 171), 54a.

984 İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Edevât-ı Çehiz Be-Dervişân an Tarîkat-ı Aliyye,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 3.

985 Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, s. 710.

hafifçe biri aşağıya çekilmek şartıyla vurulup tempo tutulan büyük zildir. Nevbe[986] şeyhin ***halîle***ye vurmasıyla başlar[987]. [Şekil 36.]

Halîle, Hz. Âdem'in oğulları Hâbil ve Kâbil'in Allah'a sundukları adaklarla ilgili şu olaya dayandırılır: Allah'a Kâbil ekin, Hâbil ise koç adar. Allah tarafından bir melek koyun suretinde gönderilir. O koyun önce ekine yönelir, ama koç koyunun yanına varınca koyun indiği merdivenlerden çıkmaya başlar. Hâbil'in koçu da onu takip etmeye başlar. İşte bu esnada Hâbil, koçu geri gelmesin diye yerden iki taş alıp birbirine vurarak ses çıkarır. İşte zikir törenlerinde sûfîler, Allah aşkını ve Hâbil'in makbûl kurbanını hatırlamak ve O'nun, sünnetini icrâ etmek üzere mûsikî âletlerini çalarlar ve mûsikî âletlerinin Hâbil'in îcâdı olduğunu düşünürler. Mûsikî âletlerinin sûfîlerce makbûl olmasının bir başka delili de, sahâbenin hicret esnasında Medine'ye ulaşan Hz. Peygamber (s.a.v.)'i çeşitli mûsikî âletlerini çalarak ve ilâhî söyleyerek karşılamalarıdır[988].

1.3.29.2. Şeştâr

Şeştâr, Mevlevî ayinlerinde çalınan altı telli bir sazdır. Armûdî biçimde, ud kâsesi büyüklüğünde ve ud kâsesi büyüklüğünde ama üst tarafı kısa telli olmak üzere üç türü vardır[989].

1.3.29.3. Kerrenay

Mevlevî âyinlerinde çalınan zurna veya klarnete benzeyen bir ağız sazıdır[990].

1.3.29.4. Kudüm

Küçük davul veya trampete benzeyen[991], yan yana bağlı yere konması için keçeden, kilimden yuvarlak altlık konulan[992], yüzü deri ve etrafı meşinle kaplanan, aşağı doğru daralan madeni iki kâseden yapılan mûsikî âletidir. Buna "nakkâre", "dümbelek" veya "çifte nâra" da

---

[986] Mûsikî âletlerinin hepsinin çalınması ile icra edilen zikir töreni. bk. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, s. 693.

[987] Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 30; Mûsikî âletleri için bk. Şekil 36.

[988] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Edevât-ı Çehiz Be-Dervişân an Tarîkat-ı Aliyye,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 4 – 6.

[989] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, s. 345.

[990] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, s. 243.

[991] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, s. 649.

[992] Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 26.

denir. ***Kudüm***lerin Mevlevîlik dışındaki diğer tekkelerde elde çalınanları da vardır.[993] "Zahme" adı verilen ucu yuvarlak ince sopalarla kudüme vurularak çalgı icra edilir[994].

1.3.29.5. Mazhar

Def türlerinden dâire şeklindeki bir kasnağa deri geçirilmesi ile yapılan bir çalgı âletidir. Def ile farkı, ***mazhar***da pul şeklinde zillerin bulunmamasıdır. Rifâî, Kādirî, Sa'dî tekkelerinde zikri hareketlendirmek için çalınır. Mazharın küçüğüne de ***nevbe*** denmiştir[995].

Mazhardaki halkaların sayısının on sekiz olması Allah'ın Hayy ismine, her halka üçer aded olmakla o iki tanesi dörder adet olup on iki imama, on iki pîre, toplamda altmış altı aded olmakla ism-i zât olan Allah ism-i şerîfine işârettir[996].

"Zil ve def taşımak, "namaz kılarım" demektir."[997]

1.3.29.6. Davul, Kös

Arapça tabl denilen[998], "büyük ve enlice bir kasnağın iki yanına deri geçirilerek yapılan, tokmak ve değnekle çalınan çalgı aletidir."[999] ***Kös*** ise ***davul***un birkaç misli büyüğüne verilen addır[1000].

1.3.29.7. Çarpâre

Parmaklara takılan etrafında ses çıkarmaya yarayan ziller olan dört parçadan yapılan mûsikî âletidir. Halk arasında "çalpara" diye bilinir[1001].

1.3.29.8. Rebâb

Kemençe ile çalınan bir sazdır[1002]. Tanbura benzer ama tanbur, dizler üzerinde mızrap vurularak, ***rebâb*** ise dik bir şekilde yerde yayla çalınır[1003].

---

[993] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, s. 309.

[994] Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 56.

[995] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, s. 423; Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s.37.

[996] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Edevât-ı Çehiz Be-Dervişân an Tarîkat-ı Aliyye,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 3.

[997] Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C. I, k. 2, s. 460.

[998] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III. s. 371.

[999] *TDK Güncel Türkçe Sözlük*, http://sozluk.gov.tr/, (Erişim tarihi: 28.08.2019).

[1000] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, s. 303.

[1001] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, s. 327; İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Edevât-ı Çehiz Be-Dervişân an Tarîkat-ı Aliyye,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 2.

[1002] Mütercim Âsım Efendi, *Kāmûsu'l-Muhît Tercümesi*, C. I, s. 413; Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 657

[1003] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, s. 16.

Şems'ten (ö. 645 / 1247 [?]) ilham alarak Mevlânâ tarafından yapıldığı rivâyet edilen ***rebâb***ın dört köşesi dört yönü, iki köşesi yeri ve göğü sembolize etmektedir. Her yönü kapsayan seslerin sahibi olan bu mûsikî âletinde âlemin sesi olduğuna işâret vardır[1004].

1.3.29.9. Ney

Ney kamıştan[1005] yapılan yedi delikli üflemeli bir mûsikî âletidir.[1006] Eskiden beri bilinen bir mûsikî âleti olan ***ney***, özellikle Mevlevîlik'te kullanımı yaygındır, derin mânevî semboller içerir[1007].

1.3.30. Burhan Tığı, Şiş, Topuz (Zarp), Gül, Kılıç

Burhan tığı, Rifâiyye tarîkatında şeyhin zikir esnasında dervişlerin çeşitli yerlerine sokmak suretiyle kerâmet izhar ettikleri, ince çorap şişi kalınlığında ucu sivri ve keskin demir parçasına denir. ***Kılıç*** da ***şiş***in yerine kullanılan burhan âletlerindendir[1008]. [Resim 52.] Büyüklerine "meydan aynası"[1009] denilen ***şiş***, demirden yapılan 40 – 50 cm. uzunluğunda bir âlettir. Bunların başı topuzlu ve zincirli olanlarına topuz veya ***zarp*** denmektedir[1010]. ***Gül***, ateşte kızdırılıp zikir esnasında yalanan yassı demirdir[1011]. [Şekil 37.]

Rifâiyye tarîkatında zikir esnasında yukarıda bahsi geçen âletlerin kullanılması şu olaya dayanır: Pîr Ahmed er-Rifâî (ö. 578 / 1182) hazretleri müridleriyle beraber hacc ettikten sonra Hz. Peygamber (s.a.v.)'i ziyaret için Medine'ye hareket ederler. Medine'ye geldiklerinde Ahmed er-Rifâî hazretleri Hz. Peygambere *"Yâ seyyidî! Benim seyyidliğimi inkâr ediyorlar"* diye münâcâtta bulunur. Hz. Peygamber'in kabrinden elini uzatarak *"Yâ Veledî"* demesiyle birlikte müridler vecde gelerek taşa çarpmaya, taş ve savaş âletleriyle kendilerine vurmaya başlarlar. Netîcede hiçbirine herhangi bir zarar olmaz. Bu olaydan ötürü Rifâiyye tarîkatında yukarıda bahsi geçen savaş âletleri ile ***burhân*** göstermek yapıla gelmiştir[1012].

[1004] Pekpelvan, "İslâm Sanatında Tasavvufî Sembolizm ve Mevlevîlik", s. 526.

[1005] Kanar, *Büyük Farsça Türkçe Sözlük*, s. 667.

[1006] Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 34.

[1007] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, s. 689.

[1008] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, s. 249; Topuz için bk. Resim 52.

[1009] Oğuzhan Kantar, "Halvetî Şa'bânî Tarîkatlarında Kullanılan Tâc-ı Şerîf ve Diğer Cihâz-ı Tarîkat ve Sembolik Anlamları, C. II, s. 393.

[1010] Demirci, *İzmir'de Tasavvuf Kültürü,* s. 185.

[1011] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, s. 683; Burhan tığı, şiş, topuz, gül, kılıç gibi harp aletleri için bk. Şekil 37.

[1012] İstanbûlî; *Mecmûat, Fütüvve-i Edevât-ı Çehiz Be-Dervişân an Tarîkat-ı Aliyye,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 9-10.

Rifâî zikirlerindeki burhânlardan birisi olan ***gül*** denilen ateşten kızdırılan demiri yalamakta, Hz. İbrâhim'in ateşe atılmasıyla Allah'ın izniyle ateşin onu yakmaması, mancınıkla atıldığı yerin gül bahçesine dönüşmesine işâret vardır. Bu ***gül*** yalanırken "Yâ Selâm" zikri yapılır[1013].

Birinci bölümde sûfîlerin kullandıkları tarîkat cihazlarının neler olduğu, sembolik anlamları ve farklı yönleri ile sembolizm, giyim kuşamla ilgili âyet ve hadisler ve tarîkatlar öncesi dönemde sûfîlerin giyim kuşam alışkanlıkları konuları ele alınarak çalışmaya bir temel oluşturulmuştur. Bu temel üzerine çalışmanın ikinci bölümünde tarîkat cihazlarının turuk-ı aliyye denilen ana tarikatlar çerçevesinde değerlendirmesi yapılacaktır.

[1013] Demirci, *Tarihten Günümüze Tasavvuf Kültürü Makaleler*, s. 168.

İKİNCİ BÖLÜM
TURUK-I ALİYYEDE CİHÂZ-I TARÎKAT

Bu bölümde turuk-ı aliyye denilen ana tarîkatlarda tarîkat cihazları konusu ele alınacaktır. Başta el yazması eserlerdeki bilgiler olmak üzere hangi tarîkatın hangi cihazları kullandığı ortaya konulacak ve yeri geldikçe de bu cihazların sembolik yönlerine temas edilece, tarîkat içindeki farklılıklar da ortaya konmaya çalışılacaktır. Tarîkat cihazları her tarîkat için mümkün olduğu kadar belli bir sıraya göre ele alınacak, ulaşılan bilgiler çerçevesinde yakın dönemdeki uygulamalara da yer verilecektir. Ayrıca ülkemizdeki bazı şehirler ve Bosna Hersek'teki mezarlıklar, türbeler, tekkeler ve müzelerden elde edilen resimler ve el yazması eserler, kitaplar ve dergilerden elde edilen şekillerle konu anlaşılır hale getirilmeye çalışılacaktır.

2.1. Nakşibendiyye

XIV. yüzyılda Orta Asya'nın Buhâra şehrinde yaşamış olan Bahâeddîn Nakşibend'e (ö. 791 / 1389) nisbet edilen Nakşibendiyye tarîkatı, XII. yüzyılda Buhâra taraflarında oluşan Abdulhâlık-ı Gücdüvânî'nin (ö. 615 / 1218) kurucusu olduğu Hâcegâniyye tarîkatının devamı niteliğindedir. Kaynaklara baktığımızda Nakşibendiyye tarîkatında ***cihâz-ı tarîkat***, diğer tarîkatlara nazaran çok önemli bir yere sahip değildir. Bunun sebebi, Nakşibendiyye tarîkatının teşekkül ettiği dinî ortamdır. Bu tarîkatın teşekkülünde Buhârâ bölgesinin medrese kültürü ile Horasan bölgesinin melâmet anlayışı etkili olmuştur. Melâmet anlayışına sahip olan Bahâeddîn Nakşibend, kıyafete önem vermemiş, müridlerine de belli bir kıyafet giydirmemiştir. Kendisi de keçeden bir ***takke*** kullanmış, etrafında pek çok müridin toplanması, ulemâdan da müridlerinin olması sebebiyle Buhârâ ulemâsının eleştirisine mâruz kalmış, başındaki ***külâh***ın şöhrete sebep olduğu eleştirisi sebebiyle onu bir dervişe vermiştir[1014].

Bahâeddîn Nakşibend'e Muhammed Baba es-Semâsî (ö. 734 / 1333 - 1334) aracılığı ile Ali Râmitenî'nin (ö. 721 / 1321) ***külâh***ı ulaştırılmış ve bu ***külâh***ı, rüyâsında Abdülhâlık-ı Gücdüvânî'nin Emîr Külâl'a (ö. 772 / 1370)götürmesini istemesi üzerine, O'na götürmüştür.

[1014] Necdet Tosun, "Nakşibendiyye", *Türkiye'de Tarîkatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, İsam Yayınları, İstanbul 2015, s. 611, 614; Necdet Tosun, *Bahâeddin Nakşbend Hayatı, Görüşleri, Tarîkatı*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2002, s.114; Hamîd Algar, "Nakşibendiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/naksibendiyye#1 (02.12.2019).

Emîr Külâl Bahâeddîn Nakşibend'e ***külâh***ı iki kumaş arasında saklamasını söylemiştir. Bu olay üzerine Bahâeddîn Nakşibend, Emîr Külâl'in mânevî terbiyesi altına girmiştir[1015].

Hâcegân şeyhlerinin kendilerine mürid olmak için gelenlere mesleklerini sormaları, bir meslekleri yoksa müridliğe kabul etmemeleri ve "Bizim yolumuzda ***hırka*** değil, hırfe (meslek) önemlidir." demeleri, Nakşibendiyye'de kıyafetin çok önemli olmadığını bize göstermektedir[1016]. Hâlid-i Bağdâdî (ö. 1242 / 1827), tarîkat cihazı ile üstünlük taslayanları "***hırka*** ile nifâk yapanlar" olarak nitelemiş, aynı zamanda ***halvet***te ***hırka*** ile ***külâh*** giymeyi hoş görmemiştir[1017]. Behrâyiçî (ö. 1218 / 1803), Nakşibendilik'te icâzet töreninin Ramazan ayının girdiği günlerde beyaz renkli ***tâc***larla yapıldığını ifade etmiş ve her ne kadar böyle törenler olsa da Nakşibendilik'in tâlim ve taallüm tarîkatı olduğunu, ***külâh*** ve şecerenin önemsiz olduğunu ifade etmiştir[1018].

Melâmetîlerin halkın giyindikleri gibi giyinmeleri, kendilerini diğer insanlardan ayırt edecek hususiyetlerden kaçınmaları tavrını Nakşibendiyye mensupları da benimsemiştir. Bu sebeple Nakşibendîliğin ilk asırlarında özel bir model ve renkte ***hırka*** ve ***tâc*** görülmemektedir. Özellikle Osmanlı dönemindeki Nakşîlerde tarîkata özgü kıyafetler ve ***tâc*** kullanılmakla birlikte, tarîkat cihazları Nakşîler için çok temel bir prensip olarak telakki edilmemiştir. Nakşî şeyhleri genellikle ulemânın giydiği kıyafetleri giymeyi tercih

---

[1015] Tosun, *Bahâeddin Nakşbend Hayatı, Görüşleri, Tarîkatı*, s. 100 – 106.

[1016] Tosun, *Bahâeddin Nakşbend Hayatı, Görüşleri, Tarîkatı*, s. 299. "Hırkanın yerine hırfeyi ikâme eden düşünce aslında Nakşbendiyye'yi bu araştırmaya konu olan gerek 15. yüzyıl, gerekse genelde diğer tarîkatlardan Nakşbendiyye'yi ayıran dil be yâr, dest be kâr prensibi idi. Bu prensip Hâce Ahrâr'ın faaliyetlerinde de görüleceği üzere tarîkatı ekonomik anlamda aktif ve zengin bir yapıya dönüştürmüştü… Boldırev, Sovyetlerin son döneminde, o zamana kadar Sovyet tarihçiliğinin Nakşbendiyye'ye ve özellikle Hâce Ahrâr'a bakışını değerlendiren önemli bir makâle yayımlamıştır. Bu makâlesinde, Nakşbendîliğin dil be yar, dest be kâr prensibiyle, tasavvuf tarihinde ilk kez geleneksel asalak keşişlik inancını kınayarak bıraktığını kaydeder. Bunun yerine Nakşbendiyye insanları aktif yaşama ve üretici emeğe davet etmiştir. Gücdüvânî takipçilerinin tasavvufî geleneği, hırkadan hırfeye dönüşmüştür. Onlar için meslek, yaşamak için gereken şeyleri meşrû yolla temin etmek demekti. Fakat giyeceğin yani hırkanın sembolik değeri kabul edilmekle birlikte gerekliliği reddedilmektedir. Tarîk-i Hâcegân'ın müntesipleri için meşrû bir mesleğe vurgu yapması, İslâm'ın sosyal kurallarının bilinçli bir şekilde sürdürülmesinin talebidir. Bu şekilde Tarîk-i Hâcegân, diğer tarîkatlerin sosyal çevresine ve şartlarına tam anlamıyla zıt bir yapıyı öneriyordu. Diğer tarîkatlerde hırka meşrûiyetin delili olarak gösterilen sûfî silsilenin başlıca zâhirî ve fizîkî sembollerinden biri olmuştu. Hıkrayı hırfeye dönüştüren Tarîk-i Hâcegân/Nakşbendiyye, bu dönüşümün bir sonucu olarak diğer tarîkatlara göre daha etkin ve etkili bir tarîkat yapısı ortaya koymuş oldu. Tarîkatın bu doktrinel esası, Hâce Ahrâr'ın şahsî yüksek ideallerini ortaya koyabilmesi için ona bir cesaret ve teşvîk aracı da olmuştur. Bununla da kalmayıp, siyaseten ve iktisâdî açıdan etkili ve aktif oluşunun meşrûiyet zeminini hazırlamıştır."bk. Ali İhsan Çağlar, *Nakşîliğin Sosyo-Ekonomik Yapısı: Hâce Ahrâr ve Dönemi (1450-1490)*, (Yayınlanmamış Doktora tezi), Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara 2015, s. 41, 139.

[1017] Abdülcebbâr Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik,* Nizâmiye Akademi Yayınları, İstanbul 2016, s. 473.

[1018] Hatice Gargu, *Mevlâna Hâce Naîmullah Behrâyiçî'nin Ma'mûlât-ı Mazhariyye İsimli Eseri'nin Türkçe Tercemesi'nin Transkripsiyon ve Tahlîli*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Bursa 2015, s. 82.

etmişlerdir. İlk dönem Nakşîlerinin kaleme aldığı eserlerde tarîkat cihazı ile ilgili yer alan bilgiler, diğer tarîkatlardaki bilgilerin aktarımı olarak değerlendirilebilir[1019].

Nakşibendî şeyhlerinde melâmî neş'e baskın olduğundan kılık-kıyafete fazla önem vermemişlerdir. Mehmed Emin Tokâdî (ö. 1158 / 1745) , ***tâc*** yerine kavuk giyip, ona ***destâr*** sarmış[1020], [Resim 53.] Müstakimzâde Süleymân Sa'deddîn (ö. 1202 / 1788), kendini gizlemiş, mezar taşı, tarîkat ***tâc***ının şeklinde yapılmamıştır[1021].

Nakşibendiyye'nin Müceddidiyye kolunun kurucusu İmâm-ı Rabbânî (ö. 1034 / 1624), kendisinden Nakşibendiyye tarîkatından icâzetli olduğunu gösteren bir şehâdetnâme talebinde bulunan zâta, "Ey mükerrem mahdûm! Tarîkat-ı Nakşibendiyye-i Aliyye'de şeyhlik ve müridlik, tarîkat tâlimi ve taallümdür – yani öğretmek ve öğrenmektir-. ***Külâh*** ve şecere değildir. Yani diğer tarîkatlarda olduğu gibi." diye cevap vererek şeklî unsurların önemli olmadığını belirtmiştir[1022].

Yahyâ Âgâh İstanbûlî, eserinde Nakşî kollarından kabul edilen Özbekiyye ve Kalenderiyye'nin iki ***terk***li elifî tâbir edilen ***müjgân***lı ve bedâhe işlemeli ***tâc*** ve ***sikke*** kullandıklarını, şeyhin ***müjgân***ın üst tarafına fenâi sarık sardığını, sâlik olanın sarık sarmadan ***müjgân***la yetindiğini, Murâd-ı Nakşibendî'nin (Buhârî) (ö. 1132 / 1720) Hindistân'daki Kādirî Şeyh Abdülehad-ı Kâbilî hazretlerinden ***tâc*** ve ***hırka*** giydikten sonra Nakşibendiyye'ye intisâb etmeleri ile ***elifî tâc*** veya ***sikke***nin Nakşibendiyye içinde kullanılmaya başladığını ifade etmiştir. İstânbûlî, Nakşibendiyye'nin Özbekî ve Kalenderî kollarının tevhid kılıcı ile nefsi terbiyeye işâret eden seyfî (kılıcî) iki ***terk***li ***tâc***ı da kullandıklarını, ***seyfî tâc***ın istivâsının arkasına doğru elif işâreti veya servi resmi olmasının dosdoğru istikāmette olmaya işâret ettiğini vurgulamıştır[1023]. [Şekil 38 – 39.] Kalenderî ve Özbekî kolunda yirmisekiz ***terk***li ***tâc*** da kullanılmıştır[1024]. [Şekil 40.]

[1019] Tosun, *Bahâeddin Nakşbend Hayatı, Görüşleri, Tarîkatı*, s. 347.

[1020] Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Der: Ali Yılmaz,-Mehmet Akkuş, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2015, C. II, s. 67; Mehmed Emîn Tokâdî'nin günümüzdeki mezar taşı için bk. Resim 53.

[1021] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. II, s. 100.

[1022] Ekrem Sağıroğlu, *Şâh-ı Nakşıbend Muhammed Bahâeddîn Buhârî Hayatı, Sözleri, Halîfeleri*, Yasin Yayınevi, İstanbul 2001, s. 292.

[1023] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 23 – 27; Bedâhe işlemeli müjgânlı Özbeki tâcı için bk. Şekil 38; Elifî ve Seyfî Nakşî sikkeleri için bk. Şekil 39.

[1024] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 89; Yirmi sekiz terkli tâcın üstten görünüşü için bk. Şekil 40.

Bunların dışında Nakşibendiyye'de üç ***terk***li, her bir ***terk***inde on bir dikişli olmak üzere otüz üç ve dört ***terk***li, her bir ***terk***inde on bir dikişli olmak üzere kırk dört fitilli ***takke***ler de kullanılmıştır[1025].

Nakşîler tarafından çeşitli sembolik anlatımlara konu olan dört ***terk***li ***tâc*** da kullanılmıştır. Bu ***tâc***ı ictihâd edenin Abdulkādir-i Geylânî'nin oğlu Seyyid Abdürrezzâk (ö. 603 / 1206) hazretlerinin olması, Nakşîlerin ***tâc*** konusunda Kādirîlerden etkilendiğini gösterir[1026]. [Şekil 41.]

İstanbûlî, ***tâc***ın mihrâbında bulunan elif resminin Şâh-ı Nakşibend'in damadı ve halîfesi Hâce Alâaddîn-i Attâr'ın (ö. 802 / 1400) ictihâdı olduğunu, elif işâretinin ***tâc***ın mihrâbında bulunmasının, iman ve İslâm'ı ölünceye kadar Allah'ın emâneti olarak taşımaya işâret ettiğini belirtmiştir[1027]. Yine İstanbûlî, şeyhi olduğu Nakşî – Kādirî – Zenbûrî kolunun ***tâc***ının dört ***terk*** üzeri ibrişim ile kaplı olup bedâhe işlemeli, mihrâblarında elif hattı ve ***tâc***ın kutbunda Kādirî gülü, lengerinin yeşil veya beyaz ***imâme***li ve ***tâc***ın ***müjgân***lı olduğunu ifade etmiştir[1028]. [Şekil 42.]

Osmanlı döneminde Kastamonu'da yaşayan Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin halîfelerinden Ahmed Siyâhî Efendi (ö. 1099 /1687 – 88), siyah sarık sardığı için Siyâhî lâkâbı ile anılmıştır[1029]. [Resim 54.]

Hüseyin Vassâf *Sefîne-i Evliyâ* adlı eserinde bazı Nakşî şeyhlerinin giyim-kuşam alışkanlıkları ile ilgili bilgiler aktarmıştır: Nakşî Şeyhi Mustafa Neş'et Efendi, dedelerinden kalan kanarya sarısı rengindeki ***tâc***-ı şerîfi giymeye devam etmiş[1030], Nakşî Şeyhi Ali Behçet Efendi, beyaz ***destâr*** sardığı Mevlevî ***sikke***si kullanmış[1031], Nakşî Şeyhi Mevlânâ Hacı Feyzullah Efendi ve Şeyh Muhammed Saîd Efendi, beyaz fes giyip beyaz sarık sarmışlar[1032], Ahmed Ziyâüddîn-i Gümüşhânevî hazretleri, entari, ***hırka***, cübbe, biniş giymiş, genelde beyaz renkli kıyafetleri tercih etmiş[1033], başlarına da beyaz ***imâme***li Nakşî ***tâc***ı giymiş[1034], Erbilli

---

[1025] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 27, 31.

[1026] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 34; Dört terkli tâc-ı şerîf örnekleri için bk. Resim 21, Şekil 41.

[1027] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 36.

[1028] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 50 – 51; Nakşî – Kādirî – Zenbûrî tâc-ı şerîfi için bk. Şekil 42.

[1029] Tosun, "Nakşibendiyye", s. 659; Şeyh Ahmed Siyâhî'nin kullandığı tâc-ı şerîf için bk. Resim 54.

[1030] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. II, s. 135.

[1031] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. II, s. 199.

[1032] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. II, s. 313, 395.

[1033] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. II, s. 337.

Şeyh Muhammed Esad Efendi, neccâr ***takke***si üzerine beyaz sarık sarmıştır[1035]. Şeyh Hasan Visâlî Efendi ise evine ne zaman misâfir gelse hep ***tâc***-ı şerîfi ile onlarla mülâki olmuştur[1036].

19. asırda Orta Asya'da teşekkül eden Nakşibendiyye'nin Hüseyniyye kolunda dervişler, kendilerine özgü yamalı giysileri ile diğer insanlardan ayrılıyorlardı. Hüseyniyye dervişleri, başlarına ucu yünlü doppi denilen bir ***külâh*** giymişler, bellerine kemer bağlamışlar, ellerinde ***asâ*** ve yanlarında ***keşkül*** taşımışlar, üzerlerine özel beyaz V yaka gömlek, onun üstünde çeşitli yamalı, kısa kollu ***hırka***lar giymişlerdir.[1037]

Nakşibendiyye'nin Hâlidî kolunda, tarîkat cihazları önemli görülmemiş, medrese ve tekkeyi birleştiren bir anlayışla hareket edilmiş, Hâlidîler, genellikle ulemânın giydiği sarık, entari ve cübbeyi giymişlerdir. "Mevlânâ Hâlid'in Şam'da hilâfetnâme verdiği Muhammed b. Abdillah el-Hânî'ye (ö. 1279 / 1862) kendi elleriyle sarık ve cübbe giydirmesi neticesinde, bu uygulamaya Hâlidî tarikat geleneğinde günümüze kadar sâdık kalınmıştır. Hâlidîlerin tekkelerde kullandıkları eşyânın başında hatm-i hâceganlarda dağıtılan ***zikir taşları*** gelmektedir. Bu taşların yüz tanesi küçük, on tanesi de büyüktür. Bütün Hâlidî tekkelerinde rastlanmayan bu uygulamanın ağırlıklı olarak Kürt asıllı Hâlidî şeyhlerinin postnîşîn oldukları tekkelerde görülmesi dikkat çekicidir." Nakşîbendiyye'de Şiblî'nin ictihâdı kabul edilen hatm-i hâcegândan sonra tatlı yenmesi âdâbdandır. ***Keşkül,*** hatm-i hâcegândan sonra şeker dağıtımında bir araç olarak kullanılmıştır[1038].

İrâde hırkası ve ***teberrük hırkası*** ile ilgili birçok tarîkattaki genel yaklaşımın Nakşîbendiyye'de de olduğu görülmektedir. Naîmullah Behrâyiçî'nin (ö. 1218 / 1803) aktardığına göre, bir pîrden ***irâde hırkası*** giyenin, başka bir pîrden ***irâde hırkası*** giymesi uygun değildir, başka pîrden ***teberrük hırkası*** giyilebilir[1039]. Aynı zamanda Behrâyiçî, kendisi ***hırka,*** gömlek ve ***külâh*** kullanmıştır, ***hırka***nın talebelere ders esnasında giyilmesinin inâyete vesile yapılabileceğini ama bereketin sadece ***hırka***dan kaynaklandığına dair bir düşüncenin yanlış olduğunu ve tarîkat ehlinin yolunun övülmesindeki temel sebebin istikāmet üzere

---

[1034] İrfan Gündüz, *Gümüşhânevî Ahmed Ziyâüddîn (k.s) Hayatı-Eserleri-Tarîkat Anlayışı ve Hâlidiyye Tarîkatı*, Seha Neşriyat, İstanbul 1984, s. 78.

[1035] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. II, s. 353.

[1036] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. II, s. 326.

[1037] Mairamkan İsabaeva , "Bağımsızlık Öncesi ve Sonrası Orta Asya'da Nakşîbendilik: Hüseyniyye Kolu Örneğinde", *Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmî Dergisi*, 22 (2017), s. 143.

[1038] Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik,* s. 502 – 503.

[1039] Gargu, *Mevlâna Hâce Naîmullah Behrâyiçî'nin Ma'mûlât-ı Mazhariyye İsimli Eseri'nin Türkçe Tercemesi'nin Transkripsiyon ve Tahlîli*, s. 82.

olmalarından kaynaklandığını belirterek, tarîkat cihazları konusunda Nakşibendiyye'nin doğuşundan beri takındığı tavrı yinelemiştir[1040].

Turhallı Mustafa Efendi'nin (ö. 1205 / 1790?) medfûn bulunduğu, Kesikbaş Türbesi'nde bulunan ***hırka***, zikir esnasında kullanılan demir ***kemer***, demir ***muîn***, ***tesbih***, taş haline gelen ***helva yumağı*** 18. Asır'da Amasya Turhal'daki Nakşîlerin kullandığı tarîkat cihazları hakkında fikir vermesi açısından önemlidir[1041].

Sâlikin ***tâc*** giymesi/giydirilmesi için, mânevî olarak terakki etmesi gerekir. İlham tasavvuf ilminde bilgi yollarından biridir. Sülûkta olan sâlikin ilham alması, bazı makām ve hallere ulaştığının işaretidir. Abdulkādir el-Erbilî (ö. 1315 / 1898, Şanlıurfa), kalbin üst tarafından ve kâmil bir şeyhin gözetiminde gelen ilhâmı "Hakk'ın hitâbı" olarak niteler ve sağ ve üst taraftan gelen ilhâm ile amel edilmesinin gerekliliğini, bu makāmın sâlik için "***tâc*** giyme" makāmı olduğunu ifade eder. Bu makāmda ***tâc*** giyen sâlikin ilham alması artar ve bu ilhamlar sıklaşır[1042].

1924 yılında Harput'ta vefat eden Nakşî Osman Bedrüddîn-i Erzurûmî, genelde beyaz renkli cübbeyi tercih etmekle birlikte, yeşil, lacivert ve siyah renklerde kıyafetler de kullanmıştır. O görünüşün önemsiz olduğu şöyle anlatır:

Tâc ü taht île varılmaz Dost'a bil,
Âdet oldur, can ona kurbân olur[1043]

Haznevî Kolu'nda Şeyh Ma'sûm (ö. 1958), halîfelik verdiği Molla İbrâhim'e kırmızı bir cübbe giydirmiş[1044], Nakşibendî-Hâlidî şeyhlerinden olan Muhammed Kasorî (ö. 2000) medresesinde yetiştirdiği talebelerine ilim icâzeti verirken, sarık, cübbe ve takım elbise hediye etmiştir[1045]. Bu uygulamalar yakın zamanlara kadar ***ilbâs-ı hırka*** uygulamasının devam ettiğinin göstergelerindendir.

Şapolyo, Nakşibendiyye'de, ***tâc***ın, motiflerle süslü pembe renk olduğunu, yeşil sarık sarıldığını, bazen fesin üzerine beyaz sarık sarıldığını, biniş üzerine cübbe giyildiğini, günlük

---

[1040] Gargu, *Mevlâna Hâce Naîmullah Behrâyiçî'nin Ma'mûlât-ı Mazhariyye İsimli Eseri'nin Türkçe Tercemesi'nin Transkripsiyon ve Tahlîli*, s. 153.

[1041] Sâre Yıldız, *Turhallı Mustafa Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Ankara 2006, s. 35.

[1042] Mehmet Taşkanat, *Abdulkadir bin Muhyiddin El-Erbilî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Kayseri, 2014, s. 227.

[1043] Ahmet Ziyâuddin Karakuran, *Osman Bedrüddîn Erzurûmî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Erzurum 2015, s. 8 – 9, 40 – 41.

[1044] Sadullah Taşçı, *Hâlidîliğin Haznevî Kolu, Abdurrezzak Halîlî ve Halîfeleri,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Şanlıurfa 2018, s. 35.

[1045] Abdulcebbâr Kavak, "Ağrı'nın Nakşibendî-Halidî Şeyhlerinden Molla Muhammed Kasorî ve Kasor Medresesi", *Türk İslâm Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 17 (2018), s. 51.

işlerinde "abdestlik" denen bir cübbe giyildiğini, cübbenin altına entari giyildiğini ve bele ***kuşak*** sarıldığını belirtmiştir[1046].

Nakşî ve Kādirî şeyhlerin giydiği ***tâc***-ı şerîflerin üzerinde bulunan kandil resmi Hz. Muhammed (s.a.v.)'in nûruna işâret eder. Yedi renk ibrişimle yapılan üstündeki işlemeler ***atvâr-ı seb'a***ya işâret eder[1047].

Şeyh Muhammed Sâdık Erzincânî (ö. 1209 / 1794), Hz. Pîr Muhammed Bahâeddîn Nakşibend'in lâkâbı olan "Nakşibend" kelimesinin altı harfli olmasından dolayı Nakşibendî usûlüne işâret etmek üzere altı ***terk***li ***tâc*** kullanmıştır[1048].

Nakşî şeyhi Mehmed Emin Tokâdî'den hilafet ve icâzet alan Müstakimzâde, Seyyid Yahyây-ı Şirvânî'nin (ö. 870 / 1466) virdini şerhederken bir gece müşâhadesinde kendisine bir kuruş kadar yeşil çuha üzerine bölümlenmiş, asabesiz ama tepeli bir Halvetiyye ***tâc***ının verildiğini belirtmiştir[1049].

Mezarlık ve türbelerde yaptığımız araştırmalarda Nakşibendiyye'ye bağlı şeyh ya da dervişlerin ***müjgân***lı[1050], [Resim 55.] dört ***terk***li[1051], [Resim 56 – 58.] paşalı[1052], [Resim 59 - 60.] örfî ulemâ başlıklı[1053], [Resim 61.] sütûn şeklinde[1054], [Resim 62.] Nakşî ***tâc***ı kabartmalı [1055] [Resim 63 – 64.] ve kaynaklarda haklarında bilgi bulunmayan mezar taşlarıyla karşılaştık[1056]. [Resim 65.]

Bosna-Hersek'te Nakşibendî tarîkatı halkın tarîkatı olarak kabul edilir.[1057] Nakşibendiyye Bosna Hersek'te XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Şeyh Hüseyin Baba Zukiç (ö. 1799) ve Şeyh Abdurrahman Sırrî (ö. 1847) aracılığı ile yaygınlaşmıştır. Bu iki şeyh

---

[1046] Enver Behman Şapolyo, *Mezhepler ve Tarîkatlar Tarihi,* Milenyum Yayınları, İstanbul 2013, s. 526.

[1047] Revnakoğlu, *İstanbul Tekkeleri Tarihi*, zf. no. 13 / 73.

[1048] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 57 – 58.

[1049] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 207b.

[1050] Müjgânlı Nakşî mezar taşı için bk. Resim 55.

[1051] Dört terkli Nakşî mezar taşı için bk. Resim 56 – 58.

[1052] Bursa'da Emir Sultan Mezarlığı'nda bulunan Emîniye Dergâhı şeyhi Mehmed Emîn Efendi ve onun halîfesi olan Üsküdar Çiçekçi Camii hazîresinde medfûn bulunan Ali Behçet Efendi'nin mezar taşlarının şekli aynıdır. Bu mezar taşları Paşalı diye tabir edilen kavuk türüne benzemektedir. Bu kavukla ilgili Fatih Çavuş'un eserinde şöyle bir bilgi vardır: "Paşalı, pamuktan yapılmış bir kavuk etrafına sarılan destâr üstte V, altta ise ters U olacak şekilde sarılırdı. Böylece kavuğun önünde "lâm-elif" oluşur. Kavukta ortaya çıkan bu lâm-elif kelime-i tevhîdi temsîl eder." Fatih Çavuş, *Osmanlı Mezar Taşlarının Sırları,* Bilge Kültür-Sanat Yayın Dağıtım, İstanbul 2019, s. 117; Mehmed Emîn Efendi ve Ali Behçet Efendi'nin mezar taşları için bk. Resim 59 – 60.

[1053] Örfî ulemâ başlıklı Nakşî mezar taşı için bk. Resim 61.

[1054] Başlıksız sütun şeklinde olan Nakşî mezar taşları için bk. Resim 62.

[1055] Nakşî kabartmalı mezar taşları için bk. Resim 63 – 64.

[1056] Farklı terk sayısına sahip Nakşî mezar taşı için bk. Resim 65.

[1057] Samir Vildiç, *Bosna Hersek'te Nakşibendî Tarîkatı*, (Yayınlanmamış Doktora tezi), Bursa 2018, s. 2.

efendinin Bosna'daki tasavvuf hayatına günümüze kadar gelen ciddi etkileri söz konusudur[1058].

Bosna Hersek'te günümüzde de yaşayan bir tekke geleneği vardır. Bosna Hersek'te Mesûdiye Tekkesi[1059] [Resim 66.] özelinde yapmış olduğumuz araştırma neticesinde tarîkat cihazları ile ilgili ulaştığımız bilgiler ve elde ettiğimiz görsel dokümanlar vardır[1060].

Balkanların en büyük tekkesi olan Mesûdiye Tekkesi'nin[1061] kurucusu olan Nakşibendiyye'nin yanında Rifâiyye ve Mevlevîyye'den de icâzetli Şeyh Mes'ûd Hacımeyliç[1062], [Resim 67.] şu farklı ***tâc***-ı şerif ve başlıkları kullanmıştır:

Elifî tâc-ı şerif[1063], [Resim 68.] ***arakiye*** üzerine tek elifli ama boyu önceki ***tâc***-ı şerife göre daha alçak olan başka bir ***tâc***-ı şerif[1064], [Resim 69.] ortasında ***Süleyman mührü*** bulunan ***tâc***-ı şerif[1065], [Resim 70.] Rifâiyye'den icâzetli olduğunu gösteren celcelûtiyye vefkli ***tâc***-ı şerif[1066], [Resim 71.] Bosna'da âlimlerin ve sûfîlerin genellikle kullandığı ***tâc***-ı şerif[1067], [Resim72.] ortası yıldızlı siyah bir ***arakiye***[1068], [Resim 73.] Osmanlı Fesi[1069]. [Resim 74.]

Mesudiye Tekkesi'nde öteden beri şeyh efendiler ve halifeler altı ***terk***li ***arakiye***[1070] [Resim 75 – 76.] kullanmışlardır. ***Arakiye***nin üzerindeki çizgilerin rengine göre kullanımı söz konusudur. Üst ve altla birlikte sağ, sol, ön, arka olmak üzere dört yönü sembolize eden bu ***arakiye***, insân-ı kâmili sembolize etmektedir. Üst semâvâta alt arza bağlı olduğundan insan bu yönlerden şeytanın etkisine girmez. *"Şeytan dedi ki: "(Öyle ise) beni azdırmana karşılık, yemin ederim ki, ben de onları saptırmak için senin dosdoğru yolunun üzerinde elbette oturacağım." "Sonra (pusu kurup) onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım ve sen onların çoğunu şükreden (kimse)ler bulamayacaksın." "*[1071]

[1058] Samir Vildiç, *Bosna Hersek'te Nakşibendî Tarîkatı,* s. 31.

[1059] Mesûdiye Tekkesi için bk. Resim 66.

[1060] Bu dokümanlar Mesûdiye Tekkesi'nden elde edilmiştir.

[1061] Samir Vildiç, *Bosna Hersek'te Nakşibendî Tarîkatı,* s. 106.

[1062] Şeyh Mes'ûd Hacımeyliç'in Mevlevî sikkeli resmi için bk. Resim 67.

[1063] Şeyh Mes'ûd'ün Elifî tâc-ı şerîf için bk. Resim 68.

[1064] Şeyh Mes'ûd'ün arakiye üzerine fenâî sarıklı elifî tâc-ı şerîf için bk. Resim 69.

[1065] Tâcda Gül Kādiriyye'de, yıldız Nakşibendiyye'de yaygınlık kazanmıştır. Şeyh Mes'ûd'ün Süleymân Mühürlü tâc-ı şerif için bk. Resim 70.

[1066] Bu tâc-ı şerîfin destârı, Mes'ûd Hacımeyliç Nakşibendî olduğu için yeşildir. Normalde Rifâiyye'de siyah renk kullanılır. Şeyh Mes'ûd'ün Rifai tâc-ı şerif için bk. Resim 71.

[1067] Şeyh Mes'ûd'ünuUlemâ başlığı için bk. Resim 72.

[1068] Şeyh Mes'ûd'ün tepesi yıldızlı siyah arakiyesi için bk. Resim 73.

[1069] Bosna'da ulemâ ve şeyh efendiler tarafından Osmanlı hatırası olarak Osmanlı fesi etrafına beyaz sararak veya sarıksız kullanılmıştır. Şeyh Mes'ûd Hacımeyliç'in Osmanlı fesi için bk. Resim 74.

[1070] Mesûdiye tekkesinde kullanılan altı terkli arakiyeler için bk. Resim 75-76.

[1071] A'râf, 7 / 16 – 17.

âyetinde işâret edildiği üzere şeytan insanı kandırmak için dört yönden saldırır. Bu saldırılardan kendini koruyan insân-ı kâmil olabilir. Ön taraf akıl yani ilim, arka taraf tefekkür, sağ taraf hayırlı işler, sol taraf bütün korkuları sembolize eder. Mânevî olarak korunmak için insanın zikredilen yönlerin özelliklerine sahip olması gerekir. Kırmızı renkte çizgileri olan ***arakiye*** Muharrem ayında giyilir, diğer günlerde de umumi olarak kullanılır. Yeşil renkte çizgileri olan ***arakiye*** ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'in doğum gününde giyilir. Bu farklı renklerin kullanımı sâlikte farkındalık oluşturmak içindir.

Mesûdiye Tekkesi'nde halîfe olana verilen ***tâc***-ı şerîf[1072] [Resim 77.] ile seyr u sülûkünü tamamlayarak şeyh olana verilen ***tâc***-ı şerîf farklıdır[1073]. [Resim 78.] Halîfenin ***tâc***-ı şerîfinde ***arakiye***nin kenarlarına yeşil ***destâr*** fenâî tarzda sarılır, ***tâc***ın tepesine hıfzedilmiş gül vardır. Şeyhin ***tâc***ı ise dört ***terk***li klasik Nakşî ***tâc***ıdır.

Bosna Hersek'in Travnik şehrinde türbesi bulunan asıl adı Abdülvehhab Jebçak (ö. 1821) olan, halkın İlhâmi Baba[1074] diye bildiği şeyhten kaldığı rivâyet edilen ***tâc***-ı şerif[1075] [Resim 79.] ile, Şeyh Hüseyin Zukiç'ten (ö. 1799) sonra Vukelyiçi'deki tekkeye postnîşîn olan Abdurrahman Sırrî Baba'dan (ö. 1847) seyr u sülûkünü tamamlayan Hacı Muhammed Meylî Baba'dan (ö.1854) kaldığı rivâyet edilen ***tâc***-ı şerif dokuz ***terk***lidir[1076]. [Resim 80.] Bu da Bosna ve civarında Nakşibendiyye mensuplarının dokuz ***terk***li ***tâc*** kullanmış olabileceğini bize göstermektedir.

2.2. Kādiriyye

XI. asrın son çeyreğinde Hazar Denizi'nin güneyinde, İran'ın kuzeybatı taraflarındaki Geylân bölgesinde doğan ve Bağdat şehrinde vefat eden Abdulkādir-i Geylânî (ö. 561 / 1165 - 66), Kādiriyye tarîkatının kurucusu kabul edilir[1077]. Kādiriyye tarîkatında ***tâc***, ***hırka***, kemer, ***gül-düğme-pul***, ***sancak, bayrak, teber, def, kudüm, zil*** gibi tarîkat cihazları kullanılmıştır.

"Gül" tarîkat cihazları içinde Kādiriyye tarîkatını diğer tarîkatlardan ayıran en önemli unsurdur. ***Tâc***ın tepesine yerleştirilen ***gül*** motifi bazı tarîkatlarda da olmakla birlikte Kādiriyye'de özel bir konuma sahiptir. ***Gül***ün ***tâc***ların tepesine yerleştirilmesi, Abdülkādir

---

[1072] Mesûdiye Tekkesi halife tâc-ı şerîfi için bk. Resim 77.

[1073] Mesûdiye Tekkesi şeyh olana verilen tâc-ı şerîf için bk. Resim 78.

[1074] Detaylı bilgi için bk. Samir Vildiç, *Bosna Hersek'te Nakşibendî Tarîkatı,* s. 98.

[1075] bk. Resim 79.

[1076] bk. Resim 80.

[1077] Dilaver Gürer, *Abdülkâdir Geylânî Hayatı, Eserleri, Görüşleri,* İnsan Yayınları, İstanbul 1999, s. 55 – 57, 73.

Geylânî'nin gördüğü bir mânevî işâret üzerine Bağdad'a gelmesi ile yaşadığı bir olaya dayandırılır[1078].

İbrâhim Kādiri'ye (18. yüzyıl) göre Geylânî hazretlerinin hem Hz. Hasan hem de Hz. Hüseyin soyundan gelmesi sebebiyle Allah'tan bir işâret olarak ***gül***, tarîkat işareti olarak ortaya çıkmıştır[1079]. ***Gül***, Kādiriyye tarîkatına özgü bir sembol olmanın yanında, tasavvuf dilinde gönülde tahakkuk eden bilginin meyvesini, cemâlullâhı ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'i de sembolize eder[1080].

Kādiri mührü, Abdülkādir Geylânî'nin oğlu Seyyid Abdürrezzâk'ın (ö. 603 / 1206)[1081] ictihâdıdır. Bu mühür, beyaz üzere yeşil veya yeşil üzere beyaz üç halka birbiri içinde olacak şekildedir[1082]. [Şekil 43.] Bu halkalardan biri Hz. Pîr'in kutbiyyetine, biri gavsiyyetine, biri de ferdiyetine işâret eder. Kādiriyye'den Şam'da Beyazidiyye'de seccâdenîşîn olan Şeyh Ahmed Kebîr de birbirinden küçük olarak birbiri üzerine gelen bir başka ***gül*** mührü icâd etmiştir[1083]. Hâlen Kādiriyye'de meşhur olan mühür, Eşrefoğlu Rûmî'nin (ö. 874/1469-70 [?]) icâdıdır. On sekiz bin âleme işaretle on sekiz köşeli veya besmele harflerinin adedi on dokuz olmakla ona işâret etmek üzere on dokuz köşeli ve Süleyman mührü denilen yedi esmâya işâret etmek üzere yedi renk ibrişim ile dikilip ortasında beş köşeli veya altı köşeli (çeşitli gül motifleri oluşturulmuştur[1084]. ***Gül***ü Anadolu'ya getiren ve tarîkat sembolü haline gelmesini sağlayan Eşrefoğlu Rûmî'dir[1085].

Eşrefiyye ***gül***ü üç kat ve birinci katta beş yaprak, ikinci katta altı yaprak ve üçüncü katta yedi yaprak olmak üzere çeşitli sembolik anlam örgüsüne sahiptir. Cümle yaprakların on sekiz olması Hayy ismine işârettir. Eşrefiyye ***gül***ünde, sarı, beyaz, kırmızı, siyah renkler[1086] [Şekil 44.] kullanılır. Bu dört renk, şerîat, tarîkat, mârifet ve hakîkate işâret eder. ***Gül***ün

---

[1078] bk. I. Bölüm, "Gül, Pul, Düğme"başlığı.

[1079] Derviş İbrâhîm el-Eşrefî, *Risâle-i Gül Âbâd*, (Osman Ergin Yazmalar, OEYz852 / 4), 54b; İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Mühr-i Gül-Âbad*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 2 – 3.

[1080] Hümeyra Uludağ, "Kadiriye Tarîkatında Sembolik Ögeler", *Keşkül Dergisi*, 18 (2011), s. 76.

[1081] "Hama (Suriye), Hindistan, Orta Asya, Kuzey Irak ve Balkanlar'daki Kādiriyye kollarının silsileleri umumiyetle Abdürrezzâk Geylânî vasıtasıyla tarîkatın pîrine ulaşmaktadır." bk. Adalet Çakır, "Kadiriyye", *Türkiye'de Tarîkatlar Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, s. 168.

[1082] Bu güle Bağdâdî gülü denir. bk. Şekil 43.

[1083] Mehmed Rif'at, *Risâle-i Tâciyye-i Kādiriyye*, (Hacı Mahmûd Efendi, 3263), 23b; Mehmed Rif'at Kādirî, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Aliyye fî Beyâni Tarîkati'l-Kādiriyye,* (Ali Emîrî, Aesry 1127), 34b.

[1084] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 206b; Rif'at Kâdirî, Mehmed Rif'at Kādirî, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Aliyye fî Beyâni Tarîkati'l-Kādiriyye,* (Ali Emîrî, Aesry 1127), 34b; İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Mühr-i Gül-Âbad,* C. I s. 35.

[1085] Adalet Çakır, "Kadiriyye", s. 201.

[1086] Eşrefiyye gülünde mavi, sarı, kırmızı, yeşil, siyah, beyaz ve gök rengi kullanılmıştır. bk. Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 206b; Eşrefiye gülü için bk. Şekil 44.

ortasında bulunan on iki adet küçük parça da on iki ilâhî isme işâret eder. Bu ***gül*** şekli, deve yünü keçe üzerine yapılır. Burada Hz. Peygamber'in Veysel Karânî'ye (ö. 37/657) gönderdiği ***hırka***yı hatırlama vardır ve keçenin içinde olan yeşil kaytan Hayy isminin nûruna işârettir[1087].

Bağdâdî diye tâbir edilen ***gül***, üç dairedir ve yeşil çuha üzerinedir. İlk daire şerîata, ikinci daire tarîkata, üçüncü daire hakîkate işârettir. ***Gül***, Hz. Şeyh'in mazhar olduğu Hayy ism-i şerîfinin nûraniyyetinin yeşil olduğuna işâret etmek üzere yeşil çuha üzerine yapılır. Bu üç dairenin beyaz olması Hz. Şeyh'in Hz. Peygamber'e ittibâsının bir göstergesidir[1088].

İsmâil-i Rûmî (ö. 1041/1631), bu ***gül***ü Halvetiyye usulü üzere binâ eylediklerinden yedi renk yedi esmâya, on iki kat olması on iki esmâya tekabül edecek şekilde ictihâd etmiştir. ***Gül***ün on sekiz ***terk*** olması da Hayy isminin ebced hesabı üzere on sekiz olmasına işârettir. Sâliklere verilen ***gül*** bu on sekiz ***terk***li ***gül***dür. Halifelere verilen ***gül*** on dokuz ***terk***tir. Bu ***gül***ün ortasında ***Süleyman mührü*** vardır[1089]. [Şekil 45.]

Kādiriyye'nin Resmiyye kolunda ***tâc***ın merkez kutbunda ***düğme*** yerine İsmâilî ***gül*** veya Bağdâdî ***gül*** kullanılmıştır[1090].

Bağdâdî ***gül*** işlenen ***tâc***ı, şeyh efendiler, havuzlu[1091] [Şekil 46.] ve kız ***gül***ü diye tâbir edilen kafesli[1092] ***gül***lü ***arakiye***leri dervişler giymiştir. Genel olarak yeşil renk üzerine beyaz ibrişim işlenmiştir[1093].

Kādiriyye kollarından Özbekiyye ve Kalenderiyye dervişleri Lahor'daki Kādiri Şeyhi Seyyid Bahâüddîn'in ictihâdı olan iki ***terk***li elifî tabir edilen ***müjgân***lı ve bedâhe işlemeli ***tâc*** ve ***sikke*** kullanmışlardır. Şeyh ***müjgân***ın üst tarafına dülbend veya fenâî sarık sarmış, müridler sarık sarmadan ***müjgân***lı ***tâc*** ile iktifâ etmişlerdir[1094].

Yine Kādiriyye'nin Özbekiyye ve Kalenderiyye kollarında Kādiri Şeyhi Cemâleddîn el-Buhârî Efendi'nin ictihâdı olan iki ***terk***li seyfî (kılıcî) tâbir edilen ***tâc*** da kullanılmıştır. ***Seyfî sikke***nin istivâsı arkaya doğru kılıç resminde Zülfikar'a benzeyen iki yüzlüdür ve

---

[1087] Derviş İbrâhîm el-Eşrefî, *Risâle-i Gül Âbâd,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz852 / 4), 58a – 59a.

[1088] Derviş İbrâhîm el-Eşrefî, *Risâle-i Gül Âbâd,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz852 / 4), 56b.

[1089] Derviş İbrâhîm el-Eşrefî, *Risâle-i Gül Âbâd,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz852 / 4), 57a – 57b; İsmâil-i Rûmî halîfe gülü için bk. Şekil 45.

[1090] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400),C. I, s. 68.

[1091] Havuzlu gül için bk. Şekil 46.

[1092] Kafesî gül, Hüseyin Hamevî'nin kızı, aynı zamanda Eşrefoğlu Rûmî'nin hanımına nisbet edilir. bk. İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* C. I, s. 21.

[1093] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, s. 683.

[1094] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 23, 25; Mehmed Rif'at b. Abdullah, *Tercüme-i Risâle-i Tâciyeti'l-Hindî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz1826 / 16), 87b.

mihrâblarında elif işareti veya servi resmi vardır. Sembolik olarak bu ***tâc***, istikāmet üzere olup Allah'a ulaşma arzusu için mücâdeleye ve arkasından murâkabe ve müşâhedeye işârettir[1095]. [Şekil 47.]

Kādiriyye'de Hind, Buhârâ, Afgan, Hicâz ve Irak taraflarında üç ***terk***li ve her bir ***terk***inde on birer dikişli olmak üzere otuz üç ve dört ***terk***li her bir ***terk***inde on birer dikişli olmak üzere kırk dört fitilli ***takye***ler de kullanılmıştır[1096].

Kādiriyye tarîkatında kullanılan ***tâc***, ***sikke*** veya ***takye***nin çuhaları üzerine ipek ile işlenen renkler, resimler, bedâhe şekilleri Abdülkādir-i Geylânî hazretlerinin mahdûmu Seyyid Abdürrezzâk hazretlerinin ictihâdıdır[1097]. Dört ***terk***li ***tâc*** da Seyyid Abdürrezzâk'ın ictihâdıdır[1098]. Abdulkādir-i Geylânî, başına sarık sarmıştır[1099].

Kādiriyye'nin İsmâil-i Rûmî kolunda pamuklu kreme çalan beyaz[1100], hazânî veya neftî çuhadan ve merkez kutbunda beyaz ***düğme***li sekiz dilimli ***tâc*** kullanılmıştır. Hazânî çuhadan yapılan ***tâc***ı şeyhler giyerken, neftî renkli olan ***tâc***ı halîfeler giymiştir[1101].

Kādiriyye'nin Resmiyye şûbesinde yedi[1102], sekiz ve on iki dilimli şeyhlerin kumaşı beyaz ve yeşil renkte, halîfelerinki ise turuncu renkte olmak üzere, merkez kutbunda ***düğme*** yerine İsmâilî ***gül***lü veya Bağdâdî ***gül***lü, ***destâr***ları yeşil renk olan ***tâc***lar kullanılmıştır[1103]. Kādiriyye tarîkatında ***tâc***ın mihrâblarında ibrişim ile işlenmiş sirâc yani fitilli yanar kandil

---

[1095] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 26 – 27; Mehmed Rif'at b. Abdullah, *Tercüme-i Risâle-i Tâciyeti'l-Hindî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz1826 / 16), 87b; Mehmed Rif'at, *Risâle-i Tâciyye-i Kādiriyye*, (Hacı Mahmûd Efendi, 3263), 22b; Elifî ve Seyfî Kādirî sikkeleri için bk. Şekil 47.

[1096] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 31 – 32.

[1097] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 35.

[1098] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 34.

[1099] Mehmed Rif'at, *Risâle-i Tâciyye-i Kādiriyye*, (Hacı Mahmûd Efendi, 3263), 18b; "Abdulkādir-i Geylânî hazretleri teşrîf-i dâr-ı bakā buyurduklarında türbe-i şerîfleri olan mahalle defn olunup ve sanduka-i şerîfleri üzerine tâc vaz' olunmuştu. İbtidâ-i sanduka meşâyih üzerine tâc vaz'ı Hz. Pir'de vâki' olmuştur."bk. Mehmed Rif'at, *Risâle-i Tâciyye-i Kādiriyye*, (Hacı Mahmûd Efendi, 3263), 23b.

[1100] Revnakoğlu, *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarîkat Kültürü,* s. 94; Revnakoğlu, *İstanbul Tekkeleri Notları,* zf. no. 183 / 26.

[1101] Mehmed Rif'at, *Risâle-i Tâciyye-i Kādiriyye*, (Hacı Mahmûd Efendi, 3263), 21b; Kadiriyye Şeyhi Seyyid İbrâhîm Edhem Baba (ö.1304 / 1887) kırmızı renkli tâc ve onun üzerine yeşil renkli sarık sarmıştır. bk. Bülent Akot, *Müştâk-ı Bitlisî Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı,* İnsan Yayınları, İstanbul 2011, s. 71.

[1102] Mehmed Rif'at Kādirî, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Aliyye fi Beyâni Tarîkati'l-Kādiriyye,* (Ali Emîrî, Aesry 1127), 34a-34b; Mustafa Âhî hazretleri, Cerrahi şeyhi Moravî Mehmed Efendi hazretleri ile muhabbetinden dolayı Moravî hazretlerinden ruhsat alıp beyaz Kadiri tâc-ı şerifini turuncu renkte yapıp öyle giymişlerdir. Erenden, *Envâr-ı Hz. Nureddîn El-Cerrâhî,* C. II, s. 119.

[1103] Mehmed Rif'at Kādirî, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Aliyye fi Beyâni Tarîkati'l-Kādiriyye,* (Ali Emîrî, Aesry 1127), 34a – 34b; İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 68, 78.

resmi nûr-i Muhammedîye işârettir[1104]. Yine Resmiyye kolunda ***tâc***ların mihrâblarında "*Ölmeden önce ölünüz*" sırrına işâret olsun diye, servi şekilleri ibrişim ile işlenmiştir[1105]. [Resim 81.]

Nakşibendiyye ve Kādiriyye tarîkatlarından icâzetli Zenbûriyye-i Sâdıkıyye kolunda ***tâc*** ve ***sikke***ler dört ***terk***li, altı renk ibrişim ile işlemeli olup bedahe işlemeleri ***letâif-i sitte*** veya ***atvâr-ı seb'a***ya işâret eder, mihrâblarında elif hattı, kutuplarında da Kādirî ***gül***ü vardır, lengerine yeşil veya beyaz renk ***imâme*** sarılır, merkezi beyaz ***düğme***lidir[1106].

Eşrefoğlu Rûmî dört, beş, altı, yedi, on iki dilimli beyaz renkli ve ***düğme***siz ***tâc***lar kullanmıştır ama yedi ***terk***li ***tâc,*** Eşrefiyye ***tâc***ı olarak ma'rûf olmuştur[1107]. [Şekil 37.], [Resim 83.] Eşrefî ***tâc***ının kenarında bir halka vardı. Eşrefoğlu Rûmî'ye göre ***tâc*** giymek ve ***risâle*** çıkarmak sünnettir. Eşrefoğlu ***tâc***dan ***risâle*** çıkarmanın sünnet olduğunu, miktar olarak en az bir karış, ortalama kuşağa kadar ulaşan ve ifratının da oturacak yere kadar değen olduğunu belirtmiştir. Yere kadar değen ***risâle*** Hz. Peygamber ve meşâyihindir. Mübtedî derviş bir karış ***risâle*** çıkarır[1108].

Yedi ***terk***li olan Eşrefî ***tâc***ının kenarında bulunan asabe, başlangıç ve bitiş dairesine işâret eder. Yedi ***terk***te, iç içe yedi âleme işâret olup insân-ı kâmil bu âlemlere ulaşan kişidir. Pîr yüzü deryâyı kuşatır, deryâ kaf dağını kuşatır, yer tabakası kaf dağı ile gökyüzünü kuşatır, semâyı kürsî kuşatır, kürsîyi arş kuşatır va arşı ruhlar âlemi kuşatır, cümlesini Hakk'ın ilmi kuşatır. Bu âlemlerden kasıt, evliyânın sırrı insân-ı kâmil olması hasebiyle cümle âlemleri kuşatmasındandır[1109].

Kādirî dervişlerinin giydikleri ***külâh***, boyluca, tepesi sivri ve başında servi nakışlı, ortasında Kādiri mühürlü veya ***düğme***lidir.[1110]

[1104] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 46.

[1105] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 47. Servi şekilli Kādirî mezar taşı için bk. Resim 81.

[1106] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 50 – 51, 59.

[1107] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 59; Eşrefoğlu Rûmî'nin yedi terkli tâcı kullanması ile ilgili hikâye şöyledir: "Hüseyin Hamevî, Eşrefoğlu Rûmî'nin başında bulunan Hacı Bayrâm-ı Velî'nin giydirdiği altı terkli, üzerinde pul bulunan Bayrâmiyye tâcını, pullardan bir terk yaptırarak Eşrefiyye tâcını yedi terkli hale getirtmiştir." bk. Mustafa b. Sun'ullâh Tennûrizâde, *Hediyyetü'l-Fukarâ*, (İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Mahmûd Efendi, 4640), 9b; Eşrefiyye tâcı için bk. şekil 37; Eşrefoğlu Rûmî'nin mezar taşı için bk. Resim 83.

[1108] Abdullah b. Eşref-i Rûmî, *Tarîkatnâme,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz389), 36b – 37a.

[1109] Abdullâh b. Eşref, *Sırru'd-Deverân,* (Esad Efendi,1482), 20b.

[1110] Mehmed Rif'at Kādirî, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Aliyye fî Beyâni Tarîkati'l-Kādiriyye,* (Ali Emîrî, Aesry 1127), 34a – 34b; İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* C. I, s. 59; Abdullah b. Eşref-i Rûmî, *Tarîkatnâme,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz389), 36b.

Eşrefoğlu beyaz elbisenin sûfîlerin, siyah elbisenin zâhidlerin, yeşil elbisenin cennet kıyafeti ve Hz. Peygamber'in sünneti olduğunu ifade etmiştir. Hz. Hasan'ın rengi sarı, Hz. Hüseyin'in rengi kızıldır. Dervişler her ne renk bulurlarsa onu giyerler. Giymeleri gereken renkten bir elbise giymeye güçleri yetmezse ***hırka***larına o renkten bir parça yama yaparlar. Nefis mertebelerini geçerken farklı renkleri giyerler. Nefse muhalefet olsun diye kara renk elbise giyerler. Nefsin arzularını kesme esnasında kızıl renkli elbise giyerler. Hırs ve hevesi kontrol altına alıp ***nefs-i emmâre***den ***nefs-i levvâme***ye geçince yeşil renkli elbise giyerler**.** ***Nefs-i mutmainne***ye ulaşınca beyaz renkli elbise giyerler[1111].

Eşrefoğlu Rûmî, şöhretten kaçınmıştır. Seyyid olduğu halde yeşil sarık kullanmamış, vefat ettiğinde seyyidlik alâmeti olan yeşil ***destâr, tâc***-ı şerifinin içinde görülmüştür[1112].

19. asırda Elazığ'da yaşayan Kādiriyye'nin Hâlisiyye kolundan Şeyh Hacı Ömer Hüdâî Baba (ö. 1905), başlarına koyduğu sivri bir ***külâh***a yeşil, beyaz, siyah renklerde sarık sarmış, bazen de Kādirî ***tâc***ı takmıştır[1113].

Kādiriyye Hâlisiyye kolundan Mur Ali Baba Dergâhı'nın son şeyhi Abdülvâhid Efendi'nin, bir seyahat esnasındaki resminde celâli ***müjgân***lısı, sırtında koyun pöstekisi, sağ elinde ***teber***, solda ***keşkül***, binlik ***tesbih***, belde ***kemer***, üstünde ***kanberiyye***si ile dergâhında önce çıkan tarîkat cihazlarının neler olduğunu bize göstermektedir[1114]. [Şekil 48.] Yine Şanlıurfa'da medfûn bulunan Kādirî şeyhi Dede Osman Avnî'nin hazîresinde sergilenen ***tâc, külâh***, ***tesbîh***, mühür, ***müttekâ***, ***keşkül***, ***alem, topuz*** ve sekiz adet ***sancak***, XIX. yüzyılda yaşayan başka bir Kādirî şeyhinin kullandığı tarîkat cihazlarının neler olduğu hakkında fikir vermektedir[1115].

Kādiriyye tarîkatından ***sikke***nin lengeri üzerindeki siyah yünden yapılan saçak gibi göz kirpiğine benzeyen kısmına ***müjgân*** denir. Bu ***müjgân*** sülûkta dikkatli ve uyanık olmaya ve ***nazar ber kadem***e işârettir[1116]. [Resim 82.]

[1111] Abdullah b. Eşref-i Rûmî, *Tarîkatnâme,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz389), 37b.

[1112] Revnakoğlu, *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarîkat Kültürü,* s. 128; Bursalı Mehmed Velîyyüddîn, *Menâkıb-ı Eşrefzâde*, Hzl. Mustafa Güneş, Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul 2006, s. 9.

[1113] Arda Karani, *Hacı Ömer Hüdâî Baba'nın Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Elazığ 2015, s. 24-25, 33; İsa Çelik, Mikail Dumlu, "Kâdiriyye Tarîkati Hâlisiyye Şubesi Mürşidlerinden Elazığlı Hacı Ömer Hüdâyî Baba (V. 1321 / 1905) Hayatı, Eserleri, Fikirleri", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 / 14 (2018), s. 100.

[1114] Revnakoğlu, *İstanbul Tekkeleri Tarihi,* zf. no. 231 / 85; bk. Şekil 48.

[1115] Mikail Dumlu, *Kâdiriyye Tarîkatı: Hâlisiyye Şubesi*, (Yayınlanmamış Doktora tezi), Erzurum 2018, s. 68.

[1116] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 51 – 52; Müjgânlı Kādirî mezar taşı için bk. Resim 82.

Yerel şartlardan kaynaklı farklı tarîkat cihazı kullanımı da söz konusu olmuştur. Alexander Knysh, Kādiri tarîkatına bağlı Türklerin genelde yeşil rengi kullandıklarını, 19. yüzyıl Mısır'ında Kādirîlerin sarıklarda ve bayraklarda beyaz rengi kullandıklarını, çoğu balıkçı olan bu tarîkat mensuplarının dinî merasimlerde farklı renklerde balık ağı taşıdıklarını ifade etmiştir[1117]. Afrika Kādirîleri de zikir törenlerinde musiki âleti olarak bendir, tesmiye denilen büyük def, daire ve ***mazhar*** kullanmışlardır[1118].

Sülûkte belli bir merhale kat eden Kādirî dervişlerine sırasıyla ***gül, kudüm*** ve ***sancak*** verilir. Genellikle üçüncü esmâya ulaşan sâlikin yedi ***terk***li ***tâc*** giymesine izin verilir, öncesinde dervişlerin ***arakiye***lerinin tepesine ***gül*** dikmelerine izin verilir[1119]. Hasan b. Hüseyin el-Hanefî el-Kādirî, Abdülkādir-i Geylânî'nin ***alem***inin siyah bir ***hırka*** ve bayrak olduğunu ifade etmiştir[1120].

Kādiriyye mensupları üzerlerine abadan yapılan cübbe, ***haydarî, şalvar*** giymişler, bellerine ***kuşak*** bağlamışlar, ayaklarına da mest ve kundura giymişlerdir. "Yakası ve kolları setre biçiminde olan ulemâ cübbesi"[1121] diye tarif edilen latayı şeyhler giymiştir[1122].

Kādirîlerde kullanılan tarîkat cihazlarından birisi de ***hırka***nın üzerine örtülen örtüdür. Bu örtünün kullanılmasında, Hz. Peygamber'in ***hırka***sının sahabe arasında kesilip paylaşılması ve o parçaların sahabe tarafından yakalarına dikilmesine işâret vardır. Kādiriyye'de Eşrefiyye dışındaki kollarda saç uzatmak da âdettir [1123].

Kādiriyye'de ***tâc*** ve ***hırka*** giydirme töreninde şeyh ve mürid abdest alırlar sonrasında şeyh ***tâc*** ve ***hırka***yı müridin önüne koyar. Şeyh, Fâtiha sûresini okuduktan sonra Allah'ın ve Hz. Peygamber'in adına vekâlet kasdı ile kendi eliyle ***hırka***yı müride giydirir, sonrasında ***hırka*** silsilesini okuyarak merâsim nihâyete erer[1124].

Tarîkat cihazları kendilerine yüklenen sembolik anlam ile sâlikin mânevî eğitimine katkı sağlar. Kimi zaman, sâlik aracı amaç haline getirir ve araçla fazla meşgul olursa, şeyh

---

[1117] Knysh, *Tasavvuf Tarihi*, s. 181-182.

[1118] Revnakoğlu, *İstanbul Tekkeleri Notları,* zf. no. 101 / 119 (Hasan Basri Erk, Mezhepler ve Tarîkatlar Tarihi'nden alıntı olarak)

[1119] Çakır, "Kadiriyye", s.199 – 200.

[1120] Ayşe Varışlısoy, *İbrâhîm ed-Desûkî ve Desûkiyye Tarîkatı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), İstanbul 2018, s. 65 – 66.

[1121] Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 1233.

[1122] Şapolyo, *Mezhepler ve Tarîkatlar Tarihi*, s. 181.

[1123] Mehmed Rif'at Kādirî, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Aliyye fî Beyâni Tarîkati'l-Kādiriyye,* (Ali Emîrî, Aesry 1127), 36b.

[1124] Mehmed Rif'at Kādirî, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Aliyye fî Beyâni Tarîkati'l-Kādiriyye,* (Ali Emîrî, Aesry 1127), 32b – 33a.

efendi sâliki tekrar amaca bağlar. Böyle bir olay Kādiri Şeyhi Kırımlı Selîm Baba'nın (ö. 1170 / 1756) başından geçmiştir. Selîm Baba, Şeyh Hamdi Efendi'ye bende olmadan önce zâhirî ilimlerde behre sahibi bir zâttır. Selîm Baba, henüz müridi değilken bir gün Şeyh Hamdi Efendi ile ilmî bir konuda münâzara eder, iş münâkaşaya dönüşür ve Şeyh Hamdi Efendi, Selîm Baba'yı huzurdan kovar. Bu olaydan çok etkilenen Selîm Baba, o gece bütün parasını, malını, mülkünü evdekilere ve hizmetçilere taksim ettikten sonra kendisine ayırdığı büyükçe bir dülbendle birlikte Şeyh Hamdi Efendi'nin huzuruna gelir ve intisâb eder. Şeyh Hamdi Efendi onun başına bir ***sikke*** giydirir, büyük bir dülbendi varsa getirmesini isteyerek yanındaki dülbende işâret eder. Onu Selîm Baba'nın başına sarar. Birkaç gün sonra da bu dülbendi çıkarıp, siyah bir ***külâh*** giydirir ve "bu bir put olmuştu, birkaç gün nefsinin hevasına tabi olduk, bu kadar yeter" diyerek, mânâ yüklenen cihazların amaçtan alıkoymamasının önemini belirtmiş olur[1125].

Kādiriyyede kullanılan ***kemer***, dört halka bir ara ve dört halka bir ara şeklinde halkalar ile süslenmiş, dört halkanın karşısında dört çengelin olduğu bir ***kemer***dir. Riyâzet esnasında açlığın yatıştırılmasında ***kemer*** kullanılmıştır. Kādiriyye'de pamuk ipliğinden yapılan ***kemer*** de kullanılmıştır[1126]. ***Kemer***in dörderden onaltı halkası, dört çengeli ve kendisiyle toplam yirmi bir olmasıya birlikte bu yirmi bir rakamı için çeşitli sembolik anlamlar ortaya konmuştur[1127]. [Resim 84.]

Sefîne-i Evliyâ'da geçtiği üzere, Kādirî Şeyhi Muhammed Izzî Bedreddîn el-Üveysî el-Kādirî Hazretleri, cemiyetlerde kenarı ***müjgân***lı, ***destâr***lı ve ***risâle***si sarkan uzunca Kādirî ***tâc***ı, diğer zamanlarda düzgün sarmadığı yeşil ***destâr***lı Mevlevî ***sikke***si kullanmışlar, müridânı ise sarık sarmadan uzun ***arakiye***ler kullanmıştır[1128]. Kādirî Şeyhi Muhammed Sa'deddîn-i Süheyl Efendi, zikir esnasında ***sikke*** ve ***destâr*** ve beyaz ***takke***, diğer zamanlarda ise uzun ***arakiye*** veya serpuş kullanmıştır[1129]. Yine Kādirî meşâyihinden Mustafa Şevki Efendi, ***kemer, arakiye*** ve ***gül*** îmâli ile meşgul olmuş, on iki tarîkata ait ***tâc***ların modellerini dergâhında muhâfaza etmiştir[1130].

[1125] İsa Çelik, "Makedonya'da Bir Kâdirî Şeyhi: Kırımlı Selim Baba", *İhyâ Uluslararası İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 1 / 1 (2015), s. 83.

[1126] Mehmed Rif'at Kādirî, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Aliyye fî Beyâni Tarîkati'l-Kādiriyye,* (Ali Emîrî, Aesry 1127), 36a – 36b.

[1127] Erhan, "Kıyafetnâme (Tarîkatlarda Semboller)", C. III, s. 43; Kādirî kemeri için bk. Resim 84.

[1128] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. I, s. 191.

[1129] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. I, s. 199.

[1130] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. I, s. 204.

Kādirî Şeyhi Hacı Ömer Hüdâyî Baba'nın (ö. 1905) herhangi bir yeri ziyareti esnasında kullanılan tarîkat cihazları, verdiği mesaj açısından önemlidir. Böyle bir olay şöyle tasvir edilmiştir:

> "Evvelâ Mürşîd-i A'zâm, Ulu Pîr Efendimiz Hazretleri gâyet güzel bir ata biner, sağ ve solunda iki adet sancaktâr ellerinde sancak taşırlardı. Bunların önünde yirmiden fazla ***mazha***r çalan görevliler, iki tâne ***çarpâne*** ve bunların önünde de yirmiden fazla ***teber***dâr (baltâcı) bulunurdu. Onlarında önünde "Bâtın ***teber***i" denen şeyh efendinin verdiği namlusu bir buçuk metre uzunluğundaki ***teber***i taşıyan bir kişi aynı ***tâc*** ve kıyafeti giyen görevliler birlikte yürürlerdi. Şeyh Hazretlerinin arkasında, sağ ve sol tarafta iki halîfesi, bunların arkasında da iki bini aşkın müridi, hepsinin başında yeşil sarıklı tek düze sivri ***külâh***, üstlerine de yeşil ***hırka*** giymiş olarak düzenli yürüyüşle giderlerdi. Dört yandan koşup gelen iki üç bin ziyaretçi de bunlara katılarak yürüyüşe katılırlardı. Düzenli biçimde çalınan ***mazhar***ların, ***çarpâne***lerin eşlik ettiği büyük bir kalabalık, sanki tek sesmiş gibi "Hay Hay, Hay Allah" diye zikrederek gitmek istedikleri yere varırlardı."[1131]

Şapolyo'nun belirttiğine göre, Kādiriyye mensuplarının bulundukları tekkelerde Kādirî ***sancağ***ı, ***teber***ler, baltalar ve mızraklar, devranda çalınmak üzere defler, ***kudüm***ler ve ***zil***ler bulunmakta idi[1132]. [Resim 85 – 87.]

Eşrefoğlu Rûmî, tarîkat kıyafeti giyen kişinin giydiği kıyafetin mânâsından habersiz ise ona kisve ehli denmesinin haram olduğunu beyan etmiştir[1133]. Abdulkādir Gulâmî (ö. 1303 / 1886) de âşıklık taslayan yalancılara kızmakta ve ***sûf*** giyip zâhidmiş gibi zâhirini süsleyenlere, gönlün îmârının gereğini şu beyitle hatırlatmıştır:

Sûfî libâs-ı sûf ile aldatma âlemi

Sâf olmayınca dîl, nazar etmez nigâr-ı aşk[1134]

Kādiriyye'de Nakşibendiyye'de olduğu gibi melâmî tavır çok belirgin değildir. Kādirî Şeyh Kırımlı Selîm Baba, aşağıdaki şiirinde melâmet neş'esini yansıtarak, zâhirî görüntünün önemli olmadığını, istikāmetin Allah'a olmasının gereğini ifade etmiştir:

Nideyim şalı, kabayı hem hırka ve abayı.

Fânî bilip dünyâyı yönüm Allah'a döndüm.

Terk eyledim taklîdi, hem istemem tahkîki.

Satın alıp yokluğu yönüm Allah'a döndüm.

[1131] Çelik, Dumlu, "Kâdiriyye Tarîkati Hâlisiyye Şubesi Mürşidlerinden Elazığlı Hacı Ömer Hüdâyî Baba (V. 1321 / 1905) Hayatı Eserleri Fikirleri", s. 97.

[1132] Şapolyo, *Mezhepler ve Tarîkatlar Tarihi*, s. 180; Hacı Sinan Tekkesi'ndeki (Sarayevo) bazı tarîkat cihazları için bk. Resim 85 – 87.

[1133] Abdullah b. Eşref-i Rûmî, *Tarîkatnâme,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz389), 36b.

[1134] Betül Karakaya, *Abdulkādir Gulâmî'nin Hayatı ve Tasavvufî Düşüncesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi) , Sivas 2008, s. 40.

Zâhidin olsun kerâmet, hem istemem velâyet.
Yeter bana melâmet, yönüm Allah'a döndüm.
Çaldım melâmet tablini, hiçe saydım varımı.
Aşkta yakıp kârımı, yönüm Allah'a döndüm[1135]

Bosna-Hersek'teki Mesûdiye Tekkesi'nde bulunan vefat eden bir Kādiri şeyhine ait olan ***tâc***-ı şerîfin[1136] [Resim 88 – 89.] ***risâle***si "mim" harfini oluşturacak şekildedir. "Mim" harfi Hz. Muhammed (s.a.v.)'e işâret eder. Nasıl "mim" yazılınca aşağıya doğru bir şekil oluşturuyorsa, bu şekilde ***risâle***li ***tâc***ı giyen kişinin de ***risâle***si kalbe doğru uzanır.

Mezarlık ve türbelerde yaptığımız araştırmalarda Kādiriyye'ye bağlı şeyh ya da dervişlerin ***müjgân***lı[1137], [Resim 82.] dört ***terk***li[1138], [Resim 90.] yedi ***terk***li[1139], [Resim 83.] sekiz ***terk***li[1140], [Resim 90 – 95.] Kādiriyye ***tâc***ı kabartmalı[1141], [Resim 96 – 98.] çeşitli ***gül*** motifli mezar taşlarına rastladık.

2.3. Mevleviyye

Mevleviyye tarîkatının kurucusu kabul edilen Mevlânâ Celaleddîn-i Rûmî, m. 1207 (h. 604) yılında Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya gelmiş, m. 1273 (h. 672) yılında da Konya'da vefat etmiştir[1142]. Mevleviyye tarîkatında tarîkat cihazlarına çok önem verilmiş ve zengin sembolik anlam yüklenmiştir. Mevleviyye tarîkatında ***hırka***, ***sikke***, ***arakiye, tennure***, ***destegül***, ***haydarî***, ***kemer, elifî şalvar***, ***elifî nemed***, ***elifî somat, kılıflı maşa, habbe, istivâ***, ***post*** ve mûsikî âletlerinden ***ney, kudüm*** en önemli tarîkat cihazlarıdır.

Mevlânâ, Kayseri'de Burhâneddîn-i Muhakkık-ı Tirmizî'nin (ö. 639 / 1241) yanında iki defa ***halvet***e girip Konya'ya gelince "Sarıklar Arapların ***tâc***ıdır" sözünün gereği olarak âlimlere uygun bir şekilde sarık sarmış ve arkadan ***taylesân*** bırakmıştır[1143].

Mevlânâ'nın yaşadığı dönemde Mevleviyye'ye ait özel bir kıyafet kullanılmamış, Mevlânâ ve yanındakiler o dönemde ilim erbabının kullandığı kıyafetleri kullanmışlar, örfî sarık sarmışlardır. Şems'in şehâdetinden/kaybolmasından sonra Mevlânâ, duhânî renkte sarık

---

[1135] Çelik, "Makedonya'da Bir Kādirî Şeyhi: Kırımlı Selîm Baba", s. 97.

[1136] bk. Resim 88; Hacı Sinan Tekkesi'ndeki sekiz terkli tâc-ı şerîf için bk. Resim 89.

[1137] Müjgânlı mezar taşı için bk. Resim 82.

[1138] Dört terkli Kādirî mezar taşı için bk. Resim 90.

[1139] bk. Resim 83.

[1140] Sekiz terkli ve dört terkli sikkeli Kâdirî mezar taşları için bk. Resim 90 – 95.

[1141] Kādiriyye sikkesi ve gül kabartmalı mezar taşları için bk. Resim 96-98.

[1142] Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn Rûmî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/mevlana-celaleddin-i-rumi (04.01.2020).

[1143] Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkîbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2012, s. 124.

sarmış, bal renginde ***külâh*** ve göğüs tarafı açık bürd-i hindibârî denilen Hint kumaşından yapılan fereci giymiştir[1144]. [Resim 5, 11, 99 – 100.] Bursevî'ye (ö. 1137 / 1725) göre Mevlânâ, hâlis fenâya işâret etmek üzere ***külâh***ı tercih etmiştir. Çünkü ***külâh***, değiştirme ihtiyacı hissetmeden ömür boyu giyilebilen bir başlıktır, insanı meşgul etmez[1145].

Mevlânâ zamanında Mevleviyye'de özel bir kıyâfet oluşmamışken, Ulu Ârif Çelebi'nin (ö. 719 / 1320) çalışmaları ile Mevleviyye'ye özgü kıyâfetler belirginleşmeye başlamış, ilk zamanlar ***hırka*** ve serpuşun kullanıldığı Mevleviyye'de, XVI. yüzyılla birlikte zengin bir kıyâfet kültürü oluşmuştur[1146].

Mevlânâ hazretlerinden, giyim-kuşamla Mevlevî olunamayacığı, mânevî olarak Mevlevî olmanın gereği ile ilgili şu menkîbe aktarılmıştır: "Bir gün Mevlânâ hazretleri hamama girmişti. Hamamın ortasında bağdaş kurup oturmuş, mânâlar saçıyordu. Arkadaşlar da heyecan gösteriyordu. Birdenbire ayağa kalktı ve "Aramızda Mevlevî kimdir" diye üç kez bağırdı. Bütün dostlar da susup hiçbir şey söylemediler. Ondan sonra da şöyle buyurdu**:** Eğer bu hamama bir yabancı girip hamamın soyunma yerinde arkadaşların elbiselerini görürse, derhal Mevlânâ'nın dostlarını burada olduğunu anlar. Şimdi elbise ve sarıklarınız, sizin muarrifiniz (tanıtıcınız, yani sizin Melevî olduğunuzu gösteren) oluyor da siz niçin ruhların ve elbiselerin muarrifi olmuyorsunuz? Nitekim dostların dışı bunlarla süslenmiştir. Sizin içlerinizin de ilâhî mârifet ve gerçeklerle süslenmiş olması gerekir. Çünkü "Tanrı sizin sûret ve işlerinize bakmaz, belki kalb ve niyetlerinize bakar." Bu nedenle her bakımdan mânevî bir Mevlevî olunuz."[1147]

Şekilden ziyade özün kıymetli olduğunu ifade etmek üzere, medreseye gelip fakîh kıyafetleri ile içinde olan talebelerin önlerine yemeklerinin geldiğini görüp buna özenip sarık saran ve cübbe giyen bir Türk'ün hikâyesinden hareketle Mevlânâ şöyle söylemiştir: "O halde

---

[1144] Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*¸ s. 432; Mehmet Önder, "Mevlânâ'nın Giyim Şekli ve Elbiseleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/3 (1955), s. 80 – 81; Necdet Okumuş, *Külâh-ı Mevlevî*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 2013, s.11; Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 190; Sezai Küçük, "Mevleviyye", *Türkiye'de Tarîkatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, s. 492; Bedîüzzamân Fürûzanfer, *Mevlâna Celaleddin*, çev. Feridun Nâfiz Uzluk, Konya Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya 2005, s. 89; Ahmed Sahih Dede, *Mevlevîlerin Tarihi (Mecmûatü't-Tevârihi'l-*Mevlevîyye*)*, çev. Cem Zorlu, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, s. 166; Örfî sarık için bk. Resim 99; Mevlânâ'nın kullandığı külâh ve arakiye için bk. Resim 5, 11; Mevlânâ'nın kullandığı cübbe için bk. Resim 100.

[1145] İsmâil Hakkı-i Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz*, (Ankara: Millî Kütüphâne El Yazması Eserler, 06MilYzA6252 / 5), 44b.

[1146] Mehmet Önder, "Mevlevî Giyimleri", *Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Türk Etnoğrafya Dergisi*, 1 (1956), s. 77 – 78; Okumuş, *Külâh-ı Mevlevî*, s. 12.

[1147] Eflâkî, *Âriflerin Menkîbeleri*, s. 216.

görünüşe tapan, görünüşün süsü içinde kalmış olan, dış terbiye ile yetinen, gösteriş için ferecî giyen ve asla özü bilmeyen ve görmeyen topluluk sözü edilen bu Türk gibidir."[1148]

Sipehsâlâr'ın bildirdiğine göre, Mevlânâ hazretleri kıyafete takılıp kalmamanın gereğini, önemli olanın öz olduğunu ifade etmek üzere, oğlu Sultan Veled'e sarığını yapmak için çok uğraş verince şu nasihatte bulunmuştur: "Bahâuddîn (Sultan Veled)! Tekrar sarma ve kendini süsleme ve özenme külfetine sokma; zira ben de gençliğimde, bir defa sarığımı tekrar sarıp bozdum da Hızır (a.s.)'ın sohbetinden mahrum kaldım."[1149]

Mevlânâ hazretleri kılık kıyafete takılıp kalmamanın önemini çeşitli vesîlelerle ifade etmiş ve "Bu ***hırka*** içinde olduğumuz sürece ne kimseden incinir, ne de kimseyi incitiriz" diyerek giyilen kıyafetlerin insana yükledikleri sorumlulukları hatırlatmıştır[1150].

Mevleviyye'de törenlerde ve tören dışında olmak üzere giyilen iki ***hırka*** vardır. Tören dışında giyilen ***hırka***, yakasız, kolları geniş, yukarısı ve aşağısı aynı ebatta, topuklara kadar inen ve bel kısmı daraltılmış, cübbeyi andıran bir üst kıyafetidir. Törenlerde giyilen ***hırka***ya "***resim hırkası***" denir. ***Resim hırkası***, Kolları 70 cm. genişliğinde ve yaklaşık bir metre uzunluğunda, önü açık ve yakasız, geniş ve topuklara kadar uzanan bir kıyafettir[1151]. ***Hırka***lar çoğunlukla siyah renkten, mevsimine göre yünlü, keten ve sof kumaştan yapılır, dervişler ***hırka***yı arkalarına alırlar, namaz, bayram ve tören dışında kollarını giymezler. Şeyhler ise her zaman kollarını giyerler. ***Sikke***siz ***resim hırkası*** giyilmez[1152]. Mevlevîlerin iç ve dış hiçbir elbisede ilik ve ***düğme*** kullanmamışlar, elbisenin aynı kumaşından yapılan bağları kullanmışlardır[1153].

"Mevlevîlerin yakasız olan ***hırka***sının enseden göğse kadar olan kısmında on iki imama işâret eden on iki dikiş veya Mevlevîler tarafından kutlu sayı olan on sekiz makine dikişi bulunur."[1154]

"Pazarcı" nın mukâbele esnasında ***hırka*** giymesi, diğer vakitlerde giymemesi; çilesini bitiren dervişin ***elifî şalvar*** ve gömlek yanında ***hırka*** giymesi; çilesini dolduran dervişe

---

[1148] Eflâkî, *Âriflerin Menkîbeleri*, s. 331.

[1149] Feridun b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler Risâle*, çev. Tahsin Yazıcı, Tercüman 1001 Temel Eser Yayınları, İstanbul 1977, s. 35.

[1150] Eflâkî, *Âriflerin Menkîbeleri*, s. 333.

[1151] Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 187; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*¸ s. 430 – 431.

[1152] Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* ¸ s. 430 – 431; Mualla Sezgin, "Mevlânâ'nın ve Mevlevî'lerin Giysilerinin Modernizasyonu", *Selçuk Üniversitesi 1. Millî Mevlana Kongresi,* Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1986, s. 431; Gölpınarlı Mevlevî *Âdâb ve Erkânı*, s. 21; Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 187.

[1153] Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* ¸ s. 426.

[1154] Pekpelvan, "İslâm Sanatında Tasavvufî Sembolizm ve Mevlevîlik", s. 530; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* ¸ s. 426; Mevlevîlik'te on sekiz rakamının önemi Rabb kelimesinin ebced karşılığından kaynaklanır. bk. Revnakoğlu, *İstanbul Tekkeleri Notları,* zf. no. 101 / 108.

Meydancı Dede'nin üç gün sır olacağını söyledikten sonra eğer dışarı çıkması gerekirse mutlaka ***resim hırkası***nı giymesi Mevleviyye âdâblarındandır[1155].

Semâzenlerin parmak uçları ile ***hırka***larını tutup çıkarmaları, sonrasında ***hırka*** ile görüşüp ***hırka***yı yukarı kaldırıp silkeledikten sonra arkalarını meydana döndürmeden sağa ve yana doğru eğilerek arkalarına koymaları, ***semâ*** esnasında uyulması gereken âdâblardandır[1156].

Sâkıb Mustafa Dede'nin (ö. 1148 / 1735) bildirdiğine göre, Mevleviyye'nin ilk devirlerinde kadınlar halvethane edinip ***hırka*** ve ***külâh*** giyerek oruç, murâkabe ve zikirle meşgul olmuşlar, XVII. asırdan sonra Mevleviyye'nin şehirlerde yaygınlaşması ile birlikte kadının cemiyet içindeki rolü sınırlanmıştır[1157].

Mevlevîlerin başlık olarak giydiklerine ***serpuş***, ***külâh***[1158], ***sikke***, ***arakiye*** denmiştir. Tek Allah inancını simgeleyen[1159] ***sikke***, başlık olarak Mevlevîleri diğer tarîkatlardan ayıran en önemli unsurdur. ***Sikke***nin, Osmanlı döneminde dünyevî saltanatın bir simgesi olarak altın olarak bastırılmasından mülhem, Hz. Mevlânâ'nın mânevî sultanlığına işâret etmek üzere, Mevleviyye'de giyilen başlığa ***sikke*** denilmiştir[1160]. [Resim 101 – 102.]

Mevlevî ***külâh***ı ile ilgili pek çok şiir kaleme alınmıştır. Şair Eşref aşağıdaki şiirinde Mevlevî ***külâh***ının mânâsını vecîz bir şekilde ortaya koymuştur.

Nüshâ-i kübrâya zînettir külâh-ı Mevlevî
Âlem-i ekberde heybettir külâh-ı Mevlevî
İstememem Allah bilir ben başka zîb ü saltanat
En mukaddes tâc-ı devlettir külâh-ı Mevlevî
Dalkavuk olmaz deden, serpûşu yüksek olsa da
İzzet-i nefse işârettir külâh-ı Mevlevî
Eşrefâ hakka erenler iktisâ eyler onu

[1155] Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 391 – 392, 394.

[1156] Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 129.

[1157] Hülya Küçük, "Mevlevî Kadını: Tâcını Kaybeden Kraliçe", *Mevlana ve İnsan Sempozyum Bildirileri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Hzl. Mehmet Şeker-Sabri Yılmaz-Aydın Işık-Tahsin Koçyiğit, Ankara 2008, s. 108 – 109.

[1158] Son devir Mevlevîlerinden olan Hüseyin Azmi Dede'ye göre ilk külâh Hz. Mûsâ'ya gelmiş, ondan uzun bir süre sonra da Hz. Mevlana'ya gelmiştir. bk. Arpaguş, *Gelibolu'dan Kâhire'ye Bir Ömür Son Devir Mevlevîlerinden Hüseyin Azmî Dede*, s. 173.

[1159] Alberto Fabio Abrosia, *Dervişler Tarihi, Antropolojisi, Mistik Yönü*, çev. Buğra Poyraz, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2012, s. 68 – 69.

[1160] Sırrî Kalender, *Keşkül-i Sırrî*, Revak Kitabevi, İstanbul 2012, s. 46 – 47; Çeşitli sikke örnekleri için bk. Resim 101 – 102.

Vuslat-ı kurb delâlettir külâh-ı Mevlevî[1161]

Arakiye gece yatarken[1162], mukâbele ve merâsim dışında günlük işleri yaparken, ***semâ*** çıkarmamış dervişlerin[1163], çocukların ve kadınların giydikleri resmî olmayan[1164] bir başlıktır. Şeyhler de tören olmadığı vakitlerde ***destâr*** sardıkları arakiyeyi giymişlerdir[1165]. "Üstü yukarıya doğru sivrice, dar ve iki yandan yassı olup üstte, adeta önden arkaya doğru sert ve yüksek bir çizgi teşkil edecek tarzda yapılmış olan ***arakiye***lere "***elifî arakiye***" denirdi."[1166] Mevlevîlerin kendi aralarında "fahr-ı Mevlânâ" dedikleri ***sikke***, bal veya deve tüyü renginde dövme yünden iç içe iki kat yapılmış 40-50 cm. uzunluğunda başa geçen yere göre, tepeye doğru daralan bir ***külâh***tır[1167]. Mevlevî dervişler dal ***sikke*** giymiş, şeyh seyyidse yeşil, değilse beyaz ***destâr***lı ***sikke*** kullanmış ve sol tarafından da ***taylesân*** bırakmıştır[1168].

Mevleviyye'de derviş adayı dergâha adımını atar atmaz çeşitli âdâb ve erkânla karşılaşır. Dergâha gelen derviş adayı üç gün ***Saka postu***nda oturduktan sonra, Kazancı Dede'nin yanına götürülür, derviş olma kararında durduğu anlaşılırsa, geldiği elbiseyle on sekiz gün ayakçılık hizmeti yapar, sonrasında Aşçı Dede'nin emriyle ***arakiye***, matbah ***tennûre***si ve ***elifî nemed*** verilir. Ayakçı ***semâ*** çıkarmadıkça ***sikke*** giyemez, ***semâ*** çıkardıktan sonra belli bir süreliğine ***sikke*** giymesine izin verilir. Ayakçı pazarcı olunca da beline bir zincirle bağlanan ***elifî nemed***i ve onun arasına ***kılıflı maşa***sı sokularak "Pazar" hizmetine gönderilir. Çile bittikten sonra şeyhin huzuruna götürülen dervişin kaşının ortasından ve bıyığından birkaç kıl kesilir, resim ***hırka***sı tekbirlenip giydirilir ve hücre çilesine gönderilir. On sekiz günlük hücre çilesinden sonra derviş ***sikke***si tekbirlenir ve belli süre giydiği ***sikke*** kendisinin olur[1169].

[1161] Hilmi Yücebaş, *Şair Eşref Bütün Şiirleri ve 80 Yıllık Hâtırâları*, Dilek Yayınevi, İstanbul 1984, s. 371 – 372.

[1162] "Şeb – külâh" denilen ve gece yatarken giyilen sikkeler de vardı. Bunlar normal sikkeden kısa, arakıyeden uzun olurdu ve gece yatarken de sikke giymek âdettendi. Fakat bazıları yatarken arakıye, terlik ve arakçin gibi şeyler de giyerlerdi." bk. Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 183.

[1163] "Nevniyâz üç gün oturduğu saka postundan çileye soyunma kararıyla kalkar ve kararında durduğunu ifade ederse, kazancı huzuruna götürülür, geldiği elbisesiyle on sekiz gün "ayakçılık" hizmetinde bulunur. Bu hizmette, canlara lazım olan şeyleri getirir götürür. Bir müddet sonra aşçı dedenin emriyle bir arakiye, matbah tennûresi ve elif-i nemed verilir." Küçük, "Mevleviyye", s. 528 – 529.

[1164] Asaf Hâlet Çelebi, *Mevlânâ ve Mevlevilik*, s. 112.

[1165] Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* ¸ s. 426 – 427; Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 184; Sezgin, "Mevlânâ'nın ve Mevlevî'lerin Giysilerinin Modernizasyonu", s. 429.

[1166] Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* ¸ s.426 – 427; Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 184.

[1167] Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s.182 – 183; Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü,* s. 94; Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 204a.

[1168] Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 391 – 392; Okumuş, *Külâh-ı Mevlevî*, s.16;Mehmet Önder, *Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Aksoy Yayınları, İstanbul 1998, s. 241.

[1169] Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 391 – 392, 394; Asaf Hâlet Çelebi, *Mevlânâ ve Mevlevilik*, s. 101.

Dîvâne Mehmet Çelebi (ö. 951 / 1544'ten sonra) ve dervişlerinin giydiği belirtilen "***külâh-ı seyfî***", kenarlarından üste doğru basık ve tepesi keskin olan bir ***külâh***tır. Yusuf Sineçak'ın (ö. 953 / 1546) mezar taşındaki ***külâh-ı seyfi***den hareketle bu ***külâh***ın, daha çok Şemsî Mevlevîler tarafından kullanıldığı ifade edilmiştir[1170]. Yine Dîvâne Mehmed Çelebi'nin giydiği belirtilen on iki dilimli ***tâc***, lengerinde dört, kubbesinde on iki parça keçenin içten ve dıştan dikilmesiyle meydana gelmiştir. Bektâşîlerce Celâlî ve ***Hüseynî tâc*** denen on iki ***terk***li ***tâc***, XVI. yüzyılda Şemsî ***sikke*** adıyla Mevlevîlerce giyilmiş, Celâleddîn Ergun Çelebi'ye (ö. 775 / 1373) Şems makāmından dolayı yedi ***terk***li ***tâc*** verilmiş, Bektâşîlikten icâzetli dedeler, ***sikke***lerinin altında Bektâşî ***tâc***ı kullanmışlardır. Konya Müzesi'ndeki Şems-i Tebrîzî'ye (ö. 645 / 1247 [?]) ait ***tâc***, Bektâşîlerce kullanılan elifî horasânî ***tâc***ın aynısıdır. Gölpınarlı'nın belirttiğine göre hiçbir Mevlevî mezar taşında elifî hor***asâ***nî ***tâc***a rastlanmamakla beraber, Konya'da Köseç Ahmed Dede'nin (ö. 1191 / 1777) mezar taşının başlığı dört ***terk***li ***sikke***li, Bektâşîlerin kullandıkları ***Edhemî tâc***ın aynısıdır[1171].

Merâsim dışında şeyhler dal ***sikke*** kullanmışlardır. Son zamanlarda merâsime gidilse bile ***destârlı sikke*** bir mahfazada götürülmüş ve merâsim esnasında kullanılır olmuştur. Onun dışında şeyhler ***dal sikke*** kullanmışlardır[1172].

Sikke giymeye hak etmiş dervişe şeyh efendi tarafından törenle ***sikke***si tekbirlenir[1173] ve giyilen ***sikke*** hiçbir zaman çıkarılmaz, ancak gece yatarken çıkarılır ve kenarı öpülerek bir sandalyeye konur, sonra da ***şeb-külâh*** veya ***arakiye*** giyilir[1174].

Vefat eden bir Mevlevîye, kabirde kefenin baş ucu açılarak ***sikke*** giydirilmesi[1175] ve mezar taşına ***sikke*** resminin hakkedilmesi Mevleviyye uygulamalarındandır[1176]. Ayrıca ***sikke***

[1170] Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* ¸ s. 427; Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı,* s. 183.

[1171] Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* ¸ s. 428 – 429. Fahri Maden eserinde yedi terkli ve on iki terkli tâc giyen Mevlevî şeyhlerinin Bektâşîlikten etkilenerek bu tâcları giydiklerini belirtir. bk. Fahri Maden, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 200.

[1172] Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* ¸ s. 426.

[1173] Sikke tekbirleme merâsimi için bk. Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 90 – 91; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 390.

[1174] Önder, "Mevlevî Giyimleri", s. 78 – 79; Okumuş, *Külâh-ı Mevlevî*, s. 16.

[1175] Ş. Barihüda Tanrıkorur, "Mevleviyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/mevleviyye (21.12.2019). Sikkenin defin esnasında gömülmesini doğru bulmayan Hüseyin Top bir anısını şöyle anlatır: "Mevlevî mûsikîsinin üstâdlarından rahmetli Sâdeddin Heper Hoca, 11.5.1980 tarihinde Eyüp mezarlığındaki kabrine konulurken şiddetli bir rahmetin (yağmurun) hocamızı uğurladığı o hüzün gününde, Hocanın sikkesini başına koyup öyle defnetmek istediler. Fakir de hocamızın aziz bir hatırası olan sikkesinin mezara konup çürümeye terk edilmesi talebine şiddetle karşı çıktım. Nice yüce hatıralarla dolu, gönül terleriyle nemlenmiş sikkeler, destârlar, hırkalar, hilâfetnâme ve meşîhatnâmeler, bu anlayış içerisinde toprağa gömülmüş ve heder olup gitmiştir. Fakîrin minik gönlünün bu isrâfa razı olmadığını burada kaydetmek istedim." Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 79 – 80.

ile kahvehane, tiyatro gibi yerlere gidilmemesi, herhangi bir suçtan mahkûm olan Mevlevî'nin, ***sikke***sini çıkarıp, sıradan bir ***serpuş*** giymesi Mevleviyye âdâblarındandır[1177].

Mevleviyye'de biat erkânı esnasında kisve giydirilmesi hususu ile ilgili farklı yaklaşımlar söz konusudur. Ankaravî'nin (ö. 1041 / 1631) *Minhâc* adlı eserinde geçtiği üzere Mevleviyye'nin erken dönemlerinde el ele biatın gerçekleştiği ama sonradan, biat uygulamasının kisve tekbirlemek (***tâc*** ve ***hırka*** tekbirlemek) şeklinde gerçekleştiği ifade edilmiştir. Köseç Ahmed Dede'ye göre ise şeyhin zikir telkini ile biat gerçekleşir. Gölpınarlı ise biat uygulamasının bin bir gün çilesini dolduran derviş için yapıldığını beyan eder. Şeyh Gâlib (ö. 1213 / 1799) ise, Mevleviyye'de biat erkânına ait özel bir uygulamanın olmadığını belirtir. Pakalın ise, biatın son aşama olduğunu, müride önce ***arakiye,*** sonra ***sikke*** tekbirlendiğini ifade eder. Tâhiru'l-Mevlevî'ye (ö. 1951) göre ise müride ***sikke*** tekbirlenmesi biat alınması mânâsına gelir[1178].

Mevleviyye'de dergâhta kalma mecburiyeti olmayan muhibler için de kıyafet uygulaması vardır. Şeyh muhiblerin kendi temin ettikleri ***sikke***lerini tekbirler ve rehbere yönlendirirdi. Muhib, dergâh dışında sivil kıyafetli olabileceği gibi Mevlevî kıyafetini de giyebilir. Mukābele günlerinde ise, ***semâ*** elbisesini giymesi gerekir[1179].

Mevleviyye'de ***sikke***nin etrafına sarılan tül kumaşa ***destâr*** denir. Dervişlerin çile esnasında giydikleri dal ***sikke***ye, çile bittikten sonra ***destâr*** sarılır[1180]. ***Destâr***bend olunması hizmetin tamamlandığının ve terbiyenin tahsîl edildiğinin göstergesidir. ***Destâr***ın alt kısmı on sekiz kez sarılır ve üstünde ***risâle*** olur ki, buna ***şeker-âviz*** denir[1181]. Yeşil renkli olan ***destâr***

[1176] Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s.184; Önder, "Mevlevî Giyimleri", s. 78 – 80. "Mevlânâ soyuna mensup olan şeyhler destârlı sikke giydikleri gibi, mezar taşlarının başına da destârlı sikke şekli yapılırdı. Diğer dedelerin mezar taşlarının başında dal sikke vardır. Muhîblerin başlarına ise sikke yapılmaz, hangi memuriyette ise ona göre kafesî, kâtibî destârlı veya örfî sarıklı yahut da fesli taş yapılır, yalnız Mevlevî olduğu, baş taşının göğsüne hakkedilen kabartma sikkeden anlaşılırdı. Kadın taşları da bu şekilde idi." bk. Sezai Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, Vefa Yayınları, İstanbul 2007, s. 208; Mevlevî mezar taşları hakkında bk. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* ¸ s. 425.

[1177] Önder "Mevlevî Giyimleri", s. 79; Müstakimzâde, *Risâle-i Taciyye*, (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 204b; Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s.183; Ceza olarak kisvesi alınan dervişe uygulanan "seyyâh vermek" hakkında bk. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* ¸ s. 420; Asaf Hâlet Çelebi, *Mevlânâ ve Mevlevilik*, s. 125.

[1178] Bu konudaki farklı görüşler için bk. Ayşegül Mete, "Köseç Ahmed Dede ve Şeyh Gâlib'in Mevlevî Âdap ve Erkânına Katkıları", *İslâm Araştırmalar Dergisi*, 42 (2019), s. 69 – 76.

[1179] Küçük, "Mevleviyye", s. 527; Tanrıkorur, "Mevleviyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/mevleviyye (21.12.2019); Asaf Hâlet Çelebi, *Mevlânâ ve Mevlevilik*, s. 106.

[1180] Destâr mukâbelesi için bk. Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 75.

[1181] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye*, (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 204b.

büyük dede efendilerin ve ancak şeyhin husûsi izinnâmesi ile sarılabilir[1182]. Halîfelik makāmına ulaşan Mevlevî, duhânî ***destâr*** sarma hakkı kazanırken[1183], diğer dervişler ***sikke***yi sarıksız giyerlerdi.[1184].

İsmâil Ankaravî, sülûkte olan dervişlerin ***külâh*** üzerine ***şeker-âviz*** tarzında sarık sarıp bir karış miktarını sol omuzdan aşağı bırakmalarının gerekliliğini, bekârların ve hizmette bulunanların sadece ***külâh*** takmalarının yeterli olacağını belirtmiştir[1185].

Mevleviyye'de önceleri şeyhlik makāmına ulaşan kişilerin, Konya Mevlânâ Dergâhı'na gidip on sekiz gün on sekiz hizmet dalında hizmette bulunması, bu süre zarfında ***destârlı sikke***sinin Mevlânâ'nın sandukasının örtüsü altında tutulması ve sonrasında makām çelebisi veya sertarîk tarafından ***destâr***ının tekbirlenerek giydirilmesi ve şeyhlik icâzetinin verilmesi uygulaması daha sonradan kaldırılmıştır. Konya'da uygulanan bu yöntem, diğer Mevlevî dergâhlarında şeyh namzedine aşçı dede tarafından ***destarlı sikke***nin giydirilmesi şeklinde icrâ edilir olmuştur. Konya dışındaki tekkelerde şeyh olanların icâzetnâmeleri Şems makāmındaki şeyh ve Âteş-bâz zâviyesindeki şeyh tarafından kendilerine verilmiştir. Aynı zamanda sertarîk de Konya dışında şeyh olanların ***destâr*** mukâbelesi, icâzetname verilmesi görevlerini çelebi adına yerine getirmiştir[1186].

Önceleri sadece şeyhlik makāmına ulaşanlara verilen ***destârlı sikke***, sonraları makām çelebinin teberrükü ile Mevlevî olmayıp Mesnevî okutan şeyh efendilere de verilir olmuştur[1187].

Mevleviyye'de şeyh elinden giyilen ***tâc*** ve ***hırka*** iki türlüdür: Mânevî ve sûrî. Velâyete ve güzel ahlâka ulaşan ve Allah tarafından kendisine hilâfet verilen mânevî olandır. Hilâfet makāmına ulaşmamış olanlar ise kâmil halîfeler benzemek için sûrî ***tâc*** ve ***hırka*** giyebilirler[1188].

[1182] Sikkeye yeşil destârı seyyidler, beyaz destârı ise seyyid olmayan şeyhler sarmıştır. bk. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 391-392; Okumuş, *Külâh-ı* Mevlevî, s. 16.

[1183] Hüseyin Ayan, "Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân'a Göre Mevlevîlik", *8. Millî Mevlana Kongresi*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1997, s. 40; Goncagül Artam, *Osmanlı Devleti'nde Mevlevî Tarîkatının Klasik Öncesi Dönemi (13 – 17. Yüzyıllar)*, Tarih Encümen Yayınları, İstanbul 2007, s. 82.

[1184] Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü,* s. 94.

[1185] İsmâil Ankaravî, *Hadislerle Tasavvuf ve Mevlevî Erkânı Mesnevî Beyitleriyle Kırk Hadis Şerhi*, Hzl. Semih Ceyhan, Dârulhadis Yayınları, İstanbul 2001, s. 68.

[1186] Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 65, 67; Küçük, , *Mevlevîliğin Son Yüzyılı,* s. 423.

[1187] Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 406; Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 67.

[1188] Kösec Ahmed Efendi, *Tuhfetü'l-Behiyye fi't-Tarîkati'l-Mevlevîyye*, (İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Hâlet Efendi, 289), 145a; Kösec Ahmed Efendi, *Tuhfetü'l-Behiyye fi't-Tarîkati'l-Mevleviyye*, (İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Serez, 1522), 8a.

Şeyh ve halîfeler ***destâr*** sarma hakkına sahiptir. Zamanla mesnevîhânlara, âlimlere, makām çelebilerine ve diğer tarîkatların şeyhlerine de ***destâr*** sarma izni verilmiştir. Makām çelebileri siyahı andıran mor renkte ***destâr*** sarmışlar, seyyidler yeşil renk, diğerleri beyaz renk, son zamanlarda ise şeyhler koyu yeşil renkte ***destâr*** sarmışlardır[1189].

Çelebilerin ***destâr***ı ***sikke***nin alt kısmını örtecek şekilde[1190], [Şekil 49.] çelebi olmayanların ***destâr***ı[1191] [Şekil 50.] ise ***sikke***nin alt kısmından bir parmak kadar ***sikke*** görülecek tarzda sarılmıştır. ***Destâr*** sarıldıktan sonra sol taraftan kalbin üzerine doğru taylesân sarkıtılmıştır. ***Taylesân***ı ***sikke***nin alnından başlatıp tepede arkaya doğru geçirmek, "Kutupluk" işâreti olarak kabul edilmiştir. Tekke şeyhleri ve makām çelebileri resmî merâsimlerde siyah renk ***destâr*** kullanmışlardır. Mevlevî büyükleri edeben Mevlânâ'nın sardığı örfî sarığı sarmamışlar, Cüneydî sarığı tercih etmişlerdir. Şems neşesine sahip olanlar ***sikke***lerini kaşlarını örtecek şekilde, zâhidlerse ***sikke***yi alınları gözükecek tarzda arkaya doğru giymişlerdir. Zamanın çelebisi Yenikapı Mevlevîhanesi'nin ilk şeyhi Kemâl Ahmed Dede'ye (ö. 1024 / 1615 [?]) kendi ***destâr***ını yolladığı için, Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhleri ***destâr***larını çelebininki gibi sarmışlardır[1192].

Mevleviyye'de giyilen kıyafetlerden birisi de ***elifî şalvar***dır. Bedenin alt kısmını örten bu kıyafet yarım ağlı, dar paçalı, kalın kumaştan yapılan siyah renkli bir çeşit pantolondur[1193]. Çilesini bitiren dervişin giydiği kıyafetlerden birisidir. ***Elifî şalvar***la birlikte mintan denilen gömlek ve ***hırka*** dervişin giydiği diğer kıyafetlerdir[1194].

Mevleviyye'de kullanılan diğer bir tarîkat cihazı -Mevlevîlerin "eliflâmet" şeklinde söylediği- ***elifî nemed*** denilen ***tennûre*** üzerine bağlanan bir çeşit kemerdir. ***Elifî nemed,*** Arap alfabesindeki "elif" gibi uzun, dört parmak enliliğinde, iki ucu küçük bir üçgen şeklinde sivri, içi yün, üstü ince bir kumaşla kaplı, yaklaşık bir buçuk metre uzunluğunda bir kemerdir. Bel üzerinde sola doğru ***tennûre***nin üzerine sarılır, bedenin sol tarafında kalan diğer ucunun üzerine uzun bir şerit dikilir. Bu şerit beli iki defa dolaşacak bir kaytan olur ve kuşağın tam ortasından ve üstten bele dolanır ve onun da ucu, dolanmış kısma sıkıca sokulup pekiştirilir, böylece ***elifi nemed*** kemer bu şeritle bağlanmış olur. ***Destegül***ün ipi de bu kaytana

---

[1189] Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 72.

[1190] bk. Şekil 49.

[1191] bk. Şekil 50.

[1192] Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 73 – 74; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* ¸ s. 427 – 428.

[1193] Sezgin, "Mevlânâ'nın ve Mevlevî'lerin Giysilerinin Modernizasyonu", s. 429; Okumuş, *Külâh-ı Mevlevî*, s. 19; Önder, "Mevlevî Giyimleri" s. 82.

[1194] Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 391 – 392.

sokulur[1195]. Dergâha gelen yeni dervişin on sekiz günlük "ayakçılık" hizmetinden sonra aldığı tarîkat cihazlarından birisi de ***elifî nemed***dir[1196].***Elifî nemed tennûre*** ile aynı renkte olur[1197]. [Şekil 40 – 41.]

Mevlevîler, ***elifî nemed***in dışında 8-10 cm. genişliğinde, kumaştan yapılan, ortasına gümüş veya nikel bir yatağa yerleştirilmiş Necef veya Yemen taşı denilen oval bir taş bulunan ***kemer***ler de kullanmışlardır[1198]. Bektâşîlerin palhengini andıran bu ***kemer*** Mevlevîlerce yaygın kullanılmamakla beraber, özellikle Bektâşîlik'in etkisiyle bazı Mevlevî şeyhleri tarafından kullanılmıştır. Fahrettin Çelebi (ö. 1887) fotoğrafında, göğsünün yanında iki ***habbe***, önünde toka gibi, akîkten beyzî bir taş bulunan dokuma ***kemer***e takılı olarak görülmektedir[1199].

Mevleviyye'de kullanılan tarîkat cihazlarından birisi de ***sikke***den sonra en önemli kisve olan ***tennûre***dir. ***Tennûre***, tandır ve ocak hizmetlerinde giyilen önü göğüs altına kadar açık, bele kadar olan kısmı dar olup, belden aşağıya doğru gittikçe genişleyen bir hizmet elbisesidir[1200]. [Şekil 23.]

Tennûre, hizmet ve ***semâ tennûresi*** olarak iki çeşittir. ***Hizmet tennûresi***, mutfaktaki dervişlerin giydiği adım atacak kadar etekleri geniş, ***semâ tennûresi***ne göre kısa, dar, siyah ve koyu renklerde olan bir kıyafettir. Dervişler mutfakta çalışırken hizmet ***tennûre***sinin üzerine bir kıyafet giymezler. Dışarı çıkacakları zaman üzerlerine ***destegül*** alırlar ve bellerine ***kılıflı maşa*** sokarlar[1201].

Etek kısmı çok geniş olan ***semâ tennûresi*** altı parçadan oluşur. Etek kısmına ***semâ*** esnasında fazla havalanıp yükselmemesi için, üç parmak kalınlığında kalın ve yünlü bir parça dikilir. Hatta ağırlık yapsın diye etek ucuna kurşun iliştirildiği de olmuştur. Bu parça ***tennûre***yi aşağıya çekerek dönme dengesini sağlar[1202]. Semâ ***tennûre***leri genellikle beyaz olmakla birlikte özellikle çocuk ve gençlerde açık sarı, pembe, yeşil ve bordo renklerinde

---

[1195] Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* ¸ s. 430; Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 186; Önder, "Mevlevî Giyimleri", s. 81.

[1196] Küçük, "Mevleviyye", s. 529.

[1197] Sezgin, "Mevlana'nın ve Mevlevî'lerin Giysilerinin Modernizasyonu", s. 431; Elifî nemed örnekleri için bk. Resim 40 – 41.

[1198] Sezgin, "Mevlana'nın ve Mevlevî'lerin Giysilerinin Modernizasyonu", s. 432; Önder, "Mevlevî Giyimleri", s. 82.

[1199] Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* ¸ s. 431; Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 189.

[1200] Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 185; Asaf Hâlet Çelebi, *Mevlânâ ve Mevlevilik*, s. 113. Tennûre için bk. Şekil 23.

[1201] Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 185; Mehmet Önder, "Mevlevî Giyimleri", s. 80; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*¸ s 429.

[1202] Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 185.

olanları da vardır. İnce kumaşlardan yapılır, yakasızdır, yaka etrafında Mevlevîlerce önemli sayılan on sekiz rakamına atıfla on sekiz dikiş vardır[1203].

Mevleviyye'de kullanılan tarîkat cihazlarından birisi de ***kılıflı maşa***dır. On sekiz hizmetten birisi olan pazarcının kullandığı bir cihazdır. Pazarcı, dergâha alışveriş yapacağında belinde zincirle ***elifî nemed***ine bağlı sokulmuş bir maşa bulundurur[1204]. Bu maşa ile dergâhtan olduğunun bilinmesi, alacaklarının uygun fiyata verilmesi ve hizmette olduğu için meşgul edilmemesi sağlanmış olur.

Mevleviyye kıyafetlerinden birisi de ***destegül***dür. Dar ve ***düğme***siz, kollu, kollarının bedene eklendiği yerler geniş kesimli, önü açık, bele kadar gelen, boya nisbetle ***elifî nemed***in yarısına varan, ince kumaştan yapılmış dar cepken şeklinde bir yelektir. Ön kısmında sol tarafta, aynı kumaştan bir parmak uzunluğunda ***elifî nemed***e sokulan bir şerit vardır. Bu şerit, semâ esnasında ***destegül***ün sol tarafının açılmasını önler[1205]. [Şekil 22.] ***Destegül***ün rengi genellikle beyazdır[1206]. Sultân Dîvanî hazretleri abdest almakta kolaylık olsun diye kolsuz ***destegül*** yaptırmıştır[1207].

Mevleviyye'de kullanılan tarîkat kıyafetlerinden birisi de ***haydarî***dir. ***Haydarî***, gömlek üzerine giyilen, uzunluğu bele kadar olan, önü açık, iliksiz, ***düğme***siz bir yelektir[1208]. "Hayderîyenin omuz başlarında, omuzları örtecek biçimde kesilip, ulama olmaksızın aynı kumaşın bir uzantısı olan, tersine hilâli andıran kavisli bir parça vardır. Apoleti anımsatan bu parça gittikçe ensizleşir ve ucu oval şekilde daralır. Hayderîyenin yakalarında da, ***hırka***da olduğu gibi dikine ve yan yana on sekiz dikiş bulunurdu."[1209] [Resim 36 – 37.]

Bektâşiyye'nin etkisi ile bazı Mevlevî şeyhlerinin kullandığı ***habbe***, Yemen veya Necef taşından yapılan on santimetre uzunluğunda ince gümüş veya nikel zincirin ucunda bulunan ve başparmağın ilk boğumu kadar veya daha küçük bir taştır. Şeyhlerin ve dedelerin

---

[1203] Sezgin, "Mevlana'nın ve Mevlevî'lerin Giysilerinin Modernizasyonu", s. 430; Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 132.

[1204] Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 391 – 392.

[1205] Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*¸ s. 430; Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 186; Sezgin, "Mevlânâ'nın ve Mevlevî'lerin Giysilerinin Modernizasyonu", s. 431; Önder, "Mevlevî Giyimleri", s. 81; Destegül için bk. Şekil 22.

[1206] Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 132.

[1207] Arpaguş, *Gelibolu'dan Kâhire'ye Bir Ömür Son Devir Mevlevîlerinden Hüseyin Azmî Dede,* s. 171.

[1208] Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* ¸ s. 426.

[1209] Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s.187-188; Haydarî örnekleri için bk. Resim 36 – 37.

gömleklerinin sağ ve sol taraflarının omuzlarına yakın bir yere, kalb hizasında sallanacak şekilde iliştirdikleri bir taştır[1210].

Mevlevîhânelerde kullanılan mûsikî âletleri de tarîkat cihazlarından kabul edilmiştir. İnsanın mânevî terbiyesinde, ruh hastalarının tedavisinde mûsikîye başvurulmuştur. "***Ney***"in insan-ı kâmili sembolize etmesinden hareketle, mûsikî âletleri ile insan arasında sembolik bir ilişki kurularak hakîkat anlatılmak istenmiştir diyebiliriz. Mevlevîhânelerde ***ney, kudüm, rebâb, şeştâr, kürrenay, nakkare, halile*** gibi mûsikî âletleri kullanılmıştır[1211].

Mevleviyye'de önemli tarîkat cihazlarından birisi de ***post***tur. ***Post***, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Mi'rac'ı için gönderilen ***refref***i sembolize etmesinin yanında, Mevlevîlikte diğer tarîkatlara göre daha fazla öneme sahiptir. Hz. Mevlânâ, güneş batarken vefat ettiği için, Mevleviyye'de Mevlânâ'yı temsîl eden makām ***post***unun rengi kızıldır. Mevlevîhânelerde meydân-ı şerîfte bulunan kırmızı ***post*** Sultan Veled (ö. 712 / 1312) makāmını, siyah ***post*** meydancı dede makāmını, beyaz ***post*** Âteşbâz-ı Velî makāmını temsîl eder. Âteşbâz-ı Velî ***post***una aşçı dede ***post***u da denir. Mevlevîhânede ***post***tan karşıdaki giriş kapısına kadar uzanan "hatt-ı istivâ" denilen çizgi Mutlak Hakîkat'e giden yol olarak nitelenir[1212]. [Resim 47.] Hz. İbrâhim zamanından beri kullanılagelen, Hz. Mevlânâ'nın makāmı kabul edilen ***post***, tevhîdin merkezidir. Mevleviyye'de en yüce makām olan ***post*** makāmına, şeyh efendiler Mevlânâ'ya niyâbeten geçerler. Şeyhten başka diğer dedelerin de ***post***ları vardır. Çileye soyunan nevniyâz "saka ***post***u" veya "ayak ***post***u" denilen siyah bir ***post***un üzerinde üç gün oturur[1213].

Semâ esnasında meydana giren her semâzenin ***post***u selamlaması, Hz. Mevlânâ'nın makāmını temsil eden ***post***a gösterilmesi gereken âdâblardandır. "Semâzenler ve şeyh efendi meydân-ı şerîfe girdiklerinde, ***post***un karşısına düşen hatt-ı istivâ ucunda, ayak mühürleyip, niyâz vaziyeti alarak, ***post***u selamlarlar. ***Post***, mihrâbın önündeki yerine serilirken ön ucu selamlama noktasına yöneltilir."[1214]

[1210] Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* ¸ s. 431; Sezgin, "Mevlânâ'nın ve Mevlevî'lerin Giysilerinin Modernizasyonu", s. 432; Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 189.

[1211] Pekpelvan, "İslâm Sanatında Tasavvufî Sembolizm ve Mevlevîlik", s. 526; Şapolyo, *Mezhepler ve Tarîkatlar Tarih*i, s. 120 – 121.

[1212] Sâfi Arpaguş, "Post", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/post (05.01.2020); Pekpelvan, "İslâm Sanatında Tasavvufî Sembolizm ve Mevlevîlik", s. 528; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* ¸ s. 409; Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 118; Post için bk. Resim 47.

[1213] Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 116 – 117.

[1214] Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 123.

Mevleviyye'de önemli görülen tarikat cihazlarından birisi de, ince uzun ve elif harfine benzediği için ***elifî somat*** denilen meşinden yapılan sofradır. Bu sofrada derviş, resmî kıyafeti ile, şeyh efendi ise ***destârlı sikke***si ile bulunur[1215]. [Şekil 30.]

Semâ tahtası (meşk tahtası) Mevlevîhânelerde kullanılan unsurlardan biridir. Ağaçtan yapılan cilalanmış bir tahta olan ***semâ tahtası***nının tam ortasına bir çivi çakılır. Etrafına daire şeklinde bir yuva açılan çivi, sol başparmak ile orta parmağın arasına girecek şekilde tümsek olarak ayarlanır. Bu tahta, semâ öğrenmek isteyen dervişler tarafından kullanılır[1216].

Mevleviyye'de kullanılan tarîkat cihazlarından birisi de, ***sikke***nin üstüne, önden arkaya doğru çekilen iki parmak enliliğinde ***istivâ*** denilen yeşil bir şerittir. Mânevî makāma geldiğini anlayan kişi ***sikke***sine ***istivâ*** çeker. İlk dönemlerde görülmeyen ***sikke***ye ***istivâ*** çekme uygulamasının XV. yüzyıldan itibaren uygulanmaya başladığı belirtilmiştir[1217]. [Şekil 49 – 50.]

Mevleviyye'de Mevlânâ Müzesi'nde sergilendiği üzere ***alem*** de önemli tarîkat cihazlarından birisidir. Mevlânâ Müzesi'nde sergilenen ***alem***in üzerinde "Elif", "Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm", "Allah", "Muhammed", "Ali", "Kün fe-yekûn", "Bism-i ez-Murtazâ Ali, bi-şukr ecil hâki, Murtaza Ali", ve ***alem***in üzerindeki ***sikke***de "Yâ Hazreti Mevlânâ" yazılıdır[1218]. [Resim 49.]

Mevleviyye mensuplarına ait mezar taşlarını incelediğimizde ***sikke***li[1219], [Resim 103.] ***dolama sikkeli***[1220], [Resim 104 – 105.] ***şeker – âviz destâr***lı ***sikkeli***[1221] [Resim 106.] ve Mevlevî ***sikke***si kabartmalı[1222] [Resim 107 – 109.] mezar taşları görülebilmektedir.

[1215] Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* ¸ s. 409; Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, s. 220; Somat için bk. Şekil 30.

[1216] Önder, *Mevlânâ ve* Mevlevîlik, s. 248.

[1217] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye*, (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 204b; Önder, "Mevlevî Giyimleri", s. 80; Artam, *Osmanlı Devleti'nde* Mevlevî *Tarîkatının Klasik Öncesi Dönemi (13 – 17. Yüzyıllar)*, s. 82; Eda Tok, *17. Yüzyıl Mevlevî Şâirlerinin Şiirlerinde Mevlânâ ve Mevlevîlik*, (Yayınlanmamış Doktora tezi), Sakarya 2015, s. 157 – 158; Önder, *Mevlana ve Mevlevîlik*, s. 243; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* ¸ s. 429; Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 23. "Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde "kemâl" anlamında kullanıldığı "istiva", Mevlevî giyiminde hırka ve sikkeye geçmiştir. Hilâfet makāmına ulaşan kişilere sikkelerine iki parmak eninde bir yeşil çuha şeridi, önden aşağıdan başlayarak tepeyi dönü parkaya inecek biçimde dikerlerdi ki buna "istivâ çekme" denirdi. Hırkanın çepeçevre kenarına geçirilin bir parmak enindeki şeride de istivâ denmekteydi." bk. Nurhan Atasoy, "Mevlevîlikte Giyim", *Mevlana*, ed. Osman Horata-Adnan Karaismailoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 158; İstivâ çekilmiş sikke için bk. şekil 49 – 50.

[1218] Gül Güler, "Mevlevî ve Bektaşî Tarîkatlarına Ait Bir Grup Bayrak ve Sancak Alemi", Türkish Sdudies Social Sciences, 13 / 10 (2018), s. 359; Alem için bk. Resim 49.

[1219] Sikkeli mezar taşı için bk. Resim 103.

[1220] Dolama sikkeli mezar taşları için bk. Resim 104 – 105.

[1221] Şeker-âviz sikkeli destârlı mezar taşı için bk. Resim 106.

[1222] Mevlevî sikkesi kabartmalı mezar taşları için bk. Resim 107 – 109.

2.4. Bektâşiyye

Bektâşiyye, Hacı Bektâş-ı Velî'nin (ö. 669 / 1271?) etrafında oluşan ve Hacı Bektâş-ı Velî'nin pîr kabul edildiği, XV. yüzyılda II. Bayezid'in isteğiyle Dimetoka'dan Anadolu'ya davet edilen Balım Sultan'ın (ö. 922 / 1516?) fikirleri çerçevesinde resmen kuruluşu gerçekleştirilmiş olan bir tarîkattır[1223]. Bektâşiyye'de tarîkat cihazlarına çok önem verilmiş ve bu cihazlarla ilgili zengin bir sembolik anlam dünyası oluşmuştur. Bektâşiyye'de ***tâc***, ***hırka***, ***arakiye***, ***tennûre***, ***haydarî***, ***habbe***, ***kemer, palheng, tığbend, çerâğ, sofra, zenbil, seccâde, kanberiyye, post, kaba (kaftan), asâ, zerdeste, çevgan, teber, tuğ, sancak, nefîr, kudüm, def, zil, tabl, nakkare, keşkül***, ***mengûş*** en önemli tarîkat cihazlarıdır[1224].

Evliyâ Çelebi'nin (ö. 1095 / 1684 [?]) bildirdiğine göre, Hacı Bektâş-ı Velî hazretleri, tarîkat cihazlarını Ahmed-i Yesevî'den (ö. 562 / 1166) almıştır. Bu tarîkat cihazları, Hz. Cebrâil tarafından Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ulaştırılmıştır. Bu emânetler kubbe-i elifî ***tâc***, ***hırka***, ***seccâde***, ***çerâğ***, ***sofra*** ve ***alem***dir. Hz. Peygamber bu emânetleri Hz. Ali'ye vermiştir[1225]. Bu emânetler, Hz. Hüseyin, İmam Zeynelâbidîn, İbrâhim Mükerrim, Ebû Müslim Mervî, İmam Muhammed Bâkır, Câfer-i Sâdık, İmam Mûsâ Kâzım, Ali b. Mûsâ Rızâ silsilesi ile Ahmed-i Yesevî'ye ulaştırılmıştır. Ahmed-i Yesevî, kendisinden bu emanetleri isteyenlere "Bu vaslâların sahibi var, bizde emânettir. Sahibi ortaya çıktığında ona teslîm ederiz" diye buyurmuş ve nihâyet Hacı Bektâş-ı Velî huzuruna varınca emânetleri ona tevdî etmiştir. Bazı menâkıbnâmelere göre Ahmed-i Yesevî ile Hacı Bektâş-ı Velî görüşmemiştir. Ahmed-i Yesevî'nin talebelerinden Lokman Perende, Câfer-i Sâdık'tan Bayezid-i Bestâmî aracılığı ile kendisine ulaşan ***hırka***yı, kendi tedrîsâtından geçen Hacı Bektâş-ı Velî'ye giydirmiştir[1226]. Görüldüğü gibi Evliyâ Çelebi'ye göre, Hacı Bektâş-ı Velî'ye ulaşan tarîkat cihazları, Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye teslim ettiği ve Câfer-i Sâdık (ö. 148 / 765) aracılığı ile ulaşan emânetlerdir.

Evliyâ Çelebi'nin bildirdiğine göre, Bektâşî fukarâları, on iki ***terk***li beyaz ***tâc***, cübbe, yenli beyaz abâ ***hırka*** giymişlerdir. Evliyâ Çelebi'nin bildirdiğine göre Hacı Bektâş-ı Velî'nin

---

[1223] Ahmet Yaşar Ocak, "Bektâşiyye", *Türkiye'de Tarîkatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, s. 447.

[1224] Adı geçen tarîkat cihazları ile ilgili resimler ve şekiller için Ekler bölüme bakılabilir.

[1225] Hz. Peygamber, Allah'tan gelen tâcı Hz. Ali'nin başına giydirdi, beline kemer bağladı ve hırka giydirdi. bk. Rızâ b. Mustafa Ankaravî, *Tarîkatnâme-i İmâm Cafer-i Sâdık,* (El Yazması Eserler, 06MilYzA2228 / 2), 9b.

[1226] Müstakimzâde, *Risâle-i Taciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 213a; Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*, C. I, k. 1, s. 44 – 45; Tufan Gündüz, "Hacı Bektaş Velî'nin Yol Arkadaşı Kolu Açık Hacım Sultan ve Velayetnâmesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 55 (2010), s. 75; Hayâti Bice, *Pîr-i Türkistan Ahmed Yesevî*, Ahmed Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanlığı, Ankara 2016, s. 243 – 245; İrène Mèlikoff, *Uyur İdik Uyardılar Alevilik Bektaşilik Araştırmaları*, çev. Turan Alptekin, Cem Yayınevi, İstanbul 1993, s. 48; Hacı Bektâş-ı Velî'nin tarîkat cihazlarını Ahmed-i Yesevî'den alıp almadığına dair bk. Mèlikoff, *Uyur İdik Uyardılar Alevilik Bektaşilik Araştırmaları*, s. 175.

müridlerinden Osmancık'taki Koyun Baba'nın (ö. 873 / 1468)[1227] türbesi'nde ***hırka***, ***seccâde***, ***sancak***, ***davul***, ***kudüm***, kement, ***asâ***, ***tâc***, aba, ***hırka***, ***seccâde***, ***alem***, ***zil***, ***zerdeste***, bozdoğani ***tâc***, Dâvûd sapanı ve ***palheng***in dolaplarda muhafaza edilmesi, Bektâşiyye'de tarîkat cihazlarının önemini göstermesi açısından önemlidir[1228].

Bektâşîlikte ***tâc*** törenle giyilen, mânevî sembolleri olan, olgunluğa ulaşmışlığı, kötü huylardan arınmayı ifade eden önemli bir unsurdur. Bektâşiyye'nin Cankuşu kolunda dokuz, Celâliye kolunda yedi, Şâhbâz Velî kolunda dört terkli serpuş kullanılmıştır[1229]. Bektâşiyye'de, dört, beş, yedi ve on iki dilimli[1230] ***Elifî tâc***, ***Edhemî tâc***[1231], ***Şemsî tâc***[1232] ve ***Hüseynî tâc***[1233] diye isimlendirilen ***tâc***lar da kullanılmıştır. Hacı Bektâş-ı Velî iki ***terk***li ***tâc*** kullanmıştır[1234]. Günümüzde yaygın olan ***tâc***, ***Hüseynî tâc***dır. Bu ***tâc***ı ilk kullanan Balım Sultan'dır[1235]. Dört dilimli ***tâc***, Allah'tan gayriye muhtaç olmamaya, on iki ***terk***li ***tâc*** ise on iki imama işâret etmektedir[1236]."Bektâşîlik'te beyaz keçeden yapılan ve on iki ***terk***li ***tâc fâhr*** (fahir) olarak da isimlendirilmiştir. ***Fahr***, övünmek ve övünç anlamına gelmektedir. *"Yokluk benim fahrımdır (övüncümdür)*"[1237] meâlindeki hadise dayanarak mutasavvıflar yokluk

---

[1227] Koyun Baba'nın Hacı Bektâş-ı Velî ile çağdaş olmadığı, Fatih Sultan Mehmed zamanında yaşadığı ile ilgili bk. Haşim Şahin, "Koyun Baba", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/koyun-baba (08.08.2020).

[1228] Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C. II, k. 1, s. 45, 211, 481.

[1229] H. Necdet İşli, *Osmanlı Serpuşları*, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı, İstanbul 2009, s. 176.

[1230] "Bektâşîlerin sekiz terkli tâc giydikleri de vâkî' olmuştu. Örneğin Üsküdar Karacaahmet'te iki adet sekiz terkli ve form bakımından Bektâşî fahri şeklinde mezar taşı bulunmaktadır." bk. Fahri Maden, "Bektaşilikte Giysi ve Sembol Olarak Tac", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 60 (2011), s. 70.

[1231] Bektâşîlerin giydiği Edhemi tâc (Horasani tâc) dört terklidir. Nakşîlere ait olan bu tâcı Bektâşîler teberrüken giymişlerdir. bk. Maden, "Bektaşilikte Giysi ve Sembol Olarak Tac", s. 69.

[1232] Şemsî tâc yedi terklidir. bk. Maden, "Bektaşilikte Giysi ve Sembol Olarak Tac", s. 70.

[1233] İlk defa Balım Sultan tarafından kullanılmıştır. bk. Temren, "Bektaşi Giyim Kuşamında Kutsal Simgelere Örnekler", s. 29; Ömer Faruk Teber, *Bektâşî Erkânnâmelerinde Mezhebî Unsurlar*, Aktif Yayınevi, İstanbul 2008, s. 47.

[1234] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, s. 492; Maden, "Bektaşilikte Giysi ve Sembol Olarak Tac", s. 67; Hacı Bektâş'ın giydiği tâc elifî tâcdır. Elif bütün harflerin aslıdır. "Ben o makāma erdim, sırrına ulaştım, o yüzden başımda taşırım" demektir. bk. Emînüddîn Baba, *Risâle-i Kudsiyye*, (Bağdatlı Vehbî, 741), 54a.

[1235] Temren, "Bektaşi Giyim Kuşamında Kutsal Simgelere Örnekler", s. 48 – 49; Şapolyo, *Mezhepler ve Tarîkatlar Tarihi*, s. 526; Belkıs Temren, *Bektaşiliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995, s. 221 – 222; Teber, *Bektâşî Erkânnâmelerinde Mezhebî Unsurlar*, s. 47.

[1236] Maden, "Bektaşilikte Giysi ve Sembol Olarak Tac", s. 65; Ma'sumî, "Bektaşilik", çev. Mürsel Öztürk, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 40 (2006), s. 247; Frederick De Jong, "Bektaşîlik'te İkonografi", *Tarihten Teolojiye İslâm İnançlarında Hz. Ali,* Hzl. Ahmet Yaşar Ocak; Ankara Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005, s. 263; Ağırdemir, "Bektaşilikte Tâc Çeşitleri ve Anlamları", s. 368; Bedri Noyan Dedebaba, *Bektâşîlik Alevîlik Nedir?* , Sanat Kitabevi, Ankara 1987, s. 208.

[1237] Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, C. II, s. 102.

yolunun yolcuları olduklarını göstermek için başlıklarına bu ismi vermişlerdi."[1238] [Resim 110 – 115.]

Bektâşiyye'de ***post*** sahibinin on iki imam ve on dört mâsum-u pak hakkında bilgi sahibi olmasının önemi üzerinde durulmuş ve bunların anlamını bilmeyenin ***tâc, hırka, çerâğ*** alamayacağı ve lokmasının haram olduğu belirtilmiştir[1239].

Bektâşî şeyhi vefat edince ***tâc***ı tabutun başlığı üzerine konur, ridâsı tabutun önden arkaya doğru kısmına dolanır, uçları aşağıya sarkıtılırdı, özel günlerde giydiği ferâcasi tabutun üzerine atılırdı. Vefat eden şeyh, pîrin ayak ucuna ya da onun bulunduğu hazîreye defnedilecekse ***tâc***ın üzerindeki örtü açılmaz, taylesân ucundan yana bırakılmaz, alttan içe sokulurdu. Bir şeyhin kendi tekkesinde şeyhiyle otururken ***tâc***ını giymemesi edebine, öldükten sonra da dikkat edilmiştir. Tabut pîrin defnedildiği yerden geçtikten sonra ***tâc***dan ***taylesân*** bırakılır, ***tâc***ın sol tarafından inen ***destâr***ın ucu, tabutun yan tahtası kenarına kadar sarkıtılırdı. Halîfenin vefatında onun ***tâc***ı tabutun başlığına konulur, postnîşîn olarak bir dergâhta vazife görmemişse ***taylesân***ın ucu kulak memesine kadar indirilirdi. Omuzdan aşağıya ***taylesân*** salıvermek postnîşîn olan şeyh efendilerin yaptığı bir uygulamadır[1240].

Evliyâ Çelebi'nin bildirdiğine göre, Bektâşîler, on iki Bektâşî pîrine olan aşka işâret etmek üzere, on iki adet kızıl renkli dağları, katmerli gül gibi başına takmıştır[1241].

Âşıkpaşazâde'ye (ö. 889 / 1484'ten sonra) göre, Yeniçerilerin giydiği börkün Hacı Bektâş-ı Velî ile ilgisi yoktur. Bu börkün Bektâşîlerce giyilmesinin sebebi Yeniçerilerle temas halinde olan Abdal Mûsâ'nın (14. yüzyıl) ictihâdı olmasıdır[1242].

Tâc, mârifetin simgesidir. Eğitici olmak ancak mârifet ***tâc***ını giymekle mümkün olur. "Dervişler, babalar, halîfebabalar ve dedebaba ***tâc***lıdır. Derviş ***tâc***ı sarıksızdır, ***arakiye***nin üzerine giyilir. ***Arakiye***nin kenarları (beyaz) ***tâc***ın üzerine doğru kıvrılır. Baba ***tâc***ı 3 veya 12 dolanmalı yeşil sarıklıdır. Halîfebaba ve dedebaba ***tâc***ında ise sarık baba ***tâc***ının aynısı olmakla birlikte sarığın ucu sağ tarafta omuza doğru sarkık bırakılır."[1243]

[1238] Maden, "Bektaşilikte Giysi ve Sembol Olarak Tac", s. 71; Çeşitli Bektâşî tâcları ve mezar taşları için bk. Resim 110 – 115.

[1239] Anonim, *Erkân-ı Tarîkat*, (El Yazması Eserler, 06MilYzA6097 / 4), 154b.

[1240] Revnakoğlu, *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarîkat Kültürü,* s. 232, 234, 241.

[1241] Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*, C. III, k. 2, s. 645; "Hz. Ali'nin tâcı kızıl idi." Anonim, *Erkân-ı Tarîkat*, (El Yazması Eserler, 06MilYzA6097 / 4), 122b.

[1242] Fahri Maden, *Seyyâh ve Sûfî Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde Bektaşîler*, Kapı Yayınları, İstanbul 2013, s. 93.

[1243] Temren, "Bektaşi Giyim Kuşamında Kutsal Simgelere Örnekler", s. 48 – 49; Şapolyo, *Mezhepler ve Tarîkatlar Tarihi,* s. 526; Temren, *Bektaşiliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu,* s. 221 – 222; Teber, *Bektâşî Erkânnâmelerinde Mezhebî Unsurlar,* s. 47.

Yeniçeri Ocağı'nın kapatılmasından sonra bazı Bektâşîler, on iki dilimli ***tâc*** yerine dört dilimli ***tâc*** kullanmışlar, kendi kıyafetleri yerine diğer tarîkatların kıyafetlerini giymişlerdir[1244].

Mevlevîlikte mânevî eğitimde bin bir gün çile varken, Bektâşiyye'de ise eğitimin süresi belli değildir. ***Arakiye*** ile hizmet eden dervişe, şeyhin uygun gördüğü zaman törenle ***tâc*** giydirilir, sonrasında derviş ***haydarî*** ve ***hırka*** giymeye, tarîkat cihazlarını kullanmaya başlar[1245].

Tâcı dikmek bir sanat işidir. ***Terk*** denilen oniki parçayla kapı denilen ve alt kenarı meydana getiren dört dikdörtgen parçanın kendine özgü bir dikilişi vardır. Dikişlerinin yapılış tarzı da özeldir. Günümüzde bu dikişleri bilenler çok azdır[1246].

Arak "ter" demektir. Bilgi çalışıp çabalayarak, ter dökerek elde edilir. "Bilgiyi başıma aldım" anlamında dervişin bilgiyle temasını simgeleyen ***arakiye*** Bektâşiyye tarîkatında önemli bir yere sahiptir. ***Arakiye*** nasip töreninde ve yılda bir kere yapılan "kayıt yenileme" anlamına gelen "baş okutma" törenlerinde baba tarafından dervişe niyazla giydirilir. ***Arakiye*** giymekle başlayan derviş, mânevî tekâmül neticesinde "Baba" ünvânını alır. Bektâşiyye'de babalar ***tâc***ın alna yakın kısmına 3 veya 12 dolam sarık sarar. Halîfebabalar ve dedebaba sarığın ucunu sağ tarafından omuzuna değecek şekilde bırakır.[1247] Bektâşiyye'de bir muhib veya dede vefat ettiğinde tarîkatın başında giydirilen ***arakiye*** giydirilir. ***Arakiye***nin giydirilmesinden sonra ***tığbend*** bağlanır ve uçları eline verilir[1248].

Arakiyeler, kırmızı, beyaz veya deve tüyü renginden yapılan düz, yarım küre şeklinde olan başlıklardır[1249].

Tarîkatlarda önemli bir yere sahip olan ***hırka***, Bektâşiyye'de de önemlidir. ***Hırka,*** ayıpları örtmenin[1250] ve şeyhe teslîmiyetin nişânesidir[1251].

[1244] Fahri Maden, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları*, s. 105, 199.

[1245] Bice, *Pîr-i Türkistan Ahmed Yesevi*, s. 355.

[1246] Bedri Noyan Dedebaba, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, Ardıç Yayınları, Ankara 2006, C.IV, s. 658

[1247] Temren, *Bektaşiliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu*, s. 223; Temren, "Bektaşi Giyim Kuşamında Kutsal Simgelere Örnekler", s. 47; Gürkan Özen, "Bektaşilikte Olmazsa Olmaz Sembollerden Çerağ ve Yola Giren Can'ın Ziynetleri: Arakiye, Teslim Taşı ve Tığbent", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 60 (2011), s. 418.

[1248] Revnakoğlu, *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarîkat Kültürü,* s. 221.

[1249] Özen, "Bektaşilikte Olmazsa Olmaz Sembollerden Çerağ ve Yola Giren Can'ın Ziynetleri: Arakiye, Teslim Taşı ve Tığbent", s. 417.

[1250] Anonim, *Erkân-ı Tarîkat*, (El Yazması Eserler, 06MilYzA6097 / 4), 139b; Temren, *Bektaşi Giyim Kuşamında Kutsal Simgelere Örnekler*, s. 30; Teber, *Bektâşî Erkannamelerinde Mezhebi Unsurlar*, s. 110; Dedebaba, Bektâşî*lik Alevilik Nedir?*, s. 211.

Hırkanın yenlerinin bol olması Mevlevîlikte kusur örtmeye işâret ederken, Bektâşîlikte kusur görmemenin yaşam tarzı olmasına işârettir[1252].

Hırka, "düz yakalı, önden açık, boyu topuğa kadar uzanan, omuzlardan eteğe kadar bolca bir pardesü gibi dümdüz, uzun geniç kollu bir giysidir. Ön açıklık, yaka çevresi, kol uçları ve etek çevresinde kesintisiz birbirine paralel 12 dikiş bulunur. Cebi (cep, maddî dünyayı simgeler) veya herhangi bir yerinde ***düğme***si bulunmaz."[1253] Bektâşîlerin ***hırka***sı beyaz renkli ve yakasızdır[1254].

Mevleviyye'de önemli bir kıyafet olan ***tennûre***, Bektâşiyye'de de kullanılan bir kıyafettir. Bektâşiyye'de ***tennûre***nin önemi Kadıncık Ana'nın Pîr'e hizmeti esnasında yaşanılan şu olaya dayandırılır: Kadıncık Ana, Pîr'e hizmet yolunda her şeyini satmış, sonunda elbisesini de vermiş, bu halde kimsenin önüne çıkamayacağı için evindeki tandırın içine girmiş ve perdesini çekmiştir. Bunu haber alan Pîr, ona elbise göndererek hizmete devam etmesini talep etmiştir. Bu olay, Bektâşiyye'de varlıktan geçmeyi, dünyadan yüz çevirmeyi ve Pîr'e hizmetin önemini simgeler. Bektâşiyye'ye göre ***tennûre*** giyen ilk kişi Kadıncık Ana olması bu olaya dayandırılır. ***Tennûre*** ibadet esnasında giyilir. Bektâşiyye'de kadınlar da erkekler de ***tennûre*** giyerler. Erkekler ***hırka***nın altına ***tennûre*** giyerler, kadınlar ise ***tennûre***nin üzerine herhangi bir elbise giymezler, bu sebeple kadınların ***tennûre***sinin kumaşı daha kalındır. ***Tennûre***ler genelde açık renkli olur. Erkeklerin ***tennûre***si düz yakalı ve kollu, yaka önden bele kadar açık ve çıt çıtla kapatılır şekildedir. Yakasına ve kol uçlarında 12 sıra dikiş vardır, cep ve ***düğme*** yoktur[1255].

Nefsle mücâdeleyi simgeleyen ***haydarî***, yakasında on iki imama işâret etmek üzere on iki dikiş bulunan, omuz tarafındaki kısmı Hz. Ali'nin baş harfi olan "Ayn" şeklinde oyulan, boyu belden biraz uzun, cepsiz, ***düğme***siz, kolsuz bir cepkendir[1256].

Teslim taşı Bektâşîlerin göğüslerinde taşıdıkları el ayası büyüklüğünde, on iki köşeli teslîm ve tevekkül alâmeti olarak kullanılan taştır[1257]. Bektâşîlerce kullanılan ***teslim taşı***

[1251] Akşemseddîn, *Terceme-i Risâle-i Nûriyye*, (Hacı Mahmud Efendi, 2408), 28a; Uluç, *Tasavvuf Geleneğinde Hırka Giymek ve Giydirmek*, s.17; Temren, *Bektâşî Giyim Kuşamında Kutsal Simgelere Örnekler*, s. 30.

[1252] Gümüşoğlu, "Bektaşilik ve Alevilikte Hırkanın Önemi", s. 403.

[1253] Temren, *Bektaşi Giyim Kuşamında Kutsal Simgelere Örnekler*, s. 30.

[1254] Ma'sumî, "Bektaşîlik", s. 247.

[1255] Temren, *Bektaşi Giyim Kuşamında Kutsal Simgelere Örnekler*, s. 29; Temren, *Bektaşiliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu*, s. 223.

[1256] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, s. 504; *Frederick De Jong*, "Bektâşîlik'te İkonografi", s. 264; Temren, *Bektâşîliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu*, s. 224.

[1257] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, s. 476; Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 404; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 492; Sırrı Alevî, *Bektâşî Tarîkatına Aid Usûl*

balgâmîdir. Balım Sultan'ın bir nesneden rahatsız olup istifra etmesi sonucunda oluşan balgam taşlaşmış ve Bektâşîler o taştan on iki köşeli teslîmiyeti ifâde eden taş yapıp boyunlarına asmışlardır[1258]. ***Teslim taşı***, acizliğe ve teslîmiyete işâret eder[1259].

Hacıbektâş veya Necef taşlarından yapılan[1260] ***teslim taşı***, nasip kurbanının yününden yapılan bir iple boyna bağlanır. Bağın enseye gelen kısmı ince deriden yapılır. Bu bağın taşın içinden geçen ucunda dört kapıyı simgelemek üzere dört halka örülür[1261]. İpin taşın altında kalan kısmında kırmızı, beyaz veya yeşil renkte, nefsin kötü hallerini temizlemeyi simgeleyen, süpürgeye benzeyen bir püskül vardır[1262]. Bu taşın içe bakan yüzü Hz. Ali'yi, dışa bakan yüzü Hz. Peygamber'i simgeler[1263].

Bektâşiyye'd ***habbe***, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e işâret olmak üzere, ***haydarî***nin göğsünün iki tarafına bir zincirle bağlanan, akîk veya neceften yapılan tesbih tanesi büyüklüğündeki taştır[1264]. Babalar, ***haydarî***lerinin önüne, yedişer boncuk dizili iki ip bağlarlar[1265].

Bektâşiyye'de ***kemer, tığbend, palheng, kanberiyye*** ve ***elifî nemed*** bele kuşanan önemli tarîkat cihazlarındandır. ***Kemer***, vefa ve teslîmiyeti simgeleyen, "eline, diline, beline sahip çık!" düstûrunu hatırlatan, hizmete âmade olmanın nişânesi olan tarîkat cihazıdır[1266].

Allah'ın emriyle Cebrâil'in Hz. Peygamber'in beline ***kemer*** bağlamasından sonra, Hz. Peygamber, Hz. Ali'nin beline ***kemer*** bağlamış ve huzurda bulunan on yedi kişiye de Hz. Ali ***kemer*** bağlamıştır. ***Kemer***beste dedikleri bu on yedi kişi, çeşitli sanatların pîri kabul edilir[1267].

Âdâb Âyinler Mecmûası, (İzmirli İsmail Hakkı, 1243), 23b; *Frederick De Jong*, "Bektâşîlik'te İkonografi", s. 263.

[1258] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Edevât-ı Çehiz Be-Dervişân an Tarîkat-ı Aliyye,* C. I, s. 19.

[1259] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Edevât-ı Çehiz Be-Dervişân an Tarîkat-ı Aliyye,* C. I, s. 19; Temren, "Bektaşi Giyim Kuşamında Kutsal Simgelere Örnekler", s. 24 – 25; Muslu, "Türk Tasavvuf Kültüründe Tarîkat Kıyafetleri ve Sembolik Anlamları", s. 59.

[1260] Dedebaba, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, C. IV, s. 658.

[1261] Temren, "Bektaşi Giyim Kuşamında Kutsal Simgelere Örnekler", s. 25.

[1262] Özen, "Bektaşilikte Olmazsa Olmaz Sembollerden Çerağ ve Yola Giren Can'ın Ziynetleri: Arakiye, Teslim Taşı ve Tığbent", s. 418.

[1263] Aynur Koçak, Serdar Gürçay, "Abdal Mûsâ'nın "Dağların Taşların Yürümesi" Kerâmetinin Zaman, Mekân ve Eşyâ Sembolizmi Bakımından Değerlendirilmesi", *Folklor/Edebiyat,* 2018, 24 / 94 (2018), s. 44.

[1264] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, s. 504; Temren, "Bektaşi Giyim Kuşamında Kutsal Simgelere Örnekler", s. 32.

[1265] Frederick De Jong, "Bektaşîlik'te İkonografi", s. 264.

[1266] Sırrı Alevî, *Bektâşî Tarîkatına Aid Usûl Âdâb Âyinler Mecmûası,* (İzmirli İsmail Hakkı, 1243), 32a, 37a; Belkıs Temren, *Bektaşiliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu*, s. 223.

[1267] Ömer Efendi, *Tarîkatnâme,*(İzmir, 318),67a; Anonim, *Erkân-ı Kisvenâme Risâlesi,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz646 / 04), 106b; İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Kemer-i Gayret,* C. I, s. 8; Anonim, *Âdâb-ı Tarîkat,* (El Yazması Eserler, 06MilYzA8754), 8a, 11a; Anonim, *Kisvenâme*, (Manisa, YEK, 45Hk1310 / 5), 68b – 69a; Dedebaba, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, C. VII, s. 117.

Bedri Noyan Dedebaba'nın, kemerlerin çok ince işli olduğunu, kendisinde olan bir ***kemer***in bugünkü şartlarda dokunamayacağını belirtmesi, geçmişte tarîkat cihazlarının yapımındaki hassasiyeti, özeni göstermesi bakımından önemlidir[1268].

Bektâşiyye'nin Babagân kolunda, mücerret dervişlerin taktıkları ***kemer,*** teslîmiyeti, hayatın büyük bir bölümünü tekkede geçirme niyetini, dünya isteklerinden yüz çevirmeyi simgelemektedir[1269]. ***Kemer,*** yedileri temsil etmek üzere bele yedi dolam bağlanır[1270].

Bektâşiyye'deki kuşaklardan birisi de ***tığbend***dir. ***Tığbend***in törensel bir yönü vardır. İkrâr töreninde nasip alan dervişe, kesilen kurbanın yününden örülerek bağlanan bir ***kuşak***tır. Mürşid, erkânıyla üç yerinden düğümleyerek[1271] ***tığbend***i dervişe kuşatır. Bektâşiyye'de ***tığbend***, yılda bir kez mürşidin huzurunda tekbirlenerek yeniden dervişe bağlanır, bir engel olursa ikinci yıl tekbirlenir. İkinci yıl da ***tığbend*** tekbirlenmemişse, tekrar kurban kesmek ve onun yününden örmek gerekir[1272]. ***Tığbend*** yola giren dervişin yola bağlılığının en önemli üç simgesinden birisidir. (Diğer ikisi, ***teslim taşı***, ***arakiye***/başörtüsü) Her törende meydana girebilmek için bu üç simgenin dervişin üzerinde olması gerekir[1273].

Nasîb erkânında bağlanan ***tığbend***in 12 gün boyunca ten üzerinde bağlı kalması âdaptandır. Bu husus, yeni doğan bebeğin göbek bağının doğumdan sonra bir süre bebekte kalması ve daha sonra düşmesine benzetilmiştir[1274].

Bektâşiyye'de kullanılan kuşaklardan birisi de ***palheng***tir. Tarîkat cihazı olarak ***palheng***, "Kalenderî ve Bektaşîlerde, bele kuşatılan ***kemer***in biraz sol tarafına bağlanan,"[1275], ***teslim taşı*** türünden ve bazen üzeri farklı taşlarla zenginleştirilmiş[1276], taştır. Etrafını on iki tane ufak taşın kuşattığı ortada büyük ve değerli bir taşın yerleştirildiği şekilde olan süslü ***palheng***ler de vardır[1277]. ***Palheng***, dervişlerin gönüllerini Allah'a bağlamalarını, "eline-diline-beline" sahip çıkmayı, açlığa ve tokluğa sabırlı olmayı sembolize eder[1278].

[1268] Dedebaba, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, C. VII, s. 658.

[1269] Dedebaba, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, C. VII, s. 297.

[1270] Frederick De Jong, "Bektâşîlik'te İkonografi", s. 264.

[1271] Üç düğüm, "eline, diline, beline sahip ol!" düsturunu hatırlatır. bk. Özen, "Bektâşîlikte Olmazsa Olmaz Sembollerden Çerağ ve Yola Giren Can'ın Ziynetleri: Arakiye, Teslim Taşı ve Tığbent", s. 420.

[1272] Dedebaba, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, C. VII, s. 117.

[1273] Temren, "Bektaşi Giyim Kuşamında Kutsal Simgelere Örnekler", s. 26; Temren, *Bektaşiliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu*, s. 221.

[1274] Özen, "Bektaşilikte Olmazsa Olmaz Sembollerden Çerağ ve Yola Giren Can'ın Ziynetleri: Arakiye, Teslim Taşı ve Tığbent", s. 420.

[1275] Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 385 – 386.

[1276] Erhan, "Kıyafetnâme (Tarîkatlarda Semboller)", C. III, s. 50.

[1277] Dedebaba, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, C. VII, s. 658.

[1278] Dedebaba, *Bektâşîlik Alevîlik Nedir?,* s. 212.

Elifî nemed, Bektâşiyye'de çuha ve yünden dokuma keçeden yapılan, herhangi bir renkte ve üç dolam sarılan ucu sivri ve elife benzetilen dört, beş parmak enliğinde derviş kemeridir. ***Kuşak***, bir şerit üzerindeki ***habbe***yle bele sabitlenir[1279].

Kanberiyye, yuvarlak şerit veya örme kaytandan yapılan Hacıbektâş taşından yapılan armudî bir taşla birbirine bağlanan ***kemer***dir[1280]. Sadâkat, vefâ, bağlılık[1281] ve sırrı korumayı simgeler. ***Tennûre*** üzerine ve ***kemer*** altına bağlanır[1282].

Çerâğ, Bektâşiyye'de halîfelik mertebesine ulaşan dervişe ***tâc***, ***hırka***, ***sancak, zenbil*** ve ***sofra***nın yanında verilen tarîkat cihazlarındandır. ***Çerâğ***ın önemi, menkîbeye göre Ahmed-i Yesevî'nin Hacı Bektâş-ı Velî'ye teslîm ettiği emanetlerden birisi olmasından kaynaklanır[1283].

Çerâğ, irfân ve anlayış ışığıdır. İlim ve irfândan yoksunluk Bektâşiyye anlayışıyla bağdaşmaz. ***Çerâğ***ın zâhiri ve bâtını Muhammed-Ali'dir.[1284] Bektâşiyye'de nûr-i Muhammedî anlayışından hareketle nûrla ***çerâğ*** arasında mânevî bir anlam oluşturulmuştur[1285].

Bektâşî ***sofra***sında önce ***çerâğ*** uyandırılır, o ***sofra***nın aydınlanma sofrası olduğu hatırlanır[1286]. ***Çerâğ***, Bektâşî Meydanı'nda kullanılan sembollerden birisidir. Meydanda Baba ***çerâğ***ı, Horasân ***çerâğ***ı, dörtlü hilâfet ***çerâğ***ları gibi farklı ***çerâğ***lar vardır. Bunlar belli bir düzenle uyandırılır[1287].

Bektâşiyye'de halîfelik makāmına erişen dervişe verilen tarîkat cihazlarından birisi de ***sofra***dır. ***Cerağ***, ***tâc***, ***hırka***, zenbil ve ***seccâde***nin yanında sofranın verilmesi, *"Allah ummadığı yerden onu rızık sahibi yapar. Kim Allah'a tevekkül ederse Allah ona yeter…"*[1288]

[1279] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Şed ve Elfe-Nemed,* C. I, s. 8 – 9; Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 27.

[1280] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ,* C. I, s. 504.

[1281] Dedebaba, *Bektâşîlik Alevîlik Nedir?*, s. 213.

[1282] Temren, *Bektaşiliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu,* s. 224.

[1283] Güldane Gündüzöz, "Anadolu Derviş Sofrasında Hoca Ahmed Yesevî'nin İzleri Derviş Lokmasının Menkîbevî Referansları", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21 / 2 (2017), s. 1222.

[1284] Dedebaba, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, C. VII, s. 367.

[1285] Mürüvet Karahan, "Çerağ Aslında Neyi Anlatır? (Bektâşî Tarîkatında Çerağ ve Ona Yüklenen Anlamlar)", *IV. Uluslararası Alevîlik ve Bektâşîlik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara 2018, C. I, s. 677.

[1286] Temren, *Bektaşiliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu,* s. 197.

[1287] Özen, "Bektâşîlikte Olmazsa Olmaz Sembollerden Çerağ ve Yola Giren Can'ın Ziynetleri: Arakiye, Teslim Taşı ve Tığbent" s. 416.

[1288] Talak, 65 / 3.

âyetiyle ilişkilendirilmiştir[1289]. Bektâşî meydanında sofra, soyut, somut ve davranış simgelerine ait bilgilerin paylaşıldığı eğitsel bir ortam olarak meydanın tamamlayıcısıdır[1290].

Tarîkat cihazlarından ***seccâde*** ibadet makāmıdır. ***Seccâde*** sahibi Hz. Peygamber'dir. Onun ümmeti olan herkes ***seccâde*** sahibidir. ***Seccâde*** sahibi on iki imam Resûlün evlatlarıdır[1291].

Post, Bektâşiyye'de önemli tarîkat cihazlarındandır. Çoğunlukla koyun derisinden yapılan ***post***lar, baş tarafı oturanın önünde kalacak şekilde yere serilir. Koyun dışında geyik, karaca ve arslan ***post***u da kullanılmıştır. ***Post*** bir makām sahibi olmaya işâret eder. Muhib olan bir makām sahibi olmuş olur ve ***post***a oturur. Aynı zamanda derviş baba, halîfebaba ve dedebaba da aynı ***post***ta otururlar. ***Post***, irşad makāmını ifade ettiği için Bektâşiyye'de çok önemli bir yere sahiptir[1292].

Bektâşiyye'de, Baba ***post***u (Hacı Bektâş-ı Velî ***post***u, Horasan ***post***u), Aşçı ***post***u (Seyyid Ali Sultân ***post***u) , Ekmekçi ***post***u (Balım Sultan ***post***u), Nakîb ***post***u (Kaygusuz Sultân ***post***u), A***tâc***ı ***post***u (Kanber Ali ***post***u), Meydancı ***post***u (Sarı İsmâil Sultân ***post***u), Türbedâr ***Post***u (Karadonlu Can Baba ***Post***u), Kilerci ***post***u (Şahkulu Hâcim Sultân ***post***u), Kahveci ***post***u (Şâh Şâzelî ***post***u), Kurbancı ***post***u (Hz. İbrâhim ***post***u), Ayakçı ***post***u (Abdâl Mûsâ ***post***u), Mihmandâr ***post***u (Hz. Hızır ***post***u) diye on iki ***post*** vardır[1293].

"Horasan ***post***u Meydan odalarında, giriş kapısının sol tarafında durur, daima siyah bir ***post*** kullanılır. Ondan başka tamamen siyah bir ***post*** bulundurulmaz. Bunun üzerine oturulmaz, bulundurulur. Bu ***post***un baş kısmı alt tarafa kıvrılır."[1294]

Tarîkat cihazlarından ***asâ***, Bektâşiyye'de ilmi sembolize eder. "Sopaya dayanma, ilme dayan derler."[1295]

Teber, nefsle mücadeleyi simgeleyen, özellikle gezgin dervişlerin ellerinde taşıdıkları bir baltadır[1296]. Bektâşiyye'de teber, Hz. Hüseyin'in şehid edilmesinin intikamını almak için çabalayan Ebû Müslim Horasânî'yi simgelemek için de taşınmıştır[1297].

[1289] Gündüzöz, "Anadolu Derviş Sofrasında Hoca Ahmed Yesevî'nin İzleri Derviş Lokmasının Menkıbevî Referansları", s. 1222.

[1290] Temren, "Bektaşi Giyim Kuşamında Kutsal Simgelere Örnekler", s. 43.

[1291] Anonim, *Âdâb-ı Tarîkat-ı Bektâşiyye,* (El Yazması Eserler, 06Hk169 / 6), 37a; Sırrı Alevî, *Bektâşî Tarîkatına Aid Usûl Âdâb Âyinler Mecmûası,* (İzmirli İsmail Hakkı, 1243), 38a.

[1292] Dedebaba, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, C. VII, s. 369 – 370.

[1293] Dedebaba, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, C. VII, s. 370 – 371; Teber, *Bektâşî Erkannamelerinde Mezhebi Unsurlar*, s. 113; Farklı post tasnifi için bk. Dedebaba, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, C. VII, s. 371.

[1294] Dedebaba, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, C. VII, s. 371.

[1295] Temren, *Bektaşiliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu,* s. 221.

Bektâşiyye'ye özgü olan tarîkat cihazlarından birisi de ***mengûş***tür. ***Mengûş*** sözlükte küpe demektir[1298]. Tarîkat cihazı olarak ***mengûş***, Bektâşî bekâr dervişlerin kulağına taktıkları küpedir[1299].Buna teslîm halkası da denir[1300].Bektâşîlerin ***mengûş*** kullanması Balım Sultan zamanında yaşanan bir olaya dayandırılır[1301].

Nefîr, gezginci dervişler tarafından güvenlik için, tekkelerde ise dervişlere yemek saatini bildirmek için kullanılan bir borazandır[1302]. Bektâşiyye'de dedebaba seçiminin bitiminde ilan için de kullanılmıştır[1303].

Tarîkat cihazı olarak ***alem***, halîfelik mertebesine ulaşan sâlike ***tâc*** ve ***hırka*** giydirilmesinden sonra verilen tarîkat cihazlarındandır[1304]. Günümüzde farklı müzelerde sergilenen ***alem***ler incelendiğinde, üzerlerinde "Allah-Muhammed-Ali" isimlerine, çeşitli âyetler ve dua mahiyetinde ifadelere rastlanmaktadır[1305].

Bektâşiyye'de içinde eşyâ taşımak için kullanılan ***cilbend***, ***zenbil***, ***keşkül*** gibi tarîkat cihazlarının yanında ***kudüm***, ***ney***, ***tabl***, ***nakkare***, def gibi mûsikî aletleri de kullanılmıştır.

Mehmet Demirci'nin İzmir Bozyaka'da bulunan bir Bektâşî Tekkesi'ndeki Hasan Baba'yı tasvirinde Bektâşiyye'de kullanılan pek çok tarîkat cihazının izlerine rastlamak mümkündür. Mehmet Demirci Hasan Baba'yı şöyle tasvîr eder: "Hasan Baba iri vücutlu bir adamdı. Daima beyaz entari ve üzerine siyah cübbe giyer, başındaki ***külâh***a yünden beyaz kâim sarık sarardı. Beline geniş şal kuşak ve kuşak üzerine 15 santim kadar genişlikte sert deriden bir ***kemer*** takar ve ***kemer***in ortasında yumurta büyüklüğünde beyaz bir taş bulunurdu, parmağında yeşil taşlı bir yüzük, sol kulağında kalın gümüş bir çubuktan dolanbaç şeklinde kıvrılmış, omuzlarının yakınına kadar sallanan bir küpe takardı." Bu tasvîrde Bektâşiyye'de

---

[1296] Temren, *Bektaşiliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu,* s. 224.

[1297] Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfîlik: Kalenderîler (XIV – XVII. Yüzyıllar)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, s.163; Frederick De Jong, "Bektaşîlik'te İkonografi", s. 265.

[1298] Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, s. 1427.

[1299] Frederick De Jong, "Bektaşîlik'te İkonografi", s. 264; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, s. 475; Teber, Bektâşî *Erkannamelerinde Mezhebi Unsurlar*, s. 114.

[1300] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, s. 476.

[1301] bk. I. Bölüm, Mengûş başlığı.

[1302] Frederick De Jong, "Bektaşîlik'te İkonografi", s. 265.

[1303] Temren, *Bektaşiliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu,* s. 216.

[1304] Anonim, *Âdâb-ı Tarîkat,* (El Yazması Eserler, 06MilYzA8754), 6a; Sırrı Alevî, *Bektâşî Tarîkatına Aid Usûl Âdâb Âyinler Mecmûası,* (İzmirli İsmail Hakkı, 1243), 23a; Radavî, *Miftâhu'd-Dekāik fî Beyâni'l-Fütüvveti ve'l-Hakāik*, (Abdülbâkî Gölpınarlı Yazma Eserler, 171), 3b.

[1305] Gül Güler, "Mevlevî ve Bektâşî Tarîkatlarına Ait Bir Grup Bayrak ve Sancak Alemi", s. 360 – 362.

önemli görülen tarîkat cihazlarından ***tennûre***, ***hırka***, ***tâc***, ***kemer, palheng*** ve ***mengûş*** yer almaktadır[1306].

2.5. Zeyniyye

Zeyniyye tarîkatı, Sühreverdiyye tarîkatının bir kolu olarak, m. 1356 (h. 757) yılında Horasân'ın Hâf şehrinde doğan, m. 1435 (h. 838) yılında da Herat'ta vefat eden Zeynüddîn-i Hafî diye bilinen Ebû Bekr b. Muhammed b. Muhammed b. Ali tarafından kurulmuştur[1307].

Sühreverdiyye'nin bir kolu olarak kurulması hasebiyle Zeyniyye'de, Sühreverdî'nin (ö. 632 / 1234) *Avârifü'l-Maârif* adlı eserindeki âdâb ve erkâna ait hususlar önemli görülmüştür[1308]. *Avârif*'te tarîkat cihazları açısından karşımıza çıkan "Sûfilerin Giyinme Konusunda Âdâbı" başlığında zühd dönemindeki sûfilerin giyim-kuşam konusuna yaklaşımına dair örnekler yer almaktadır. Bu bölümde elbise hakkında; helal, temiz olması, vücudu soğuktan ve sıcaktan koruma özelliği olması, israftan kaçınma gibi konulara temas edilmiş, sâdıkların sadece Allah rızası için giyindiklerinin altı çizilmiştir[1309].

Müstakimzâde'nin bildirdiğine göre, Zeyniyye'nin Vefâiyye kolunda, Şeyh Vefâ (Muslihiddîn Mustafa) (ö. 896 / 1491) hazretlerinin sandukasına Ma'rûf-i Kerhî'nin (ö. 200 / 815-16 [?])sekizinci imam Ali er-Rızâ'dan el aldığı silsiledeki zâtları işâret etmek üzere yirmi dört ***terk***li ***tâc*** konmuştur[1310].

Müstakimzâde'den (ö. 1202 / 1788) yaklaşık iki asır önce yaşayan Mahmud Kürevî (ö. 977 / 1569?), *Risâle-i Tâciyye* adlı eserinde Zeynîlerin on iki ***terk***li ***tâc*** kullandıklarını beyan etmiştir[1311].

Zeynî şeyhi Nasûh-i Tosyevî (ö. 996 / 1588?), *Risâle*'sinde müridin uyacağı âdâblar çerçevesinde, şeyhin bulunduğu mecliste başın örtülü olmasını, ***risâle*** salındırmamayı, omzu bir örtüyle örtmemeyi, şalvarsız ve kuşaksız yürümemeyi tembihlemiştir[1312].

Osmanlı Devleti döneminde mezar taşları XVI. yüzyılın ikinci yarısı itibari ile vefat eden kişilerin şahideleri, mesleklerini belirtir tarzda başlıklarla yapılmaya başlanmıştır.

[1306] Mehmet Demirci, *İzmir'e Tasavvuf Kültürü*, s. 92.

[1307] Reşat Öngören, *Âlimlerin Gözdesi Bir Tarîkat Zeyniyye*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, s. 19, 175.

[1308] Öngören, *Âlimlerin Gözdesi Bir Tarîkat Zeyniyye*, s. 175.

[1309] Sühreverdî, *Avârifu'l-Maârif*, s. 455-456; ayrıca bk. Safiyüddîn Ahmed b. Muhammed el-Kuşâşî, *Simtü'l-Mecîd fî Selâsili Ehli'l-Bey'ati ve İlbâsi'l-Hırka*, (İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Şehîd Ali Paşa, 1197), 7b.

[1310] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye*, (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 205b.

[1311] Mahmûd Kürevî, *Risâle-i Tâciyye*, (Osman Ergin Yazmalar, OEYz0415 / 01), 3a.

[1312] Tosyevî ez-Zeynî, *Risâle-i Âdâbiyye*, (Hâlet Efendi, 818),122b.

Sûfilerin mezar taşları, onların hangi tarîkata mensup olduklarının ipucunu verecek tarzda inşâ edilmiştir. Pek çok tarîkatta bir şeyh efendinin mezar taşının başlığı, tarîkatının ***tâc*** şekli ne ise ona göre yapılmıştır. Zeyniyye mensuplarında ise durum biraz farklıdır. Zeyniyye mensuplarının mezar taşları, bir mızrak ucunu işâret edecek tarzda, âdeta bir ucu havaya gelen bir dörtgen şeklinde yapılmıştır[1313]. [Resim 116 – 117.]

2.6. Sa‘diyye

Sa‘diyye, Mekke'de m. 1068 (h. 460) yılında dünyaya gelen ve m. 1180 (h. 575) yılında Cebâ'da[1314] vefat eden Şeyh Sa‘deddîn el-Cebâvî'nin kurucusu olduğu tarîkattir[1315]. Sa‘deddîn el-Cebâvî, babası Yûnus eş-Şeybânî'nin mânevî terbiyesinden geçerek Cebâ'da ribâtını kurmuştur[1316].

Sa‘diyye tarîkatında beş, yedi, dokuz ve on iki dilimli ***tâc***lar giyilmiştir[1317]. Sa‘diyye tarîkatının Ebu'l-Vefâ kolunda ***tâc***ın ***düğme***si beyazdır, Abdüsselâm kolunun ***tâc düğme***si, meşâyihin giydikleri beyaz çuhadan yapılan pamuklu olarak yedi dilimli, yeşil ve beyaz ***destâr***lı ***tâc***ın tepesinde sırma şeklindedir[1318]. Aynı zamanda Sa‘dîler, ***tâc***ın üzerinde beyaz çuha üzerine siyah ibrişimle işlenen Rifâiyye vefkini de teberrüken ***tâc***larına koymuşlardır[1319]. [Resim 16.], [Şekil 51 – 52.]

Mehmed Rif'ât Efendi'ye (ö. 1317 / 1900) göre ise, Sa‘diyye tarîkatında şeyhler altı, yedi, sekiz ve on iki ***terk***li ***tâc*** giymişlerdir. Bunun sebebi, Sa‘deddîn-i Cebâvî'nin bir silsileyle Abdulkādir-i Geylânî'ye olan ***hırka*** nisbetidir[1320].

Rivâyete göre Ebu'l-Vefâ (ö. 1170 / 1756) hazretleri, yedi dilimli, beyaz ***düğme***li ve beyaz renkli ***tâc***ı, halîfesi Abdurrahmân Efendi'ye, beyaz ***düğme***li ve dokuz dilimli ***tâc***ı ise

---

[1313] Abdürrezzak Tek, "Zeyniyye Kültürünün Bursa'daki Mirası", *Uluslararası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu 4*, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Bursa Kitaplığı, Bursa 2005, s. 398 – 399; Zeyniyye mezar taşları için bk. Resim 116 – 117.

[1314] Şam'a 60 kilometre uzaklıktaki Akka güzergâhında bir yer. bk. Hür Mahmut Yücer, "Sa‘diyye", *Türkiye'de Tarîkatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, s. 226.

[1315] Yücer, "Sa‘diyye", s. 224 – 228.

[1316] Delcî, *Behcet-i Minhâc Tercümesi*, (Osman Ergin Yazmalar, OEYz1304 / 1), 31b; Yücer, "Sa‘diyye", s. 224 – 228.

[1317] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 52, 57, 60; Mehmed Rif'at, *Risâle-i Tâciyye-i Kādiriyye*, (Hacı Mahmûd Efendi, 3263), 20b; On iki dilimli tâc, on iki burca, yedi dilimli tâc, güneşin etrafındaki yedi yıldıza işâret eder. bk. Hür Mahmut Yücer, *Şeyh Sa‘deddîn Cebâvî ve Sa‘dîlik,* İnsan Yayınları, İstanbul 2010, s. 275.

[1318] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 59.

[1319] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 18; Vefk için bk. Resim 16; Sa‘dîlerin kullandığı diğer güller için bk. Şekil 51 – 52.

[1320] Mehmed Rif'at, *Risâle-i Tâciyye-i Kādiriyye*, (Hacı Mahmûd Efendi, 3263), 19b.

diğer halîfesi Karabacak Ali el-Hulûsi'ye giydirmiştir[1321]. Bu ***tâc***ın ***destâr***ı yündendir ve dokuz şemle sararlar[1322]. Sa'diyye'de giyilen yedi dilimli ***tâc***, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e Mi'rac gecesi verilen yedi adet tarîkat cihazına işâret eder[1323]. [Resim 118 – 123.]

Sa'diyye tarîkatında ***şed*** önemli tarîkat cihazlarındandır. Delkî *Behcetü'l-Minhâc* adlı eserinde, ***şed***di dört bölümde ele almıştır: ***Şed***d-i rızâ, ***şed***d-i gınâ, ***şed***d-i safâ, ***şed***d-i vefâ. Her ***şed*** dört tekbire işâret eder. Birincisi tekbîretü'r-rızâdır. Bu tekbir Hz. Âdem'in Hz. Havvâ'ya mülâkî olduğu vakitte söylediği "Allâhu ekber" tekbiridir. ***Şed***d-i rızâ ise, Hz. Âdem'in cennetten beraberinde çıkardığı ***şed***dir. İkinci tekbir, Hz. Nuh'un tûfandan kurtulunca söylediği "Allâhu ekber" nidâsını ifade eden tekbîretü'l-gınâdır. Üçüncü tekbir, Hz. İbrâhim'in Nemrud'un ateşinden kurtulunca söylediği tekbire işareten "tekbîretü's-safâ"dır. Dördüncü tekbir ise, Hz. Peygamber'in Hz. Cebrâil tarafından Mi'rac gecesinde Allah'ın huzuruna çıkma davetine istinâden söylediği tekbire işâreten "tekbîr-i vefâ"diye isimlendirilir[1324]. Sa'diyye'de nakîblerin ve hulefânın ***şed*** düğümleri farklıdır. ***Şed***d-i nakîb üç, ***şed***d-i hulefâ dört düğümlüdür. Düğümlerden birincisi Hz.Ebûbekir'e, ikincisi Hz. Ömer'e, üçüncüsü Hz. Osman'a, dördüncüsü ise Hz. Ali'ye işâret eder[1325].

Sa'diyye'de kisvesi görününce başını aşağı eğmemek, şeyhin bulunduğu mecliste başı açık olmamak, ***şalvar***ı bağlarken kimseye göstermemek, ***risâle*** salındırmamak, ***kuşak***sız olmamak, ***imâme***siz kisveyi başa takıp yürümemek, ***risâle***sini ***tâc***ının içine sokmak, ***imâme***yi başında sarıp öylece yan üzere yatmamak gibi hususlar giyim-kuşam âdâbıyla ilgili dikkat edilmesi gereken konulardır[1326].

Bursa'da Sa'dî Dergâhı olan Zincîrî Ali Efendi Dergâhı postnîşînlerinden Mustafa Haydar Efendi (ö. 1292 / 1875) zamanında âyin günlerinde ***def*** çalmak, imtihân sırasında dervişlere tunçtan yapılan bir ***tâc*** giydirmek, ***gül*** adı verilen ateşte kızdırılmış demirleri yalamak gibi uygulamalar, ***def***, ***tâc*** ve ***gül***ün Sa'diyye dergâhlarındaki önemi hakkında bize fikir vermektedir[1327].

[1321] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 60.

[1322] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 73.

[1323] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 62; Sa'dî mezar taşları için bk. Resim 118 – 123.

[1324] Delcî, *Behcet-i Minhâc Tercümesi,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz1304 / 1), 27a – 27b.

[1325] Delcî, *Behcet-i Minhâc Tercümesi,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz1304 / 1), 33b.

[1326] Delcî, *Behcet-i Minhâc Tercümesi,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz1304 / 1), 35b.

[1327] Abdürrezzak Tek, "Sa'dîlik ve Sa'diyye Kültürünün Bursa'daki Temsilcileri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/1 (2009), s. 234.

Sa‘diyye’nin önemli kollarından birisi olan Selâmiyye kolunun kurucusu olan Abdüsselâm Şeybânî (ö. 1165 / 1752), Nûreddîn-i Cerrâhî’nin (ö. 1133 / 1721) halifelerinden Sertarîkzade Şeyh Mehmed Emîn Efendi’ye (ö. 1175 / 1761) de intisâb ederek teberrüken Cerrâhi ***tâc***ı da giymiştir[1328]. Farklı tarîkatlardan icazetli olan şeyh efendilerin sandukalarında bu farklılığı gösteren uygulamalar söz konusudur. Abdüsselâm Şeybânî’nin sandukası başında Sa‘dî ***tâc***ı, sandukanın yanında Cerrâhî ***tâc***ı bulunmaktadır. Ramazan ve Kurban bayramlarında Cerrâhî ***tâc***ı sandukanın başına konulmaktadır. Sa‘diyye’nin Abdü’s-selâmiyye kolunda, ***tâc*** giyme ve ***post***a oturma törenlerinde mutlaka bir Cerrâhî şeyhinin rehber olması, Cumhuriyet dönemine kadar yapılan bir uygulamadır[1329].

Sa‘diyye’de yedi parmak kalınlığında olan ***imâme***nin altı kat sarılması gök ve yerle birlikte, doğu, batı, kuzey, güney yönlerine işâret eder. Bu ***tâc***ı giyenler altı yönden gelecek olan ilim, mârifet, hikmet ve tarîkat büyüklerinin rûhâniyetlerine açıktırlar. Sarığın ***risâle***si dört parmak kadar sarkıtılır[1330].

Sa‘diyye’de intisâb teberrüken ve hakîki olmak üzere iki türlü yapılır. Teberrüken intisâb edenlere Sa‘dî sarığı giydirilebilir[1331].

Hasîrizâde Tekkesi’nin önemli şeyhlerinden Mehmed Elif Efendi (ö. 1927), Sa‘diyye’nin pîri Sa‘deddîn el-Cebâvî’nin kardeşi Şeyh Hilâl b. Yûnus eş-Şeybânî’nin

---

[1328] Hür Mahmut Yücer, “Eyüp’te Sa‘dî Tekkeleri”, *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu IX Tebliğler*, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2005, s. 234 – 235. Sa‘deddîn-i Cebâvî neslinden Şeyh Abdüsselâm Şeybânî ziyaret için geldiği İstanbul’da Aksaray’da Kovacılar’daki Celvetî Şeyhi Şirdân’dan dergâhta kalmak için izin ister. Şeyh Şirdân izin verir ama fakir bir Arap olarak gördüğü Şeybânî’yi “Haydi sen git, Tahtakale’de fındık sat” diyerek gönderir. Şeybânî bu olaya çok üzülür. O geceyi Ayasofya Camii’nde geçirir. Ertesi günü padişahın Cuma selamlığı için Ayasofya Camii’ne geleceği yol üzerindeki büyük bir yılanı oradan alıp denize doğru götürür. Bu olaydan sonra padişah Şeybânî ile görüşür. Şeybânî, bir isteğinin olup olmadığını soran padişaha Kovacılar’daki tekkeye şeyh olmak istediğini söyler. Şeyh Şirdân oradan gönderilir, Şeybânî o dergâhın şeyhi olur. Şeybânî kendi tarîkine mahsûs kıyâmî zikir yaptırır. Kıyâmî zikir, o zamanki İstanbul’daki tarîkatların usûlünde yoktur. Şeybânî hazretleri, Sünbül Sinân Efendi’nin daveti ile yüz elli kadar İstanbul şeyhinin huzuruna çağrılır. Burada Şeybânî’ye istediği bir tarîkattan teberrük tâcı giymesi istenir. Şeybânî “ilm ü irfânını veya izhârı burhânını kusuru var ise söyleyiniz, fakirden noksânı tekmîle çalışayım” der. Hazır bulunanlar bir kusuru olmadığını, İstanbul’da kıyâmî zikir yapan şeyhin olmadığını, usûlün bozulmamasını istediklerini, bu sebeple de teberrüken İstanbul’daki bir şeyhten tâc-ı şerîf almasının gerektiğini söylerler. Şeybânî hazretleri Şeyh Sertarîk Mehmed Efendi’den tâc-ı şerîf giymeyi ister. Şeyh Sertarîk Mehmed Efendi’nin gözetiminde kırk gün Hz. Pîr’in dergâhında çilesini doldurur ve kendisine Cerrahi tâc-ı şerifi giydirilir. Devran zikrinden sonra Şeybânî’nin kıyami olarak Celâl ismiyle zikre devam etmesine izin verilir. Sa‘diyye’de Pîr-i sânî kabul edilen Şeybânî’nin türbesinde sanduka başında Sa‘diyye tâcı olmakla birlikte sandukanın yanında rafta Cerrâhî tâcı bulunmaktadır. Ramazan ve Kurban bayramı günlerinde Nûreddîn-i Cerrâhî tâcı sandukanın başına konur. Sa‘diyye’nin Abdüsselâm koluna mensûp herhangi bir icâzet töreninde Cerrâhî tarîkatından bir şeyhin bulunması da tarîkat erkânındandır. bk. Erenden, *Envâr-ı Hz. Nûreddîn Cerrâhî*, C. II, s. 26 – 29.

[1329] Yücer, “Sa‘diyye”, s. 259.

[1330] Hür Mahmut Yücer, “Balkanlarda Sa‘dîlik ve Sa‘dî Tekkeleri” , *Balkanlar’da İslâm Medeniyeti Uluslararası Üçüncü Sempozyum Tebliğleri* (Bükreş/Romanya, 2006), İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul 2011, s. 764; Yücer, *Şeyh Sa‘deddîn Cebâvî ve Sa‘dîlik*, s. 275.

[1331] Yücer, “Sa‘diyye”, s. 274.

soyundan İstanbul'a gelen Yûnus b. Ömer et-Tağlibî eş-Şeybânî adındaki bir şeyhe yardımcı olmuş, bundan memnun olan Ömer et-Tağlibî, Elif Efendi'ye, Şeybâniyye icâzeti ve hilâfeti vermiş, aynı zamanda yalnız Şeybânî ailesine has olan ve başka hiç kimseye verilmemiş olan beyaz Şeybâniyye ***sikke***siyle ***hırka***sını Elif Efendi'ye giydirmiştir. Elif Efendi böylece Sa'diyye ve Şeybâniyye tarîkatlarını kendisinde birleştirmiştir[1332].

Seccâde sembolü Sa'diyye tarîkatında da önemli bir figürdür. Oldukça uzun bir ritüel olan hilâfet merâsiminde yeryüzünü temsîl eden kırmızı ipek ***seccâde***, merkezî bir konumdadır. Bu ritüelde halîfe adayının ***seccâde***ye oturtulması, "Hz. Âdem'in cennetten yeryüzüne inmesine", "insanın yeryüzündeki varlığına" ve "yeryüzünü îmâr etmesine" telmîhte bulunmaktadır. Sa'diyye tarîkatında kırmızı renkli süslü ***seccâde***, simgesel bir güç olarak yeryüzünün kıymetli değerlerine işâret eder[1333].

Sa'diyye'de Rifâiyye, Kādiriyye, Bedeviyye'de olduğu gibi bayram ve kandil gecelerinde uygulanan adına da "Nevbe" denilen bir zikir töreni vardır. Bu törende tarîkat cihazlarından olan "***ney, nısfiye, kudûm, çifte kudûm, el kudûmü, mazhar, bendir, kabran halîle (bando zili), tabl (büyük gövdeli davul), zahme, çalpâre***" gibi mûsikî âletleri kullanılır[1334].

2.7. Bayrâmiyye

Bayrâmiyye, Anadolu topraklarında ilk Türk tarîkatı olma özelliğine sahip olarak Ankara ve çevresinde Hacı Bayrâm-ı Velî (ö. 833 / 1430) tarafından kurulmuştur. Hacı Bayrâm-ı Velî'nin vefatından sonra Akşemseddin'e (ö. 863 / 1459) nisbet edilen Şemsiyye-i Bayrâmiyye ve Dede Ömer-i Sikkînî'ye (ö. 880 / 1475) nisbet edilen Melâmiyye-i Bayrâmiyye olarak iki kola ayrılmıştır[1335].

Hacı Bayrâm-ı Velî hazretleri şeyhi Hamîdüddîn-i Aksarâyî'den (ö. 815 / 1412) hilâfet aldıklarında altı ***terk***li Kâdiriyye ***tâc***ı giymiştir[1336]. Bayrâmî tarîkatının ***tâc***ı altı ***terk***li[1337],

---

[1332] Yücer, "Sa'diyye", s. 248.

[1333] Gündüzöz, "Sembolizm ve Mitoloji Bağlamında Tasavvuf Kültüründe Hırka, Alem ve Seccâde", s. 134; Yücer, *Şeyh Sa'deddîn Cebâvî ve Sa'dîlik*, s. 322.

[1334] Yücer, *Şeyh Sa'deddîn Cebâvî ve Sa'dîlik*, s. 296.

[1335] Fuat Bayramoğlu, Nihat Azamat, "Bayramiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/bayramiyye (21.01.2020); Geniş bilgi için bk. Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Velî , Yaşamı, Soyu, Vakfı,* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara 1989, C. I, s. 11 – 82.

[1336] Mehmed Rif'at, *Risâle-i Tâciyye-i Kādiriyye*, (Hacı Mahmûd Efendi, 3263), 19b. Hamîdüddîn-i Aksarâyî'nin hilâfet aldığı rivâyet edilen Ali Erdebilî'nin tâc ictihadı: Ali Erdebili, cem makāmından terk makāmına gelince altı terkli bir tâc ictihâd etmiş ve tâcın kubbesine de nokta-i vahdeti işâret etsin diye siyah

pamuklu ve yeşil ***destâr***lıdır. Bayrâmiyye'de koyu ve açık kahverengi renkte destâr sarıldığı da belirtilmiştir[1338]. ***Tâc***ın tepesinde üç tevhîde yani tevhîd-i ef'âl, tevhîd-i sıfât ve tevhîd-i zâta işâret etmek üzere üç daireden oluşan bir ***gül*** resmi vardır[1339]. [Resim 26.], [Şekil 53.]

Bayrâmiyye'nin altı ***terk***li ***tâc***ı, kıllet-i taâm, kıllet-i menâm, kıllet-i kelâm, zikr-i devâm, nefy-i havâtır ve fikr-i tâma işâret eder[1340]. Altı ***terk***li ***tâc***ın altı yöne işâret etmesinden dolayı bu ***tâc***ı giyenin bütün kâinatı kuşattığına işâret vardır. Şeyhlerin ***tâc***ı beyaz, halîfelerinki ise bal rengindedir[1341]. Hamîdüddîn-i Aksarâyî, Şam'da Bâyezid Hangâh'ında çilesini tamamladıktan sonra Halvetiyye ***tâc***ının tepesine üç ***pu***l[1342] koyarak ***düğme***siz bir ***tâc*** ictihâd eylemiştir. Bu ***tâc*** Şeyh Yahyây-ı Şirvânî'nin havlusunun yarısından yapılmıştır. Hamîdüddîn-i Aksarâyî, Hacı Bayrâm-ı Velî'yi yalın ayak görünce ona kalçîn (yün ve meşeden yapılan bir ayakkabı) hediye etmiş, Hacı Bayrâm-ı Velî, "ayaktan baş evladır" diyerek onu başına ***tâc*** eylemiştir. Onun için Bayrâmî ***tâc***ları keçedendir. Hacı Bayrâm-ı Velî, ***tâc***daki ***pul***u ***terk*** bedelinde bir ***terk*** ilavesiyle yedi ***terk***li bu ***tâc***ı damadı Eşrefoğlu Rûmî'ye giydirmiştir[1343].

Müstakimzâde'nin bildirdiğine göre, Hamîdüddîn-i Aksarâyî, iki karış uzunluğunda beyaz[1344] bir ***kalensüve*** giymiş, aynı ***tâc***ı Hacı Bayrâm-ı Velî'ye de giydirmiştir. Hacı

---

bir pul koymuştur. Her şeyhin tâcı, kendisinin nihâyet makāmına işâret eder. bk. Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 213a.

[1337] Bayrâmiyye'de dört terkli tâc da giyildiği belirtilmiştir. bk. Gündüzöz, *Tasavvufta Tâc Sembolizmi,* s. 126.

[1338] İşli, *Osmanlı Serpuşları*, s. 192.

[1339] İstanbûlî, *Mecmûatü'z-Zarâif Sandûkatü'l-Ma'ârif*, (Yazma Bağışlar, Nuri Arlasez Bağışı, 2492), s. 8; Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî ve Tasavvuf Anlayışı,* Muradiye Kültür Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s. 233; Bayrâmî tâcı için bk. Resim 26, Şekil 53.

[1340] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 56.

[1341] Revnakoğlu, *İstanbul Tekkeleri Notları,* zf. no: 231 / 71; Emînüddîn Baba, *Risâle-i Kudsiyye*, (Bağdatlı Vehbî, 741), 53a; Nurhan Atasoy, *Derviş Çeyizi Türkiye'de Tarîkat Giyim-Kuşam Tarihi,* İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2016, s. 61.

[1342] Mehmed Rif'at, *Risâle-i Tâciyye-i Kādiriyye*, (Hacı Mahmûd Efendi, 3263), 24a.

[1343] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 206b; Mehmed Rif'at Kādirî, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Aliyye fî Beyâni Tarîkati'l-Kādiriyye,* (Ali Emîrî, Aesry 1127), 35b.

[1344] Hacı Bayrâm-ı Velî, Kızılbaşlığı hatırlattığı için Erdebili'den gelen tâcın kırmızı rengini beyaza çevirmiştir. bk. Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye*, (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 212a; "Bayramîlerin, önceleri Şah İsmâil'in babası Şeyh Haydar'ın bulduğu on iki dilimli kırmızı tâcı giyerlerken, Erdebil sûfîlerine karşı duyulan hoşnutsuzluk sebebiyle bu tâcı altı dilimli ak çuhaya çevirdiklerinin belirtilmesi de, iki tarîkat arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından anlamlıdır." bk. Saim Savaş, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, s. 112; Abdülbaki Gölpınarlı, *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarîkatlar*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969, s. 237 – 238; "Başlığın simge halinde alındığı önemli çatışmalardan biri 15. yüzyıl sonlarında İran ve Anadolu'da yaygınlaşan Kızıl Başlık olayında (Fatımilerin, Abbâsî siyahına düşman kesilmesine benzer politik bir olay) görülmüştür." bk. Orhan Koloğlu, *İslâmda Başlık*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1978, s. 9 – 12.

Bayrâm-ı Velî, iki karış mikdarı ***kalensüve***yi niçin giydiklerini, II. Murad'ın huzurunda İmam Âzam'ın da böyle yaptığını dile getirerek delilleriyle ifade etmiştir[1345].

Bayrâmiyye'nin Himmetiyye kolunun ***tâc***ı ***terk***sizdir. Bunun sebebi ise Himmet Efendi'nin (ö. 1095 / 1684) abdest alırken yaşadığı şu olaydır: Himmet Efendi abdest alırken başına Buhârâ fitilli bir ***tâc*** giymiş, o esnada önceki şeyhi Hüseyin İslâmbolî onun yanına gelmiş, hocasının giydirdiği ***tâc***ı giymemenin verdiği utançtan başındaki ***tâc***ı hocası görmesin diye abdest havlusuyla başına örtmüş, durumu anlayan hocasının uygun görmesiyle Himmetî kolunda ***tâc***lar ***terk***siz olmuştur. Bu havlunun Yahyây-ı Şirvânî'den intikâl ettiğine dair bir rivâyet vardır. Himmetî kolunun bu ***terk***siz ***tâc***ında, beş zâhir ve beş bâtın, yedi esma ve dört unsurdan müteşekkil insan vücûdunun yüksek bir mertebede olduğuna ve ***tâc***ın lengerinin hepsini kuşattığına işâret vardır[1346]. [Şekil 7, 54.] ***Terk***siz olan Himmetî ***tâc***ının tepesinde üç daire, şerîat, tarîkat ve mârifete işâret etmektedir. Bu üç dairenin kemâlâtı gerçekleşince ortaya çıkacak olan hal hakîkate işâret eder[1347]. Himmet Efendi'nin ahfâdından üzerinde ***pul*** olan ***tâc*** da kullanılmıştır[1348]. Akşemseddîn beyaz renk ***tâc***-ı şerîfi kullanmıştır. İbrâhim Tennûrî ise, seyyid olması hasebiyle yeşil ***destâr*** sarınmış, ***tâc***ının rengini de neftî yapmıştır[1349].

Bayrâmiyye'nin Hacı Bayrâm-ı Velî'den sonraki şeyhi Akşemseddîn'e göre ***hırka***, hakîki müridlerin giydiği ***irâde hırkası***yla kendini sûfilere benzetmek isteyenlerin giydiği

---

[1345] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 201b; Revnakoğlu arşivinde yer alan Firuzan Hüsrev Tökin'in *İslâm Tarîkatları* adlı eserinden Bayrâmiyye ile ilgili yer alan bilgilerde, Hacı Bayrâm Velî'nin uzun destâr kullanmasının Şamanlık'tan gelme bir adet olduğu iddia edilerek, Bayrâmiyye ile ilgili temel kaynaklardaki bilgiler göz ardı edilmiştir. bk. Revnakoğlu, *İstanbul Tekkeleri Notları,* zf. no. 231 / 141.

[1346] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 21 – 22; Hüseyin Vassâf'ın *Sefîne-i Evliyâ* adlı eserinde bu olay farklı geçmekte ve Himmetî tâcının dört terkli olduğu ifade edilmektedir. Diğer kaynaklarla bu bilgi örtüşmemektedir. Sefîne'de olay şöyle aktarılmıştır: "Himmet Efendi, başında Bayrâmî tâcı olduğu halde İstanbul'u teşrif buyururlar. Tesâdüfen ilk şeyh-i mükerremleri Hüseyin Hüsameddin Efendi ile mülaki olurlar. "Başka şeyhe intisâb etmiş." diye müşârünileyhin kalbi rencide olmasın emeliyle, Himmet Efendi yanındaki abdest havlusunu hemen tâcının üstünü örtmek isterler de, havlunun dört ucunu bir araya getirip, tâcın üstüne korlar. Hâlbuki müşârünileyh Hüseyin Hüsâmeddîn Efendi vâkıf-ı hakîkat bir şeyh-i zîşan olduğundan Hz. Himmet'i sıkmamış, onlarda tecellî eden envâr-ı mârifet-i Rabbâniyye'yi görüp, "Oğlum Himmet! Tarîk-i Bayrâmî'de bu da senin ictihâdın olsun." diyerek Hz. Himmet'in ictihâdına reh-nümâ oluvermiş idi ki, Himmetî kolunda tâc üzerine dört terk bundan kalmıştır. Hazret bundan sonra Tarîk-i Bayrâmî'de ictihâd etti; Himmetiyye kolunun müessisi addedildi." bk. Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. II, s. 554; Himmetî tâcı için bk. Şekil 7, 54.

[1347] Derviş İbrâhîm el-Eşrefî, *Risâle-i Gül Âbâd,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz852 / 4), 56b.

[1348] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 213a; Derviş İbrâhîm el-Eşrefî, *Risâle-i Gül Âbâd,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz852 / 4), 22.

[1349] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 202b.

teberrük hırkası olmak üzere iki çeşittir. Akşemseddîn, ***hırka*** giyenlerin ***hırka***nın sorumluluğu taşımadıklarını da belirtir[1350].

Bayrâmiyye şeyhlerinden Akhisarlı Şeyh Îsâ (ö. 937 / 1531) Menâkıbnâmesi'nde tarîkat cihazları hakkında bilgiler yer almaktadır. Şeyh Îsâ, Kayseri'de Şeyh Kâsım'ın mânevî terbiyesine girip, hilâfet almaya hak kazanınca Şeyh Kâsım kendisine ***şemle, kuşak, seccâde, alem*** ve ***çerâğ*** vermiş, kendi ridâsını Şeyh Îsâ'nın boynuna takmış ve ***tâc*** giydirmiştir[1351].

Şeyh Îsâ'ya göre, Bayrâmiyye'de şeyh olan kıyafet olarak bulduğunu giyer ve helâl olmasına dikkat eder, ***tâc*** giymek evliyâ sünneti olduğu için ***tâc***sız olmamalıdır, ***şemle*** sarmak meşâyih sünnetidir, siyah sarınmak Bayrâmiyye pîrlerinde yoktur, ***şemle***nin uzunluğu bir karıştan fazla ya da eksik olabilir, ***şemle***yi namazda ve ***halvet***te salıvermek uygundur[1352].

Şeyh Îsâ'nın beyan ettiği âdâba dair diğer konular şöyledir: Meşâyih kendilerinden tevbe alan dervişlere kendileri istemedikçe ***tâc*** giydirmemeli, pîrin yanında yürüyen dervişler ***tâc***larını giymiş olmalı, yenlerini kaftanlarının içine sokmalı ve kaftanları uzun olmamalıdır[1353].

Şeyh Îsâ Menâkıbnâmesi'nde hevâ ehli olan "İyne Kocaoğlu"nun şeyhten tevbe alıp ***tâc*** giymesi ve sonrasında kötülüklerine devam etmesi neticesinde Şeyh tarafından ***tâc***ının geri alındığı belirtilmiştir. Bu olay, rûhuna uygun hareket edilmediğinde emânet olarak verilen tarîkat cihazlarının geri alınabileceğini göstermesi açısından önemlidir[1354].

Menâkıbnâmede geçtiği üzere Şeyh Îsâ kendisine kisvetin kimden kaldığını soran bir dervişe şöyle cevap vermiştir: Abadan ***hırka*** ve abadan ***tâc*** Hz. Mûsâ'dan kalmıştır. Ondan sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) aba, ***hırka***, deve yününden örülmüş ***tâc*** giymiş, ***hırka***sını Veysel Karânî'ye bırakmıştır[1355].

Yine menâkıbnâmede ***tâc***ın tepesindeki gülle ilgili pek çok kaynakta yer alan şu bilgiye yer verilmiştir: Hz. Peygamber'in bir mecliste üzerindeki ridâsının yere düşmüş ve almamış, sahâbe ridâyı dört yüz parçaya bölerek bu parçaları başlıklarının tepesine

---

[1350] Sabahat Güler, "Bayrâmiye Meşâyihinden Şeyh Himmet'in Âdâb-ı Hurde-i Tarîkat İsimli Eseri", *Akşemseddîn Sempozyumu Bildirileri*, Akşemseddîn Hazretleri Vakfı, b.y. 1990, s. 78.

[1351] Sezai Küçük, Ramazan Muslu, *Akhisarlı Şeyh Îsâ Menâkıbnâmesi (XVI. Yüzyıl)* , Âşiyân Yayınları, Sakarya 2003, s. 4.

[1352] Küçük, Muslu, *Akhisarlı Şeyh Îsâ Menâkıbnâmesi (XVI. Yüzyıl)*, s. 46 – 47.

[1353] Küçük, Muslu, *Akhisarlı Şeyh Îsâ Menâkıbnâmesi (XVI. Yüzyıl)*, s. 49 – 50.

[1354] Küçük, Muslu, *Akhisarlı Şeyh Îsâ Menâkıbnâmesi (XVI. Yüzyıl),* s. 126 – 127.

[1355] Küçük, Muslu, *Akhisarlı Şeyh Îsâ Menâkıbnâmesi (XVI. Yüzyıl)*, s. 241.

dikmişlerdir. ***Tâc***ın ***gül***ü bu olaya dayanır. ***Tâc***ın dalı da riyâzâta, çileye, sıfatlardan fenâ bulmaya ve dindârlığa işârettir[1356].

Şeyh Îsâ'nın oğlu meşîhati zamanında tarîkat kıyafetlerini her zaman üzerinde taşımamış, bazen beyaz bir ***külâh*** giymiş, ***şemle*** sarmamış, bazen ince bir dülbend sarmış, bazen de ***asâ*** kullanmıştır[1357].

Evliyâ Çelebi *Seyâhatnâme*'sinde, Hacı Bayrâm-ı Velî'yi rüyasında bal renginde sof ***hırka*** giymiş, başında bal rengi ***külâh*** üzerine on iki dolama Muhammedî sarık sarmış şekilde gördüğünü beyan etmiştir[1358].

Himmet Efendi'nin *Âdâb-ı Hurde-i Tarîkat* adlı eserinde tarîkat cihazlarıyla ilgili âdâba dair şu bilgiler yer almaktadır: Derviş şeyhinin yanında başını açmamalı, ***risâle***sini salındırmamalı, omuzuna bir örtü almamalı, ***kuşak***sız ve ***şalvar***sız yürümemeli, ***imâme***sini kisvesiz başına sarmamalı, şeyhin ***seccâde***sine basmamalı, şeyhin ***hırka***sını giymemelidir – şeyh hediye ederse müstesna-[1359].

Hacı Bayrâm-ı Velî'nin vefatı esnasında ya da vefatından sonra halîfeleri Akşemseddîn ve Dede Ömer-i Sikkînî arasında yaşanan bir olay, dervişlik için ***tâc*** ve ***hırka***nın önemli olup olmadığı hususunu gündeme getirmiş ve Bayrâmiyye bu olaydan sonra iki farklı kolla anılmıştır. Bir rivâyete göre, Hacı Bayrâm-ı Velî vefat ettiği gece, müridler Dede Ömer'i kızdırmış, bunun üzerine Dede Ömer "Dervişlik ***hırka*** ve ***tâc***da değildir." deyip aşçıların yaktığı ateşin içine girmiş, ***tâc*** ve ***hırka***sı yandığı halde Hacı Bayrâm-ı Velî tarafından kendisine hediye edilen şal yanmamıştır. Bir başka rivâyete göre ise, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin vefatından bir süre sonra Göynük'te Akşemseddîn ile Dede Ömer arasında şöyle bir olay meydana gelmiştir: Hacı Bayrâm-ı Velî'den sonra müridlerin başına Akşemseddîn geçmiş, sohbet meclisine katılmayan Dede Ömer'e de Akşemseddîn "Bu meclislere senin de katılman gerekir. Yoksa senden şeyhin ***tâc***ını alırız" der. Dede Ömer'de "yarın Cuma namazından sonra evime gelin, ***tâc***ı ve ***hırka***yı teslîm edeyim" der. Ertesi günü Dede Ömer, avluya büyük bir ateş yaktırır. Akşemseddîn ve müridleri namazdan gelince Dede Ömer, üzerinde ***hırka*** ve ***tâc*** olduğu halde ateşe girer. Bir süre sonra ateşten çıkar, ***tâc***ının ve ***hırka***sının yandığı, kendisine bir şeyin olmadığı görülür. Bu olaydan sonra Dede Ömer-i

[1356] Küçük, Muslu, *Akhisarlı Şeyh Îsâ Menâkıbnâmesi (XVI. Yüzyıl)*, s. 242.
[1357] Küçük, Muslu, *Akhisarlı Şeyh Îsâ Menâkıbnâmesi (XVI. Yüzyıl)*, s. 255.
[1358] Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesi ile Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*, C. II, k. 2, s. 527.
[1359] Himmet Efendi, *Âdâb-ı Hurde-i Tarîkat*, (Hacı Mahmud Efendi, 2863), 7a – 9a.

Sikkînî Bayrâmiyye-i Melâmiyye diye adlandırılan bir yolun kurucusu olur ve müridleri ***tâc*** ve ***hırka*** giymezler[1360].

2.8. Celvetiyye

Celvetiyye, Üftâde (ö. 988 / 1580) hazretlerine nisbet edilmekle birlikte, kurucusunun ve pîrinin Azîz Mahmûd Hüdâyî (ö. 1038 / 1628) olarak kabul edildiği tarîkattır[1361]. [Resim 124 – 125.] Azîz Mahmûd Hüdâyî, Bursa'da Üftâde hazretlerinin mânevî eğitimini tamamladıktan sonra, şeyhinin isteğiyle Sivrihisar'a gitmiş[1362], sonrasında Trakya ve Balkanlar'da bir süre kaldıktan sonra İstanbul'a yerleşmiş ve faaliyetlerine burada devam etmiştir. Tarîkatın İbrâhim Zâhid-i Geylânî'den (ö. 700 / 1301) gelen Halvetiyye silsilesiyle irtibatı kurulduğu gibi Hacı Bayrâm-ı Velî'den gelen silsileyle Bayrâmiyye ile de münasebeti söz konusudur[1363]. Celvetiyye tarîkatı, Azîz Mahmûd Hüdâyî'den sonra Selâmiyye, Fenâiyye, Hakkıyye ve Hâşimiyye diye dört kola ayrılmıştır[1364].

Kaynaklarda Celvetiyye tarîkatıyla ilgili tarîkat cihazlarına dair ***tâc***, ***hırka***, sarık, ***tâc***, sarıkta kullanılan renkler, pabuç[1365] [Şekil 55.] ve kisveyle ilgili âdâba dair bilgilere rastlamaktayız.

Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin şeyhi Üftâde hazretleri on sekiz ***terk***li ***tâc*** giymiştir[1366]. [Resim 126.] Bu on sekiz ***terk***, *"Ameller ancak niyete göredir."* hadisinin harflerinin toplamına işâret eder[1367].Müstakimzâde Süleymân Sa'deddîn'e göre Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin ictihâd ettiği ***tâc***, on üç ***terk***lidir. Hayy, İlim, Mürîd, Kadîr ana isimlerinin üç kere tekrarı ile on iki esmânın ve bu isimlerin birliğine işâret etmek üzere bir ***terk*** ilavesiyle on üç

[1360] Haşim Şahin, *Dervişler ve Sûfî Çevreler Klasik Çağ Osmanlı Toplumunda Tasavvufî Şahsiyetler*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2017, s. 116 - 117; Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Veli Yaşamı, Soyu, Vakfı*, C. I, s. 75 – 76; Hâşim Şahin, "Bayrâmiyye", *Türkiye'de Tarîkatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, s. 800 – 801.

[1361] Üftâde Efendi'nin takkesi ve hırkası için bk. Resim 124 – 125.

[1362] Hüdâyî'yi akrabâ muhîti olan Sivrihisar'a halîfe olarak gönderirken Hz. Üftâde: Seyyid Buhârî, Baba Yusuf Sivrihisari veya Hacı Bayrâm Velî tâclarından istediğini giydirme teklifine Hüdâyî hazretleri, tevâzu ile "tâc gönüldedir" cevabını vermiştir. bk. Hasan Kâmil Yılmaz, *Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tarîkatı*, Erkâm Yayınları, İstanbul 1992,s. 223.

[1363] Hasan Kamil Yılmaz, "Celvetiyye", *Türkiye'de Tarîkatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, s. 930, 935.

[1364] Yılmaz, "Celvetiyye", s. 939.

[1365] Hüdâyî'nin giydiği pabuç için bk. Şekil 55.

[1366] Revnakoğlu, *İstanbul Tekkeleri Notları*, zf. no. 183 / 394; Tarîkat cihazı ile ilgili temel yazma kaynaklarda olmamakla birlikte Üftâde Efendi'nin dört terkli tâc giydiği belirtilmiştir. bk.Anonim, *Keşkül Dergisi*, 31 (2014), s. 87; Üftâde Efendinin tâcı şerifi için bk. Resim 126.

[1367] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye*, (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 212a; Mahmûd Cemâleddîn el-Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye Ez- Lemeât-ı Ulviyye*, Hzl. Mehmet Serhan Tayşi, Semerkand Yayınları, İstanbul 2013, s. 559.

bulunmuş olur[1368]. On üç ***terk***in on ikisinin on iki imama ve birinin Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin kutupluğuna işâret ettiği, ***tâc***ın tepesindeki ***düğme***nin de "Nübüvvet-i Muhammediyye"yi işâret ettiği de rivâyet edilmiştir[1369]. [Resim 127 – 131.] Yakup Avfî'ye (ö. 1149 / 1736) göre ise, Celvetiyye'deki on üç ***terk***li ***tâc***-ı şerîfin on iki ***terk***i "Lâ ilâhe illallâh" ın harflerine işâret etmek üzere kelime-i tevhîde ve bir ***terk***i de Allah'ın isimlerinden hangisi gâlib ise ona mazhar olmaya işârettir[1370].

Celvetiyye'de ***tâc***ın sarığı diğer tarîkatlarda olmayan bir tarzda, ön kısmı mihrâbî ve minberî, arka kısmı da kafesî biçimde sarılmıştır. Celvetî Âsitânesi'ne devam edip de intisâbı olmayan muhîblerin ***tâc***ına beyaz ***destâr*** sarılmıştır. Bu ***tâc***ı giyenlere "Celvetî sofusu"denmiştir. Tarîkata girenlere ise ön kısmı Cüneydî arka kısmı kafesî şekilde sarılmış yeşil ***destâr***lı ***tâc*** giydirilmiştir. Mudanyalı Büyük Rûşen Efendi'nin (ö. 1210 / 1795) ***post***nîşin olduğu dönemde bu uygulama kaldırılarak ***destâr*** düz sarılmaya başlanmıştır. Celvetî Âsitânesi'ndeki şeyhin ailesi tepesi kavuniçi renginde olan ***tâc*** giymişlerdir[1371]. Üsküdar Celvetî Âsitânesi dervişlerinin ***destâr***ları düz sarılmıştır. Taylesânın ucunun tuğ gibi ön taraftan gösterilmesi de cemâl alâmeti sayılmıştır[1372].

Yahyâ Âgâh Efendi, Halvetiyye'nin Uşşâkī kolu ile Celvetiyye'de on dört ***terk***li ***tâc*** kullanıldığını, bu ***tâc***ın neftî yani koyu yeşil çuha pamuklu, ***tâc***ın kutbunda bulunan ***düğme***sinin zemin rengi olan koyu yeşil ve yassı olduğunu, bazen şeyhlerin abrânî (boz) renginde giydiklerini belirtse de [1373] diğer kaynaklara ve Celveti meşâyihinin mezar taşlarına baktığımızda Celvetiyye ***tâc***ının on dört ***terk***li olduğuna dair bilginin doğru olmadığı sonucuna varabiliriz[1374].

Celvetiyye'nin Selâmiyye kolununun kurucusu Selâmî Ali Efendi (ö. 1103 / 1691), kendi mazhar olduğu beş esmadan dolayı, Hüdâyî'nin on üç ***terk***li ***tâc***ı yerine kendi ictihadı

[1368] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 212a; Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, Üsküdar Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul 2001, C. I, s. 97; Vassâf, *Sefîne-i Evliya,* C. II, s. 592; el-Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye Ez- Lemeât-ı Ulviyye*, s. 559; Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz,* (El Yazması Eserler, 06MilYzA6252 / 5), 43b.

[1369] Yılmaz, *Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tarîkatı*, s. 224. On üç terkli Celvetî mezar taşları için bk. Resim 127 – 131.

[1370] Ya'kūb Avfi, *Hediyyetü's-Sâlikîn*, (İstanbul Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Mahmûd Efendi, 2715), 13a – 13b.

[1371] Yılmaz, "Celvetiyye", s.972; Hasan Kâmil Yılmaz, "Celvetiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/celvetiyye (22.01.2020).

[1372] Yılmaz, "Celvetiyye", s. 971.

[1373] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 82 – 83.

[1374] Selâmî Şimşek, *Keşanlı Süleymân Zâtî ve XVIII. Asırda Celvetilik*, (Yayınlanmamış Doktora tezi), Erzurum 2005, s. 228.

olan on yedi ***terk***li ***tâc***ı giymiştir[1375]. [Resim 132 – 135.] Yakup Avfî'ye göre ise, on yedi ***terk***in on ikisi "Lâ ilâhe illallâh"a -kelime-i tevhîde-, beş ***terk*** de esmâ-i hüsnâdan en çok mazhar olunan beş isme işâret eder[1376].

Üftâde hazretleri, yeşil rengin seyyidlerin rengi olduğunu, edeben bu renkte elbise giymediğini ama bu rengi ***tâc***ında kullandığını, siyah giymenin sünnet olması hasebiyle bir defa giydiğini, o rengi giymek için ehil olmak gerektiğini, Celvetiyye'nin yeşil renk tercihinin kemâle işâret ettiğini ifâde etmiştir. Celvetiyye'ye göre beyaz ve benzeri renkler tarîkat kisvesi değil, zînettir[1377], "Tasavvuf ehline ziynet elbisesi giyinmek haram gibidir. Kendi özel kisvesini çıkarmak, halinin müktezâsını bilmemekten ileri gelir. Câhilin ilm-i billâh davası etmesi ise çirkindir."[1378] "Bursalı İsmâil Hakkı (ö. 1137 / 1725), Üftâde hazretlerinin önceleri yeşil, sonradan beyaz ***tâc*** giydiğini belirtmiştir[1379].

Celvetiyye'de giyim âdâbına dair Selâmî Ali Efendi eserinde şu konulara temas etmiştir: Celvetiyye sûfîleri orta yolu tercih etmelidir. Kıyafetin topukda olanı ifrât, dizde olanı tefrîttir. ***Hırka*** veya kaftan ne giyilirse giyilsin elbisenin baldırda olanı hayırlıdır. Kişi kendi haline münâsip bir kıyafet giymelidir. Aba ve kaba giymek, fukarâ şekline girmek tarîkatın temel prensibi değildir. Şeklî unsurlardan ziyâde kalbin azimette olması önemlidir. Gönül sıdk içinde olunca mânevî mertebelere yükselmekte ne giyildiğinin bir önemi yoktur[1380].

Azîz Mahmûd Hüdâyî, *Tarîkatname*'sinde zikir meclisinde kavvâlın mânevî havanın etkisiyle üzerinden ***hırka***sının düşmesi halinde, zikre katılanların kavvâlın da rızasını alarak o ***hırka***yı uğur sayarak aralarında paylaşmalarının gerekliliğini belirterek Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ***hırka***sının sahabe arasında paylaşılmasına gönderme yapmıştır. ***Semâ*** esnâsında şeyhin sırtından düşen ***hırka***nın ne olacağıyla ilgili karar verme hakkı seyyidindir. ***Semâ*** ederken düşen ***hırka*** asla satılmamalıdır[1381].

[1375] Selâmî Ali Efendi b. İlyâs, *Tarîkatnâme,* (İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Hüdâî Efendi, 474), s. 107; İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 81; Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 212a; Fenâî Ali Efendi muhibbinin kabartmalı mezar taşı için bk. Resim 132; On yedi terkli Selamî mezar taşları için bk. Resim 133 – 135.

[1376] Yakup Avfî, *Hediyyetü's-Sâlikîn*, (Hacı Mahmûd Efendi, 2715), 13b.

[1377] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 212b; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, s. 578; Yılmaz, "Celvetiyye", s. 971; Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz*, (El Yazması Eserler, 06MilYzA6252 / 5), 42b – 43a

[1378] Ali Namlı, *İsmâill Hakkı Bursevî Hayatı, Eserleri, Tarîkat Anlayışı*, İnsan Yayınları, İstanbul 2001, s. 335.

[1379] Yılmaz, *Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tarîkatı*, s. 223.

[1380] Selâmî Ali Efendi b. İlyâs, *Tarîkatnâme,* (Hüdâî Efendi, 474), s. 110.

[1381] Azîz Mahmûd Hüdâyî, *Tarîkatnâme,* Hzl. Nevzat Özkan, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul 2014, s. 27 – 28.

Fenâiyye kolunun kurucusu olan Fenâî Ali Efendi (ö. 1158 / 1745), ***tâc***da ictihâd ederek besmele harflerinin sayısı olan on dokuza işâret etmek üzere on dokuz ***terk***li, tepe kısmı turuncu, diğer tarafları yeşil renkli olan bir ***tâc*** kullanmıştır[1382].

Celvetiyye'nin Haşimiyye kolunda, Hüdâyî Dergâhı'nda kullanılan on üç ***terk***li ***tâc***, ***destâr***ı Cüneydî kafesî olarak sarılarak kullanılmıştır[1383].

Celvetiyye'de mübtedî Celveti müridleri siyah renkli, zakirler açık mavi renkli, halifeler sarı renkli pabuç giymişlerdir. Elbise olarak beyaz, siyah ve yeşil renkli elbiseler tercih edilmiş, alaca renkli elbise giymek uygun görülmemiştir[1384]. Bidâyet ehli olan dervişler ise siyah renkli ***hırka*** giymişlerdir[1385].

İsmâil Hakkı-i Bursevî, varlıktan kurtulmak isteyen kişinin Hak elbisesiyle halk elbisesinin aynı vücûdda olamayacağını bilmesinin gerekliliğini ve Allah'ın insanda tabiat, nefs, kalb, ruh, sır ve hafîyi bir araya getirdiğini belirttikten sonra bunların her biri için giyilmesi gereken elbiselerden bahsetmiştir. Tabiatın çirkin davranışlarını örtmek için şerîat elbisesine, nefsin kötü huylarını örtmek için tarîkat elbisesine ihtiyaç vardır. Kalbin Rahmân'ın parmağı arasında dönüp durduğundan dolayı talepte doğruluk elbisesine, ruhun Mevlâ'sından başkasına bağlı olamayacağından ilâhî muhabbet elbisesine, sırrın Mevlâ'dan başkasını göremeyeceğinden dünya ve ukbâdan sıyrılıp müşâhade elbisesine, hafînin ise Mevlâ'nın hüviyet elbisesine ihtiyacı vardır. İnsan hüviyetini onunla örterek mecâzî elbiselerden kurtulmuş ve hakiki libâsla bütün mertebelerdeki hakîkatlere ulaşmış olur. Hakîki libâsa ulaşmaktan maksat bâtını boşaltmak ve süslemektir[1386].

Bursevî'ye göre, bazı sûfîler nefslerini terbiye ve insanların nefretlerini celbetmek için yamalı elbiseler giymişler ve mânevî olarak kazançlarını elde ettikten sonra önceki elbiselerini giymişlerdir. Amaç belli elbiseler giymek değildir, giyilen elbisenin insanın mânevî yetkinliğine katkı sağlamasıdır[1387]. Bursevî'ye göre, tarîkat elbisesinin mânevî sorumluluğunu bilmeyenlerin ve hakkını eda edemeyenlerin ***tâc*** ve ***hırka***ları alınmalıdır[1388].

[1382] Cemal Bayak, "Fenâî Ali Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/fenai-ali-efendi (22.01.2020); Yılmaz, "Celvetiyye", s. 943.

[1383] Yılmaz, "Celvetiyye", s. 944.

[1384] Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz*, (El Yazması Eserler, 06MilYzA6252 / 5), 45b - 46a; Yılmaz, "Celvetiyye", s. 972; Yılmaz, *Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tarîkatı*, s. 231.

[1385] Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz*, (El Yazması Eserler, 06MilYzA6252 / 5), 43a; Şimşek, *Keşanlı Süleymân Zâtî ve XVIII. Asırda Celvetîlik*, s. 229.

[1386] Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz*, (El Yazması Eserler, 06MilYzA6252 / 5), 38b – 39a.

[1387] Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz*, (El Yazması Eserler, 06MilYzA6252 / 5), 41a.

[1388] Ali Namlı, *İsmâil Hakkı Bursevî Hayatı, Eserleri, Tarîkat Anlayışı*, s. 342.

İsmâil Hakkı-i Bursevî'nin şeyhi Osman Fazlı Atpazârî (ö. 1102 / 1691), yeşil Celveti ***tâc***ı sarmış, ama sarığının çok düzgün olması gibi bir gayrete girmemiş, yünden ve çuhadan dikilen beyaz ve yeşil ***hırka*** giymiş, siyah ***hırka*** giymemiş ve sarı yemeni giymeyi tercih etmiştir[1389].

2.9. Şâzeliyye

Şâzeliyye, Mağrib-i Aksâ diye tâbir edilen bugün İspanya toprakları içinde kalan Gammâre'de m. 1196 (h. 593) yılında doğan, Tunus yakınlarındaki Şâzile isimli yerde kerametleri ortaya çıktığı için "Şâzilî" ünvanıyla meşhûr olan, m. 1258 (h. 656) yılında çıkmış olduğu hac yolculuğunda Mısır'ın güneyinde yer alan Humeyserâ'da vefat eden Ebu'l-Hasan eş-Şâzelî'ye nisbet edilen tarîkattır[1390].

Şâzeliyye'de, tarîkat cihazları çok önemli görülmemiştir. Osmanlı Devleti'nde Anadolu'ya çok geç intikâl eden bu tarîkatın ilk tekkesi Unkapanı Şâzelî Tekkesi olmakla birlikte[1391], müstakil olarak kurulan ilk tekkesi Alibeyköy Şâzelî Tekkesi'dir[1392]. Osmanlı döneminde yazılan tarîkat cihazlarını konu edinen eserlerde Şâzeliyye hakkında pek bir bilgi yer almamaktadır.

Ebu'l-Hasan-ı Şâzelî, birçok tarîkat tarafından önemli görülen âdâb-erkân, kılık, kıyafet konularına önem vermemiş, inancın doğru olmasını, ibadetlerde titiz olmayı ve güzel ahlâklı olmayı esas almış, ***halvet*** gibi uygulamalara sıcak bakmamış, hayatın içinde bir tasavvufî yaşamı, ilmi, irfânı benimsemiştir[1393]. Şâzeliyye dervişleri zâhiren avâmın giydiklerini giymişler, hikmete ulaşmayı öncelemişlerdir[1394].

Şapolyo, Şâzelî ***tâc***ının beyaz renkte keçe bir ***külâh*** üzerine beyaz sarıklı ve arkaya sarkan taylesânlı olduğunu belirtmiş[1395], Fatih Köse de Unkapanı Şâzelî Tekkesi'ndeki şeyh

---

[1389] Muhammed Bedirhan, *Osman Fazlı Atpazârî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), İstanbul 2006, s. 60.

[1390] Mustafa Salim Güven, "Şâzeliyye", *Türkiye'de Tarîkatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, s. 373, 380.

[1391] Ahmet Murat Özel, "Osmanlı Tasavvuf Kültüründe Şâzeliyye Literatürü ve Mustafa Enver Bey'in (ö. 1909) Hikem-i Atâî Tercümesi", *Osmanlı'da İlm-i Tasavvuf,* ed: Ercan Alkan-Osman Sacid Arı, İsar Yayınları, İstanbul 2018, s. 175.

[1392] Güven, "Şâzeliyye", s. 415.

[1393] Rukiye Aydoğdu, *19. yy. Osmanlı Toplumunda Tasavvuf-Hadis İlişkisi –Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevî Özelinde-*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Ankara Üniversitesi SBE, Ankara, 2008, s. 67; Güven, "Şâzeliyye", s. 387.

[1394] Ahmet Murat Özel, "Tarîkaten Nakşî, Meşreben Şâzelî Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî ve Şâzeliyye Tarîkatı", *I. Uluslararası Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî Sempozyum Bildiriler Kitabı*, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, Gümüşhane 2013, s. 167; Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *Senûsîler ve Sultan Abdülhamîd*, Hzl. İsmail Cömert, Ses Yayınları, İstanbul 1992, s. 24.

[1395] Şapolyo, *Mezhepler ve Tarîkatlar Tarihi*, s. 526.

efendilerden altıncı postnîşîn Şeyh el-Hâc Mehmed Sâlih Efendi'nin (ö. 1282 / 1865) mezar taşının dört ***terk***li Şâzelî ***tâc***lı olduğunu bildirmiştir[1396]. Atasoy, Şâzeliyye mensuplarının Hicâz kofiyesi diye bir başlık kullandıklarını ve Gölpınarlı'dan naklen, "Şâzelî serpuşlarının dilimsiz olduğunu ve beyaz ***destâr*** sardıklarını" belirtmiştir[1397]. [Şekil 56.] İşli de Şâzelî tâcının terkli, çuhasının ve destârının beyaz olduğunu belirtmiştir[1398].

Ebu'l-Hasan eş-Şâzelî, halkın dikkatini çekmek ve toplumda farkındalık oluşturabilmek için önemli günlerde, mevlitlerde, bayramlarda toplu olarak ibadet ve zikrin yapıldığı, hayır ve hasenatın dağıtıldığı merasimleri teşvik etmiştir. Bu merasimlerde yürüyüş esnasında tarîkat cihazı olarak ***bayrak***lar kullanılmış ve ***davul***lar çalınmıştır. Bu törenler günümüzde Mısır'da devam etmektedir[1399].

Şâzeliyye'nin Ahmed el-Alevî'nin (ö.1356 / 1934) kurucusu olduğu Aleviyye kolunda dervişler, iri taneli doksan dokuzluk ***tesbih***leri boyunlarına asarak gezmişler ve insanların tarîkatlarına ilgisini çekmeye çalışmışlardır[1400]. Derkâviyye (Ebû Hâmid Mulây el-Arabî b. Ahmed ed-Derkāvî (ö. 1239 / 1823) kolunda dervişler, boyunlarına iri taneli ***tesbih*** asmışlar ve ve ***asâ*** kullanmışlardır[1401].

Hüseyin Vassâf *Sefîne-i Evliyâ* adlı eserinde Şâzeliyye'nin İdrîsiyye koluna silsilesi ulaşan Seyyid Ahmed Senûsî'yi, bornoz, maşlah ve kahverengi cübbe ile gördüğünü ve başının da devamlı örtülü olduğunu belirtmiştir[1402].

Şâzeliyye'de zikir telkini esnasında şeyh efendi müride yamalı, yünden olan güzel bir ***hırka*** giymesini söyler. Giyilen bu ***hırka*** yolun başlangıcında olan müride, nefsini mücâhede ile arındırmasına işâret eder[1403].

2.10. Rifâiyye

Rifâiyye, m. 1118 (h. 512) yılında Bağdat'la Basra arasında bulunan Batâih bölgesindeki Ümmüabîde'de doğan, m. 1182 (h. 578) yılında doğduğu topraklarda vefat eden

---

[1396] Fatih Köse, "Arşiv Belgelerinin Işığında İstanbul Şâzelî Tekkelerinin Tarihi", *Vakıflar Dergisi,* 40 (2013), s. 104.

[1397] Atasoy, *Derviş Çeyizi Türkiye'de Tarîkat Giyim-Kuşam Tarihi*, s. 205; Şâzelî Hicaz kofiyesi için bk. Şekil 56.

[1398] İşli, *Osmanlı Serpuşları,* s. 196.

[1399] Güven, "Şâzeliyye", s. 382.

[1400] Mustafa Kara, "Ahmed El-Alevî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/ahmed-el-alevi (23.01.2020).

[1401] Ahmet Murat Özel, "Şâzeliyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/sazeliyye (23.01.2020).

[1402] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. I, s. 319.

[1403] Revnakoğlu, *İstanbul Tekkeleri Notları,* zf. no. 30 / 32.

Seyyid Ahmed er-Rifâîye nisbet edilen bir tarîkattır[1404]. Seyyid Ahmed er-Rifâî, Ebü'l-Fazl b. Kâmih el-Vâsıtî ve Mansûr er-Rabbânî el-Batâihî'den ***hırka*** giymiş, bu iki şeyhinden giydiği ***hırka*** dışında sadece ehl-i beyt mensuplarının giydiği ***hırka***yı Seyyid Osman'dan giymiştir[1405].

Rifâiyye'de tarîkat cihazlarından yedi tanesi en önemlileridir: ***Tâc***, ***gül, saç, hırka***, ***destegül***, ***tennûre***, ***şeddü'l-kemer***[1406]. Bunların dışında, ***tığ (şiş), topuz, gül*** (yassı demir çubuk), ***post***, ***haydarî***, ***teber, alem, sancak, halîle, mazhar, kudüm, def, nevbe*** gibi tarîkat cihazları da Rifâiyye'de kullanılmıştır.

Rifâiyye ***tâc***ı, beyaz çuha üzerine on iki dilimlidir[1407]. [Resim 28.] Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Mekke'nin fethi günü siyah sarıkla Mekke'ye girdiğine dair sahîh hadislerde geçen bilgilere istinâden, diğer tarîkatlar pek fazla tercih etmediği siyah sarık Rifâiyye ***tâc***ında kullanılmıştır[1408]. [Resim 136 – 137.]

Hüseyin Vassâf'ın *Sefîne-i Evliyâ*'da belirttiğine göre Ahmed er-Rifâî hazretleri, Hz. Peygamber'in huzuruna kabul edildiklerinde aldıkları bir nebevî emir gereği ***tâc***larına siyah sarık sarmışlardır[1409]. Siyah sarık sarmak, celâlî tecellilere ulaşıp, fenâ-i küllîye ulaşmanın sıfatı olduğu için Ahmed er-Rifâî hazretleri bu rengi tercih etmiştir[1410]. Rifâî dervişlerinin mâtem ayı olan Muharrem'in ilk on gününde giydikleri kırmızı ***destâr***lı bir ***tâc*** vardır. Buna ***Hüseynî tâc*** denir[1411]. Rifâiyye'de şerbet içerek tarîkata girenler ***destâr***sız, beyat ederek tarîkata girenler siyah ***destâr***lı ***arakiye*** giyerler. Bu ***külâh*** veya ***arakiye*** beyaz keçeden ve tepesi düz olursa, tepesine ***Rifâî gülü*** de konur[1412]. [Şekil 57.]

On iki ***terk***li ***düğme***li beyaz ***tâc***-ı şerif Seyyid Ahmed er-Rifâî hazretlerinin mahdûmu Şeyh Âlişan hazretlerinin ictihâdıdır.[1413] Fatih'teki Rifâî Kubbe Dergâhı şeyhleri dokuz dilimli tâc-ı şerîf kullanmışlardır[1414].

[1404] Mustafa Tahralı, "Rifâiyye", *Türkiye'de Tarîkatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, s. 285 – 287.

[1405] Tahralı, "Rifâiyye", s. 288.

[1406] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 3b.

[1407] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 77; Şapolyo, *Mezhepler ve Tarîkatlar Tarihi*, s. 526; Rifâiyye tâcı için bk. Resim 28.

[1408] Es-Seyyid Şeyh Muhammed Ebû'l-Hüdâ es-Sayyâdî er-Rifâî, *Tarîkat-ı Rifâiyye Rifâî Yolunun Esasları,* trc. Mahmut Nedim Aysoy, Sultan Yayınevi, İstanbul, ts., s. 63; Revnakoğlu, *İstanbul Tekkeleri Notları,* zf. no. 189 / 143; Rifâî mezar taşları için bk. Resim 136 - 137.

[1409] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. I, s. 239.

[1410] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. I, s. 240.

[1411] Kalender, *Keşkül-i Sırrî*, s. 7.

[1412] Kalender, Keşkül-i Sırrî, s. 15; Rifâî beyatli derviş gülü için bk. Şekil 57.

[1413] Mehmed Rif'at, *Risâle-i Tâciyye-i Kādiriyye*, (Hacı Mahmûd Efendi, 3263), 20b.

[1414] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 73.

Rifâiyye'nin el-Lihâsî kolunda on iki dilimli beyaz çuhadan pamuklu ***tâc*** kullanılmıştır. Halîfeler, ***tâc***larını kutup merkezinde siyah ***düğme***li, turuncu çuhadan ve siyah ***destâr***lı olarak kullanmışlardır[1415]. Lihâsî kolunda nükabâ ve nücebânın yedi dilimli, halîfenin on bir dilimli, mürşidin on dokuz dilimli ve ***düğme***si sırma şeklinde ***tâc*** giydikleri de rivâyet edilmiştir[1416]. [Şekil 58.] Ayrıca Revnakoğlu, ***tâc***-ı şeriflerle ilgili bir belgede Lihâsî kolunun ***tâc***-ı şerîfi için yirmi dört dilimli ve on dokuz dilimli iki farklı çizime yer vermiştir[1417]. [Şekil 59.]

Rifâiyye'nin Keyâliyye kolunda on dokuz dilimli ve beyaz çuhadan pamuklu, merkez kutbunda ***düğme***si sırma şeklinde veya siyah renkte ve ***destâr***ı siyah olan ***tâc*** kullanılmıştır[1418]. [Şekil 21.] Yahyâ Âgâh'ın çizimini verdiği Rifâiyye'nin Elvan Kolu'nun halîfe ***tâc***ı, on iki ***terk***li sarı-turuncu çuha üzerine ve siyah ***destâr***lıdır[1419]. [Şekil 60.]

Yahyâ Âgâh Efendi, Rifâiyye'nin Ma'rifî kolunda üç kapı üzerine on sekiz ***terk***li beyaz ***arakiye***den veya çuhadan yapılan ve beyaz ***düğme***li ***tâc*** kullanıldığını bildirirken[1420] Ma'rifî, eserinde dört kapı üzerine on sekiz ***terk*** ve bir ***düğme***siyle yünden yapılan bir ***tâc***ın ictihâd edildiğini belirtmiştir[1421]. [Şekil 20.]

Tâcda ***terk***lerin mânâsı ile ilgili Ma'rifi[1422], düşündürücü bir dille, Hak Teâlâ'nın emrini tutmayıp, yasaklarından kaçınmayıp, mürşidinin tarîkatının kurallarına uymayıp, şeytan gibi secdeyi terk etmesine mi, yoksa insanlar arasında galat bir ifade olarak turûk diyecekken ***terk*** olmasına mı işâret ettiğine dikkatimizi çekmiştir[1423].

Ma'rifî'nin (ö. 1280 / 1863) belirttiğine göre, zâhiren ***tâc*** ve ***sikke***nin padişahların kendi adlarına altın, gümüş ve bakıra damga vurmaları ile o paranın kime ait olduğunun anlaşıldığı gibi, mürşidlerin de kendi dervişleri belli olsun diye verdikleri işâretlere ***tâc*** ve ***sikke*** denmiştir. Bir mürşidin dervişine ***tâc*** ve ***sikke*** tekbirlemesi, bahçeye dikilen ve aşılanan

---

[1415] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 78.

[1416] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 88; Lihâsî kolunun tâc-ı şerîfi için bk. Şekil 58.

[1417] Revnakoğlu, *İstanbul Tekkeleri Notları,* zf. no. 55/73; Yirmi dört dilimli tâc-ı şerîf çizim için bk. Şekil 59.

[1418] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 87; Keyâlî tâc-ı şerîfi için bk. Şekil 21.

[1419] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 75. Elvan kolu halife tâcı için bk. Şekil 60.

[1420] İstanbûlî, *Mecmûatü'z-Zarâif Sandûkatu'l-Ma'ârif*, (Yazma Bağışlar, Nuri Arlasez Bağışı, 2492), s. 76.

[1421] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 4b; Ma'rifî tâcı için bk. Şekil 20.

[1422] Ma'rifîlik hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Atabey Kılıç, "Ege Bölgesine Ait Alevî-Bektâşî-Rifâî Esaslı Bilinmeyen Bir Mahallî Tarîkat: Ma'rifîlik", *Bilimnâme,* 1 (2003), s. 197 – 205.

[1423] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 5b.

bir ağaca benzer. Aşı tutan ağaç nasıl güzel olur meyve verirse, tutmayan ağaç da ancak yakılmak için kullanılır. Dervişler de böyledir[1424].

Ma'rifî ***tâc***ında dört kapıda (şerîat, tarîkat, mârifet, hakîkat) kırk makām, yirmi sekiz menzil, otuz iki kisve, on iki ***çerâğ***-ı ekber, dört çâr-ı ma'sûm ve hatmiyle altı hutbe, iki aslü'l-usûl, bir kıyâmda iki secde, mir'âta nazar seb'a-i seyyârede, toplam bu on sekiz ***terk*** bir ***düğme***de bina olunmuştur[1425].

On sekiz ***terk***in, on ikisi on iki imama, ikisi Hz. Hatice ve Hz. Fâtımatü'z-Zehrâ'ya, dördü dört mâsuma işâret eder. Aynı zamanda on sekiz ***terk*** on sekiz bin âleme ve on sekiz bin âlemin üstünde olan Hz. Peygamber'e işâret eder. ***Tâc***ın tepesinde bulunan ***düğme***siyle on dokuz işareti, "Hz. Peygamber'e başımız bağlıdır", demektir[1426].

Tâcın tepesindeki ***düğme***si ile on dokuz rakamı, cünnetü'l-esmâ olan "Ferd, Hayy, Kayyum, Hükm, Âdil, Kuddûs" esmâsına işaretle onların koruması altında olmaya işâret eder[1427]. Bu altı esmâ ve bir de Hakk'ın zât ismi yedi esmânın, dört unsur ile çarpımı sonucunda ulaşılan yirmi sekiz rakamı, yirmi sekiz peygambere işâret edip onların yolunda olmaya, "*ölü iken kendisini dirilttiğimiz*"[1428]âyeti ile (ki âyetin bu kısmı on dokuz harftir) "*ölmeden ölünüz"* sırrına ulaşmaya işârettir[1429].

Kur'ân'daki bütün sûrelerin mânâlarının Fâtiha-i şerîfte, Fâtiha-i şerîfte olan mânâların Besmele'de olmasına binaen, on dokuz ***terk*** on dokuz harfli besmeleyle "bizim imânımız Kur'ân'dır ve onu başımızda taşırız" demeğe işâret eder[1430]. Kurân-ı Kerim'in yirmi dokuz harfle nâzil olmuş olması, lâmelîfin dört hurûf karşılığında olup "ya, ça, ja, ge" harflerini içermesi ile ulaşılan otuz iki harfle de "Kur'ân'ı başta taşırız" denmiş olur[1431].

Ma'rifî, ***tâc***ın abdestli giyilmesi gerektiğini belirterek, abdestin dört şartından bahseder: ***Tâc***-ı şerif giyen mürid mürşidinin yanına niyâz ile varır, daima temiz gezer, mürşidinin sözünü tutar, Hakk'ın emrini tutup, yasağından kaçınır[1432]. ***Tâc*** aynı zamanda

---

[1424] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 6a – 6b.

[1425] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî*, (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 7a – 7b.

[1426] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 12a – 12b; İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 86.

[1427] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 12b.

[1428] En'am, 6 / 122.

[1429] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 12b – 13a.

[1430] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 13b.

[1431] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 14a.

[1432] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 15a – 15b.

Allah'a ve Hz. Peygamber'e imânın, dosdoğru yolda gitmenin ve mürşidin hükmü altında olmanın bir işaretidir[1433].

Ma'rifî, Şeyh İmâmüddîn-i Zengî'nin ***tâc***ın değeri ile ilgili şu menkıbesine yer verir: "Şeyh İmâmüddîn-i Zengî (r.a.) (ö. 569 / 1174) şöyle rivâyet eder ki: Bir gün Sultan Şeyh Seyyid Ahmedü'r-Rifâî hazretlerine vardım: "Ya şeyh Zengî gel yanıma" dedi, yanına vardım elimden tutup dışarı çıkıp Arafat Dağı'nda bulunduk. Hz. Resulullâh'ı gördüm, salâtü selam edip durdum. Hz. Resûlullah (s.a.v.). eydür; "Ya Ebu's-Safâ Şeyh Zengî gel sana bir ***tâc*** ve ***hırka*** vereyim gey", dedi. O ***tâc***ın asl-ı ismine semâvât-ı seb'a denildi. İşde bu ***tâc***ın eşrefiyeti zâhirdir, ma'lûm ola."[1434]

Ma'rifî, mânevî makāmlara yükselmek, sırra ermek, Hz. Peygamber'in yolundan gitmek için ***tâc*** giymenin önemini şu mısralarla anlatmıştır:

İlhâm ile takrîr idem suâl-i düğme-i tâcı
Tâc giydim oldum Âdem kalbim buldu ilâcı
Ma'rifiyye bende olur isteyen olmak nâcı
Sırra ermek ister isen ikrâr et gey şu tâcı
Bin bir suâli nedir dersen bir cevâbı hayyâ hemân
Sırr-ı vahdet bilen olmaz gider gözden olur nihân
Bu tarîkden feyz alana makām-ı cennet olur her ân
Dîzâr görmek ister isen ikrâr et gey şu tâcı
Derviş olan tizce irir men arefe nefsine
Olamayanlar gelir gider ric'at eder aslına
Ben kurbanım sende gel ol Muhammed'in nesline
Tamam, îmân bu yoldadır ikrâr et gey şu tâcı
Fethü'l-ma'rif bendesine eyledi çün ictihâd
Bin iki yüz otuz beş sâbit ol eyle küşâd
Yol Muhammed'in yoludur gel sûfî etme inâd
Hakk'ı bilmek ister isen ikrâr et gey şu tâcı[1435]

Edirne'de Rifâiyye'nin önemli temsilcilerinden Mustafa Kabûlî Efendi'ye (ö. 1244 / 1829) göre seyr u sülûk görmeyen kişinin başındaki ***tâc***, ***tâc***-ı mukalliddir, buna ***tâc***-ı cahil de

[1433] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 16a.
[1434] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 18a – 18b.
[1435] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 18b – 19a.

denir. Seyr u sülûk neticesinde giyme hakkı elde edilen ***tâc*** ise ***tâc***-ı âriftir. ***Tâc*** ve ***hırka***nın esrârlarını bilmeyenlere, bu cihazları giymek câiz değildir[1436].

Kabûli'ye göre, ***tâc***ın üstüvâsı ulvîdir, kubbesi hakîkat noktasıdır, kenarı iki âleme hükmetmek demektir, lengeri sâlikler üstüvâsıdır, imânı hakîkat menzîlidir, kelimesi tekbirdir, kıblesi şeyhdir, guslü kötü huylardan uzaklaşmaktır, kilidi aşkı kendine mâl eylemektir, farzı erenler sohbetidir, sünneti erenler hizmetidir, hayatı temiz kıyafet giymektir, memâtı başından indirip halkın elinin değmesidir, aslı istiğfârdır ve fer'i kadınlardan uzak olmaktır[1437].

Tâc giydirmenin mânevî bir sorumluluğa işâret ettiğine dair Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*'sında Rifâî Şeyhi Abdullâh Efendi'nin, kutsal topraklara ziyareti esnasında başında bulunan Rifâî ***tâc***ının Şap Denizi'ne düşmesiyle "Ey Şap Denizi! Sana hilâfet verdim. O ***tâc*** sana bahşolundu", orada bulunanlara da "Siz de şâhid olunuz" latîfesini bize nakletmiştir[1438].

Rifâiyye tarîkatında ***tâc***ların üzerine "celcelûtiyye vefki" ***gül*** olarak konulur. Rifaiyye'de ***tâc***ın üzerindeki ***gül***ün "celcelûtiyye[1439] vefki[1440]" şeklinde olması, Ahmed er-Rifâî'nin Medine'de Hz. Peygamber'i ziyareti esnasında yaşanan şu olaya dayandırılır: Ahmed er-Rifâî, Ravza-i Mutahhara'ya gelince "Yâ ceddî" deyince Hz. Peygamber elini çıkarıp "Veledî" diye cevap vermiş, Ahmed er-Rifâî hazretlerinin Hz. Peygamber'in elini öpmesi ile yanındaki müridler cezbe ile taşlarla, yanlarındaki harp aletleri ile kendilerine

---

[1436] Mustafa Kabûlî, *Kenzü'l-Esrâr*, (Hacı Reşit Bey, 107), 37b.

[1437] Mustafa Kabûlî, *Kenzü'l-Esrâr*, (Hacı Reşît Bey, 107), 45b – 46a.

[1438] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. I, s. 256.

[1439] "Kasîde-i celcelûtiyye hakkında bildiklerimiz aslına bakılırsa kısıtlıdır. Bunun nedeni ise Celcelûtiyye ve Cevşenü'l-Kebîr'e karşı ehl-i sünnet âlimlerinin biraz mesafeli davranmasıdır diyebiliriz. Özellikle Cevşen ve Celcelûtiyye tasavvufçular tarafından benimsenmiş ve okuna gelmiştir. Cevşen gibi Celcelûtiyye de Hz. Ali'den rivâyet edilmiştir. Kasîde veya duânın Süryânice olduğu söylense de tam Süryânice değildir. Bu duayı Hz. Ali'nin Hz. Âdem'in lisânı (dili) üzerine nazmettiği söylenmektedir. Birçok özellikleri ve etkileri faydaları vardır… Hz. Ali'ye atfen, bu duânın içinde İsm-i Âzam duâsının bulunduğunu, vefki ile birlikte, yeşil atlas üzerinde yazılı olarak Cebrâil tarafından peygamberimize getirildiği de nakledilen bilgiler arasındadır. Celcelûtiyye duâsında Arapça, Farsça, Süryânice ifadeler bulmak mümkündür. Celcelûtiyye Süryanice "Bedî" demektir. Resûl-i Ekrem (a.s.)'a Cebrâil tarafından indirilen ve içinde ism-i Â'zam'ı da taşıyan yüksek mânâlar Hz. Ali tarfından Celcelûtiyye adıyla ve cifr ilmine göre birçok tarih de düşürülerek Süryâni diliyle nazmedilmiş ve kasîde haline getirilmiştir. Yüksek ve tesirli bir duadır. Bir isimler hazinesidir." bk. Arif Arslan, *Dua ile Korunma*, Anatolia Kitap, İstanbul 2012, s. 178 – 180.

[1440] "Sözlükte "uyum, uygun, münasip" anlamındaki vefk, harflerin tek olarak veya terkîp halinde özelliklerini (havas) konu edinen hurûf ilminin bir koludur ve harf ile rakamların birtakım sihrî anlamlar taşıdığı düşüncesine dayanır; bir tabloda yer alan kare veya dikdörtgen kutucuklar içine belirli zaman ve şartlarda belli kurallarla sayılar, sayı değerindeki harfler, kelimeler ya da hepsinin beraber yazılmasıyla elde edilir. Kaynaklarda vefkin etkili olması için değişik yol ve yöntemlere yer verilir. Bunlar harflerin, rakamların, isimlerin, günlerin sihrî özelliği, vefklerin mertebeleri, sayı ve harflerin tabiatı ve nitelikleri şeklinde özetlenebilir. Fal, kehanet, astroloji, matematik ve astronominin verilerinden yararlanılarak yapılan bir tılsım türü olan vefkin temelinde harf ve rakamların özel güçlere ve niteliklere sahip olduğu inancı yatmaktadır. bk. İlyas Çelebi, "Vefk", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/vefk (01.02.2020).

vurmaya başlamışlar, bunun üzerine Ahmed er-Rifâî, kum üzerine İbrânî harfleri ile sevâkıt-ı Fâtiha harflerini yazmış ve bu kumu ne yaptığını bilmez haldeki müridlerine koklatmış ve müridleri kendilerine gelmişlerdir. Ahmed er-Rifâî'den sonraki halîfeler, bu celcelûtiyye vefkini beyaz çuha üzerine siyah ibrişim ile resm eyleyip ***tâc***larının üzerine ***gül*** mührü yapmışlardır[1441]. [Resim 16.]

Ma'rifî ***gül***ünün ortasındaki on iki tığ, on iki imama, etrafında bulunan yedi harfin her bir harfi bir esmâya işârettir. Bu da Kurân-ı Kerim'in yedi harf üzere indirildiğine işâret olduğundan bu ***gül*** mührünü başında taşıyanın Kurân-ı Kerim'i başında ***gü***l gibi taşıdığına işâret vardır. Aynı zamanda ***gül***deki bu yedi harf, Fâtiha'da ehline âşikâr, diğerlerine gizli olarak bulunduğundan, Fâtiha'nın sırlarına da sahip olmaya işâret eder[1442].

Şeyh Hayrullah Efendi Rifâî ***tâc***ının husûsiyetlerini mısralara şöyle yansıtmıştır:

Behiştî tâc-ı izzettir Rifâî fahr i zî-şânı
Ne hoş serpûş-i vahdetdir Rifâî fahr-i zî-şânı

Teberrükle melâik havl-i arşda lâbis olmuşlar
Mukaddes bir alâmetdir Rifâî fahr-i zî-şânı

Gülistân-ı ledünnün bir gül-i ra'nâsı pinhândır
İlahî bir vesâmetdir Rifâî fahr-i zî-şânı

Hurûf-i vahdet isnâ-aşerdir hatları yekser
O bir tâc-ı saâdetdir Rifâî fahr-i zî-şânı

Yedi seyyâre-i aşkdan gönül arşı münevverdir
Hüveydâ heft âyetdir Rifâî fahr-i zî-şânı

Hulûs-i kalb ile giyen iklîl-i şâha ser-fürû etmez
O bir fânûs-ı hikmetdir Rifâî fahr-i zî-şânı

Sülûkun intihâsı Tâciyâ bir nûr-i esveddir

[1441] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 17 – 18; Vefkli gül için bk. Resim 16.

[1442] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 19a – 21a.

Siyâhî reng vuslâtdır Rifâî fahr-i zî-şânı[1443]

Rifaiyye tarîkatında yedi önemli tarîkat cihazından birisi ***saç***tır. ***Saç*** koymak, zülüf bırakmak "Resulullah'ın sünnetine uydum" demektir[1444]. ***Saç*** sünnet-i şerîftir, temizdir, canı "Bismillâhirrahmânirrahîm", teni yüz yirmi dört bin teldir ve her bir teli bir nebîye işârettir. Ayrıca insan vücûdu bir âlemdir ve baş üzerindeki saçın her bir teli yedi gökteki yıldızlara işâret eder[1445].

Ma'rifî ***saç***a canlı bir varlık muamelesi yaparak, ***saç***ın canının, başının, teninin, guslünün, imânın, kilidinin, farzının, sünnetinin, hayatının, memâtının, kıblesinin, namazının, aslının, fer'inin, kökünün, yemişinin ve tohumunun ne olduğunu sormuş ve şöyle cevaplamıştır: ***Saç***ın başı Hz. Muhammed (s.a.v.), teni Bismillâhirrahmânirrahîm, canı enbiyâullah, kendi nûrullah, guslü tarak, imânı tevâzu, kilidi teslim olmak, farzı Hak emrettiği için temiz tutmak, sünneti yıkayınca kurutmak, hayâtı temiz etmek, memâtı kirli olursa dökülmek, kıblesi sabır, namazı her kişiden selamı kesmemek, kökü iman, aslı Hüdâ nûru, fer'i dünya, yemişi salavât söylemek, tohumu on iki imama muhabbet etmektir[1446].

Tarîkat cihazlarından ***hırka***, insan vücûdunu örtmek içindir. ***Hırka*** giymek, örtünmek farz olduğu için farz, Hz. Peygamber giydiği için de sünnettir. ***Hırka***nın farzı ehlullâhla sohbet, sünneti Resulullâh'ın hadislerini öğrenip amel etmek, cahı temiz tutmak, binâsı tekbir ve tehlullâh, teni ihlâs, canı giyen insan, namazı şâzlık, kıblesi şeyh, guslü mâsivâyı terk, kilidi doğruluktur[1447].

Hırka giymenin beş şartı vardır: Yalan söylememek, zina yapmamak, haram yememek, hırsızlık yapmamak, Hakk'ın ahadiyyetine doğru iman edip O'na şirk koşmamak[1448].

Hırkanın zâhiri anlamak, fark sahibi olmaktır, bâtını edebdir ve yakası uzlettir ve eteği hırfettir, sünneti şeyh elinden giymektir, farzı doğru söyleyip doğru yolda gitmektir, imânı settârlıktır, kalbi şeyhdir ve guslü terktir, kilidi tekbirdir, paklığı gönül alçaklığıdır[1449].

[1443] Şeyh Hayrullah, *Şeyh Hayrullah Tâceddin er-Rifâî Külliyâtı*, Hzl. Selami Şimşek, Revak Kitabevi, İstanbul, 2012, s. 223 – 224.

[1444] Evliyâ Çeleb, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*, C. I, k. 2, s. 460.

[1445] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 22a – 22b.

[1446] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 23a – 23b.

[1447] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 24a – 24b.

[1448] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 25a.

[1449] Mustafa Kabûlî, *Kenzü'l-Esrâr*, (Hacı Reşît Bey, 107), 46b; "Kenân Rifâî, hırka hususunda Şeyh Şihâbüddîn Semerkandî'nin görüşlerine yer vermiştir: "Hırkanın zâhiri mârifet, bâtını edep, yakası uzlet, eteği hizmet, sünneti şeyhlerden el alma, farzı helâl yemektir. Hırkanın imânı setr, miftâhı tekbir, salâtı hidâyet, farzı

Rifâiyye'de önemli tarîkat cihazlarından birisi de ***destegül***dür. ***Destegül*** demek, "dervişler içinde taze gülüm" demektir. ***Tâc***, ***hırka***, ***destegül*** ve ***tennûre*** giyen dervişler için on iki şart vardır: Tam bir teslimiyetle mürşide bağlanmak, mürşidin emrine itaat etmek, mürşidden gelen cefâ karşısında sabırlı olmak, mürşidinde kötü olarak gördüklerinden hareketle mürşidine karşı kötü düşünmemek, perhizkâr olup ağzına, diline, gözüne Hakk'tan gayri bir şey koymamak, boş dünya kelâmından kaçınmak, az uyumak, halkla çok ünsiyet etmeyip münzevî olmak, dünya sevgisinden geçip terk-i dünya eylemek, terk-i ukbâ olmak, terk-i vücûd olmak, terk-i terk olmak[1450].

Rifâiyye'de giyilen tarîkat cihazlarından birisi de ***tennûre***dir. ***Tennûre***, mürşidin hizmetinde olan dervişin giydiği gömlektir. "Üzerime giydiğim ***tennûre*** ve ***hırka*** benim kefenim" demektir, dervişin "ölmeden önce ölme" sırrına ermesine işâret eder[1451]. Zikirle nûrlanan dervişin, üzerindeki bu gömleğin de tene teması ile nûrlandığından ***tennûre*** ismi verildiği de belirtilmiştir. ***Tennûre***yi giymenin dört şartı vardır: Yalan söylememek, zina yapmamak, haram yememek, hırsızlık yapmamak[1452].

Rifâiyye tarîkatında önemli görülen tarîkat cihazlarından birisi de ***şed***d-i bendir. ***Kemer*** bağlamak, Allah'ın emri ve Resulullâh'ın sünnetidir. ***Kemer*** bağlamanın abdesti terk-i dünya, namazı temizlik, kıblesi mürşid, farzı mürşidin ismi, sünneti doğruluk, tedbîri erenler sohbeti, canı şükür ve tesbih, gözü hayâ, kilidi okunan sûreler, yemişi kelime-i tevhîddir[1453]. Gâdir-i Hum günü Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye ***şed*** kuşatması örnek alınarak Rifâiyye'de dervişlere ***şed*** bağlanmıştır[1454].

Şed bağlamanın ahkâmı altıdır: Tövbe, mücahede, dosta yakîn olmak, sadâkat, tevekkül, mâsivâyı terk etmek[1455]. ***Kemer*** bağlayanın cimrilik sıfatı bağlanıp cömertlik sıfatı açılır, gazâb sıfatı bağlanıp hilm sıfatı açılır, hırs sıfatı bağlanıp kanâat sıfatı açılır, cehl sıfatı bağlanıp ilim sıfatı ve aklı açılır, saçma sapan sözler söyleme sıfatı bağlanıp, mârifet sıfatı açılır[1456].

---

muhabbet, nezâfeti hayâdır." Kenân er-Rifâî, *Ebû'l-Alemeyn Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, Hzl. Mustafa Tahralı, Cenan Eğitim, Kültür ve Sağlık Vakfı Neşriyatı, İstanbul 2015, s. 217.

[1450] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 27b – 28b.

[1451] Kalender, *Keşkül-i Sırrî*, s. 16.

[1452] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz165), 29a – 29b.

[1453] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (El Yazması Eserler, 06MilYzA96), 36b – 37a.

[1454] Sırrî Kalender, *Asây-ı Sırrî*, Revak Kitabevi, İstanbul 2012, s. 6.

[1455] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (El Yazması Eserler, 06MilYzA96), 37a.

[1456] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (El Yazması Eserler, 06MilYzA96), 39a.

Kemer bağlamaktan murâd, nefsin yedi başını, yedi gözünü, yedi elini, yedi ayağını bağlamaktır[1457].

Kemer, hizmet ve müridlik için bağlanır. Peygamberlerin ve velîlerin ***kemer*** bağlamasından murâd Allah'ın emrini tutup, yasağından kaçınmaktır[1458]. Gerek hizmet gerekse müridlik için yedi arşın ***şed*** bağlanır. Yedi arşın ***şed*** dört unsur üzerine bağlanınca dört kere yedi yirmi sekiz ettiğinden ***kemer*** bağlamak yirmi sekiz peygambere inanıp iman etmeye işârettir. Müridlik için ***kemer*** bağlamak, dört büyük halîfenin sözü ve davranışı üzere tarîkat usûl ve erkânını göstermek içindir. ***Kemer***in renkleri, kırmızı, yeşil, beyaz, Abbâsî yani zeytunidir[1459].

Rifâiyye'de bulunan yirmi dört hizmetten halîleci, mazharcı ve kudümzene ***kemer*** bağlanması, Hz. Peygamber'in Rahima b.Yeltem adlı sahabenin belini bağlamasından hareketle önemli görülmüştür. Hâbil'in Hak katında kabul edilen kurbanı göğe yükselirken geri gelmesin diye bir deri parçasına vurmasını hatırlattığı için ***davul***, Hz. İsrafil'in üfleyeceği "Sûr" u ve Hz. Nuh'un inananları gemiye toplamak için kullandığı ses çıkaran borazanı hatırlattığı için ***nefîr***, Eyüp peygamberin koyunları toplamak için kullandığı bir zili hatırlattığı için ***halîle***, sûfiler tarafından önemli görülen mûsikî âletleri olmuştur[1460].

Rifâiyye'de tarîkatta ictihâd sahibi olan velîler, Hz. Peygamber'in ***şed*** bağlamasından ilhâm alarak, elif harfi şeklinde, ucunda uzunca bir kaytanın dikili olduğu keçe veya pamuklu kumaştan yapılan ***elifî nemed*** denilen kuşağı da dervişlerine bağlamışlardır. Hanımlara ***kuşak*** veya ***şed*** bağlama uygulaması yoktur[1461].

Haydarî, Hz. Câfer-i Tayyâr'ın iki kolunun savaş esnasında kesilmesi üzerine, Hz. Ali'nin ***hırka***sının kollarını omuz altından keserek giydiği kıyafettir. ***Haydarî***de bulunan on iki dikiş, on iki imâma işâret eder[1462].

Seyyid Ahmed er-Rifâî siyah renkte ***alem*** edinmiştir. Rifâiyye'nin bayrağının siyah ve beyaz olduğunu ifade eden bilgiler de vardır.[1463] Rifâî meydanlarında iki ***sancağ***ın bulunmasının sebebi, Ahmed er-Rifâî'nin hem Hz. Hasan hem de Hz. Hüseyin efendilerimizin soyundan gelmesine işâret etmek içindir. Bu sebeple Ahmed er-Rifâî'nin

---

[1457] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (El Yazması Eserler, 06MilYzA96), 39a.
[1458] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (El Yazması Eserler, 06MilYzA96), 40a.
[1459] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (El Yazması Eserler, 06MilYzA96), 42a.
[1460] Ma'rifî, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* (El Yazması Eserler, 06MilYzA96), 44a – 46a.
[1461] Kalender, *Keşkül-i Sırrî*, s. 16.
[1462] Kalender, *Keşkül-i Sırrî*, s. 16.
[1463] Varışlısoy, *İbrâhîm Ed-Desûkî ve Desûkiyye Tarîkatı*, s. 66.

ünvânı "Ebu'l-Alemeyn"dir. (İki âlemin ve iki sancağın babası)[1464] Rifâiyye'de kullanılan ***alem ve sancak***lar nefsle cihâdda olmaya işâret eder[1465]. [Şekil 61.]

Bütün tarîkatların kullandığı tarîkat cihazlarından olan ***post***la ilgili Rifâî şeyhi Mustafa Kabûlî ***post***un mânâsını şöyle açıklamıştır: ***Post***un başı teslîmdir, ***post*** sahibi halîm ve selîm olmalıdır, ayakları hürmettir, meşâyihin hâdim-i fukarâ olması buna işârettir; sağı izzettir, solu el tutmaktır, düşmüşlerin elini tutmaktır, şartı oturdukça niyâz ile oturmaktır; ortası muhabbettir, mihrâbı pîrlerdir, canı tekbirdir, şerîatı boynunu dışarı düşürmektir, tarîkatı boynunu içeri düşürmektir ve hakîkati oturdukları yerde oturmaktır ve mârifeti isbâtını bilmektir[1466].

Rifaiyye'de, ***seccâde***ye oturmanın gerekçesi, Hz. Peygamber ve ashâb-ı kirâmın ***seccâde***ye oturmuş olmasıdır. Üzerinde "*nasrun minallâh*" yazılı yeşil ***sancak*** kullanılması da, her an nefsle savaş halinde olunduğuna işâret eder[1467].

Rifaiyye'de ***tığ (şiş), topuz*** gibi âletlerle burhân gösterilmesi tarîkatı câzip hale getiren bir araç sayılabilir. Burhân esnasında kullanılan bu tarîkat cihazlarının yapımı, süslenmesi esnasındaki titizlik, bunların önemini ve sanat yönünden değerini ortaya koyar[1468].

Rifâiyye'de ateş, yılan, ***topuz***, kılıç, balta, hançer ve sâir şeylerle oynamak, zikir esnâsında kullanmak, tarîkatın, yüce esrârının bereketinden olup Hz. Pîr'in iznine tâbi olarak yapılan uygulamalardır. Bunlar, tarîkatı inkâr edenlerin inkârını ortadan kaldırmak için yapılır[1469]. Rifâî zikrinde burhân gösterme, Ahmed er-Rifâî'nin Hz. Peygamber'in sandukasından uzanan eli öpmesi kerâmetinin bir yansıması olarak gerçekleştirilir[1470].

[1464] Kalender, *Keşkül-i Sırrî*, s. 7; "Çifte sancak" anlamına gelen "Alemeyn" kavramı, Rifâîlik ile Kādirîlik arasındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır. Her tarîkatın kendine özel bir sancağı olduğunu daha önce belirtmiştim. Kādiriyye adıyla da bilinen Kādirîlik tarîkatının kurucusu Abdülkādir Geylânî'nin Ahmed er-Rifâî hakkında, "Sahâbe-i Kirâm, müçtehidinden maada tabâkat-ı evliyâdan hiç kimse, Ahmed er-Rifâî'nin makāmına vasıl olamamıştır" demesi sebebiyle Kādirîlik tarîkatının Rifâîlik tarîkatıyla birleştiği ve Rifâîlik'teki "alemeyn" kavramının buradan geldiği düşünülmektedir." bk. Can Ceylan, *Dergâhtan Akademiye Rifâîlik ve Kenân Rifâî,* Ati Yayınları, İstanbul 2014, s. 121.

[1465] Kenân er-Rifâî, *Ebû'l-Alemeyn Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, s. 223; Tahralı, "Rifâiyye", s. 312; Revnakoğlu, *İstanbul Tekkeleri Notları,* zf. no. 189 / 144; Rifâî tâc, teber, sancakları için bk. Şekil 61.

[1466] Mustafa Kabûlî, *Kenzü'l-Esrâr*, (Hacı Reşît Bey, 107), 47a.

[1467] Selami Şimşek, *Edirneli Şeyh Kabûlî Mustafa er-Rifâî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul 2013, C. I, s. 85.

[1468] Şimşek, *Edirneli Şeyh Kabûlî Mustafa er-Rifâî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, C. I, s. 88.

[1469] Kenân er-Rifâî, *Ebû'l-Alemeyn Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, s. 170.

[1470] Ömer Tuğrul İnançer, "Rifâîlikte Zikir Usûlü ve Mûsikî", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 1994, C. VI, s. 330.

Tarîkat cihazlarından ***teber***, Hz. İbrâhim'in putları kırmasından mülhem, gönüldeki putları kırmaya işâret eder[1471].

Üsküdar İnâdiye Gündoğumu Caddesi'nde bulunan Rifâiyye Âsitânesi'nde mihrabın içinde bulunan ***topuz, tığ,*** kılıç, gürz, mihrâbın iki yanına dikilen ***teber***ler ve sağ ve sol duvarlara asılan Ahmed er-Rifâî'nin iki kez kutbiyyet makāmına ulaştığını simgeleyen tarîkat ***sancağ***ının varlığı Rifâiyye'de tarîkat cihazlarının dergâhtaki mânevî değerini göstermesi açısından önemlidir[1472].

Çorum'un Değirmendere Köyü'nde 1846 yılında dünyaya gelen Rifâî Şeyhi Ebû Bekir Efendi, İstanbul Hüdâyî dergâhında yedi yıl mânevî eğitimden geçtikten sonra kendisine tarîkat cihazlarından ***seccâde***, keşkül ve canavar düdüğü – ***nefîr*** olsa gerektir – verilerek seyâhate gönderilmesi, sûfî gelenekte seyâhat uygulamasında kullanılan tarîkat cihazlarındaki benzerlik hakkında fikir verebilir[1473].

Mehmet Demirci, "İzmir'de Türk Mührü" adlı bir yazıda Şeyh Hüseyin Efendi'nin postnîşîn olduğu bir Rifâî dergâhında derviş babaların ve şeyhlerin siyah ***haydarî***, başlarında siyah sarık ve ***arakiye***li şekilde tasvir edildiğini belirtir[1474].

Rifâiyye'nin Ârifiyye kolu Bahçevancı Tekkesi Şeyhi Ârif Efendi, ***düğme***li, siyah ***destâr***lı, beyaz tepeli on sekiz veya on dokuz dilimli ***tâc***-ı şerif giymiştir[1475].

Üsküp Rifâî Tekkesi Şeyhi Sa'deddîn-i Sırrî'nin (ö. 1936) ikrâr merasimindeki uygulamaları Rifâiyye Tarîkatı'nda tarîkat cihazlarının önemini göstermesi açısından önemlidir. İkrâr veren dervişe ***şed*** kuşatılır, üzerinde Rifâî ***gül***ü olan siyah ve yünden sarık sarılmış ***arakiye*** ve ***hırka*** giydirilir. Sırrî Efendi'ye göre bu cihazları her zaman giymeye gerek yoktur. Önemli olan ikrâra vefâ göstermektir. Hilâfet merâsiminde ise, halîfeye hilâfet ***tâc***ı, ***hırka***, ridâ, ***seccâde*** ve iki ***sancak*** verilir[1476]. Bunların dışında mihrâb, ***seccâde***, iki sancak, ***post***, meydan, ***sofra***, sirâc, ***çerâğ*** tekkeye ait, ***tesbih*** ise şeyh ve dervişlere özgü emânetlerdendir. Ayrıca ***saç***, sakal, bıyık, fahr, ***tâc***-ı şerif, ***hırka***, üstüvâ, kamîs, ***şed***, ***şemle***,

---

[1471] Kalender, *Keşkül-i Sırrî*, s. 7.

[1472] M.Baha Tanman, "Rifâî Âsitânesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/rifai-asitanesi (25.01.2020).

[1473] Ahmed Cahid Haksever, "Çorum'da Osmanlı Dönemi Rifâî Kültürü Ebû Bekir Efendi ve Dergâhı", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu*, Çorum Belediyesi Yayınları 2008, C. II, s. 1150 – 1151.

[1474] Demirci, *İzmir'de Tasavvuf Kültürü*, s. 22 - 23.

[1475] Çıtlak, *Huzur Defteri*, s. 81.

[1476] Adalet Çakır, "Sa'deddîn Sırrî'nin Rifâiyye Âdâb ve Erkânına Dair Eseri: Rehber", *Şeyh Sa'deddîn Sırrî er-Rifâî Armağan Kitabı (Vefatının 80. Sene-i Devriyesi Anısına),* Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli 2018, s. 70 – 71.

ridâ, ***kemer***, ***haydarî***, ***gül***, tarak, ***mengûş*** dervişlere özgü emânetlerdendir. Bunların dışında zikir esnâsında kullanılan ***gül***, ***kılıç***, ***darp***, ***tığ, topuz***, fırın, ***kudûm, mazhar, halîle***, seyahat eden dervişlerin yanında bulunan ***asâ***, ***keşkül, kemer***, ***nefîr*** ve dervişlerin şeyhe vermek üzere yanlarında taşıdıkları yeşil yaprak da tarîkat emanetleri arasında sayılır[1477].

Rifâiyye tarîkatında uygulanan âdâb ve erkân, fütüvvetnâmelerdeki bilgilerle de örtüşmektedir. *Fütüvvetnâme* adlı el yazması eserde hilâfet alacak derviş için yapılan tören fütüvvet ehlinin yaptığı törene benzemektedir. Hilafet alacak kişinin yapacağı zikir görevlerinden sonra tören, sancakdârlar, çavuş ve nakîbler yeşil yaprak ile meşâyihi davet ederek mutfakta çeşitli zikirlerle, dualarla, Kur'an'dan sûre okumalarla devam eder. Bu tören esnasında hilâfet alacak dervişe tekbirlenecek olan ***hırka***, ***şemle***, ***tâc***, ***şed*** ve bunların yanında verilecek olan ***tığ, kılıç, topuz, gül*** gibi tarîkat cihazları bir tablanın üzerinde hazır edilir. Çavuş, nakîb ve sancakdârlar şeyhin huzurunda ***şed***lerini kuşanırlar. Hilâfet töreni esnâsında hilâfet alacak derviş çeşitli dualarla şeyhin huzuruna alınır. Bu tören esnasında şeyh ***seccâde***nin üzerinde ikişer rekâttan toplamda sekiz rekât namaz kılar. Her iki rekâttan sonra Fâtiha sûresini okuyan şeyh, sırası ile sevâbı Abdulkādir-i Geylânî, Ahmed el-Bedevî, İbrâhim ed-Desûkî, Ahmed er-Rifâî hazretlerinin rûhuna hediye eder ve her iki rekâtı bitirince şerîat, tarîkat, hakîkat ve mârifete işâret etmek üzere ***seccâde***nin bir ucunu büker, Sonrasında şeyh ***şemle***, ***hırka***, ***şed*** ve ***tâc***ı usûlüne uygun bir şekilde tekbirleyerek halîfeye verir, bunların yanında Rifâiyye'de önemli olan ***tığ, kılıç, topuz, gül, mazhar, lücce, sancak*** gibi diğer emânetler halîfeye verilir[1478].

Rifâîler, mü'minin bayramı olan Cuma günü Allah'ın zikrine teşvîk için ***def*** ve ***nevbe*** vurmayı adet edinmişlerdir[1479].

Son devrin önemli Rifâî Şeyhlerinden Kenân Rifâî (ö. 1950), eserinde sûfîliğin ***hırka***, ***asâ***, ***külâh***, bir büyük sarık gibi kıyafetlerden ibaret sananların aldandığını belirtmiş, Hakk'ın nazargâhı olan gönlün ve mârifet nûru ile aydınlanmış aklın önemine vurgu yapmış, "Sen ***tâc***ını, kıyafetini, sûfîlerin ***tâc*** ve kıyafeti gibi görüyorsun ve oldu, benzedi diyorsun! Hâşâ eşkâl birdir amma, hâl başkadır. Şekiller, kıyafetler benzemiş, fakat asıl lazım olan kalbler benzememiştir. Sen eğer basîret üzere olaydın sade ***tâc*** ve ***asâ*** değil, belki anadan, babadan her şeyden vazgeçip, bize gelir idin ve kemâl-i ihlâs ile intisâb ederdin ve ihrâz-ı âdâb

[1477] Çakır, "Sa'deddîn Sırrî'nin Rifâiyye Âdâb ve Erkânına Dair Eseri: Rehber", s. 74.
[1478] Anonim, *Fütüvvetnâme,* (Osman Ergin Yazmalar, OEYz1692), 2a – 8a.
[1479] Tahralı, "Rifâiyye", s. 312; Revnakoğlu, *İstanbul Tekkeleri Notları,* zf. no. 189 / 143.

eyledikten sonra bu kıyafetlere girer idin." diyerek mânevî terbiyenin önemine değinmiştir[1480].

Kenân Rifâî'nin takipçileri tarafından kullanılan Rifâî ***tâc***ının yüzük şekline getirilmiş şekli, ***tâc***-ı şerîfin günümüz dünyasında kullanımının zorluğundan hareketle günümüze uyarlanmış şekli olarak yorumlanmıştır. Güncele yorumlanmış yüzük dışında Rifâî ***tâc***ı, yaka iğnesi, kol ***düğme***si, kolye ucu olarak da günümüz Rifâiyye mensupları tarafından kullanılmaktadır[1481].

Rifâiyye'de Şeyh tarafından verilen icâzetnâmelerde tarîkat cihazlarına temas edildiğini görüyoruz. Bunlardan biri Arnavutluk'ta Şeyh Ali Rıza b. Hacı Şeyh Mustafa Nâilî Efendi'nin Şeyh Mustafa b. Hacı Derviş'e (ö. 1920) verdiği icâzetnâmedir. Bu icâzetnâme şöyledir:

> "Destûr! Ben Allah Teâlâ'nın nezdinde, fukarâya ve Rifâî tarîkatında fakîr ve hizmetçisi Şeyh Ali Rızâ İbn-i Hacı Şeyh Mustafa Nâilî Efendi'yim. Sakîne'l Medînet-i Elbasân ve Hanefi mezhebli. Allahu Teâlâ bizi kendi himâyesinde ve O'nun yoluna gidenlerin himâyesinde bulundursun. Âmin bi-hurmeti men câe seyyide'l mürselîn. Hamd O'nu zikredeni unutmayan ve duâsını reddetmeyen Allah'a mahsûstur. Bu icâzetnâmede adı geçen sâlih kişi Şeyh Mustafa ibn Hacı Derviş Efendi'ye Rifâî tarîkatında izin veriyorum ve böyle olduğu müdetçe ona açıkta ve gizlide Allah'a takvâlı olmasını, fukarâya hürmet ve tevazûyu tavsiye ediyorum. Allah bu tarîkatın bereketinden bizi faydalandırsın. Âmin yâ Muîn.
>
> Şeyh Mustafa İbn-i Hacı Derviş el Petrelevî Allah onu dinde fakîh ve ehl-i safvetlerden kılsın, bu kapının açılmasının sevâbları bizde bulunduğunu zannederek bizden Rifâî tarîkatını talep etti. Onu kâmilü'd-din, zekiyyü'l-yakîn, kâmilü'l-ahvâl, hâlis niyetle Kur'ân'a ve sünnete göre amel ettikten sonra Rifâî tarîkatında onu kalb evladı edindik ve onu halîfe kıldık. Ona, Kutbu'l- â'rifîn, gavsu'l vâsilîn, Ebu'l-Âlemeyn Seyyid Şeyh Sultan delîlu ilallllâh Şeyh Seyyid Ahmed el-Kebîr er-Rifâî kuddise sirruhu'l-âlî ve nûr-i sarîhati's-sâmî yolunda zikr-i kıyâm yapması için, halîfe giymeye, nakîb ve derviş yapmaya genel izin verdim. Ona başı üzerinde ***tâc*** takmaya, ***nevbe, zil*** ve ***def*** çalmaya, zikri yönetmek için ***post*** üzerinde oturmaya, ihtiyac halinde silah kullanmaya ve dervişlere tebliğ (sohbet) etmeye izin verdik."[1482]

[1480] Kenân er-Rifâî, *Ebû'l-Alemeyn Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, s. 115 – 116.

[1481] Can Ceylan, *Dergâhtan Akademiye Rifailik ve Kenan Rifâî*, s. 120, 437.

[1482] Adrian Uraj, *Arnavutluk'ta Rifâîlik ve Şeyh Ahmed İşkodrevî*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Bursa, 2016, s. 17 – 18.

2.11. Bedeviyye

Bedeviyye, dört büyük kutuptan (aktâb-ı erbaa) biri olan, 596 / 1200 yılında Fas'ın Zükâkilhacer bölgesinden doğan, 675 / 1276 yılında Mısır'ın Tanta şehrinde vefat eden Seyyid Ahmed el-Bedevî'nin kurduğu tarîkattır[1483].

Seyyid Ahmed el-Bedevî, ilk olarak ağabeyi Şerif Hasan'ın teşvikiyle Şeyh Abdülcelîl en-Nisâbûrî'den tasavvuf ***hırka***sı giymiş, sonrasında da Mekke'de bulunan Rifâiyye şeyhlerinden Şeyh Berrî'de seyr u sülûkünü tamamlayarak, mânevî yetkinliğe ulaşmıştır[1484].

Bedeviyye'de en önemli tarîkat cihazları, ***tâc***, ***hırka***, ***şed, gül, şiş, topuz, kılıç, saç***, ***seccâde***, ***post***, ***def, kudüm, çifte kudüm, mazhar ve halile***dir.

Bedeviyye tarîkatında kırmızı çuhadan[1485] pamuklu ve kutup merkezinde kırmızı ***düğme***si olan ***destâr***ları yeşil veya kırmızı olan on iki dilimli ***tâc*** kullanılmıştır[1486]. [Resim 17.], [Şekil 62.] ***Tâc***ın tepesindeki ***düğme*** ism-i Nebîye işâret eder. Bedeviler yeşil renk ***destâr***a nazaran genellikle kırmızı renk ***destâr***ı kullanmışlardır[1487].

Ahmed el-Bedevî'ye "Bedevî" denmesi, Bedevîler gibi yüzlerini örtmelerinden kaynaklanır. Ahmed el-Bedevî'ye, ***imâme***sini iki lisâm sarkıtıp yüzünü örtmesinden dolayı "Ebu'l-Lisâmeyn" lâkâbı verilmiştir. Lisâm, yüz örtüsü demektir[1488].

Bedeviyye'de nükabâ, ser-nâkib, Bektâşî büyüklerinin giydiği on iki parçadan oluşan ***tâc***ı giyerler. Nükabâ ve ser-nâkib bu ***tâc***ı sadece tevhîdhânede giyerler. Sancaktâr, ***post*** nâkibi, meydan nâkibi ve çavuş burma sarıklı ***sikke*** giyerler. Bedevîler, Bektâşîlerin on iki parçalı ***tâc***ı Bedeviyye'den aldıklarına inanırlar. Çünkü bu ***tâc***a Hüseynî ***tâc*** denir. Hz. Hüseyin, bütün mü'minlerin imamıdır. ***Fahr*** üzerine sarılan kırmızı şemle Cüneydî tarzda değil, düz olarak sarılır. İki parmak kadar ***fahr***ın tepesinin gözükmesi ve ***taylesân*** bırakılması şarttır[1489].

[1483] Derya Baş Çakır, "Bedeviyye", *Türkiye'de Tarîkatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, s. 547 – 551.

[1484] Çakır, "Bedeviyye", s. 547 – 548.

[1485] Mehmet Rif'at Efendi'nin Risâle-i Tâciyye'sinde Bedeviyye tâcının çuhasının rengi güvez (koyu ve az mora çalan kırmızı) olarak geçmektedir. bk. Mehmed Rif'at, *Risâle-i Tâciyye-i Kādiriyye*, (Hacı Mahmûd Efendi, 3263), 20b.

[1486] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 77 – 78; Bedevî tâcı için bk. Resim 17, Şekil 62.

[1487] Çakır, "Bedeviyye", s. 596.

[1488] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. I, s. 274.

[1489] Revnakoğlu, *İstanbul Tekkeleri Notları*, zf. no. 142 / 405.

Seyyid Ahmed el-Bedevî, kırmızı renkte ***hırka*** ve ***sancak*** kullanmıştır[1490]. Seyyid Ahmed el-Bedevî'nin kırmızı ***hırka*** giyinmesi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bayram ve Cuma günlerinde kırmızı renkte elbise giydiği, Mekke'nin fethi gününde Benî Süleym'in kırmız renkli ***sancağ***ını diğer sancakların önüne geçirmesi hadislerine dayandırılmıştır[1491]. Bedeviyye'de Mevlid kutlamalarında Rükbetü'l-Kübrâ günü ve Cuma günü namazdan sonra, halîfeye pamuktan, önü arkası yırtık bir gömlek giydirilmesi, tarîkatlarda yaygın olan ***hırka*** giydirme âdetinin uygulandığının bir göstergesidir. Seyyid Ahmed el-Bedevî'nin kırmızı rengi seçmesi, İsrâ yürüyüşünde Hz. Peygamber'e verilen yeşil, siyah ve kırmızı renkli ***hırka***ların verilmesiyle ilgilidir. Yeşil ***hırka***yı Abdülkādir-i Geylânî, siyah ***hırka***yı Ahmed er-Rifâî, kırmızı ***hırka***yı da Seyyid Ahmed el-Bedevî seçmiştir[1492]. Bedeviyye'de kırmızı rengin seçilmesinin bir başka sebebi de Allah isminin nûruna işâret etmesidir[1493].

"'Kırmızı renk ister bir ***hırka*** ya da şal, isterse bir ***sancak*** suretinde taşınsın; bu taşınan obje, ister elden ele tevârüs etmiş, isterse sonradan edinilmiş olsun, tıpkı bir milletin pek çok mânidâr sebeple kendisine seçtiği bir bayrak gibi, ait olduğu cemâatin geçmişine dair bütün rûhaniyeti temsîl eden bir şiâr olarak telakki edilmelidir."[1494]

Bedeviyye tarîkatında ***tâc***ların tepesinde, Rifâiyye tarîkatında ***tâc***ların tepesine konan celcelûtiyye vefkli ***gül*** mührü kullanılmıştır. Bedeviyye ile birlikte Rifâiyye ve Sa'diyye ***tâc***larında kullanılan celcelûtiyye vefki üç, dört, beş veya yedi vefkten oluşan bir daire olup, bu dairenin içinde ism-i celâl, ism-i hû, tâc resmi veya Hz. ***Süleymân mührü*** resmedilmiştir[1495]. [Resim 16.], [Şekil 63 – 64.]

Kādiriyye'de vecd halinde aşk ateşine girmek, Rifâiyye'de harp aletleri ile vurmak gibi ortaya çıkan burhânlar, Bedeviyye'de Allah'ı zikir esnasında kızmış ***saç***a oturmak şeklinde gerçekleşmiştir[1496].

Şed dervişlerin bele bağladıkları yünden yapılan kumaştır. Buna vefâ ***şed***di de denir. ***Şed***, Allah'ın yoluna bel bağlamak demektir[1497]. Bedeviyye'de, Rifâiyye ve Sa'diyye

---

[1490] Kadir Özköse, "İstanbul Tasavvuf Kültüründe Bedeviyyenin Yeri ve Üsküdar Bedeviyye Tekkeleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 / 1 (2012), s. 511; Ayşe Varışlısoy, *İbrâhîm ed-Desûkî ve Desûkiyye Tarîkatı*, s. 66.

[1491] Derya Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî Tarîkatı ve İstanbul'da Bedevîlik*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008, s. 331; Çakır, "Bedeviyye", s. 559.

[1492] Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî Tarîkatı ve İstanbul'da Bedevîlik*, s. 333-334; Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, s. 220.

[1493] Revnakoğlu, *İstanbul Tekkeleri Notları,* zf. no. 13 / 73

[1494] Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî Tarîkatı ve İstanbul'da Bedevîlik*, s. 336.

[1495] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 17 – 19; Vefkli gül için bk. Resim 16; Bedevî gülleri için bk. Şekil 63 – 64.

[1496] İstânbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Edevat-ı Çehiz Be-Dervişan an Tarîkat-ı Aliyye,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. II, s. 9.

tarîkatlarında olduğu gibi siyah, kırmızı, beyaz, yeşil renklerde ***şed*** bağlanır. Vefâ ***şed***dinin dört mertebesi vardır. Birincisi Allah'a verilen ahîddir. Burada Yâsîn sûresinin "Ey Âdemoğulları! Size "*Şeytâna kulluk etmeyin, o sizin için apaçık bir düşmandır; bana kulluk edin, doğru yol budur" dememiş miydim?*"[1498] âyetleri hatırlatılmaktadır. İkincisi, kötü söz ve iftira işitmekten kulağı korumaktır. Üçüncüsü, diliyle yalan ve gıybet söylememektir. Dördüncüsü nefsin arzu ve heveslerinden kaçınmaktır[1499].

Bedeviyye'de ***fütüvvet*** erkânını uygulayan Rifâiyye ve Sa'diyye'de de yapılan bir hilâfet töreni vardır. Bu hilâfet töreninin en önemli unsuru ***şed***dir. Şeyh hilâfet vereceği dervişin beline ***şed***di yedi Fatiha okuduktan sonra kuşatmaya başlar. Şeyh ***kuşağ***a Allah'ın, Cebrâil'in, Hz. Muhammed'in ve Hz. Ali'nin isimleriyle dört düğüm atar. Rehber, dervişin ukdelerinden tutup "bu âdem satılıktır" diye ilan eder, bunun üzerine derviş kelime-i tevhîd hatmi, Kur'an hatmi, bin İhlâs-ı şerîf gibi duâlarla kendisini satın alır. Bunun üzerine Rehber, dervişi şeyhin huzuruna götürür. Şeyh Hz. İbrâhim'in ismine bir Fâtiha okuyup önceki düğümlerin üzerine bir dördüncü düğüm atar ki buna ukde-i hâssa denilir, daha sonra Hz. Mûsâ ismiyle altıncı düğümü, Hz. Îsâ ismiyle yedinci düğümü, Hz. Hasan ismiyle sekizinci düğümü, Hz. Hüseyin ismiyle dokuzuncu düğümü atar. Sonrasında şeyh ***gül***, zincir, tas, saç, meşale gibi sıcak aletleri, ***kılıç, şiş, topuz***, ***habbe*** gibi soğuk aletleri, ***tâc***, ***hırka***, ***seccâde***, ***şed***, ***şemle, sancak, kudüm, mazhar***, kas, varak-ı ahder gibi diğer tarîkat cihazlarını dervişe verir. Sonrasında şeyh dervişin ukdelerinden tutarak çeşitli duâlar yaptıktan sonra dervişten ahid alır ve ***post***a oturtur[1500].

Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye ***şed*** bağlaması, Hz. Ali'nin de Hz. Peygamber'in huzurunda on yedi[1501] sahabeye ***şed*** bağlaması ile tarîkatlarda bu husûs önemli hale gelmiştir. Hz. Ali yedi şekilde ***şed*** bağlamıştır. Birincisi elif şeklinde olandır. Bu Hakk'ın birliğine, sırât-ı müstakīm üzere olmak, "elif gibi doğru geldim âhirete de bu şekilde giderim", bütün kötü huylarda uzak kalmak, "dünyadan teberrî edip âhireti tevellâ ettim" demektir. İkincisine cevkânî ve mahfî denir. Bu "şeyhe teslîm oldum, onun emrine itaat ettim, şeytâna ve nefse karşı böyle galip olurum" demektir. Üçüncüsüne lâm elifî derler. Hak'tan başkasına tapınmamak demektir. Lâm elifi ***şed***de üç işâret vardır. Hak sözleri anlatıp münâkaşa

---

[1497] Anonim, *Usûl-i Tarîkat-ı Bedeviyye*, (İstanbul: Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphânesi, 753), 84a.

[1498] Yâsîn, 36 / 60 – 61.

[1499] İstânbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrar-ı Şed ve Elfe-Nemed,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. II, s. 3 – 4.

[1500] Anonim, *Usûl-i Tarîkat-ı Bedeviyye*,(Sermet Çifter, 753), 16b – 22b.

[1501] Hz. Ali'nin kemer bağladığı sahabenin on yedi olması, beş vakit namazın farzlarına işâret eder. bk. Anonim, *Usûl-i Tarîkat-ı Bedeviyye*,(Sermet Çifter, 753), 79b.

etmemek, üstünlüklerde aşağıdakilere hor bakmayıp onlara muhabbetle irşâd etmek, elden geldiğince kusurlardan arınıp, insanların ayıplarını gizlemek. ***Şed***din dördüncü şekline kavsî derler. Bu beş âl-i abâya işârettir. Zira yayın iki başı, iki böğrü, bir kabzası vardır. Başları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e, iki böğrü Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'ya, kabzası Hz. Peygamber'e işârettir. Mevlâ'ya "bizleri bunlarla haşret" demektir. ***Şed***din beşinci şekline mihrâbî derler. Bir vakit namazı terk etmemek, nâfile dahi olsa namazı terk etmemek, her daim Allah'ı zikretmek demektir. ***Şed***din altıncı şekline Süleymânî derler. Bu Hz. Süleymân gibi himmet sahibi olmak, dünya nimetlerine sahip iken dünyaya değer vermemek demektir. ***Şed***din yedinci şekline Yûsufî derler. Bu Hz. Yûsuf gibi temiz imâna sahip olmak, dindâr ve yüce gönüllü yiğit olmak demektir[1502]. ***Şed***din yedi adı vardır. Birincisi şerîat, ikincisi tarîkat, üçüncüsü hakîkat, dördüncüsü hablü'l-metîn ile vesîletü'l-yakîn, beşincisi nuşşle ceresi'l-aşk, altıncısı sırât-ı müstakīm, yedincisi hâdî ile sırât-ı rabbi'l-âlemindir[1503].

Şeddin altı rüknü vardır: İlm, amel, şükür, kanaat, sabır, ihlâs. ***Şed***din, ***hırka***nın ve ***tâc***ın abdesti üçtür: Şeyhlerin yanına boş gitmemek, her zaman temiz olmak, her dâim emr-i ma'rûf, nehy-i ani'l-münker yapmak[1504].

Bedeviyye'de havârık denilen sıra dışı olaylara da rastlanır. *Usûl-i Tarîkat-ı Hz. Bedevî*'de geçtiği üzere bir kişi fırına girmek isterse bir kere ezân-ı Muhammedîyi okur, altmış kere "Yâ Latîf" ism-i şerîfini okur. Sonrasında "*Biz de, "Ey ateş" dedik, "İbrâhim için serin ve zararsız ol!*"[1505]âyetini bir kere okur, üç kere "Yâ Seydî, Yâ Hamd, Yâ Kudretullâh" dedikten sonra işâret ortaya çıkarsa (Bu işâret fırın içinde yeşil alevdir.) başına bir şal veya bir aba örtüp fırına girip tevhîd ile meşgûl olur. Eğer derviş ***gül*** yalamak isterse, ***gül***ü eline alırken "Soğutanın ismiyle yemin ederim ki, beni acılardan ve kan akmaktan kurtardı" "…*Demiri indirdik ki onda büyük bir güç ve insanlar için yararlar vardır*"[1506] duâsını okur. Sonra eûzü besmele ile üç defa Fâtiha-i şerîf okur, tekrar bu duâyı okuduktan sonra "Tevekkeltü alellâh yâ Seyyid Ahmed" deyip üç defa ***gül***e dokunur ve sonrasında destûr deyip ***gül***ü yalar. Yine başına tas giymek, karnına kılıç bastırmak, boynuna zincir sarmak, ***saç*** üzerine basmak, vücûduna ***topuz*** vurmak, ***şiş*** batırma gibi uygulamalar da Bedeviyye'de çeşitli dualarla yapılan havârıklardandır[1507].

[1502] Anonim, *Usûl-i Tarîkat-ı Bedeviyye*,(Sermet Çifter, 753), 42a – 44b.

[1503] Anonim, *Usûl-i Tarîkat-ı Bedeviyye*,(Sermet Çifter, 753), 45a.

[1504] Anonim, *Usûl-i Tarîkat-ı Bedeviyye*,(Sermet Çifter, 753), 60b.

[1505] Enbiyâ, 21 / 69.

[1506] Hadîd, 57 / 25.

[1507] Anonim, *Usûl-i Tarîkat-ı Bedeviyye*,(Sermet Çifter, 753), 10a – 11b.

Hilâfet merâsiminde dervişin şeyhe verdiği yeşil bir yaprak vardır. Bu Mi'rac gecesinde Hz. Cebrâil'in Hz. Peygamber'e, O'nun Hz. Fâtıma'ya, Hz. Fâtıma'nın Hz. Ali'ye verdiği bir yapraktır. Hz. Ali o yeşil yaprağı erenler meydanına koymuş, o yaprak insanlar arasında defter olmuştur[1508].

Postun zâhiri şerîat, bâtını tarîkattır. ***Post***un beş köşesi beş vakit namaza işâret eder. ***Post***un her köşesi Kâbe'ye işâret etmekle birlikte, mihrâbı Hz. Peygamber'e, sağ köşesi Hz. Ebûbekir'e, sol köşesi Hz. Ömer'e, aşağıdaki köşesi Hz. Osman'a, aşağıdaki diğer köşesi Hz. Ali'ye işâret eder[1509].

Bedeviyye tarîkatının âdâbının anlatıldığı eserde "aba, ***hırka*** ve ***tâc*** ile derviş oldum" zannedip, tarîkat, mârifet ve hakîkati, hikmetle amelden yoksun olanların ilâhî sırlardan mahrûm olacağı belirtilerek, sadece tarîkat cihazlarına sahip olmakla dervişliğin gerçekleşmediği beyân edilmiştir[1510].

Bedeviyye'de, ***seccâde***, ***tesbih*** ve ***asâ*** gibi unsurların kullanılmasının temel sebebi bu âletlerin Hz. Peygamber'in hayatında yerinin olmasıdır. Hz. Peygamber sahâbeden bazılarının ***tesbih*** kullandıklarını görünce onaylamıştır[1511].

Bir Bedeviyye icâzetnâmesinde bazı tarîkat cihazları ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır:

> "Adı geçen Muhammed Şevkî'ye, şerefli, kırmızı Ahmedî ***hırka***yı giymesine, hilâfet vermesine, nükebâdan ehil gördüklerine şed kuşatmasına, müridlerin ahidlerini almasına, kırmızı ***hırka*** giydirmesine, Ahmedî ***seccâde***ye halîfe tâyîn etmesine, vechiyyet-i seniyye ***sancak***ları altında yürümesine, bu iş için ehil gördüğü kimselerden, şartlı şartsız seçip dileyen kişiye, hayır ve kurtuluşundan, seçiminden emin olduktan sonra vecd alâmeti göstermesine, Ahmedî dervişler için Pazartesi ve Cuma geceleri zikir ve hayrât meclisleri açmasına izin verdim."[1512]

Bedeviyye'de Rifâî ve Desûki tarîkatlarında olduğu gibi ***ney***, ***nısfiy***e, ***kudüm***, ***çifte kudüm***, ***mazhar***, ***bendir***, ***davu***l gibi "âlât-ı mutribe" denilen mûsikî âletleriyle icrâ edilen nevbe çıkarma âdeti vardır[1513].

[1508] Anonim, *Usûl-i Tarîkat-ı Bedeviyye*,(Sermet Çifter, 753), 70a.

[1509] Anonim, *Usûl-i Tarîkat-ı Bedeviyye*,(Sermet Çifter, 753), 88a.

[1510] Anonim, *Usûl-i Tarîkat-ı Bedeviyye*,(Sermet Çifter, 753), 103a.

[1511] Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî Tarîkatı ve İstanbul'da Bedevîlik*, s. 377; Özköse, "İstanbul Tasavvuf Kültüründe Bedeviyyenin Yeri ve Üsküdar Bedeviyye Tekkeleri", s. 511.

[1512] Derya Baş, "Bir Bedeviyye İcâzetnâmesi ve Tarikat İcâzetnâmelerine Dair Bazı Meseleler", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36 / 2017, s. 36.

[1513] Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî Tarîkatı ve İstanbul'da Bedevîlik*, s. 454 – 455.

2.12. Halvetiyye

Halvetiyye, Ebû Abdullah Sirâcüddîn Ömer b. Şeyh Ekmeleddîn el-Gîlânî el-Lâhicî el-Halvetî'nin (ö. 750 / 1349 veya 800 / 1397) kurucu olarak kabul edildiği, "***halvet***"in en önemli nefs terbiyesi aracı olarak kabul edildiği tarîkattır. [1514]. Halvetiyye, farklı ana kolları, alt kolları ve şûbeleriyle en yaygın tarîkatlardan biri olmuş ve "tarîkat fabrikası" diye nitelendirilmiştir[1515].

Ömer el-Halvetî, Hazar denizinin güneybatısında Geylân bölgesindeki Lâhican'da doğmuş, pîri İbrâhim Zâhid-i Geylânî'nin (ö. 705 / 1305) halîfesi olarak Harizm'de irşâd çalışmaları yapan amcası "Ahî Muhammed Halvetî" adıyla tanınan ve çok ***halvet***e girmesi ile "Halvetî" lakabını alan Ebü'l-Füyuzât Kerîmüddîn Muhammed el-Harizmî'nin (ö. 780 / 1378) mânevî eğitiminden geçerek ondan sonra irşâd faaliyetlerini sürdürmüş ve Mısır'da uzun süre kaldıktan sonra döndüğü Tebrîz'de vefat etmiştir (ö. 800 / 1398)[1516].

Halvetiyye, Ömer el-Halvetî'den Ahî Mîrem, Hacı İzzeddîn et-Türkmânî ve Sadreddîn-i Hiyâvî silsilesi ile tarîkatın ikinci piri kabul edilen Seyyid Yahyây-ı Şirvânî'ye (ö. 870 / 1466) ulaşmış ve Şirvânî vasıtasıyla yaygınlık kazanmıştır. Seyyid Yahyây-ı Şirvânî'nin Azerbaycan'da yapmış olduğu irşâd neticesinde yetiştirdiği pek çok halîfeyle Halvetiyye, Anadolu'ya ve oradan da pek çok bölgeye yayılmıştır. Muhammed Bahâeddîn-i Erzincânî (ö. 879 / 1474?), Habîb-i Karamânî (ö. 902 / 1496)[1517] [Resim 138.] ve Dede Ömer-i Rûşenî (ö. 892 / 1487), Halvetiyye'nin Anadolu'da yayılmasını sağlayan Seyyid Yahyây-ı Şirvânî'in en önemli halifeleridir[1518].

Ömer el-Halvetî birbiri ardınca kırk ***halvet*** tamamladıktan sonra, rüyasında Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendisine giydirdiği kırk dallı ***tâc***, Halvetiyye'de sembol olmuştur[1519]. [Resim 2, 20, 24, 30 – 31.], [Şekil 15 – 16.] Bu ***tâc***ın dört ***terk*** üzere dikilip kırk dal olması, İhlâs sûresinin dört âyet olup beş dal olmasına ve bu dalların yarısının zâhire, yarısının da bâtına işâret ettiği belirtilmiştir. Ayrıca İhlâs sûresinin besmelesiyle beraber harflerinin adedi

---

[1514] Semih Ceyhan, "Halvetiyye", *Türkiye'de Tarîkatlar Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, s. 695 – 696.

[1515] Gölpınarlı, *Türkiyede Mezhepler ve Tarîkatler*, s. 213; Ahmed Cahid Haksever, "Çorum'da Halvetîliğin Tarihi Süreci ve Yusuf Bahri", *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 22 (2008), s. 104.

[1516] Ceyhan, "Halvetiyye", s. 696; Ömer el-Halvetî'nin kabrinin Azerbaycan'da olabileceğine dair bilgiler için bk. Ceyhan, "Halvetiyye", s. 696 – 697.

[1517] Karamânî'nin kırk dallı mezar taşı için bk. Resim 138.

[1518] Ceyhan, "Halvetiyye", s. 698 – 699, 701.

[1519] Mehmet Rıhtım, "Halvetiyye Sûfîliğinin Şirvân'da Teşekkül Devri Şaban-ı Velî'ye Uzanan Yolun Kurucu Şahsiyetleri", *I. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu –Şeyh Şa'bân-ı Velî'yi Anma ve Anlama-*, Kastamonu 2012, C. I, s. 17; Ceyhan, "Halvetiyye", s. 697; Kırk dallı tâc-ı şerîf örnekleri için bk. Resim 2, 20, 24, 30 – 31; Şekil 15 – 16.

İsm-i Celâl'in ebced hesabına göre altmış altı olmasıyla lafza-i celâle de işâret vardır[1520]. Menekşe renkli çuha üzerine terekli olarak dikilip giyilen dal ***tâc*** ilk olarak Halvetîler tarafından kullanılmıştır[1521].Bir başka rivâyette Ömer el-Halvetî, insan vücûdundaki beş erkâna (nefs, dil (kalp), akıl, ruh, sır) veya İslâm'ın beş şartına işâret olsun diye beş ***terk***li ***tâc*** kullanmıştır[1522].

Halvetî ***tâc***ının kubbesinin ortasındaki küçük daire "hüviyet hâ"'sına, "hâ"'nın ortasındaki nokta ise vahdete işâret eder. Bu noktanın dört bir tarafına çizgi çekilir. Bu dört çizgi dört âleme, dört ilme, dört ***terk***e, dört tabiata, dört unsura, ümmehât-ı esmâya, dört nefse işâret eder. Her bir ***terk*** dert, din, devlet ve duâya işâret etmek üzere dört dal şeklindedir. Dallar uçlarından kesilince, elife işâret olur bu da ***nefs-i mutmainne*** ve ***nefs-i mülheme***ye işâret eder. Bu makāmlarda bulunan kişi elif gibi ibâdette doğru yol üzeredir. Onda iki dalın ucu kesik değilse, bunda ***nefs-i levvâme*** ve ***nefs-i emmâre***ye işâret vardır. Bu makāmlardaki doğruluk dâl'ın şekli gibidir. Her bir ***terk***in ortasındaki kufi hatla iki celâl ise, kisveyi hak eden kimselere işâret eder. Burada hilâfet makāmına ve duâda ellerin kaldırılması gibi ubûdiyet makāmına dönüşe işâret vardır. ***Kalensüve***nin başın alt tarafına yapıştırılması mânevî bağa, onun ***imâme***den alçakta olması zâhir ve bâtın uyumuna işâret eder[1523].

Halvetî ***tâc***ı "Vedûd" ismine işâret etmek üzere "dal" şeklindedir. Vedûd isminde ebrâr ve mukkarabûn makāmlarına işâret vardır. Eğer vedûd, ism-i fâil olursa âşığın sevgisine, ism-i mefûl olursa ma'şûkun sevgisine işâret eder. Ma'şûkun sevgisi âşıkın sevgisinden üstündür[1524].

Bursevî'ye göre Halvetîler cemâle işâret ettiği için tarîkat kisvesinde beyaz rengi tercih etmişlerdir[1525].

Dâl ***tâc***ını Halvetîler giyerler, dört ***terk***li ***tâc***ı Hz. Ali giymiş ve bir, iki ve üç ***terk***li ***tâc***ların sırlarını dört ***terk***li ***tâc*** içinde barındırdığı için cümlesinden faziletli görülmüştür[1526]. Halvetîler dal ***tâc*** dışında hâlî ve yektâ diye isimlendirilen ***tâc***ları da kullanmışlardır[1527].

[1520] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 210a; Harîrizâde, *Kenzül'l-Feyz*, (Hacı Mahmud Efendi, 2631), 89b.

[1521] El-Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye Ez Lemeât-ı Ulviyye*, s. 339 – 340.

[1522] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 209b – 210a; Halvetîlerin tâcları beş terk üzeredir. Beş terk, Kâbe mü'minin kalbine benzetilerek, Kâbe'nin her yönünde Kâbe'ye doğru secde eder vaziyetteki beş dağa, gönülde bulunan nefs, gönül, akıl, ruh, sır kuvvetlerine, Kâbe'nin dört duvar ve tavanı ile beş parçadan müteşekkil olmasıyla Kâbe mânâsına ve kudret sırrına kisve olmaya işâret eder. Aynı zamanda İbrâhm b. Edhem gibi velâyet makāmına erişip Hakk'ın zâtına mazhar olma yolunda olmaya işâret eder. bk. Emînüddîn Baba, *Risâle-i Kudsiyye*, (Bağdatlı Vehbî, 741), 53b – 54a.

[1523] Anonim, *Risâle fî Beyâni Kalensüveti's-Sûfiyye*, (Osman Ergin Yazmalar, OEYz0667 / 13), 59b – 60a.

[1524] Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz*, (El Yazması Eserler, 06MilYzA6252 / 5), 44a.

[1525] Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz*, (El Yazması Eserler, 06MilYzA6252 / 5), 42b.

Halvetiyye'nin Anadolu'da yayılmasında öncülük eden şahsiyetlerden biri olan Muhammed Bahâeddîn-i Erzincânî'nin halîfesi İbrâhim Tâceddîn-i Kayserî'nin (ö. 883 / 1478) mânâ âleminde Hz. Ali'yi gördüğü ve kendisine onun tarafından siyah ***şemle***li bir Halvetî ***tâc***ı giydirildiği rivâyet edilmiştir[1528].

Halvetiyye, Seyyid Yahyây-ı Şirvânî'den itibaren Rûşeniyye, Cemâliyye, Şemsiyye ve Ahmediyye olmak üzere dört ana kola ve ana kolların altında alt kollara ve şûbelere ayrılarak günümüze kadar gelmiştir[1529].

Halvetiyye'de ***cihâz-ı tarîkat***a dair uygulamalar bu dört ana kol, alt kolları ve şubeleri çerçevesinde ortaya konmaya çalışılacaktır.

2.12.1. Rûşeniyye

Dede Ömer Rûşenî (ö. 892 / 1487), Anadolu'daki ilk Halvetî şeyhlerinden olan Alâeddin Ali er-Rûmî'nin tavsiyesiyle Bakü'ye giderek Seyyid Yahyâ'ya intisâb etmiş ve onun halîfesi olmuştur[1530].

Dede Ömer Rûşenî'nin *Dîvân*'ında tarîkat cihazları hakkında bazı bilgiler yer almaktadır. *Dîvân*'da giyilen kıyafetlerin önemsizliğinden, kullanılan eşyânın Allah ile aramıza perde olduğundan bahsedilmiş ve Allah aşkının her şeyin üstünde olduğu vurgusu yapılmıştır.

Müdâmı kim içen bulub ferâğı
Çeker öz özine eli ayağı

Ne tâc u hırka ne cübbe u ne destâr
Ne zühd ü fısk ne inkâr u ikrâr

Aşk şarabını içip kendinden geçenler için ***tâc***, ***hırka***, cübbe, ***destâr*** önemsizdir.[1531]

Dur yukaru ko bu tanb u tâkı
Bu tantanayı bu tumturâkı

[1526] Mahmûd Kürevî, *Risâle-i Tâciyye*, (Osman Ergin Yazmalar, OEYz0415 / 01), 3a; Karabaş-ı Velî, *Mi'yâr et-Tarîka Tercümesi*, (Osman Ergin Yazmalar, OeYz390 / 1), 16b.

[1527] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye*, (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 202b.

[1528] Ahmet Ögke, *Bir Halvetî Şeyhi Olarak Sun'ullâh-ı Gaybî ve Bakü'den Kütahya'ya Halvetî Yolu, Kütahyalı Bilge Şair Sun'ullah-ı Gaybî ve Dönemi*, Emin Yayınları, Bursa 2016, s. 45.

[1529] Ceyhan, "Halvetiyye", s. 705.

[1530] Reşat Öngören, "Rûşeniyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/ruseniyye (25.05.2020).

[1531] Nurten Altuntop, *Dede Ömer Rûşenî'nin Dîvanı'nda Tasavvuf*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Çorum 2015, s. 251 – 252.

Seccâde vü rekve vü 'asâyı
Bu hânkahı revâk u tâkı

Var bunları vir elüne sal hoş
Bir dil-ber-i sîm-sâk sâkî

Dün gün içüben müdâm mest ol
Vâsıl olıben unud fırâkı

Rûşenî bu dizelerinde de aşk şarabından içip sarhoş olan kimse için ***seccâde***, ***keşkül*** ve ***asâ***nın önemli olmadığını belirtmiştir.[1532]

Diler-isen tâ olasın tâc-ı târik
Zemîn gibi vakûr ol olma mudhik

Çün ki kondı nâm-ı 'izzet tâcuna
Kim ola itmeye hürmet tâcuna

Rişte-i haşmet bahye-i devlet tâcuna
Terk-i terk ü tügme şevket tâcuna

Tarîkat ***tâc***ını giymek için onun sorumluluğunu yerine getirmek gerekir. ***Tâc*** giyen vakâr sahibi olmalı ve vakâra zarar veren davranışlardan kaçınmalı ve ***tâc***a hürmet etmelidir. Bu güzel davranışlarla dikilen ***tâc***ın büyüklüğü terk-i terk ile ***düğme***dir. Çünkü ***düğme*** hakîkat-i Muhammediyye'ye işârettir[1533].

2.12.1.1. Gülşeniyye

Gülşeniyye, İbrâhim Gülşenî'nin (ö. 940 / 1534), Dede Ömer Rûşenî'den hilâfet alarak kurucusu olduğu Rûşeniyye'nin alt koldur[1534].

Yahyâ Âgâh'ın çizimine göre Gülşenî ***tâc***ı, beyaz çuhalı yeşil ***destâr***lı ***terk***siz ve kubbesinde beyaz ***düğme***lidir[1535]. [Şekil 65.] Gölpınarlı Hayrabolu'da iki (elifî sikke), dört,

---

[1532] Altuntop, Dede *Ömer Rûşenî'nin Dîvanı'nda Tasavvuf*, s. 252.

[1533] Altuntop, Dede *Ömer Rûşenî'nin Dîvanı'nda Tasavvuf*, s. 253.

[1534] Nihat Azamat, "İbrâhîm Gülşenî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/İbrâhîm-gulseni (16.02.2020).

altı, sekiz, on iki terkli Gülşeni mezar taşlarının olduğunu belirtmiştir.[1536] Hüseyin Vassâf'ın belirttiğine göre İbrâhim Gülşenî'nin ***tâc***ı, üstü beyaz, sarığı krem renginde ve tepesi ***düğme***lidir. İbrâhim Gülşenî'nin ***tâc***-ı şerîfinin ortasına ***düğme*** koymaları, besmele-i şerîfteki "bâ"nın noktasına işâret etmek ve kendilerinin de o noktanın mazharı olduklarını belirtmek içindir.

Tükme-i tâc-ı Gülşenî bir ser-hayl-i âşıkân
Nokta-i bâ-yı ârifân dâğ-ı derûn-ı münkirân

Bu "bâ"nın noktasına benzetilen ***düğme***nin etrafı, dairenin merkezindeki bir nokta gibi ***tâc***ın başa geçen ve etrafına sarık sarılan kenarını kuşatmakta ve bunun neticesi olarak da zaman, mekân, bütün eşyâ üzerinde tasarruf sahibi ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in "*Allahım! Eşyânın hakîkatlerini bize olduğu gibi göster.*" duâsının mazharı olduğuna işâret vardır. Gülşenî ***tâc***ının ***terk***siz olması ise, iki dünya ve içindekileri terk ettikten sonra terki dahi terk etmeye işâret eder[1537].

Hüseyin Vassâf, eserinde Gülşenî ***tâc***ı ile ilgili şu dizelere yer verir:

Cihânı terk iden giyer başına Gülşenî tâcın
O tâcı Gülşenî gibi bu terkile giyen giysün

Nokta-i bâ-i bidâyetdir bizim ser-tâcımız
Başına giyen iki âlemde olur tâc-ı ser

Dürr-i tâc-ı Gülşenî'dir âleme nûr-ı basar
Fehm iden bu nükteyi olur cihânda dîde-ver

Tâc-ı pür feyz-i Gülşenî'dir bu
Gül-i gül-zâr-ı Rûşenî'dir bu

Rû-nümâ anda sırr-ı vahdet-i Zât
Ehl-i ârifân me'menidir bu[1538]

[1535] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 20; Gülşenî tâcı için bk. Şekil 65.

[1536] Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik,* s. 326.

[1537] Himmet Konur, *İbrâhîm Gülşenî Hayatı, Eserleri, Tarîkatı*, İnsan Yayınları, İstanbul 2000, s. 162 – 163.

[1538] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. III, s. 148 – 149.

Mustafa Kara ve Şapolyo, Gülşenî ***tâc***ının renginin pembe, ***destâr***ının ise yeşil renkli olduğunu belirtmişlerdir[1539]. Ayrıca Kara'ya göre, Gülşenî ***tâc***ında, Mevlevî ***sikke***si ve Bektâşî ***tâc***ının etkileri görülür[1540].

Gülşenî dervişleri için renkli elbiseler, yırtmaçlı uzun ***hırka***lar giymek, ***şemle*** yerine sarık ve şal sarınmak, sarı pabuç giymek uygun değildir. Bazı tarîkatlarda, âdâb ve erkâna riâyet etmeyen dervişlere uygulanan ***hırka***sının alınması veya seyâhate gönderilmesi cezaları, kıyafetin sağladığı terbiye ve oto kontrolden dolayı İbrâhim Gülşenî uygun görmemiştir[1541].

İbrâhim Gülşenî'nin halîfelerinden Şeyh Ali Za'fî, "za'f" lafzındaki harflerin isimlerinin adedi üzere sekiz ***terk***li bir ***tâc*** ictihâd etmiştir[1542].

2.12.1.1.1. Sezaiyye

Gülşeniyye'nin bir şûbesi olan Sezâiyye, Hasan Sezâî (ö. 1151 / 1738) tarafından kurulmuştur[1543]. [Resim 139.]

Hüseyin Vassâf, Edirne'de Hasan Sezâî'nin türbesini ziyaret gittiğinde, sandukasında bulunan ***tâc***-ı şeriflerinin kutbiyyet alâmeti olarak siyah ***destâr***lı gördüğünü belirtmiştir. Yine *Sefîne*'de Sezâiyye hulefâsından Şeyh Şuayb Şerâfeddîn Efendi'nin beyaz ***arakiye*** üzerine krem renkte hafifçe sarık sardıkları, Şeyh Ahmed Hayâlî Efendi'nin Halvetiyye tarîkatından Saçlı İbrâhim Efendi Dergâhı'nın meşîhati boş olduğundan, İbrâhim Efendi'nin mânevî işaretiyle İstanbul'a gelip Hüdâyî Âsitanesi'nde postnîşîn olan Şeyh Muhammed Gülşenî Efendi'den Hüdâyî ***tâc***ı giyip Edirne'ye dönmeleri, Seyyid Nizâmeddîn Efendi'nin sadece bayramlarda bir hafta sarık sardığı, diğer zamanlarda dal ***arakiye*** ile gezdiği bilgileri yer almaktadır[1544]. Sezâiyye şubesinde, İbrâhim Gülşenî'nin ictihâdı olan ***terk***siz, kubbesinde ***düğme*** olan ***tâc***-ı şerif kullanılmıştır[1545]. [Resim 140 – 142.]

2.12.2. Cemâliyye

Çelebi Halîfe diye de tanınan Cemâl-i Halvetî (ö. 899 / 1494) Halvetiyye'nin Anadolu'da yayılmasında önemli rol oynayan Seyyid Yahyây-ı Şirvânî'nin önemli

---

[1539] Şapolyo, *Mezhepler ve Tarîkatlar Tarihi,* s. 526; Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, s. 584.

[1540] Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, s. 586.

[1541] Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, s. 588 – 589.

[1542] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 209b.

[1543] Himmet Konur, "Sezâyî-i Gülşenî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/sezai-yi-gulseni (16.02.2020); Hasan Sezâî'nin sandukası için bk. Resim 139.

[1544] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. III, s. 262, 283, 313.

[1545] Sezâî mezar taşları için bk. Resim 140 – 142.

halîfelerinden Muhammed Bahâeddîn-i Erzincânî'den hilâfet alarak Cemâliyye ana kolunun kurucusu olmuştur[1546].

Cemâl-i Halvetî, tarîkatın binâsının tevbe, teslîm, kanâat, irâde, riyâzet ve uzlet; ihyâsının mârifet, sehâ, gurbet, sıdk, tevekkül, tefekkür; erkânının ilm, hilm, sabır, rızâ, ihlâs, güzel ahlâk; ahyâsının hayr, ihsân, fenâ, terk-i dünya, havf ve şevk olduğunu belirtmiş, "tarîkatın binâsını, ihyâsını, erkânını ve ahyâsını bilmeyen şeyh, ***hırka***yı ve giydiği şeyi çıkaramaz" diyerek, mürşîd-i kâmilin bu özelliklere sahip olmasının gereğini vurgulamıştır[1547].

Sefîne'de Sünbül Sinân (ö. 936 / 1529) ile Cemâlî Halvetî ilk karşılaştıklarında, Cemâl-i Halvetî'nin siyah ***imâme*** sarmış ve siyah cübbe giymiş olduğu bilgisi yer almaktadır[1548].

Şeyh İlâhî Fazlullâh Câvidân-ı Sânî, Sofyalı Bâlî Efendi (ö. 960 / 1553) ve Kâsım Efendi ile Cemâl-i Halvetî'ye silsilesi ulaşan Nureddinzade'ye (ö. 981 / 1574) bağlanınca aselî ***şemle*** sarıp, arkadan bir yeşil üstüvâ çekmiştir[1549].

Nureddinzâde'nin halîfelerinden Abdülmü'min Efendi'den icazet alan Ömer Fânî Efendi (ö. 1033 / 1624), kırmızı elbise giymemeyi, sergi olarak kırmızı renkli bir şeyi kullanmamayı, sarığın etrafında kırmızı olan bir yer varsa orayı kesmeyi, sarığın yuvarlakça şekilde sarılmasını, namaz dışında sarıktan ***risâle*** bırakmamayı müridin uyması gereken kılık kıyafet âdâbı içinde değerlendirmiştir[1550].

2.12.2.1. Sünbüliyye

Sünbüliyye, Cemâl-i Halvetî'nin Sünbül lâkâbı verdiği Yûsuf Sinân (ö. 936 / 1529) tarafından Cemâliyye'nin alt kolu olarak kurulmuştur[1551].

Sünbüliyye'de ***tâc***, beyaz ve sarı çuhadan mâmûl, dört ***terk***li, pamuklu, kırk dikişli, merkez kutbunda ***düğme***siz, siyah ve yeşil ***destâr***lıdır. Dört ***terk*** ve kırk dallı olması, seyr u sülûk esnâsında ***atvâr-ı seb'a***'daki yedi neftsen zâhir olan dört nefsin kırk menziline

---

[1546]Mehmet Serhan Tayşî, "Cemâl-i Halvetî", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/cemal-i-halveti (16.02.2020).

[1547] Muharrem Çakmak, *Cemâl-i Halvetî Hayatı Eserleri Tasavvuf Anlayışı*, (Yayınlanmamış Doktora tezi), Erzurum 2000, s. 185 – 186.

[1548] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. III, s. 364.

[1549] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye*, (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 208a.

[1550] Ferzende İdiz, *Ömer Fânî Efendi ve Tasavvufa Dair Üç Eseri*, İnsan Yayınları, İstanbul 2011, s. 157.

[1551] Hür Mahmut Yücer, "Sünbül Sinan", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/sunbul-sinan (16.02.2020).

işârettir[1552]. [Şekil 26, 48.], [Resim 143 – 148.] Hz. Sünbül'ün sandukası üzerindeki ***tâc***ın sarığı, kutbiyyet alâmeti olarak siyah renklidir. Siyah renk genellikle bütün pîrler için kullanılmıştır[1553].

Cemâl-i Halvetî'nin hac yolunda vefâtıyla mânevî görev kendisine bırakılan Sünbül Sinân, bu mânevî görevin sorumluluğu karşısında çekinmiş ve bostan dolabına sığınmıştır. Burada Hz. Peygamber (s.a.v.)'in rûhâniyetinden görevinde muvaffak olmak için istimdât ederken salâvat okumaya başlamış ve ağır ağır dönen bostan dolabının gıcırtısına uyarak okuduğu salâvatla sakinleşmiş, bu salât mûsikîde "Sünbülî salâtı" denilen özel bir yere sahip olmuştur. Yusuf Sinân'ın dolaptan çıkmasına yardımcı olan melekler, kendisini başından tutup çektikleri için Sünbülî ***tâc***ı, diğer Halvetî ***tâc***larının aksine tepeliği çok sivri olarak yapılır olmuştur[1554]. Müstakimzâde'nin bildirdiğine göre; Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin rûhâniyetleri Sünbül Sinan'a zuhûr etmiş ve "senin ***tâc***ın diğer ***tâc***lardan farklı olsun" deyip iki eliyle tutmuş, dört ***terk***inden döndürmüş ve ***tâc***ın boyu uzamıştır. Böylece Sünbülî ***tâc***ı diğer Halvetî ***tâc***larından daha uzun olmuştur[1555].

Hüseyin Vassâf, Sünbülî ***tâc***ını dizelerinde şöyle anlatmıştır:

Bu tâc-ı Sünbül olmuşdur misâl-i tâc-ı kerramnâ

Anı giy aşk ile cânâ safâ-bahşâ-yı âmennâ

Merkez Efendi'nin (ö. 959 / 1552) Sünbül Sinân'dan sonra postnîşîn olması esnasında sarık rengiyle ilgili menkîbede Mısır defterdârlığından azledilen Duhânizâde'nin babası Kâtip Muhammed Çelebî'nin aktardığı ilginç bir olay geçmektedir. Sünbül Sinân'a vefatı esnasında dervişleri kimin ***post***a geçeceğini sormuşlar, o da "tayin edecek olan Allah Teâlâ'dır. Habeşli bir köleyi de tayin etse ona uyasınız." demiştir. Sünbül Sinân'ın vefâtından on gün sonra Merkez Efendi gelmiş ama kimse ona tâbi olmamıştır. Kâtip Muhammed Çelebi'nin babası, Merkez Efendi'yi hücresine almış ve ona hizmet ve hürmet etmiştir. O gece istihâresinde yüksek bir makāmdaki kürsüde Merkez Efendi'yi önce yeşil sarıkla, kürsüye oturduğunda da

---

[1552] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 93; Sünbüliyye tâcı için bk. şekil 26,48. Sünbülî mezar taşları için bk. Resim 143 – 148.

[1553] Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, C. III, s. 351, 361.

[1554] Ömer Tuğrul İnançer, "Sünbülîlik"*, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 1994, C. VII, s. 112; Semih Ceyhan*, Üç Pîrin Mürşidi*, İsam Yayınları, İstanbul 2015, s. 59.

[1555] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye*, (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 204a.

siyah sarıkla görmüştür. O esnada bir kimse şöyle nidâ etmiştir: "Yeşil, şerîatı sûretidir ve siyah, tarîkatı yüzüdür. Bu kimsenin şerîatı ve tarîkatı ma'mûrdur."[1556]

2.12.2.2. Şâbâniyye

Şâbâniyye, Cemâl-i Halvetî'nin Bolu'da bulunan halîfesi Hayreddîn-i Tokâdî'den hilâfet alan Şâbân-ı Velî'nin (ö. 976 / 1568) kurucusu olduğu, Cemâliyye'nin bir alt koludur[1557].

Şâbâniyye'de ***tâc***, beyaz ve sarı çuhadan mâmûl, dört ***terk***li, pamuklu olarak kırk dikişli, merkez kutbunda ***düğme***siz, siyah ve yeşil ***destâr***lıdır. Dört ***terk*** ve kırk dallı olması, seyr u sülûk esnasında ***atvâr-ı seb'a'***daki yedi neftsen zâhir olan dört nefsin kırk menzîline işârettir[1558]. [Resim 24, 149 – 157.] Şâbânîler, genellikle Halvetî ***tâc***ının beş veya yedi dallı ve beyaz ya da yeşil olanını giymişlerdir. ***Tâc***ın tepe kısmı kubbemsi olup, beyaz olan ***tâc***ın dalları genellikle siyah iple dikilerek oluşturulmuş, yeşil olan ***tâc***ın dalları ise genellikle beyaz ya da yeşil üzerinde belli olacak başka bir renkteki iple dikilerek oluşturulmuştur[1559].

Şâbân-ı Velî'nin dâr-ı bakāya intikâllari esnâsında tabutunun üzerine siyah Kâbe örtüsü örtülmüş ve kutbiyyetlerine işâret etmek üzere de ***tâc***-ı şerîflerine siyah dülbend sarılıp tabutunun baş tarafına konmuştur[1560].

Şâbâniyye'de irşâd makāmını hak eden zâta beyaz sarık üzerine enli kurdela gibi ***risâle*** denilen siyah bir bez sarılır. Bu ***risâle***, beyaz sarığın arkasından alt taraftan itibaren sol tarafı dolaştırılarak, ön tarafta sarığın üstüne sokulup ucu düz olarak aşağıya sarkıtılır. Velâyet rütbesine ulaşan zâta da ***risâle***si beyaz olan siyah sarık sarılır. Şâbâniyye'de "yol ***tâc***ı" denilen neftî renkte (koyu yeşil) ve sarığı yeşil olan bir tarîkat başlığı da vardır. Seyr u sülûkünü tamamlayanlara ***tâc***, biniş, ***kemer***, ***asâ***[1561] ve ***tesbih*** verilir[1562]. Şâbâniyye

---

[1556] Yusuf b. Ya'kūb, *Menâkıb-ı Şerîf ve Tarîkatnâme-i Pîrân ve Meşâyih-i Tarîkat-ı Aliyye-i Halvetiyye*, (İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, M. Cevdet Osmanlıca Kitaplar, K1038/01), s. 53 – 54.

[1557] Mustafa Tatcı, "Şâbâniyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/sabaniyye (17.02.2020).

[1558] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 93; "Şâbâniyye'de beyaz tâc sâlik tâcı; yeşil tâc velâyet tâcı, siyah tâc rü'yet ve hilâfet tâcı, siyah üzerine beyaz risâleli tâc ise mürşid tâcıdır." bk. İbrâhîm Has Şâbânî, *Hasan Ünsî Halvetî ve Menâkıbnâmesi*, Hzl. Mustafa Tatçı, H Yayınları, İstanbul 2016, s. 15; Şâbânî tâcı için bk. Resim 24, 149 – 150; Şâbâniyye mezar taşları için bk. Resim 151 – 157.

[1559] Oğuzhan Kantar, "Halvetî Şa'bânî Tarîkatında Kullanılan Tâc-ı Şerîf ve Diğer Cihâz-ı Tarîkat ve Sembolik Anlamları", s. 389.

[1560] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. III, s. 519.

[1561] "Halvetîliğin bir şûbesi olan Şâbânîlikte şeyhlerin uzun bir asâ taşımaları tarîkat icabıydı." bk. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, s. 91.

silsilesinden Karabaş-ı Velî (ö. 1097 / 1686) *Mi'yâr et-Tarîka* adlı eserinde âdâb ve erkâna dair aşağıda temas edeceğimiz üzere önemli bilgilere yer vermiştir.

Şâbâniyye'de, boyanmamış koyun ve keçi yününden yapılan giysi giymek âdâbdandır. Sâlik kalın ve katı giysi, mürşid ise yumuşak ve ince giysi giyer. Renk olarak da yeşil, siyah ve beyaz renkleri tercih etmek gerekir. Kırmızı renkli elbise giymek uygun değildir[1563].

Sarık olarak deve, koyun veya keçi yününden yapılan şal efdal olanıdır. ***Tâc***ların faziletlisi Halvetî ***tâc***ıdır, kırk dalı ve bir halkası vardır. Halkanın ortasında Allah isminin "hâ"sı ve dört elif vardır. Böyle olunca on ism-i celâl zâhir olur. Bu "hâ" bunların hepsini bir araya getirir. Kalb, beşi zâhirde ve beşi bâtında olan duyuları kendisinde toplamıştır. Zâhirde olan duyular, görme, işitme, tatma, koklama, dokunma duyularıdır. Bâtında olan duyular ise hiss-i müşterek, hayâl, mütehayyil, vâhime ve hâfıza duyularıdır. Bunların hepsi kalbe bağlıdır. ***Tâc***da bulunan halka, on ism-i celâlin "hâ" sını bir araya getiren merkezî bir konumdadır. ***Tâc*** insanın küllî vücûdu olup ism-i celâlin mazharı olmasına işâret eder. ***Tâc***ın ortasında bulunan "hâ", bütün sıfatları üzerinde toplayan zât isminin mazharı olmaya işâret eder. Bu sebeple ***tâc***, sâlike makām-ı ruhda veya makām-ı kalbde verilir[1564].

Sûfîlerin alâmeti olan ***tâc***, makām-ı ruha vasıl olunduğuna işâret eder ve ***risâle*** eğer siyah olursa makām-ı sırr-ı sırra ve fenâ fillâhi fenâya işâret eder[1565]. Eğer ***risâle*** beyaz, sarık siyah olursa velâyet makāmında hafây-ı mutlak makāmına ulaşıp bakā billâhda bâkī olmaya işâret eder. Eğer ridâ boyundan aşağı salıverilip iki ucu beraber olursa şerîat, tarîkat ve mârifette kâmil olup evliyâ yolunda Hakk'a vuslatta irşâd makāmında olmaya işâret eder. ***Asâ*** sünnettir. Eliyle tuttuğu yerden yukarısı âlem-i vahdete, eliyle tuttuğu yer âlem-i berzâha yani makām-ı amâya, elinden aşağısı ise âlem-i kesrete ve kevnî vücûda, ***asâ***nın ucunda bulunan demir celâle, **asâ**yla yürümek celâl ve cemâl ile birlikte olmaya işâret eder[1566].

Karabaş-ı Velî eserinde ***risâle*** hakkında şu bilgilere yer vermiştir: ***Risâle***yi salıvermek, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den beri işlenen bir sünnettir. Hz. Peygamber'in ***risâle***sini hangi taraftan saldığı ile ilgili farklı görüşler vardır. Hz. Peygamber'in bâtınları önleri ve zâhirleri de arkalarıdır. Ümmet Hz. Peygamber'in cemâatidir. Cemâate göre imamın görülen tarafının

---

[1562] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. III, s. 525-526; Abdulkerim Abdulkadiroğlu, *Halvetilik'in Şabaniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi,* Kastamonu Şeyh Şa'bân-ı Veli Derneği Yayınları, Ankara 1991, s. 26.

[1563] Karabaş-ı Velî, *Mi'yâr et-Tarîka Tercümesi*, (Osman Ergin Yazmalar, OeYz390 / 1), 17b.

[1564] Karabaş-ı Velî, *Mi'yâr et-Tarîka Tercümesi*, (Osman Ergin Yazmalar, OeYz390 / 1), 17b – 18a; Karabaş Velî, Ahmed Rif'at Nevrokobî, Yiğitbaş Ahmed Şemseddîn Marmaravî, *Halvetî Şâbânî Yolunun Adâbı Mi'yâr-ı Tarîkat*, Hzl. Mustafa Tatçı, H Yayınları, İstanbul 2013, s. 76 – 77.

[1565] Karabaş-ı Velî, *Mi'yâr et-Tarîka Tercümesi*, (Osman Ergin Yazmalar, OeYz390 / 1), 23a – 23b.

[1566] Karabaş-ı Velî, *Mi'yâr et-Tarîka Tercümesi*, (Osman Ergin Yazmalar, OeYz390 / 1), 25b.

arkası olması sebebiyle Hz. Peygamber, ***risâle***sini arkalarından bırakmışlardır. Velâyet sûfîlerin hilkâtlerinden değil de sonradan ulaşılan bir hâl olduğu için bazı sûfîler sarıkların ucundan ***risâle*** sarkıtmayarak onun ucuna bir bez parçası eklemişlerdir. Namaz insanın Allah'ın huzurunda bulunduğu yüce bir hâl olduğu için, velâyet ve kurbiyyet makāmına işâret etmek üzere özellikle namaz esnasında ***risâle*** bırakmak önemli görülmüştür. ***Risâle*** konusunda farklı uygulamalar olsa da aslolan sarıktan ***risâle***yi salıvermektir. ***Risâle tâc***ın ortasında olup baştan kalb üzerine sarkıtılır. ***Risâle***yi namazda salıvermek kalbi yumuşatır ve kişinin Allah'ın korumasına girmesini sağlar. Nefsânî kuvvetler Hakk'a yönelmek üzere bir merkezde toplanır. Zira namaz nefs ve şeytânla savaş meydanıdır. ***Risâle***nin namazdan sonra sarığın içine sokulmasının delili, Hz. Peygamber'in Uhud savaşında mübârek dişleri şehid olduğu zaman akan kanları ***risâle***leri ile silip sarıklarını sokmalarıdır. ***Tâc***da ***risâle*** bulunması ve onun dört parmak miktarının alın üzerine salıverilmesi, o kişinin zât ismine yani "Hû" ismine mazhar sûfîlerden olduğuna işâret eder[1567].

Müridin ridâ örtünmesi, ***asâ*** kullanması ve siyah renkli kıyafetler gibi şeyhe ait elbiseleri giymesi uygun değildir. Bunları giyen kişinin şeyhlik makāmında bulunması gerekir. Bu kıyafetlerin şeyhe özel olduğu husûsu Kurân-ı Kerim'de "*Takvâ elbisesi daha hayırlıdır*"[1568] buyrularak belirtilmiştir. Takvâ elbisesini giyen hayırlı ve yüce olmalıdır. Herkesin onu giymeğe gücü yoktur. Libâs savaş demektir. Savaş âfâkî ve enfüsî olmak üzere iki kısımdır. Enfüsî olan savaş, âfâkî olan savaştan daha üstündür. Enfüsî savaş da iki kısımdır. Bir kısmı sadece kendi nefsiyle mücâhede eden müridin savaşıdır. İkinci kısım ise hem kendi nefsi hem de başkalarının nefsiyle mücâhede eden mürşidin savaşıdır. Şüphesiz hem kendi hem de başkaları için savaşmak sadece kendi nefsi için savaşmaktan üstündür. Bu üç çeşit savaşın (âfâkî, iki kısımda enfüsî) kendilerine ait giysileri vardır. Âfâkî savaşın giysisi, zırh, kalkan, kılıç gibi şeylerdir. Enfüsî savaşın birinci kısmının giysisi, kalın, sert elbiseler, ***tâc*** ve bunlara benzer şeylerdir. Enfüsî savaşın ikinci kısmının elbisesi, ridâ, ***asâ***, siyah elbise, ***imâme*** ve bunların benzeri olanlardır. Her grubun elbisesi kendine mahsûstur, başka grubun elbisesini giyen yalancı olur[1569].

Tarîkat kıyafetlerine takvâ elbisesi denmesinin sebepleri vardır. Birincisi üç çeşit savaşın cümlesi Hak Teâlâ korkusundandır. Her birine ait olan elbiseye, korku halinde ve

---

[1567] Karabaş-ı Velî, *Mi'yâr et-Tarîka Tercümesi,* (Osman Ergin Yazmalar, OeYz390 / 1), 18a – 20b; Karabaş Velî, Ahmed Rif'at Nevrokobî, Yiğitbaş Ahmed Şemseddîn Marmaravî, *Halvetî Şâbânî Yolunun Adâbı Mi'yâr-ı Tarîkat*, s. 77 – 82.

[1568] A'râf, 7 / 26.

[1569] Karabaş-ı Velî, *Mi'yâr et-Tarîka Tercümesi,* (Osman Ergin Yazmalar, OeYz390 / 1), 21a – 21b.

zamanında giyilen kıyafet olduğundan takvâ elbisesi denilmiştir. İkincisi bir kimse bu elbiselerle günâh meclislerinde bulunamaz. Ancak ibâdet ve tâat halinde bu elbiseler giyilir. Üçüncüsü bu elbiseler üzerinde iken kimse günâh işleyemez, işlerse rezîl rüsvây olur, aklı olan bu rezîlliğe düşmez[1570].

Karabaş-ı Velî'ye göre ***hırka,*** takvâ, irfân ve hakîkat ***hırka***sı olmak üzere üç türlüdür. Takvâ ***hırka***sı, sâlike, fiiller kendisinde tecellî ettiğinde giydirilir. İrfân ***hırka***sı, sâlike Hak Teâlâ'nın rûhlar âleminde ortaya çıkan envâr sıfatı kendisinde tecellî ettiğinde giydirilir. Hakîkat ***hırka***sı ise zât tecellîsinde giydirilir. Hakîkatten kastedilen, hucb sıfatının arkasında olan Hak'tır ki buna zât tecellîsi denilir[1571].

Şâbân-ı Velî Dergâhı postnîşînlerinden Ömer Fuâdî (ö. 1046 / 1636), giysinin sıcak, soğuk ve avret yerlerinin gözükmesinden dolayı değil, ibâdet ve salâh niyetiyle giyilmesi, giysilerin sol taraftan çıkarılması, giysinin (tâcın) asabesinin görülmemesi, namazda, zikirde, yemek yerken bele kuşağın bağlanmaması ve şalvar giyilmesi hususlarının giyim âdâbından olduğunu belirtmiştir[1572].

Şâbâniyye'de şeyhler genellikle sarı renkte mest veya pabuç giymişler, dervişlere özel bir pabuç söz konusu olmamıştır[1573].

Hz.İsmâil'in teslîmiyetine ve Hak yoluna kurban olmaya işâret eden ***post***un, Halvetî tarîkatında mürşidler kırmızı, dervişler ise beyaz renkte olanını kullanmışlardır[1574]. Şâbâniyye'de "mürşid ***post***u, koyun veya keçi ***post***undan işlenebilir. Rengi tabii olarak beyaz veya siyah olduğu gibi, hassaten mor renge boyanabilir. Mor renk renklerin karışımı olup zâhir ve bâtın bütün varlıkların toplam rengidir. ***Post*** mecâzen "hayvânî sıfatlardan geçtim, bütün bu kötü sıfatları ayağımın altına alıp insanlık makāmına ulaştım" anlamına gelir[1575]. ***Seccâde*** ise "dört köşeli olmakla, dört unsurun, dört yönün, dört meleğin, dört tecellinin, dört tevhîd makāmının alâmetidir. İlâhî tecellîler, yani esmâ, ef'âl, sıfat, zât tecellîleri bu dört unsura delâlet eder."[1576]

[1570] Karabaş-ı Velî, *Mi'yâr et-Tarîka Tercümesi,* (Osman Ergin Yazmalar, OeYz390 / 1), 21b – 22a.

[1571] Karabaş-ı Velî, *Mi'yâr et-Tarîka Tercümesi,* (Osman Ergin Yazmalar, OeYz390 / 1), 26a – 26b.

[1572] Ömer Fuâdî Kastamonî, *Mi'yâr-ı Tarîk Hz. Meşâyih-i Halvetiyân der Silsile-i Kutb-i Cihân Şeyh Şâbân Efendi*, (İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OEYz836 / 01), 5b.

[1573] Mustafa Tatcı, *Hazret-i Pîr Şeyh Şâbân-ı Velî ve Şabâniyye*, H Yayınları, İstanbul 2012, s. 98.

[1574] Oğuzhan Kantar, "Halvetî Şa'bânî Tarîkatında Kullanılan Tâc-ı Şerîf ve Diğer Cihâz-ı Tarîkat ve Sembolik Anlamları", C. II, s. 392.

[1575] Mustafa Tatcı, *Hazret-i Pîr Şeyh Şabân-ı Velî ve Şabâniyye*, s. 99.

[1576] Mustafa Tatcı, *Hazret-i Pîr Şeyh Şabân-ı Velî ve Şabâniyye*, s. 99.

2.12.2.2.1. Karabaşiyye

Asıl adı Alâaddîn-i Ali olan Karabaş-ı Velî (ö. 1097 / 1686) Şâbâniyye'nin Karabaşiyye kolunun kurucusudur[1577]. Karabaş-ı Velî, giydiği ***tâc***ın rengiyle meşhur olan bir zâttır. Uzun boylu olduğu için şeyhler arasında Ali Atvel ve Şâbâniyye'ye özgü siyah ***imâme***li ***tâc*** giyme alışkanlığından dolayı Karabaş ve makām ve kerâmet sahibi olmasından dolayı Velî ve bu iki özellik birleştirilerek Karabaş-ı Velî denilmiştir[1578]. Bu yolda bütün renklerin kendine özgü bir anlamı ve sırrı olmakla birlikte, zât tevhîdine ulaşmanın nişânesi olarak siyah renk giymek esastır. Hasan Ünsî, zât tevhîdi mertebesine ulaşıp "Hû" ismini zikretmeye başlayınca Karabaş-ı Velî tarafından kendisine siyah kisve giydirilmiştir[1579]. Hasan Ünsî *Menâkıbnâmesi*'nde, Karabaş-ı Velî, beyaz ***risâle***li ve siyah ***tâc***lı olarak anlatılmıştır[1580].

Karabaş-ı Velî'nin kullandığı ***risâle, destâr*** renginde değildir. ***Risâle***nin renginin ***destâr*** renginin dışında olması şarttır. Mesela şemle sararsa veya seyyid olup yeşil ***destâr*** sararsa ***risâle***si beyaz dülbend olur. Karabâşiyye'de halîfelerin ***tâc***larından ***risâle*** kalb tarafına doğru sarkıtılır[1581].

Hasan Ünsî (ö. 1136 / 1723) giysi âdâbına önem vermiş ve giysi âdâbından bahsetmiştir. O'na göre tarîkat giysisine sahip olanlar gece ve gündüz bu elbiseleri çıkarmazlar, bu giysilere sahibinden dolayı hürmet ederler, tıraş esnasında, hamamda, helâda çıkarılabilir, kar ve yağmur esnasında başlık giymezler, namaz esnasında ***risâle***yi sol taraftan salıverirler[1582].

2.12.2.2.1.1. Nasûhiyye

Nasûhiyye, Mehmed Nasûhî'nin (ö. 1130 / 1718) Karabaş-ı Velî'den seyr u sülûkünü tamamladıktan sonra kurucusu olduğu Şâbâniyye'nin bir alt şubesidir[1583].

Müstakimzâde'nin bildirdiğine göre Nasûhî Efendi, Şeyh Şâbân-ı Velî'nin kullandığı, ortasında bir halka olan ***tâc***-ı şerifi kullanmıştır. Bu halka mutlak "hüviyet bâ"sına ve vahdet noktasına işâret eder, ***tâc***ın ***düğme***si yoktur[1584].

[1577] Kerim Kara, "Karabaş Velî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/karabas-veli (27.04.2020).

[1578] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. IV, s. 27 – 28.

[1579] İbrâhîm Has Şabânî, *Hasan Ünsî Halvetî ve Menâkıbnâmesi*, s. 52.

[1580] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. IV, s. 31, 57.

[1581] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye*, (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 210b.

[1582] İbrâhîm Has Şabânî, *Hasan Ünsî Halvetî ve Menâkıbnâmesi*, s. 53; Ünsi Hasan Şâbânî, *Kelâm-ı Azîz Bir Erenin Söyledikleri*, Hzl. Mustafa Tatcı-Cemal Kurnaz, Sûfî Kitap, İstanbul 2011, s. 69.

[1583] Kerim Kara, "Mehmed Nasûhî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/mehmed-nasuhi (21.02.2020).

Hüseyin Vassâf *Sefîne-i Evliyâ* adlı eserinde Mehmed Nasûhî Efendi'nin yeşil ***hırka*** giydiğini ve sandukalarının başındaki ***tâc***-ı şerîfin Karabaş-ı Velî tarafından verilen ***tâc*** olduğunu belirtmiş ve Karabaş-ı Velî'nin Hicâz'a giderken dervişleriyle arasında geçen şu konuşmayı aktarmıştır: Dervişleri "Efendim! Biz bundan sonra kimde teselli bulacağız; kimin etrafında toplanacağız." diye sorunca "Benim ***tâc***ımı kimde görürseniz, onun etrafında toplanırsınız" diye cevap vermiş ve ***tâc***-ı şerifini Mehmed Nasûhî Efendi'ye hediye etmiştir. Bu ***tâc***-ı şerif siyah ***destâr***lı Şâbânî ***tâc***ıdır[1585]. [Resim 158 – 159.]

Hüseyin Vassâf, Nasûhîzâde Şeyh Muhyiddîn Efendi soyundan Şeyh Seyyid Ahmed Kerâmeddîn Efendi (ö. 1934) ile Şâbânîler hakkında topladığı bilgileri müzâkere etmiş ve aşağıdaki bilgileri Şeyh Seyyid Ahmed Kerâmeddîn Efendi'den nakletmiştir.

Şâbâniyye'de dört tür ***tâc*** vardır. Birincisi "yol ***tâc***ı" denilen "Hû" ismini zikretmeye başlayan Çelebi veya Şeyh tarafından giydirilen sarığı ve tepesi yeşil olan ***tâc***dır. İkincisi dördüncü esmâya çıkan sâlike tekbirlenen sarığı yeşil ve tepesi beyaz olan ***tâc***dır. Üçüncüsü seyr u sülûkünü tamamlayanlara giydirilen sarığı ve tepesi beyaz, ***risâle***si siyah olan ***tâc***dır. Dördüncüsü ise velâyet makāmına ulaşanlara giydirilen tepesi beyaz, sarığı siyah, ***risâle***si beyaz olan ***tâc***dır[1586]. Hz. Nasûhî'nin ***tâc***larında sadece kendilerine mahsûs vahdet sırrına ve ehadiyyet noktasına işâret etmek üzere ***düğme*** vardır. Şâbân-ı Velî, zikir esnasında yeşil ve beyaz renklerde dal ***arakiye*** de giymiştir. Bu ***arakiye***lerin ortasında bulunan halka iki değil birdir. Şâbân-ı Velî, Mehmed Nasûhî ve Karabaş-ı Velî'nin arakiyyelerinin köşelerinin başı açıktır. Köşelerin kapanması Şeyh Alâeddin Efendi (ö. 1165 / 1752) veya Çerkeşî Mustafa Efendi (ö. 1229 / 1813) zamanlarında gerçekleşmiştir[1587].

Müstakimzâde'nin ve Hüseyin Vassâf'ın kendisinin verdiği bilgilere göre, Nasûhiyye ***tâc***-ı şerîfinin kutup merkezinde ***düğme*** yoktur[1588]. Ama yine Hüseyin Vassâf'ın Nasûhîzâde Şeyh Muhyiddîn Efendi soyundan olan Şeyh Seyyid Ahmed Kerâmeddîn Efendi'den aktardığı bilgilerde Nasûhî Efendi'nin kendine özgü ***tâc***-ı şerîfinde ***düğme*** olduğu bilgisi yer almaktadır[1589].

[1584] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 206a.

[1585] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. IV, s. 57-58; Nasûhî mezar taşları için bk. Resim 158 – 159.

[1586] "Siyah tâc üzerindeki siyah risâle, sâlikin fenâ fillâhta olduğunu gösterir. Siyah tâc üzerindeki beyaz risâle ise mürşîd-i kâmilin işareti olup o kişinin mutlak hafâ (sır) ve bakā billâh makāmında olduğunu gösterir." bk. Karabaş Veli, Ahmed Rif'at Nevrokobî, Yiğitbaş Ahmed Şemseddin Marmaravî, *Halvetî Şâbânî Yolunun Âdâb-ı M'iyâr-ı Tarîkat*, s. 77.

[1587] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. IV, s. 82 – 83.

[1588] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 206a; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. IV, s. 57.

[1589] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. IV, s. 82.

Mehmed Nasûhî'nin önde gelen dervişlerinden Senâyî Hasan Şabânî, ***tâc***ın saâdet ***tâc***ı olduğunu ve ehl-i beyt sevgisini dizelerinde şöyle dile getirmiştir:

Başımızda tâc-ı saâdettir bizim

Bizleriz bil bu cihânda peyrev-i Ehl-i Abâ[1590]

Yine Senâyî Hasan Şabânî (ö. 1154 / 1741'den sonra), tarîkat cihazlarının önemsizliğini ve aslolanın Rabb'in merhameti olduğunu bir başka beytinde şöyle dile getirmiştir:

Biz şol abdalız bize ne hırka lazım ne abâ

Hazret-i Rabb-ı Rahîm'den gayra yok bizde recâ[1591]

2.12.2.2.1.1.1.Çerkeşiyye

Nasûhiyye'nin şûbesi olarak Çankırılı Çerkeşî Mustafa Efendi (ö. 1229 / 1814) tarafından kurulan Çerkeşiyye alt şubesinin iki önemli şubesi vardır. Bunlardan birisi olan Kuşadalı İbrâhim Efendi (ö. 1262 / 1846) tarîkat giyim kuşamıyla ilgili önceki Şabânî şeyhlerine göre farklı bir yaklaşım sergilemiştir. Kuşadalı İbrâhim Efendi, ***tâc***, ***kemer***, ***hırka*** gibi tarîkat cihazlarına önem vermemiş ve hatta tekkesi bir yangında yanıp kül olunca "Elhamdülillâh! Merâsimden kurtulduk." diyerek melâmî bir tavır sergileyerek tasavvuf tarihinde farklı bir konuma sahip olmuştur. Kuşadalı, kimseye hilâfet vermemiş ve sadece ***tâc*** ve ***hırka*** giymekle halîfe olunamayacağını, hilâfetin sırr-ı Muhammedî olduğunu beyan etmiştir. Kuşadalı beyaz kumaşla sardığı bir ***arakiye*** ve ***asâ*** kullanmıştır[1592].

Tarîkat ehli tarafından Hammâmî diye bilinen ve Kuşadalı İbrâhim Efendi'den sonra ***post***a geçen Bosnalı Muhammed Tevfîk Efendi ile Kuşadalı İbrâhim Efendi arasında geçen şu olay Kuşadalı'nın tarîkat kıyafetlerine bakışıyla ilgili başka bir örnektir: Etyemez Dergâhı şeyhinden hilâfet alan Hammâmî, bir gün Kuşadalı'nın huzuruna çıkar. Kuşadalı ona "Siz dervişe benziyorsunuz" der. Hammâmî, "Evet bizim dervişliğimiz ve hilâfetimiz vardır" diye cevap verir. Kuşadalı, "Ya! Hilâfetiniz de var mı?" diye sorunca "Evet efendim" diye cevap veren Hammâmî'ye, Kuşadalı "Sırr-ı hilâfet nedir?" diye sorar. Hammâmî "İnsan daima ***tâc***ıyla bulunmaktır." diye cevap verir. "***Tâc*** ile bulunmanın hikmeti?" sorusu karşısında "Dervişlerin keşfi açılırsa, çıplak görünmesin" cevabını veren Hammâmî, bu sözün etkisinden

---

[1590] Senâyî Hasan Şabânî, *Dîvân-ı İlâhiyât*, Hzl. Mustafa tatcı, H Yayınları, İstanbul 2013, s. 49.

[1591] Senâyî Hasan Şabânî, *Dîvân-ı İlâhiyât*, s. 148.

[1592] Süleymân Uludağ, *Tasavvuf ve Tenkit*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2014, s. 175; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. IV, s. 113-114; Göktaş, "Halvetiyye'nin Şâbâniyye Ekolü ve Kolları", s. 155; Ceyhan, "Halvetiyye", s. 758; Azamat, "Kuşadalı İbrâhim Efendi", https://İslâmansiklopedisi.org.tr/kusadali-İbrâhîm-efendi (27.04.2020).

dolayı hüngür hüngür ağlar. Sonrasında İbrâhim Efendi'ye teslimiyet gösterir. İbrâhim Efendi de "Sizin bu âna kada sülûkunuzda çalıştığınız şeyler, sülûkunuza mahsûb olup, zâyi' olmadı" diyerek onun gönlünün ferahlamasını sağlar. Bu olaydan sonra Hammâmî, Kuşadalı İbrâhim Efendi'nin mânevî gözetimi altına girer ve şeyhinden sonra ***post***a geçer[1593].

Hüseyin Vassâf giyim kuşama önem verip mârifeti ihmâl edenleri Kuşadalı İbrâhim Efendi'nin şu dizeleriyle uyarmıştır:

Sûfîlik tâc ile aba oldu

Hayf kim ma'rifet hebâ oldu[1594]

Sefîne'de geçtiği üzere İbrâhimiyye alt şubesi şeyhlerinden Mustafa Enverî Efendi (ö. 1288 / 1872) beyaz ***arakiye*** üzerine beyaz, bazen yeşil sarık sarmışlar ve daima siyah cübbe ve sarı mest giymişlerdir. Şeyh Seyyid Şuâeddîn Efendi (ö. 1334 / 1916?), beyaz ***arakiye*** üzerine yeşil sarık sarmışlar, entari, şalvar ve cübbe giymişlerdir. Şeyh Seyyid Mahmûd Celâleddîn Efendi (ö. 1337 / 1919), beyaz ***arakiye*** üzerine beyaz sarık sarmışlar ve daima sûfî kıyafetiyle bulunmuşlardır[1595].

Çerkeşiyye'nin diğer şûbesi Geredeli Halîl Efendi (ö. 1259 / 1843) tarafından kurulan Halîliye'dir.[1596] Halîl Efendi'nin ***tâc*** ictihâdıyla ilgili kaynaklarda bir bilgiye rastlamamakla birlikte, türbesinde kendisinin ve oğlunun sanduka ***tâc***ları Şâbânî ***tâc***ının ***düğme***li şekli olarak görülmüştür[1597]. [Resim 160 – 161.]

2.12.2.2.1.2. Bekriyye

Şâbâniyye'nin Bekriyye alt şubesi, Mustafa Kemaleddin el-Bekrî (ö. 1162 / 1749) tarafından kurulmuştur. Bekriyye şeyhlerinden Mustafa el-Boluvî'nin (ö. 1129 / 1717) Edirne'de Sola Cami'sinin hazîresindeki kabir taşına Şâbânî ***tâc***ının resmi hakkedilmiştir[1598]. Hüseyin Vassâf, Bekriyye'nin alt şubesi olan Ticâniyye şeyhlerinden Şeyh Ömer b. Saîd el-Fûtî et-Tûrî el-Kedevî ile İstanbul'da görüştüğünde, onun beyaz sarıklı Tunus fesi giydiğini belirtmiştir[1599].

[1593] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. IV, s. 120.

[1594] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. III, s. 525 – 526; Abdulkadiroğlu, *Halvetîlik'in Şâbâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi*, s. 26.

[1595] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. IV, s. 131, 143, 147.

[1596] Ceyhan, "Halvetiyye", s. 724.

[1597] bk. Resim 160-161.

[1598] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. IV, s. 172.

[1599] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. IV, s. 211.

2.12.3. Şemsiyye

Şemsiyye, Seyyid Yahyây-ı Şirvânî'nin Anadolu'daki ilk halîfelerinden olan Habîb-i Karamânî'nin halîfesi olan Hacı Hızır'dan (ö. 1006 / 1597) hilâfet alan Muslihiddîn Efendi'den (ö. 860 / 1456?) tasavvuf terbiyesi alan, onun vefâtından sonra Tokat'a gelen Abdülmecîd Şirvânî'nin (ö. 972 / 1564) mânevî gözetiminde yetişip hilâfet alan Şemseddîn-i Sivâsî'nin (ö. 1006 / 1597) kurucu kabul edildiği Halvetiyye'nin ana kollarındandır[1600].

Şemsiyye'de ***tâc***, beyaz ve sarı çuhadan mâmûl, dört ***terk***li, pamuklu olarak kırk dikişli, merkez kutbunda ***düğme***siz, siyah ve yeşil ***destâr***lıdır. Dört ***terk*** ve kırk dallı olması, seyr u sülûk esnasında ***atvâr-ı seb'a***daki yedi neftsen zâhir olan dört nefsin kırk menzîline işârettir[1601]. Şemsiyye ***tâc***-ı şerîfi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in miğferlerinin altında ve boğaz bölümü pamukla doldurulmuş ve nakışlı olan ***tâc***ı gibi, içi pamukla doldurulmuş ve nakışlıdır. Şemsiyye'de sâlike atvâr-ı erbaayı tamamlayınca ***tâc*** giydirilir, hilâfet sırrı ortaya çıkan sâlik ***tâc***ına ***gül*** koyabilir[1602].

Yahyâ Âgâh, Şemsiyye ***tâc***ını ***düğme***siz ***tâc***lar arasında zikretmesine karşın eserindeki Şemsiyye ***tâc***ı çizimi ***düğme***lidir[1603]. [Şekil 66.] Müstakimzâde'nin eserinde Şemsiyye ***tâc***ı ***düğme***li ve üç kat şemseli yani güneşe benzer gül motifli olarak beyan edilmiştir. Müstakimzâde'ye göre, bu özellik Yahyây-ı Şirvânî'nin halîfelerinden Seyyid Yûsuf Mahmûd b. Seyyid Ali'nin nişânıdır. Şemsiyye ***tâc***ında bulunan ve İhlâs sûresindeki dalları işâret eden dal şeklinin uçları kesik kesik değildir. Şemsiyye ***tâc***ının ***düğme***si kelime-i tevhîdin kûfî şeklinin aşağıya uzanan eliflerinin uçlarını bir araya getirir[1604].

İhlâs sûresinin dört âyeti ve beş dalı birbiriyle çarpılsa elde edilen yirmi rakamının, onu zâhire ve onu bâtına işâret eder. Yirmi dal esmâ-i fürû'dan tekmîl ismi olan "vedûd"a işâret eder. ***Gül*** ise hilâfetten kinâye olarak hüviyet sırrına, zâtın ehadiyyetine işâret eder[1605].

Şemsiyye ***tâc***ının kırk elif olması "*Kim kırk sabah kendisini, Allah'a ibâdete verse hikmet pınarları onun kalbinden diline doğru akar.*"[1606] hadis-i şerifinde geçtiği üzere

---

[1600] Hasan Aksoy, "Şemseddîn Sivâsî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/semseddin-sivasi (21.02.2020).

[1601] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 93.

[1602] Muhammed Nazmî, *Hediyyetü'l-İhvân*, (İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OeYz0557), 45b.

[1603] Şemsiyye tâcı için bk. Şekil 66.

[1604] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 209b.

[1605] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 210a; Muhammed Nazmî, *Hediyyetü'l-İhvan,* (Osman Ergin Yazmalar, OeYz0557), 44b – 45a.

[1606] Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, C. II, s. 265.

erbaîne[1607], [Şekil 67 – 68.], [Resim 162.] hikmeti elde edecek mânevî mücâhedeye işâret eder.

Şemseddîn-i Sivâsî, birçok ârif gibi ***tâc***, ***hırka*** gibi kisvelere aldanılmamasını ve ***melâmet hırkası***nı giymenin bizi yücelteceğini mısrâlarında şöyle dile getirmiştir:

Aldanma bugün Şemsî sakın tâc u kabâya

Üryân getirip dünyaya üryân iletirler.[1608]

Giyiben fakrın libâsın fahr eder hem ol Resûl

Dâmenin elden koma ol tayyibâtı bilmiş ol

Nicelerin ömrünü hâk ile yeksân eyledi

Gâfil olma gözün aç bu kâinâtı bilmiş ol

Pâdişah olan giyiptir bu melâmet hırkasın

Sen dahi gâfil isen âb-ı hayâtı bilmiş ol[1609]

2.12.3.1. Sivasiyye

Şemsiyye, Abdülmecîd-i Sivâsî'nin (ö. 1049 / 1639) İstanbul'a gelmesinden sonra Abdülehad-ı Nûrî (ö. 1061 / 1651) zamanında Şemsiyye'nin alt kolu olarak Sivâsiyye diye anılmaya başlanmıştır[1610].

Abdülmecîd-i Sivâsî, seyr u sülûkünü tamamlayan Abdülehad-ı Nûrî'ye Midilli Adası'na irşâd için gönderirken tarîkat cihazı olarak ***seccâde***, ***asâ***, ridâ ve ***kemer*** vermiştir[1611].Şemsiyye'de tâc, dördüncü mertebede tekbirlendiğinden Abdülehad-ı Nûrî'ye tâc, önceden tekbirlenmiş olsa gerektir.

Hüseyyin Vassâf'ın bildirdiğine göre Sivâsî şeyhlerinden Şeyh Kâsım Efendi (ö. 1326 / 1910), dâima ***asâ*** ile gezer, yeşil biniş giyer ve yeşil sarık sardığı üzeri düz ve işlemeli beyaz ve tepesinde akîkten ***düğme***si olan bir ***tâc***-ı şerif kullanırdı[1612].

Muhammed Nazmî, şeyhi Abdulehad-ı Nûrî'nin tarîkat cihazlarının önemini anlatan bir şiirine eserinde yer vermiştir:

Sâlika olmaz ise başda tarîkattan tâc

[1607] Muhammed Nazmî, *Hediyyetü'l-İhvan*, (Osman Ergin Yazmalar, OeYz0557), 44b; Abdülehad-ı Nûrî'nin sanduka tâcı için bk. Resim 162; Şemsiyye tâcları için bk. Şekil 67 – 68.

[1608] Süer, *Sivâsîleri Pîri Şemseddîn Sivâsî*, s. 49.

[1609] Süer, *Sivâsîleri Pîri Şemseddîn Sivâsî*, s. 49, 53.

[1610] Ceyhan, "Halvetiyye", s. 732.

[1611] Kadir Özköse, *Anadolu Tasavvuf Önderleri*, Mavi Yayıncılık, İstanbul 2020, s. 439.

[1612] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. III, s. 508.

Sikkesiz ol bulamaz sûk-i hakîkatte revâc

Sâfiye nefsi revâcın bulamaz hiç onsuz

Zer-i sâfî gibi bir sikkeye elbet muhtâc

Selefin sünnetidir kisve-i erbâb-ı tarîk

Gel ey mü'min ana dahl iden İblîs'den kaç

Kırk elifle düzülüb anda yigirmi dâlât

Erbaîn sırrı ider ism-i Vedûd'u ihrâc

Nazar it nakşına sen anda Vedûd'u bulasın

Gel hesab et adedin harfine bak sa'yi gör kaç

Ortasında pulu çün hâ-i hüviyettendir

Görünür ârife ol bahr-i hüviyet mevvâc

Düğmesi nokta-i sırr-ı ahadiyyettir onun

Kanı bildirem ki ol sırr-ı Cüneyd ve netâc

Kati az kaldı hele şimdi tarîkat ehli

Nûri ya senden olur olur ise ana ilâc[1613]

Sivâsî şeyhlerinden Ahmed Sûzî'nin (ö. 1246 / 1830) *Vasiyyetnâme* adlı eserinde siyah abâ, ***hırka***, elifî ***hırka***, ***tâc*** ve siyah ***post*** tarîkat cihazları olarak yer almıştır. Siyah rengin genellikle kutbiyyet alâmeti olarak kabul edilmesinden dolayı Ahmed Sûzî'nin Sivâsiyye'de ictihâd yapabilecek bir makāmda olduğu değerlendirmesi yapılmıştır[1614].

Şemseddîn-i Sivâsî III. Murâd'a yazdığı kasîdede, ***tâc***, cübbe ve ***kemer***i sultânın yönetiminin iyi olması için şart koştuğu dört unsurdan üçü olarak belirtmiştir. Bu dört unsurdan adâlete ***tâc***, maârife cübbe, sehâvete avuç ve şecâate ***kemer*** ile işâret edilmiştir. Kasîdedeki ilgili bölüm şöyledir:

Hudâyâ tâc-ı sultânî ki dört şey'den ibârettir

Mü'ebbet et Murâd Hana hisâl-i bî-şümâr olsun

Adâlet tâcı başından ebed hiç olmasın mehcûr

[1613]Muhammed Nazmî, *Hediyyetü'l-İhvan*, (Osman Ergin Yazmalar, OeYz0557), 45a; Nutk-i şerîfin geniş açıklaması için bk. İbrahim Baz, *Abdülehad Nûrî, Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 2007, s. 387 – 388.

[1614] Özden Aydın, *Halvetî Tarîkatı Şeyhlerinin Osmanlı Padişahları ve Devlet Ricali ile Münasebetleri Şemsiyye, Sivâsiyye ve Nûriyye*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2019, s. 47.

Ma'ârif cübbesi düşünde ol şâhın izâr olsun

Sehâvet keffini açsın kifâyet versin âfâka
Şecâattan kemer dâ'im miyânında şi'âr olsun

Sa'âdet tâcının terki bu dörttür olmasın terki
Ki terkisinde a'dâ kellesi dâ'im şikâr olsun[1615]

2.12.4. Ahmediyye

Ahmediyye, Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî'nin (ö. 910 / 1505) kurucusu olduğu Halvetiyye'nin dört ana kolundan birisidir[1616]. Seyyid Yahyây-ı Şirvânî'nin üç yüz altmış halîfesi olmuş ve onlardan on yedisine kendilerine özgü tarîkat ***tâc***ı verilmiştir. Seyyid Yahyây-ı Şirvânî'nin kendi kullandığı ***tâc*** ise herhangi bir değişikliğe uğramadan ***düğme***siz ve yünden yapılmış şekliyle Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî'ye gelmiştir[1617]. [Resim 163 – 164.]

Marmaravî *Hurde-i Tarîk* adlı eserinde ***tâc*** ve ***hırka*** âdâbından bahsederek şunları belirtmiştir: Derviş kendisine izin verilmeden ***tâc*** ve ***hırka*** diktirmemelidir, ancak şeyhin dileğiyle bu kisveleri giyebilir, tarîkat kıyafeti giydiğinde dervişlere yemek ikram edip şeyhe hediye vermelidir, bir mertebeye ulaştığı için tarîkat kıyafeti giydiğinde, mertebesini muhâfaza etmede dikkatli olmalıdır. ***Tâc***-ı şerifin tepesi sivri olmamalıdır. Derviş, dülbendini şeyhler gibi büyük sarınmamalı, küçük sarınmalıdır. Tarîkat kıyafeti giyen derviş, giydikleri kıyafetin sorumluluğundan dolayı halkla çok içli dışlı olmayarak vakârını korumalıdır. Eğer derviş giydiğin kıyafetin sorumluluğuna zarar getirirse onun kıyafeti alınır, tevbe edip hatasını anlarsa geri verilir. ***Tâc***ın dalları ayrıca yapılır, şâyet ***tâc*** eskiyip pamuklu tarafı gözükürse tamir edilip yenilenmelidir[1618].

[1615] Aydın, *Halvetî Tarîkatı Şeyhlerinin Osmanlı Padişahları ve Devlet Ricali ile Münasebetleri Şemsiyye, Sivâsiyye ve Nûriyye*, s. 202.

[1616] Geniş bilgi için bk. Ahmet Ögke, *Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 2001.

[1617] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye*, (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 203a; Keşkül Dergisi'nde Seyyid Yahyây-ı Şirvânî'nin tâc-ı şerîfinin düğmeli olduğu beyan edilmiştir. bk. Anonim, *Keşkül Dergisi*, 31 (2014), s. 82; Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî ve hazîredeki mezar taşı için bk. Resim 163 – 164.

[1618] Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî, *Hurde-i Tarîkat Risâlesi*, (İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Hekimoğlu, 438), 389a.

2.12.4.1. Sinâniyye

Sinâniyye, Ahmediyye'den doğan ilk kol olarak Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî'nin halîfesi Hacı İzzeddin Karamânî'den (ö. 934 / 1527) hilâfet alan İbrâhim Ümmî Sinân (ö. 976 / 1568) tarafından kurulmuştur[1619].

Ümmî Sinân Efendi, şeyhi Marmaravî tarafından giydirilen ***tâc***-ı şerîfi kullanmıştır[1620]. Sinâniyye'de ***tâc***, beyaz ve sarı çuhadan mâmûl, dört ***terk***li, pamuklu olarak kırk dikişli, merkez kutbunda ***düğme***siz, siyah ve yeşil ***destâr***lıdır. Dört ***terk*** ve kırk dallı olması, seyr u sülûk esnasında ***atvâr-ı seb'a***daki yedi neftsen zâhir olan dört nefsin kırk menzîline işârettir[1621]. [Şekil 69.] ***Tâc***a Cüneydî ***destâr*** sarılır[1622]. İbrâhim Ümmî Sinân'ın ve meşâyihin sandukalarında bulunan ***tâc***-ı şerîflerin siyah sarıklı olması kutbiyyete işâret eder[1623].

Ümmî Sinân'ın en önemli halîfesi olan Seyyid Nizâmoğlu (ö. 1010 / 1601), şeyhi Ümmî Sinân'ın kendisine giydirdiği ***tâc***ın on dört ***terk***li olduğunu[1624] [Şekil 18.] ve her bir ***terk***in ortasında birer kaytanla on dört beyaz elifle birlikte yirmi sekiz harfe işâret ettiğini, bu yirmi sekiz harfin Kurân-ı Kerîm'e işâret ettiğini belirtmiştir. Şeyhin elindeki eklem yerleriyle müridin elindeki eklem yerlerinin toplam sayısı yirmi sekizdir. Müridin mürşide bey'at esnasında elini tutmasına ve *"Sana bîat edenler ancak Allah'a bîat etmiş olurlar. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir."*[1625] âyetine işâret vardır. Ayrıca ayın bir ayda kat ettiği yirmi sekiz menzîlden dolayı "*Ayın dolaşımı için de konak yerleri (evreler) belirledik…"*[1626] âyetine de işâret vardır. Beş vakit namazın mukîm ve seferî olarak kılındığında farzları adedi yirmi sekiz olduğundan namaza işâret vardır. İman ve emânet kelimelerinin harfleri adedi toplamı yirmi sekiz olduğundan ***tâc***ın ***terk***leri imâna, elifleri emânete işâret olmak üzere *"Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yüklendi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir."*[1627] âyet-i kerîmesini hatırlattığından iman ve emânetle ölünceye kadar

---

[1619] Ahmet Ögke, *Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, s. 48.

[1620] Seyyid Nizâmoğlu Seyfullâh, *Risâle-i Tâc-ı Nizâmî*, (Bağdatlı Vehbi, 2171), 1b.

[1621] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb*, (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 93; Sinânî tâcı için bk. Şekil 69.

[1622] A. Azmi Bilgin, "Sinâniyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/sinaniyye (22.02.2020).

[1623] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. IV, s. 257.

[1624] bk. Şekil 18.

[1625] Fetih, 48 / 10.

[1626] Yâsîn, 36 / 39.

[1627] Ahzâb, 33 / 72.

tâcın sır olduğuna işâret edilmiştir. Fâtiha sûresinin kelime adedi yirmi sekiz olmakla Fâtiha'ya işârettir. *"Onu insan yüklendi"*[1628] âyetinin harflerinin isimleri yirmi sekiz olmakla emânete işârettir. "Evvel", "Âhir", "Zâhir" ve "Bâtın" isimlerinin harflerinin adedi yirmi sekiz olmakla bu isimlerin sırrına işâret eder[1629].

Karabaşiyye'de olduğu gibi Sinâniyye'de halîfeler ***risâle***lerini ***tâc***larından kalbe doğru sarkıtırlar. ***Risâle***nin rengi ***destâr***ın renginin dışında bir renk olmalıdır. Mesela ***şemle*** sararsa veya seyyid olup yeşil ***destâr*** sararsa ***risâle***si beyaz dülbend olmalıdır[1630]

2.12.4.1.1. Muslihiyye

Muslihiyye'nin kurucusu kabul edilen Tekirdağlı Muslihuddîn Mustafa (ö. 1099 / 1688) İbrâhim Ümmî Sinân silsilesinden Âdil Çelebi'den hilâfet almıştır[1631].

Müstakimzâde, Muslihuddîn Mustafa Efendi'nin ***tâc***ının altı ***terk***li olduğunu belirtmiş sonrasında Şeyhi İbâdî Efendi ile münakaşasından dolayı ***tâc***ını ***terk*** etmiş, sonrasında avfında cürmünün bir nişânesi olarak ***tâc***ını yine giymemiş, ***imâme***sini ***tâc*** olarak ve Bayrâmiyye'de olduğu gibi beyaz renkli olarak kullanmıştır. Onun silsilesinden Şâh Sultân Hangâhı'nda şeyh olan Cankurtaran Şeyh Abdullah-ı Belgrâdî merhûmun, şeyhi Abdulkādir ve hulefâsından Seyyid Nizâmoğlu'nun ***tâc***ı gibi bir ***tâc*** zuhûr etmiştir. Muslihuddîn Mustafa merhûmun halîfesi olan Şeyh Osman İdrîsi "ol ***tâc*** şeyhimizin ***tâc***ı değildir" demiştir. Abdullah-ı Belgrâdî merhûmun peyderpey üç oğlundan sonra şeyh olan pederlerinin pîrdaşı Muhammed Dede, o ***tâc***dan bir ***terk***i ***terk*** eylemiştir[1632]. Muslihûddîn Efendi'nin kol piri olması, ***tâc***-ı şerif ictihâdında bulunmasındandır[1633].

2.12.4.1.1.1. Zühriyye

Muslihiyye'nin alt şubesi olarak kurulan Zühriyye, Kayserili Seyyid Ahmed Zührî'nin (ö. 1157 / 1744) kurucu olduğu şubedir. "Zührî, on iki ***terk***li beyaz çuhadan bir ***tâc*** ictihâd etmiş, ***terk***lerin arasını beyaz iplikle diktirmek suretiyle ***terk***lerin adedini kelime-i tevhîdin harf sayısı olan yirmi dörde çıkarmıştır[1634].

[1628] Ahzâb, 33 / 72.

[1629] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye*, (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 203a – 203b.

[1630] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye*, (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 210b.

[1631] Ceyhan, "Halvetiyye", s. 736.

[1632] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye*, (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 205b – 206a.

[1633] Ceyhan, *Üç Pîrin Mürşidi*, s. 74.

[1634] Ceyhan, *Üç Pîrin Mürşidi*, s. 75; Ali Bektaş, *İslâm Tasavvufunda Halvetiyye, Ramazaniyye Usûl ve Âdâbı*, Nefes Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 78.

2.12.4.2. Uşşâkiyye

Uşşâkiyye, Hasan Hüsâmeddîn Uşşâkī'ye (ö.1001 / 1593) nisbet edilen Ahmediyye kolunun alt koludur. Hasan Hüsâmeddîn Uşşâkī'nin şeyhi Emir Ahmed Semerkandî (ö. 980 / 1573) aracılığıyla tarîkatın silsilesi Marmaravî'ye ulaşır[1635].

Uşşâkī kolunun ***tâc***ını Yahya Âgâh her ne kadar on dört terkli tâc başlığı altında ele alsa da, yaptığı Uşşâkī tâcı çizimi neftî yani koyu yeşil çuha üzerine pamuklu, dört terk üzerine kırk dallı olarak yer almaktadır. Uşşâkī şeyhlerinin ***tâc***ları neftî renkte ve ***düğme***leri beyaz ve yassı olup ***destâr***ı yeşil renktedir. ***Düğme***nin siyah veya beyaza yakın yeşil olması fenây-i küllîye ve kurb-i fenâya işâret eder. Fakat ***fenâ fillâh***ta olan ancak ***bakā billâh***a ulaşınca irşâd makāmına geçebilir[1636]. [Şekil 15.], [Resim 165.]

Hasan Hüsâmeddîn Uşşâkī, hilâfet aldığı kendi pîri Emîr Semerkandî'den Sinâniyye ***tâc***ı almış ve o ***tâc***a ***düğme*** ictihâdında bulunmuştur. Seyyidliği olanların yeşil, olmayanların aselî ***şemle***yi, Mevleviyye'de ***destâr***ın ucunun kalbe sarkıtılması gibi sarkıtması ***düğme***de olduğu gibi Hasan Hüsâmeddîn Uşşâkī'nin ictihâdıdır. Hüsâmeddîn Uşşâkī'nin türbedârı Kâtib Şeyh Ahmed Efendi, kendi tercihleriyle fıstıkî renkli bir çuhanın dörtte birini ***sikke*** diye isimlendirerek kırmızı bir fesin üzerine koyarak kullanmıştır[1637]. [Resim 166 – 169.]

Uşşâkiyye'de halîfelerin ***tâc***larından kalb tarafında ***risâle*** ve ***zenb-i avîze***leri vardır. Bu ***risâle***nin ***destâr*** renginden olmaması gerekir. Meselâ ***şemle*** sararsa veya seyyid olup yeşil ***destâr*** sararsa ***risâle***si beyaz dülbend olur. Uşşâkiyye'de ***tâc***dan sarkan ***risâle***nin ***tâc***a sonradan eklenen bir parça olmaması gerekir. Fakat tabutlarda ve sandukalarda olan ***tâc***larda ***destâr***ın yukarısından iki karış kadar ***taylesân*** bırakmak bütün tarîkatlarda uyulan bir kuraldır[1638].

Uşşâkiyye'de ***cihâz-ı tarîkat*** konusunu ele alan en önemli eserlerden birisi şüphesiz Abdullâh Salâhaddîn-i Uşşâkī'nin (ö. 1197 / 1783) yazdığı ve Abdurrahmân Sâmî-i Uşşâkī'nin (ö. 1934) tercüme ettiği ve ilavelerde bulunduğu *Tuhfetü'l-Uşşâkiyye (Uşşâkî Sâliklerinin Adabı)* adlı eserdir. Bu eserden edindiğimiz bilgilere göre, bir şeyh bir sâlike ***hırka*** ve ***tâc*** gibi tarîkat emânetlerini verirse, sâlik tereddütsüz bir şekilde kabul etmelidir[1639].

[1635] Mahmûd Erol Kılıç, "Uşşâkiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/ussakiyye (15.03.2020).

[1636] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 82 – 83; Uşşâkī tâcı için bk. Şekil 15, Resim 165.

[1637] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 207a, Uşşâkī mezar taşları için bk. Resim 166 – 169.

[1638] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye,* (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 210b.

[1639] Uşşâkī – Sâmi-i Uşşâkī, *Tuhfetü'l-Uşşâkiyye,* 75.

Sâlik, ***hırka***, ***sikke***, ***kemer***, siyah mest ve cübbe giyebilir. Seyr u sülûkü tamamlayan sâlik, ***tâc***-ı şerîf giyer, ridâ kuşanır ve ***asâ*** ile gezer. Sâlik, beyaz, siyah ve yeşil renkli ***hırka*** giyebilir, şeyh her renk elbise giyebilir. Uşşâkiyye ***sikke***si altı ***terk***e işaretle altı parçadan oluşur. Sülûk ehli ***nefs-i mutmainne*** mertebesine ulaşınca ***arakiye*** giyebilir. Burada arakiyeden kasıt tâc olsa gerektir. Uşşâkiyye sâlikleri saçlarını uzatmazlar[1640].

Uşşâkiyye'de müride tarîkat cihazları tekbirlenerek giydirilir. Mürşid sâlike ***arakiye***, ***hırka*** ve ***kemer***i giydirme esnasında üç defa tekbir söyler. ***Arakiye***yi birinci tekbirde öper, ikinci tekbirde sâlike öptürür, üçüncü tekbirde de sâlike giydirir, "el-Fâtiha" der. Mecliste bulunan herkes Fâtiha ile birlikte salavât da söyler. ***Tâc***ı çıkarırken, giyerken veya bir yerden başka bir yere koyarken mutlaka hürmet etmek, öpmek âdâbdandır[1641].

Tuhfetü'l-Uşşâkiyye'de ***tâc*** lafzının ebced hesabıyla ilgili çeşitli sembolik anlamlar ortaya konmuştur. "***Tâc*** lafzı sayı hesabıyla 404 eder. Dört sayısı tamdır. Buna onun yarısı 2, sülüsü 3 ve dörtte biri 1 ilâve edilirse 10 (aşere-i kâmile) elde edilir ki bu insân-ı kâmile işâret eder. 10, tenzîh mertebeleridir ki, 6 cihete "önce", "sonra", "cüz'i" ve küllî (4) keyfiyetlerini ilave edersek insân-ı kâmilin tenzîh-i tam mertebesine vâsıl olan kimse olduğunu anlarız. 10'u 4 ile çarpacak olursak 40 eder ki, bu da hakîkat ve halkıyyât mertebelerinin toplamına işâret eder. Halkıyyât mertebesi 28'dir. Hakîkat mertebesi ise 12'dir. Toplamı 40 eder. İnsân-ı

[1640] Uşşâkī – Sâmi-i Uşşâkī, *Tuhfetü'l-Uşşâkiyye,* s. 115.

[1641]Uşşâkī – Sâmi-i Uşşâkī, *Tuhfetü'l-Uşşâkiyye,* s. 115. "Seccâdenîşînlik ve şeyhlik icâzeti; Her zamanki gibi önce yemek yenir, ardından zikir meclisine oturularak "Hamdiyyey-i şerîf" okunur. "Ya Dâfî" ve "Yâ Muîn" isimleri okunmaz. İlâhî bitince cemâat hep bir ağızdan, "Allahümme salli alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ âlihi ve sahbihî ve sellim" derler.

Cemâat bunu sürekli okurlarken şeyh namzedi olan kimse, mürşidine doğru dört adım mesâfede durur. Cemâat salavâtı bitirir ve şeyh olacak zât mürşidine doğru bir adım atar, herkese birden, "Esselamü aleyküm ya ehle'ş-şerîa" der. Cemâat "Ve aleykümü's-selâm ve rahmetullâh" derler. Sonra bir adım daha atar ve "Esselâmü aleyküm ya ehle't-tarîka" der ve cemâat "ve aleykümü's-selâm ve rahmetullâh" derler. Sonra bir adım daha atar ve "Esselâmü aleyküm ya ehle'l-hakîka" diye selâm verir. Cemâat, bu selâma da mukâbelede bulunur. Dördüncü adımda, "Esselâmü aleyküm ya ehle'l-ma'rife" diye selam verir, cemâat yine mukâbelede bulunur. Sonra mürşidin yanında ayakta durur.

Şeyh sâlike "Nereden geldin?" diye sorar. Sâlik cevabında, "Dünyadan geldim." der. Sonra şeyh sâlike, "Nereye gidiyorsun?" der. "Âhirete gidiyorum" diye cevap verir. Bunun üzerine şeyh, tâc-ı şerîfi ta'zîmen kendi alnına kadar kaldırır, tekbir alır ve önce kendisi öper. İkinci defa tekbir alır, sâlike öptürür. Sonra sâlikin alnına kadar kaldırır. Üçüncü tekbirde ise sâlikin başındaki imâmesi çıkarılarak tâcı sâlike giydirir.

Sonra şeyh, sağ elini "hırkay-ı şerîfe" nin üzerine koyarak tekbir alır. Bunu üç defa tekrar eder, üçüncüde sâlike giydirir. Sonra şeyh "ridây-ı şerîf"i alır, üç tekbirle sâlikin omuzlarına uçları müsâvî olarak koyar. Sonra şeyh "asâ"yı alır, aynı minvâl üzere üç kere tekbir eder ve sâlike verir. Sonra şeyh "el-Fâtiha" der ve salvâtla beraber Fatiha'yı okurlar. Ardından hazır bulunan meşâyih kıdem sırasıyla "el-Fâtiha" derler ve her defasında Fâtiha okunur. En sonunda mürşid sâlike "el-Fatiha" demesini emreder. Bunun üzerine sâlik "el-Fâtiha" der ve herkes Fâtiha'yı okur. Sâlik, bu Fâtiha'dan başka mürşidi huzurunda "Fâtiha" diyemez. Mürşid makāma münâsib bir duâ eder ve sonunda yine "el-Fâtiha" der. Herkes salavâtla beraber Fâtiha'yı okur. Sonra bütün herkes, cehri tevhîdle bu meclisten çıkarlar. Dışarıda meşâyihten birisi "el-Fâtiha" der ve salavâtla beraber hepsi Fâtiha'yı okurlar. Sonra sâlik Hz. Pîr'i ziyâret makāmına gider. Ziyâretin ardından hazır olan meşâyihin ellerini öper. Meşâyihin hâricindekiler de bu icâzeti verilen sâlikin elini öperler. Bu şekilde de cemiyet merâsimi son bulmuş olur." bk. Uşşâkī – Sâmi-i Uşşâkī, *Tuhfetü'l-Uşşâkiyye,* s. 128 – 129

kâmilin bu 40 mertebeyi tekemmül etmesi şarttır. 4 sayısı 100 Esmâ-i hüsnâ ile çarpılınca 400 eder. Asıl sayı olan 4 ilâvesiyle 404 eder. Bunun 400'ü Esmâ-i hüsnâ-i ilâhiyye ile tahalluk ederek kemâl-i takdîs mertebesine vâsıl olmanın lüzûmunu gösterir. 4 ise, dört kitâbın hakîkatlerinin insan-ı kâmil mertebesine terakkî etmeye vesile olduğunu îmâ eder[1642].

Tâc harflerinden "Tâ", tehvîd-i ef'âle, "Elif", tevhîd makāmına, "Cîm", tevhîd-i zâta işâret eder. "Tâ" harfi, Celâlî mertebeden tam bir tecerrüde, "Tâ'nın iki noktası hâdis fiilin kadîm fiilde erimesine, bu ***tâc*** giyenin tevhîd telkîn etmeye izinli olduğuna işâret eder. Aynı zamanda tâlime de işâret eden "Tâ"'nın "Cîm"den yazı olarak ayrı ama okunuşta bitişik olması, fark makāmındaki insân-ı kâmilin ayrılma ve bitişme olmaksızın beşerî yönünün ilâhî yönüyle birlikte var olduğuna işâret eder[1643].

"Elif" harfindeki "fe" ***fenâ fillâh***a, "Elif" harfinin hem harekeli hem de med harfi olması, fiili sıfâtlarla tevhîd-i sıfâta, "Elif"in ***tâc*** lafzında ortada olması insân-ı kâmilin cemâlî ve celâlî mertebelerin ortasında olduğuna, ***tâc*** ile tâclandırılan kimsenin, insân-ı hakîki olma yolunda istikāmette olmaya yatkın olduğuna, "Elif" lafzının sekiz noktadan meydana gelmesi, sıfâta ve zâtî tecellisiyle tevhîd-i ef'âle, ve aynı zamanda "Elif" harfi esmâ-i ilâhiyyeye işâret eder[1644].

"Cîm", fark makāmına ve dolayısıyla cem makāmına, Celâlî ve Cemâlî mertebelere, "Cîm" lafzındaki "Mîm", hakîkat-i Muhammediyye'ye erişecek güce sahip olmakla rahmete ve Cemâle işâret eder[1645].

Atvâr-ı seb'a ve ***letâif-i seb'a*** mertebelerini tamamlayan, enfüsî mertebeleri sadece rüyayla değil, yakînî keşfle tamamladıktan sonra tevhîd mertebelerini müşâhede eden, verâset mertebelerini mürşid oluncaya kadar tamamlayıp hakîkat-i Muhammediyye'de fânî olan, bâtınını nûrânî âlemle dolduran, zâhirini de fark-ı ubûdiyette ***cem'*** ile devam ettiren mürşid ***tâc***ı giyebilir[1646].

Tuhfetü'l-Uşşâkiyye'de ***post*** hakkında şu bilgilere yer verilmiştir: ***Post*** serilirken "*Allah'a karşı gelmekten sakının ki başarıya ulaşabilesiniz*"[1647], "*Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah, iyi ve yararlı*

[1642] Uşşâkī – Sâmi-i Uşşâkī, *Tuhfetü'l-Uşşâkiyye,* s. 133.
[1643] Uşşâkī – Sâmi-i Uşşâkī, *Tuhfetü'l-Uşşâkiyye,* s. 133 – 134.
[1644] Uşşâkī – Sâmi-i Uşşâkī, *Tuhfetü'l-Uşşâkiyye,* s. 134.
[1645] Uşşâkī – Sâmi-i Uşşâkī, *Tuhfetü'l-Uşşâkiyye,* s. 134.
[1646] Uşşâkī – Sâmi-i Uşşâkī, *Tuhfetü'l-Uşşâkiyye,* s. 135.
[1647] Âl-i İmrân, 3 / 200.

işleri en güzel şekilde yapanları sever"[1648] âyetleri okunur. "Destûr Yâ Hazreti Pîr" denilerek yere serilen ***post***un baş tarafı mürşîd-i kâmile teslîmiyete; sağ eli "*Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir.*"[1649]sırrına mazhar olmaya; sol eli "*Ölmeden evvel ölünüz*"[1650] hadisindeki sırra erip bütün varlıktan sıyrılıp nefsi mağlûb etmeye; sağ ayağı her dâim Hakk'ın huzurunda bulunmaya; sol ayağı Hak için her dâim hizmette olmaya; üst tarafı çeşitli sıfatlar üzerinde meydana gelen tecellîyâtı Hak'tan bilip sabır ve tevekkül etmeye; iç tarafı bâtınen Hak'ta fânî, mutmaîn ve mâsivâdan temizlenip temkîn ehli olmaya; ortası *"Ben, hakka yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim"* [1651] âyetinin sırrıyla tamamen Hakk'a yönelip muhabbetullâha tâlip olmaya; doğu tarafı şerîata; batı tarafı tarîkata; kuzey tarafı hakîkata ve güney tarafı mârifete işâret eder. ***Post***un rûhu tekbir, âzâsı salavât, kemâli tevhîd ve temizliği istiğfârdır. ***Post***un şerîat makāmı yokluk, tarîkat makāmı paklık, hakîkat makāmı vuslat ve mârifet makāmı vahdeti müşâhede etmektir. Yere serilmesi, Hz. Ali yoluyla gelen ilâhî feyz yolunda yoklukla toprak olmak, pîr yolunda yanmak, tam bir teslîmiyetle mürşide ve pîre teslîm olup Hak'ta fânî olmaya işâret eder. ***Post***un içi ve dışı kesreti vahdette ifnâ etmeye ve vahdette kesreti görenlerin bu ***post***a oturmaya lâyık olduklarına işâret eder[1652].

Hüseyin Vassâf'ın *Sefîne*'de verdiği bilgiye göre, Hasan Hüsameddîn Uşşâkī'nin türbesinde bayram zamanlarından ziyaret edilen bezden ***kemer,*** beyaz çuhadan ferace, bezden bir gömlek ve kıldan yapılmış bir ***haydarî*** vardır[1653]. Ayrıca Hz. Pîr'in Ümmî Sinân'dan giydiği beyaz renkli yünden yapılmış ***tâc***-ı şerîf de bayramları ziyaret edilmektedir. Hz. Pîr'in sandukasında bulunan neftî renkli ***tâc***-ı şerifin farkı sadece rengi ve ortasındaki beyaz ***düğme***dir. ***Şemle***si krem renginde yani aselî renktedir. Uşşâkī halîfeleri bu ***tâc***ı ve aselî renkteki ***şemle***yi kullanmışlardır. Ümmiyyü'l-meşreb olan şeyhler ve halîfeler ise aselî renk yerine yeşil renk sarık sarmışlardır. Neftî rengi ve aselî ***şemle***yi kullanan Hz. Pîr'dir[1654].

Tâc-ı şerîfin üzerindeki bezden yapılan beyaz ***düğme***nin[1655] konulmasına sebep, Hz. Pîr'in eşi Halvâyî Bacı'dır. ***Halvet***te bulunan bir dervişe canı helva çektiği için fetih gerçekleşmeyince Halvâyî Bacı bir miktar helva ikrâm etmiş ve başörtüsündeki bir parçayı

[1648] Âl-i İmrân, 3 / 134.
[1649] Fetih, 48 / 10.
[1650] Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ,* C. II, s. 407.
[1651] En'âm, 6 / 79.
[1652] Uşşâkī – Sâmi-i Uşşâkī, *Tuhfetü'l-Uşşâkiyye,* s. 140 – 141.
[1653] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. IV, s. 288 – 289, 293.
[1654] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. IV, s. 316.
[1655] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. IV, s. 316.

yırtıp dervişe verip "bunu teberrüken başına koy, fetih vâki' olur" demiş ve fetih gerçekleşmiştir. Hz. Pîr, bu olay üzerine ***tâc***a ***düğme*** koymuştur. ***Düğme***nin mânâsı ehadiyyet sırrına, zât sırrına işârettir. Bu olay herhangi bir kitapta geçmeyip dilden dile aktarılagelmiştir[1656].

Tâcın dörde bölünmesi şerîat, tarîkat, hakîkat ve mârifete işârettir. Kelime-i tevhîdde on elif vardır. Dört kere on kırk eder bu da erbaîn sırrına işâret eder[1657].

Uşşâkī Şeyhi Abdi Efendi'nin küçük oğlu Çelebi Muhammed Bursevî İstanbul'da Nûreddîn-i Cerrâhî'den (ö. 1133 / 1721) ***tâc***, ***hırka*** ve icâzet alarak Bursa'ya dönmüş ve Pîr Nûredîn-i Cerrâhî'nin ictihâdı olan sarı ***tâc***ın kubbesine Uşşâkīlerin alâmeti olan ve vahdete işâret eden beyaz bezden bir ***düğme*** ilave etmiş ve babasının yolunu devam ettirmiştir[1658].

Son dönem Uşşâkī şeyhlerinden Necdet Ardıç'a şeyhi Nusret Tura (ö. 1979) tarafından tarîkat emaneti olarak ***keme***r, ***tâc***-ı şerîf, cübbe, beşyüzlük beyaz bir ***tesbih*** verilmiştir. Hazmi Tura ve Nusret Tura'nın tarîkat kıyafetleriyle olan resimleri yakın dönemde yaşayan sûfîler için tarîkat cihazlarının önemini göstermesi açısından önemlidir[1659].

2.12.4.2.1. Salâhiyye

Uşşâkiyye alt kolunun en önemli şûbelerinden birisi Abdullah Salâhî-i Uşşâkī'nin (ö. 1197 / 1783) kurucusu olduğu Salâhiyye şûbesidir. Abdullah Salâhî-i Uşşâkī, yazdığı pek çok eserle "Türklerin İbnü'l-Arabî'si"[1660] ünvânı verilen velûd bir sûfîdir[1661]. Abdullah Salâhî-i Uşşâkī'nin yazdığı *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet* adlı risâlesinde başta ***tâc***-ı şerîf olmak üzere tarîkat cihazlarının sembolik anlamlarıyla ilgili önemli tespitler yer almaktadır. Salâhiyye şûbesi değerlendirilirken bu eser temel alınarak Salâhî'nin tarîkat cihazlarıyla ilgili görüşlerine temas edilecektir.

Uşşâkī ***tâc***ı, dört erkân üzere dört ***terk***ten oluşmuştur. Önü şeriata, sağ tarafı tarîkata, sol tarafı mârifete, arkası hakîkate işâret eder[1662].

[1656] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. IV, s. 316.

[1657] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. IV, s. 316.

[1658] Mahmûd Erol Kılıç, *Anadolu Tasavvuf Tarihi Notları II*, Sûfî Kitap, İstanbul 2016, s. 143 – 144, 147.

[1659] Serkan Denkçi, *Uşşâkī Kültürünün Günümüze Yansıması "Necdet Ardıç" Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Bursa 2018, s. 42 – 43.

[1660] Vassâf, Sefîne-i Evliyâ, C. IV, s. 429.

[1661] Ceyhan, "Halvetiyye", s. 740.

[1662] Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 169b – 170b.

Dört ***terk***li ***tâc***, esfâr-ı erbaaya (dört sefer) delâlet eder; önü sefer-i evvele (seyr ilallâh)[1663], sağı sefer-i sânîye (seyr maallâh)[1664], arkası sefer-i sâlise (seyr fillâh)[1665] ve solu sefer-i râbiâya (seyr billâhi anillâh)[1666] delâlet eder.

Tâcın dört ***terk***i dört tabiata işâret eder. Ön tarafı havf ve recâdan meydana gelen dimağın postuna (kuruluğuna), sağ tarafı dünya sevgisinin soğukluğuna, sol tarafı ilâhî feyz ile kalbin nemlenmesine, arka tarafı ise ilâhî muhabbetin sıcaklığına işâret eder[1667].

Dört ***terk***li ***tâc***ın önü âlem-i nâsûta, sağı âlem-i misâl ve âlem-i melekûta, solu âlem-i ervâha ve âlem-i ceberûta, arkası âlem-i amâ ve lâ taayyüne işâret olarak âlem-i lâhûta delâlet eder[1668].

Âriflerin ***tâc***ının önü terk-i dünyaya ve şerîat edebine, sağı terk-i ukbâya ve hizmet edebine, solu terk-i hestîye ve Hak edebine, arkası terk-i terke ve hakîkat edebine işâret eder[1669].

Dört ***terk***li ***tâc***, anâsır-ı erbaaya ve dört ana esmâya yani önü "Evvel", sağı "Zâhir", solu "Bâtın", arkası "Âhir" ismine işâret eder. İnsân-ı kâmil bu dört isme câmi' olan Allah isminin mazharıdır. Bu dört isim, şeytanın insana vesvese verdiği dört yönü ifade etmesinden dolayı koruyucu özelliğe de sahiptir[1670].

Tâc-ı şerîfin her ***terk***inde beş dal vardır ki, her biri bir emre işâret eder. Birinci dal İslâm'a, ikinci dal imâna, üçüncü dal ihsâna, dördüncü dal irfâna, beşinci dal zevk-i vicdâna delâlet eder. Beş dal aynı zamanda İslâm'ın beş şartı, imânın beş şartı yanında hazerât-ı hamseye de işâret eder[1671].

[1663] "Vahdet yüzünden kesret perdesini kaldırmakla gerçekleşir." bk. Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 170b – 171a.

[1664] "Bâtınî ilimlerin kesret yüzünden vahdet perdesini kaldırmakla gerçekleşir." bk. Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 170b – 171a.

[1665] "Fenâ fillâh derler, zıddının ahadiyyet-i ayn-ı cem'de meydana gelmesi sebebiyle zıddı ile sınırlandırmanın imkânsızlığına kinâye olarak ayn-ı zem'e ve hazret-i ahaddiyete ulaşmakla gerçekleşir." Bk. Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 170b – 171a.

[1666] "Vâhidiyyetü'l-cem' ve'l-farktır, Hak'tan halka dönüşten, Hakk'ın varlığını halkta, halkın yokluğunu Hak'ta görmekle gerçekleşir." bk. Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 170b – 171a.

[1667] Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 171b.

[1668] Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 171b.

[1669] Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 171b – 172a.

[1670] Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 172a – 172b, 174a.

[1671] Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 174a – 174b.

Uşşâkī ***tâc***larının bazısında yedişer dal olması esmâ-i seb'a usûlüne, ***atvâr-ı seb'a***ya, seb'a-i seyyâre nisbetinden kudsî âleme yükselişe, seb'u'l-mesânî olan Fâtiha sûresine delâlet eder[1672].

Tâcın renginin siyaha yakın yeşil olması kurb-i fenâya ve ahcâr-ı insâniyyeden hacer-i zümrüde (ârifin kalbinde şeytanın korktuğu kuvvet-i mevhîbe) delâlet eder[1673].

Tâcın tepesinde bulunan ***düğme*** ahadiyyet noktasından ibaret olup, vahidiyyet mertebesine kinâyettir[1674]. ***Tâc***ın tepesindeki ***düğme***nin beyaz olması ***fena fillâh***tan sonra ***bakā billâh***a gelindiğine işâret eder. ***Düğme***nin siyah olması ya da siyaha yakın yeşil olması fenâ-i küllîye ve kurb-i fenâya delalet eder.[1675]

Destârda ***şemle*** ihtiyarı olduğundan ve ***tâc***ın önünün kafesî ve arkasının sığama (sıvama) sarılması zâhiri ***fark***ta ve bâtını ***cem'***de olduğuna işâret eder. Savaşta sahâbenin düşmanla aralarında fark olsun diye ***imâme***lerinden bir zirâ kadar ***risâle*** bırakmalarının hâtırası olarak sûfîlerin ***risâle*** bırakması, şerîat makāmında savaşta olmaya, hakîkat makāmında ise barış ve güvende olmaya delâlet eder[1676].

Hırka üç mertebededir. ***Hırka***-i takvâ, ***hırka***-i mârifet ve ***hırka***-i hakîkattir. ***Hırka***nın istivâsı ilâhî isimleri cem' etmeye işârettir[1677].

Ridâ, mürşîd-i kâmilden irşâda izinli olmaya işâret eder. Ridâ giydirme esnasında sağ tarafın sol taraf üzerine konmasında şerîat hükümlerini yerine getirmeye, mârifet ve hakîkati gizlemeye işâret vardır. Ridânın iki taraftan eşit şekilde bırakılması, şerîat, tarîkat, mârifet ve hakîkatte sorunların çözüldüğüne işâret eder. Ridânın sağ tarafı şerîata ve tarîkata, sol tarafı mârifet ve hakîkate delâlet eder[1678].

Asâda elle tutulan yer berzâh âlemine, yukarısı vahdet âlemine, aşağısı, âlem-i kesrete işâret eder. Aynı zamanda ***asâ***, Hz. Mûsâ'nın Firavun'un enâniyyetini hakîkat denizinde boğmasına, celâlî ve cemâlî tecellîlerle birlikte yürümeğe işâret eder[1679].

Uşşâkīlerde genel olarak saç uzatmak hoş görülmezken Tâlib-i İrşâdî'nin yedi sene dağlarda bulunması ve dönünce saçı ve sakalı uzamış şekilde Şeyhinin huzuruna gelmesi,

---

[1672] Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 175a.

[1673] Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 176a.

[1674] Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 176b.

[1675] Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 176b.

[1676] Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 176b – 177a.

[1677] Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 177a – 177b.

[1678] Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 178a – 178b.

[1679] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Seccâde ve Asâ,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s.4; Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633 / 1), 178b – 179a; Karabaş-ı Velî, *Mi'yâr et-Tarîka Tercümesi,* (Osman Ergin Yazmalar, OeYz390 / 1), 25b.

Şeyhinin bunu uygun görmesiyle İrşâdiyye dervişleri saçlarını uzatmışlardır. Saçlarını salıvermemişler, kıvırıp sarığın üstünden ***arakiye***nin arasına sokmuşlardır[1680].

Salâhî, tarîkat cihazlarını taşıyan kimsenin "Ben bütün menzîl ve mertebeleri geçtim, bunlarda bir sorununuz varsa bana gelin" diye dâvette bulunduğunu, her başında ***tâc***, sırtında aba, boynunda ridâ ve elinde ***asâ*** bulunanın "yüksek mertebeye ulaştım" demesinin gerçekçi olmadığını, bu yüce makāma binde bir belki de yüz binde bir halîfenin ulaşacağını, hakîkat ehlinin çoğunun şekle itibar etmeyip avâmın kıyafetlerini giydiğini belirtmiştir. Hatta Salâhî şeyhinde aldığı ***tâc***-ı şerifi teberrüken giymiş, sonra da hürmetle saklamıştır. "Ben o ***tâc***ın altına girecek kudrete hâiz değilim" diyerek mahviyyetini ortaya koymuştur[1681].

2.12.4.2.2. Câhidiyye

Uşşakiyye'nin şûbesi olan Câhidiyye'nin kurucusu Pir Ahmed Câhidî Sultan'dır (ö. 1070 / 1659 - 60). Câhidiyye şûbesi, Çanakkale, Edirne ve Bursa'da yaygınlaşmış ve Bursa'da Üçkuzular Dergâhı'nda temsil edilmiştir.[1682]Câhidiyye'de Câhidî şeyh efendilerin mezar taşlarından anladığımıza göre kırk dallı Halvetî ***tâc***ı kullanılmıştır[1683]. [Resim 170 – 172.]

2.12.4.3. Mısriyye

Ahmediyye'nin alt kollarından birisi de Niyâzî-i Mısrî'ye (ö. 1105 / 1694) nisbet edilen Mısriyye'dir. Mısrî, Elmalılı Ümmî Sinân'dan seyr u sülûkünü tamamlamıştır.[1684] Niyâzî-i Mısrî, dördüncü mertebeye kadar Kādiriyye tarîkatında seyr u sülûkte olması sebebiyle kendisine şeyhi Ümmî Sinân, Halvetiyye'de kullanılan dâl ***tâc***ın üzerine Kādiriyye mührünü koymasına izin vermiştir. Mehmed Rif'ât Efendi, Müstakimzâde'nin eserinde, Mısrî'ye Şeyh Edirnevi Mahmud Efendi'nin üç ***gül*** hediye göndermesi, O'nun bunlardan birini kendi ***tâc***-ı şerîfine, ikisini de halîfelerinin ***tâc***-ı şerîflerine diktirdiği şeklinde yer verdiği[1685] bilginin doğru olmadığını beyan etmiştir[1686].

[1680] Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. IV, s. 492.

[1681] Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* (Pertev Paşa, 633/1), 179a; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. IV, s. 432.

[1682] Ceyhan, "Halvetiyye", s. 741.

[1683] Câhidî mezar taşları için bk. Resim 170 – 172.

[1684] Ceyhan, "Halvetiyye", s. 742 – 743.

[1685] Müstakimzâde, *Risâle-i Tâciyye*, (Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16), 209a.

[1686] Mehmed Rif'at Kādirî, *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Aliyye fî Beyâni Tarîkati'l-Kādiriyye,* (Ali Emîrî, Aesry 1127), 35b – 36a; Mustafa Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, s. 559.

Niyazî-i Mısrî'nin halîfelerinden Hasan Efendi, genellikle ***tâc***ın tepe kısmına dikilen Kādirî ***gül***ünü ***tâc***ın ön tarafına ***destâr***ın içinde olacak şekilde ictihâdda bulunmuştur. Kādiri ***gül***ü ile ilgili yapılan bu ictihâdın sebebi, Niyazî-i Mısrî'nin Limni'ye sürgüne gönderilmesi ve Limni'ye teftiş için gelen müfettişlere "Biz Mısrî değiliz, Halvetîyiz" mesajını vermek içindir[1687].

Niyâzî-i Mısrî, siyah Halvetî sarığı sarmış, kışları kuzu derisinden kürk, bazen de yeşil ***hırka*** giymiştir[1688]. [Şekil 70 – 71.]

2.12.4.4. Ramazâniyye

Ramazâniyye, Ahmediyye ana kolunun alt kolu olarak Ramazâneddîn-i Mahfi b. Muhammed el-Karahisârî (ö. 1025 / 1616) tarafından kurulmuştur[1689].

Ramazâniyye'de Halvetî ***tâc***ı, dallarının her biri uçlardan kesik olmak üzere beş dallıdır. Ümmî şeyhe küçük ***tâc*** ve büyük ***alem*** verilir. On beş seneye kadar halîfe olamayan kimse beyaz renk dışındaki renkleri giyebilir. Ramazâniyye'de imâme üzerine ***risâle*** bırakılır. Bazı sözlü kaynaklara göre Ramazâniyye şeyhleri ***destâr***ı koyu yeşil, beyaz veya yeşil, yedi dallı Halvetî ***tâc***ı giymişlerdir[1690].

Balkanlar'da yaygın olan Ramazâniyye tarîkatında şeyhler koyu yeşil ***destâr***lı sarık sarmışlar, bu renk siyaha benzetildiği için yanlışlıkla "Karabaşiyye" diye meşhur olmuştur[1691].

Ramazâniyye'de zikir esnasında ***bendir***, ***halîle***, ***kudüm***, ***nevbe*** gibi vurmalı sazlar kullanılmıştır[1692].

Ramazâniyye'de hilâfet töreninde üç defa cumhur tarafından tekbir getirildikten sonra şeyh efendi ***tâc***-ı şerîfi kendi alnına kadar kaldırır, cumhur tarafından tekbir getirilir ve şeyh efendi ***tâc***-ı şerîfi öper. İkinci tekbirden sonra halîfe ***tâc***-ı şerîfi öper. Üçüncü tekbirden sonra şeyh efendi halîfenin başındaki ***imâme***yi çıkarıp ***tâc***-ı şerîfi giydirir. Sonra şeyh efendi üç tekbirden sonra ***hırka***yı öper ve sonra halîfeye öptürür ve halîfeye giydirir. Sonrasında şeyh

---

[1687] Mustafa Aşkar, *Niyazî-i Mısrî ve Tasavvuf Anlayışı*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 230.

[1688] Mustafa Tatcı, *Niyazî-i Mısrî Dîvânı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2014, s. 135; Mısrî tâcları için bk. Şekil 70 – 71.

[1689] Ceyhan, "Halvetiyye", s. 744.

[1690] Ceyhan, *Üç Pîrin Mürşidi*, s. 192 – 193, 277; Bektaş, *İslâm Tasavvufunda Halvetiyye Ramazâniyye Usûl ve Âdâbı*, s. 127; Ceyhan'ın verdiği bilgiye göre dalların her biri değil birinci dal kesiktir. bk. Ceyhan, *Üç Pîrin Mürşidi*, s. 272.

[1691] Ceyhan, *Üç Pîrin Mürşidi*, s. 120.

[1692] Bektaş, *İslâm Tasavvufunda Halvetiyye Ramazâniyye Usûl ve Âdâbı*, s. 86.

efendi üç tekbirden sonra gayret ***kemer***ini öperek ve halîfeye öptürerek giydirir. Sonra Şeyh Efendi aynı minvâl üzere ridâ ve ***asâ***yı tekbirleyerek halîfeye verir[1693].

Tâc-ı şerîf, Muhammed Resulullah kelimesine, şerîat, tarîkat, hakîkat ve mârifet kapılarından geçmiş olmaya, "ölmeden evvel ölmek" sırrına ermeye, tevhîdi baş ***tâc***ı etmeye, nefsini tezkiye, kalbini tasfiye, rûhunu tahliye etmeye, cüz'î irâdeyi küllî irâdeye teslim etmeye işârettir. ***Tâc***-ı şerîf ve ***hırka*** giyen kişi kabir taşına benzer. İnsanların ezâsından, cefâsından incinmezler. Şeyh efendinin giydiği siyah ***hırka***, bedeniyle hizmet ederken kendisini aradan çıkarttığına işâret eder. Ramazâniyye'de şeyh efendi vefat edince ***tâc***-ı şerîfi pîr türbesine veya ona hilâfeti veren zâtın yanında yeni bir namzete verilmek üzere bekletilir. Bu durum ***tâc***-ı şerîfin kişiye mahsûs olmadığın, ***tâc***ın sahibinin giyen kişi değil, onda tasarrufta bulunan pîr olduğunu gösterir. Mürşid çeyizi olarak ***tâc***-ı şerîf, ***hırka***-i şerif, ***haydarî***, ***gayret kemeri***, ***asâ***, ***seccâde***, ***tesbih***, şecere-i şerîf, icâzetnâme ve Kurân-ı Kerim emânet edilir[1694].

Ramazâniyye'de dervişlerin giydikleri dallı ***arakiye***, giyen kişinin sâlih kişilerden olmaya namzet olduğuna ve tepesindeki dalların ***takke***nin etrafında uzanmasının dervişin mânevî ilimleri hayatına uyguladığına işâret eder[1695].

Dervişin özellikle zikir esnasında giydiği ***tennûre*** onun kefenidir. Derviş bu kıyafetiyle her zaman ölüme hazır olduğu mesajını alır[1696].

Dervişin ayağına giydiği ***kamerçin*** denilen ***paşmak***, gittiği yolu unutmamasına işâret eder. Zira dervişin gözünün ayak ucunda olup etrafa nazâr etmemesi âdâbdandır[1697].

Haydarî, dervişin istikāmette olmasına, nefsle mücâhede etmesine, mahlûkâta hizmette gayretli olmasına işâret eder[1698].

Ramazâniyye'ye âidiyyeti şüpheli olan ayrı bir şûbe olup olmadığı kesin olmayan Akbâşiyye'de şeyhler ve dervişler Arnavutlar'ın yünden yapılan milli ***takke***sini giyerler[1699].

2.12.4.4.1. Hayâtiyye

Hayâtiyye, Mehmed Hayâtî (ö. 1180 / 1766) tarafından kurulan, Rumeli'de faaliyet gösteren Ramazâniyye'nin bir koludur[1700].

[1693] Bektaş, *İslâm Tasavvufunda Halvetiyye Ramazâniyye Usûl ve Âdâbı*, s. 363.
[1694] Bektaş, *İslâm Tasavvufunda Halvetiyye Ramazâniyye Usûl ve Âdâbı*, s. 365 – 366.
[1695] Bektaş, *İslâm Tasavvufunda Halvetiyye Ramazâniyye Usûl ve Âdâbı*, s. 373.
[1696] Bektaş, *İslâm Tasavvufunda Halvetiyye Ramazâniyye Usûl ve Âdâbı*, s. 373.
[1697] Bektaş, *İslâm Tasavvufunda Halvetiyye Ramazâniyye Usûl ve Âdâbı*, s. 374.
[1698] Bektaş, *İslâm Tasavvufunda Halvetiyye Ramazâniyye Usûl ve Âdâbı*, s. 374.
[1699] Metin İzeti, *Balkanlar'da Tasavvuf*, İnsan Yayınları, İstanbul 2014, s. 227.

Mehmed Hayâtî'nin ictihâdı ile Hayâtiyye şûbesinde ***tâc***-ı şerîfler siyah ***destâr*** üzere beyaz visâlelidir. Menkîbeye göre, "Mehmed Efendi'nin bir gün önünden cenaze alayı geçer. Cenaze tabutu tam onun önüne vardığında, naaş tabuttan ayağını dışarı çıkarır. Mehmed Efendi bunun üzerine, "*Derken şeytan, kendilerinden gizlenmiş olan avret yerlerini onlara açmak için kendilerine vesvese verdi ve dedi ki: "Rabbiniz size bu ağacı ancak, melek olmayasınız, ya da (cennette) ebedî kalacaklardan olmayasınız diye yasakladı. (Öyle ise, yasak ağacın meyvesinden yiyin ki melek olasınız yahut cennette ebediyen kalasınız.)"*[1701] âyetini okur ve "Allâhüekber" der. Naâş ansızın tabuttan ayağa kalkar. Bir müddet sonra tekrar vefât eder. Bu olay üzerine Mehmed Efendi, "*kün feyekün" (Ol der oluverir)*[1702]sırrına mazhar olarak hayat veren kimse anlamında "Hayâtî" lâkâbını alır. Mehmed Hayâtî bu olay esnasında naâşın kefeninden bir parça alıp siyah ***tâc***-ı şerifine koymuştur. Bu sebeple Hayâtî ***tâc***ları beyaz visâlelidir."[1703]

Balkanlar'da Halvetî-Hayâtî tekkelerinde geçmişte müridler tarafından giyilen ***arakiye***ler günümüzde kullanılmamaktadır. Günümüzde Halvetî-Hayâtî tekkelerinde şeyh efendiler beyaz çuhadan yapılmış, dört ***terk***li kırk dallı, pamuklu kırk dikişli, merkez kutbunda ***düğme*** olmayan, siyah ***destâr***lı ***tâc***-ı şerifler kullanmaktadır. Giyilen cübbeler yaka kısmında on iki dikiş bulunan geniş ve siyah renklidir. Yedinci esmâyı tamamlayan müride siyah cübbe ve Mevlevî ***sikke***si tekbirlenir[1704].

2.12.4.4.2. Cerrâhiyye

Cerrâhiyye, Nûreddîn-i Cerrâhî''ye (ö. 1133 / 1721) nisbet edilen Halvetiyye'de Ahmediyye ana kolunun Ramazâniyye alt kolunun bir şûbesidir[1705]. Cerrâhiyye'de genellikle kullanılan tarîkat cihazları ***arakiye***, dallı ***arakiye***, ***tâc***, ***hırka***, ***post***, ***haydarî***, ***tennûre***, ***elif-lam-bend***, ***kemer***, ***asâ***, ***tesbih***, ***tomak***, ***çile kolanı***, ***muîn***, ***kalçın*** ve ***seccâde***dir. Cerrâhiyye ile ilgili tarîkat cihazlarına dair en önemli kaynak İbrâhim Fahreddîn Efendi'nin (ö. 1966) eserleridir.

Cerrâhiyye'ye intisâb etmek isteyen kimse ihvândan biriyle görüşür. O da aşçı, sertarîk veya zâkirbaşı efendilerden birine durumu haber verir. O da Şeyh Efendi'ye haber

---

[1700] Ceyhan, "Halvetiyye", s. 751.

[1701] A'râf, 7 / 20.

[1702] Bakara, 2 / 117.

[1703] Ceyhan, *Üç Pîrin Mürşidi*, s. 201 – 202.

[1704] Eyüp Salih, "Makedonya'da Tasavvuf Alanında Etkili Olan Halvetîlik ve Pîr Mehmet Hayâtî Halvetî Âsitânesi", *Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında Balkanlar Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*, Edirne 2014, s. 280.

[1705] Şenay Yola, "Cerrâhiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/cerrahiyye (21.03.2020).

verir ve Şeyh istihâre etmesini söyler. Usûlüne uygun istihâreden sonra gördüğü rüyayı şeyh efendiye anlatır. Şeyh uygun görürse ihvânla oluşturulan bir halkaya sâlik dâhil edilir. Siyah renkli "Mîsâk ***post***u" muvâcehe-i şerîfin kapısı önüne serilir. Meydancı dede veya bir başkası, derviş olacak zâtı şeyhin önüne getirir ve duâlarla intisâb töreni gerçekleştirilir. Şeyh Efendi'nin okuduğu gülbânktan sonra ayağa kalkılır, sonrasında Şeyh Efendi pîr ***post***unun yanındaki kırmızı ***post***a oturur, dualar, sabah namazı ve zikirden sonra yeni dervişe deve tüyü renginde elifî bir ***arakiye*** tekbirlenir[1706].

Erenden'e göre ***arakiye*** giydirmenin kaynağı, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ***hırka***-ı şerîfini ve ***kalçın***-ı saadetlerini Veysel Karânî'ye (ö. 38 / 658) vasiyyet etmeleridir. Veysel Karânî, ***kalçın***-ı şerîfi başına ***tâc*** edip giymiştir. Nûreddîn-i Cerrâhî'ye şeyhi Ali Köstendilli'nin (ö. 1143 / 1730) tekbirlediği ***arakiye*** Cerrâhpaşa Camii'nde mahfûzdur. Hz. Pîr'in doğum günü olan Ramazan'ın on beşinci gecesi Cerrâhî'ye ait olan bur ***arakiye*** ziyarete açılırdı[1707].

Arakiye tekbirlenen dervişe sonrasında zuhûratla tomak tekbirlenir. ***Tomak*** tekbirlenmesindeki amaç, dervişin her zaman abdestli olmasını temin etmek ve devrânda ***tomak*** giymenin tarîkat âdâbından olmasıdır. ***Tomak*** tekbirlendikten sonra dervişe gördüğü zuhûratla ***tennûre***[1708] ve ***elif-lâm-bend***[1709], zeytin çekirdeğinden[1710] yüzlük, üçyüzlük veya beşyüzlük ***tesbih***, ***haydarî*** tekbirlenir[1711].

Atvâr-ı seb'adan üçüncü mertebede (***Nefsi- Mülheme***, Hû ismi zikredilir.) olan sâlike ***tennûre***, ***destegül***, ***elif-lam-bend*** ve ***tuman*** (don), dördüncü mertebeyi (***Nefs-i Mutmainne***,

---

[1706] Erenden, *Envâr-ı Hz. Nûreddîn el-Cerrâhî*, C. I, s. 29 – 31, 52; Dal, *Fahreddîn Erenden'in Tasavvufî Görüşleri*, s. 107 – 109, 112.

[1707] Erenden, *Envâr-ı Hz. Nûreddîn el-Cerrâhî*, C. I, s. 54; Dal, *Fahreddîn Erenden'in Tasavvufî Görüşleri*, s. 135.

[1708] "Yeleği ve kendisi beyaz renkte olan tennurenin yeleği kolsuz, yüksek yakalı ve önünde on iki ilik düğmelidir. Kollarında ilik ve düğme olan tennurenin yakası haydarîye yaka olup önü açık ve yakasında şeritten üstüvâ vardır. Tennûrenin etekleri Mevlevîyye'deki gibi geniş olmaz, kısa olur." bk. Erenden, *Envâr-ı Hz. Nûreddîn el-Cerrâhî*, C.I, s. 54 – 55; Dal, *Fahreddîn Erenden'in Tasavvufî Görüşleri*, s. 137.

[1709] "Elif-lâm-bend beyâz abâdan bir karış kadar ende ve sâlikin beline üç kere sarılacak kadar boyda olur. İçine gelen ucu yuvarlak ve üzerine gelen kolonlu ucu üç köşeli olur. Ve her iki başına şerit dikilir ve beyâz kaytandan dört kere dolanacak kadar uzun olur." bk. Erenden, *Envâr-ı Hz. Nûreddîn el-Cerrâhî*, C. I, s. 55.

[1710] "Ramaz-ı Şerifte iftâr sofralarından toplanan zeytin çekirdekleri yıkanıp, bir âdi ipliğe dizdirildikten sonra üzerine sirke ile yoğrulmuş kına sürülerek güneşte kurulur ve üç kere sirke ile ve sonra su ile yıkanır. İmâmesinin ucundaki kamçıda on iki ufak dâne ve bir tarafında yedi adette bir nişan, diğer tarafında dokuz adette bir nişan ve sonra otuz üçte birer ve her yüzde birer dâne nişan olur." bk. Erenden, *Envâr-ı Hz. Nûreddîn el-Cerrâhî*, C. I, s. 56.

[1711] Dal, *Fahreddîn Erenden'in Tasavvufî Görüşleri*, s. 136 – 137.

Hak ismi zikredilir.) tamamlayan sâlike dallı ***arakiye***[1712] tekbirlenir[1713]. Beşinci daireye ulaşan sâlik (***Nefs-i Râdiyye***, Hak ismi zikredilir.) ***halvet***e sokulur, ***halvet***e girerken sâlike ***seccâde***, ***çile kolanı*** ve ***muîn*** tekbirlenir. ***Halvet***in sonundaki zuhûrata göre yeşil ***tâc***-ı şerif tekbirlenir. Bu yeşil ***tâc***-ı şerîfin çuhası Nûreddîn-i Cerrâhî'nin ictihâdıyla sarı-turuncu fulya çiçeği rengine dönüştürülmüştür. Yedinci mertebede "Kahhâr" isminde görülecek zuhûratla dervişe ***tâc*** ve ***hırka*** tekbirlenir ve bu mertebede olan halîfeye tarîkata intisâb edeceklere ***arakiye*** tekbirleme izni verilir[1714].

Cerrâhiyye'de ***tâc***, dört ***terk***li, pamuklu, kırk dallı, merkez kutbunda ***düğme***sizdir[1715]. [Şekil 72.], [Resim 2, 173 – 177.] Cerrâhiyye'de halîfe olanlara başlangıçta yeşil ***tâc***-ı şerîf tekbirlenmiş sonrasında Nûreddîn-i Cerrâhî'nin ictihâdı sarı-turuncu fulya çiçeği renginde ***tâc***-ı şerîf tekbirlenmeye başlanmıştır. Hayy isminin nûru sarı olduğu için ***tâc***ın kubbesi sarıdır. Hz. Peygamber'in sarı renkli sarık kullanmış olması sünnet-i nebeviyyeden olduğu için Hz. Pîr sarı rengi tercih etmişlerdir. Cüneydî tarzda sarılan ***destâr***, sol kulak üzerinden üç parmak kadar aşağı bırakılır. Sarığın Cüneydî tarzda sarılması Cüneyd-i Bağdâdî'nin (ö. 297 / 910) ***nefs-i emmâre***yi esir etmesine işâret olup, Cerrâhîlerin de bu yolda olduğunu simgeler[1716]. Bu ***tâc***ın kubbesinde birinci dalları kesik olup beşer daldan toplam yirmi dal olur. Halîfe seyyidse yeşil, değilse beyaz renk ***destâr*** sarılır. "İki parmak eninde devşirilir ve kolan sarılır iken sâğ el ile sağ tarafa sarılır. ***Tâc***-ı Şerîfin önünün katları birbirinin üzerine ve arkası birbirinin altına gelir ve önü altı kat gelecektir ve dallı ***arakiye*** gibi tepesinin dallarının içerisi pamuk ile doldurulacaktır ve asabesi ya'nî kenarı içerisi pamuk ile doldurulacaktır ve asabesi ya'nî kenarı pamuklu ve sertçe olacaktır."[1717]

[1712] "Dallı arakiye beyaz bezden, kubbesi tâcın tepesi gibi her terki beş dallı, toplam yirmi dal ve dört kapı üzere ve terkin en üstündeki birinci dalı kesik olacak şekilde yapılır. "Dalların tepesine gelen yerleri asabeye dikilen yerlerinden kalınca dikilir. Ve dalların içine kalem ile pamuk doldurulur. Asabesi ya'nî kenarı tepeden gelen her dalın ucu doğruca aşağıya kadar iner ve her kapıya dahi ince olarak dörder dal olup asabenin mecmûu elli altı dal olur. Ve asabenin dallarının içi de aynı kubbesi gibi kalem ile pamuk doldurulur." Erenden, *Envâr-ı Hz. Nûreddîn el-Cerrâhî*, C. I, s. 57; Dal, *Fahreddîn Erenden'in Tasavvufî Görüşleri*, s. 138 – 139.

[1713] Erenden, *Envâr-ı Hz. Nûreddîn el-Cerrâhî*, C. I, s. 33.

[1714] Erenden, *Envâr-ı Hz. Nûreddîn el-Cerrâhî*, C. I, s. 33 – 34, 64 – 65.

[1715] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, s. 93; Cerrâhî tâcı için bk. Resim 2, Şekil 72; Cerrâhî mezar taşları için bk. Resim 173 – 177.

[1716] Erenden, *Envâr-ı Hz. Nûreddîn el-Cerrâhî*, C. I, s. 69.

[1717] İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Seccâde ve Asâ,* (Hakkı Târık Us, 13400), C. I, 93; Erenden, *Envâr-ı Hz. Nûreddîn el-Cerrâhî*, C. I, s. 64 – 65; "Cerrâhî tâcı dört terkli, kırk dallı Halvetî tâcı şeklinde olup tepeliği sarı-turuncu olan fulya çiçeği rengindedir. Üzerine beyaz, yeşil veya siyah renkli "Cüneydî" tarzında destâr sarılır. Ancak halîfelerin giymesine izin verilen bu tâcdan evvel, yine sadece Cerrâhîliğe özgü "dallı arakiye", ondan önce de derviş takkesi veya düz arakiye giydirilir, ayrıca zeytin çekirdeğinden yapılmış tesbih tekbirlenerek verilir." bk. Ömer Tuğrul İnançer, M. Baha Tanman, "Cerrâhîlik", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, C. II, s. 415; Ceyhan, *Üç Pîrin Mürşidi,* s. 185 – 186; Mehmet Cemal Öztürk, *Bir İstanbul Tarîkatı Cerrâhîlik,* Ketebe Yayınları, İstanbul 2018, s. 148.

Cerrâhî şeyhlerinin çoğunluğu sarı-turuncu ***tâc***-ı şerifi giymekle birlikte Sertarîkzâde'nin ***tâc***ı farklıdır. Sertarîkzâde, Hz. Pîr'in kendisine tekbirlediği yeşil çuha ***tâc***ın üzerini sarı çuha ile kaplar ve üzerine de yeşil ***tâc***-ı şerîfin dikişleri olan siyah renkle süzenî (iğne ve tığla yapılan nakış) dikişle dikerler. "Süzenî tabir edilen dikiş ***tâc***-ı şerîfin kubbesinin dallarının aralarındaki dikişler, sarı iplik ile dikilir olmayıp siyah iplik ile kasnak usûlü birbirinin içinden geçirilerek dikilmiş olmaktır."[1718] Cerrâhî ***tâc***ında Nûreddîn-i Cerrâhî'nin son halîfesi olan Çelebi Mehmed Bursevî (ö. 1091 / 1680) de bir ictihâdda bulunmuş ve sarı-turuncu Cerrâhî ***tâc***ı üstüne vahdâniyyete işâret etsin diye beyaz bir ***düğme*** yerleştirmiştir[1719].

Cerrâhiyye'de ***tâc*** giymek, dört halîfenin ***tâc*** giydiğine, şeriata, tarîkata, hakîkate, mârifete, vahdâniyete, kemâle, "Muhammediyyedenim, devlet ***tâc***ına nâil oldum" demeğe, bütün âdâbları bilip uygulamaya, teslîmiyete, beş vakit namazda devamlı olmaya, İslâm'ın şartları üzere olmaya, geceyle gündüz yirmi rekât farz ve yirmi rekât sünnet ve teheccüdde devamlı olmaya, Hz. Âdem soyundan olmaya, Hz. Peygamber'e ittibâ etmeğe, zâhiri ve bâtını tertemiz yapmaya, sekiz cennetin yaratanı Allah'tır demeğe, mâsivâdan geçip Hakk'a râm olmaya, dâima duâ ve niyâzda olmaya, kırkıncı menzîle ulaşmaya, istikāmet, hidâyet-i sırât-ı müstakīm olmaya, tarîkat kubbesine ulaşmaya, şerîat evinde, tarîkat kubbesi altında olmaya, âlemlerin Rabbinin emirlerini yerine getirmekte âciz olmaya, tarîkat yolunda belin bükülmesine, silsilenin Hz. Ali'ye ulaştığına, nefsle sürekli büyük cihâdda olmaya, iman nûruna, kemâlin sonuna ulaşmaya, sefer ehli olmaya, güzel ahlâka ermeye, havf ve recâ arasında olmaya işâret eder. Cerrâhî ***tâc***ı terk-i dünya, terk-i ukbâ, terk-i hestî ve terk-i terki işâret etmek üzere dört terktir[1720].

Her zaman ***tâc***-ı şerîf giymek Hz. Pîr'in hangâhında olan şeyh efendiler için söz konusudur. Diğer dergâhlardaki şeyh efendiler bu kıyafetleri mukâbele günleri giyerler, diğer zamanlarda çoğunlukla yeşil, beyaz ve açık renkli ***destâr*** sardıkları ***arakiye*** ve yeşil, siyah veya uygun gördükleri renkte ***hırka*** giyerler. ***Hırka***nın boyu uzun, kolları geniş ve önü astarlıdır, yaka kısmı Mısır kadılarının ***hırka***ları gibi çoban yakalı olup, önlerine üstüvâ kaytandan dikilir. Mısır kadılarının ***hırka***sı gibi yakaların üzerine bir parmak kadar şerit

---

[1718] Erenden, *Envâr-ı Hz. Nûreddîn el-Cerrâhî*, C. I, s. 23 – 24; "Ordu şeyhi hâfız Mustafâ efendi el-Cerrâhî hazretleri şeyhi Sertarîkzâde Mehmed Emîn Efendi'nin giydirdiği tâcda küçük bir değişiklik yapmıştır. Şeyhinin giydirdiği "sarı çuha üzerine siyah iplik ile dikilmiş süzenîli tâc-ı şerîfin süzenîsini bulunmuş oldukları muhârebelerde nâil-i murâd olduklarını işâret olmak için yeşil iplik ile süzenîli dikip giymişlerdir. Ehline ma'lûmdur ki, yeşil renk nâil-i murad olduğuna işârettir." bk. Erenden, *Envâr-ı Hz. Nureddin El-Cerrâhî*, C. II, s. 58.

[1719] Ceyhan, *Üç Pîrin Mürşidi*, s. 107.

[1720] Erenden, *Envâr-ı Hz. Nûreddîn el-Cerrâhî*, C. I, s. 69 – 70.

dikmek Hz. Pîr'in uygulamasıdır. Mısır kadılarının giydiği ***hırka***yı giymek, Mısır kadılığını dervişliğe değişmeye işâret eder. ***Hırka***nın geniş ve bol olması ayıpları örtmeye işâret eder[1721].

Dervişe ***tennûre*** tekbirlenmesi, ölümü tefekkür etmeyi, kefeni giyip Allah rızâsı için Hz. Pîr'in yolunda olmayı, önünün açıklığı ise Allah aşkını temâşâ etmedeki arzuya işâret eder. Bele ***elif-lâm-bend*** bağlamak, dervişin dergâhta fakirlere ve hizmete muhtaç olanlara Allah rızası için hizmette olmasını işâret eder[1722].

Tesbihin zeytin çekirdeğinden olması, Tîn sûresinde "Zeytin"in Allah'ın zikrettiği ve üzerine yemin edilen bir meyve olmasındandır. Zeytin çekirdeğinden yapılan bu ***tesbih***in ***imâme***sinin ucuna eklenen on iki küçük tane, kelime-i tevhîdin[1723] her bir cümlesindeki harflere işâret edip, sûfîlerin dilinde yirmidört bin kelime-i tevhîde bir telmih vardır. ***Tesbih***in bir tarafında bulunan yedi ve diğer tarafında bulunan dokuz durak, Cerrâhiyye'de yedi kere ve dokuz kere okunan duâ ve salavât-ı şerîfelere işâret eder[1724].

Devrân esnâsında "Hû isminden sonra "Hay ismine" başlayınca şeyh efendi ***tâc***ını çıkarıp dallı ***arakiye***sini giyer[1725]. Cerrâhiyye'de vefat eden dervişin kefenlenmeden önce dallı ***arakiye***si giydirilerek bu şekilde defnedilmesi tarîkat usûlündendir. Dallı ***arakiye,*** giyen kişinin Allah ehli olmasına bir işâret kabul edildiğinden sâfîleşmesinin bir göstergesidir. Beş aded dal işareti beş vakit namaza, dalın dört adedi dört unsura, geride kalan tek dal, vahdâniyete işârettir. Diğer dört dal, dört büyük kitaba, dört mezhebe, şerîat, tarîkat, hakîkat ve mârifetullâha işârettir[1726].

Dört aded dalın birisi kesilip diğerlerinin gizlenmiş olması Hz. Pîr'in şeriatı açıp, diğer kapıları gizlediğine işârettir. Dört aded dal dört kutuba (Abdülkādir-i Geylânî (ö. 561 / 1165), Seyyid Ahmed er-Rifâî (ö. 578 / 1182), Seyyid Ahmed el-Bedevî (ö. 675 / 1276), İbrâhim ed-Desûkî (ö. 676 / 1277) işâret eder. Dallı ***arakiye*** kûfî hattıyla kelime-i tevhîde benzediğinden, kelime-i tevhîde mazhar olduğuna, giyen derviş için Allah'ı bilip, emrine itaat edip, Allah dostlarına tevessül ettiğine, İhlâs suresindeki beş daldan hareketle bu sûrenin sırrına erdiğine ve şeyhinin bütün silsilesine tam bir teslimiyet içinde olduğuna işâret eder[1727].

[1721] Erenden, *Envâr-ı Hz. Nûreddîn el-Cerrâhî*, C. I, s. 70 – 71.

[1722] Erenden, *Envâr-ı Hz. Nûreddîn el-Cerrâhî*, C. I, s. 56.

[1723] Lâ ilâhe illallâh ve Muhammedün Resûlullâh on ikişer harften oluşur. Toplamı yirmi dört harf eder.

[1724] Erenden, *Envâr-ı Hz. Nûreddîn el-Cerrâhî*, C. I, s. 56.

[1725] Erenden, *Envâr-ı Hz. Nûreddîn el-Cerrâhî*, C. I, s. 102.

[1726] Erenden, *Envâr-ı Hz. Nûreddîn el-Cerrâhî*, C. I, s. 58.

[1727] Erenden, *Envâr-ı Hz. Nûreddîn el-Cerrâhî*, C. I, s. 58, 149.

Cerrâhiyye'de uzatılan saçlar Şeyh Efendi tarafından tekbirlenir. Saç uzatmak, Hz. Peygamber'in özellikle savaş esnasında perçem denilen tepe saçlarını uzatmasına dayandırılır. Saçların dâima kisvenin içinde olması tarîkat adabındandır[1728].

Cerrâhiyye'de kırk yaşından sonra Şeyh Efendi tarafından ***asâ*** tekbirlenir. Bu ***asâ***nın tekbirlenmesi, sarı-turuncu ***tâc***-ı şerifin tekbirlenmesinden sonra da olabilir. ***Asâ*** kullanmak Hz. Peygamber'in sünneti olduğundan şefâate nâil olmağa sebeptir. "***Asâ***nın boyu kulağın memesine kadar olacaktır, ucuna beşpâre yaptırılır, yere gelen ucuna bir karıştan fazla üç köşeli ve ucu sivri demir yaptırılır." Cerrâhî tevhîdhânesinde buhurdanlık da kullanılan tarîkat cihazlarındandır[1729].

Cerrâhiyye'de irşâd makāmına ulaşan dervişe ***tâc***-ı şerîf tekbirlenirken yapılan merâsimde, tekbirlenecek ***tâc***-ı şerîfi eline alan şeyh efendi ***tâc***-ı şerîfin ***destâr***ını birer kat birer kat çözer. Derviş sülûk esnasında "kaç dâire-i şerîf seyretmiş ise ***destâr***ın o kadar katını açar. Bununla dervişin görmüş olduğu esmâ-i şerîfin adedini beyan etmiş olur."[1730]

Bütün tarîkatlarda dergâhlardaki makām ***post***ları kırmızı renktedir. Hz. Pîr'in hangâhındaki ***post*** mavi renktedir. Hangâhtaki ***post***un mavi renkte olması, o devirde Hüdâyî Âsitânesi Şeyhi Sabûrî Çelebi Efendi'nin (ö. 1130 / 1717) mânâ âleminde Pîr Azîz Mahmûd Hüdâyî ile görüşmeleri neticesinde kendi ictihâdı olan mavi renkli ***post***u hediye etmeleri sebebiyledir[1731].

Dergâhlardaki makām ***post***unun renginin kırmızı renkte olması, Hz. İbrâhim'in oğlu Hz. İsmâil'i kurban edeceği esnada Allah'ın gönderdiği koyunu kesmesi neticesinde koyunun pöstekisi üzerinde kalan kana ve Celâl isminin nûruna işâret eder. Cerrâhiyye'de makām ***post***unun mavi renkte olması Hz. Peygamber'in İsrâ'da gökleri seyrettiğine ve kelime-i tevhîdin nûruna işâret eder. Kelime-i tevhîd, ilâhî isimlerden Celâl ve Hû isimlerine de câmîdir[1732].

Âsitâne dışındaki Cerrâhî dergâhlarında makām ***post***u kırmızıdır. Makām ***post***unun sağ tarafındaki beyaz ***post*** sertarîke, sol tarafındaki ***post*** aşçıya, sertarîkin sağ tarafı

[1728] Erenden, *Envâr-ı Hz. Nûreddîn el-Cerrâhî*, C. I, s. 59.

[1729] Erenden, *Envâr-ı Hz. Nûreddîn el-Cerrâhî*, C.I, s. 65 – 67.

[1730] Erenden, *Envâr-ı Hz. Nûreddîn el-Cerrâhî*, C.I, s. 67.

[1731] Erenden, *Envâr-ı Hz Nûreddîn el-Cerrâhî*, C. I, s. 83; Dal, *Fahreddîn Erenden'in Tasavvufî Görüşleri*, s. 166; Öztürk, *Bir İstanbul Tarîkatı Cerrâhîlik*, s. 148.

[1732] Erenden, *Envâr-ı Hz. Nûreddîn el-Cerrâhî*, C. I, s. 85; Ceyhan, *Üç Pîrin Mürşidi*, s. 186.

zâkirbaşına, aşçının sol tarafı imama aittir. Herhangi bir tarîkat zâviyesinden, Hz. Pîr'in hangâhına postnîşîn olarak gelen şeyhin makām ***post***u mavi renktedir[1733].

Şeyh Abdülazîz Zihni Efendi (ö. 1270 / 1854), Nûreddîn-i Cerrâhî'nin menâkıbını yazdığı eserinde Cerrâhî'nin, tarîkat cihazlarından kisveyi Seyyid Abdülkādir-i Geylânî'den, ***şemle***yi Sa'deddîn-i Cebâvî'den, ***sikke***yi Hz. Mevlânâ'dan, ***teber***i Pîr Hacı Bektâş-ı Velî'den, ***asâ***yı Pîr Ebu'l-Hasen Ali eş-Şâzelî'den, ***elif-lâm bend***i Pîr Hacı Bayrâm-ı Velî'den, ***tennûre***yi Pîr İbrâhim Gülşenî'den, ***post***u Pîr Azîz Mahmûd Hüdâyî'den aldığını belirtmiştir[1734].

Cerrâhiyye'de Çerâğcı Dede, türbede bulunan başta Hz. Pîr'in kabr-i şerîfinin başındaki niyâz kandili denilen kandil olmak üzere dokuz kandili uyandırır[1735].

Zikir esnâsında ***tâc***-ı şerîfler ve ***hırka***lar çıkarılır, ***arakiye*** giyilir. Şeyh efendinin zikir esnasında ***tâc***-ı şerîf ve ***hırka***sını çıkarması "*(Yâ Mûsâ) Hemen pabuçlarını çıkar! Çünkü sen kutsal vadi Tuvâ'dasın!*"[1736] âyetinin gereği olarak na'linlerini çıkarmasını temsîl eder[1737].

Ali Köstendilli'nin Nûreddîn-i Cerrâhî'ye tekbirledikleri ***arakiye***-i şerîfe her yıl Ramazan ayında ziyarete açılıyorken, I. Dünya Savaşı yıllarında (1914 - 1918) ziyarete açılmamış, İbrâhim Fahreddîn Efendi'nin Evkâf Nezâreti'ndeki girişimleriyle tekrar ziyaret açılmıştır. Kadir geceleri hangâh-ı şerîfde Hz. Pîr'in, Ali Köstendilli'nin tekbirlediği yeşil ***tâc***-ı şerifi, iki adet yüzlük ***tesbih***-i şerîfleri, bir adet yeşil ***halvet seccâde***si, beyaz abadan yapılmış ***elif-lâm-bend***i, bir aded yazılı ***takke*** ile bir aded yazılı gömleği, bir aded üvez rengi yazma yemeni ile ***tâc***-ı şerîflerinin altına giydikleri ***takke***si(beyaz renkte, önünde besmele-i şerîf ile "şefâat yâ Resûlallâh" yazılı), bir aded ***asâ***y-ı şerîfi, bir aded etrafında sülüs yazıyla

---

[1733] Erenden, *Envâr-ı Hz. Nûreddîn el-Cerrâhî*, C. I, s. 94, 126; Mavi renkteki makām postunun sol yanına konan kırmızı post sertarîk postudur. bk. Erenden, *Envâr-ı Hz. Nûreddîn el-Cerrâhî*, C. II, s. 24; Cerrâhiyye'de zikir esnasında Şeyh Efendi'nin mavi postunun yanlarında bulunan kırmızı renkli postlara on iki imamı simgeleyen on iki post eklenir. Şeyh Efendi, meydana siyah hırkası ve tâc-ı şerîfi ile gelir ve makām postunu selamladıktan sonra oturur. bk. Pınar Karaatlı, *Modernleşen Bir Gelenek: Cerrâhîlik İstanbul'da Etkinlik Gösteren Bir Halvetî-Cerrâhî Çevresinin Etnolojik İncelemesi,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Ankara 2006, s. 111 – 112.

[1734] Erenden, *Envâr-ı Hz. Nûreddîn el-Cerrâhî*, C. I, s. 83; Çıtlak, *Kırk Mektup*, s. 279; Çıtlak, *Huzur Defteri*, s. 43 – 44.

[1735] Erenden, *Envâr-ı Hz. Nûreddîn el-Cerrâhî*, C. I, s. 107; Dal, *Fahreddîn Erenden'in Tasavvufî Görüşleri*, s. 175.

[1736] Tâhâ, 20 / 12.

[1737] Erenden, *Envâr-ı Hz. Nûreddîn el-Cerrâhî*, C. I, s. 102 - 103; Cerrâhiyye'de zikir halkası makām postuna olacak şekilde oluşturulur, mavi makām postunun sağında ve solunda aşçıbaşı ve sertarîk postları yer alır. "Hay" zikri başlayınca sertarîk şeyhin tâcını ve hırkasını alarak makām postunun üstüne koyar ve bütün halîfeler tâc ve hırkalarını çıkararak dallı arakiyelerini giyerler. Eğer zâkirbaşı halîfe ise ve devrânı yönetme görevi kendisine verilmezse tâcını ve hırkasını çıkarmaz. bk. Ömer Tuğrul İnançer, "Cerrâhîlik", C. II, s. 416.

hak edilmiş kelime-i tevhîd ve ortasında Nûreddîn isminin yazılı olduğu tombak mühürleri, bir adet mavi renkte, tiftik ***post***ları, bin taneli ***tesbih***leri ziyarete açılıyordu[1738].

İbrâhim Fahreddîn Efendi'ye h. 1309 (m. 1891) yılında Cerrâhiyye'ye intisâbında tüy ***arakiye***yi Şeyh Yahyâ Gâlib Efende el-Cerrâhî tekbirlemiştir. Hicri 1315 (m. 1897) yılında babası Şeyh Rızâeddîn Efendi'ye intisâp etmiş, h. 1316 (m. 1899) senesinde ***tennûre***, ***elif-lam-bend*** ve ***tomak*** tekbirlenerek kendisine ***çerâğ***i vazifesi verilmiştir. Hicri 1318 (m. 1901) yılında beş yüz zeytin çekirdeğinden yapılmış olan ***tesbih*** tekbirlenmiş ve Nûreddîn-i Cerrâhî Hangâhı'nda türbedâr olmuştur. Hicri 1321 (m. 1904) yılında ***tâc***-ı şerîf, ***hırka*** ve ***seccâde*** tekbirlenerek hangâhda aşçı olarak görevlendirilmiştir. İbrâhim Fahreddîn Efendi, Cerrâhî dergâhına ait önceki şeyh efendilere ait tarîkat eşyalarını mümkün olduğu kadarıyla dergâha getirtmiş ve Evkâf Nezareti'nden alınan bu eşyaları ve dergâhdaki sanduka ***tâc***larını usûlüne uygun bir şekilde tamir etmiş ve düzenlemiştir[1739] Bu bilgiler Cerrâhîyye'de seyr u sülûk esnasında geçilen aşamaların ve tekbirlenen tarîkat cihazlarının seyrini görmek açısından önemlidir.

Cerrâhiyye'de kadınlara da tarîkat cihazı tekbirlendiğini İbrâhim Fahreddîn Efendi eserinde bildirmiştir. İbrâhim Fahreddîn Efendi, tarîkatta ismi Tevhîde Bacı Hatun olan Emine Binnaz'a ***atvâr-ı seb'a***'da dördüncü daireye geldiğinde yeşil ***tâc***-ı şerîf ve icâzetnâme vermiştir[1740].

Tarîkat kıyafetlerini hak etmediği halde giyen kimselerle ilgili pek çok tarîkatta çeşitli yaptırımlar söz konusu olup bu tarz kişilere farklı tepkiler verilmiştir. Cerrâhî tarîkatında da hak etmediği halde tarîkat kıyafetleri giyenlerin zararları, Cerrâhî şeyhlerinden Mehmet Şâkir Efendi'nin (ö. 1265 / 1849) dilinden şöyle nitelendirilmiştir." Bazı bâtıllar ve habîsler ve mel'ûnlar başlarına birer ***külâh*** ve birer ***tâc*** ve arkalarına birer ***hırka*** giyip, "dervişlikte zararı yoktur ve tarîkatte böyle şeyler aranmaz ve bizlerde mübahtır", diye hükm-i şer'-i şerîfi ibtâl ve tarîkat-ı aliyyeyi tahkîr ederler ve envâ-i iftirâlar ile pîrân-ı tarîkate iftirâlar ederler."[1741]

2.12.4.4.3. Raûfiyye

Raûfiyye, Ahmed Raûfî Efendi'ye (ö. 1170 / 1756 - 57) nisbet edilen Ramazâniyye'nin alt şubesidir. Raûfiyye'nin müstakil bir erkânı olmamakla birlikte, diğer

[1738] Erenden, *Envâr-ı Hz. Nûreddîn el-Cerrâhî*, C. I, s. 126; Dal, *Fahreddîn Erenden'in Tasavvufî Görüşleri*, s. 215-216.

[1739] Erenden, *Envâr-ı Hz. Nûreddîn el-Cerrâhî* C. II, s. 339 – 343.

[1740] Erenden, *Envâr-ı Hz. Nûreddîn el-Cerrâhî*, C. II, s. 375; Ayrıca bk. Erenden, *Envâr-ı Hz. Nûreddîn el-Cerrâhî*, C. II, s. 43.

[1741] Mehmet Cemal Öztürk, *Cerrâhîlik Metinleri*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2018, s. 69.

Halvetî halîfelere beş dallı ***tâc***-ı şerîf tekbirlenirken, Raûfiyye halîfelerine tepeliği beyaz yedi dallı ***tâc***-ı şerif tekbirlenmiştir[1742]. [Resim 178 – 179.]

2.13. Değerlendirme

Turuk-ı aliyye denilen ana tarîkatların ***cihâz-ı tarîkat*** durumunun ele alındığı bu çalışmada, tarîkatlar arası ortak ve farklı yönleri ortaya koymak çalışmanın sonuçları açısından önemli bir noktadır. Aşağıdaki bilgiler ulaşılan kaynaklardaki bütün bilgiler göz önünde tutularak mümkün olduğunca tasnîf edilmiştir. Bu konularla ilgili el yazması ve diğer eserlerin dışında şifâhi olarak farklı bilgilerin olması da mümkündür.

Tâcda bulunan ***terk*** sayısına göre tarîkatların tasnîfi:

Sikke: Mevleviyye.

Külâh, Külâh-ı Seyfî: Mevleviyye, Kādiriyye, Nakşibendiyye.

Terksiz ***tâc***: Himmetiyye, Halvetiyye-Rûşeniyye – Gülşeniyye - Sezâiyye.

İki ***terk***li elifî ***sikke***: Nakşibendiyye, Kādiriyye, Bektâşiyye, Gülşeniyye

İki ***terk***li seyfî ***sikke***: Nakşibendiyye, Kādiriyye.

Dört ***terk***li ***tâc***: Nakşibendiyye, Kādiriyye, Bektâşiyye, Bektâşiyye - Şâhbâz Veli, Mevleviyye, Bayrâmiyye, Şâzeliyye, Gülşeniyye.

Beş ***terk***li ***tâc***: Kâdiriyye - Eşrefiyye, Sa‘diyye, Halvetiyye (Ömer el-Halvetî).

Altı ***terk***li ***tâc***: Nakşibendiyye, Kādiriyye - Eşrefiyye, Bayrâmiyye, Halvetiyye – Ahmediyye - Uşşâkiyye (Uşşâkī ***sikke***si), Gülşeniyye.

Yedi ***terk***li ***tâc***: Kādiriyye – Eşrefiyye, Kādiriyye – Resmiyye, Mevleviyye, Bektâşiyye, Sa‘diyye – Selâmiyye, Sa‘diyye – Ebu’l-Vefâ, Rifâiyye – Lihâsî (Nükabâ, Nücebâ), Bektâşiyye – Celâliyye.

Sekiz ***terk***li ***tâc***: Kādiriyye – İsmâiliyye, Kādiriyye – Resmiyye, Halvetiyye – Rûşeniyye – Gülşeniyye (Ali Za‘fî), Gülşeniyye.

Dokuz ***terk***li ***tâc***: Nakşibendiyye, Sa‘diyye – Ebu’l-Vefâ, Bektâşiyye – Cankuşu, Rifâiyye – Fatih Kubbe Dergâhı.

On bir ***terk***li ***tâc***: Rifâiyye – Lihâsî (Halîfe).

On iki ***terk***li ***tâc***: Kādiriyye – Eşrefiyye, Kādiriyye – Resmiyye, Mevleviyye, Bektâşiyye, Zeyniyye, Sa‘diyye, Rifâiyye, Rifâiyye – Lihâsî, Rifâiyye – Elvân, Bedeviyye, Halvetiyye – Ahmediyye – Sinâniyye – Muslihiyye – Zühriyye, Gülşeniyye.

[1742] Ceyhan, *Üç Pîrin Mürşidi*, s. 200; Öztürk, *Bir İstanbul Tarîkatı Cerrâhîlik*, s. 71; Raûfiyye türbesindeki mezar taşları için bk. Resim 178 – 179.

On üç ***terk***li ***tâc***: Celvetiyye, Halvetiyye – Ahmediyye – Sinâniyye – Muslihiyye.

On dört ***terk***li ***tâc***: Halvetiyye – Ahmediyye – Sinâniyye (Seyyid Nizâmoğlu Seyfullah), Halvetiyye – Ahmediyye – Sinâniyye – Muslihiyye.

On yedi ***terk***li ***tâc:*** Celvetiyye – Selâmiyye.

On sekiz ***terk***li ***tâc:*** Celvetiyye – Üftade Efendi, Rifâiyye – Ma'rifî.

On dokuz ***terk***li ***tâc:*** Celvetiyye – Fenâiyye, Rifâiyye – Lihâsî (Şeyh), Rifâiyye – Keyâlî.

Yirmi dört ***terk***li ***tâc***: Zeyniyye, Rifâiyye – Lihâsî, Halvetiyye – Ahmediyye – Sinâniyye – Muslihiyye – Zühriyye (***Terk***lerin arasına beyaz iplik dikilmesi ile ***terk*** sayısı yirmi dört olmuştur).

Yirmi sekiz ***terk***li ***tâc***: Nakşibendiyye, Kādiriyye.

Üç ***terk*** otuz üç fitilli ***takye***: Nakşibendiyye, Kādiriyye.

Dört ***terk*** kırk dört fitilli ***takye***: Nakşibendiyye, Kādiriyye.

Dört ***terk*** kırk dallı ***tâc***: Halvetiyye, Halvetiyye – Rûşeniyye, Halvetiyye – Cemâliyye - Sünbüliyye, Şâbâniyye – Karabaşiyye – Nasûhiyye – Bekriyye – Çerkeşiyye – Halîliyye, Halvetiyye – Şemsiyye, Halvetiyye – Ahmediyye, Halvetiyye – Ahmediyye - Sinâniyye, Halvetiyye – Ahmediyye – Uşşâkiyye (Câhidiyye, Mısriyye, Ramazâniyye (Hayâtiyye, Cerrâhiyye, Raûfiyye), Halvetiyye – Ahmediyye – Uşşâkiyye – Ramazâniyye – Cerrâhiyye (Sertarikzâde ***tâc***ının ***terk***leri siyah renkle süzenî dikişli yapılmıştır).

Hicâz kofiyesi: Şâzeliyye (***terk***siz).

Tâcda kullanılan çuha (veya kumaş) rengine göre tarîkatların tasnîfi:

Sarı çuhalı: Halvetiyye – Cemâliyye – Sünbüliyye, Şâbâniyye, Halvetiyye – Şemsiyye, Halvetiyye – Ahmediyye – Sinâniyye, Halvetiyye – Ahmediyye – Uşşâkiyye – Ramazâniyye-Cerrâhiyye (Sertarîkzâde ***tâc***ı).

Beyaz çuhalı: Nakşibendiyye, Kādiriyye – Eşrefiyye, Kādiriyye - İsmâiliyye, Kādiriyye-Resmiyye (Şeyh), Sa'diyye – Selâmiyye, Sa'diyye – Ebu'l-Vefâ, Bayrâmiyye, Celvetiyye (İsmail Hakkı Bursevî), Şâzeliyye, Rifâiyye, Rifâiyye – Lihâsî, Rifâiyye – Keyâlî, Rifâiyye – Ma'rifî, Halvetiyye – Rûşeniyye – Gülşeniyye - Sezâiyye, Halvetiyye – Cemâliyye - Sünbüliyye, Şâbâniyye, Halvetiyye – Cemâliyye – Şâbâniyye – Nasûhiyye (Dördüncü esmâdaki sâlik – Seyr u sülûkünü tamamlayan sâlik – Velâyet makamına ulaşan sâlik), Halvetiyye – Şemsiyye, Halvetiyye – Ahmediyye – Sinâniyye, Halvetiyye – Ahmediyye – Sinâniyye – Muslihiyye - Zühriyye, Halvetiyye – Ahmediyye – Uşşâkiyye - Ramazâniyye, Halvetiyye – Ahmediyye – Uşşâkiyye – Ramazâniyye – Hayâtiyye.

Pembe çuhalı: Nakşibendiyye, Halvetiyye – Rûşeniyye – Gülşeniyye – Sezâiyye.

Yeşil, koyu yeşil çuhalı: Nakşibendiyye, Kādiriyye – Resmiyye (Şeyh), Bayrâmiyye – Tennûrî, Celvetiyye (Şeyh), Halvetiyye – Cemâliyye – Şâbâniyye – Nasûhiyye (Yol ***tâc***ı, üçüncü mertebe), Halvetiyye – Ahmediyye – Uşşâkiyye, Halvetiyye – Ahmediyye – Uşşâkiyye – Ramazâniyye, Kādiriyye – İsmâiliyye (Halîfe).

Hazânî çuhalı: Kādiriyye – İsmâiliyye (Şeyh).

Turuncu çuhalı: Kādiriyye - Resmiyye (Halîfe), Rifâiyye – Lihâsî.

Kavuniçi renkli çuhalı: Celvetî şeyh ailesi.

Sarı-turuncu renkli çuhalı: Rifâiyye - Elvân, Halvetiyye – Ahmediyye – Uşşâkiyye – Ramazâniyye – Cerrâhiyye.

Kırmızı çuhalı: Bedeviyye.

Menekşe renkli çuhalı: Halvetiyye.

Tâca sarılan ***imâme - destâr*** rengine göre tarîkatların tasnîfi:

Beyaz: Kādiriyye, Mevleviyye, Sa‘diyye - Selâmiyye, Celvetî – Muhîb, Şâzeliyye, Halvetiyye – Cemâliyye – Şâbâniyye – Nasûhiyye (Dördüncü esmâdaki sâlik – Seyr u sülûkünü tamamlayan sâlik), Halvetiyye – Ahmediyye – Uşşâkiyye – Ramazâniyye – Cerrâhiyye (Seyyid olmayanlar).

Yeşil, koyu yeşil (neftî): Mevleviyye, Kādiriyye - Resmiyye, Bayrâmiyye, Celvetî – Mürid, Bedeviyye, Halvetiyye – Rûşeniyye – Gülşeniyye - Sezâiyye, Halvetiyye – Cemâliyye - Sünbüliyye, Şâbâniyye, Halvetiyye – Cemâliyye – Şâbâniyye - Nasûhiyye (Yol ***tâc***ı, üçüncü mertebe - Dördüncü mertebedeki sâlik), Halvetiyye - Şemsiyye, Halvetiyye – Ahmediyye - Sinâniyye, Halvetiyye – Ahmediyye - Uşşâkiyye (Seyyid), Halvetiyye – Ahmediyye – Uşşâkiyye – Ramazâniyye - Cerrâhiyye (Seyyid).

Sarı: Halvetiyye – Ahmediyye - Uşşâkiyye (Seyyid olmayanlar).

Kırmızı: Rifâiyye (Muharrem’in ilk on günü kullanılır), Bedeviyye.

Krem renk: Halvetiyye – Rûşeniyye – Gülşeniyye – Sezâiyye.

Mor: Mevleviyye.

Koyu, açık kahverengi: Bayrâmiyye.

Tâcdan sarkan ya da eklenen ***risâle***ye göre ***tâc***ların tasnîfi:

Beyaz ***risâle***: Halvetiyye – Cemâliyye – Şâbâniyye (Velâyet mertebesine ulaşan sâlik ve seyyid olanlar), Halvetiyye – Cemâliyye – Şâbâniyye - Nasûhiyye (Velâyet mertebesine ulaşan sâlik).

Siyah ***risâle***: Halvetiyye – Cemâliyye – Şâbâniyye (Mürşid), Halvetiyye – Cemâliyye – Şâbâniyye - Nasûhiyye (Dördüncü esmâdaki sâlik - Seyr u sülûkünü tamamlayan sâlik).

Tarîkatlarda genellikle beyaz renkte olan ***arakiye***ler kullanılmış olmakla birlikte kırmızı, yeşil ve deve tüyü renklerinde olanlar da kullanılmıştır.

Müjgânlı, bedâhe işlemeli, elif, servi, kandil motifli ***tâc***lar, Nakşibendiyye ve Kādiriyye'de kullanılmıştır.

Mevleviyye'yi diğer tarîkatlardan ayıran en önemli tarîkat cihazı ***sikke***dir. Mevleviyye dışındaki turuk-ı aliyye denilen bütün tarîkatların ***tâc***larında ***gül***, ***pul***, mühür, ***düğme*** gibi unsurlara rastlamak mümkündür.

Mûsikî âletleri, Kādiriyye, Mevleviyye, Sa'diyye, Bedeviyye, Bektâşiyye ve Rifâiyye'de önemli görülmüştür.

Mevlid, bayram ve Cuma günleri mûsikî âletleri ve iri taneli ***tesbih, asâ*** gibi bazı tarîkat cihazları ile toplumda farkındalık oluşturmakla ilgili çalışmalar yapan tarîkatlar Sa'diyye, Bedeviyye, Rifâiyye ve Şâzeliyye'dir.

Törende giyilen (resim ***hırka***sı) ve tören dışında giyilen olmak üzere iki farklı ***hırka***nın ve hizmet ve ***semâ***da kullanılmak üzere iki farklı ***tennûre***nin olması Mevleviyye'ye özgü bir uygulamadır.

Bektâşiyye'de erkekler de kadınlar da ***tennûre*** giyer, ***tennûre***ler genelde açık renkli olur.

Zikir esnasında taş kullanılması Nakşibendiyye'ye (Hâlidiyye tekkeleri) özgü bir uygulamadır.

Nakşibendiyye'de letâif-i hamsenin dördüncü makāmı olan "hafî"ye ulaşan sâlike ***tâc*** tekbirlenir.

Kādiriyye'de genellikle üçüncü esmâya ulaşan sâlike ***tâc*** tekbirlenir.

Mevleviyye'de binbir gün çilesini dolduran sâlike resim ***hırka***sı ve ***sikke***si tekbirlenir.
Bektâşiyye'de şeyhin uygun gördüğü zamanda sâlike ***tâc***, ***haydarî*** ve ***hırka*** tekbirlenir.
Şâbâniyye'de sâlike üçüncü mertebede (Nefs-i mülheme, yol ***tâc***ı), dördüncü mertebede (Nefs-i mutmainne), seyr u sülûkünü tamamlayınca ve velâyet mertebesine ulaşınca tekbirlenen farklı ***tâc***lar vardır. Seyr u sülûkünü tamamlayanlara ***tâc***, ***biniş***, ***kemer***, ***asâ*** ve ***tesbih*** verilir.

Şemsiyye'de sâlike atvâr-ı erbaayı tamamlayınca ***tâc*** giydirilir. Sivâsiyye'de seyr u sülûkünü tamamlayan sâlike ***seccâde***, ***asâ, ridâ*** ve ***kemer*** tekbirlenir, ***tâc*** önceden tekbirlenmiş olsa gerektir.

Uşşâkiyye'de seyr u sülûkünü tamamlayan sâlike ***tâc***, ***ridâ, asâ***, ***hırka*** tekbirlenir.

Uşşâkiyye'de sülûk ehli ***nefs-i mutmainne*** mertebesine ulaşınca ***arakiye*** giyebilir. Burada ***arakiye***den kasıt ***tâc*** olsa gerektir.

Ramazâniyye'de halîfe olacak sâlike ***tâc***, ***hırka***, ***kemer***, ***ridâ*** ve ***asâ*** tekbirlenir.

Cerrâhiyye'de beşinci mertebeye (Nefs-i râdiyye) ulaşan sâlike halvete girdikten sonraki zuhûrata göre ve yedinci mertebeye ulaşması ile ***tâc*** tekbirlenir.

Bekâşiyye'de halifelik makâmına ulaşan sâlike ***tâc***, ***hırka***, ***alem***, ***seccâde***, ***çerağ***, ***tâc***, ***sofra, zembil*** tekbirlenir.

Sikkenin üstüne, önden arkaya doğru çekilen iki parmak enliliğinde ***istivâ*** denilen yeşil şerit uygulaması Mevleviyye'ye özgüdür. ***Kılıflı maşa ve meşk tahtası*** da Mevleviyye'ye özgü tarîkat cihazlarındandır.

Mürşîd olan zâtın ***tâc***ının üzerine beyaz sarık üzerine enli kurdela gibi ***risâle*** denilen siyah bir bez sarılması uygulaması Şâbâniyye'ye özgüdür.

Kadınlara tarîkat cihazı tekbirlenmesi Mevleviyye ve Cerrâhiyye tarîkatlarına özgüdür. Mevleviyye'de kadınların halvete girip ***hırka*** ve ***külâh*** tekbirlemesi uygulaması XVII. yüzyıldan itibaren kalkmıştır.

Tığbend, kanberiyye, palheng, teslim taşı, habbe, mengûş Bektâşîlere özgü tarîkat cihazlarıdır.

Bedeviyye, Sa'diyye ve Rifâiyye'de celcelûtiyye vefkli ***gül*** kullanılmıştır.

Saçı en önemli yedi tarîkat cihazından birisi olarak kabul eden Rifâiyye'nin Ma'rifî koludur. Cerrâhiyye ve Câhidiyye'de de ***saç*** tekbirlemesi vardır.

Tarîkat cihazları ile havârık denilen uygulamaların olduğu tarîkatlar Kâdiriyye, Rifâiyye ve Bedeviyye'dir. Kādiriyye'de vecd halinde aşk ateşine girmek, Rifâiyye'de harp aletleri ile vurmak gibi ortaya çıkan burhânlar, Bedeviyye'de Allah'ı zikir esnasında kızmış ***saç***a oturmak şeklinde gerçekleşmiştir.

Kullanılan tarîkat cihazlarında bazı renkler bazı tarîkatlarla özdeşleşmiştir. Seyyid Ahmed el-Bedevî'nin kırmızı rengi seçmesi, İsrâ yürüyüşünde Hz. Peygamber'e verilen yeşil, siyah ve kırmızı renkli ***hırka***ların verilmesiyle ilgilidir. Yeşil ***hırka***yı Abdülkādir-i Geylânî, siyah ***hırka***yı Ahmed er-Rifâî, kırmızı ***hırka***yı da Seyyîd Ahmed el-Bedevî seçmiştir.

Tarîkatların çoğunda şeyh efendiye intisab eden dervişe ***arakiye*** veya ***sikke*** tekbirlenirken, Celvetiyye'de yeşil ***destâr***lı ***tâc*** tekbirlenmiştir.

Rifâiyye, Bedeviyye ve Sa'diyye tarîkatlarının erkânları fütüvvet erkânı ile benzerlik taşımaktadır.

Şemseli ***tâc*** Şemsiyye'ye özgüdür.

Çerağ, Bektâşiyye'de "Meydan"da bulunan bir makāma işâret etmesi yönüyle diğer tarîkatlardan ayrışır.

Tarîkat âdâbına uymayan sâlikler için birçok tarîkatta uygulanan kisvesinin alınması cezâsı Gülşeniyye'de uygun bulunmamıştır.

Halvetiyye'de Uşşâkiyye'nin Ramazâniyye alt kolunda kullanılan dört ***terk*** üzere kırk dallı Halvetî ***tâc***ının dallarının her birinin uçları kesiktir. Benzer bir durum Ramazâniye'nin Cerrâhiyye şubesi içinde söz konusudur. Cerrâhiyye'de ***tâc***ın kubbesindeki birinci dalları kesik olup beşer daldan toplam yirmi dal olur. Dallar uçlarından kesilince, elife işâret olur bu da ***nefs-i mutmainne*** ve ***nefs-i mülheme***ye işâret eder. Bu makāmlarda bulunan kişi elif gibi ibâdette doğru yol üzeredir. Onda iki dalın ucu kesik değilse, bunda ***nefs-i levvâme*** ve ***nefs-i emmâre***ye işâret vardır. Bu makāmlardaki doğruluk dâl'ın şekli gibidir.

SONUÇ

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonraki asırlarda teşekkül eden ilim dallarından birisi de tasavvuftur. Tasavvufun zühd ve tasavvuf dönemlerinde ***cihâz-ı tarîkat*** olarak ***hırka*** ve ***tâc*** ön planda olurken, tarîkatlar döneminde bu unsurlar çoğalmıştır. Her tarîkat[1743] âdâb ve erkânını oluştururken ***cihâz-ı tarîkat*** unsurlarını mânevî terbiyede bir araç olarak gündemine almıştır. Sûfîler, Hz. Peygamber'in nûrâniyetinden ve vahyin tazeliğinden uzaklaşma gibi sebeplerle mânevî kemâlata ermek için yeni metodlar geliştirmişler, tarîkat cihazlarını da bu kemâlata ermeye vesîle kılmışlardır.

Çalışmanın en önemli sonucu sûfîlerin eşyâya zâhirî anlamını aşan bâtınî bir anlam yükleyerek, onu mânevî eğitim aracı olarak kullanmalarıdır. Tasavvuf madde ile mânâ arasında mutlak bir bağ kurarak dünyada bulunan unsurları metafizik ilkelere dayandırmış ve zâhirde dünyevî gibi gözüken unsurlara bâtınî anlamlar yükleyerek bir anlam örgüsü oluşturmuş, bunun neticesinde zâhirdeki elbiselere ve kullanılan eşyâya, sâlikte mânevî dönüşümü gerçekleştirecek mânâ yüklenmiştir. Aynı zamanda mânevî terbiyeyi sağlamada toplumun kontrolünde olma ilkesi de göz önünde tutulmuştur. Bu cihazları giymek/kullanmak aynı zamanda sâlikin kendi fiilerini toplumun denetimine açması demektir.

Kimi çevrelerce sûfîler giydikleri kıyafetler veya kullandıkları eşyâ sebebiyle şekilci olarak eleştirilir. Oysa ***cihâz-ı tarîkat***ın sâlik üzerindeki en önemli etkilerinden biri, onun sorumluluk duygusuna sahip olmasını sağlamaktır. Tarîkat cihazlarının tekbirlenmesi belli bir mânevî gelişim seyrine göre olmaktadır. Allah'ın velîsi olmak en önemli hedefse pek çok tarîkatta tâc, bu mertebeye veya halîfe mertebesine ulaşan sâlike tekbirlenmektedir. Seyr u sülûkte ***atvâr-ı seb'a***'dan üçüncü veya dördüncü mertebeye gelene önemli bir mânevî ilerleme göstergesi olarak tarîkat cihazları tekbirlenmektedir. Bu da bu cihazların sâliki terbiye etmedeki önemini ortaya koyar ve ona, giydiği kisvenin kendisine yüklediği mânevî sorumluluğu hatırlatır.

Dinlerin devamının ancak sembolik anlatımla mümkün olabileceği, metafizik yönü olan insan için sembolizmin önemini ortaya koyar. Dinin mânevî alanının kendisine konu edinen tasavvuf düşüncesinde, yüksek hakîkatlerin anlatımı ancak sembolik bir dille mümkün olmuştur. Sûfîler daha çok dinin zâhirî meseleleri ile meşgul olan âlimlerin ortaya koydukları din anlayışı ile çatışmaya girmemek için sembolik bir dil oluşturmuşlardır. Bu dil sayesinde

[1743] Bu bölümde tarîkatlarla ilgili yapılan genellemelerde Melâmetîlik istisna olarak kabul edilmelidir.

tepkileri yumuşatmışlar, yüksek mânevî hakîkatleri ifade etmek için kendilerine bir alan açmışlardır. Böylece sembolik anlatımın sağladığı imkânlarla, çok zor meselelerin daha kolay anlaşılmasına zemin hazırlanmıştır. Sûfîlerin mecâz ve sembollerle örülü bir dil geliştirmeleri, zamanla insanın varlıklarla irtibatında kullandığı sembolik bir iletişimi de beraberinde getirmiştir. Sûfîlere göre çiçek bir şey söyler, dağlar, taşlar insanla Allah'ın zikrini gerçekleştirir. İnsan halîfetullâh olması hasebiyle Allah'ı tanımada / tanıtmada sembollere ihtiyaç duyar. İslâm dinin ana kaynakları olan Kur'ân-ı Kerim'de ve hadîs-i şerîflerde mecâz, temsil, tasvir ve sembollerin kullanılmış olması, sembolün hakîkatin anlaşılmasında önemli bir yerinin olduğunu gösterir. Kur'ân-ı Kerim'de giysilerin doğal bir ihtiyaçtan dolayı kullanılmasının yanında, "takvâ elbisesi"ne vurgu yapılması ve Hz. Yûsuf'un gömleğinin şifâya vesile olmasına temas edilmesi, zâhirî unsurların bâtınla irtibatını göstermesi açısından önemlidir.

Bu çalışma bize tarihî mezarlıklarda tespit edilmeyi bekleyen sûfî şahsiyetlerin ve yazılı kaynaklarda hakkında bilgi olmayan farklı ***tâc*** türlerinin var olabileceğini göstermiştir. Bir milletin şâhidi olarak nitelendirebileceğimiz mezar taşlarının anlattıklarını anlamak, ancak o dili bilmekle mümkündür. Müslümanların yaşadığı coğrafyalarda sûfîlere ait tarihî diye nitelendirebileceğimiz mezar taşları, yeni sûfî şahsiyetlerin tespitinde önemli rol oynayabilir. Özellikle Osmanlı'ya başkentlik yapmış olan İstanbul, Bursa gibi şehirlerle Balkan coğrafyasında bulunan mezar taşları bu gözle incelenebilir. Aynı zamanda tarihî mezarlıklarda yapılacak derin araştırmalar sonucunda tarîkat cihazı olarak el yazması ya da basılı eserlerde izine rastlanmayan farklı ***tâc***-ı şerîflerin de tespit edilmesi mümkün olabilir. Bazı sûfîlerin mezar taşlarında kaynaklarda geçmeyen ***tâc*** şeklinin olması, keşfedilmeyi bekleyen yeni ***tâc*** şekillerini bize göstermesi açısından önemlidir. Bosna'nın önemli Nakşî şeyhleri tarafından kullanıldığı belirtilen ***tâc***-ı şerîflerin dokuz ***terk***li olması, şifâhî kültür ya da mezar taşları aracılığı ile ***cihâz-ı tarîkat*** bağlamında yeni bilgilere ulaşılacağını göstermesi açısından önemlidir.

Osmanlı Devleti'nde mezar taşlarına adeta bir kültür taşıyıcısı rolü verilmiştir. Mezar taşları kişinin vefatından sonra cinsiyetini, sosyal statüsünü ve meşrebini belirtir tarzda yapılmıştır. Şekil itibari ile yoğun bir sembolizmin kullanıldığı Osmanlı mezar taşları içinde sûfîlerin mezar taşları, onların mensup oldukları tarikatın izlerini taşır. Sûfîlerin mezar taşlarında onların kimliğini ortaya çıkartan en önemli unsur hiç şüphesiz mezarın ***tâc*** kısmı ve kitâbedeki yazıdır. Tarîkat çevresindeki kimselerin mezar taşlarında ***tâc*** kısmı, hangi tarîkata mensup ise ona göre yapılmıştır. Tarîkat ehli olan hanımların mezar taşlarında ise, mensup

oldukları tarîkatın simgesi taş sütuna kabartma şeklinde işlenmiştir. Sûfîlerin mezar taşları, mensup olunan tarîkatın hangisi olduğu, ***tâc***ın şekliyle tespit edilen tarîkatın mânevî eğitimde öncelikli konularının neler olduğu hususlarında bilgi verir.

Bu çalışmanın sonuçlarından biri de tarîkat cihazlarının geçmişte icra ettiği fonksiyonun günümüz dünyasında olabilirliğini veya nasıl olması gerektiğine dair bir problematiği gündeme getirmesidir. Bu çalışma ile şu soruları gündeme getirmekte fayda vardır: Sûfî gelenekte mânevî terbiye metodu olarak kullanılan tarîkat cihazlarının günümüzde uygulaması nasıl olmalıdır? Yaşadığımız modern dünyada ehli tarafından yeni tarîkat cihazları ortaya konabilir mi? gibi sorularla tarîkat cihazlarının günümüz insanın gündemine girmesi ve istifadeye vesile olması değerlendirilebilecek önemli hususlardır. Bu bağlamda tarîkat cihazlarından mânevî istifâde anlamında Kenân Rifâî'nin takipçileri tarafından yapılan bazı uygulamalar vardır. Bu yolun takipçileri tarafından Rifâî ***tâc***ının yüzük şekline getirilmiş şekli, ***tâc***-ı şerîfin günümüz dünyasında kullanımının zorluğundan hareketle günümüze uyarlanmış şekli olarak yorumlanmıştır. Güncele yorumlanmış yüzük dışında Rifâî ***tâc***ı, yaka iğnesi, kol ***düğme***si, kolye ucu olarak da günümüz Rifâiyye mensupları tarafından kullanılmaktadır.

Seyr u sülûk esnasında belli bir sistemle sâlike tarîkat cihazlarının tekbirlenmesi, insanın farklı mertebelere sahip olmasını göstermesi açısından önemlidir.

Bu çalışma, tarîkat cihazlarının sâliklerin ahlâkî eğitimlerinin gerçekleştirilmesinde oynadığı rolü göstermesi açısından önemlidir. Kaynaklarda bu cihazları kullanacak kişinin sahip olması gereken ahlâkî ilkelere temas edilmesi, ahlâkî olgunluğa ulaşmada bu unsurların önemli bir araç olduğunu ortaya koyar. Tarîkat âdab ve erkânı içinde değerlendirilen bu unsurların mânevî ilkelere referans vermesi, sâliki tevhîde ulaştırmak içindir. Pek çok el yazması eserde tâcın, hırkanın, postun vb. tarikat cihazlarının farzı, sünneti, paklığı, kilidi, tekbiri, hayatı, memâtı, namazı, abdesti nedir diye sorulmuş, cevaben ahlâkî ilkelere ve mârifete ulaşmakla ilgili hususlara temas edilmiştir.

Bu çalışma bize göstermiştir ki, tâcın yeni bir kol, alt kol veya şube oluşturmada en etkili tarikat cihazıdır. Tarîkatlar içinde zamanla farklı kollar, alt kollar ve şubeler ortaya çıkmıştır. Burada yeni bir kolun, alt kolun veya şubenin oluşmasında tâc ictihâdı en önemli etkendir. Buradan hareketle aynı tarikat içinde farklı kolları birbirinden ayıran en önemli tarikat cihazının tâc olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Abalı, N.,*Geleneksellik ve Modernizm Açısından Kılık Kıyafet*, İlke Yayıncılık, İstanbul 2009.

el-Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs*, thk. Abdülhamîd b. Ahmed b. Yusuf b. Hindâvî, El-Mektebetü'l-Asriyye, b.y. 1420 / 2000.

Abdulkadiroğlu, A., *Halvetilik'in Şabaniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi,* Kastamonu Şeyh Şa'bân-ı Velî Derneği Yayınları, Ankara 1991.

Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkī, Abdurrahman Sâmî-yi Uşşâkī, *Tuhfetü'l-Uşşâkiyye Uşşâkī Sâliklerinin Âdâbı,* Hzl. Mahmud Erol Kılıç, Sufi Kitap, İstanbul, 2016.

Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkī, *Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet,* İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Pertev Paşa, 633 / 1, 169a – 180b.

Abrosia, A. F., *Dervişler Tarihi, Antropolojisi, Mistik Yönü*, çev. Buğra Poyraz, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2012.

Afîfî, Ebu'l-Alâ, *İslâm Düşüncesi Üzerine Makaleler*, çev. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2011.

Ağırdemir, E., "Bektaşilikte Tâc Çeşitleri ve Anlamları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 60 (2011), ss. 365 – 378.

Ahmed Sahih Dede, *Mevlevîlerin Tarihi (Mecmûatü't-Tevârihi'l-*Mevlevîyye*)*, çev. Cem Zorlu, İnsan Yayınları, İstanbul 2003.

Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, ed. Mustafa Tatcı, Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları, Ankara 2016.

Akarpınar, R.B., "Sûfî Kültüründe Sembollerin Yeri ve Önemi Hakkında Bir Deneme", *Türkbilig*, 7 (2004), 3 – 19.

……"Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin Mesnevî ve Rubâiyyât'ında "Meyve" ve "Üzüm" Sembolleri", *Bilig*, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanlığı, 32 (2005), ss. 145 – 164.

Akot, B., *Müştâk-ı Bitlisî Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı,* İnsan Yayınları, İstanbul 2011.

Akşemseddin, *Terceme-i Risâle-i Nûriyye,* çev. Ali b. Hamza, İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Mahmud Efendi, 2408, 1a – 161a.

Akyüz, H., "Hz. Peygamber'in Dilinde Renklerin Dili", *Atatük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41 (2014), ss. 373 – 398.

Altınay, R., "Emevîler", *Emevîler Dönemi Bilim, Kültür ve Sanat Hayatı*, ed. İrfan Aycan, Otto Yayınları, Ankara 2017, ss. 17 – 38.

Altuntaş, H., "Kur'ân'da Temsîli Anlatım", *Diyanet Dergisi*, 26 / 4 (1990), ss. 51 – 67.

Altuntop, N., *Dede Ömer Rûşenî'nin Dîvanı'nda Tasavvuf*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Çorum 2015.

Ankaravî, İ. R., *Nisâbü'l-Mevlevî,* Hzl. Bekir Şahin, T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya 2007.

……*Hadislerle Tasavvuf ve Mevlevî Erkânı Mesnevî Beyitleriyle Kırk Hadis Şerhi*, Hzl. Semih Ceyhan, Dârulhadis Yayınları, İstanbul 2001.

……*Minhâcü'l-Fukarâ,* Hzl. Safi Arpaguş, Vefa Yayınları, İstanbul 2008.

Ankaravî, Rızâ b. Mustafâ, *Tarîkatnâme-i İmâm Cafer-i Sâdık,* Ankara: Milli Kütüphane El Yazması Eserler, 06MilYzA2228 / 2, 29b – 39a.

Anonim, *Âdâb-ı Tarîkat,* Ankara: Millî Kütüphâne, El Yazması Eserler, 06MilYzA8754, 1a – 19b.

Anonim, *Âdâb-ı Tarîkat-ı Nakşbendiyye*, Ankara: Millî Kütüphâne, El Yazması Eserler, 06MilYzA7180 / 8, 95b – 97a.

Anonim, *Behce-i Tarîk-i Sa'diyye,* Ankara: Millî Kütüphâne, El Yazması Eserler, 06Hk4444 / 3, 94b – 100b.

Anonim, *Erkân-ı Kisvenâme Risâlesi,* İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OEYz646 / 04, 106a – 129a.

Anonim, *Erkân-ı Tarîkat*, Ankara: Millî Kütüphâne, El Yazması Eserler, 06MilYzA6097 / 4, 117b – 140a.

Anonim, *er-Risâle Fî Libâsi's-Sûfiyyeti ve Elvânihâ İşârâtün ve Rumûzun ilâ Hâletihim ve Merâtibihim,* İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Şehid Ali Paşa, 66a – 68b.

Anonim, *er-Risâletü's-Seccâde ve'l-Alem*, Konya: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphânesi, no:SÜİF0025 / 6.

Anonim, *Fütüvvetnâme,* İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OEYz1692, 1a – 9b.

Anonim, *Fütüvvetnâme,* İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OEYz1766, 1a – 20a.

Anonim, *Fütüvvetnâme-i Erkân-ı Tarîkat*, İstanbul: Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OEYz1296 / 01, 1b – 11b.

Anonim, *Keyfiyyet-i Tarîk-i Nakşibendî*, Ankara: Millî Kütüphâne El Yazması Eserler, 06Hk4444 / 2, 30b – 79a.

Anonim, *Kisvenâme*, Manisa: Yazma Eserler Kütüphânesi, no: 45Hk1310 / 5, 68b – 74b.

Anonim, *Risâle der Beyân-ı Hırka*, Ankara: Millî Kütüphâne, El Yazması Eserler, 06MilYzA461 / 6, 14b – 15a.

Anonim, *Risâle fî Beyânı Kalensüveti's-Sûfîyye*, İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OEYz0667 / 13, 58a – 60b.

Anonim, *Risâle-i Tarîkat*, Ankara: Millî Kütüphâne El Yazması Eserler 55 Hk 39 / 3, 199a – 209b.

Anonim, *Tâc ve Hırka Hakkında Bir Risâle*, İstanbul: Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, 926 / 3, 130a – 158b.

Anonim, *Tâcnâme,* İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmalar, BELYzKo724 / 4, 14b – 15a.

Anonim, *Tarama Sözlüğü,* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

Anonim, *Usûl-i Tarîkat-ı Bedeviyye*, İstanbul: Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphânesi, 753, 1b – 223b.

Arık, M.S., "Gül Motifleri ve Hz. Peygamber Sevgisi Bağban Bir Gül İçin", *Altınoluk Dergisi*, 278 (2009), ss. 11 – 13.

Arpaguş, S., *Gelibolu'dan Kahire'ye Bir Ömür Son Devir Mevlevîlerinden Hüseyin Azmî Dede Hâl Tercümesi ve Risâleleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2014.

Arslan, A., *Dua ile Korunma*, Anatolia kitap, İstanbul 2012.

Arslantaş, N., *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Kur'an Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 2016.

Artam, G., *Osmanlı Devleti'nde Mevlevî Tarîkatının Klasik Öncesi Dönemi (13 – 17. Yüzyıllar)*, Tarih Encümen Yayınları, İstanbul 2007.

Arvâsî, S.S., *Minah,* trc. Siraceddin Önlüer-Hüseyin Okur, Semerkand Yayınları, İstanbul 2014.

Asaf Hâlet Çelebi, *Mevlânâ ve Mevlevilik,* Hece Yayınları, Ankara 2006.

Aşkar, M., *Niyazî-i Mısrî ve Tasavvuf Anlayışı*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

Atasağun, G., "Sembol ve Sembolizm", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 / 7 (1997), ss. 369 – 387.

……. "Yahudilikte Dinî Sembol ve Kavramlar", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11 / 11 (2001), ss. 125 – 156.

Atasoy, N., "Mevlevîlikte Giyim", *Mevlana*, ed. Osman Horata-Adnan Karaismailoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, ss. 149 – 175.

…….. *Derviş Çeyizi Türkiye'de Tarîkat Giyim-Kuşam Tarihi,* İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2016.

Ayan, H., "Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân'a Göre Mevlevîlik", *8. Millî Mevlana Kongresi*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1997, ss. 37 – 42.

Aydeniz, H., "Dini Semboller, Sembolün Anlam Kaybı ve Etkilerine Gelenekselci Bir Yaklaşım (Renè Guènon Örneği)", *Ekev Akademi Dergisi*, 48 (2011), ss. 75 – 90.

Aydın, H., "Kur'ân'ın İnsan Merkezli Söylemi", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 7 / 27 (2005 – 2006), 95 – 110.

Aydın, M., "Sembol", *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü,* Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2005.

…… *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi (Tarih, İnanç ve İbadet)*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2011.

Aydın, Ö., *Halvetî Tarîkatı Şeyhlerinin Osmanlı Padişahları ve Devlet Ricali ile Münasebetleri Şemsiyye, Sivâsiyye ve Nûriyye*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2019.

Aydoğdu, R., *19. B.y. Osmanlı Toplumunda Tasavvuf-Hadis İlişkisi –Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevî Özelinde-*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Ankara Üniversitesi SBE, Ankara, 2008.

Aytekin, F., *Topkapı Sarayı Koleksiyonlarındaki Şifalı Gömleklerin Şifrelerinin Değerlendirilmesi ve Yeni Bir Tasarım*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Haliç Üniversitesi SBE, İstanbul 2015.

Aynî, M. A., *Tasavvuf Tarihi*, Hzl. Hüseyin Rahmi Yananlı, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2017.

Azîz Mahmûd Hüdâyî, *Dîvân-ı İlâhiyât,* Hzl. Mustafa Tatcı, Mûsâ Yıldız, Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul, 2005.

Bakkal, A., "Kâbe ve Sembolizm", *İslâm ve Sanat Tartışmalı İlmî Toplantı*, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, İstanbul, 2015, ss. 297 – 318.

Baş, D., "Bir Bedeviyye İcâzetnâmesi ve Tarikat İcâzetnâmelerine Dair Bazı Meseleler", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36 (2017), ss. 7 – 47.

…….. *Seyyid Ahmed el-Bedevî Tarîkatı ve İstanbul'da Bedevîlik*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008.

Bayar, M., *Nakşî Ali Akkirmânî'nin Tasavvufî Düşüncesi,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Sivas 2007.

Bayram, M., "Anadolu Ahiliğinin Teşekkülündeki Rolü Açısından Fütüvvet Hareketi ve Tarihi", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 1 (2016), 51 – 73.

Bayram, S., "İstanbul Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nde Bulunan Tılsımlı İki Gömlek ve Kültürümüzdeki Yeri", *Vakıflar Dergisi,* Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 22 (1991), ss. 355 – 364.

Bayramoğlu, F., *Hacı Bayram-ı Velî, Yaşamı, Soyu, Vakfı,* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara 1989, C. I – II.

Baz, İ., *Abdülehad Nûrî, Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 2007.

Bedirhan, M., *Osman Fazlı Atpazârî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), İstanbul 2006.

Bektaş, A., *İslâm Tasavvufunda Halvetiyye, Ramazaniyye Usûl ve Âdâbı*, Nefes Yayıncılık, İstanbul 2019.

el-Beyhakī, Ahmed b. El-Hüseyin, *Delâilü'n-Nübüvveti ve Mârifetü Ahvâli Sâhibi'l-Şerîa*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1405 / 1985.

Bice, H., *Pîr-i Türkistan Ahmed Yesevî*, Ahmed Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanlığı, Ankara 2016.

Bolat, A., *Melâmetîlik*, İnsan yayınları, İstanbul 2004.

……, "Tasavvufun Doğuşu", *Tasavvuf El Kitabı,* ed. Kadir Özköse, Grafiker Yayınları, Ankara 2017, ss. 105-130.

Bozkurt, N., "Abbâsiler (750 – 1258)", *İslâm Tarihi,* ed. Eyüp Baş, Grafiker Yayınları, Ankara 2017, ss. 457 – 524.

el-Buhârî, Muhammed b. İsmail, *El-Câmiu'l-Muhtasar (Sahîhu'l-Buhârî),* thk. Muhammed Züheyr b. Nâsri'n-Nâsır, Dâru't-Tavki'n-Necât, b.y. 1422 / 2002.

Burckhardt, T., *İslâm Sanatı Dil ve Anlam*, çev. Turan Koç, Klasik Yayınları, İstanbul 2005.

Burçak, L., *İstanbul'da Yaşayan Türkiye Yahudilerinin Sosyo-Kültürel Özellikleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015.

Câmî, A., *Nefehâtü'l-Üns Min Hadarâti'l-Kuds,* çev.,şerh: Lâmii Çelebî, Hzl. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, Marifet Yayınları, İstanbul 1998.

Cebecioğlu, E., *Hacı Bayram Velî ve Tasavvuf Anlayışı,* Muradiye Kültür Vakfı Yayınları, Ankara 1994.

…….. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Otto Yayınları, Ankara 2014.

Cevizci, A., *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2000.

Ceyhan, S., "Halvetiyye", *Türkiye'de Tarîkatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, İsam Yayınları, İstanbul 2015, ss. 695 – 778.

…….. "Osmanlı Tâcnâme Literatürüne Göre Derviş Tâcı ve Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî'nin Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet Risâlesi", *İslâmî Araştırmalar Dergisi,* 25 (2011), ss. 113 – 172.

…….. *Üç Pîrin Mürşidi*, İsam Yayınları, İstanbul 2015.

Ceylan, C., *Dergâhtan Akademiye Rifâîlik ve Kenân Rifâî,* Ati Yayınları, İstanbul 2014.

Cürcânî, Ali İbn Muhammed, *Ta'rîfât (Arapça Türkçe Terimler Sözlüğü),* trc. ve şerh: Arif Erkan, Bahar Yayınları, İstanbul 1997.

Çağlar, A. İ., *Nakşîliğin Sosyo-Ekonomik Yapısı: Hâce Ahrâr ve Dönemi (1450 – 1490),* (Yayınlanmamış Doktora tezi), Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara 2015.

Çakan, İ.L., "Sünnette Giyim Kuşam ve Örtünme", *İslâm'da Kılık Kıyafet ve Örtünme Tartışmalı İlmi Toplantı,* İslâmi İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul 1987, ss. 43 – 76.

Çakır, A., "Kādiriyye", *Türkiye'de Tarîkatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, İsam Yayınları, İstanbul 2015, ss. 159 – 220.

…….. "Sa'deddîn Sırrî'nin Rifâiyye Âdâb ve Erkânına Dair Eseri: Rehber", *Şeyh Sa'deddîn Sırrî er-Rifâî Armağan Kitabı (Vefatının 80. Sene-i Devriyesi Anısına),* Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli 2018, ss. 63 – 85.

Çakır, D. B., "Bedeviyye", *Türkiye'de Tarîkatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, İsam Yayınları, İstanbul 2015, ss. 547 – 608.

Çakmak, M., *Cemâl-i Halvetî Hayatı Eserleri Tasavvuf Anlayışı*, (Yayınlanmamış Doktora tezi), Erzurum 2000.

Çavuş, F., *Osmanlı Mezar Taşlarının Sırları,* Bilge Kültür-Sanat Yayın Dağıtım, İstanbul 2019.

Çavuşoğlu, A., "Asâ ve Mevlânâ'da Asâ Mecâzı", *Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlana ve* Mevlevîlik *Ulusal Sempozyum Bildirileri,* Konya 2007, 193 – 213.

Çavuşoğlu, R., *Gaziantepli Bir Halvetî Şeyhi Şâh Velî Ayıntâbî ve Risâletü'l-Bedriyye'si,* Metamorfoz Yayıncılık, İstanbul 2016.

Çelik, İ. - Dumlu, M., " Kâdiriyye Tarîkati Hâlisiyye Şubesi Mürşidlerinden Elazığlı Hacı Ömer Hüdâyî Baba (V. 1321 / 1905) Hayatı, Eserleri, Fikirleri", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 7 / 14 (2018), ss. 89 – 124.

Çelik, İ., "Makedonya'da Bir Kâdirî Şeyhi: Kırımlı Selim Baba", *İhyâ Uluslararası İslâmî Araştırmalar Dergisi,* 1/1 (2015), ss. 80 – 100.

…….. "Tasavvufî Gelenekte Hazarât-ı Hams veya Tenezzülât-ı Seb'a Anlayışı", *Tasavvuf Dergisi,*10 (2003), ss. 159 – 184.

Çınar, A., "Din Dili: Dini Sembol ve Ritüel", *Kur'an Araştırmaları Vakfı Dindarlık Olgusu Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri,* Kurav Yayınları, Bursa 2006, ss. 325 – 338.

Çıtlak, M. F., "Derviş Çeyizi", *Keşkül Dergisi*, 31 (2014), ss. 74 – 80.

…….. *40 Mektup,* Sûfî Kitap, İstanbul 2015.

…….. *Huzur Defteri Tasavvuf Sohbetlerinde Kayda Alınan Notlar I,* Sûfî Kitap, İstanbul 2012.

Dağıstânî, Ö.Z., *Tasavvuf ve Tarîkatlarla İlgili Fetvalar*, çev. İrfan Gündüz,-Yakup Çiçek, Sehâ Neşriyat, İstanbul 1992.

Dal, M.F., *Fahreddin Erenden'in Tasavvufî Görüşleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.

ed-Dârimî, Ebû Muhammed, *Sünen-i Dârimî,* thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî, Dâru'l-Muğnî Suûdi Arabistan, 1412 / 2000.

Dalyan, M.G., "XIX. Yüzyıl Nasturilerinde Kılık Kıyafet Kültürü", *Süleymân Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (2010), ss. 19 – 31.

De Jong, F., "Bektaşîlik'te İkonografi", *Tarihten Teolojiye İslâm İnançlarında Hz. Ali,* Hzl. Ahmet Yaşar Ocak; Ankara Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005, ss. 251 – 276.

Dede Ömer Rûşenî, *Tarîkatnâme*, İstanbul: Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî Arabî, 4670, 99a – 128b.

Dedebaba, B. N., *Bektâşîlik Alevilik Nedir?* , Sanat Kitabevi, Ankara 1987.

…… *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik ve Alevîlik*, cilt IV – VII, Ardıç Yayınları, Ankara 2006.

ed-Delcî, Şihâbeddîn-i el-Hafacî, *Behcet-i Minhâc Tercümesi*, İstanbul: Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OEYz1304 / 1, 1b – 33a.

Demirci, M., *İzmir'de Tasavvuf Kültürü,* H Yayınları, İstanbul 2017.

…… *Tarihten Günümüze Tasavvuf Kültürü Makaleler*, Vefâ Yayınları, İstanbul 2009.

Demirci, M., *Tefsir Terimleri Sözlüğü,* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2016.

Demirli, E., "Normatif Geleneğe Karşı Sembolik Anlatım: İbnü'l-Arabî'de Harf Sembolizmi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2008), ss. 223 – 236.

……. "Tasavvuf Araştırmalarında Dönemlendirme Sorunu: Din Bilimleri ile Metafizik Arasında Tasavvufun İlim Olma Mücadelesi", *Nazariyât İslâm Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2 / 4 (2016), ss. 1 – 29. dx.doi.org/10.12658/Nazariyat.2.4.M0030.

Denkçi, S., *Uşşâkî Kültürünün Günümüze Yansıması "Necdet Ardıç" Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Bursa 2018.

Derin, S., *Kurân-ı Kerim'de Seyr u Sülûk Ahmed İbn Acîbe'nin Tefsiri'nde*, Erkâm Yayınları, İstanbul 2013.

Derviş İbrâhim el-Eşrefî, *Risâle-i Gül Âbâd,* İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OEYz852 / 4, 52b – 60b.

Develioğlu, F., *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1998.

ed-Deylemî, Ebû Şücâ Şiyreveyh b. Şehredâr, *El-Firdevsü bi-Me'süri'l-Hıtâb*, Dârul'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1406 / 1986.

Doğan, İ., "Günümüz Türkiye'sinde Mezar Taşlarının Dili (Antalya, Burdur, İzmir, Kırıkkale, Kırşehir, Malatya, Manisa, Şanlıurfa Mezarlıkları)", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, ss. 160 – 190.

Duman, İ.S., *Emevîler'de Sosyal Hayat*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Kayseri 2004.

Dumlu, M., *Kâdiriyye Tarîkatı: Hâlisiyye Şubesi*, (Yayınlanmamış Doktora tezi), Erzurum 2018.

Durand, G., *Sembolik İmgelem*, çev. Ayşe Meral, İnsan Yayınları, İstanbul 1998.

Ebû Dâvud, Süleymân b. El-Eş'as, *Sünen-i Ebî Dâvud*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, El-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut ts.

Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî, *el-Lüma' (İslâm Tasavvufu) ,* çev. Hasan Kâmil Yılmaz, Erkam Yayınları, İstanbul 2012.

Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kūtu'l-Kulûb (Kalplerin Azığı)*, çev. Dilaver Selvi, Semerkand Yayınları, İstanbul 2011.

Eflâkî, A., *Âriflerin Menkîbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2012.

Emiroğlu, İ., *Sûfî ve Dil Mevlâna Örneği*, İnsan Yayınları, İstanbul 2010.

Emre, Y., *Dîvân*, Hzl. Fâruk K. Timurtaş, Tercüman Gazetesi Yayınları, b.y. 1972.

…… *Dîvân-ı İlâhiyât*, Hzl. Mustafa Tatcı, Kapı Yayınları, İstanbul 2011.

Emînüddîn Baba, *Risâle-i Kudsiyye*, İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Bağdatlı Vehbî, 741, 1a – 72b.

Erenden, F., *Envâr-ı Hz. Nûreddin el-Cerrâhî*, İstanbul: İslâm Ansiklopedisi Araştırma Merkezi Kütüphânesi, 3893, C. I – II.

Erhan, M. S., "Kıyafetnâme (Tarîkatlarda Semboller)", *Bursa'da Dünden Bugüne Tasavvuf Tarihi,* ed. Hasan Basri Öcalan, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, Bursa Kitaplığı, Bursa 2004, C. III, ss. 41 – 52.

Eser, M., *Abbasîlerin İlk Döneminde Seyyid ve Şerîflerin Dinî, Sosyal ve Kültürel Konumları,* (Yayınlanmamış Doktora tezi), Konya 2008.

el-Eşrefî, Abdullah b. Eşref-i Rûmî, *Tarîkatnâme,* İstanbul: Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OEYz389, 1a – 39b.

…….. *Sırru'd-Deverân*, İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Esad Efendi,1482, 1a – 28b.

Evliyâ Çelebî, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi,* Hzl. Seyit Ali Kahraman – Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

Fürûzanfer, B., *Mevlâna Celaleddin*, çev. Feridun Nâfiz Uzluk, Konya Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya 2005.

Gargu, H., *Mevlâna Hâce Naîmullah Behrâyiçî'nin Ma'mûlât-ı Mazhariyye İsimli Eseri'nin Türkçe Tercemesi'nin Transkripsiyon ve Tahlîli*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Bursa 2015.

Gökbulut, S., *Necmeddîn-i Kübrâ Hayatı, Eserleri, Görüşleri,* İnsan Yayınları, İstanbul 2010.

Göktaş, V., "Halvetiyye'nin Şabaniyye Ekolü ve Kolları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26 (2011), ss. 133 – 160.

Gölpınarlı, A., "Şedd", *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: MEB Yayınları, C. XI, 1979.

…… *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarîkatlar,* Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969.

…… *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik,* Inkılâp Kitabevi, İstanbul 2009.

…… *Mevlevî Âdâb ve Erkânı,* İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2017.

Güler, G., "Mevlevî ve Bektaşî Tarîkatlarına Ait Bir Grup Bayrak ve Sancak Alemi", Türkish Sdudies Social Sciences, 13 / 10 (2018), ss. 353 – 370. http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13389.

Güler, S., "Bayrâmiye Meşâyihinden Şeyh Himmet'in Âdâb-ı Hurde-i Tarîkat İsimli Eseri", *Akşemseddîn Sempozyumu Bildirileri*, Akşemseddîn Hazretleri Vakfı, b.y. 1990, ss. 228 – 239.

Gümüşoğlu, D., "Bektaşilik ve Alevilikte Hırkanın Önemi",*Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi,* 60 (2011), ss. 393 – 408.

Gündüz, İ., *Gümüşhânevî Ahmed Ziyâüddîn (k.s) Hayatı-Eserleri-Tarîkat Anlayışı ve Hâlidiyye Tarîkatı*, Seha Neşriyat, İstanbul 1984.

Gündüz, T., "Hacı Bektaş Velî'nin Yol Arkadaşı Kolu Açık Hacım Sultan ve Velayetnâmesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Veli Araştırma Dergisi*, 55 (2010), ss. 71 – 96.

Gündüzöz, G., "Anadolu Derviş Sofrasında Hoca Ahmed Yesevî'nin İzleri Derviş Lokmasının Menkîbevî Referansları", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21 / 2 (2017), ss. 1217 – 1247.

…… "Sembolizm ve Mitoloji Bağlamında Tasavvuf Kültüründe Hırka, Alem ve Seccâde", *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı – IV (İlahiyat)*, İstanbul 2015, ss. 123 – 136.

…… "Tekke Hayatında Üç Önemli Figür: Alem, Sancak, Tuğ", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşı Velî Araştırma Dergisi,* 85 (2018), ss. 161 – 181.

…….. *Tasavvufta Tâc Sembolizmi*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2018.

Güner, U., "Cahiliye Devrinden Abbasilerin Son Dönemine Kadar Fütüvvet Teşkilatı'nın Gelişimi", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergis*i, 3 / 10 (2016), ss. 185 – 201.

Gürer, D., *Abdülkâdir Geylânî Hayatı, Eserleri, Görüşleri,* İnsan Yayınları, İstanbul 1999.

Gürkan, S.L., *Yahudilik*, İsam Yayınları, İstanbul 2008.

Gürsoy, A.T., *Dünden Bugüne Giyim Kültür ve Moda*, Mithat Giyim A.Ş., İstanbul 2004.

Güven, M. S., "Şâzeliyye", *Türkiye'de Tarîkatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, İsam Yayınları, İstanbul 2015, ss. 373 – 443.

Hâdimî, *Risâle fî Hakki Lübsi'l-Ahmer*, Ankara: Millî Kütüphâne, El Yazması Eserler Bölümü, 06MilYzA5946, 2a – 2b.

Haksever, A. C., "Çorum'da Halvetîliğin Tarihi Süreci ve Yusuf Bahri", *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 22 (2008), ss. 103 – 136.

…….. "Çorum'da Osmanlı Dönemi Rifâî Kültürü Ebû Bekir Efendi ve Dergâhı", *Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu*, Çorum Belediyesi Yayınları 2008, C. II, ss. 1149 – 1162.

…….. "Tasavvuf Tanımları", *Tasavvuf El Kitabı*, ed: Kadir Özköse, Grafiker Yayınları, Ankara 2017, ss. 13 – 19.

Hamidullah, M., "İslâm'da Sembol", çev. İsmail Yakıt, *Süleymân Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2 (1995), ss. 299 – 308.

…… İslâm Peygamberi, çev. Salih Tuğ, İrfan Yayıncılık İstanbul 1991.

Harîrizâde Kemâleddîn Efendi, *Kenzül'l-Feyz*, İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Mahmud Efendi, 2631, 1b – 105b.

Haskan, M. N., *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, Üsküdar Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul 2001.

Hâşim Baba, Mustafa b. Yûsuf Nizâmeddin, *Keyfiyyet-i Libâs, Tâc ve Hırka*, İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OEYz893, 6b – 7b.

Himmet Efendi b. Ali el-Bolûvî, *Âdâb-ı Hurde-i Tarîkat,* İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Mahmûd Efendi,2863, 1b – 95b.

Hüsrev Ebû Muîn Nâsır b. Hüsrev, *Tarîkatname*, İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Köprülü Fazıl Ahmed Paşa,1597, 107b – 114b.

el-Hâkim, Ebû Abdullah, *el-Müstedrek Ale's-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdulkâdir Ata, Dâru'l-Kütübi'l-Ilmiyye, Beyrut 1411 / 1990.

el-Hamevî, Sa'deddîn *Risâle-i Âdâb-ı Hırka Pûşîden*, İstanbul Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Selim Ağa, 491, 129a – 131b.

el-Harakānî, Ebû'l-Hasan, *Fakrın Makamları,* Der: Sadık Yalsızuçanlar, Büyüyenay Yayınları, İstanbul ts.

el-Hâşimî, Ebû'l-Hasan Nureddin Ali b. Ebi Bekr, *Mecmuu'z-Zevâid ve Menbâu'l-Fevâid*, thk. Hüsâmeddîn el-Kudsî, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire 1414 / 1994.

el-Herevî, Ebû İsmail Abdullah b. Muhammed, *Tarîkatnâme*, İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OEYz1157, 1a – 4b.

El-Hulvî, M.C., *Lemezât-ı Hulviyye Ez- Lemeât-ı Ulviyye*, Hzl. Mehmet Serhan Tayşi, Semerkand Yayınları, İstanbul 2013.

el-Hücvîrî, Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfü'l-Mahcûb*, çev. Süleymân Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016.

Işın, E., *"Hoş Gör Yâ Hû" Osmanlı Kültüründe Mistik Semboller Nesneler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

İbn-i Arabî, M., *Nesebü'l-Kitâbi'l-Hırka Hırka Kitabı,* çev. Vahdettin İnce, Kitsan Yayınları, b.y., ts.

…….. *Fütûhât-ı Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirli, Litera Yayınları, İstanbul 2006.

İbn-i Ebî Şeybe, Ebû Bekir, *El-Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ehâdîs ve'l-Âsar*, thk. Kemal Yusuf el-Hût, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1409 / 1989.

İbn-i Haldun, *Mukaddime*, çev. Süleymân Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007.

İbn-i Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Mahmûd, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb El-Arnavut-Âdil Mürşid vd., Müessesetü'r-Risâle, b.y., 1421 / 2001.

İbn-i Hıbbân, Muhammed b. Hıbbân b. Ahmed, *Sahîhu İbn-i Hıbbân bi-tertîbi ibn-i Balbân*, thk. Şuayb el-Arnavut, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1414 / 1993.

İbn-i Hişâm, *İslâm Tarihi Sîret-i İbn-i Hişâm*, çev. Hasan Ege, Kahraman Yayınları, İstanbul 2006.

İbn-i Mâce, Muhammed b. Yezîd, *Sünen-i İbn-i Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye Faysal Îsâ el-Bâbi'l-Halebî, b.y., ts.

İbn-i Manzûr, Cemâleddîn, *Lisânü'l-Arab*, thk. Abdullâh Ali el-Kebîr-Muhammed Ahmed Hasbullah-Haşim Muhammed eş-Şazeli, Kahire ts.

İbn-i Sa'd, Muhammed, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kübrâ*, thk. Dr. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 1421 / 2001.

İbnü'r-Reddâd, Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed el-Kuraşî, *Telhîsü'l-Kavâidi'l-Vâfiyye Fî Asli Hükmi Hırkati's-Sûfiyye*, İstanbul Süleymâniye Kütüphânesi, Laleli, 3747, 154a – 161b.

İbrahim, Abdü'l-Azîz b. Muhammed, *El-Muhtasaru'l-Kebîr fî Sîreti'r-Resûl*, thk. Sâmî Mekkî el-Ânî, Dâru'l-Beşîr, Ummân 1993.

İdiz, F., *Ömer Fânî Efendi ve Tasavvufa Dair Üç Eseri*, İnsan Yayınları, İstanbul 2011.

İnan, A., *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1972.

İnançer, Ö. T. - Tanman, M. B., "Cerrâhîlik"*, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 1994, C. I – VIII.

İnançer, Ö. T., "Rifâîlikte Zikir Usûlü ve Mûsikî", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 1994.

…….. "Sünbülîlik"*, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 1994.

İsabaeva, M., "Bağımsızlık Öncesi ve Sonrası Orta Asya'da Nakşîbendilik: Hüseyniyye Kolu Örneğinde", *Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmî Dergisi*, 22 (2017), ss. 136 – 154.

İsmâil Hakkı-i Bursevî, *Tamâmü'l-Feyz*, Ankara: Millî Kütüphâne El Yazması Eserler, 06MilYzA6252 / 5, 1b – 281a.

el-İstanbûlî, Yahyâ Âgâh b. Sâlih, *Mecmûatü'z-Zarâif Sandûkatü'l-Maârif*, Müstensih: Cemâleddîn b.Ali el-Konevî, İstanbul: Beyazıt Devlet Kütüphânesi, Hakkı Tarık Us, 13400), C. I – II.

…….. *Mecmûatü'z-Zarâif Sandûkatü'l-Maârif*, İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Yazma Bağışlar, Nuri Arlasez Bağışı, 2492, 267s.

İşli, H. N., Osmanlı Serpuşları, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı, İstanbul 2009.

Kalender, S., *Asây-ı Sırrî*, Revak Kitabevi, İstanbul 2012.

…… *Keşkül-i Sırrî*, Revak Kitabevi, İstanbul 2012.

Kanar, M., *Büyük Farsça Türkçe Sözlük*, Birim Yayıncılık, İstanbul 1993.

Kantar, O., "Halvetî Şa'bânî Tarîkatlarında Kullanılan Tâc-ı Şerîf ve Diğer Cihâz-ı Tarîkat ve Sembolik Anlamları", ed. Seyit Aydın, *I. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sembozyumu Şeyh Şa'bân-ı Velî'yi Anma ve Anlama*, Kastamonu 2012, ss. 387 – 394.

Kara, M., *Dervişin Hayatı Sûfînin Kelâmı Hâl Tercümeleri Tarîkatlar Istılâhlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012.

…….. *Tasavvuf ve Tarîkatlar,* Dergâh Yayınları, İstanbul 2017.

…….. *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları,* Dergâh Yayınları, İstanbul 2010.

Kara, M.,"Peygamberimizin Sancak ve Bayrakları", *Diyanet Dergisi*, 25 / 4 (1989), ss. 287 – 292.

Karaatlı, P., *Modernleşen Bir Gelenek: Cerrâhîlik İstanbul'da Etkinlik Gösteren Bir Halvetî-Cerrâhî Çevresinin Etnolojik İncelemesi,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Ankara 2006.

Karabaş Velî-Nevrokobî-Marmaravî, *Halvetî Şâbânî Yolunun Adâbı Mi'yâr-ı Tarîkat*, Hzl. Mustafa Tatçı, H Yayınları, İstanbul 2013.

Karabaş-ı Velî Ali Alâaddîn-i Atvel, *Mi'yâr et-Tarîka Tercümesi*, çev. Nureddîn, İstanbul: Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OeYz390 / 1, 1b – 30b.

Karahan, M., "Çerağ Aslında Neyi Anlatır? (Bektâşî Tarîkatında Çerağ ve Ona Yüklenen Anlamlar)", *IV. Uluslararası Alevîlik ve Bektâşîlik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara 2018, C. I, ss. 675 – 696.

Karakaya, B., *Abdulkādir Gulâmî'nin Hayatı ve Tasavvufî Düşüncesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi) , Sivas 2008.

Karakuran, A.Z., *Osman Bedrüddîn Erzurûmî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Erzurum 2015.

Karamağaralı, B., "Kültür Tarihimiz Bakımından Mezar Taşlarının Önemi ve İkonografisi", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, ss. 33 – 46.

Karani, A., *Hacı Ömer Hüdâî Baba'nın Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Elazığ 2015.

el-Kâşânî, Kemâleddîn Abdürrezzâk, *Te'vîlât-ı Kâşâniyye,* Ter. Ali Rıza Doksanyedi, Kadıoğlu Matbaası, Ankara 1988.

Kavak, A., "Ağrı'nın Nakşibendî-Halidî Şeyhlerinden Molla Muhammed Kasorî ve Kasor Medresesi", *Türk İslâm Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 17 (2018), ss. 43 – 53.

…… *Mevlânâ Hâlid-i Nakşibendî ve Hâlidîlik,* Nizâmiye Akademi Yayınları, İstanbul 2016.

Kayaoğlu, İ., "Halîfe en-Nâsır'ın Fütüvvete Girişi ve Bir Fütüvvet Buyrultusu", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25 / 1 (1982), ss. 221 – 227.

Kaygusuz Abdal, *Risâletü't-Tâc*, İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Ali Nihat Tarlan, 174, 25b – 26b.

Kemâleddîn-i Harîrî, *Tıbyânü'l-Vesâil*, İstanbul Süleymâniye Kütüphânesi, İbrâhim Efendi, 430, C. I – III.

Kenân er-Rifâî, *Ebû'l-Alemeyn Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, Hzl. Mustafa Tahralı, Cenan Eğitim, Kültür ve Sağlık Vakfı Neşriyatı, İstanbul 2015.

Kesler, G.B., *Son Elçi Hz. Muhammed (s.a.v.) ve O'nun Rehberliğinde Hayat*, Çıra Yayınları, İstanbul 2016.

Keşkül Dergisi, 21 (2012), s. 5, 30.

Keşkül Dergisi, 28 (2013), s. 18.

Keşkül Dergisi, 29 (2013), s. 6.

Keşkül Dergisi, 31 (2014), s. 33, 69, 82, 83, 84, 85, 87, 89, 115.

Keşkül Dergisi, 32 (2014), s. 118.

Keşkül Dergisi, 36 (2016), s. 14, 81.

Keyânî, M., *Hankâhlar Tarihi,* çev. Ali Ertuğrul-Süleyman Gökbulut, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2013.

Kılıç, A., "Ege Bölgesine Ait Alevî-Bektâşî-Rifâî Esaslı Bilinmeyen Bir Mahallî Tarîkat: Ma'rifîlik", *Bilimnâme,* 1 / 2003, ss. 197 – 205.

Kılıç, M. E., *Anadolu Tasavvuf Tarihi Notları II*, Sûfî Kitap, İstanbul 2016.

…… "İbn Arabî'yle "Zaman'ın Ruhunu" Okumak", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 23 (2009), ss. 53 – 63.

……. *Tasavvuf Düşüncesi Makaleler Konferanslar I*, Sûfî Kitap, İstanbul 2014.

Kılıç, S., "Kur'ân ve Hadislerde Temsili Anlatım Örnekleri-İnsani, İlahi ve Uhrevi Hakikatlerin Sunumu Bağlamında Semantik ve Pedagojik Bir Deneme-", *İslâmî İlimler Dergisi*, 1 (2010), ss. 11 – 40.

Kılıç, S., "Sanat ve Estetiğin Dini / İslâmî Temelleri", *İslâm, Sanat ve Estetik Dini Yayınlar Kongresi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2014, ss. 35 – 74.

…….. "Sembolün Gücü ve İslâm'da Semboller", *Diyanet İlmî Dergi*, 49 / 3 (2013), ss. 7 – 20.

…….. *İslâm'da Sembolik Dil*, İnsan Yayınları, İstanbul 2016.

Kızıl, H., "Dinî Sembolizm Üzerine", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 / 20 (2018), ss. 327 – 351.

Kindersley, D., *Kökenleri ve Anlamlarıyla Semboller İşaretler Binlerce Yıllık Görsel Bir Yolculuk*, çev. Seda Toksoy, Alfa Yayınları, İstanbul 2010.

Knysh, A., *Tasavvuf Tarihi*, çev. İhsan Durdu, Ufuk Yayınları, İzmir 2011.

Koç, T., *Din Dili*, İz Yayıncılık, İstanbul 2017.

…….. *İslâm Estetiği*, İsam Yayınları, İstanbul 2012.

…….. *Zamanın Gözleri Sanat-Dil-Hakîkat*, İz Yayıncılık, İstanbul 2016.

Koçak, A. - Gürçay, S., "Abdal Mûsâ'nın "Dağların Taşların Yürümesi" Kerâmetinin Zaman, Mekân ve Eşyâ Sembolizmi Bakımından Değerlendirilmesi", *Folklor / Edebiyat*, 24 / 94 (2018), ss. 13 – 34. https://doi.org/10.22559/folklor.229

Koçu, R.E., *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü,* Doğan Kitap, İstanbul 2015.

Koloğlu, O., *İslâmda Başlık*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1978.

Komisyon, *Türkçe Sözlük*, Türk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005.

Konuk, A. A., *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, Hzl. Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1994.

Konur, H., *İbrâhîm Gülşenî Hayatı, Eserleri, Tarîkatı*, İnsan Yayınları, İstanbul 2000.

Köprülü, M.F., *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar,* Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 1976.

Köse, F., "Arşiv Belgelerinin Işığında İstanbul Şâzelî Tekkelerinin Tarihi", *Vakıflar Dergisi,* 40 (2013), ss. 99 – 119.

Kösec Ahmed Efendi, *Tuhfetü'l-Behiyye fi't-Tarîkati'l-Mevleviyye*, İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Serez, 1522, 1b – 49b.

…… *Tuhfetü'l-Behiyye fi't-Tarîkati'l-Mevlevîyye*, İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Hâlet Efendi, 289, 141a – 164b.

el-Kuşâşî, Safiyüddîn Ahmed b. Muhammed, *Simtü'l-Mecîd fi Selâsili Ehli'l-Bey'ati ve İlbâsi'l-Hırka*, İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Şehîd Ali Paşa, 1197, 1a – 76b.

el-Kuşeyrî, Abdülkerim, *er-Risâle*, çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1991.

Kutub, S., *Kuran'da Edebi Tasvir*, çev. Ömer Aydın-Ertuğrul Özalp, İşaret Yayınları, İstanbul 2011.

Küçük, A.- Tümer, G., Mehmet Alparslan Küçük, *Dinler Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2017.

Küçük, H., "Mevlevî Kadını: Tâcını Kaybeden Kraliçe", *Mevlana ve İnsan Sempozyum Bildirileri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Hzl. Mehmet Şeker-Sabri Yılmaz-Aydın Işık-Tahsin Koçyiğit, Ankara 2008, ss. 97 – 112.

Küçük, S. - Muslu, R., *Akhisarlı Şeyh Îsâ Menâkıbnâmesi (XVI. Yüzyıl)* , Âşiyân Yayınları, Sakarya 2003.

Küçük, S., "Mevleviyye", *Türkiye'de Tarîkatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, İsam Yayınları, İstanbul 2015, ss. 489 – 544.

…….. *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, Vefa Yayınları, İstanbul 2007.

Lakoff, G. - Johnson, M., *Metaforlar Hayat, Anlam ve Dil*, Hzl. Gökhan Yavuz Demir, İthaki Yayınları, İstanbul 2015.

Maden, F., "Bektaşilikte Giysi ve Sembol Olarak Tac", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 60 (2011), ss. 65 – 84.

……. *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektşîliğin Yasaklı Yılları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

…….. *Seyyâh ve Sûfî Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde Bektaşîler*, Kapı Yayınları, İstanbul 2013.

Mahmûd Kürevî, *Risâle-i Tâciyye*, İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OEYz0415 / 01, 1b – 5b.

Mâlik b. Enes, *Muvattâ Li-İmâmi Mâlik*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, Lübnan 1406 / 1985.

Marmaravî, Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn, *Hurde-i Tarîkat Risâlesi*, İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Hekimoğlu, 438, 385b – 390a.

el-Ma'rifî, Seyyid Ali Sâbit, *Risâle-i Kisve-i Ma'rifî,* İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Osman Ergin Yazmalar, OEYz165, 1a – 29b.

…… *Fütüvvet-i Tâc-ı Ma'rifî,* İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OEYz1662, 1a – 20b.

el-Marsafî, Muhammed b. Muhammed el-Gumrî, *Tırâzu'l-Müzehhebe fi Ecvibeti't-Taylesân ve'l-Hırka ve'l-Azabe*, Manisa Yazma Eser Kütüphânesi, 45AkZe668 – 2, 5b – 20b.

Ma'sumî, "Bektaşilik", çev. Mürsel Öztürk, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 40 (2006), ss. 237 – 251.

Mehmed Rif'at b. Abdullah, *Tercüme-i Risâle-i Tâciyeti'l-Hindî*, İstanbul: Büyükşehir Belediye Başkanlığı, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OEYz1826 / 16, 86a – 88a.

……., *Risâle-i Tâciyye-i Kādiriyye*, İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Mahmûd Efendi, 3263, 17a – 26a.

…….. *Nefhatü'r-Riyâzi'l-Aliyye fî Beyâni Tarîkati'l-Kādiriyye,* İstanbul: Millet Kütüphânesi, Ali Emîrî, Aesry 1127, 1b – 469a.

Mèlikoff, İ., *Uyur İdik Uyardılar Alevilik Bektaşilik Araştırmaları*, çev. Turan Alptekin, Cem Yayınevi, İstanbul 1993.

Mete, A., "Köseç Ahmed Dede ve Şeyh Gâlib'in Mevlevî Âdâp ve Erkânına Katkıları", *İslâm Araştırmalar Dergisi*, 42 (2019), ss. 61 – 106.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Fîhî Mâ Fîh,* trc. Ahmed Avni Konuk, Hzl. Selçuk Eraydın, İz Yayıncılık, İstanbul 1995.

…….. *Mesnevî*, çev. Veled İzbudak, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1995.

Muhammed Nazmî, *Hediyyetü'l-İhvân*, İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OeYz0557, 1b – 156b.

Muslu, R., "Türk Tasavvuf Kültüründe Tarîkat Kıyafetleri ve Sembolik Anlamları", *Ekev Akademi Dergisi*, 36 (2008), ss. 43 – 66.

Mustafa Kabûlî, *Kenzü'l-Esrâr*, İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Reşît Bey, 107, 1b – 47b.

Müslim b. El-Haccâc, *El-Müsnedü'l-Sahihu'l-Muhtasar*, Dâru İhyâi'Türâsi'l-Arabî, Beyrut ts.

Müstakimzâde Süleymân Sâdeddîn, *Risâle-i Tâciyye (Tâc-ı Çehar Terk-i Kelâm-ı Kadîm),* İstanbul: Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmalar, BelYzK1098 / 16, 197b – 213a.

Mütercim Âsım Efendi, *El-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l- Kāmûsi'l-Muhît Kāmûsu'l-Muhît Tercümesi,* Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013.

Müttakî el-Hindî, Alâüddîn Ali b. Hüsâmeddîn el-Burhanfûrî, *Kenzü'l-Ummâl Fi Süneni'l-Ekvâl ve'l-Ef'âl*, thk. Bekri Hayânî Safvet es-Saka, Müessesetü'r-Risâle, b.y., 140 / 1981.

Nâfî Baba, Seyyid Ahmed Ziyâüddîn, *Yeniçeriyân Tarîki*, İstanbul: Atatürk Kitaplığı, Belediye Yazmalar, BELYzk0714 / 02, 18a – 23b.

Nasr, S.H., *Tasavvufî Makaleler*, çev. Sâdık Kılıç, İnsan Yayınları, İstanbul 2002.

en-Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb, *el-Mücteba mine's-Sünen (Es-Sünenü's-Suğrâ*), thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Mektebetü'l- Matbûâti'l-İslâmiyyeti, Haleb 1406 / 1986.

……, *Es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Hasan Abdullah el-Mün'ım Şelbî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1421 / 2001.

Nicholson, R.A., *İslâm Sûfîleri*, çev. Kemal Işık vd., Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2014.

Ocak, A. Y., "Bektâşiyye", *Türkiye'de Tarîkatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, İsam Yayınları, İstanbul 2015, ss. 447 – 486.

…… *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfîlik: Kalenderîler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.

…….. *Osmanlı Toplumunda Tasvvuf ve Sûfîler,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

Oktay, A. S., "Mevlana Düşüncesinde Din Dili ve Dini Sembolizm", *Uluslararası VII. Dil, Yazın, Deyişbilim Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Hzl. Durmuş Bulgur-Hatice Büyükkalaycı, Konya 2007, ss. 45 – 53.

Okumuş, N., *Külâh-ı Mevlevî*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 2013.

Olgun,İ. - Drahşan, C., *Farsça-Türkçe Sözlük,* Muassasah-i İntishârât-i Talâsh, Tebris 1984 – 1985.

Ögke, A., *Bir Halvetî Şeyhi Olarak Sun'ullâh-ı Gaybî ve Bakü'den Kütahya'ya Halvetî Yolu, Kütahyalı Bilge Şair Sun'ullah-ı Gaybî ve Dönemi*, Emin Yayınları, Bursa 2016, ss. 41 – 58.

……. *Vâhib-i Ümmî'den Niyâzî-i Mısrî'ye Türk Tasavvuf Düşüncesinde Metaforik Anlatım*, Ahenk Yayınları, Van 2005.

……. "Tasavvufta Rüyâ – Yorum Kuram ve Yöntemleri Üzerine – ", *Başka Psikiyatri ve Düşünce Dergisi*, 8 (2012), ss. 47 – 77.

Ömer Efendi, *Tarîkatnâme*, İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, İzmir, 318, 64a – 75a.

Ömer Fuâdî Kastamonî, *Mi'yâr-ı Tarîk Hz. Meşâyih-i Halvetiyân der Silsile-i Kutb-i Cihân Şeyh Şâbân Efendi*, İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OEYz836 / 01, 1b – 7b.

Önder, M., "Konya Mezar Taşlarında Şekil ve Süsler", *Türk Etnoğrafya Dergisi,* 12(1969), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1970, ss. 5 – 16.

……. "Mevlânâ'nın Giyim Şekli ve Elbiseleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 / 3 (1955), ss. 79 – 83.

…….. "Mevlevî Giyimleri", *Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Türk Etnoğrafya Dergisi*, 1 (1956), ss. 77 – 82.

Öngören, R., *Âlimlerin Gözdesi Bir Tarîkat Zeyniyye,* İnsan Yayınları, İstanbul 2003.

Ören, R., *Abbâsîler Dönemi'nde Siyâsî ve Dinî Semboller,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya 2006.

Özel, A. M., "Osmanlı Tasavvuf Kültüründe Şâzeliyye Literatürü ve Mustafa Enver Bey'in (ö. 1909) Hikem-i Atâî Tercümesi", *Osmanlı'da İlm-i Tasavvuf,* ed: Ercan Alkan-Osman Sacid Arı, İsar Yayınları, İstanbul 2018, ss. 175 – 185.

…… "Tarîkaten Nakşî, Meşreben Şâzelî Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî ve Şâzeliyye Tarîkatı", *I. Uluslararası Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî Sempozyum Bildiriler Kitabı*, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, Gümüşhane 2013, ss. 159 – 174.

Özel, İ., *Erbain Kırk Yılın Şiirleri*, Tiyo Yayınları, İstanbul 2019.

Özen, G., "Bektâşîlikte Olmazsa Olmaz Sembollerden Çerağ ve Yola Giren Can'ın Ziynetleri: Arakiye, Teslim Taşı ve Tığbent", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 60 (2011), ss. 415 – 434.

Özköse, K., "Ebû Medyen Şuayb el-Ensârî'nin Tasavvufî Düşüncesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/2 (2007), ss. 161 – 196.

…….. "İstanbul Tasavvuf Kültüründe Bedeviyyenin Yeri ve Üsküdar Bedeviyye Tekkeleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 / 1 (2012), ss. 507 – 540.

…….. *Anadolu Tasavvuf Önderleri*, Mavi Yayıncılık, İstanbul 2020.

Öztelli, C., *Onyedinci Yüzyıl Tekke Şairi Kul Nesîmî*, Türk Etnoğrafya, Folklor ve Turizm Derneği Yayınları, Ankara 1969.

Öztürk, M. C., *Bir İstanbul Tarîkatı Cerrâhîlik,* Ketebe Yayınları, İstanbul 2018.

…….. *Cerrâhîlik Metinleri*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2018.

Pakalın, M.Z., *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1971.

Pekpelvan, B., "İslâm Sanatında Tasavvufî Sembolizm ve Mevlevîlik", *Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlânâ Sempozyum Blidirileri*, Çanakkale 2006, ss. 519 – 534.

Perşembe, E., "Dinde Sembolün Fonksiyonu ve İslâm'da Sembolik Değerlerin Bugünü", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 / 10 (1998), ss. 89 – 102.

Piercy, J., *Semboller Evrensel Bir Dil*, çev. Umre Deniz Tuna, Aykırı Yayıncılık, İstanbul 2014.

er-Radavî, Seyyid Muhammed b. Seyyid Alâeddin, *Miftâhu'd-Dekāik fî Beyâni'l-Fütüvveti ve'l-Hakāik*, Konya: Konya Müze Müdürlüğü, Abdülbâki Gölpınarlı Yazma Eserler, 171, 1a – 56b.

Rağıb el-İsfahânî, *Müfredât (Kur'an Kavramları Sözlüğü)*, çev. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu, Çıra Yayınları, İstanbul 2012.

Revnakoğlu, C. S., *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarîkat Kültürü,* Hzl. M.Doğan Bayın-İsmail Dervişoğlu, Kırkambar Kitaplığı, İstanbul 2003.

…… *İstanbul Tekkeleri Notları*, Süleymaniye Kütüphanesi, Cemalettin Server Revnakoğlu Arşivi, Zarf numaraları: 13, 30, 55, 101, 119, 142, 183, 188, 189, 231.

Rıhtım, M., "Halvetiyye Sûfîliğinin Şirvân'da Teşekkül Devri Şaban-ı Velî'ye Uzanan Yolun Kurucu Şahsiyetleri", *I. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu –Şeyh Şa'bân-ı Velî'yi Anma ve Anlama-*, Kastamonu 2012, ss. 9 – 27.

Ricoeur, P., *Yorum Teorisi Söylem ve Artı Anlam*, çev. Gökhan Yavuz Demir, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2007.

Safer el-Muhibbi el-Cerrâhî, *Istılahat-ı Sofiyye fî Vatan-ı Asliyye,* Kırk Kandil Yayınevi, İstanbul 2013.

Sağıroğlu, E., *Şâh-ı Nakşıbend Muhammed Bahâeddîn Buhârî Hayatı, Sözleri, Halîfeleri*, Yasin Yayınevi, İstanbul 2001.

Sağlam, M.S., "Saha (Yakut) Kamlarının Kıyafet Adları ve Sembolize Ettiği Anlamlar". *Sibirya Araştırmaları Dergisi,* 2 / 5 (2014), ss. 55 – 73. https://doi.org/10.7816/sad-02-05-04.

Salih, E., "Makedonya'da Tasavvuf Alanında Etkili Olan Halvetîlik ve Pîr Mehmet Hayâtî Halvetî Âsitânesi", *Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında Balkanlar Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*, Edirne 2014, ss. 271 – 292.

Saluk, R.G., "İslâmî Türk Edebiyatında Tâc ve Tâcnâmeler"*, İslâmî Türk Edebiyatı Sempozyumu*, İzmir 2012, ss. 247 – 268.

es-San'ânî, Ebû Bekir Abdürrezzak b. Hemmâm, *el-Musannef*, thk. Habîbü'r-Rahmân el-A'zamî, Nâşir: el-Meclisü'l-İlmî (Hind), el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1403 / 1983.

Sarıkaya, M.S., *XIII – XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnâmelere Göre Dinî İnanç Motifleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.

es-Sayyâdî, Muhammed Ebû'l-Hüdâ, *Tarîkat-ı Rifâiyye Rifâî Yolunun Esasları,* trc. Mahmut Nedim Aysoy, Sultan Yayınevi, İstanbul ts.

Savaş, S., *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.

Schimmel, A., "Dinde Sembolün Fonksiyonu Nedir?", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 / 3 (1954), ss. 67 – 73. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000000402.

es-Sekkāf, Ali b. Ebû Bekir b. Abdurrahmân, *El-Berekâtü'l-Meşîka fî İlbâsi'l-Hırkati'l-Enîka*, İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Nûr-i Osmaniye, 2425, 165b – 214b.

Schimmel, A., *İslamın Mistik Boyutları*, çev. Ergun Kocabıyık, Alfa Yayınları, İstanbul 2018.

Schimmel, A., *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri İslama Görgübilimsel Yaklaşım*, çev. Ekrem Demirli, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2004.

Selâmî Ali Efendi b. İlyâs, *Tarîkatnâme*, İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Hüdâî Efendi, 474, 230a – 239b.

Selimoğlu, S., *Cemâleddîn Server Revnakoğlu'nun Hayatı, Eserleri ve Folklor Çalışmaları,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensititüsü, Erzurum 2015.

Selvi, D., "Fütüvvet ve Ahîlik Teşkilatlarının Ahlâkî İlkelerinin Oluşmasında Tasavvufun Öncülüğü", *İhyâ Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2 / 1 (2016), ss. 1 – 37.

Senâyî Hasan Şabânî, *Dîvân-ı İlâhiyât*, Hzl. Mustafa tatcı, H Yayınları, İstanbul 2013.

Seyyid Cafer Seccâdî, *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*, çev. Hakkı Uygur, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.

Seyithanoğlu, A., "Bakara Suresi 26. Âyette Geçen Temsîlî Anlatımın Sebeb-i Nüzûl ve Bağlam Açısından Değerlendirilmesi", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 30 (2017), ss. 607 – 630.

Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî, *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı Şerhi,* Hzl. Mustafa Tatcı – İbrahim Özay, H Yayınları, İstanbul 2014.

Seyyid Nizamoğlu, Seyfullah Kāsım b. Nizâmeddîn, *Risâle-i Tâc-ı Nizâmî*, İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Bağdatlı Vehbi, 2171, 1b – 8b.

…….*Tacnâme,* İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmalar, OEYz1008 / 2, 71b – 76b.

Seyyid Üsküdârî, *Tarîkatnâme*, Ankara: Millî Kütüphâne El Yazması Eserler, 06MilYzA6035 / 1, 1b – 24b.

Sezgin, M., "Mevlânâ'nın ve Mevlevî'lerin Giysilerinin Modernizasyonu", *Selçuk Üniversitesi 1. Millî Mevlana Kongresi,* Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1986, ss. 427 – 447.

Sırrı Alevî, *Bektâşî Tarîkatına Aid Usûl Âdâb Âyinler Mecmûası,* İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, İzmirli İsmail Hakkı, 1243, 1b – 37b.

Sinân-ı Ümmî Halvetî, *İlâhîler ve Kutbü'l-Maânî (Mânâların Zikri),* Hzl. Mustafa Tatcı, H Yayınları, İstanbul 2017.

Es-Sipehsâlâr, Feridun b. Ahmed, *Mevlânâ ve Etrafındakiler Risâle*, çev. Tahsin Yazıcı, Tercüman 1001 Temel Eser Yayınları, İstanbul 1977.

Sun'ullâh-ı Gaybî, *Sun'ullâh-i Gaybî Dîvânı*, Hzl. Bilal Kemikli, H Yayınları, İstanbul 2017.

Süer, F.R., *Sivasîlerin Pîri Şemseddîn Sivâsî*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2018.

Es-Sühreverdî, Abdulkâhir, *Dervişliğin Âdâbı*, çev. Hamide Ulupınar, Gelenek Yayınları, İstanbul 2010.

…….. *Âdâbü'l-Mürîdîn Yol Ahlâkı,* çev. Süleymân Gökbulut, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2014.

es-Sühreverdî, Ebû Hafs Şihâbüddîn b. Ömer, *Avârifü'l-Maârif (Gerçek Tasavvuf),* çev. Dilaver Selvi, Semerkand Yayınları, İstanbul 2016.

es-Sülemî, Ebû Abdurrahmân, *Kitâbu'l-Fütüvve*, İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Ayasofya, 2049, 78a – 99b.

Şâbânî, İ. H., *Hasan Ünsî Halvetî ve Menâkıbnâmesi*, Hzl. Mustafa Tatçı, H Yayınları, İstanbul 2016.

Şahin, H., "Bayrâmiyye", *Türkiye'de Tarîkatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, İsam Yayınları, İstanbul 2015, ss. 781 – 847.

…….. *Dervişler ve Sûfî Çevreler Klasik Çağ Osmanlı Toplumunda Tasavvufî Şahsiyetler*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2017.

Şapolyo, E.B., *Mezhepler ve Tarîkatlar Tarihi,* Milenyum Yayınları, İstanbul 2013.

Şehbenderzâde, F. A. H., *Senûsîler ve Sultan Abdülhamîd*, Hzl. İsmail Cömert, Ses Yayınları, İstanbul 1992.

Şemseddîn-i Sâmî, *Kāmûs-i Türkî*, Hzl. Ahmet Cevdet, İkdam Matbaası,b.y., 1899.

Şemseddîn-i Sivâsî, *Dîvân,* Hzl. Fatih Ramazan Süer, H Yayınları, İstanbul 2017.

Şeyh Hayrullah*, Şeyh Hayrullah Tâceddin er-Rifâî Külliyâtı*, Hzl. Selami Şimşek, Revak Kitabevi, İstanbul, 2012.

Şimşek, S., *Edirneli Şeyh Kabûlî Mustafa er-Rifâî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

……. *Keşanlı Süleymân Zâtî ve XVIII. Asırda Celvetilik*, (Yayınlanmamış Doktora tezi), Erzurum, 2005.

Şükün, Z., *Farsça-Türkçe Lugât Gencîne-i Güftâr*, Maarif Matbaası, İstanbul 1944.

eş-Şeyhâli, S.N., "Yahudi İbadetleri Namaz: Çeşitleri, Vakitleri, Duaları ve Kılınış Şekilleri". trc. Mustafa Ölmez, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi,* 18 / 2 (2018), 649 – 664. https://doi.org/10.33420/marife.430989.

Tatcı, M., *Hazret-i Pîr Şeyh Şâbân-ı Velî ve Şabâniyye*, H Yayınları, İstanbul 2012.

Taeschner, F., "İslâm Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilatı)", çev. Fikret Işıltan, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,* 15 / 1 – 4 (1953), ss. 3 – 32.

Tahralı, M., "Rifâiyye", *Türkiye'de Tarikatlar Tarih Kültür*, ed. Semih Ceyhan, İsam Yayınları, İstanbul 2015, ss. 285 – 334.

Tanman, M.B., "Settings fort he Veneration of Saints" *Dervish Lodge: Architecture, Art, and Sûfîsm in Ottoman Turkey,* ed. Raymond Lifzhez, University of California Press, England 1992, ss. 130 – 171.

Taşçı, S., *Hâlidîliğin Haznevî Kolu, Abdurrezzak Halîlî ve Halîfeleri,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Şanlıurfa 2018.

Taşkanat, M., *Abdulkadir bin Muhyiddin El-Erbilî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri***,** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Kayseri, 2014.

Tatcı, M., *Niyazî-i Mısrî Dîvânı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2014.

et-Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd, *Müsned Ebî Dâvûd Et-Tayâlisî*, thk. Dr. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, Mısır 1419 / 1999.

Teber, Ö.F., *Bektâşî Erkânnâmelerinde Mezhebî Unsurlar*, Aktif Yayınevi, İstanbul 2008.

Tek, A., "Sa'dîlik ve Sa'diyye Kültürünün Bursa'daki Temsilcileri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/1 (2009), ss. 225 – 246.

…… "Zeyniyye Kültürünün Bursa'daki Mirası", *Uluslararası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu 4*, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Bursa Kitaplığı, Bursa 2005, ss. 381 – 406.

……. *Tarihî Süreçte Tasavvuf ve Tarîkatlar,* Bursa Akademi Emin Yayınları, Bursa 2017.

……. *Tasavvufî Mertebeler Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî Örneği*, Emin Yayınları, Bursa 2008.

Temren, B., "Bektaşi Giyim Kuşamında Kutsal Simgelere Örnekler", *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 2 (2010), ss. 19 – 34.

…….. *Bektaşiliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995.

Tennûrizâde, Mustafa b. Sun'ullâh, *Hediyyetü'l-Fukarâ*, İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Mahmûd Efendi, 4640, 1b – 23b.

Tezcan, H., "Dolmabahçe Sarayındaki Sultan II. Abdülhamid'e Ait Tılsımlı Gömlek", *Uluslararası İstanbul Tarihi Yarımada Sempozyumu 2013*, ed. Nazlı Ferah Akıncı, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul Tarihi Yarımada Uygulama ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2013, ss. 679 – 690.

Tezokur, M.H., "Yahudi Mitolojisinde Ayakkabı Sembolü", *Dicle İlahiyat Dergisi*, 20 / 1 (2018), ss. 1 – 23.

Tillich, P., "İmanın Sembolleri", çev. Aliye Çınar*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 / 9 (2000), ss. 767 – 773.

et-Tirmizî, Muhammed b. Îsâ, *el-Câmiu'l-Kebîr (Sünenü't-Tirmizî),* thk. Beşşâr Avâda Ma'rûf, Dâru'l-Garbi'l-İslâm, Beyrut 1998.

Tok, E., *17. Yüzyıl Mevlevî Şâirlerinin Şiirlerinde Mevlânâ ve Mevlevîlik*, (Yayınlanmamış Doktora tezi), Sakarya 2015.

Tokat, L., *Dinde Sembolizm*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2012.

Top, H.H., *Mevlevî Usûl ve Âdâbı,* Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014.

Tosun, N., "Nakşibendiyye", *Türkiye'de Tarîkatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, İsam Yayınları, İstanbul 2015, ss. 611 – 692.

et-Tosyevî, Şeyh Nasuh b. Ali, *Risâle-i Âdâbiyye,* İstanbul: Süleymâniye Kütüphânesi, Hâlet Efendi, 818, 132a – 133b.

…….. *Bahâeddin Nakşbend Hayatı, Görüşleri, Tarîkatı*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2002.

Turan, M., *Kur'an'ın Anlaşılmasında Sembolizm Tartışmaları*, Hüner Yayınevi, Konya 2016.

Türer, O., *Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihi,* Ataç Yayınları, İstanbul 2011.

Uluç, T., *İbn Arabî'de Sembolizm*, İnsan Yayınları, İstanbul 2015.

……. *Tasavvuf Geleneğinde Hırka Giymek ve Giydirmek*, (Yüksek Lisans tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2001.

Uludağ, H., "Kadiriye Tarîkatında Sembolik Ögeler", *Keşkül Dergisi,* 18 (2011), ss. 74 – 80.

Uludağ, S., *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2016.

…… *Tasavvuf ve Tenkit*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2014.

Uraj, A., *Arnavutluk'ta Rifâîlik ve Şeyh Ahmed İşkodrevî*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Bursa, 2016.

Uysal, M., *Peygamber Günlerinde Giyim Kuşam ve Süslenme*, Yediveren Kitap, Konya 2004.

Ünsî Hasan Şâbânî, *Kelâm-ı Azîz Bir Erenin Söyledikleri*, Hzl. Mustafa Tatcı-Cemal Kurnaz, Sûfî Kitap, İstanbul 2011.

Vâhib-i Ümmî Halvetî, *Dîvân-ı İlâhiyât,* Hzl. Mustafa Tatcı-Ahmet Ögke, H Yayınları, İstanbul 2016.

Vankulu Mehmed Efendi, *Vankulu Lügatı*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2014.

Varışlısoy, A., *İbrâhim ed-Desûkî ve Desûkiyye Tarîkatı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), İstanbul 2018.

Vassâf, H., *Sefîne-i Evliyâ*, drl. Ali Yılmaz,-Mehmet Akkuş, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2015, C. I – IV.

……, Sefîne-i Evliyâ-i Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 2308, C. IV.

Vatandaş, C., *Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Hayatı ve İslâm Daveti Medine Dönemi,* Pınar Yayınları, İstanbul 2012.

Velîyyüddîn, M., *Menâkıb-ı Eşrefzâde*, Hzl. Mustafa Güneş, Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul 2006.

Vildiç, S., *Bosna Hersek'te Nakşibendî Tarîkatı*, (Yayınlanmamış Doktora tezi), Bursa 2018.

Vîrânî Abdâl Baba, *Vîrânî Baba Risâlesi,* Ankara Millî Kütüphâne El Yazması Eserler, 06MilYzA6732 / 2, 21b – 89b.

Whitehead, A.N., *Sembolizm*, çev. Kadir Yılmaz, Şule Yayınları, İstanbul 2009.

Yakıt, İ., *Yunus Emre'de Sembolizm Çıktım Erik Dalına*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.

Ya'kūb Avfi, *Hediyyetü's-Sâlikîn*, İstanbul Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Mahmûd Efendi, 2715, 1b – 21a.

Yavuz, Ö.F., "Kur'ân'da Kutsal Mekân, Zaman ve Eşya Kavramlarının Sembolik Değeri", *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi,* 3 / 1 – 2 (2006), ss. 39 – 68.

Yeşilyurt, T., "Teolojik Söylemde Sembolik Öğelerin Yeri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1999), ss. 43 – 60.

……. *Sözün Anlamı Teolojik Dilin Paradoksal Görünümü Üzerine Bir Çözümleme*, İnsan Yayınları, İstanbul 2016.

Yıldırım, A., Şimşek, H., *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri,* Seçkin Yayıncılık, Ankara 2013

Yıldız, S., *Turhallı Mustafa Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi) , Ankara 2006.

Yılmaz, H. K., "Celvetiyye", *Türkiye'de Tarîkatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, İsam Yayınları, İstanbul 2015, ss. 929 – 978.

…….. *Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tarîkatı*, Erkâm Yayınları, İstanbul 1992.

…….. *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2002.

Yılmaz, M., "Emevî ve Abbasî Dönemi Resmi Kıyafetleri", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 26 / 26 - 27 (2008), ss. 237 – 250.

Yılmaz, Ö., *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarîkatlar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2015.

Yolcu, M., "Kur'ân-ı Kerîm'in "Kelime-i Tayyibe" ve "Kelime-i Habîse" Temsilinin Çözümlenmesi", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 3 / 1 (2012), ss. 49 – 85.

Yusuf b. Ya'kūb, *Menâkıb-ı Şerîf ve Tarîkatnâme-i Pîrân ve Meşâyih-i Tarîkat-ı Aliyye-i Halvetiyye*, İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, M.Cevdet Osmanlıca Kitaplar, K1038 / 01, 74 s.

Yücebaş, H., *Şair Eşref Bütün Şiirleri ve 80 Yıllık Hâtırâları*, Dilek Yayınevi, İstanbul 1984.

Yücer, H. M., "Sa'diyye". *Türkiye'de Tarîkatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, İsam Yayınları, İstanbul 2015, ss. 223 – 281.

……. "Balkanlarda Sa'dîlik ve Sa'dî Tekkeleri" , *Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Uluslararası Üçüncü Sempozyum Tebliğleri* (Bükreş / Romanya, 2006), İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul 2011, ss. 741 – 767.

…….. "Eyüp'te Sa'dî Tekkeleri", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu IX Tebliğler*, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2005, ss. 232 – 245.

…… *Temsiller Vahdet-i Vücûd ve Sembolizm Muhyiddîn-i Rûmî'nin Dört Eseri: Temsîl-i Nokta, Temsîl-i Kalîçe, Temsîl-i Şecer, Dâire-i Cihannümâ*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2019.

A. Azmi Bilgin, "Sinâniyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/sinaniyye (22.02.2020).

Ahmet Murat Özel, "Şâzeliyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/sazeliyye (23.01.2020).

Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/futuvvet#2-tarih (22.11.2019).

Bâki Adam, "Sinagog", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/sinagog (09.11.2019)

Cemal Bayak, "Fenâî Ali Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/fenai-ali-efendi (22.01.2020)

Cemal Kurnaz, "Gül", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/gul (24.08.2019

Fuat Bayramoğlu, Nihat Azamat, "Bayramiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/bayramiyye (21.01.2020)

Hamîd Algar, "Nakşibendiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/naksibendiyye#1 (02.12.2019).

Hasan Aksoy, "Şemseddîn Sivâsî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/semseddin-sivasi (21.02.2020).

Hasan Kâmil Yılmaz, "Celvetiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/celvetiyye (22.01.2020).

Haşim Şahin, "Koyun Baba", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/koyun-baba (08.08.2020).

Himmet Konur, "Sezâyî-i Gülşenî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/sezai-yi-gulseni (16.02.2020)

https://www.topragizbiz.com/blog/kayip-tasavvuf-hazineleri-913 (Erişim tarihi ve saati: 23Ağustos 2019 17.51)

Hür Mahmut Yücer, "Sünbül Sinan", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/sunbul-sinan (16.02.2020).

Hüseyin Elmalı, "Tasvir", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/tasvir--edebiyat#1 (11.11.2019).

İlhan Şahin, "Sancak", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/sancak (30.08.2019)

İlyas Çelebi, "Tılsım", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/tilsim (21.08.2019).

İlyas Çelebi, "Vefk", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/vefk (01.02.2020).

Kerim Kara, "Karabaş Velî", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/karabas-veli (27.04.2020).

Kerim Kara, "Mehmed Nasûhî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/mehmed-nasuhi (21.02.2020).

M. Yaşar Kandemir, "Cevâmiu'l-Kelim", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/cevamiul-kelim (13.11.2019).

M.Baha Tanman, "Rifâî Âsitânesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/rifai-asitanesi (25.01.2020).

Mahmûd Erol Kılıç, "Uşşâkiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/ussakiyye (15.03.2020).

Mehmet Aydın, "Hıristiyanlık", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/hiristiyanlik#2-kutsal-metinler-ve-dini-literatur (12.04.2020).

Mehmet İpşirli, "Paşmaklık", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/pasmaklik (21.08.2019)

Mehmet Serhan Tayşî, "Cemâl-i Halvetî", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/cemal-i-halveti (16.02.2020).

Mustafa Kara, "Ahmed El-Alevî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/ahmed-el-alevi (23.01.2020).

Mustafa Tatcı, "Şâbâniyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/sabaniyye (17.02.2020).

Nebi Bozkurt, "Na'l-i Şerif", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/nal-i-serif#1 (22.08.2019.

Nihat Azamat, "İbrâhîm Gülşenî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/İbrâhîm-gulseni (16.02.2020).

Nihat Azamat, "Kuşadalı İbrâhim Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/kusadali-İbrâhîm-efendi (27.04.2020).

Ömer Faruk Harman, "Yahudilik", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/yahudilik#2-kutsal-metinler-ve-dini-literatur (12.04.2020).

Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn Rûmî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/mevlana-celaleddin-i-rumi (04.01.2020).

Reşat Öngören, "Rûşeniyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/ruseniyye (25.05.2020).

Sadettin Ünal , "Kâbe", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/Kâbe#1 (11.11.2019).

Sâfi Arpaguş, "Post", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/post (05.01.2020)

Sargon Erdem, "Alem", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/alem--sembol#1 (29.08.2019);

Semih Ceyhan, "Taç", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/tâc#2-tasavvuf (23.11.2019).

Süleymân Uludağ, "Hırka", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/hirka (24.08.2019).

Süleymân Uludağ, "Fütüvvet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/futuvvet#1 (22.11.2019).

Ş. Barihüda Tanrıkorur, "Mevleviyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/mevleviyye (21.12.2019)

Şenay Yola, "Cerrâhiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/cerrahiyye (21.03.2020).

Şener, M., "Kabir", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/kabir#2-fikih (09.05.2020).

TDK Güncel Türkçe Sözlük, https://sozluk.gov.tr/ (Erişim tarihi ve saati: 28.12.2019, 21.35, 13.04.2020, 03.33)

Tülin Çoruhlu, "Tuğ", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/tug (30.08.2019).

Vildan S.Coşkun, "Na'l-i Şerif", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://İslâmansiklopedisi.org.tr/nal-i-serif#2-turk-edebiyati (Erişim tarihi ve saati: 22.08.2019).

https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/konya/kulturatlasi/destr. (Erişim tarihi ve saati: 25.05.2020, 17.14)

https://islamansiklopedisi.org.tr/aziz-mahmud-hudayi (Erişim tarihi ve saati: 29.04.2020, 19.34)

https://harcourts.com/blog/what-is-the-significance-of-the-vestments-priests-wear/#:~:text=Worn%20over%20the%20amice%2C%20the,the%20day%20or%20liturgical%20season. (Erişim tarihi ve saati: 18.08.2020, 09.57).

https://theodora.com/encyclopedia/a/amice.html (Erişim tarihi ve saati: 18.08.2020, 10.25).

https://www.definitions.net/definition/cincture#:~:text=In%20the%20Roman%20Catholic%20Church,the%20waist%20outside%20the%20alb.&text=Besides%20its%20functional%20role%20in,role%2C%20signifying%20chastity%20and%20purity. (Erişim tarihi ve saati: 18.08.2020, 10.10).

https://harcourts.com/blog/what-is-the-significance-of-the-vestments-priests-wear/#:~:text=Worn%20over%20the%20amice%2C%20the,the%20day%20or%20liturgical%20season. (erişim tarihi ve saati: 18. 08. 2020, 09.57).

https://en.wikipedia.org/wiki/Maniple_(vestment)#:~:text=Anglican%20commentators%20have%20described%20the,to%20the%20servants%20of%20God. (Erişim tarihi ve saati: 18.08.2020, 10.15).

https://www.newadvent.org/cathen/04608a.htm (Erişim tarihi ve saati: 18.08.2020, 10.29).

https://thecatholicspirit.com/news/local-news/welcomearchbishop/sacred-symbols/ (Erişim tarihi ve saati: 18.08.2020, 10.32).

https://en.wikipedia.org/wiki/Sticharion#:~:text=The%20sticharion%20is%20symbolic%20of,the%20Lord%20which%20flows%20therefrom.%22. (Erişim tarihi ve saati: 18.08.2020, 10.54)

EKLER

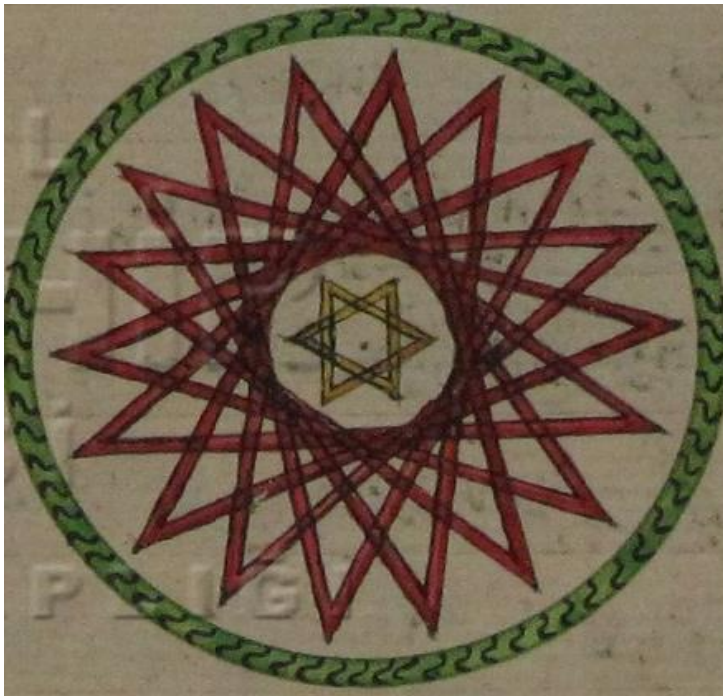
ŞEKİLLER

Şekil 1 İmâmeli tâc-ı şerîf (Bayrâmî tâc-ı şerîfi)

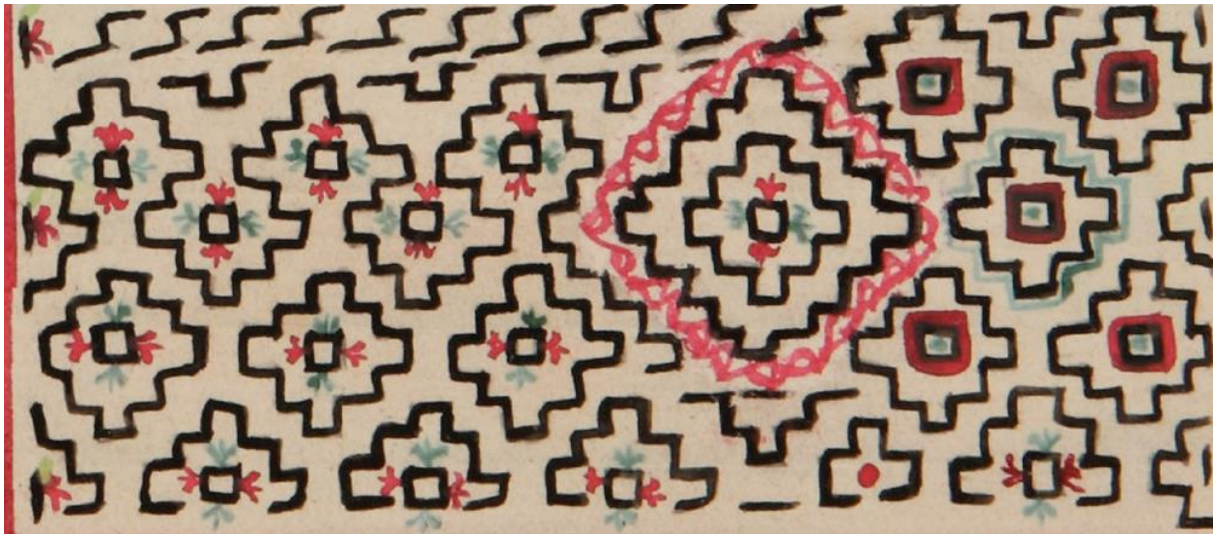
Keşkül Dergisi, 31 (2014), s. 85.

Şekil 2 İsmâil-i Rûmî gülü

İbrahim Eşrefi, *Risale-i Gül-Âbad*, (Osman Ergin Yazmalar, OEYz852), 57a.

Şekil 3 Tâc-ı şerîf süslemesi bedâhe

İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* C. I, s. 48.

Şekil 4Tâc-ı şerîf süslemesi elif harfi

İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* C. I, s. 48.

Şekil 5 Servi motifli tâc-ı şerîf

Keşkül Dergisi, 31 (2014), s. 69.

Şekil 6 Elifî tâc-ı şerîf

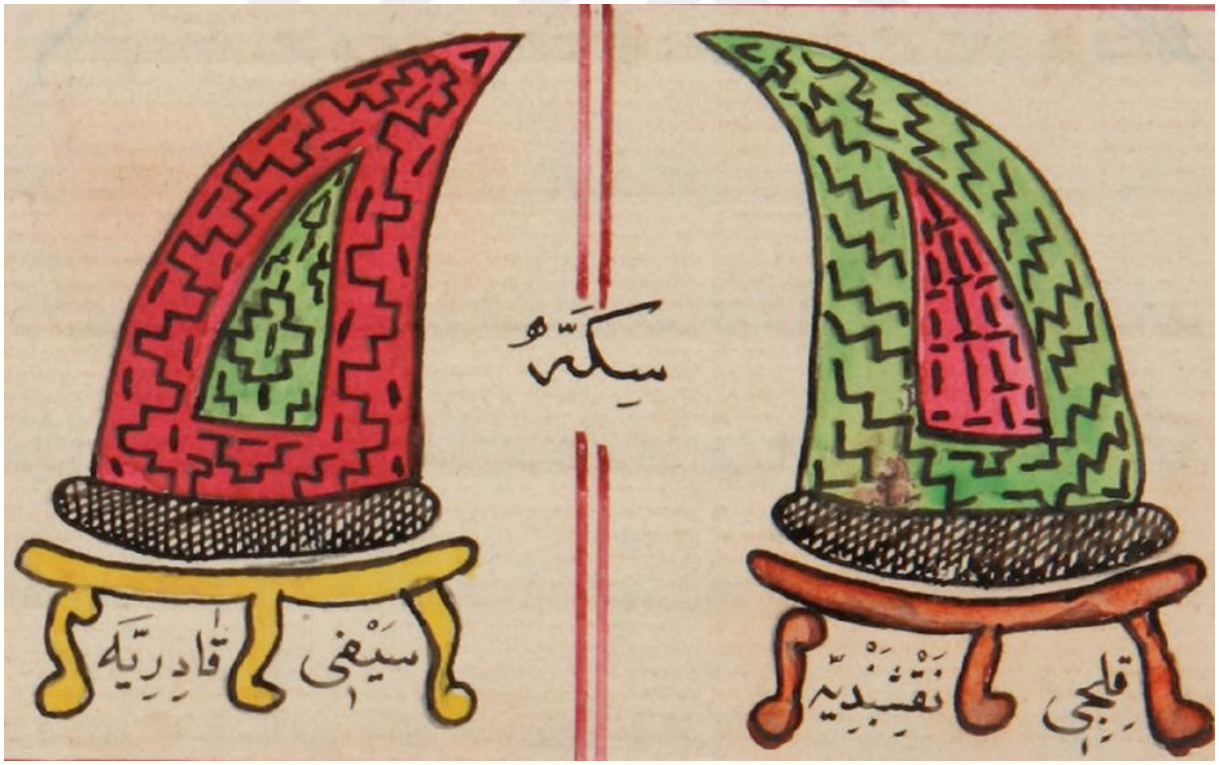
Keşkül Dergisi, 31 (2014), s. 69.

Şekil 7 Terksiz Himmetî tâc-ı şerîfi

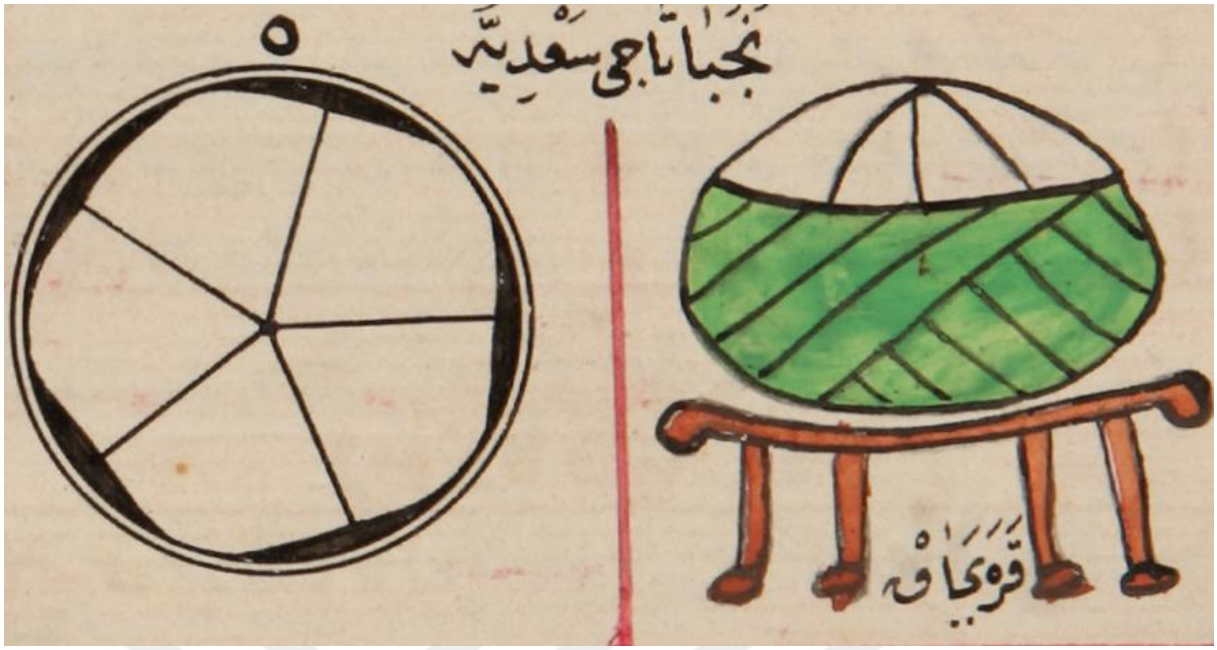
Keşkül Dergisi, 31 (2014), s. 84.

Şekil 8 Seyfî tâc-ı şerîf

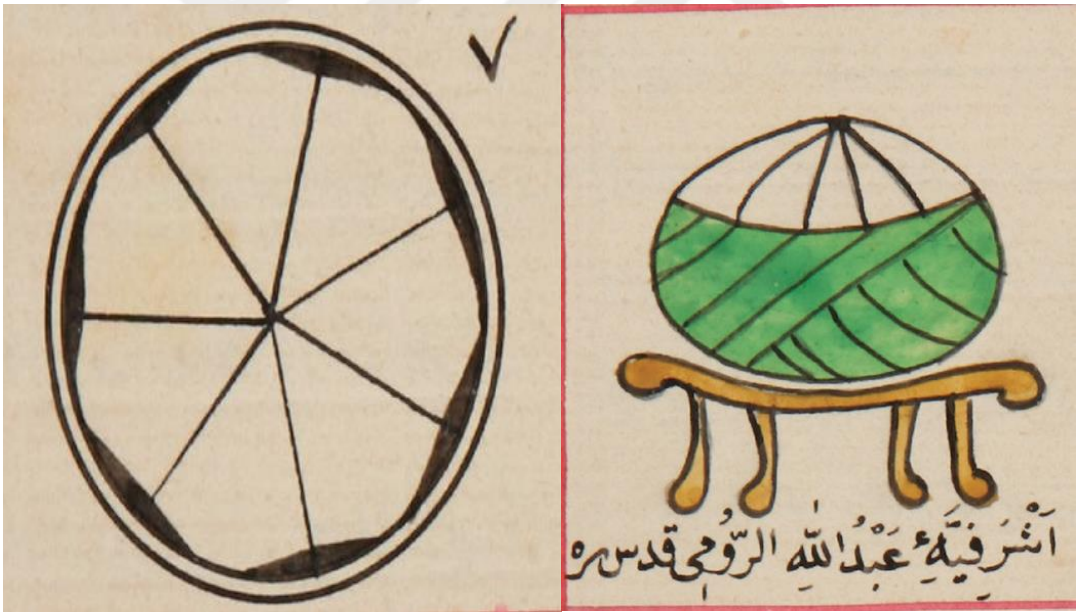
İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb*, C. I, s. 26.

Şekil 9 Beş terkli tâc-ı şerîf (Sa'diyye Nücebâ tâc-ı şerîfi)

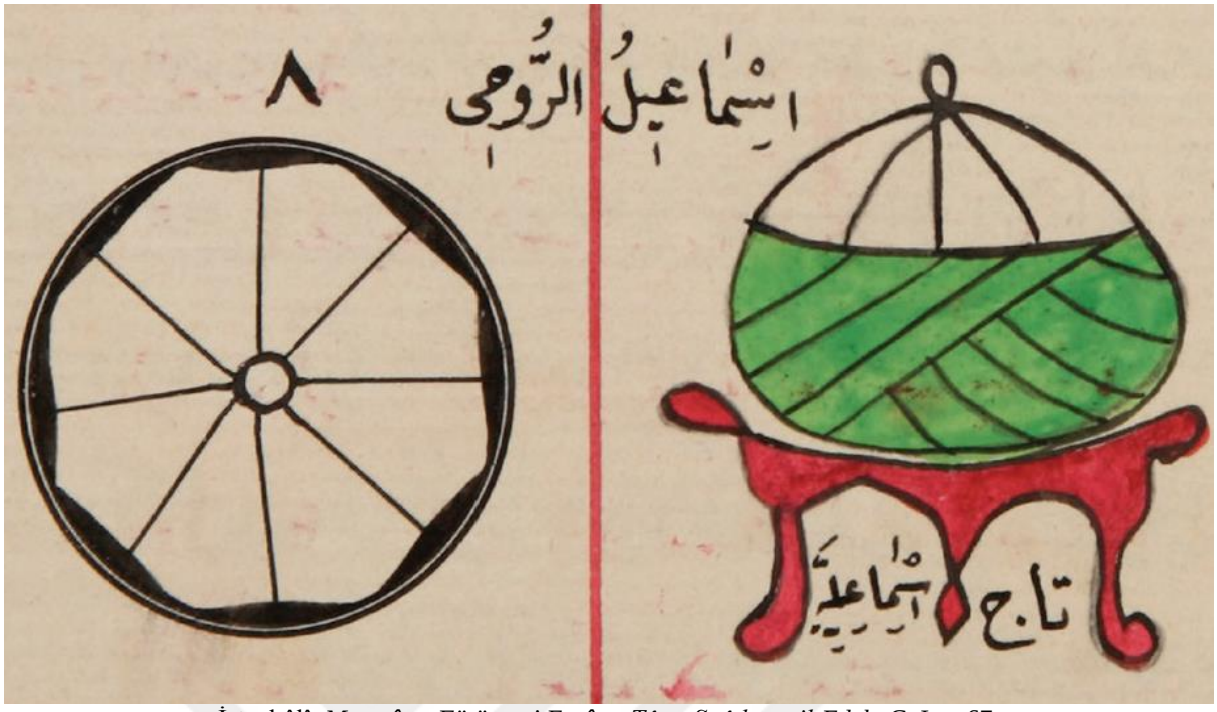
İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* C. I, s. 52.

Şekil 10 Yedi terkli tâc-ı şerîf (Eşrefiyye tâc-ı şerîfi)

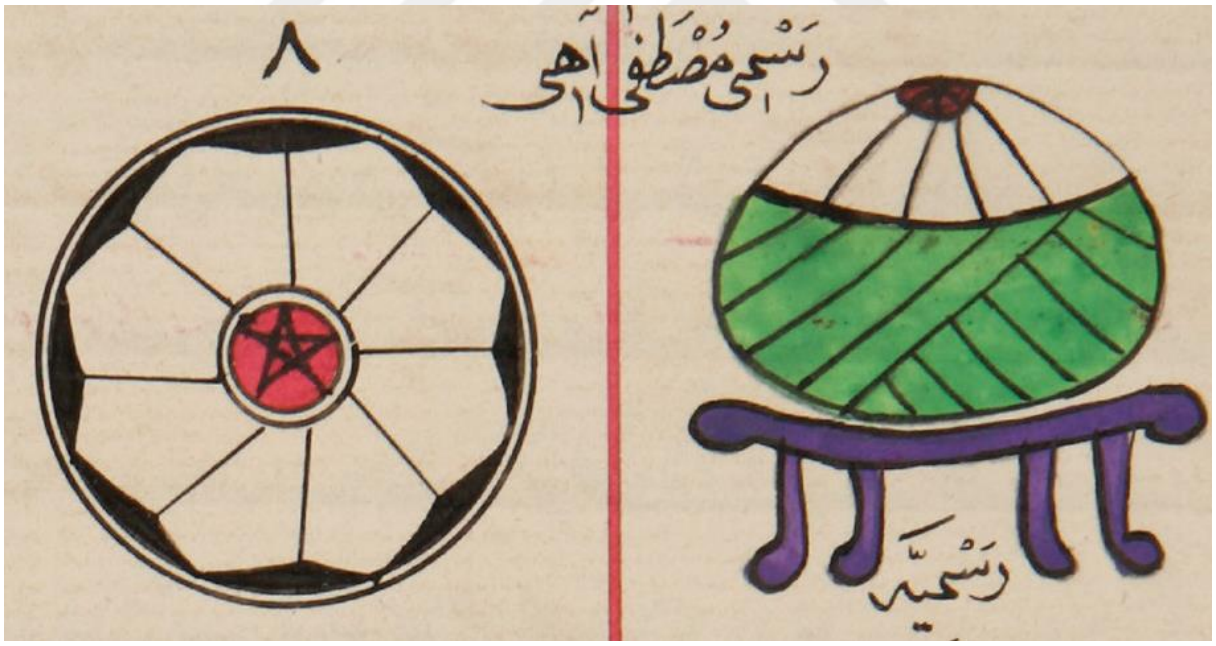
İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* C. I, s. 59.

Şekil 11 Sekiz terkli tâc-ı şerîf (İsmâil-i Rûmî tâc-ı şerîfi)

İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* C. I, s. 67.

Şekil 12 Sekiz terkli tâc-ı şerîf (Resmî Mustafa Ahî tâc-ı şerîfi)

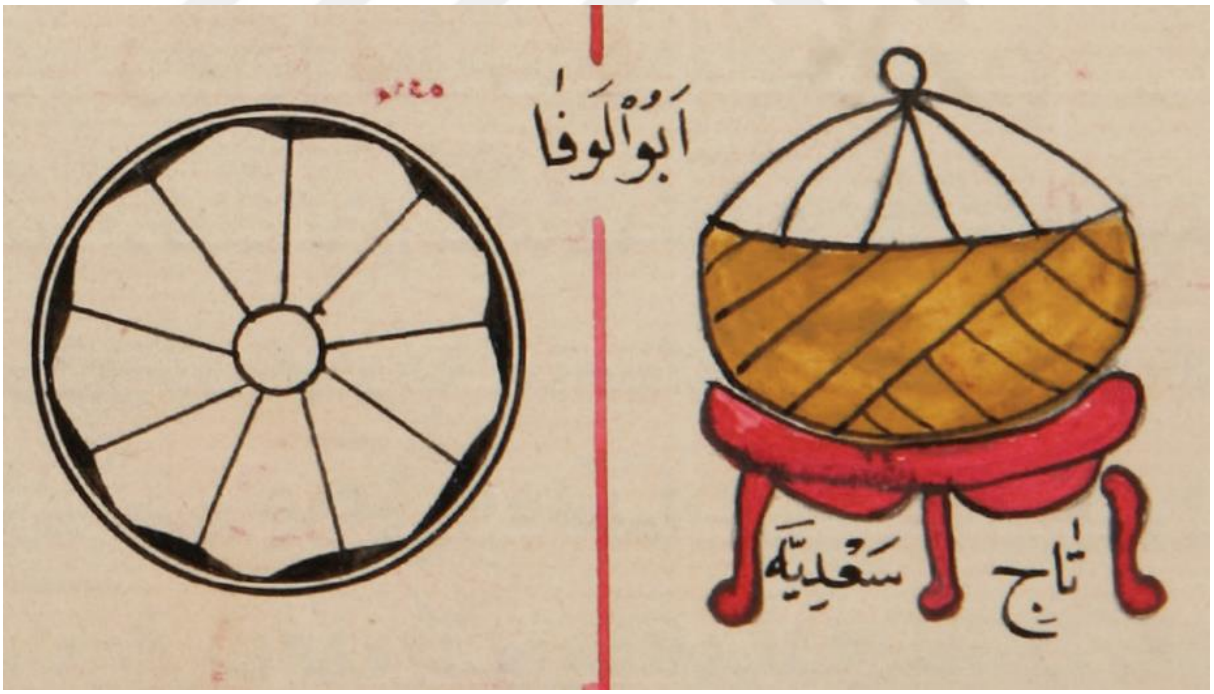
İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* C. I, s. 68.

Şekil 13 Sekiz terkli tâc-ı şerîf (Kādirî halîfe tâc-ı şerîfi)

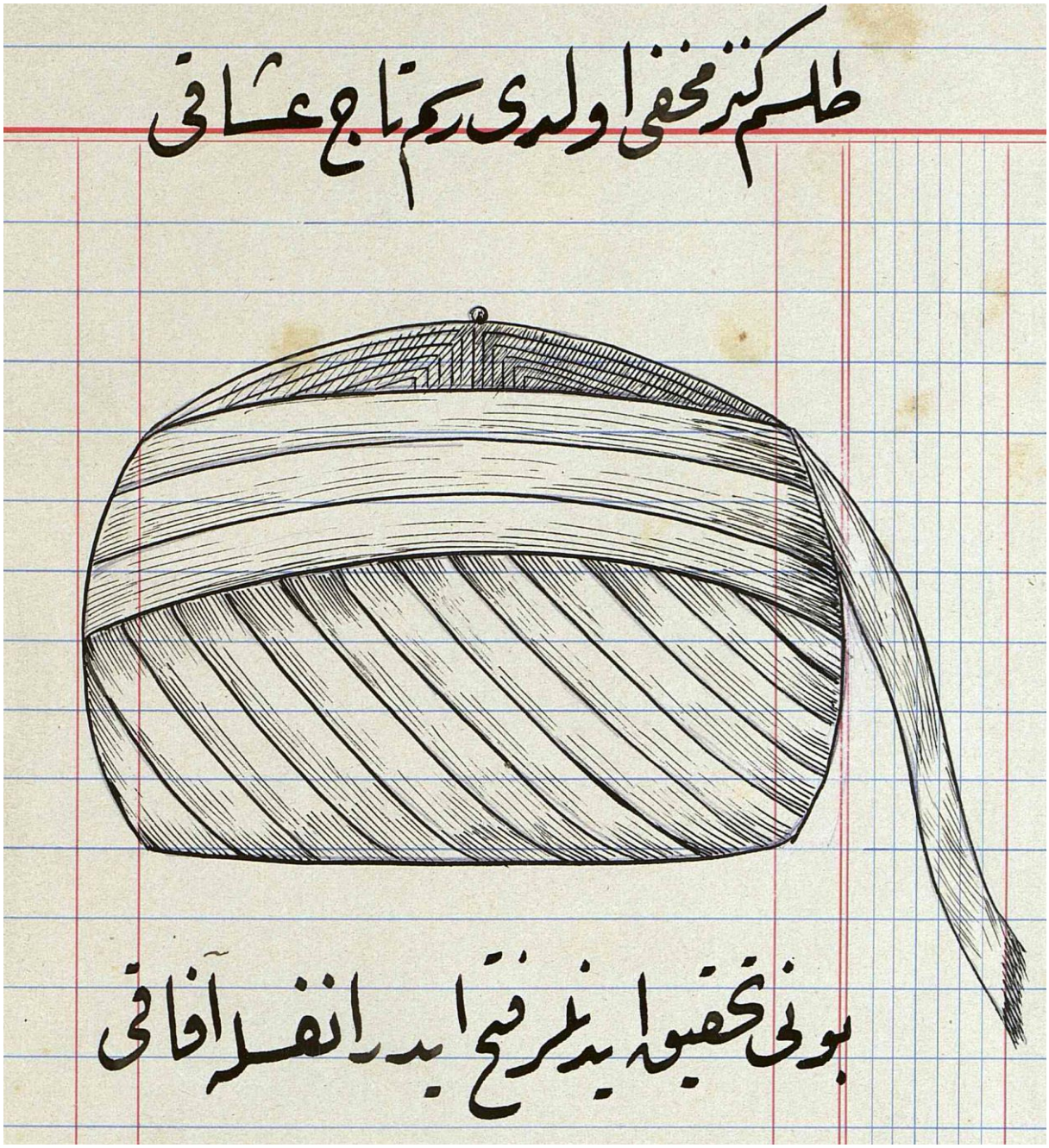
Keşkül Dergisi, 32 (2014), s. 118.

Şekil 14 Dokuz terkli Sa'diyye tâc-ı şerîfi

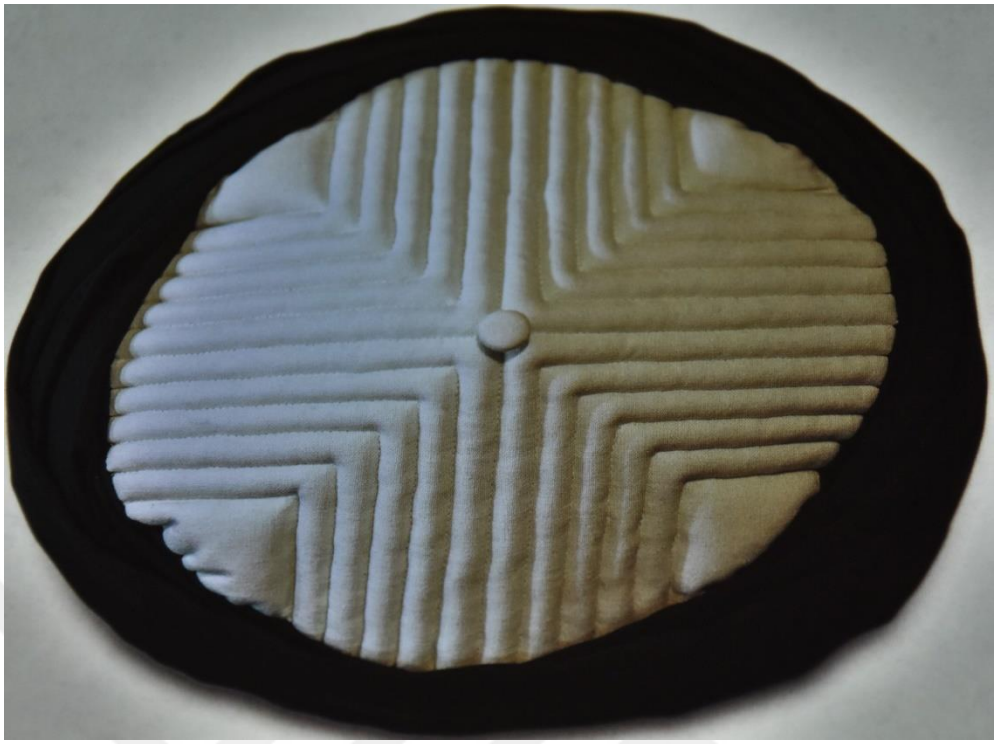
İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb*, C. I, s. 72.

Şekil 15 Kırk dallı Halvetî - Uşşâkī tâc-ı şerîf çizimi

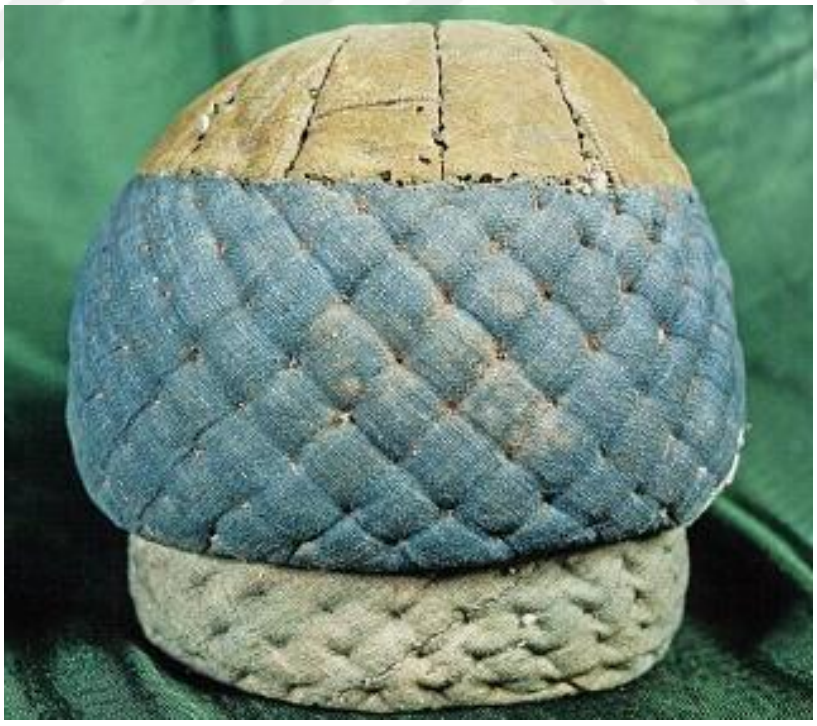
Hüseyin Vassâf, Sefîne-i Evliyâ-i Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 2308), C. IV, s. 195.

Şekil 16 Kırk dallı Halvetî tâc-ı şerîfi (Seyyid Yahyây-ı Şirvânî tâc-ı şerîfi)

Keşkül Dergisi, 29 (2013), s. 6.

Şekil 17 On üç terkli Celvetî tâc-ı şerîfi

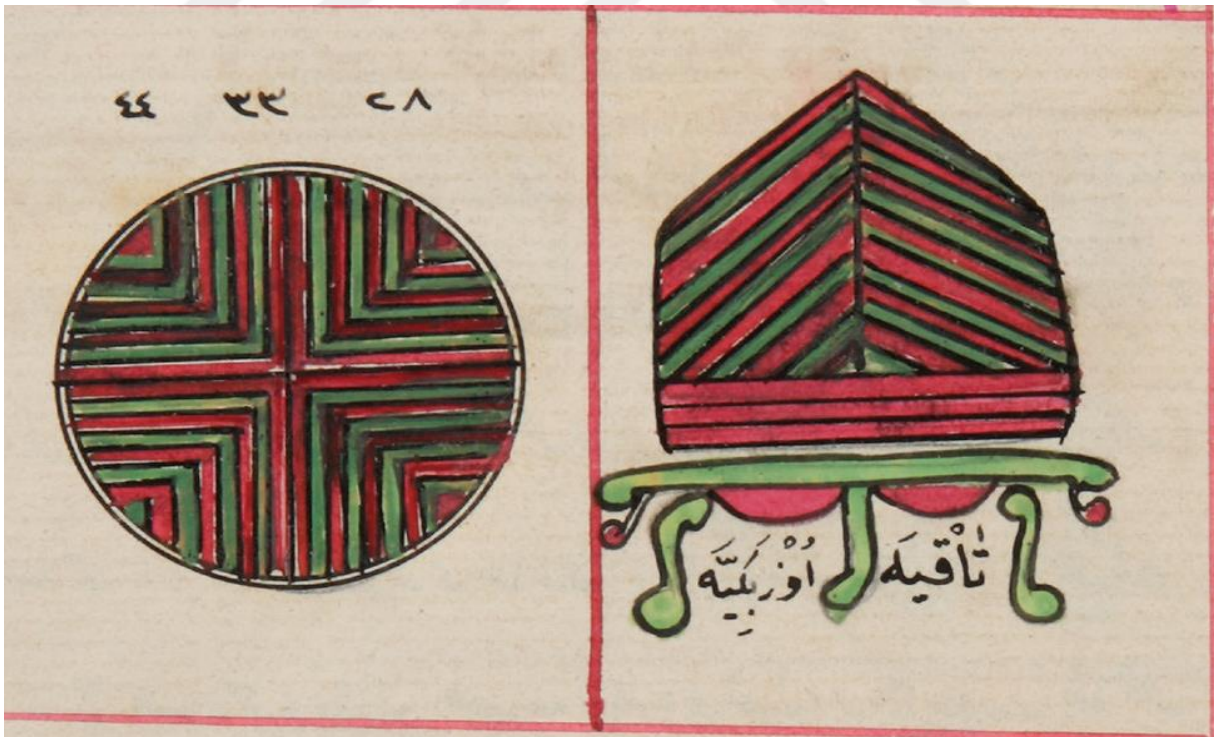
https://islamansiklopedisi.org.tr/aziz-mahmud-hudayi (29.04.2020, 19.34)

Şekil 18 On dört terkli tâc-ı şerîf (Seyyid Nizâmoğlu tâc-ı şerîfi)

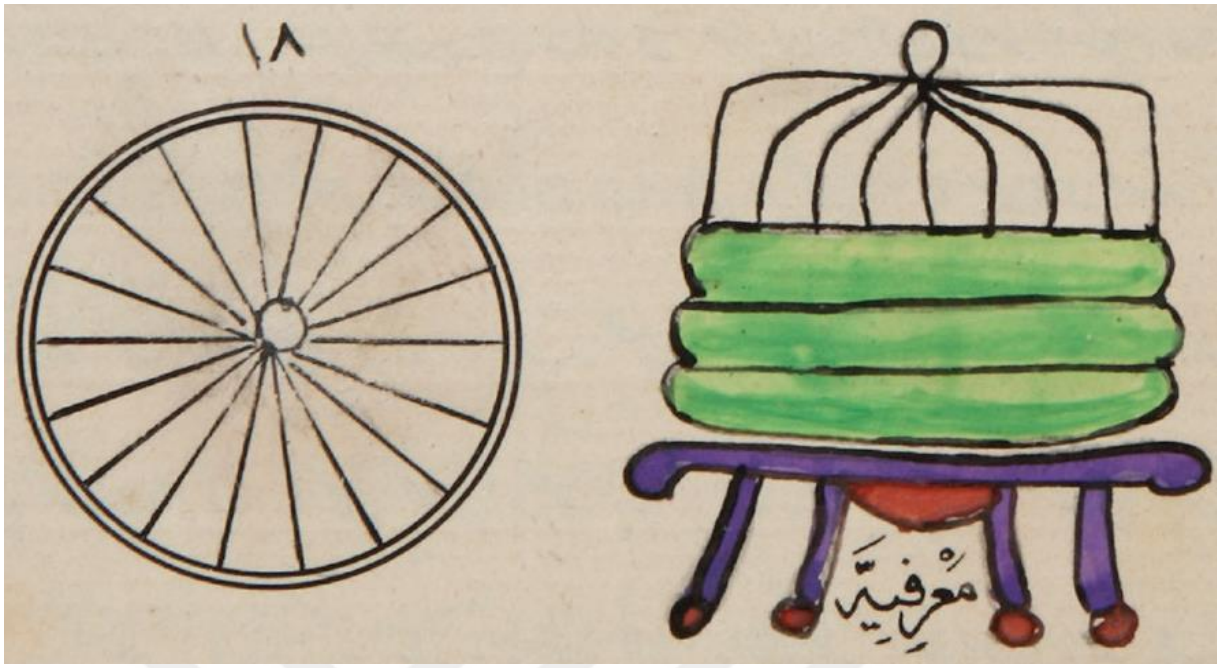
Keşkül Dergisi, 36 (2016), s. 81.

Şekil 19 Yirmi sekiz fitilli tâc-ı şerîf

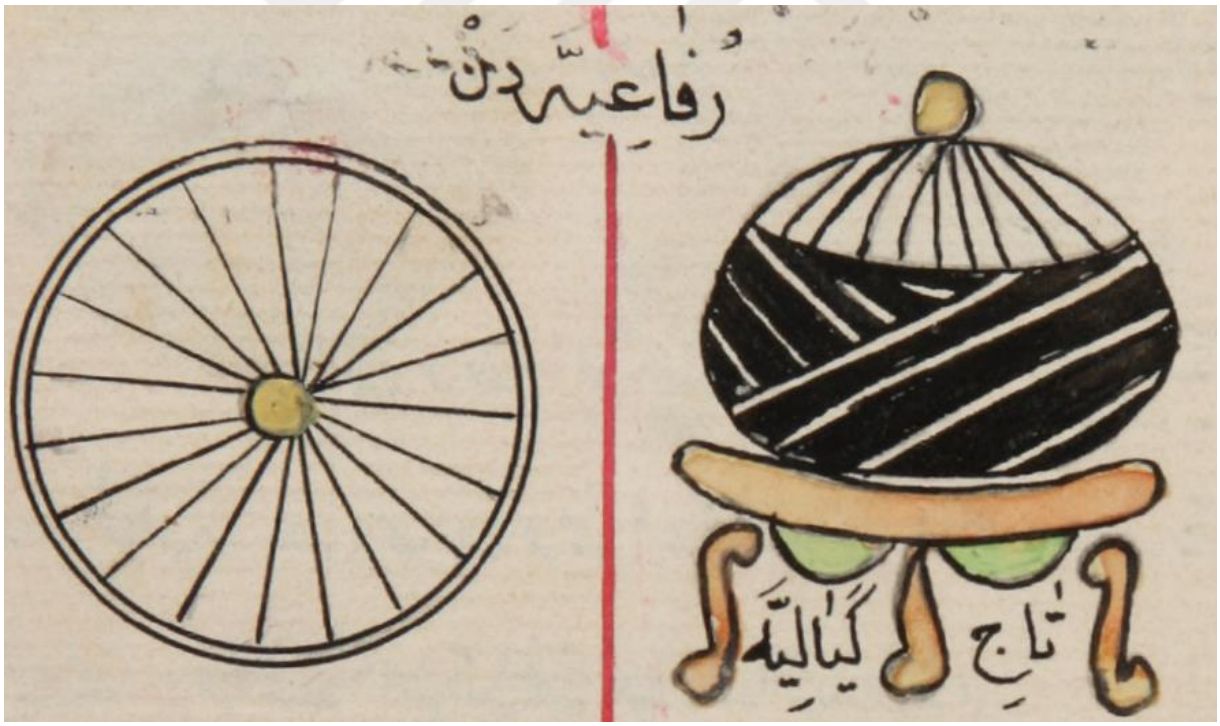
İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb*, C. I, s. 79.

Şekil 20 On sekiz terkli Ma'rifî tâc-ı şerîfi

İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* C. I, s. 85.

Şekil 21 On dokuz terkli Rifâî-Keyâliyye kolu tâc-ı şerîfi

İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* C. I, s. 87.

Şekil 22 Destegül

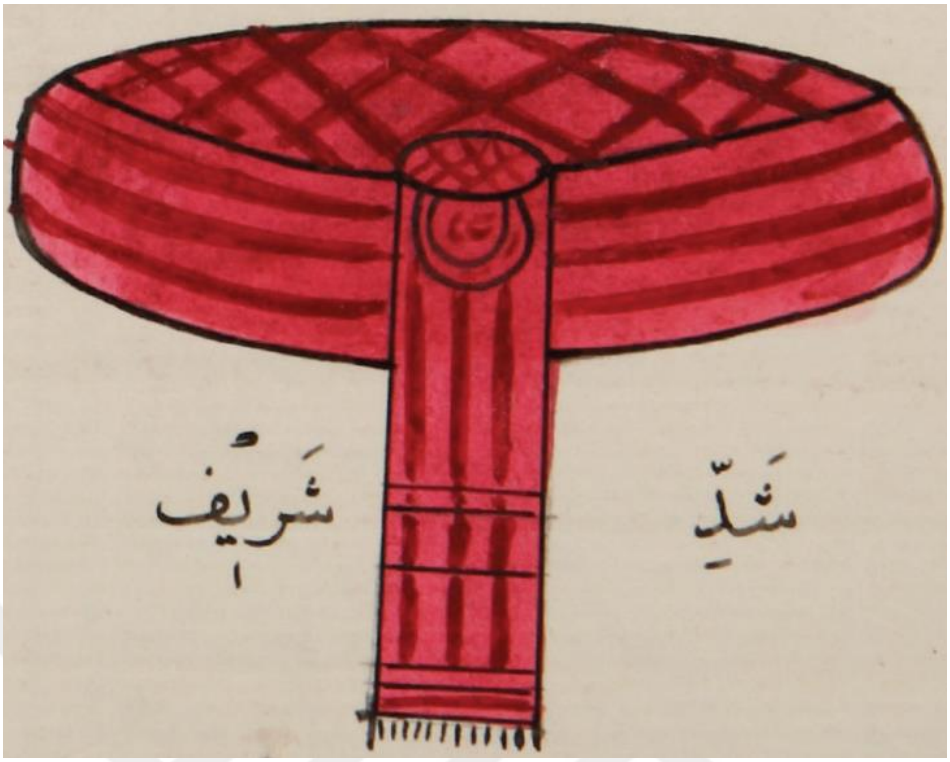
İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarikat-ı Aliyye*, C. I, s. 10.

Şekil 23 Tennûre

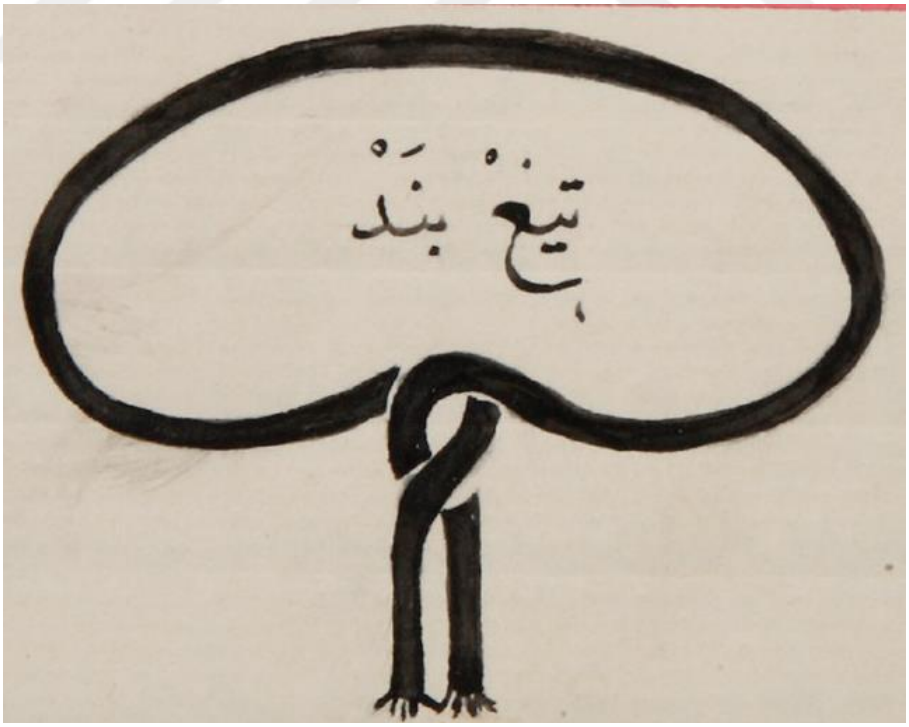
İstânbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Libâs-ı Kisve Be Tarîkat-ı Aliyye*, C. I, s. 15.

Şekil 24 Şed

İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Şed ve Elfe-Nemed*, C. I, s. 2.

Şekil 25 Tığbend

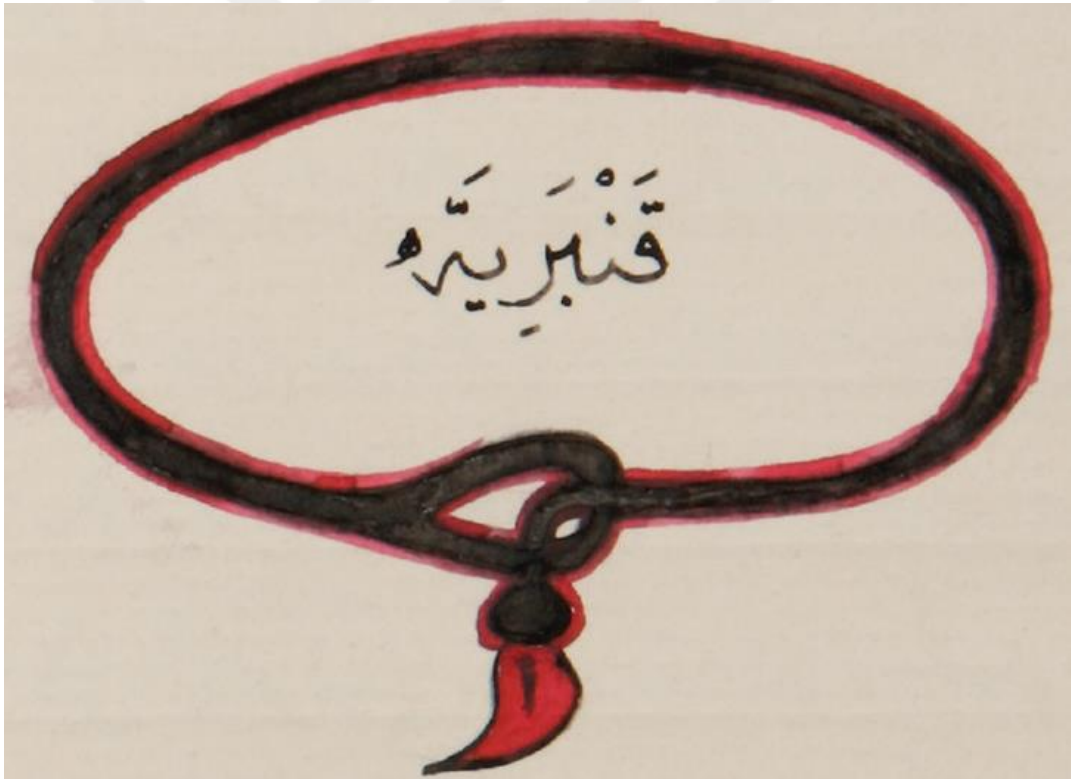
İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Şed ve Elfe-Nemed*, C. I, s. 13.

Şekil 26 Palheng

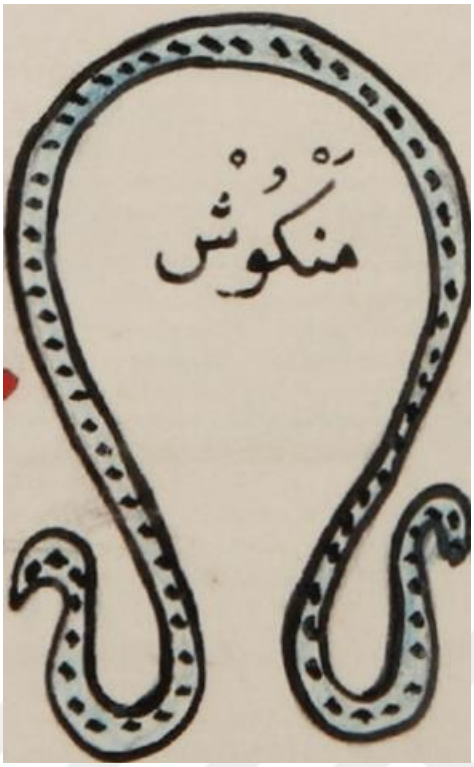
İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Şed ve Elfe-Nemed*, C. I, s. 19.

Şekil 27 Kanberiyye

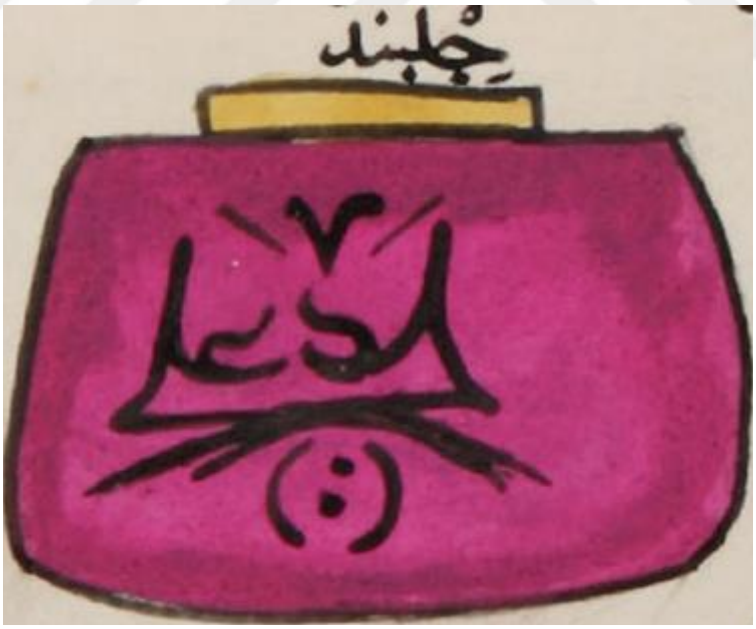
İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Şed ve Elfe-Nemed*, C. I, s. 12.

Şekil 28 Mengûş

İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Edevât-ı Çehiz Be-Dervişân an Tarîkat-ı Aliyye,* C. I, s. 17.

Şekil 29 Cilbend

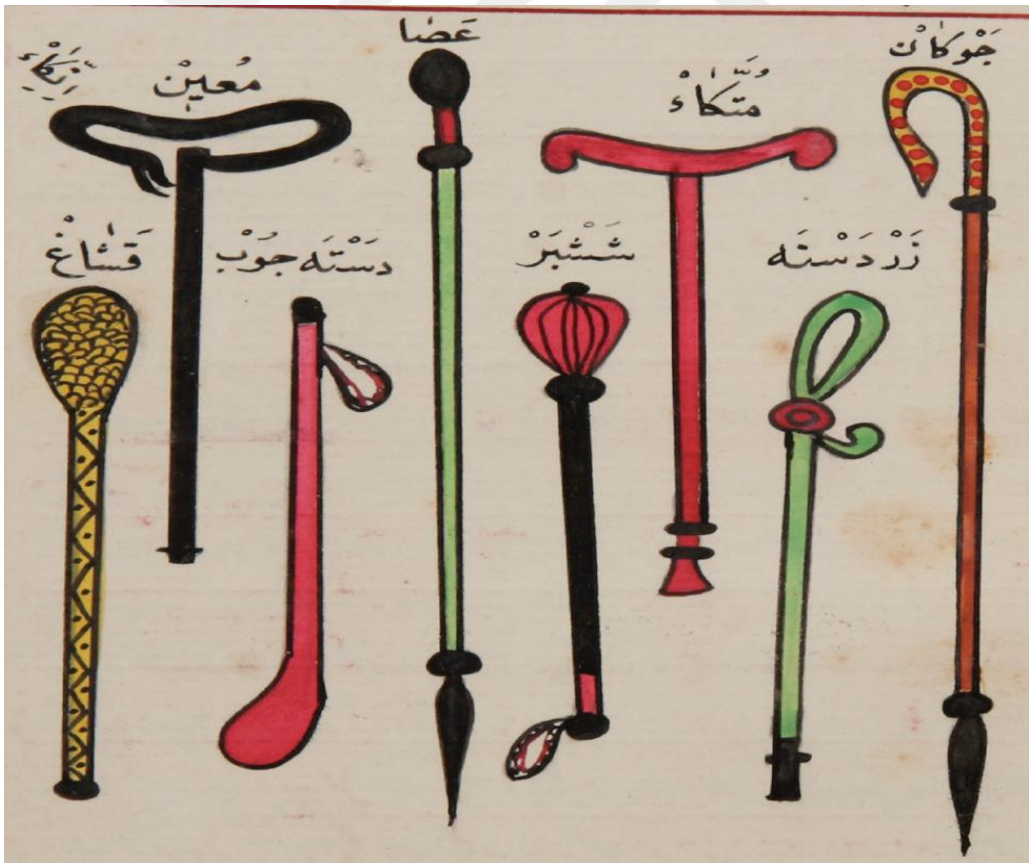
İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Edevât-ı Çehiz Be-Dervişân an Tarîkat-ı Aliyye,* C. I, s. 13.

Şekil 30 Somat

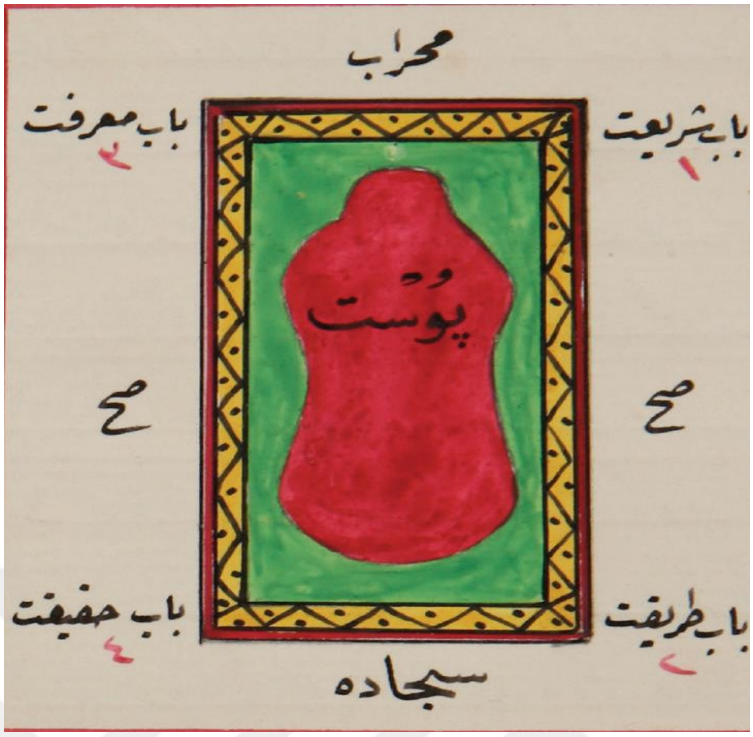
İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Edevât-ı Çehiz Be-Dervişân an Tarîkat-ı Aliyye,* C. I, s. 13.

Şekil 31 Asâ vb. cihazlar

İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Seccâde ve Asâ,* C. I, s. 3.

Şekil 32 Seccâde

İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Seccâde ve Asâ,* C. I, s. 12.

Şekil 33 Müttekâ, Muîn, Zerdeste

Müttekâ: Mevlânâ Müzesi, Konya; Muîn: İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Seccâde ve Asâ,* C. I, s. 3; Zerdeste: *Keşkül Dergisi*, 40 (2017), s. 40.

Şekil 34 Halvet kolanı

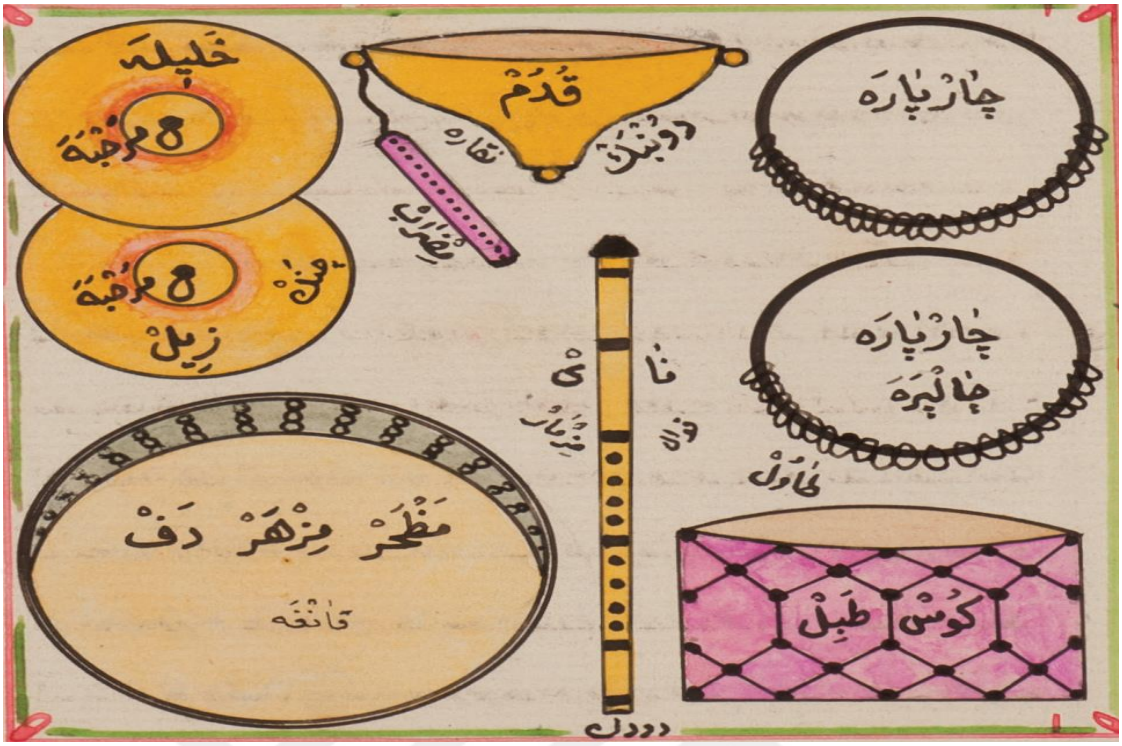
Keşkül Dergisi, 31 (2014), s. 89.

Şekil 35 Tılsımlı gömlek

Hülya Tezcan, *Topkapı Sarayı'ndaki Şifalı Gömlekler*, Bika Kültür Kitaplığı, İstanbul 2006, s. 33.

Şekil 36 Çeşitli mûsikî âletleri

İstanbûlî, *Mecmûatü'z-Zarâif ve Sandûkatü'l-Maârif* (Müellif nüshası) s. 160.

Şekil 37 Harp âletleri

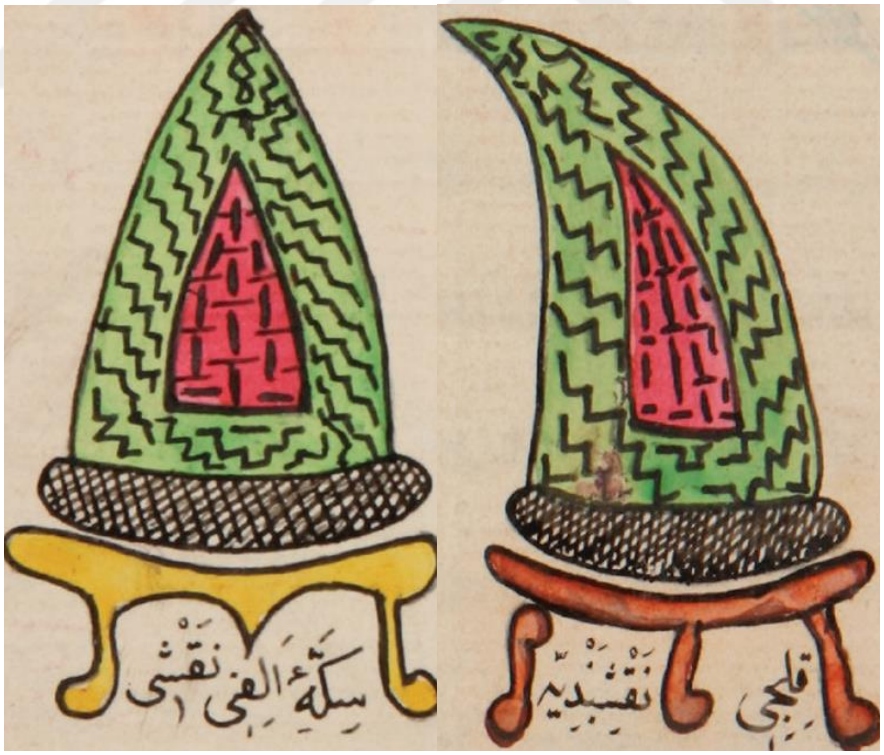
İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Edevât-ı Cehiz-i Dervişân*, C. I, s. 9.

Şekil 38 Bedâhe işlemeli müjgânlı Özbekî tâc-ı şerifi

Keşkül Dergisi, 36 (2016), s. 14.

Şekil 39 Elifî ve Seyfî Nakşî sikkeleri

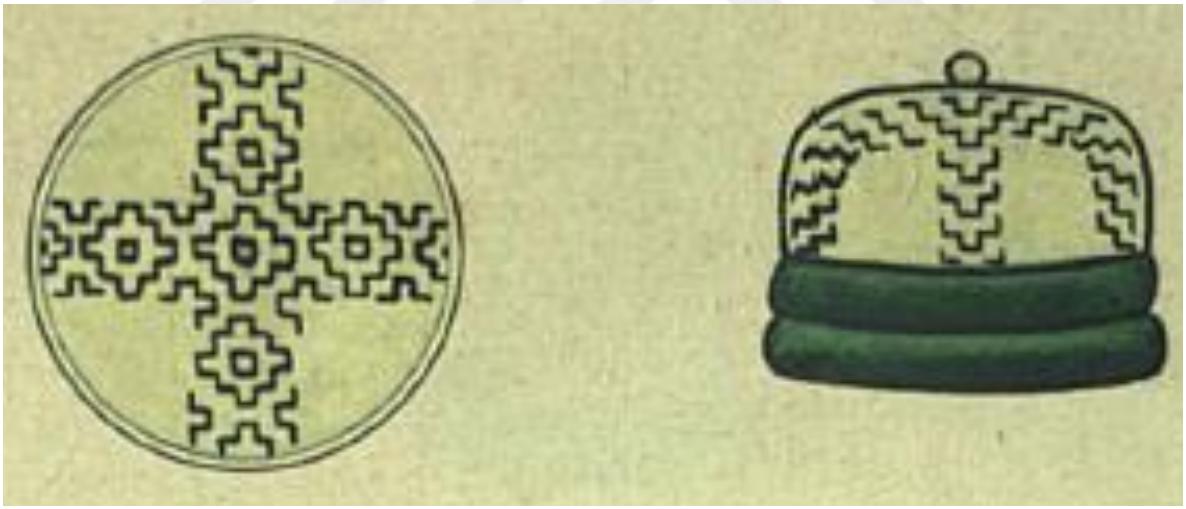
İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb*, C. I, s. 23, 26.

Şekil 40 Yirmi sekiz terkli tâc-ı şerîfin üssten görünüşü

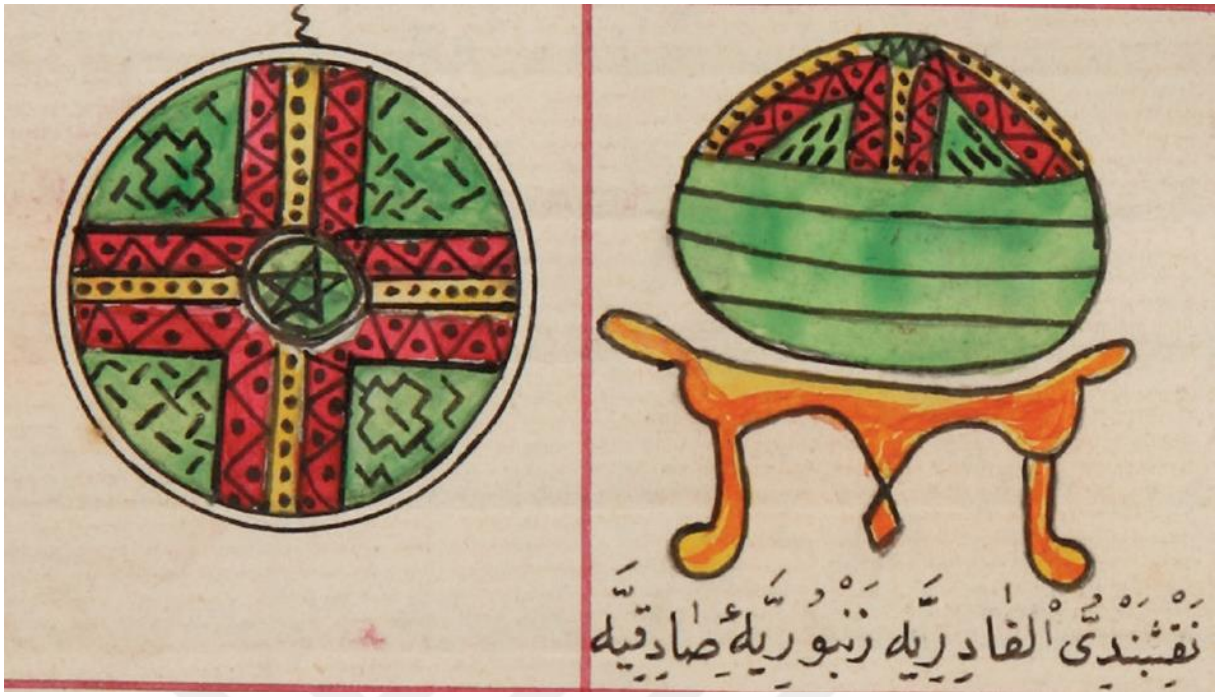
İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb*, C. I, s. 79.

Şekil 41Dört terkli Edhemî tâc-ı şerîf

Revnakoğlu Arşivi, zf. no. 55 / 100.

Şekil 42 Dört terkli Nakşî – Kādirî – Zenbûrî tâc-ı şerifi

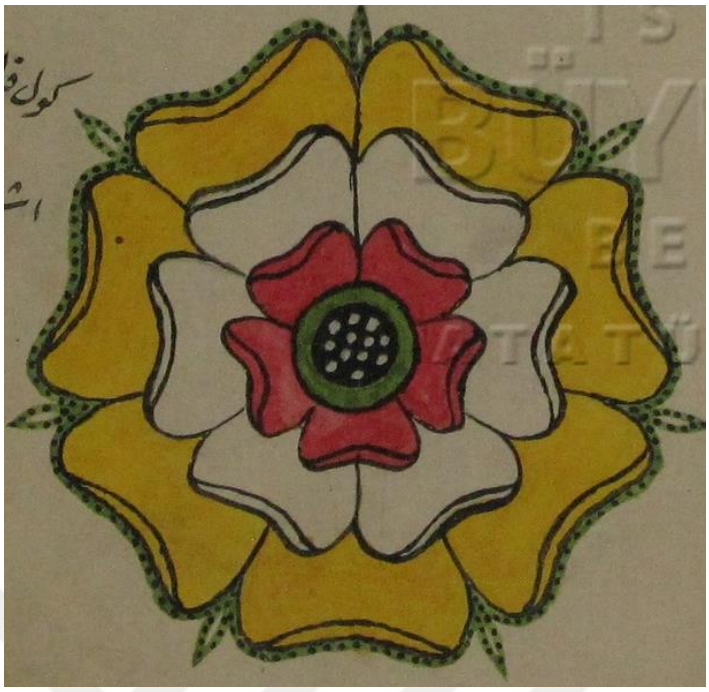
İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb*, C. I, s. 23.

Şekil 43 Bağdâdî gülü

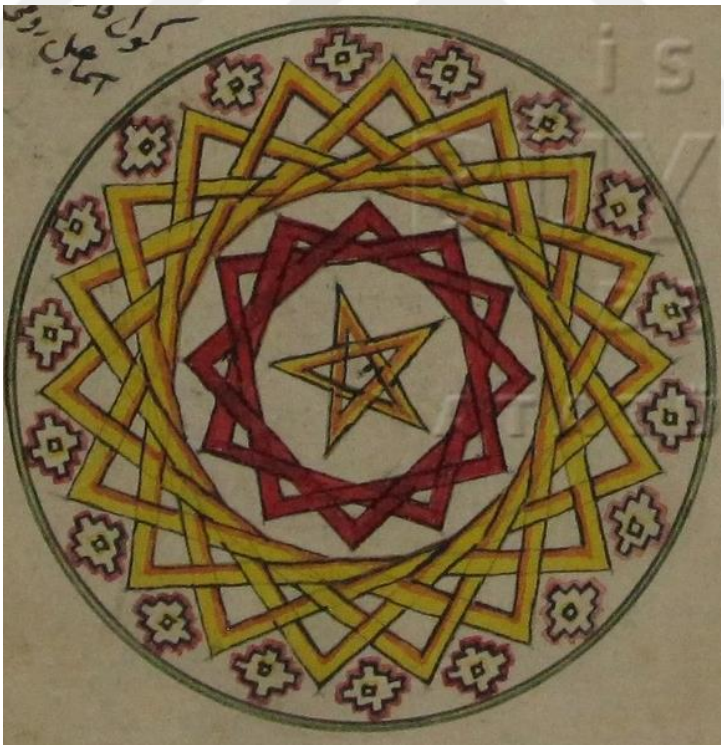
İbrâhim Eşrefî, *Risâle-i Gül-Âbâd*, (Osman Ergin Yazmalar, OEYz852), 70b.

Şekil 44 Eşrefiyye gülü

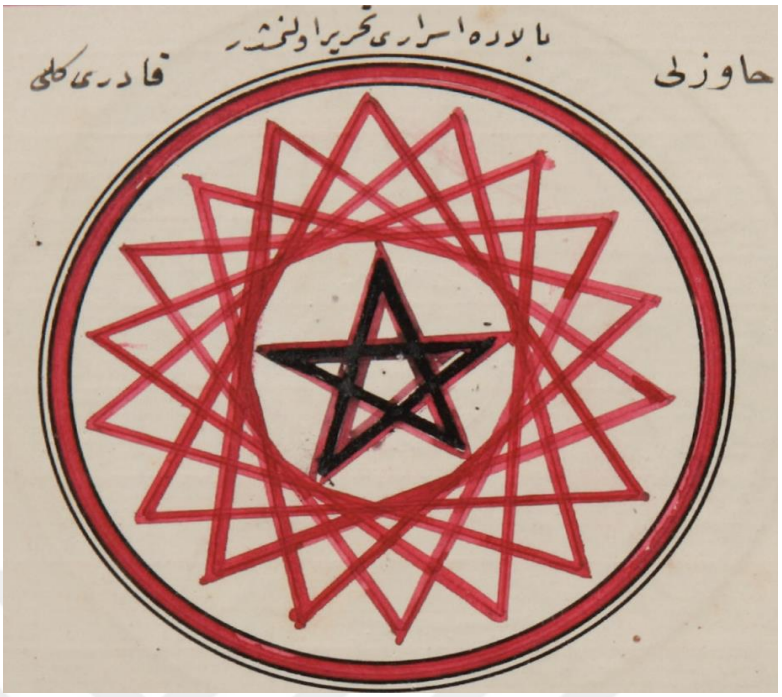
İbrâhim Eşrefî, *Risâle-i Gül-Âbâd*, (Osman Ergin Yazmalar, OEYz852), 68b.

Şekil 45 İsmâil-i Rûmî halîfe gülü

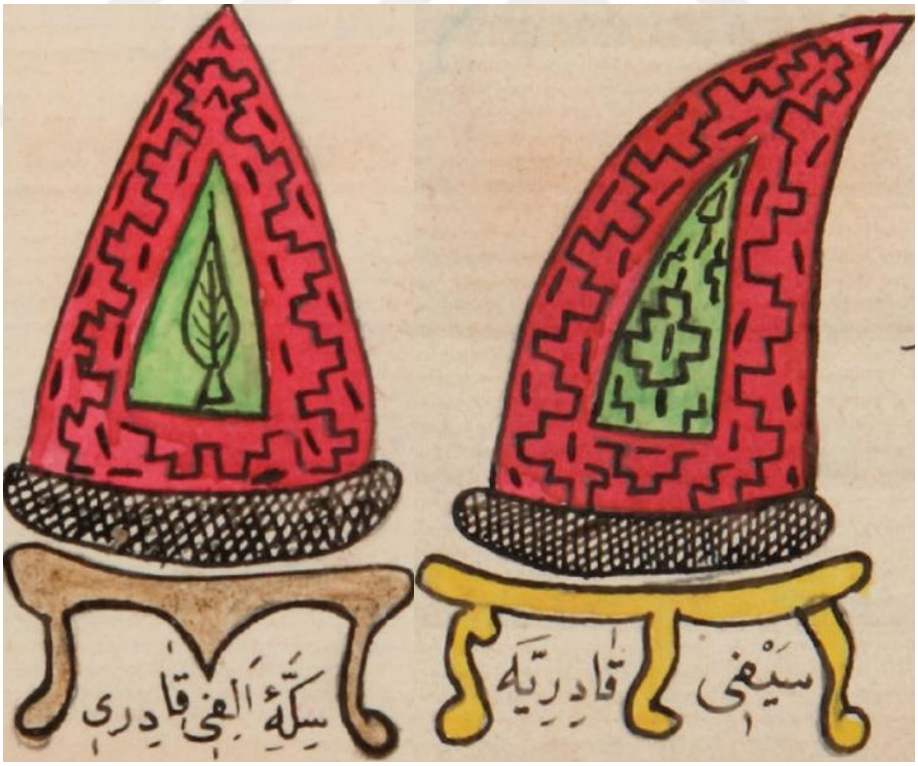
İbrâhim Eşrefî, *Risâle-i Gül-Âbâd*, (Osman Ergin Yazmalar, OEYz852), 76b.

Şekil 46 Havuzlu gül

İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Mühr-i Gül Âbad,* C. I, s. 21.

Şekil 47 Elifî ve Seyfî Kādirî sikkeleri

İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* C. I, s. 23, 26.

Şekil 48 Mur Ali Baba Dergâhı son şeyhi Abdülvâhid Efendi

Revnakoğlu Arşivi, zf. no. 231 / 85.

Şekil 49 Çelebilerin destârlı sikkesi

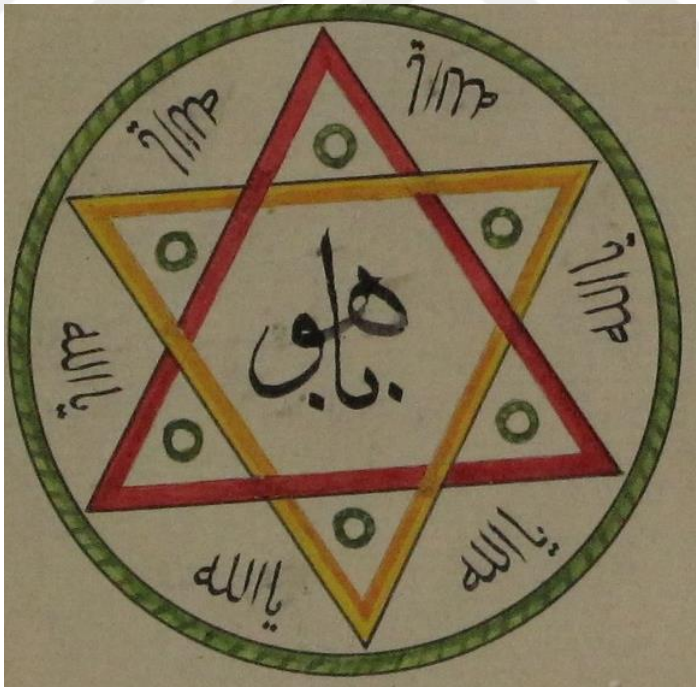
https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/konya/kulturatlasi/destr (15. 06. 2020, 18.48)

Şekil 50 Çelebi olmayanların destârlı sikkesi

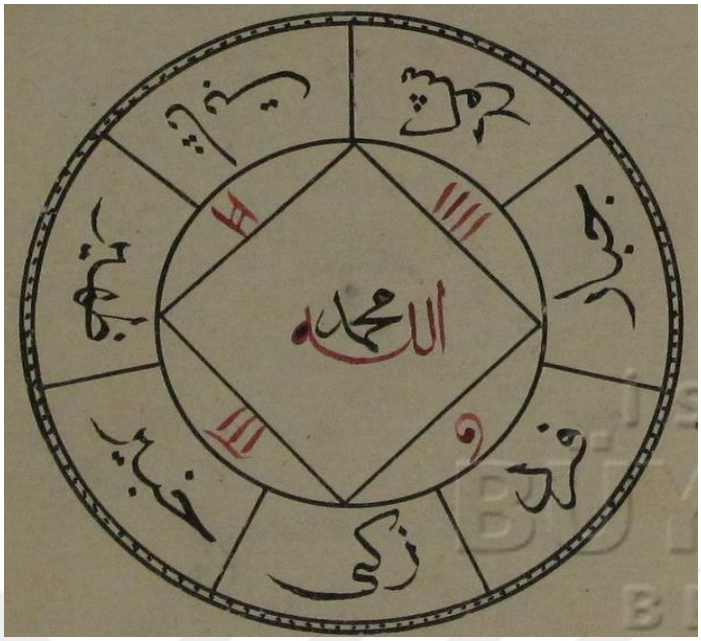
https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/konya/kulturatlasi/destr (15. 06. 2020, 18. 50)

Şekil 51 Sa'dî Abdüsselâm gülü

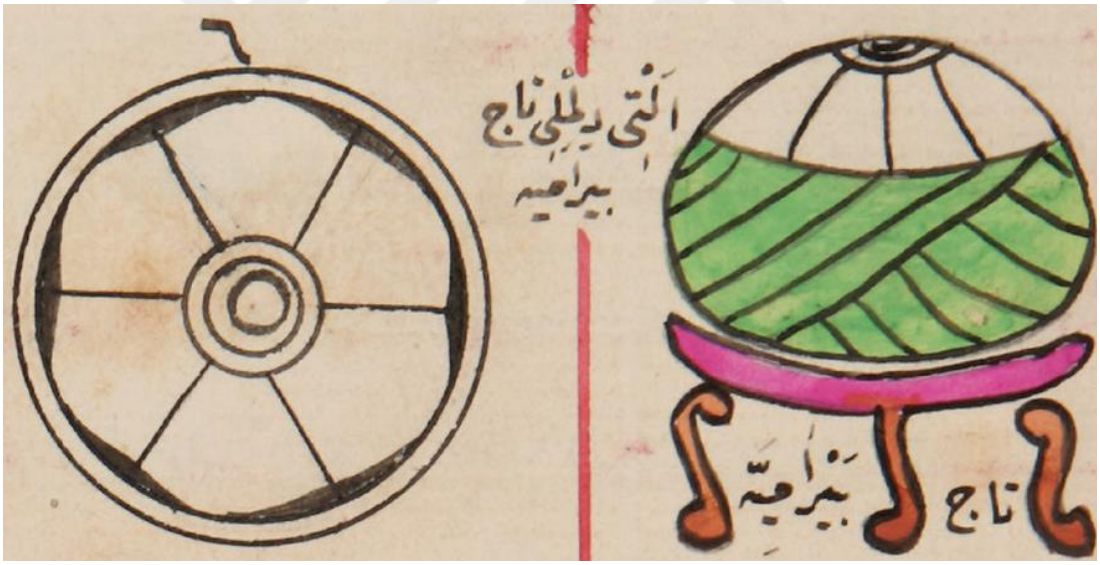
İbrâhim Eşrefî, *Risâle-i Gül-Âbâd*, (Osman Ergin Yazmalar, OEYz852), 77b.

Şekil 52 Sa‘dî bey'atlı derviş gülü

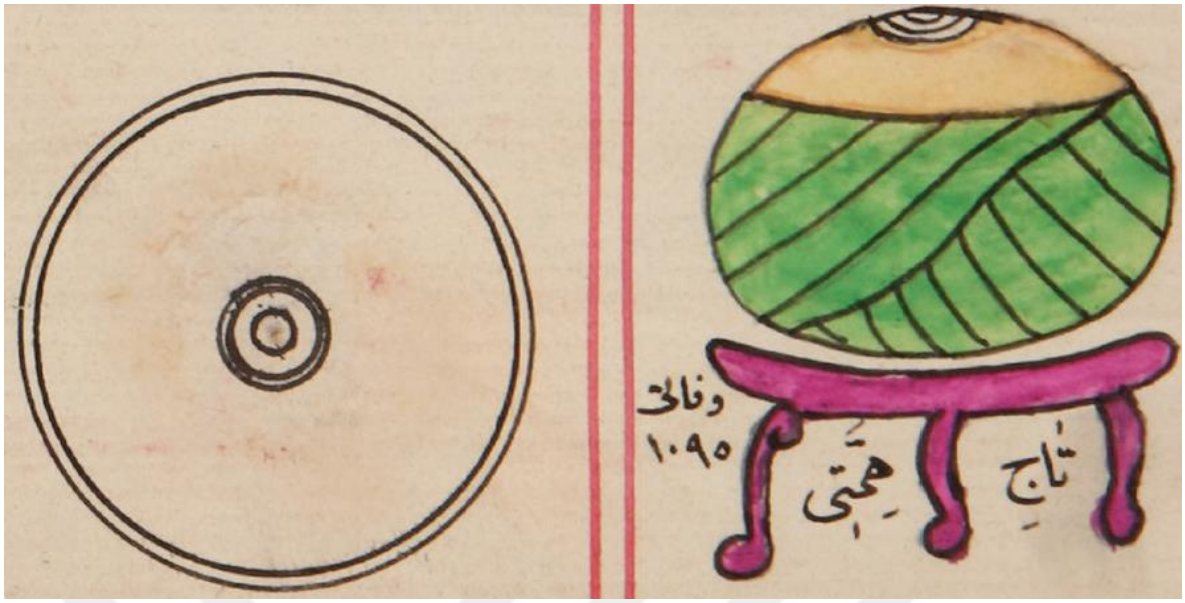
İbrâhim Eşrefî, *Risâle-i Gül-Âbâd*, (Osman Ergin Yazmalar, OEYz852), 82b

Şekil 53 Bayrâmî tâc-ı şerîfi

İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* C. I, s. 56.

Şekil 54 Himmetî tâc-ı şerîfi

İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* C. I, s. 20.

Şekil 55 Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin giydiği pabuç

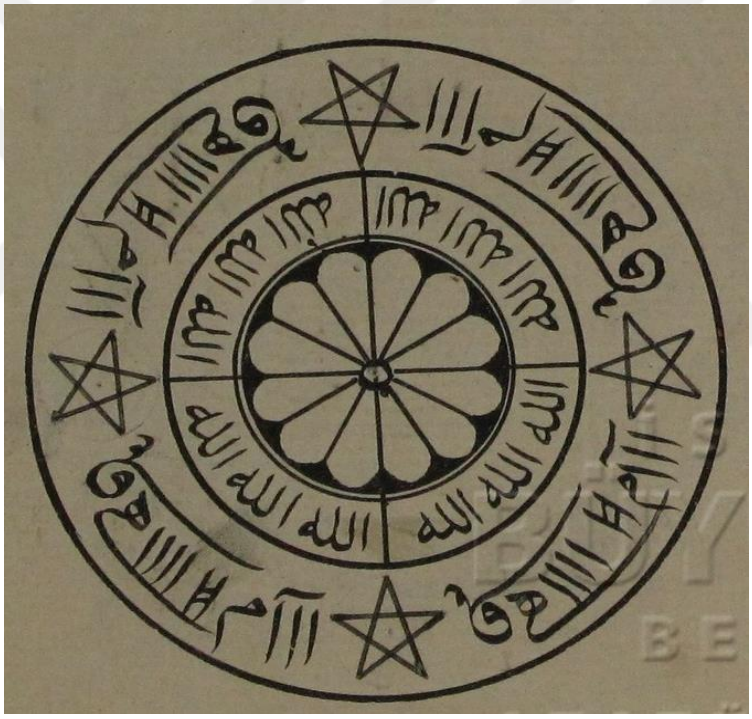
Keşkül Dergisi, 31 (2014), s. 33.

Şekil 56 Şâzelî Hicaz kofiyesi

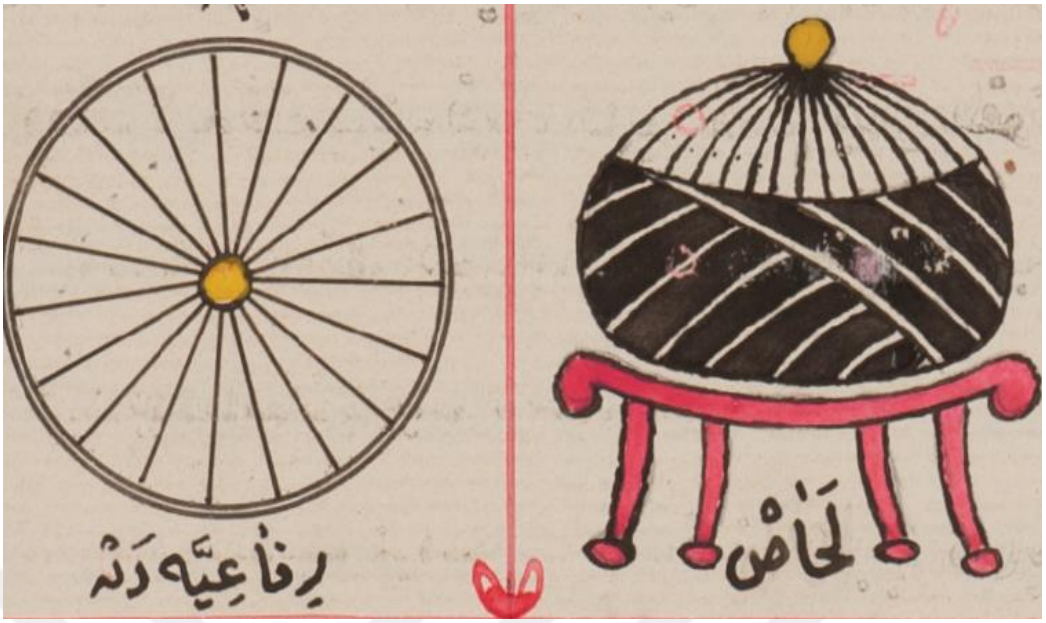
Nurhan Atasoy, *Derviş Çeyizi Türkiye'de Tarikat Giyim-Kuşam Tarihi*, s. 205

Şekil 57 Rifâî bey'atlı derviş gülü

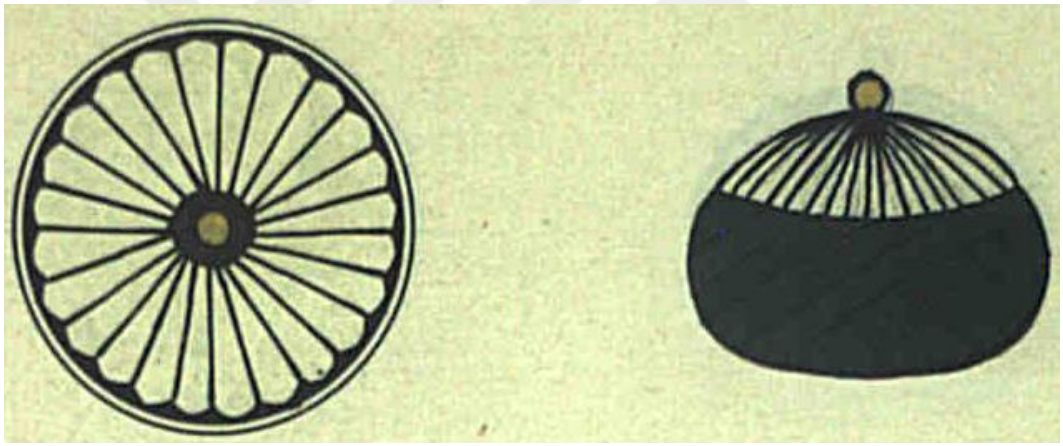
İbrâhim Eşrefî, *Risâle-i Gül-Âbâd*, (Osman Ergin Yazmalar, OEYz852), 79b.

Şekil 58 Rifâî Lihâsî kolu tâc-ı şerîfi

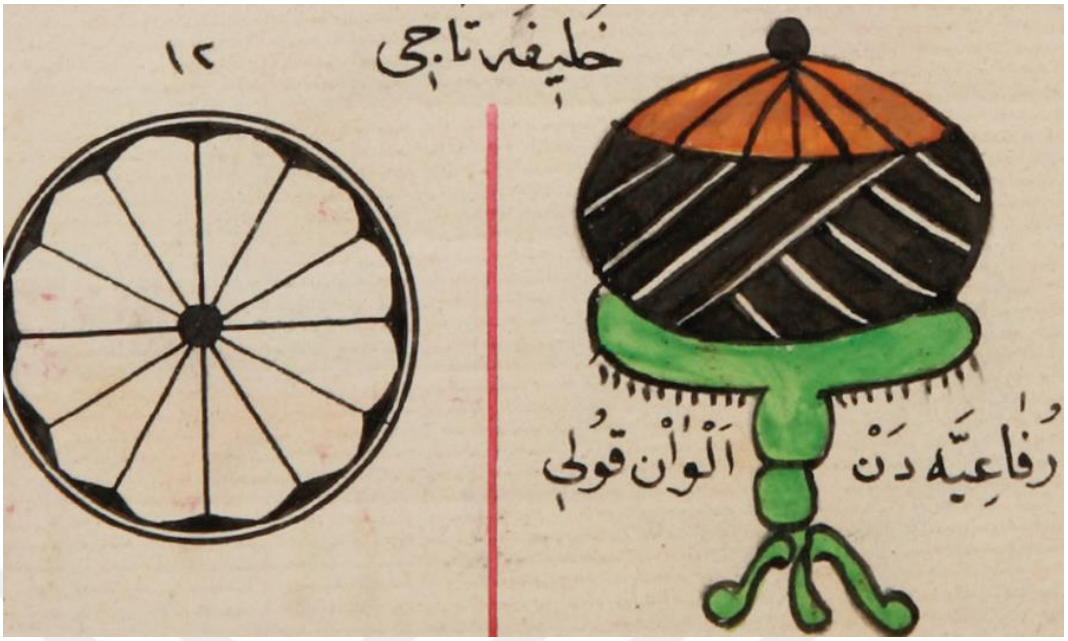
İstanbûlî, *Mecmûatü'z-Zarâif ve Sandûkatü'l-Maârif* (Müellif nüshası) s. 77.

Şekil 59 Rifâî Lihâsî kolu yirmi dört dilimli tâc-ı şerîfi

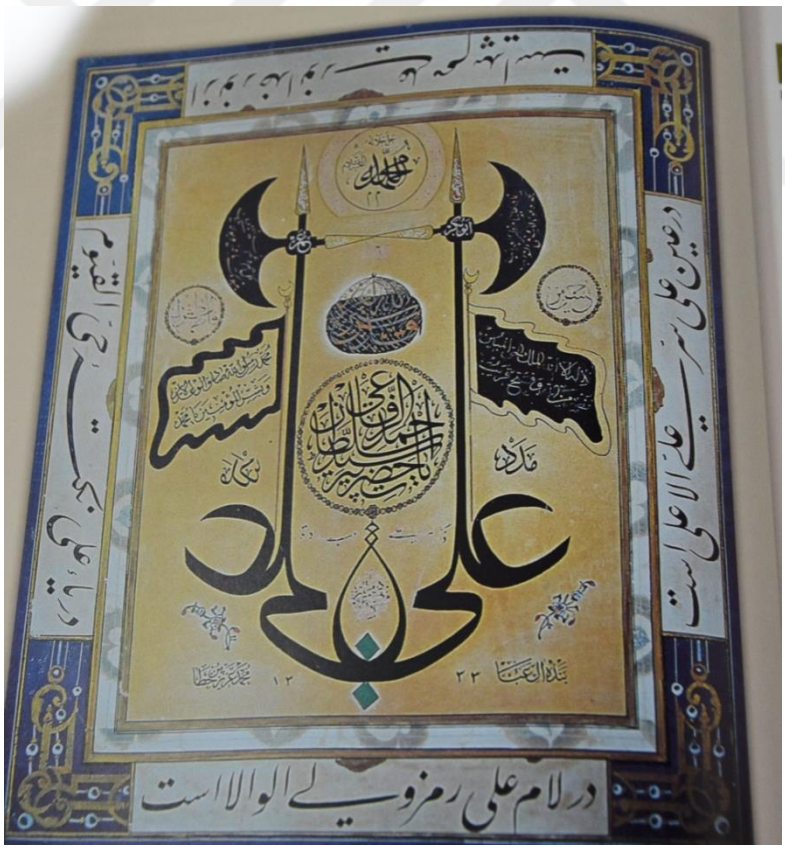
Revnakoğlu, *İstanbul Tekkeleri Notları,* zf. no. 55 / 73.

Şekil 60 Rifâî Elvan kolu tâc-ı şerîfi

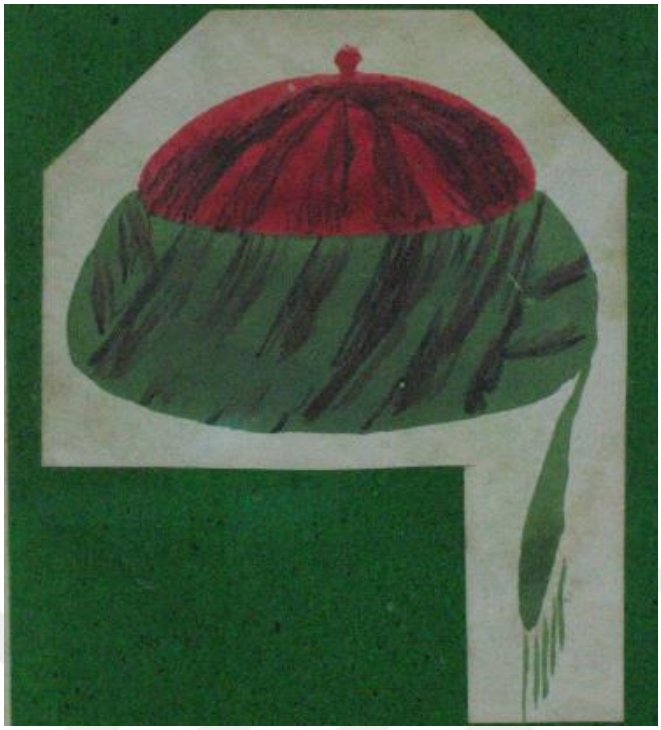
İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb*, C. I, s. 75.

Şekil 61 Rifâî tâc, teber ve sancak figürü

Keşkül Dergisi, 28 (2013), s. 18.

Şekil 62 Bedevî tâc-ı şerîfi

Revnakoğlu, zf. no. 142 / 418.

Şekil 63 Kûfî hatlı Bedevî hilâfet gülü

İbrâhim Eşrefî, *Risâle-i Gül-Âbâd*, (Osman Ergin Yazmalar, OEYz852), 84b

Şekil 64 Bedevî şerbet gülü

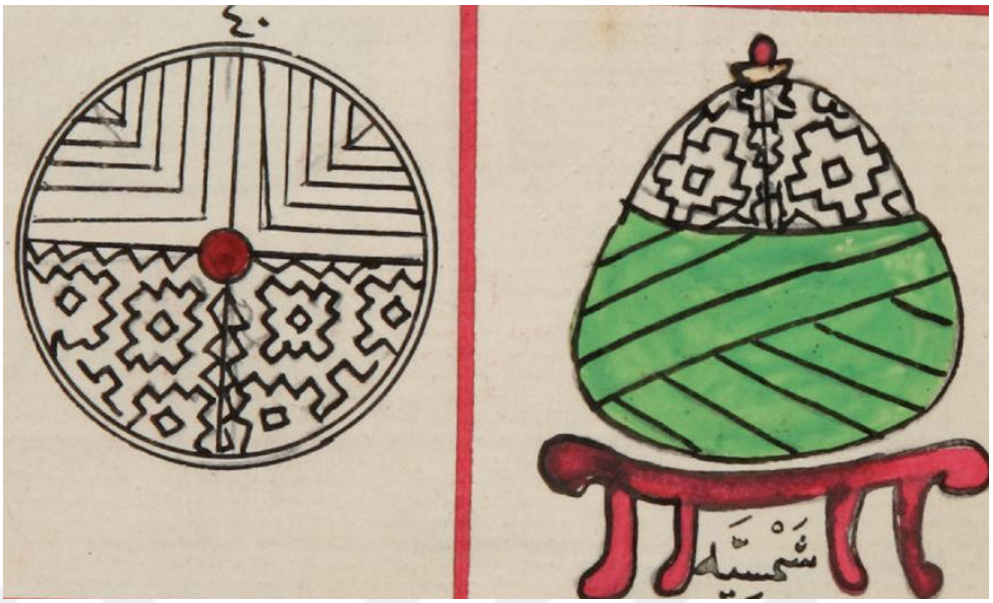
Revnakoğlu, zf.no. 142 / 406.

Şekil 65 Gülşenî tâc-ı şerîfi

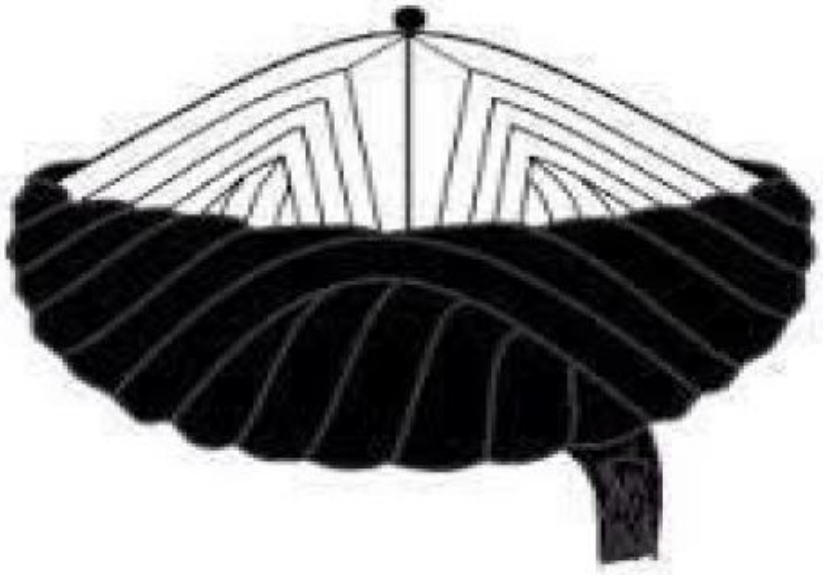
İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb,* C. I, s. 20.

Şekil 66 Şemsiyye tâc-ı şerîfi

İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb*, C. I, s. 91.

Şekil 67 Pîr makāmının Şemsiyye tâc-ı şerîfi

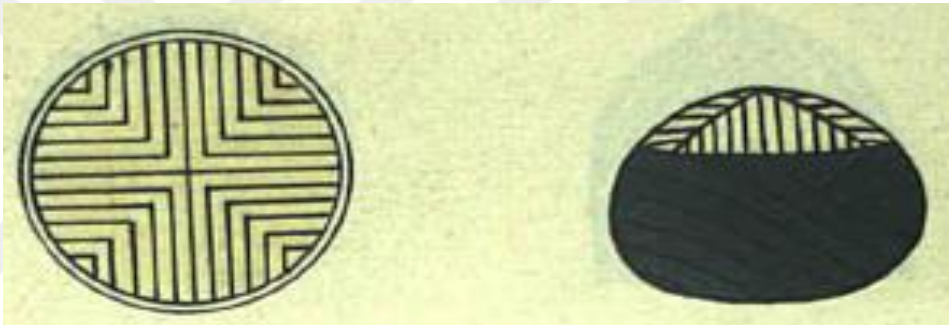
Özden Aydın, *Halveti Tarikatı Şeyhlerinin Osmanlı Padişahları ve Devlet Ricali ile Münasebetleri Şemsiyye, Sivâsîyye ve Nuriyye*, s. 293.

Şekil 68 Şemsiyye şeyh tâc-ı şerîfi

Özden Aydın, *Halveti Tarikatı Şeyhlerinin Osmanlı Padişahları ve Devlet Ricali ile Münasebetleri Şemsiyye, Sivâsîyye ve Nuriyye*, s. 293.

Şekil 69 Sinânî tâc-ı şerîfi

Revnakoğlu, zf. no. 55 / 54.

Şekil 70 Mısrî tâc-ı şerîfi

Keşkül Dergisi, 21 (2012), s. 5, 30.

Şekil 71 On sekiz tığlı, güllü, dallı Mısrî tâc-ı şerîfi

Keşkül Dergisi, 31 (2014), s. 83.

Şekil 72 Cerrâhi tâc-ı şerîfi

İstanbûlî, *Mecmûat, Fütüvve-i Esrâr-ı Tâc-ı Saâdet ve'l-Edeb*, C. I, s. 92.

RESİMLER

Resim 1 İmâmeli tâc-ı şerîf

Şeyh Mûsâ Hâfız Kâzım Hacımeyliç Aile Müzesi, Vukelyiçi, Sarayevo, Bosna Hersek

Resim 2 İmâmeli tâc-ı şerîf (Cerrâhî tâc-ı şerîfi)

Şeyh Mûsâ Hâfız Kâzım Hacımeyliç Aile Müzesi, Vukelyiçi, Sarayevo, Bosna Hersek

Resim 3 Destârlı sikke

Mevlânâ Müzesi, Konya

Resim 4 Destârlı bir Mevlevî Dedesi portresi

Mevlânâ Müzesi, Konya

Resim 5 Mevlevî sikkesi

Hz. Mevlânâ'ya ait sikke, Mevlânâ Müzesi, Konya

Resim 6 Bektâşî fahri

Vukelyiçi Tekkesi, Bosna-Hersek

Resim 7 Destârlı, istivâlı Mevlevî sikkesi

Şeyh Mûsâ Hâfız Kâzım Hacımeyliç Aile Müzesi, Vukelyiçi, Sarayevo, Bosna Hersek

Resim 8 Bektâşî fahri

Şeyh Mûsâ Hâfız Kâzım Hacımeyliç Aile Müzesi, Vukelyiçi, Sarayevo, Bosna Hersek

Resim 9 Külâh

Etnoğrafya Müzesi, Tokat

Resim 10 Şems-i Tebrîzî'ye ait serpuş

Mevlânâ Müzesi, Konya

Resim 11 Mevlânâ'ya ait arakiye

Mevlânâ Müzesi, Konya

Resim 12 Çeşitli arakiyeler

Şeyh Mûsâ Hâfız Kâzım Hacımeyliç Aile Müzesi, Vukelyiçi, Sarayevo, Bosna Hersek

Resim 13 Terkli bir tâc örneği

Mesudiye Tekkesi, Kaçuni Köyü, Sarayevo, Bosna Hersek

Resim 14 Terkli bir mezar taşı örneği

Kabakulak Tekkesi Haziresi, Fatih, İstanbul

Resim 15 Eşrefiyye gülü

Şeyh Mûsâ Hâfız Kâzım Hacımeyliç Aile Müzesi, Vukelyiçi, Sarayevo, Bosna Hersek

Resim 16 Vefkli Rifâî gülü

Şeyh Mûsâ Hâfız Kâzım Hacımeyliç Aile Müzesi, Vukelyiçi, Sarayevo, Bosna Hersek

Resim 17 Bedevî tâc-ı şerîfi

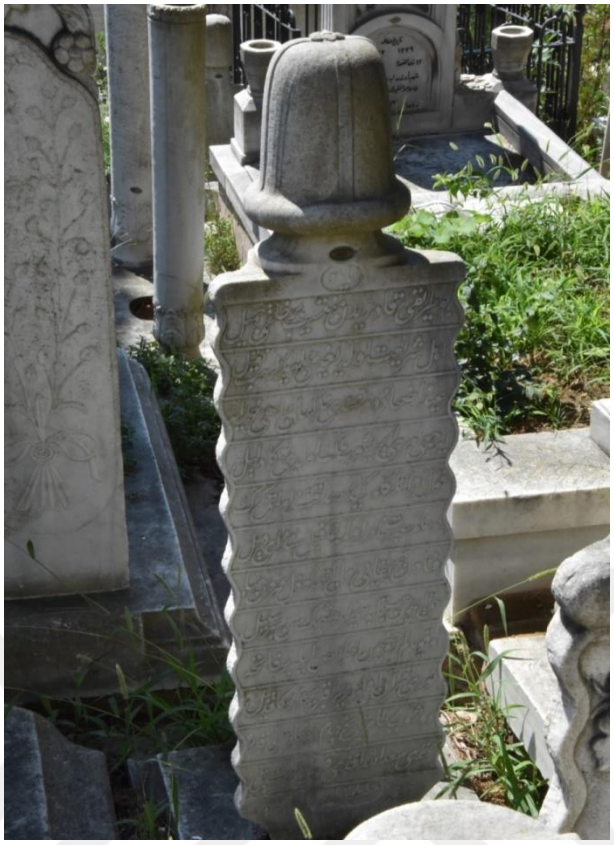
Şeyh Mûsâ Hâfız Kâzım Hacımeyliç Aile Müzesi, Vukelyiçi, Sarayevo, Bosna Hersek

Resim 18 Bedâhe işlemeli ve müjgânlı bir tâc-ı şerîf

Şeyh Mûsâ Hâfız Kâzım Hacımeyliç Aile Müzesi, Vukelyiçi /Sarayevo/Bosna Hersek

Resim 19 Müjgânlı mezar taşı (Dört terkli Kādirî mezar taşı)

Yahya Efendi Camii Haziresi, Beşiktaş, İstanbul

Resim 20 Kırk dallı Sünbülî tâc-ı şerîfi

Şeyh Mûsâ Hâfız Kâzım Hacımeyliç Aile Müzesi, Vukelyiçi, Sarayevo, Bosna Hersek

Resim 21 Dört terkli Nakşî tâc-ı şerîfi

Şeyh Mûsâ Hâfız Kâzım Hacımeyliç Aile Müzesi, Vukelyiçi, Sarayevo, Bosna Hersek

Resim 22 Dört terkli Kādirî mezar taşı

Eyüp Sultan Kabristanlığı, Eyüp, İstanbul

Resim 23 Dört terkli mezar taşı

Yahya Efendi Camii Haziresi, Beşiktaş, İstanbul

Resim 24 Kırk dallı tâc-ı şerîf (Şâbâniyye tâc-ı şerîfi)

Şeyh Mûsâ Hâfız Kâzım Hacımeyliç Aile Müzesi, Vukelyiçi, Sarayevo, Bosna Hersek

Resim 25 Destârsız dallı arakiye

Şeyh Mûsâ Hâfız Kâzım Hacımeyliç Aile Müzesi, Vukelyiçi, Sarayevo, Bosna Hersek

Resim 26 Altı terkli Bayrâmî tâc-ı şerîfi

Şeyh Mûsâ Hâfız Kâzım Hacımeyliç Aile Müzesi Vukelyiçi, Sarayevo, Bosna Hersek

Resim 27 On iki terkli tâc-ı şerîf

Şeyh Mûsâ Hâfız Kâzım Hacımeyliç Aile Müzesi, Vukelyiçi, Sarayevo, Bosna Hersek

Resim 28 On iki terkli tâc-ı şerîf (Rifâî tâc-ı şerîfi)

Şeyh Mûsâ Hâfız Kâzım Hacımeyliç Aile Müzesi, Vukelyiçi, Sarayevo, Bosna Hersek

Resim 29 Kırk dallı Halvetî tâc-ı şerîfi

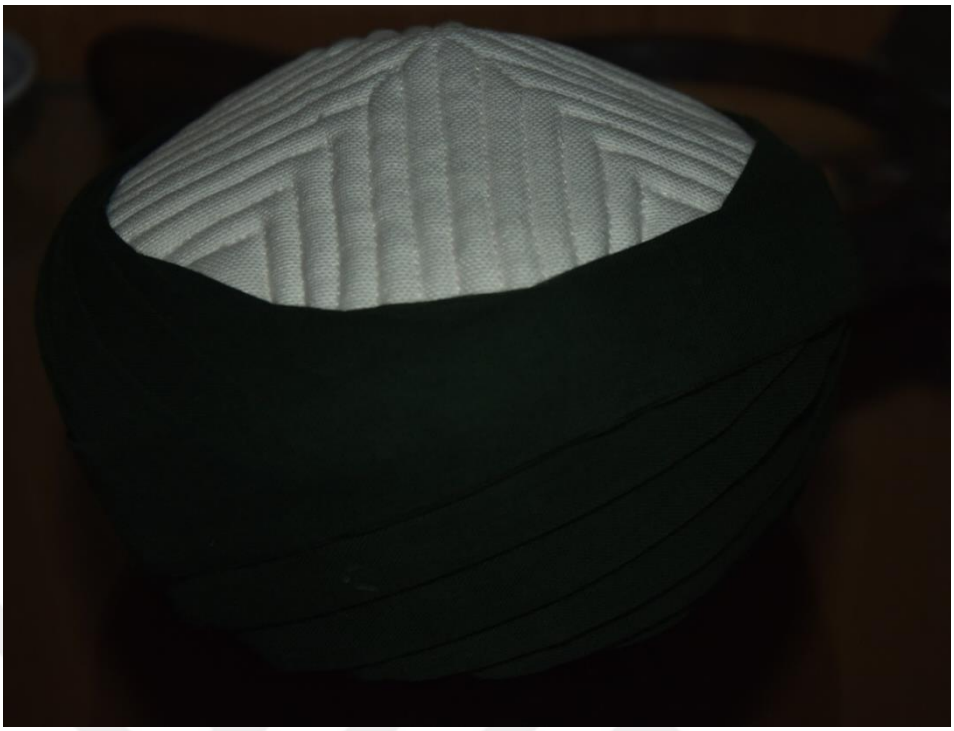
Hasan Hüsâmeddîn-i Uşşâkī Türbesi, İstanbul

Resim 30 Kırk dallı Halvetî tâc-ı şerîfi

Şeyh Abdülehad-ı Nûrî Türbesi, Eyüp, İstanbul

Resim 31 Kırk dallı Halvetî Sünbülî tâc-ı şerîfi

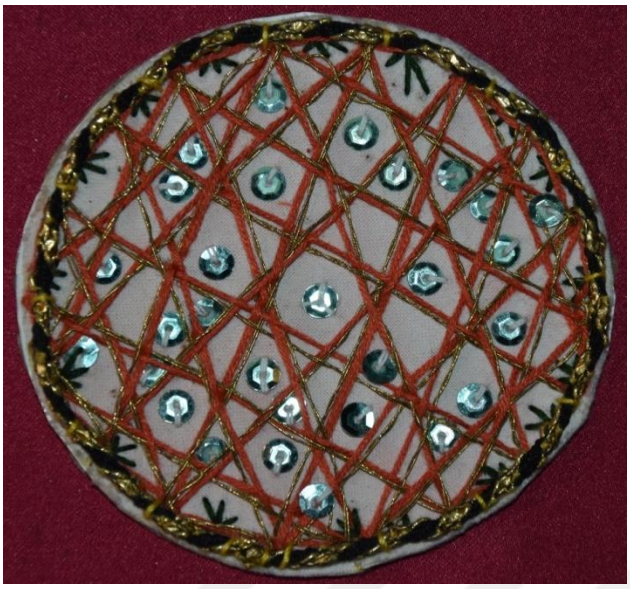
Mesûdiye Tekkesi, Kaçuni Köyü, Sarayevo, Bosna Hersek

Resim 32 Süleyman mühürlü gül

Şeyh Mûsâ Hâfız Kâzım Hacımeyliç Aile Müzesi, Vukelyiçi, Sarayevo, Bosna Hersek

Resim 33 Kız gülü

Şeyh Mûsâ Hâfız Kâzım Hacımeyliç Aile Müzesi, Vukelyiçi, Sarayevo, Bosna Hersek

Resim 34 Hırka

Şeyh Mûsâ Hâfız Kâzım Hacımeyliç Aile Müzesi, Vukelyiçi, Sarayevo, Bosna Hersek

Resim 35 Hırka

Şeyh Mûsâ Hâfız Kâzım Hacımeyliç Aile Müzesi, Vukelyiçi, Sarayevo, Bosna Hersek

Resim 36 Haydarî

Mesûdiye Tekkesi, Kaçuni Köyü, Bosna Hersek

Resim 37 Haydarî

Mesûdiye Tekkesi, Kaçuni Köyü, Bosna Hersek

Resim 38 Kemer

Hasan Hüsâmeddîn-i Uşşâkī Türbesi, İstanbul

Resim 39 Kemer

Esad Efendi Kişisel Çeyiz, Travnik, Bosna Hersek

Resim 40 Elifî nemed

Mevlânâ Müzesi, Konya

Resim 41 Elifî nemed

Mevlânâ Müzesi, Konya

Resim 42 Nefîr

Etnoğrafya Müzesi, Tokat

Resim 43 Keşkül

Mesûdiye Tekkesi, Kaçuni Köyü, Bosna Hersek

Resim 44 Teslim taşı

Etnoğrafya Müzesi, Tokat

Resim 45 Şeşper

Türk İslâm Eserleri Müzesi, Edirne

Resim 46 Teber çeşitleri

Türk İslâm Eserleri Müzesi, Edirne

Resim 47 Post

Şeyh Mûsâ Hâfız Kâzım Hacımeyliç Aile Müzesi, Vukelyiçi, Sarayevo, Bosna Hersek

Resim 48 Sultan Veled'e ait tılsımlı gömlek

Mevlânâ Müzesi, Konya

Resim 49 Alem çeşitleri

Entoğrafya Müzesi, Tokat; Mevlânâ Müzesi, Konya

Resim 50 Camii minberinde alem

Süleyman Paşa Camii Minberi, Travnik, Bosna Hersek

Resim 51 Sancak

Hacı Sinan Tekkesi, Sarayevo, Bosna Hersek

Resim 52 Topuz

Etnoğrafya Müzesi, Tokat

Resim 53 Mehmed Emin Tokâdî'nin günümüzdeki mezar taşı

Mehmed Emin Tokâdî Haziresi, Fatih, İstanbul

Resim 54 Ahmed Siyâhî'ye ait tâc-ı şerîf

Şeyh Şâbân-ı Velî Vakıf Müzesi, Kastamonu

Resim 55 Müjgânlı Nakşî mezar taşı

Oglavak Tekkesi, Foynitsa, Bosna Hersek

Resim 56 Dört terkli Nakşî mezar taşı

Ahmed Hicâbî Efendi, Kastamonu

Resim 57 Dört terkli Nakşî mezar taşı

Ahmed Ziyâüddîn-i Gümüşhânevî'nin mezar taşı, Süleymaniye Camii Hazîresi, İstanbul

Resim 58 Dört terkli Nakşî mezar taşları

Yahya Efendi Camii Hazîresi, İstanbul

Resim 59 Paşalı kavuklu Nakşî mezar taşı

Şeyh Mehmed Emin Efendi, Emir Sultan Kabristanlığı, Bursa

Resim 60 Paşalı kavuklu Nakşî mezar taşı

Şeyh Ali Behçet Efendi, Üsküdar, İstanbul

Resim 61 Örfî ulemâ başlıklı Nakşî mezar taşı

Halidiyye Hulefâsından Kuyubaşı Şeyhi Seyyid Halîlurrahmân el-Karânî, Eyüp, İstanbul

Resim 62 Sütun şeklinde Nakşî mezar taşları

Nakşî-Hâlidî Mustafa İsmet Efendi, Şeyh Seyyid Muhammed Şerîf, Fatih, İstanbul

Resim 63 Kabartmalı Nakşî mezar taşı

Yahya Efendi Camii Hazîresi, Beşiktaş, İstanbul

Resim 64 Kabartmalı Nakşî mezar taşı

Nakşî Neccârzâde Rızâ Efendi'nin Muhibbi, Sinanpaşa Camii Hazîresi, Beşiktaş, İstanbul

Resim 65 Terk sayıları farklı bir Nakşî mezar taşı (9 veya 10 terkli)

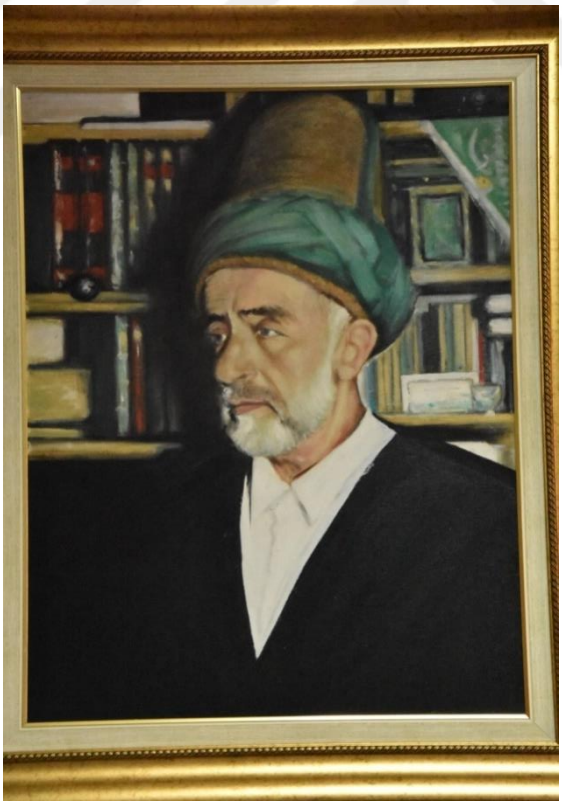
Nakşî Şeyhi Dede Muhammed Efendi, Karacaahmet mezarlığı, Üsküdar, İstanbul

Resim 66 Mesûdiye Tekkesi

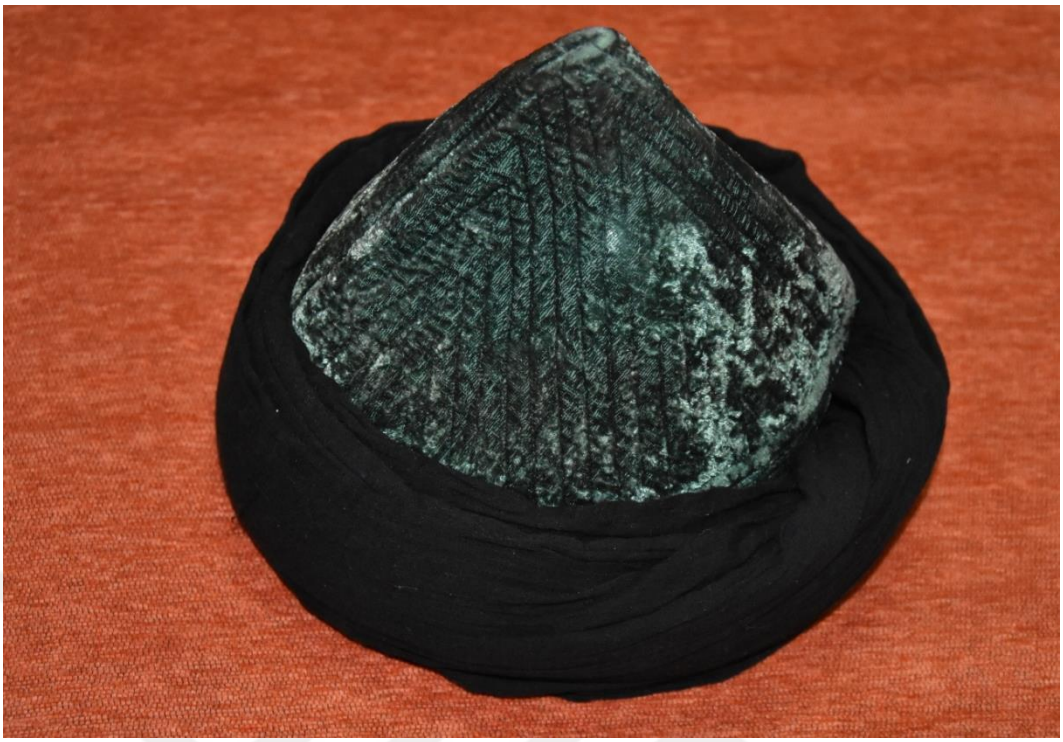
Kaçuni Köyü, Sarayevo, Bosna Hersek

Resim 67 Şeyh Mes‘ûd Hacımeyliç'in resmi (İstivâlı, destârlı Mevlevî sikkeli)

Mesûdiye Tekkesi, Kaçuni Köyü, Bosna Hersek

Resim 68 Şeyh Mes‘ûd Hacımeyliç'in kullandığı Elifî tâc-ı şerîf

Mesûdiye Tekkesi, Kaçuni Köyü, Bosna Hersek

Resim 69 Şeyh Mes‘ûd Hacımeyliç'in arakiye üzerine fenâî sarıklı Elifî tâc-ı şerîfi

Mesûdiye Tekkesi, Kaçuni Köyü, Bosna Hersek

Resim 70 Şeyh Mes‘ûd Hacımeyliç'in Süleyman mühürlü tâc-ı şerîfi

Mesûdiye Tekkesi, Kaçuni Köyü, Bosna Hersek

Resim 71 Şeyh Mes‘ûd Hacımeyliç'in Rifâî tâc-ı şerîfi

Mesûdiye Tekkesi, Kaçuni Köyü, Bosna Hersek

Resim 72 Şeyh Mes‘ûd Hacımeyliç'in kullandığı ulemâ başlığı

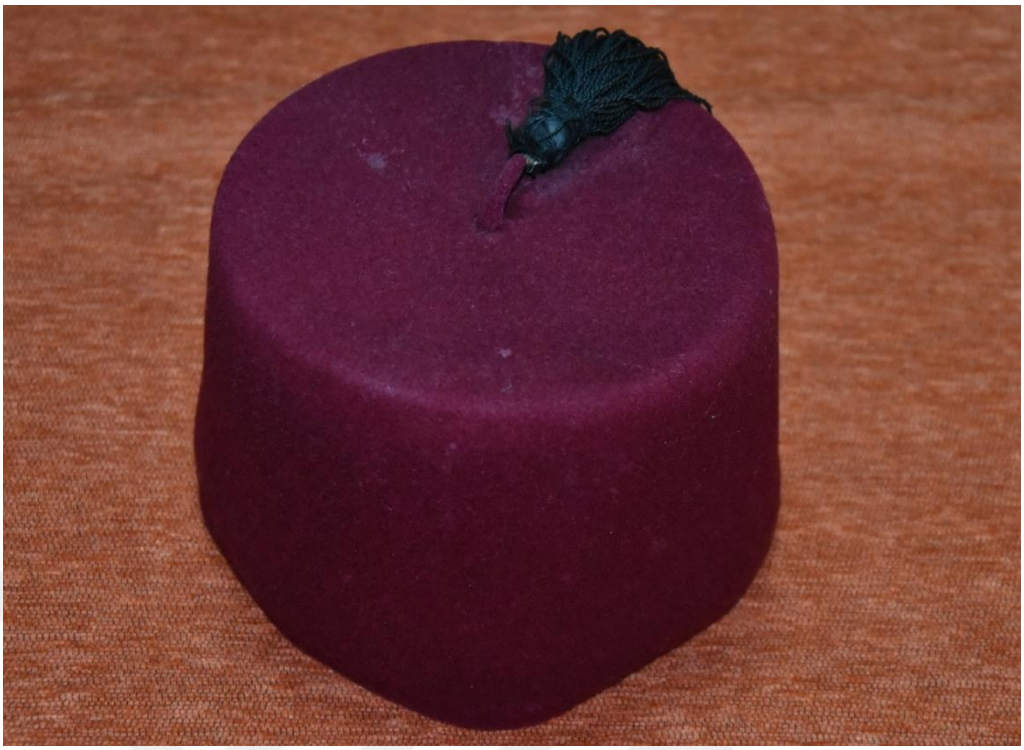
Mesûdiye Tekkesi, Kaçuni Köyü, Bosna Hersek

Resim 73 Şeyh Mes‘ûd Hacımeyliç'in tepesi yıldızlı siyah arakiyesi

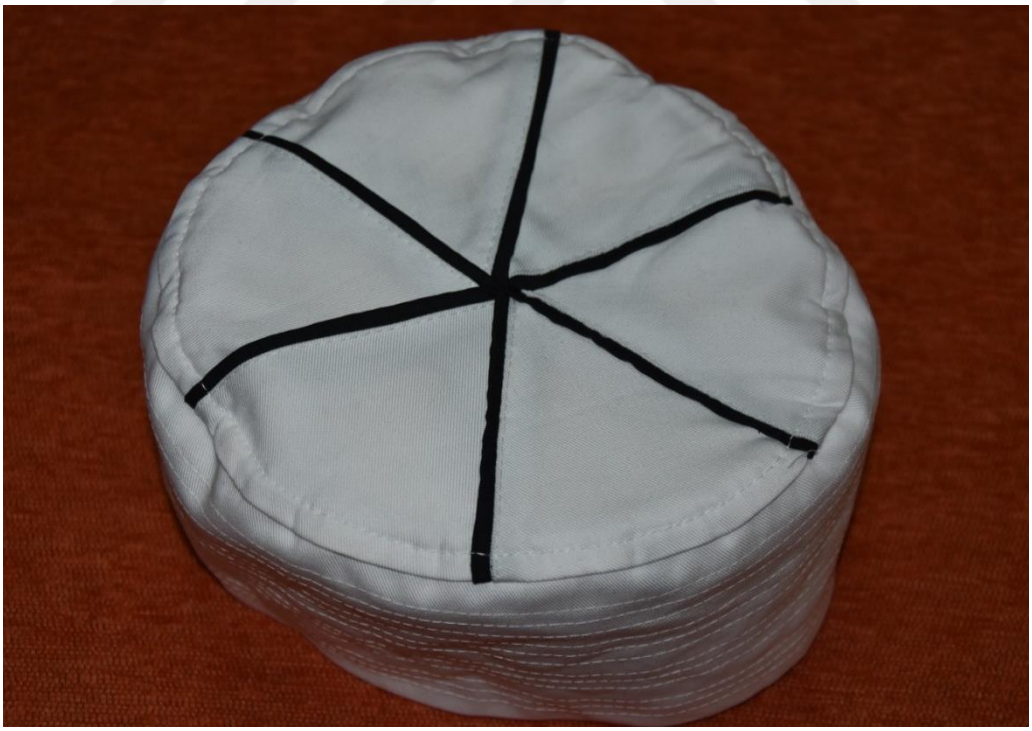
Mesûdiye Tekkesi, Kaçuni Köyü, Bosna Hersek

Resim 74 Şeyh Mes‘ûd Hacımeyliç'in kullandığı Osmanlı fesi

Mesûdiye Tekkesi, Kaçuni Köyü, Bosna Hersek

Resim 75 Altı terkli arakiye

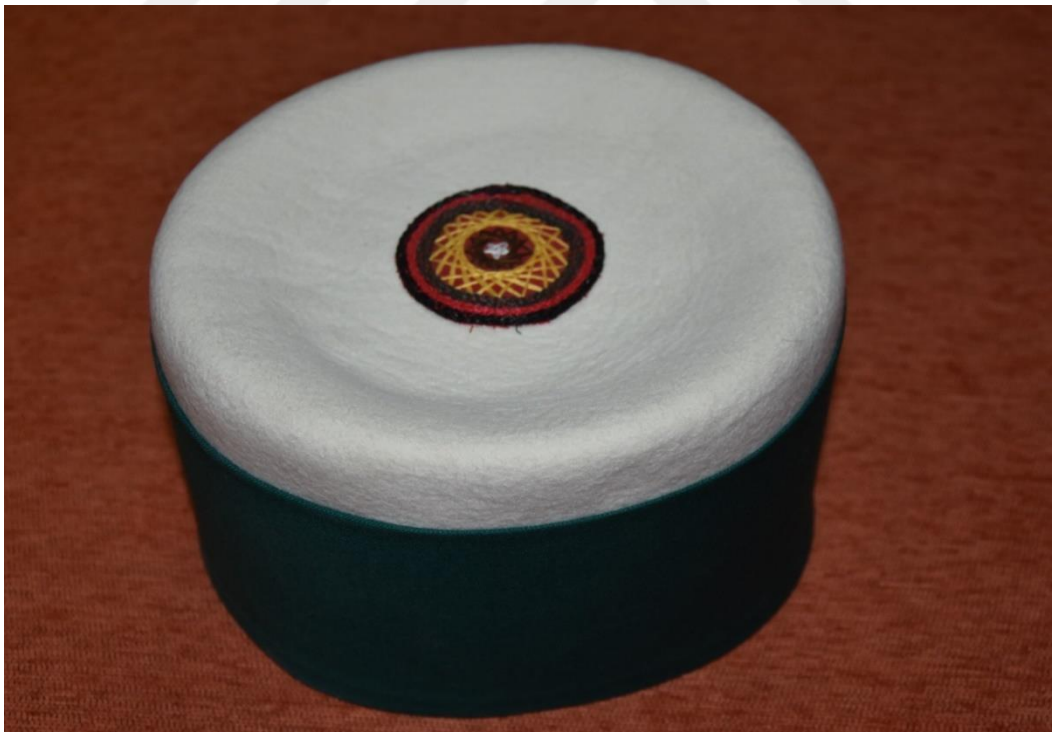
Mesûdiye Tekkesi, Kaçuni Köyü, Bosna Hersek

Resim 76 Altı terkli arakiye

Mesûdiye Tekkesi, Kaçuni Köyü, Bosna Hersek

Resim 77 Mesûdiye Tekkesi halîfe tâc-ı şerîfi

Mesûdiye Tekkesi, Kaçuni Köyü, Bosna Hersek

Resim 78 Mesûdiye Tekkesi şeyh tâc-ı şerîfi

Mesûdiye Tekkesi, Kaçuni Köyü, Bosna Hersek

Resim 79 İlhâmî Baba'ya ait dokuz terkli tâc-ı şerîf

İlhâmî Baba Türbesi, Travnik, Bosna Hersek

Resim 80 Hacı Muhammed Meyli Baba'nın tâc-ı şerîfi

Muhammed Meyli Baba Türbesi, Vukelyiçi Köyü, Bosna Hersek

Resim 81 Servi resimli Kādirî mezar taşı

Kabakulak Tekkesi Haziresi, Fatih, İstanbul

Resim 82 Müjgânlı Kādirî mezar taşları

Kabakulak Tekkesi Haziresi, Fatih, İstanbul

Resim 83 Eşrefoğlu Rûmî'nin mezar taşı

İznik, Bursa

Resim 84 Kādirî kemeri

Şeyh Mûsâ Hâfız Kâzım Hacımeyliç Aile Müzesi, Vukelyiçi, Sarayevo, Bosna Hersek

Resim 85 Mûsikî âletleri

Hacı Sinan Tekkesi, Sareyevo, Bosna Hersek

Resim 86 Alemli sancak

Hacı Sinan Tekkesi, Sareyevo, Bosna Hersek

Resim 87 Çeşitli tarîkat cihazları (Kādirî tekkesi)

Hacı Sinan Tekkesi, Sareyevo, Bosna Hersek

Resim 88 Risâleli Kādirî tâc-ı şerîfi

Mesûdiye Tekkesi, Kaçuni Köyü, Bosna Hersek

Resim 89 Sekiz terkli Kādirî tâc-ı şerîfi

Hacı Sinan Tekkesi, Sareyevo, Bosna Hersek

Resim 90 Dört terkli Kādirî mezar taşı

Yahya Efendi Camii Hazîresi, Beşiktaş, İstanbul

Resim 91 Sekiz terkli Kādirî mezar taşı

Seyyid Abdurrahmân Efendi, Üç Kuzular Dergâhı Haziresi, Bursa

Resim 92 Sekiz terkli Kādirî mezar taşı

Şeyh Hüseyin Efendi, Şeyh Murad Tekkesi Eyüp, İstanbul

Resim 93 Sekiz terkli Kādirî mezar taşı

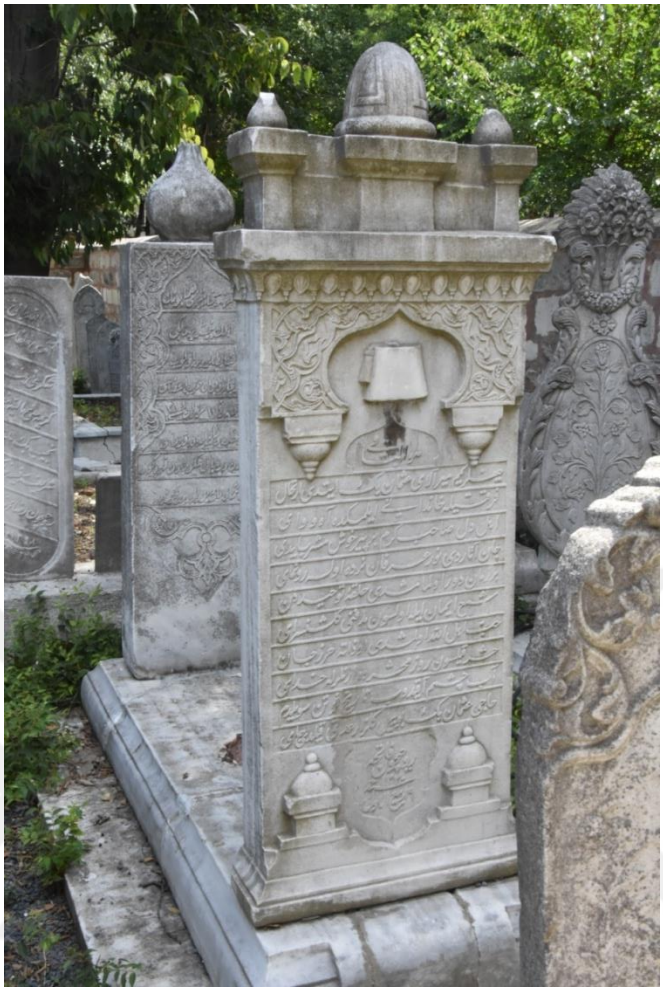
Şeyh Abdülhalîm Efendi, Keskindede mezarlığı, Fatih, İstanbul

Resim 94 Sekiz terkli Kādirî mezar taşı

Şeyh Seyyid Osman Efendi, Maktul Mustafa Paşa Külliyesi Hazîresi, Eyüp, İstanbul

Resim 95 Dört terkli Kādirî sikkeli mezar taşı

Merkezefendi mezarlığı, Zeytinburnu, İstanbul

Resim 96 Kādirî sikkeli ve gül kabartmalı mezar taşı

Osman Şemsi Efendi, Karacaahmet mezarlığı, Üsküdar, İstanbul

Resim 97 Gül kabartmalı Kādirî mezar taşı

Şeyh Sırrî Efendi, Karacaahmet mezarlığı, Üsküdar, İstanbul

Resim 98 On sekiz tığlı gül motifli mezar taşı

Kabakulak Tekkesi Haziresi, Fatih, İstanbul

Resim 99 Örfî sarıklı sikke

Galata Mevlevîhânesi, İstanbul

Resim 100 Mevlânâ'nın kullandığı cübbe

Mevlânâ Müzesi, Konya

Resim 101 Sikke örneği

Galata Mevlevîhânesi İstanbul

Resim 102 Sikke örneği

Türk İslâm Eserleri Müzesi, Edirne

Resim 103 Mevlevî sikkeli mezar taşı

Galata Mevlevîhânesi, İstanbul

Resim 104 Dolama destârlı Mevlevî mezar taşı

Mimar Sinan'ın Hacılar Ezan Yeri, Edirne

Resim 105 Dolama destârlı Mevlevî mezar taşı

Galata Mevlevîhânesi, İstanbul

Resim 106 Şekerâviz destârlı sikkeli Mevlevî mezar taşı

Mevlânâ Türbesi Hazîresi, Konya

Resim 107 Mevlevî sikkesi kabartmalı mezar taşı

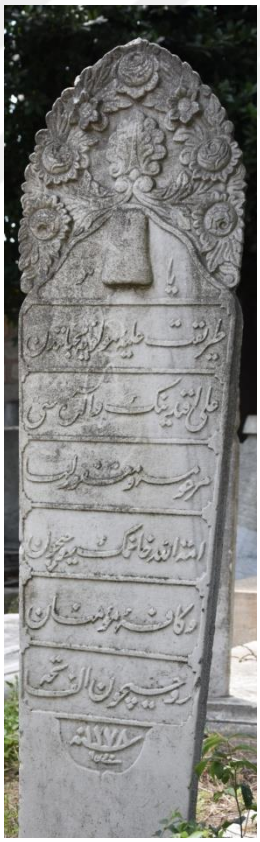
Eyüp Camii Civarı, İstanbul

Resim 108 Mevlevî sikkesi kabartmalı mezar taşı

Mevlevî Muhibbi, Süleymaniye Camii Haziresi, Fatih, İstanbul

Resim 109 Mevlevî sikkesi kabartmalı mezar taşı

Mevlevî Sikkeli Kadın mezar taşı, Yenikapı Mevlevîhanesi Civarı, Zeytinburnu, İstanbul

Resim 110 Teslim taşlı Bektâşî mezar taşı

İlbadı mezarlığı, Denizli

Resim 111 Bektâşî mezar taşı

Karyağdı Tekkesi Haziresi, Eyüp, İstanbul

Resim 112 Sikkeli Bektâşî mezar taşı

Karyağdı Tekkesi Haziresi, Eyüp, İstanbul

Resim 113 Bektâşî mezar taşı

Şemsi Baba Tekkesi Haziresi, İzmir

Resim 114 Teslim taşlı Bektâşî mezar taşı

Şemsi Baba Tekkesi Haziresi, İzmir

Resim 115 Bektâşî mezar taşları

Abdal Mûsâ Türbesi Hazîresi, Elmalı, Antalya

Resim 116 Zeynî mezar taşı

Zeynîler Kabristanı, Bursa

Resim 117 Zeynî mezar taşı

Mimar Sinan'ın Hacılar Ezanı Yeri, Edirne

Resim 118 Sa‘dî mezar taşı

Mustafa Haydar Efendi, Zencirî Ali Dergâhı Haziresi, Bursa

Resim 119 Sa‘dî mezar taşı

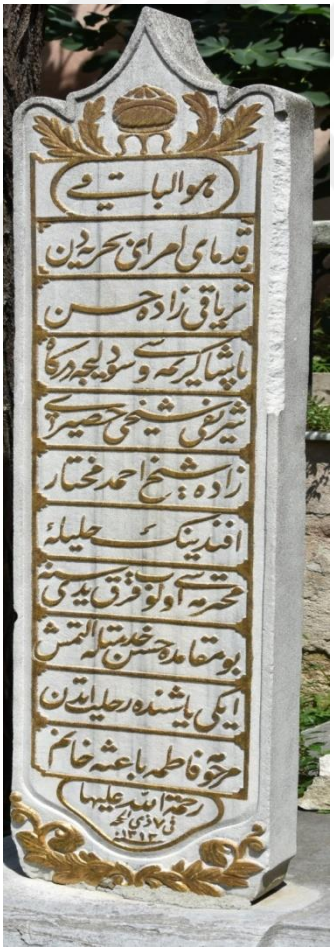
Sa‘dî Şeyhi Mehmet Tevfik Sabri Efendi, Emir Sultan mezarlığı, Bursa

Resim 120 Sikkeli Sa‘dî mezar taşı

Hasîrizâde Tekkesi Önü, Eyüp, İstanbul

Resim 121 Kabartmalı Sa‘dî mezar taşı

Ahmet Muhtar Efendi’nin eşinin mezar taşı, Hasîrizâde Tekkesi, Eyüp, İstanbul

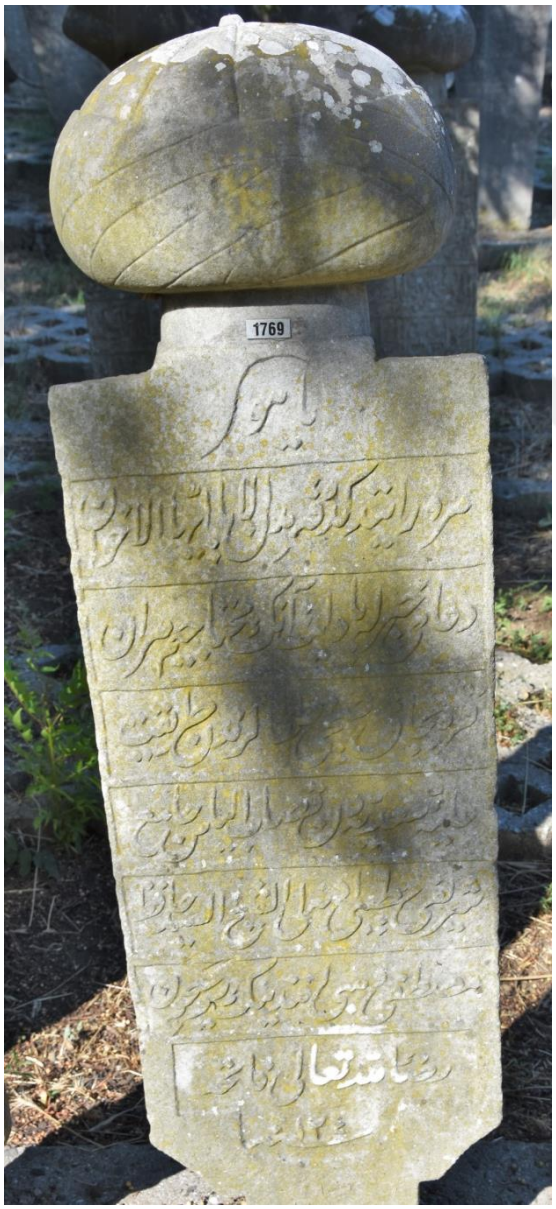
Resim 122 Mevlevî sikkesi kabartmalı Sa'dî mezar taşı

Hasîrizâde Tekkesi Önü, Eyüp, İstanbul

Resim 123 Dokuz terkli Sa'dî mezar taşı

Şeyh Seyyid Mustafa Efendi, Karacaahmet mezarlığı, Üsküdar, İstanbul

Resim 124 Üftâde Efendi'nin takkesi

Üftade Tekkesi, Bursa

Resim 125 Üftâde Efendi'nin hırkası

Üftâde Tekkesi, Bursa

Resim 126 Üftâde Efendi'nin tâc-ı şerîfi

Üftâde Tekkesi, Bursa

Resim 127 On üç terkli Celvetî mezar taşı

Karacaahmet mezarlığı, Üsküdar, İstanbul

Resim 128 On üç terkli Celvetî mezar taşı

Azîz Mahmûd Hüdâyî Camii Haziresi, Üsküdar, İstanbul

Resim 129 On üç terkli Celvetî mezar taşı

İsmâil Hakkı-i Bursevî'nin mezar taşları, İsmâil Hakkı-i Bursevî Haziresi, Bursa

Resim 130 On üç terkli Celvetî mezar taşı

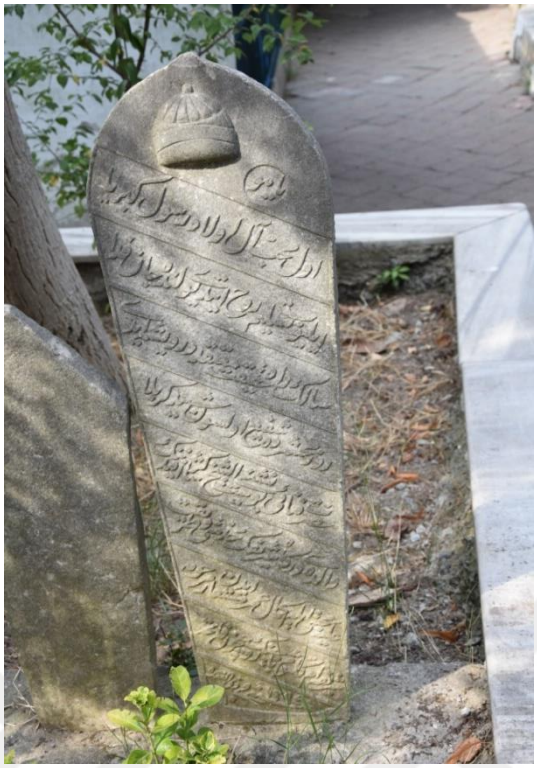
Celvetî Şeyhi Bahâeddin Efendi, İsmâil Hakkı-i Bursevî Haziresi, Bursa

Resim 131 On üç terkli Celvetî mezar taşı

Şeyh Kâsım Efendi, Pınarbaşı mezarlığı (109. Pafta), Bursa

Resim 132 Celvetî-Fenâî kabartmalı mezar taşı

Şeyh Ali Fenâî muhibbi mezar taşı, Fenâî Ali Efendi Türbesi Haziresi, Üsküdar, İstanbul

Resim 133 On yedi terkli Celvetî-Selamî mezar taşı

Selâmî Ali Efendi Türbesi Hazîresi, Üsküdar, İstanbul

Resim 134 On yedi terkli Celvetî-Selamî mezar taşı

Şeyh Ahmed Muhtar Efendi, Selamsız Selâmî Ali Efendi Tekkesi Camii Hazîresi, Üsküdar, İstanbul

Resim 135 On yedi terkli Celvetî-Selamî mezar taşı

Selâmî Ali Türbesi Hazîresi, Bursa

Resim 136 Rifâî mezar taşı

Etnoğrafya Müzesi, Edirne

Resim 137 Kabartmalı Rifâî mezar taşı

Merkezefendi mezarlığı, Zeytinburnu, İstanbul

Resim 138 Habîb-i Karamânî'nin mezar taşı

Mehmet Paşa Camii Yanı, Amasya

Resim 139 Hasan Sezâî Efendi'nin sandukası

Hasan Sezâî Türbesi, Edirne

Resim 140 Sezâî mezar taşı

Beylerbeyi Camii Hazîresi, Edirne

Resim 141 Sezâî mezar taşı

Hasan Sezâî Efendi Türbesi Hazîresi, Edirne

Resim 142 Sezâî mezar taşı

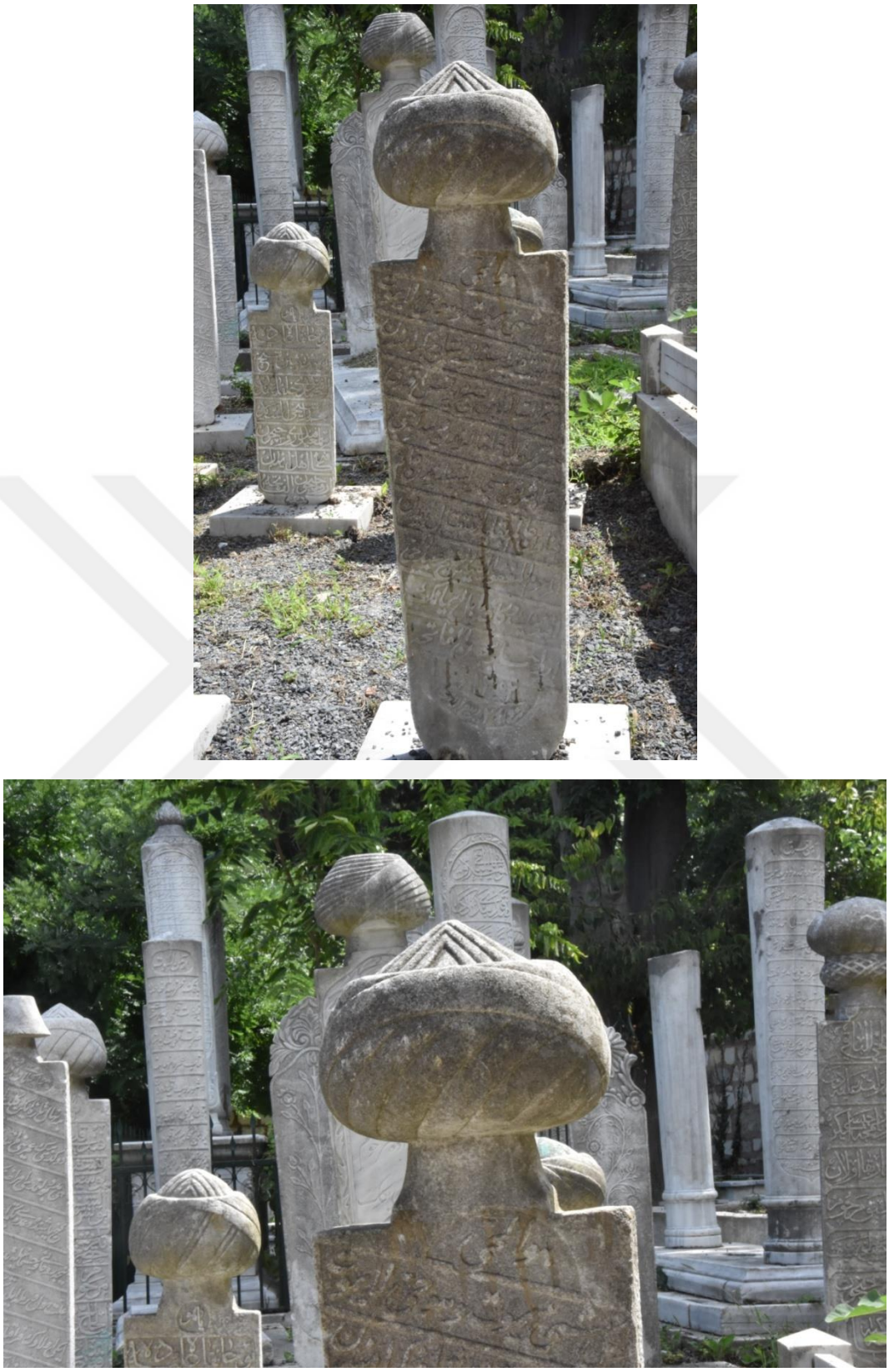
Hasan Sezâî Efendi Türbesi Hazîresi, Edirne

Resim 143 Sünbülî mezar taşı

Muhammed Şükrullâh Efendi, Pîr Abdülmecîd-i Sivâsî Türbesi, Eyüp, İstanbul

Resim 144 Sünbülî mezar taşı

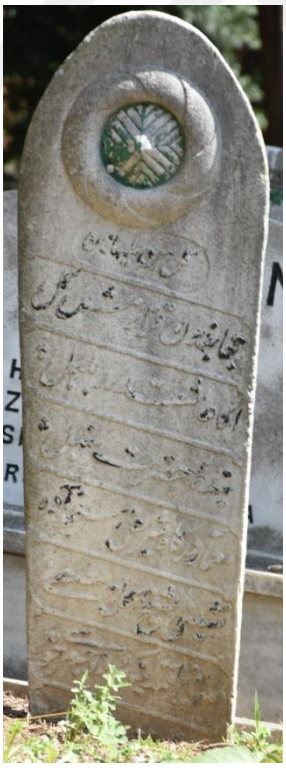
Merkezefendi mezarlığı, Zeytinburnu, İstanbul

Resim 145 Kabartmalı Sünbülî mezar taşı

Merkezefendi mezarlığı, Zeytinburnu, İstanbul

Resim 146 Sünbülî mezar taşı

Merkezefendi mezarlığı, Zeytinburnu, İstanbul

Resim 147 Kabartmalı Sünbülî mezar taşı

Merkezefendi mezarlığı, Zeytinburnu, İstanbul

Resim 148 Sünbülî mezar taşı

Sünbül Sinan Camii Hazîresi, Fatih, İstanbul

Resim 149 Şâbâniyye tâc-ı şerîfi

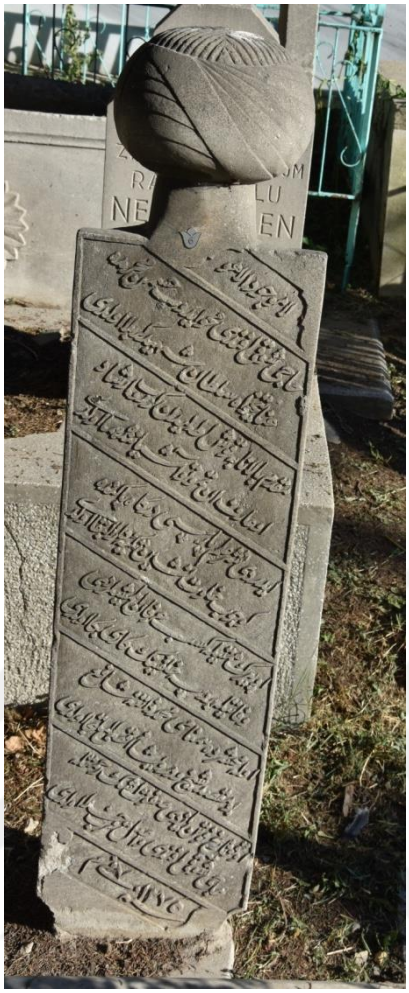
Şeyh Şâbân-ı Velî Vakıf Müzesi, Kastamonu

Resim 150 Şeyh Şâbân-ı Velî'nin tâc-ı şerîfi

Şeyh Şâbân-ı Velî Vakıf Müzesi, Kastamonu

Resim 151 Şâbânî mezar taşı

Şâbânî Hacı Şevki Efendi, Emir Sultan mezarlığı, Bursa

Resim 152 Şâbânî mezar taşı

Şâbân-ı Velî Türbesi Hazîresi, Kastamonu

Resim 153 Şâbânî mezar taşı

Şâbân-ı Velî Türbesi Hazîresi, Kastamonu

Resim 154 Karabaşî mezar taşı

Vâlide Sultan Dergâhı Şeyhi Seyyid Muhammed Efendi, Karacaahmet mezarlığı, Üsküdar, İstanbul

Resim 155 Şâbânî mezar taşı

Karabaş Mustafa Ağa Camii Hazîresi, Beyoğlu, İstanbul

Resim 156 Şâbânî mezar taşı

Karabaş Mustafa Ağa Camii Haziresi, Beyoğlu, İstanbul

Resim 157 Şâbânî mezar taşı

Şâbân-ı Velî Türbesi Haziresi, Kastamonu

Resim 158 . Şâbânî-Nasûhî mezar taşı

Nasûhî Mehmed Efendi Türbesi Haziresi, Üsküdar, İstanbul

Resim 159 Şâbânî-Nasûhî mezar taşı

Şeyh Hâfız Halîl Efendi, Keskindede Kabristanlığı, Fatih, İstanbul

Resim 160 Geredeli Şeyh Halîl Efendi ve Oğlu Şeyh Mustafa Efendi'nin sandukaları

Aşağı Tekke Camii Ve Türbesi, Gerede, Bolu

Resim 161 Şeyh Halîl Efendi ve Şeyh Mustafa Efendi'nin sanduka tâcları

Aşağı Tekke Camii Ve Türbesi, Gerede, Bolu

Resim 162 Şeyh Abdülehad-ı Nûrî'nin sanduka tâcı

Şeyh Abdülehad-ı Nûrî Türbesi, Eyüp, İstanbul

Resim 163 Şeyh Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî'nin şâhide başı

Yiğitbaşı Camii Hazîresi, Manisa

Resim 164 Şeyh Ahmed Marmaravî hazîresinde kırk dallı Halvetî mezar taşı

Yiğitbaşı Camii Hazîresi, Manisa

Resim 165 Uşşâkī tâc-ı şerîfi

Hasan Hüsâmeddîn-i Uşşâkī Türbesi, İstanbul

Resim 166 Uşşâkī mezar taşı

İlbadı mezarlığı, Denizli

Resim 167 Uşşâkī mezar taşı

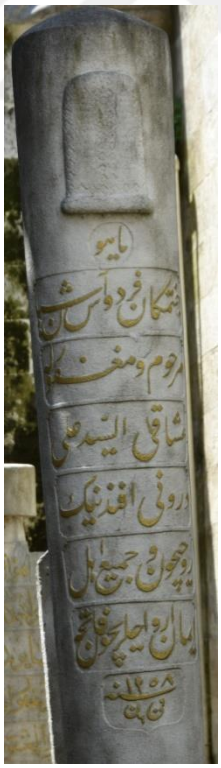
Evranlı mezarlığı, Nazilli, Aydın

Resim 168 Uşşâkī mezar taşı

Muhammed Zühdî Efendi'nin mezar taşı, Nazilli, Aydın

Resim 169 . Sikke kabartmalı Uşşâkī mezar taşı

Şeyhülislam Tekkesi Türbesi Uşşâkī Şeyhi Seyyid Ali Derûnî, Eyüp, İstanbul

Resim 170 Câhidî mezar taşı

Şeyh Refî Efendi, Üçkuzular Dergâhı Hazîresi, Bursa

Resim 171 Câhidî mezar taşı

Şeyh Hüseyin Efendi, Üçkuzular Dergâhı Hazîresi, Bursa

Resim 172 Câhidî mezar taşı

Şeyh Said Efendi, Üçkuzular Dergâhı Hazîresi, Bursa

Resim 173 Cerrâhî mezar taşı

Şeyh Abdulğanî Efendi, Keskindede Kabristanlığı, Fatih, İstanbul

Resim 174 Cerrâhî mezar taşı

Şeyh Ali Rızâ Necdet Efendi, Edirnekapı mezarlığı, Fatih, İstanbul

Resim 175 Pîr Nûreddîn-i Cerrâhî'nin mermer sandukası

Pîr Nûreddîn-i Cerrâhî Türbesi, Fatih, İstanbul

Resim 176 Cerrâhî mezar taşı

Keskindede Kabristanlığı, Fatih, İstanbul

Resim 177 Kabartmalı Cerrâhî mezar taşı

Edirnekapı mezarlığı, Fatih, İstanbul

Resim 178 Pîr Ahmed Raûfî'nin mezar taşı

Raûfiyye Türbesi, Üsküdar, İstanbul

Resim 179 Raûfî mezar taşı

Raûfiyye Türbesi, Üsküdar, İstanbul

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	**Ömer DİLMEN**
Doğum Yeri - Tarihi	**Gölhisar - 1975**
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	**Antalya Anadolu İmam Hatip Lisesi**
Lisans Diploması	**Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1999**
Yüksek Lisans Diploması	**Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensitüsü, 2003**
Tez/ Dönem Projesi Konusu	**Mirâtü A'lâm ve Mişkâtü'l-Ahlâm Abdullah Salâhî Uşşâkî**
Yabancı Dil/Diller	**İngilizce, Arapça**
BİLİMSEL FAALİYETLER	
Tebliğ: Seyyid Emîr Osman Hâşimî ve Tarîkâtnamesi **Türk Akademik Araştırmalar Dergisi Uluslararası Multidisipliner Kongresi 12-14 Ekim 2018 Antalya**	
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	**Milli Eğitim Bakanlığı**
E-Posta	**omerdilmen@hotmail.com**